Women Studies 2024
Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı
International Women's Studies Conference

INTERNATIONAL WOMEN'S STUDIES CONFERENCE
FIRAT UNIVERSITY
ELÂZIĞ/TÜRKİYE
OCTOBER 16-18, 2024

Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı Tam Metin Kitapçığındaki yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Her hakkı saklıdır. Bu kitabın hiçbir kısmı yayıncısının yazılı izni olmaksızın elektronik veya mekanik, fotokopi, kayıt ya da herhangi bir bilgi saklama, erişim sistemi de dahil olmak üzere herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

e-ISBN : 978-975-394-097-9

Fırat Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

ÖNSÖZ

Kadın hakları, kadın erkek fırsat eşitliğinin tesis edilmesi ve kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi, tarih boyunca birçok mücadeleye ilham vererek uluslararası düzlemde önemli dönüşümlere sebep olmuştur. Devlet yönetiminden eğitime, kültürden sosyal hayata, toplumun yetişip büyümesinde, gelişmesinde, neslin devamlılığında ve değer aktarımında kadınların rolü büyüktür. Kadının akademiden siyasete, ekonomiden karar alma mekanizmalarına toplumsal hayatın her alanında aktif olarak bulunması ve temsil edilmesi bir imtiyaz veya bir lüks değildir. Bir lütuf hiç değil, esasen bir gerekliliktir. Bunu sağlamanın yolu da elbette kadın haklarına duyarlı bir bilince sahip olmaktan ve tüm bu alanlarda cinsiyet ayrımı yapmaksızın kadın erkek fırsat eşitliği bakış açısını yerleştirmekten geçmektedir.

Kadınlar, yalnızca ailenin değil, aynı zamanda toplumsal gelişimin ve değişimin öncüleridir. Onların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi hayatta etkin bir şekilde yer almaları, toplumların ilerlemesi için hayati öneme sahiptir. Ne yazık ki, geçmişten bugüne kadınların karşılaştığı zorluklar, fırsat eşitsizlikleri ve adaletsizlikler, zorbalıklar, kadına ve kız çocuklarına şiddet, istismar hâlâ gündemimizde yer almaya devam ediyor. Her bireyin güven içinde yaşama hakkına sahip olduğu bir toplum yaratmak için şiddetin her türlüsüne karşı durmalı, güçlü bir hukuk sistemi ve toplumsal bilinçle bu mücadeleyi sürdürmeliyiz. Kadına ve çocuğa yönelik şiddetin olmadığı bir gelecek ancak böyle inşa edilebilir. Ancak şunu da biliyoruz ki, kadınların güçlendirilmesi ve hak ettikleri değeri görmeleri, sadece kadınlar için değil, tüm toplumun refahı ve kalkınması için bir zorunluluktur. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün de dediği gibi: "Kadınlarını geride bırakan toplum, geri kalmaya mahkûmdur".

16-18 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı'nda ulusal ve uluslararası düzeyde alandaki güncel araştırmalar ve yeni yaklaşımlar akademik bir düzlemde tartışılmıştır. 57 üniversite ve 7 kurumdan katılan 171 katılımcı vesilesiyle bu konferansta, kadınların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamda karşılaştıkları engellerin ele alındığı, çözüm önerilerinin ve iyi uygulamaların paylaşıldığı zengin bir bilgi birikimine ulaşılmıştır. Aynı zamanda bu konferans, kadınların dayanışma içinde ortak bir dil geliştirmesi ve geleceğe yönelik adımlar atması için kritik bir fırsat yaratmıştır.

Fırat Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (FÜKÇAM) tarafından düzenlenen I. Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇOMÜKAM), Düzce Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (DÜKAM), Giresun Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (GÜKAM), Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SAUKAM), Sinop Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (SİNKAMER), Süleyman Demirel Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (SDÜKASAUM), Yalova Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YÜKAM) işbirliği ile gerçekleşmiştir.

Konferansın onursal başkanları Fırat Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Fahrettin GÖKTAŞ'a ve Elazığ ili Vali Yardımcısı Sayın Armağan YAZICI'ya, paydaş üniversitelerimize ve değerli merkez müdürlerine, konferansın saygıdeğer davetli konuşmacılarına, konferansa bildiri ve sunumlarla katkı sağlayan kıymetli katılımcılarımıza, konferansa ev sahipliği yapan Fırat Üniversitesi ve Elazığ Belediyesi'ne, konferansa destek veren Garip Zeycan Yıldırım Vakfına teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Bahar DEMİREL
Düzenleme Kurulu Başkanı
Fırat Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (FÜKÇAM) Müdürü

HONORARY COMMITTEE

Prof. Dr. Fahrettin GÖKTAŞ (Rector of Fırat University)

Armağan YAZICI (Elâzığ Province Lieutenant Governor)

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Bahar DEMİREL	(Fırat University Faculty of Technology)
Assoc. Prof. Handan KARAKAYA	(Fırat University Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Assoc. Prof. Burcu GEZER ŞEN	(Fırat University Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Assist. Prof. Onur YERLİKAYA ŞAŞMAZ	(Fırat University Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Assist. Prof. Emel İLTER	(Fırat University Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Assist. Prof. Siyret AYAS ŞARMAN	(Fırat University Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Res. Assist. Dr. Semra ÖZKAN	(Fırat University Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Lecturer Murat BAL	(Fırat University Vocational School of Social Sciences)

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Bahar DEMİREL (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Carmen Lazaro GUILLAMON (Jaume I University in Castellon De La Plana, Spain) Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY (Yalova Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahriye ALTINAY (Yakın Doğu Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma KAYAPINAR (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayriye ŞENGÜN (Bayburt Üniversitesi)
Prof. Dr. Iryna CHAIKA (Zaporizhzhia National University)
Prof. Dr. İlknur ÖNER (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. İzzet TAŞAR (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan ENGİN (Akkon Hochschule Berlin)
Prof. Dr. Ksenofon KRISAFI (Mediterranean University of Tirana, Albania)
Prof. Dr. Kürşat ÇELİK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Laura TAFARO ('Aldo Moro' University in Bari, Italy)
Prof. Dr. Ligita SIMANSKIENE (Klaipeda University, Lithuania)
Prof. Dr. Magdalena SITEK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Józefów, Poland)
Prof. Dr. Meherrem HÜSEYNOV (Azerbaycan Dövlet Aqrar Üniversiteti) Prof. Dr. Meltem DELEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer ÇAHA (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Prof. Dr. Pelin KANTEN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Pınar OKYAY (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Tetiana VITENKO (Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine)
Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Zehra ALTINAY (Yakın Doğu Üniversitesi)
Prof. Dr. Aruna SINHA (Banaras Hindu University)
Prof. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Assoc. Prof. Burcu GEZER ŞEN	(Fırat Üniversitesi)
Assoc. Prof. Çetin TAN	(Fırat Üniversitesi)
Assoc. Prof. Elmira ISMAYILOVA	(Azerbaycan University)
Assoc. Prof. Hafsa KESGİN	(Sakarya Üniversitesi)
Assoc. Prof. Handan KARAKAYA	(Fırat Üniversitesi)
Assoc.Prof. M. Abul Kalam AZAD	(University of Dhaka, Bangladesh)
Assoc. Prof. Mehtap DEMİR	(Kırklareli Üniversitesi)
Assoc. Prof. Nilay ERDEM AYYILDIZ	(Fırat Üniversitesi)
Assoc. Prof. Nuriye ÇELİK	(Sinop Üniversitesi)
Assoc. Prof. Nataliia LEPSKA	(Zaporizhzhia National University)
Assoc. Prof. Nushaba GULIYEVA	(Azerbaycan Üniversitesi)
Assoc. Prof. Olha HOHPYNYCH	(State University of Trade Economics)
Assoc. Prof. Sine ERDOĞAN MERCAN	(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Assoc. Prof. Şule ÇEVİKER AY	(Düzce Üniversitesi)
Assist. Prof. Emel İLTER	(Fırat Üniversitesi)
Assist. Prof. Hülya KINIK	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Assist. Prof. Menil ÇELEBİ	(Yakın Doğu Üniversitesi)
Assist.Prof. Kavita LAMA	(University of Calcutta)
Assist. Prof. Noureddine AHMED	(University of Monastir, Tunisia)
Assist. Prof. Onur YERLİKAYA ŞAŞMAZ	(Fırat Üniversitesi)
Assist. Prof. Siyret AYAS ŞARMAN	(Fırat Üniversitesi)
Lecturer Joan CRONIN	(University College Cork)
Lecturer Murat BAL	(Fırat Üniversitesi)
Res. Assist. Dr. Semra ÖZKAN	(Fırat Üniversitesi)
Dr. Johari MURRAY	(Valencia International University/Spain)

KEYNOTE & INVITED SPEAKERS

Prof. Dr. Lale Orta
İstanbul Okan University

Prof. Dr. Ömer Çaha
İstanbul Commerce University

Prof. Dr. Zeynep Özlem Üskül Engin
Galatasaray University

Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Ankara Başkent University

Programme Schedule (OCTOBER 16, 2024)

13:00 Registration

13:30 Opening Speeches

14:00 Keynote & Invited Speakers

Prof. Dr. Lale ORTA "Kadın ve Futbol"

Prof. Dr. Zeynep Özlem ÜSKÜL ENGİN "Tanzimat Sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda Feminizm"

Prof. Dr. Ömer ÇAHA "Toplumsal Sorunlarla Mücadelede Kadın Örgütleri"

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU "6284 Sayılı Kanun'un Değerlendirilmesi"

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

ÖNSÖZ **1**

HONORARY COMMITTEE **2**

ORGANIZING COMMITTEE **2**

SCIENTIFIC COMMITTEE **3**

KEYNOTE & INVITED SPEAKERS **5**

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS **6**

DAVETLİ KONUŞMACILARIN KONUŞMA METİNLERİ **9**

6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ 10

KADIN VE FUTBOL WOMEN AND FOOTBALL 35

TOPLUMSAL SORUNLARLA MÜCADELEDE KADIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ 40

TAM METİNLER/FULL TEXTS **47**

KADINLARIN DİJİTAL YETKİNLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 48

KADINSALLAŞAN YAŞLILIKTA DİJİTAL GÖÇMEN KUŞAK, BEDEN İMAJI VE YAŞAM DOYUMU 61

TOPLUMSAL CİNSİYETİN İNŞASINDA KADIN OLMAK 67

"VİCDAN, UTANÇ ve NAMUS" ÜÇGENİNDE OSMANLI TOPLUMUNDA KIZ ÇOCUKLARI: MEVLİDE, HANİFE, REMZİYE VE DAHA NİCELERİ… 80

GECE TRAMVAY KULLANAN KADINLARIN YAŞADIĞI SUÇ KORKUSU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: GAZİANTEP ÖRNEĞİ 88

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI AFET YÖNETİMİ: KADIN LİDERLİĞİ 100

KADINLARA YÖNELİK TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLERİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR MODEL ÖNERİSİ 105

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA TÜRK KADININ OLİMPİYATLARDA TEMSİLİYETİ (1924-2024) 115

BİR SOSYAL POLİTİKA SORUNU OLARAK KIZ ÇOCUKLARININ ÖLÜM SİGORTASINDAN HAK SAHİPLİĞİ 124

TÜİK ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN İSTİHDAMI (2019-20-21-22-23) 137

ORTAOKULLARDA AKIL VE ZEKÂ OYUNLARI ATÖLYELERİNİN UYGULAMALARINA YÖNELİK KADIN EBEVEYN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 144

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ YAKLAŞIMLARI ve HÜKÜMET POLİTİKALARINA ETKİLERİ: KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ (KADEM) ve AİLE AKADEMİSİ DERNEĞİ ÖRNEĞİ 153

CELAL AL AHMED'İN *ZEN-İ ZİYAD*İ ADLI ESERİ BAĞLAMINDA İRAN EDEBİYATINDA KADIN TEMSİLLERİ 167

AYHAN BOZFIRAT'IN ÖYKÜLERİNDE KADIN TEMSİLLERİ 177

KADIN ŞAİRLERİN DİVANLARINDAN BİR SÖYLEYİŞ SEÇKİSİ: MESELDİR KALIBI İLE KULLANILAN ATASÖZLERİ 188

WOMEN AND MIGRATION IN TURKISH LITERARY NOVELS: EXPLORING THE ROLES, EXPERIENCES AND IDENTITY TRANSFORMATIONS OF WOMEN THROUGH LITERATURE 200

İŞ(TE) KADIN OLMAK; İŞ(TE) REGL OLMAK 209

GEBELİK VE YENİDOĞAN SAĞLIĞININ GİZLİ TEHDİTİ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ 216

GEBELİKTE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI HAKKINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ 222

MÜZİĞİN MAMOGRAFİ SIRASINDA AĞRI, ANKSİYETE VE MEMNUNİYET ÜZERİNE OLAN ETKİSİ: RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA 235

İNFERTİLİTE VE BESLENME 242

SAĞLIKTA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ: KADIN SAĞLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 247

MEME KANSERİ KADINLARDA CİNSEL İŞLEV BOZUKLUĞU VE HEMŞİRELİK BAKIMI 255

GEBELİKTE RH UYUŞMAZLIĞI 261

KADIN SAĞLIĞI ALANINDA BAKIM VERENLERİN İÇSEL SAVAŞI: MERHAMET YORGUNLUĞU 267

KADINLAR İÇİN DİJİTAL DÜNYADA SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE EMZİRME 272

SONUÇ BİLDİRGESİ 278

EKLER 281

SEMPOZYUM ALBÜMÜ 282

DAVETLİ KONUŞMACILARIN KONUŞMA METİNLERİ

6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA KARŞI ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU[2]

Özet

Uzun yıllar kadına yönelik şiddetin aile içi mesele olduğu ve eşleri ilgilendirdiği belirtilmişse de 1990'lardan sonra bu anlayış değişmiş, aile içi şiddetin suç olduğu görüşü yaygınlaşınca 17 Ocak 1998 tarihinde 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun çıkarılmıştır.[3] Kadın hakları konusunda değişim sadece ceza kanunu, medeni ve borçlar kanunu alanında değil, Anayasada da olmuştur. 14 Ocak 1998 tarihli ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, aileyi koruduğu ama kadını koruyamadığı, kadını birey olarak kabul etmediği, usule ilişkin hükümlerinin net olmadığı, etkili ve caydırıcı bir kanun olmadığı ve bu durumun AİHM kararlarıyla da tespit edilmesi konularında eleştiriler artmış, 4320 sayılı kanunda değişiklik yapılmıştır.[4] Opuz-Türkiye davası[5]nda Türkiye aleyhine karar çıkmış, bu da yeni kanunu gerekli kılmış, 5840 sayılı Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, 23 Mart 2009 tarihinde kabul edilmiş, akabinde yaklaşık 237 kadın derneğinden oluşan Şiddete Son Kadın Platformu ilgilerinin de iştiraki ile 6284 sayılı kanun hazırlıklarına başlanmıştır.[6] Belirtilen nedenlerle 4320 sayılı kanunun yerine 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.[7] 6284 Sayılı Kanun, Şiddet Önleme ve İnceleme Merkezini (ŞÖNİM)i kurarak, şiddetin önlenmesi konusunda çok önemli hükümler getirmiştir.

Abstract

Although it was stated for many years that violence against women was a domestic issue and concerned spouses, this understanding changed after the 1990s, and when the view that domestic violence was a crime became widespread, Law No. 4320 on the Protection of the Family was enacted on January 17, 1998. The change regarding women's rights has occurred not only in the field of criminal law, civil law and the law of obligations, but also in the Constitution. Criticisms have increased about the Law on the Protection of the Family dated 14 January 1998 and numbered 4320, which protects the family but cannot protect women, that it does not accept women as individuals, that its procedural provisions are not clear, that it is not an effective and deterrent law, and this situation has been determined by the decisions of the ECHR. The law has been changed. In the Opuz-Turkey case, a decision was made against Turkiye, which necessitated the new law. The Commission Law No. 5840 on the Equal Opportunities for Women and Men was accepted on March 23, 2009, and subsequently, with the participation of the No Violence Women's Platform, consisting of approximately 237 women's associations, Law No. 6284. Preparations for the law have begun. For the stated reasons, Law No. 6284 on the Protection of Family and Prevention of Violence Against Women came into force instead of Law No. 4320. Law No. 6284 introduced very important provisions on the prevention of violence by establishing the Violence Prevention and Investigation Center.

[1] Bu bildiri, 16-18 Ekim 2024 Fırat Üniversitesi'nde yapılacak olan "Fırat Üniversitesi Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı" için hazırlanmıştır.

[2] Ankara Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Öğretim Üyesi. E mail: htfendoglu.gmail.com

[3] 4320 sayılı kanun, RG. 17.01.1998/23233; Öztürk, Necla, "*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1,2017, ss.1-32, s. 1.

[4] RG. 04. 05. 2007/26512.

[5] Opuz-Türkiye kararı, Başvuru No. 33401/02, 9 Haziran 2009 tarihi kararı için bkz. https://hudoc.echr.coe.int (ET: 6. 10.2024).

[6] RG. 24.3.2009/27179.

[7] 6284 sayılı kanun, RG 20.03.2012/28239.

I. genel olarak 6284 sayılı kanun

6284 sayılı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" (2012), 25 maddeden ibaret olup, kadınları, çocukları, aile bireylerini ve ısrarlı takip mağdurlarını korumaktadır. Israrlı takip bir veya daha çok kez gerçekleşmesinin gerekliliği hâkim olayına göre takdir etmelidir. 6284 sayılı kanun, önceki 4320 sayılı kanuna göre, koruma kapsamını epey genişletmiştir. Önleyici tedbir kararını aile mahkemesi hâkimi, mülki amir ve kolluk amiri yetkilidir. Koruyucu tedbir kararı[8]nı ise aile mahkemesi hâkimi ve kolluk amiri verecektir.

A. Şiddet

6284 ile ŞÖNİM ilk kez kurulmuştur. Şiddet kaba güç demektir. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği 18 Ocak 2013 tarihli 28532 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.[9] *"6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği", toplam 48 maddeden ibarettir.* Yönetmelik, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun 22 nci maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. Aslında şiddet vukuundan önce önlenmelidir ki, 6284 sayılı kanun bunu gerçekleştirmektedir.

Aslında daha önce de kadına yönelik şiddet kanunlarımızda yaptırıma tabi tutulmaktadır. Eşinden şiddet gören bir kadın haklı sebeple boşanma davası açabilir (TMK, m. 162, 166/1), maddi ve manevi tazminat yanında yoksulluk nafakası isteyebilir (TMK. M. 174 vd), kasden yarama suçu (TCK. M. 86 vd) durumunda resen soruşturma yapılabilir, ceza yarı oranında artırılabilir (TCK. M. 86/3-a).

Adalet Bakanlığı Adli destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından 2023 yılında Uygulama Kılavuzu yayımlanmıştır. Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi başkanlığının yayımladığı Uygulama Kılavuzu'na göre, şiddet fiziksel, **sözlü**, cinsel, psikolojik, ekonomik ve **siber** şiddet olmak üzere 6 çeşittir.[10] Şiddet eylemi kamu düzeniyle yakından ilgilidir. 6284'ün amacı, kadın cinayetlerini durdurmak, böylece yaşama hakkını korumak, kurumlar arası işbirliğini sağlamak, mağdurları ve şiddet uygulayanı rehabilite etmektir.[11] 6284 sayılı Kanuna göre şiddet, kişinin 4 ayrı hareketinin adıdır.

(i) *Şiddet kişinin, **fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik** açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan fiilleridir.*

(ii) Veya *kişinin **fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik** açıdan zarar görmesi veya acı çekmesi* **muhtemel** hareketleridir.

(iii) Veya bu sayılanlara **yönelik tehdit ve baskıdır**.

[8] Koruyucu tedbir kararı ile kastedilen, mağduru olanı şiddete karşı koruyan tedbir kararıdır. Koruyucu tedbir kararı genel olarak kadını şiddete karşı koruyan tedbirdir. Önleyici tedbir kararı ise şiddeti yapan kişiye karşı mağduru koruyan tedbir kararıdır. Önleyici tedbir kararı, genel olarak mağduru erkeğin tekrarlanan şiddetine karşı korumak içindir.

[9] Uygulama Yönetmeliği, RG, 18 Ocak 2013/28532: *"6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği"*. Yönetmelik, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun 22'nci maddesine dayanılarak hazırlanmıştır; AK.KŞÖY/2. Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar altı ay içinde, Adalet, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıklarının görüşleri alınmak suretiyle Bakanlık tarafından hazırlanan yönetmeliklerle düzenlenir. (AK.KŞÖ/22) denilmiş ve bu yönetmelik hazırlanmış, yürürlüğe konulmuştur.

[10] Adalet Bakanlığı Adli destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı tarafından 2023 yılında Uygulama Kılavuzu, s. 23. Bu çalışmaya göre kanunda geçen "*şiddeti uygulayan*" kavramı sorunlu olup, doğrusu "*şiddet uyguladığı iddia olunan*" olmalıdır.

[11] Öztürk, Necla, "*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2017, ss. 1-32, s. 5.

(iv) Veya özgürlüğün keyfî engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen **fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik her türlü (yazılı-sözlü) tutum ve davranıştır.**[12] 6284'ün öngördüğü şiddet çeşitlerine şunlar örnek verilebilir;

Fiziksel şiddete örnekler: Tokatla vurmak, herhangi bir aletle darp etmek, itmek, boğazını sıkmak, saçını kesmek, kaynamış suyla yakmak, üzerinde sigara söndürmek, sağlıksız yaşamaya zorunlu kılmak gibi.[13]

Cinsel şiddete örnekler: cinsel ilişkiye, çocuk doğurmaya veya doğurmamaya, kürtaja, ensest ilişkiye, fuhşa zorlamak, sözlü veya yazılı veya telefonla cinsel rahatsız edici ifadeler kullanmak gibi.[14]

Psikolojik şiddete örnekler: Üzerine bağırmak, tehdit etmek, korkutmak, yıldırmak, küfretmek, yakınlarıyla görüştürmemek, küçük düşürmek, eve kapatmak, çocuklarını göstermemek, sürekli kontrol altında tutmak, başkalarıyla mukayese etmek, giyim kuşağına müdahale etmek, görüşeceği kişilere karışmak, kendisini geliştirmesine engel olmak gibi.[15]

Ekonomik şiddete örnekler: Para vermemek veya yeterli para vermemek, ailenin mali durumu hakkında yanlış bilgi vermek, aile efradının parasını almak ve çalmak, çalışmasına izin vermemek, zorla çalıştırmak gibi.[16]

Ev içi şiddet, şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü *fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik* şiddet anlamına gelmektedir.

Kadına yönelik şiddet, kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik her türlü tutum ve davranıştır.

Toplumda şiddeti içeren veya teşvik eden atasözleri vardır; örneğin, *"dayak, Cennetten çıkmıştır*" veya "*kızını dövmeyen, dizini döver*" gibi. Bu ikinci atasözü yapılan araştırmalara göre, %80 oranında toplumda beğeni toplamıştır.[17]

Çocuklar şiddeti asla unutmaz. Ayrıca çocuklardaki duygusal zararın etkisi genellikle ergenlikte ya da ebeveyn olduklarında ortaya çıkar. Çocuklardaki *duygusal travma*, fiziksel yaralar kadar çabuk iyileşmez. Şiddetin yol açtığı duygusal sorunlar alıcıdır. Şiddete maruz kalmak, şiddet mağduru olmak bir yana, şiddete tanık olmak dahi çocukları etkiler. Ebeveyn ailede şiddete asla tevessül etmemelidir, çünkü çocuk şiddeti ebeveynden öğrenir. Şiddet, çocuklara sirayet eden bulaşıcı bir hastalıktır. Bazı filimler ve bazı diziler şiddeti topluma virüs gibi yayabilmektedir. "Tom ve Jerry" gibi çocukların çok izlediği bir çizgi filminde bile % 39 oranında şiddet vardır; bu dizide dahi sorunlar şiddete başvurularak çözülmekte, saldırgan kişilik ve şiddete karşı duyarsızlaşma teşvik edilmektedir.[18] *Çocuk, savunmasızdır; karşı koyamaz; denileni bir alıcı gibi alır; gördüğünü taklit eder.*

---

[12]6284 Sayılı AK.KŞÖ/3. Kanunda geçen tanım, Yönetmelikte de aynen tekrar edilmiştir. Burada kadını koruma mekanizması üzerinde durulacak, "Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" (2012), irdelenecektir. AK.KŞÖ'nün amacı, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesidir (AK.KŞÖ/1). Yönetmeliğe göre amaç, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunmasıdır. Ayrıca bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler hakkında şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler ile bu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları da kapsar (AK.KŞÖY/1). Koruma mekanizmaları farklı kanunlarda yer almaktadır. İlk olarak, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" (2012) (AK.KŞÖ) çerçevesinde konuyu ele almak istiyoruz. "Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" AK.KŞÖ şeklinde kısaltılmış olup, yanındaki numara, yasanın madde numarasını göstermektedir. 14 Ocak 1998 tarihli ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlükten kaldırılmış, onun yerine 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.

[13] Öztürk, Necla, s. 20, dn. 69.

[14] Öztürk, Necla, s. 20, dn. 70.

[15] Öztürk, Necla, s. 20, dn. 71.

[16] Öztürk, Necla, s. 20, dn. 72.

[17] Aile Araştırma Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları,* Ankara, 1995.

[18] Kurt, Ayşe Sonay, "*Çocukların Büyülü Dünyası Çizgi Filmlerde Şiddet Mesajı*", Bildiri, Risk (4)-2012.

Dünyada her yıl 150 milyon kız ve 73 milyon erkek çocuk tecavüze veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. ILO raporlarına göre, yılda 1.8 milyon çocuk fahişelik yapmaya zorlanmaktadır.[19]

Dünyada hemen her gün çocuğa ve kadına karşı şiddet, tecavüz ve cinayet olguları devam etmektedir. Günlük basın özetlerinde adeta şiddetsiz gün geçmemektedir. Şiddetin sarmalının nedenleri üzerinde durmak gerekir. Toplumumuzda şiddetin devam etme nedenleri şöyle sıralanabilir;

1. Şiddet bulaşıcı bir hastalık gibidir; insandan insana geçebilir.
2. Medyada şiddet görüntüleri kişileri şiddete teşvik ediyor.
3. Modernleşme sürecinde toplum **uyum**u yakalayamıyor, uyumsuzluk da şiddeti getiriyor.
4. Teknoloji hızla gelişiyor; hızla gelişen teknoloji ile manevi kültür arasında kültür boşluğu oluşmakta, makas giderek açılmakta, bu da uyumsuzluğu getirebilmektedir.
5. Aslında çocukların cinsel istismarına yönelik suçlarda bir artış yoktur; sadece farkındalık ve bildirim artmıştır.
6. Türkiye, % 15 oranında psikiyatrik sorunlu kişilerden oluşmaktadır; bu tür sorunları onlar işliyorlar.[20]
7. Şiddet hep vardı, medya, sadece açığa çıkardı, haberdar olmamızı sağladı.[21]
8. Hukukun hızlı davranması, işlemesi, hareket etmesi lazımdır. Geç gelen adalet kişileri öç almaya, şiddete tahrik etmektedir.

Bu nedenler artırılabilir.

Şiddet konusunda üç tür yaklaşım olabilir; Şiddete psikolojik (bireysel) yaklaşım: Şiddeti psikoloji bilimi yarımıyla açıklayan yaklaşımdır. *Şiddete sosyolojik (toplumsal) yaklaşım*: Toplumsal yaklaşımla şiddetin nedenlerini analiz eder. *Şiddete medya yaklaşımı*: Medyanın şiddeti veriş biçimini ve zararlarını analitik olarak inceleyen yaklaşımdır.

İddialara göre, her 100 çocuktan 40'ı şiddete maruzdur; 6-8 yaş arası 6 milyon çocuk çalışmak zorundadır; sokakta yaşayan (*street children*)[22] çocuk sayısı 35 bin kişidir.[23] Kurbanların % 75'i kız çocuklarıdır. Ancak bu rakamların tamamı teyide muhtaçtır.

Şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin varlığı hâlinde herkes bu durumu resmi makam veya mercilere ihbar edebilir. İhbarı alan kamu görevlileri görevlerini gecikmeksizin yerine getirmek ve uygulanması gereken diğer tedbirlere ilişkin olarak yetkilileri haberdar etmekle yükümlüdürler.[24] Kişinin, şiddete uğraması veya şiddete uğrama tehlikesi altında bulunması halinde herkes durumu yazılı, sözlü veya başka bir suretle ilgili makam ve mercilere ihbar edebilir. Kanuna göre, şiddet veya şiddete uğrama tehlikesinden haberdar olan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları durumu derhal, şikâyet mercilerine bildirmek zorundadır. Şiddet mağduru, şiddet veya şiddete uğrama tehlikesine maruz kalması halinde durumu şikâyet mercilerine yazılı, sözlü veya başka bir şekilde bildirebilir. Şikâyet mercileri Kanun kapsamındaki görevlerini gecikmeksizin yerine

[19] Akyüz, a.g.e., s. 484, 499.
[20] http://www.haberturk.com/yasam/haber/617262-manyaklasiyor-muyuz, 4.4.2011, (23.6.2014).
[21] Sağlık Bakanlığı'na göre, Türkiye'de, psikolojik rahatsızlığı nedeniyle sağlık kuruluşlarına başvuranların sayısı son 5 yılda 3 kat artışla 3 milyondan 9.2 milyona çıktı. Sağlık Bakanlığı'nın "**psikolojik rahatsızlık" haritası**na göre, sadece geçen yıl, 9 milyon 163 bin 101 kişi bu nedenle sağlık kuruluşlarına başvurdu; Haber Türk, 19 Ağustos 2014 Salı.
[22] Bkz. Judith Ennew, "ÇHS'de Neden Sokak Çocukları Yok?" , in: Deirdre Fottrell, *Revisiting Children's Rights, 10 Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, 2000, s. 169-182.
[23] Sokakta yaşayan çocuklar için bkz. Güneş, Sadık ve Kalaycı, A. Rasim: *Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar, Tespitler ve Çözüm Önerileri*, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ağustos 2004.
[24] AK.KŞÖ/7.

getirmekle yükümlüdür. Müdürlük veya ŞÖNİM'e[25] yapılan şikâyet ve ihbarlar, bunlar tarafından olayın özelliğine göre, kolluğa, mülki amire, Cumhuriyet başsavcılığına veya hâkime gecikmeksizin bildirilir. Sözlü yapılan şikâyet ve ihbarlar derhal tutanağa geçirilir.[26]

Kolluk, kendisine yapılan ihbar veya şikâyet üzerine genel hükümler doğrultusunda gerekli işlemleri yapar.[27] Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk, koruyucu ve önleyici tedbirleri alır ve onaylanmak üzere tedbirin niteliğine göre mülki amire veya hâkime sunar ve her olay hakkında gecikmeksizin en seri vasıtalarla ŞÖNİM'e bilgi verir. Cumhuriyet başsavcılığı, yapılan ihbar ve şikâyet üzerine evrakın bir örneğini ivedilikle olayın niteliğine göre uygulanabilecek olan koruyucu veya önleyici tedbir hakkında karar verilmek üzere hâkime veya mülki amire gönderir. Mülki amire yapılan ihbar veya şikâyet üzerine koruyucu tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere karar verilebilir. Ayrıca mülki amir olayın niteliğine göre şikâyet veya ihbarı, kolluğa veya Cumhuriyet başsavcılığına bildirir. Hâkim veya mülki amir tarafından verilen kararlar ivedilikle ŞÖNİM'e bildirilir.[28] Görüldüğü gibi hâkim veya mülki amirin verdiği tüm kararlar ŞÖNİM'e bildirilecektir, çünkü şiddetin hafıza kaydını ŞÖNİM tutmaktadır.[29]
Şiddet dolu bir ortamdan uzaklaşarak sakinleşmek mümkündür.

B. Medyada Şiddet:

Başta yazılı, görsel, sözel ve sosyal medya olmak üzere, genelde medyanın şiddeti artırdığı söylenebilir.[30] Şiddet, iyi reyting ürettiği için medya reyting uğruna şiddete yer vermektedir.

Şiddet görüntülerinin sosyal etkisi ülkeden ülkeye değişebilir. Örneğin **ABD**'de şiddet görüntüleri, Kanada'dan çok daha fazla olumsuz etkiye sahiptir. **Kanada** toplumunun şiddet sorunu ABD kadar yüksek oranda değildir.[31]

Televizyonlarda şiddetin iki mekânı vardır; **haberler ve polis dizileri**. Şiddet görüntüleri özellikle çocuk ve gençleri etkilemekte, onları şiddete karşı tetiklemekte ve saldırgan davranışları artırmaktadır.[32] Televizyonda şiddet, çocuk için her bakımdan zararlıdır.[33] Şiddet izlenmekte, taklit edilmekte ve model olarak alınmaktadır. Esasen medya, önemli ve ilginç olanı gösterir, tutarlığı sunması beklenmeyebilir.[34] TV, tutarlılığı sunması beklenen bir cihaz olmayabilir.

Yapılan bir araştırmada, çocuk sahibi olan 20 ayrı kentteki 3 bin 128 kadının deneyimine göre, fazla televizyon izlemenin özellikle bebeklik çağından yeni çıkmış çocuklarda (3 yaş civarı) saldırgan kişiliğin oluşmasına yol açtığı belirlenmiştir.[35]

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Akıllı İşaretler Çalışma Grubu'nun raporuna göre, ilköğretim çağını tamamlamış olan bir çocuk, yaklaşık *yüz bin şiddet* sahnesi seyrediyor.[36] Oysa 6112 sayılı yasaya göre, televizyon ve radyo yayınları, *"Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz*."[37]

---

[25] Şiddet önleme ve izleme merkezleri (ŞÖNİM), şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını yedi gün yirmi dört saat (7/24) esası ile yürüten merkezlerdir.[25] ŞÖNİM, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği, yeterli ve gerekli personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, yedi gün yirmi dört (7/24) saat esasına göre çalışılan merkezdir.
[26] AK.KŞÖY/4.
[27] İhbar, üçüncü kişiler tarafından ilgili makam veya mercilere olayın yazılı, sözlü veya başka bir suretle bildirilmesidir. Şikâyet, şiddet mağdurunun şiddet veya şiddet tehlikesi halinde ilgili makam veya mercilere müracaat etmesidir. AK.KŞÖY/3.
[28] AK.KŞÖY/5.
[29] ŞÖNİM hakkında ayrıntı için bkz. Düğmeci, Fatih-Gürsel, Esin: *"Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Hususunda Devletin Yükümlülüğü ve Sorumluluğu"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (2), 2019, s. 850 vd.
[30] Şirin, 2011-2, s. 172, 174.
[31] Cheviron, 2011, s. 192.
[32] Cheviron, 2011, s. 193.
[33] Erik M. Gregory, 2014, s. 91.
[34] Şirin, 2011-2, s. 175, 176.
[35] Yeni Mesaj, 12.11.2009, "*Televizyon Çocukları Saldırgan Yapıyor*".
[36] Haber Türk, 16. 03. 2011, "*Çocuk, TV'de yüz bin şiddet sahnesi seyrediyor*",
[37] 6112 sayılı kanun, madde: 8-1-ş.

Yapılan araştırmalara göre, ekranın önünde 2 saatten fazla oturanlarda *kalp-damar* hastalıkları 2 kattan fazla artmaktadır. Bu nedenle insanlar, her gün 20 dakika yürümelidirler. Batıda "*televizyonu kapayalım ve kalbimizi koruyalım*" kampanyalarının nedeni budur.

Şiddet, dizi ve bilgisayar oyunlarının çocukta saldırganlık dürtüsünü artırdığı belirtilebilir. Şiddet gösteren bilgisayar oyunlarının şiddet gösteren bir TV'den daha çok zararlı olduğu söylenebilir çünkü çocuk burada oyunun aktif aktörüdür. Şiddetin çocuk üzerinde olumlu bir etkisi yoktur.[38] Şiddet, medyanın olumsuz etkilerinden biridir. Bununla erkek çocuklarda *kabadayı lider algısı*, kız çocuklarda ise *başkalarına hoş görünmek için yaşama algısı* oluşturulmaktadır.[39]

ABD'de bir çocuğun, 18 yaşına vardığında, televizyonda iki yüz bin adet şiddet eylemi görmüş olacağı tahmin edilmektedir.[40]

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yerel yayın yapan özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlamak zorundadırlar.[41] Televizyon kuruluşları ve radyolarda yayınlanacak bilgilendirme materyalleri, Bakanlık birimleri tarafından üniversiteler, ilgili meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının da görüşleri alınarak hazırlanır.[42]

C. Şiddete Karşı Kurumların Eşgüdümü:

Şiddete karşı kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının (ve çocuğun) insan hakları ile kadın erkek ve kız çocuğunun eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar.[43] İlköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın erkek ve kız çocuklarının eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulur.[44]

Ortaöğretim ile yükseköğrenim öğrencileri, Bakanlığın görev alanına giren konularda *sosyal sorumluluk projeleri* oluşturmada ya da mevcut projelerin içerisinde yer alma konularında teşvik edilirler. Bu öğrencilere mezun oldukları tarihte Bakanlık ile Milli Eğitim Bakanlığı ya da Yükseköğretim Kurumu tarafından hazırlanan bir sertifika verilir.[45] Bakanlık, gerekli görmesi hâlinde kadın, kız ve erkek çocuk ve aile bireylerine yönelik olarak uygulanan şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan idarî, cezaî, hukukî her tür davaya ve çekişmesiz yargıya müdahil olarak katılabilir.[46]

Şiddet mağdurlarına geçici maddi yardım yapılmasına karar verilmesi hâlinde, onaltı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının otuzda birine kadar günlük ödeme yapılır.[47] Geçici maddi yardımlar için yapılan ödemelerin tahsili için, ödeme tutarı, ödemenin yapılacağı yer ile tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde ödenmesi hususu şiddet uygulayana tebliğ edilir.[48] Tedbir

---

[38] Daniel R. Anderson, 2014, s. 77.
[39] Dafna Lemish, 2014-1, s. 19.
[40] Erik M. Gregory, 2014, s. 95.
[41] Bu yayınlar, asgari otuz dakikası prime-time denilen 17.00-22.00 saatleri arasında olmak üzere 08.00-22.00 saatleri arasında yapılır ve yayınların kopyaları her ay düzenli olarak RTÜK'a teslim edilir. Bu saatler dışında yapılan yayınlar aylık doksan dakikalık süreye dâhil edilmez. Bu süreler RTÜK tarafından denetlenir.
[42] AK.KŞÖ/16. Kanunda öngörülen görevlerin yerine getirilmesi sırasında kamu kurum ve kuruluşlarının personeli Bakanlık görevlilerine yardımcı olurlar; AK.KŞÖY/40.
[43] AK.KŞÖY/41.
[44] AK.KŞÖ/16. Müfredata eklenen derslerin içeriği Milli Eğitim Bakanlığının ilgili birimi ile Genel Müdürlük tarafından birlikte hazırlanır; AK.KŞÖY/41.
[45] AK.KŞÖY/41.
[46] AK.KŞÖ/20; AK.KŞÖY/46.
[47] AK.KŞÖ/17. Bu ödemeler, Bakanlık bütçesine, geçici maddi yardımlar için konulan ödenekten karşılanır. Yapılan ödemeler, şiddet uygulayandan tebliğ tarihinden itibaren bir ay içinde tahsil edilir. Bu şekilde tahsil edilemeyenler 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili vergi dairesi tarafından takip ve tahsil edilir. Korunan kişinin gerçeğe aykırı beyanda bulunduğunun tespiti hâlinde yapılan yardımlar, bu kişiden 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre tahsil edilir; AK.KŞÖ/17.
[48] AK.KŞÖY/42. Korunan kişinin birden fazla olması hâlinde, ilave her bir kişi için bu tutarın yüzde yirmisi oranında ayrıca ödeme yapılır. Ancak, ödenecek tutar hiçbir şekilde belirlenen günlük ödeme tutarının bir buçuk katını geçemez. Korunan

kararı, ilgiliye tefhim veya tebliğ edilir ve yerine getirilmek üzere ŞÖNİM'e gönderilir.[49] Şiddetle ilgili başvurulardan masraf alınmaz.[50]

Şiddeti önleme konusunda Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğünün 20 Şubat 2015 tarihli 154 nolu Genelgesi önem taşımaktadır.[51]

D. Şiddet Haritası:

Her tür şiddet ve hak ihlali ile ilgili olarak kadına şiddet, çocuk istismarı, kayıp çocuk, zorla evlilik gibi çocuğa karşı *şiddetin haritası* ülke çapında çıkarılmıştır.[52] Bu haritada ilgili linkler tıklanarak Türkiye'deki kadın hakkı ihlalleri öğrenilebilmekte ve hak ihlalleri merkeze gönderilmek üzere internet üzerinden raporlanabilmektedir.[53] Bu haritaya, Bakanlığın sahip çıkması, geliştirmesi, güncellemesi ve denetlemesi uygun olacaktır.

Öte yandan Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliğinde risk haritası tanımlanmıştır; buna göre, risk haritası**,** alan taraması ile elde edilen ve paydaş kurumlardan sağlanan veri ve bilgilere dayalı olarak oluşturulan ve sosyal hizmet desteği sağlanmasını gerektiren konular bakımından sosyal risklerin; konular, gruplar ve yerleşim alanları itibarıyla ayrı ayrı gösterildiği, her yıl güncellenen haritaya risk haritası denilmektedir.[54]

E. Kadının Şiddetten Korunma Hakkı:

Herkesin kendi bedenini saldırıya karşı korumak için anayasal hakkı vardır. İnsana karşı maddi ve manevi işkence yapmak yasaktır.

Çocuklara okul disiplin kurulları işkence mahiyetinde ceza veremez. Türkiye'de şiddetin okullarda yaygınlaşması üzerine, TBMM 2005 ve 2007 yıllarında *Şiddeti Araştırma Komisyonları* kurmuştur.

---

kişilere barınma yeri sağlanması hâlinde bu fıkrada belirlenen tutarlar yüzde elli oranında azaltılarak uygulanır. Ödemenin süresinde yapılmaması halinde bu tutar, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili vergi dairesi tarafından takip ve tahsil edilir. Korunan kişinin gerçeğe aykırı beyanda bulunduğunun ilgili müdürlüğe yapılan ihbar üzerine veya kollukta ya da ŞÖNİM tarafından kararların uygulanması izlenirken tespit edilmesi halinde, bu hususa ilişkin tutanak tutulur ve sosyal inceleme raporu düzenlenir. Bu durumda yapılan ödemeler, kendisine ödeme yapılan kişiden 6183 sayılı Kanun hükümlerine göre tahsil edilir. Korunan kişinin gerçeğe aykırı beyanda bulunduğunun tespiti halinde birinci fıkra hükümlerine göre şiddet uygulayandan tahsil edilmiş olan tutar kendisine iade edilir; AK.KŞÖY/42.

[49] AK.KŞÖY/44. Geçici maddi yardım kararı ile on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının otuzda birine kadar günlük ödeme yapılır. Korunan kişinin birden fazla olması hâlinde, ilave her bir kişi için bu tutarın yüzde yirmisi oranında ayrıca ödeme yapılır. Ancak, ödenecek tutar hiçbir şekilde belirlenen günlük ödeme tutarının bir buçuk katını geçemez. Korunan kişilere barınma yeri sağlanması hâlinde bu fıkrada belirlenen tutarlar yüzde elli oranında azaltılarak uygulanır. Geçici maddi yardım, korunan kişinin kimlik numarası ve banka hesap numarası beyanına istinaden, kararın ŞÖNİM'e tebliğ edilmesini müteakiben hazırlanan bordro ile ödenir. Bordro, her ayın onbeşinde ve otuzunda düzenlenerek tahakkuk eden meblağ ilgililerin banka hesabına yatırılır. Aynı tedbir kararında birden fazla kişi hakkında geçici maddi yardım yapılmasına dair karar verilmesi halinde bu kişiler aynı bordroda gösterilir ve ödemeler aynı olduğu kişi kapsamına da girmeyen veya genel sağlık sigortası prim borcu sebebiyle fiilen genel sağlık sigortasından yararlanamayan ya da diğer mevzuat hükümleri gereğince tedavi yardımından yararlanma hakkı bulunmayanlar, bu hâllerin devamı süresince, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendi kapsamında, gelir testine tabî tutulmaksızın genel sağlık sigortalısı sayılır. Korunan kişinin kimlik ve adres bilgilerinin gizlenmesi kararı varsa, sağlık hizmetlerinden yararlanırken, başvurusunun gizli tutulması, sıra beklememesi, öncelikli ve en kısa zamanda işlemlerinin tamamlanması esastır. Kanun hükümlerine göre hakkında önleyici tedbir kararı verilen kişinin aynı zamanda rehabilitasyonunun veya tedavi edilmesinin gerekli olduğuna karar verilmesi hâlinde, genel sağlık sigortası kapsamında karşılanmayan rehabilitasyon hizmetlerine yönelik giderler ile rehabilitasyon hizmetleri kapsamında verilmesi gereken diğer sağlık hizmetlerinin giderleri Bakanlık bütçesinin ilgili tertiplerinden karşılanır; AK.KŞÖY/44.

[50] Bu Kanunun 17 nci maddesi uyarınca yapılan ödemeler gelir vergisi ile veraset ve intikal vergisinden, bu ödemeler için düzenlenen kâğıtlar ise damga vergisinden müstesnadır. AK.KŞÖ/20; AK.KŞÖY/46. Bu kanun kapsamında mahkeme masrafları ile verilen kararların icra ve infazı için yapılan işlemlerden yargılama giderleri, harç, posta gideri ve benzeri hiçbir ad altında masraf alınmaz.

[51] Bkz. www.adalet.gov.tr/genelgeler

[52] Bkz. http://www.cocukhaklariizleme.org/harita/ (24.5.2014).

[53] http://www.cocukhaklariizleme.org/harita/ (24.5.2014).

[54] SHMY/4. Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği için bkz. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm (25.8.2014).

Kadın ve çocuğun her tür şiddet ve istismarına karşı yasal, eğitimsel, idari ve toplumsal her tür tedbir alınmalıdır. Devlet, çocuğun anne-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, veya vasinin yanında iken bedensel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri almak zorundadır. Bu tür koruyucu önlemler; çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli yöntemlerdir. Bu koruma tedbiri, durumun gereklerine göre adli ve idari olabilir. Çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken mali desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi gerekir.[55]

Ailesinden uzak olan kız veya erkek çocuk, Devletten özel koruma görmelidir; evlat edinme, kefalet, çocuk bakımı gibi yöntemler uygun olabilir; bu konuda Devlet, çocuğun dinine, diline ve kültürüne saygı gösterecektir.

Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak aile ortamında bırakılması kabul edilmeyen bir çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahiptir. Devlet bu durumdaki bir çocuk için yasaya göre, uygun olan bakımı sağlamak zorundadır. Bu tür bakım, bakıcı aile yanına verme, *İslam Hukukunda Kefalet*, evlat edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de içerir. Çözümler düşünülürken, çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliğin korunmasına ve çocuğun etnik, dini, kültürel ve dil kimliğine saygı gösterilecektir.[56]

6112 sayılı yasaya ve buna göre hazırlanan Yayın İlkeleri Rehberine[57] kadınlar ve çocuklar şiddetten korunmalıdır.[58] Yayın İlkeleri Rehberine göre, Televizyonlar reyting uğruna izleyiciye zararlı yayınlar ve şiddet, programın ana unsuru olmamalı, sıkça ve uzun sahnelerle yer almamalı ve teşvik edilmemelidir. Medya "Şiddeti özendirici veya kanıksatıcı olamaz."[59] Şiddet, abartılı şekilde izleyiciye aktarılmamalıdır. Yapılan araştırmalara göre, televizyonların prime-time denilen en çok izlenen saatlerinde, içeriklerin % 33'ü şiddettir.[60] Şiddet içerikli görüntüler, çocukların ekran karşısında olduğu saat dilimleri içerisinde ekrana getirilemez. "Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlakî gelişimine zarar verebilecek türde içerik taşıyan programlar bunların izleyebileceği zaman dilimlerinde ve koruyucu sembol kullanılmadan yayınlanamaz."[61] Ekrana getirilen görüntünün, haberin ayrılmaz bir parçası veya ekrana getirilmediğinde olayın haber niteliğini kaybedip etmediği hususları göz önünde bulundurulmalıdır. Şiddet görüntüleri zorunluluk hali dışında ekrana getirilemez. Haberlerde yer alan şiddet görüntüleri flulaştırılma veya mozaikleme teknikleri ile verilmelidir. Şiddet içerikli görüntüler, meşru bir amaç için gerekli ve yerinde bir davranış olarak usulüne uygun olarak izleyiciye aktarılmalıdır. Yayın hizmetlerinde, şiddeti olumlu gösteren ve özendiren görüntü, yorum ve ifadelere yer verilemez.

II. Şiddet Önleme Ve İzleme Merkezleri (Şönim):

ŞÖNİM, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını 7/24 esası ile yürüten merkezlerdir.[62] ŞÖNİM, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği, yeterli ve gerekli personelin görev yaptığı ve *tercihen kadın personelin istihdam edildiği*, yedi gün yirmi dört (7/24) saat

[55] Convention on the Rights of the Child (1989)/19.
[56] Convention on the Rights of the Child/20.
[57] RTÜK'nun 09.04.2014 tarih ve 2014/24 sayılı toplantısında kabul edilen Yayın İlkeleri Rehberi.
[58] 6112 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*, madde 8-1-n: "Müstehcen olamaz."; RTÜK, *Yayın İlkeleri Rehberi*, Ankara 2014.
[59] 6112 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*, madde 8/1,ş.
[60] Avşar, 2014, s. 11.
[61] 6112 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*, madde 8/2.
[62] AK.KŞÖ/2.

esasına göre çalışılan merkezdir.[63] ŞÖNİM, pilot uygulama yapılmak üzere kurulmuştur.[64] ŞÖNİM, hem mağdura hem de şiddet uygulayana hizmet vermektedir.

Bakanlık, yeterli ve gerekli uzman personelin görev yaptığı, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını 7/24 esasına göre yürüten, çalışma usul ve esasları Yönetmelikle belirlenen, şiddet önleme ve izleme merkezlerini kurar.[65]

Kurulan merkezlerde şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik *izleme, güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme* çalışmaları yapılır ve destek hizmetleri verilir.[66] Kurumlar arası eşgüdümü Bakanlık yapar.[67]

ŞÖNİM'in verdiği hizmetleri (i) Şiddet uygulayanla ilgili olarak verilen hizmetler. (ii) ŞÖNİM'in verdiği destek hizmetleri; (iii) Şiddet mağduru ile ilgili olarak verilen hizmetler olarak 3'e ayırabiliriz.

Birincisi; şiddet uygulayanla ilgili olarak ŞÖNİM tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır:

Evvelen hâkimin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu ile diğer kişiler ve toplum açısından taşıdığı risk hakkında ayrıntılı *sosyal araştırma raporu* hazırlayıp sunmaktır.

Saniyen ilgili makam veya merci tarafından istenilmesi hâlinde, tedbirlerin uygulanmasının sonuçları ve ilgililer üzerindeki etkilerine dair rapor hazırlamaktır.

Salisen teşvik edici, aydınlatıcı ve yol gösterici mahiyette olmak üzere kişinin;

i) Öfke kontrolü, stresle başa çıkma, şiddeti önlemeye yönelik farkındalık sağlayarak tutum ve davranış değiştirmeyi hedefleyen eğitim ve rehabilitasyon programlarına katılması önerilebilir.

ii) Alkol, uyuşturucu, uçucu veya uyarıcı madde bağımlılığının ya da ruhsal bozukluğunun olması hâlinde, bir sağlık kuruluşunda muayene veya tedavi olması önerilebilir.

iii) Meslek edindirme kurslarına katılmasına yönelik faaliyetlerde bulunması önerilebilir.

Görüldüğü gibi bu 3 konuda ŞÖNİM, sadece öneride bulunabilir ama zorunlu tutamaz.

İkincisi; şiddetin önlenmesi ve verilen tedbir kararlarının etkin olarak uygulanmasının izlenmesi bakımından ŞÖNİM tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır:

a) ŞÖNİM, koruyucu ve önleyici tedbir kararları ile zorlama hapsinin verilmesine ve uygulanmasına ilişkin veri toplayarak bilgi bankası oluşturmalı ve tedbir kararlarının sicilini tutmalıdır.

b) ŞÖNİM, korunan kişiye verilen barınma, geçici maddi yardım, sağlık, adlî yardım hizmetleri ve diğer hizmetleri koordine etmelidir.

---

[63] AK.KŞÖY/3. **Temel İlkeler.-** Kanunun uygulanmasında ve gereken hizmetlerin sunulmasındaki temel ilkeler şunlardır; **a)** Anayasa ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır. **b)** Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir yöntem izlenir. **c)** Şiddet mağduru ve şiddet uygulayan için alınan tedbir kararları insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilir. **d)** Kanun kapsamında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler ayrımcılık olarak yorumlanamaz. Görüldüğü gibi bu kanun, kadına karşı pozitif ayrımcılık yaptığını açıkça belirtmiştir (AK.KŞÖ/1).

[64] Kuruluşları tamamlanıncaya kadar merkezlerin görevlerinin Bakanlığın hangi birimlerince yürütüleceği Bakanlık tarafından belirlenir (AK.KŞÖ/Geçici-1).

[65] Ulusal mahkemelerin çocuk haklarını koruması konusunda bir değerlendirme için bkz. R. N. Trivedi, "Role of National Courts in Protecting Children's Rights", in: Eugeen Verhellen (Ed.), *Monitoring Children's Rights*, 1996, s. 621-625.

[66] AK.KŞÖ/14 ve AK.KŞÖY/39.

[67] Kurumlararası koordinasyonu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yapar. AK.KŞÖ yasası hükümlerinin yerine getirilmesinde kurumlar arası koordinasyon Bakanlık tarafından gerçekleştirilir. Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak kendi görev alanına giren konularda işbirliği ve yardımda bulunmak ve alınan tedbir kararlarını ivedilikle yerine getirmekle yükümlüdür. Gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanun kapsamında Bakanlık çalışmalarını desteklemek ve ortak çalışmalar yapmak üzere teşvik edilir. Bu Kanunda öngörülen görevlerin yerine getirilmesi sırasında kamu kurum ve kuruluşlarının personeli Bakanlık görevlilerine yardımcı olurlar. Tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları (Barolar vs), personel ve üyelerinin bu Kanunun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla Bakanlığın hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlar. Bu mevzuatla Baro gibi STK'ların katkısı kanuna girmiş olması sevindiricidir. Böylece Bakanlık-STK dayanışması olacaktır.

c) ŞÖNİM gerekli hâllerde tedbir kararlarının alınmasına ve uygulanmasına yönelik başvurularda bulunmalıdır.

ç) ŞÖNİM, bu Kanun kapsamındaki şiddetin sonlandırılmasına yönelik bireysel ve toplumsal ölçekte programlar hazırlamalı ve uygulamalıdır.

d) ŞÖNİM, Bakanlık bünyesinde kurulan çağrı merkezinin yaygınlaştırılmasını ve yapılan müracaatların izlenmesini sağlamalıdır.

e) ŞÖNİM, şiddetin sonlandırılması için çalışan ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmalıdır.

Üçüncüsü, korunan kişi (şiddet mağduru[68]) ile ilgili olarak ŞÖNİM tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır:

a) ŞÖNİM kişiye hakları, destek alabilecekleri kurumlar, iş bulma ve benzeri konularında rehberlik etmeli ve meslek edindirme kurslarına katılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmalıdır.[69]

b) ŞÖNİM, verilen tedbir kararıyla ulaşılmak istenen amacın gerçekleşmesine yönelik önerilerde bulunmalı ve yardımlar yapmalıdır.

c) ŞÖNİM, tedbir kararlarının uygulanmasının sonuçlarını ve kişiler üzerindeki etkilerini izlemelidir.

ç) ŞÖNİM, psiko-sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde yardım ve danışmanlık yapmalıdır.

d) ŞÖNİM, hâkimin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp sunmalıdır.

e) ŞÖNİM, ilgili merci tarafından istenilmesi hâlinde, tedbirlerin uygulanmasının sonuçları ve ilgililer üzerindeki etkilerine dair rapor hazırlamalıdır.[70]

III. Koruyucu ve Önleyici Tedbir Kararı:

A. Güvenlik Tedbirleri:

Kendilerine kusur yüklenemeyen çocuklara hiç ceza verilmemekte ceza yerine güvenlik tedbiri uygulanmaktadır. Suç işleyen ama *kusur yeteneği olmayan ama gösterdiği tehlike hali* nedeniyle çocuklara "çocuklara özgü güvenlik tedbirleri" uygulanmaktadır.[71] "Güvenlik tedbiri, suç oluşturan fiili işleyen kişinin iyileştirilmesi, eğitilmesi ve ıslahı amacıyla uygulanabilir."[72] Türkiye'de 12 yaşından küçük olan suç işleyenler ile 12-15 yaş arasındaki çocukların algılama yeteneği zayıf ise ceza sorumluluğunun olmadığı kabul edilmekte ve tedbir uygulanmaktadır (TCK/31,1,2).

ÇKK/11 inci maddesine göre, koruyucu ve destekleyici tedbirler, *çocuklara özgü güvenlik tedbiri* olarak anlaşılmalıdır, demektedir. Yani ÇKK/5 de geçen koruyucu ve destekleyici tedbirler, *çocuklara özgü güvenlik tedbirleridir. Tedbirin süresi, failin tehlike hali ile orantılıdır; bu nedenle de tedbir süresi baştan itibaren tespit edilemez.*[73] *Ancak bu tedbir kararlarının verilmesinde ve infazında TCK, CMK ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun (CGTİK) uygulanacaktır.*

Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri yeni TCK'da düzenlenmemiş (TCK/56), TCK, konuyu özel kanuna bırakmıştır. Nitekim konu ÇKK (2005)'da sistemli bir şekilde yer almıştır. Suç işleyen çocuklara özgü olmayan başka güvenlik tedbirleri de uygulanabilir; örneğin silahla suç işleyen çocuğun silahı müsadere edilecektir. Müsadere çocuğa özgü bir güvenlik tedbiri değildir.[74] Yeni TCK'da fer'i cezalara yer verilmemiş, bunun yerine emniyet tedbiri adı altında yaptırımlara yer verilmiştir.[75]

---

[68] Şiddet mağduru, Kanunda şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışlara doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan ya da maruz kalma tehlikesi bulunan kişidir. (AK.KŞÖ/3.).

[69] 29.5.1986 tarihli ve *3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu* hükümleri uyarınca maddi destek sağlanması konusunda gerekli rehberliği yapmak.

[70] AK.KŞÖ/15. Şiddet mağduru ile şiddet uygulayana yönelik hizmetler, zorunlu hâller dışında ŞÖNİM'in farklı birimlerinde sunulmalıdır.

[71] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku,* 2009, s. 675.

[72] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku,* 2009, s. 677.

[73] Hakeri, *Ceza Hukuku*, 2009, s. 490.

[74] Topaloğlu, *Güvenlik Tedbirleri*, 2010, s. 16.

[75] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku,* 2009, s. 703-704; Hakeri, *Ceza Hukuku*, 2009, s. 490.

TCK'da yer alan güvenlik tedbirleri şunlardır; Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri yanında, akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirleri, alkol-uyuşturucu bağımlısı olanlar hakkındaki güvenlik tedbirleri, belli hakları kullanmaktan yoksun bırakmak,[76] eşya müsaderesi, kazanç müsaderesi, suçta tekerrür-özel tehlikeli suçlular hakkındaki güvenlik tedbirleri ve tüzel kişiler hakkındaki güvenlik tedbirleridir.[77] Güvenlik tedbirleri TCK 53-60 maddelerinde bir yaptırım türü olarak sekiz (8) başlık halinde düzenlenmiştir.

Güvenlik tedbirinin yaptırım olup olmadığı doktrinde tartışmalıdır ki bizce yaptırımdır. Güvenlik tedbirleri kanun gereği bir yaptırımdır; yaptırım olduğu için de kişiye acı verir.[78]

Güvenlik tedbirinin tanımı doktrinde tartışmalıdır; yaptırım olduğunu belirtenler yanında, cezanın uygulanamadığı durumlarda verilen hukuki himaye olarak da tanımlayanlar vardır.[79] Güvenlik tedbirleri, doktrinde, "suçludaki tehlike haliyle orantılı olarak hükmedilen ve esas itibariyle sosyal savunma amacına yönelmiş bulunan yaptırımlar" şeklinde tanımlanmaktadır.[80]

Sadece 15 yaşından küçüklere uygulanabilen güvenlik tedbirleri TCK/56 ve ÇKK/5'de belirtilmektedir.

Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri, 4 grup çocuk için uygulanır; 12 yaşından küçükler; 12-15 yaş çocuklar; 18 yaşından küçük sağır ve dilsiz çocuklar; 15 yaşından küçük olan akıl hastası çocuklar.[81]

Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri bir hükümdür; sadece mahkemece verilir; duruşmalı olarak verilir; istinafa tabidir; C. Savcısı tarafından infaz edilir. 12 yaşını ikmal etmemiş çocuklar hakkında kovuşturma yapılamaz ama çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri uygulanabilir. 12-15 yaş arası suça sürüklenen çocuklar hakkında ise mahkemenin takdir yetkisi yoktur; güvenlik tedbirlerini uygulamak zorundadır. Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri genel hükümlere göre infaz edilir. Çünkü ÇKK koruyucu ve destekleyici tedbirler için uygulanır; güvenlik tedbirleri için genel hükümler uygulanır.

Güvenlik tedbirleri ancak mahkeme tarafından ve mahkeme kararı olarak verilebilir; hâkim kararı olarak verilemez. Güvenlik tedbiri kararı duruşma sonunda verilebilir; duruşma yapılmadan karar verilemez. Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri için kanunilik ilkesi geçerlidir; kanunda hüküm olması şarttır.[82] Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri istinafa veya temyize tabidir. Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri hükümdür ama mahkûmiyet hükmü değildir. Güvenlik tedbirleri için mahkûmiyet kavramı kullanılamaz.

Suçluluğu sabit olmayan çocuklara güvenlik tedbirleri uygulanamaz. Çocuklara ilişkin güvenlik tedbirleri, ceza yaptırımı uygulanamadığı hallerde uygulanır. Suça sürüklenen çocuk (SSÇ) denilmesi için mutlaka hakkında soruşturma veya kovuşturma açılmış olması şarttır. Güvenlik tedbirleri kesinleşmeden infaz edilemez.[83]

B. Kadın ve Çocuklara İlişkin "Koruyucu Ve Destekleyici" Tedbirler:

6284 sayılı kanunun getirdiği bazı yenilikler;

Yararlanacak kişiler bakımından yenilikler: Şiddete uğrayan, şiddete uğraması tehlikesi bulunan, kadın-çocuk-aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip (stalking) mağduru kişilerdir. Erkekler de şiddet mağduru olabilir. Tek taraflı ısrarlı takip mağduru kavramı ilk kez kanuna girmiştir.[84]

Tedbir kararları bakımından yenilikler: Koruyucu ve önleyici tedbirlerin bir bölümü ilk kez bu kanunla getirilmiştir.

---

[76] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku,* 2009, s. 680 vd.
[77] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku,* 2009, s. 679; Hakeri, *Ceza Hukuku*, 2009, s. 490-491.
[78] Topaloğlu, *Güvenlik Tedbirleri*, 2010, s. 62.
[79] Topaloğlu, *Güvenlik Tedbirleri*, 2010, s. 26.
[80] Hakeri, *Ceza Hukuku*, 2009, s. 490.
[81] TCK/31, 33; ÇKK/12.
[82] Topaloğlu, *Güvenlik Tedbirleri*, 2010, s. 62-64. Ancak ÇKK'daki düzenlemeler çok eksiktir.
[83] Topaloğlu, *Güvenlik Tedbirleri*, 2010, s. 65, 66, 107. **Soruşturma**, iddianamenin kabulüne geçen evreye soruşturma denir. (CMK/2,1). **Kovuşturma ise**, iddianamenin kabulü ile başlayan ve hükmün kesinleşmesine kadar geçen evredir. (5271 sayılı CMK/2,f). **Denetimli serbestlik** tedbiri ise, bir güvenlik tedbiri değildir. Denetimli serbestlik bir infaz şeklidir. Denetimli serbestlik tedbiri sui generis bir tedbirdir.
[84] Öztürk, Necla, "*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler*", s. 7.

a. Mağduru korumak için koruyucu tedbirler ve şiddet uygulayana karşı önleyici tedbirler getirilmiştir.

aa. Mülki amir tarafından verilebilecek koruyucu tedbirler:

6284 sayılı kanunun 3. maddesiyle mülki amire ilk kez tedbir alma hakkı tanınmıştır. Mülki amir, uygun barınma yeri sağlamak durumundadır. Belediye kanunu m. 14 ile belediyelere koruma evi açılması yaptırımı getirilmiştir. Ayrıca uygun barınma yeri sağlanması, geçici maddi yardım sağlanması, rehberlik ve danışmanlık hizmeti, geçici koruma altına alınması, kreş imkânı bu kanunun yeniliklerindendir.

bb. Hâkim tarafından verilebilecek koruyucu tedbirler ise işyerinin değiştirilmesi, ayrı yerleşim yeri belirlenmesi, aile konutu şerhi konulması, kimlik ve diğer bilgi ve belgelerin değiştirilmesi önlemleridir.

cc. Koruyucu tedbirler, acil durumda ve sınırlı süre için verilen tedbirlerdir. Amaç şiddeti durdurmak ve kayıt altına almaktır. Koruyucu tedbir için delil veya belge aranmaz, kadının beyanı esastır. Bu karar, deliller toplanmadan verilen bir karar türüdür. Kadının beyanının esas olduğu ve delil olmadan özgürlüğü kısıtlayıcı karar verilip-verilmemesi tartışılmaktadır. Bize göre bu konuda hâkimin takdir hakkı önem taşımaktadır.

b. Şiddet uygulayan kişi hakkında verilebilecek önleyici tedbirler ise, çocuklarla kişisel ilişki kurmanın sınırlandırılması (6284 ile ilk kez düzenlenmiştir). Mülga 4320'de de yer alan tedbirler şunlardır; Tehdit, hakaret, küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunulmaması, müşterek konuttan derhal uzaklaştırılması, korunan kişilere yaklaşılmaması, şahsi eşyalara ve ev eşyalarına zarar verilmemesi, iletişim araçlarıyla rahatsız etmemesi, silah teslimi (m. 5/g ve ğ), alkollü yaklaşmama ve bağımlılık tedavisi (m. 5/h), bir sağlık kuruluşunda muayene ve tedavi (m. 5/ı) ve tedbir nafakası önceki 4320 sayılı kanunda ve 6284'de kabul edilmiştir.

Önleyici tedbirlerde delil aranır ama en azından emare aranmaktadır.

6284 sayılı kanunda mağdurlara geçici maddi destek (m. 3/b ve m. 7) ve mağdurun sağlık giderleri (m. 19) dışında maddi ve manevi tazminat verilmesi konusunda hüküm olmayıp, genel hükümlere havale edilmiştir. Hakkında koruma tedbiri uygulanan kişi, şiddet uygulayanla iletişime geçerse bunun yaptırımı kanunla düzenlenmeliydi. Kanunun eksikliği olarak belirtilebilir.[85]

Koruyucu tedbir (kuruma yerleştirilerek veya koruyucu aile yanına yerleştirilerek korumak) ve destekleyici tedbir (kendi ailesi içinde desteklemek) 5 çeşittir; danışmanlık, eğitim, bakım, barınma ve sağlık tedbirleri. Koruyucu ve destekleyici tedbirler, kesinleşmiş mahkûmiyet kararı olanlar hakkında uygulanamaz.[86] Koruyucu ve destekleyici tedbir kararları, hâkim kararı niteliğindedir. Hüküm değildir, duruşmasız verilir. Zaruret varsa duruşma yapılabilir. Ancak velayet gibi davalarda duruşma açılmak zorundadır.

Koruyucu ve destekleyici tedbir kararları, itiraza tabidir. En yakın aile veya çocuk mahkemesine itirazı kabildir. Tutuklu olan kişi, şayet koruma ihtiyacı içinde ise, koruyucu ve destekleyici tedbirler uygulanabilir. Koruyucu ve destekleyici tedbir kararları, aile veya çocuk hâkimi tarafından ama sosyal inceleme[87] raporu alınarak verilir. Aile veya çocuk hâkimi ancak koruyucu ve destekleyici tedbir kararları verebilir ama güvenlik tedbiri kararı veremez. Çünkü güvenlik tedbiri kararı hüküm niteliğindedir.

---

[85] Öztürk, Necla, s. 25.

[86] Topaloğlu, *Güvenlik Tedbirleri*, 2010, s. 143, 67, 69.

[87] **Sosyal inceleme**, birey, aile, grup ve toplulukların sosyal hizmet ve sosyal yardıma ilişkin ihtiyaç ve sorunlarının tespiti ile öneri içeren inceleme ve değerlendirmedir.

Hâkim-kolluk görevlileri ve mülkî amirler, şiddet mağdurları ve şiddet uygulayanlar hakkında, talep üzerine veya resen tedbir kararı verebilir.[88] Koruyucu ve önleyici tedbirler, kanundaki sıraya göre, 3 birim tarafından verilebilir; mülki amir, hâkim ve kolluk.[89]

C. Mülki Amir Tarafından Verilen Koruyucu Tedbir Kararı

Korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki tedbirlere veya benzer tedbirlere mülkî amir tarafından karar verilebilir:

a) Mülki amir, kadına ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanmasına karar verebilir. Bu tedbir kararını kolluk da geçici olarak verebilir.

b) Mülki amir, diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılmasını isteyebilir.

c) Mülki amir, psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesini isteyebilir.

ç) Mülki amir, yaşamsal tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınmasına karar verebilir.[90] Bu tedbir kararını kolluk da geçici olarak verebilir.

d) Mülki amir, gerekli olması hâlinde, korunan kadının çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere **dört ay**, kişinin çalışması hâlinde ise **iki aylık** süre ile sınırlı olmak kaydıyla, **on altı** yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek şartıyla **kreş** imkânının sağlanmasına karar verebilir. Kolluk amirlerinin aldığı kararlarda, *kolluk amiri evrakı en geç kararın alındığı tarihi takip eden **ilk işgünü** içinde mülkî amirin onayına sunar. Mülkî amir tarafından **kırk sekiz** saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar.*[91]

Hakkında barınma yeri sağlanmasına karar verilen kişiler, Bakanlığın gözetim ve denetimi altında bulunan yerlerde; barınma yerlerinin yetersiz kaldığı hâllerde ise mülkî amirin, acele hâllerde kolluğun veya Bakanlığın talebi üzerine kamu kurum ve kuruluşlarına ait sosyal tesis, yurt veya benzeri yerlerde güvenli nakli sağlanıncaya kadar geçici olarak barındırılır.

Korunan kişi varsa beraberindeki çocukları ile birlikte ŞÖNİM tarafından Bakanlığın denetimi altında bulunan barınma yerlerine güvenli nakli sağlanıncaya kadar, bedeli ödenerek ve geçici barınmanın sağlandığı yer kolluğu tarafından kişinin güvenliği sağlanarak sosyal tesis, yurt ve benzeri yerlerde geçici olarak barındırılır. Barınma ve iaşe giderleri, ŞÖNİM tarafından ödenir. Korunan kişinin yerleştirildiği yere ilişkin bilgi ŞÖNİM'e bildirilir.[92]

ŞÖNİM kişinin talebini de dikkate alarak uygun ilk kabul birimi veya konukevi hizmeti verilecek yeri belirler ve korunan kişinin buraya yerleştirilmesini sağlar.[93] Korunan kişi ve beraberindeki çocukların hayati tehlikesinin[94] bulunması halinde konukevi, ilk kabul birimi veya diğer tesislere güvenli bir şekilde yerleştirilmesine kolluk tarafından refakat edilir.[95]

---

[88] AK.KŞÖ/2.

[89] Gecikmesinde sakınca olması şartıyla.

[90] **Geçici koruma**: Hayati tehlikesi bulunan şiddet mağdurunun (ör. çocuğun) kolluk tarafından gerektiğinde her türlü teknik cihaz ve donanımlarla, yirmi dört saat (7/24) esasına göre kesintisiz olarak, şiddet uygulayan veya uygulama tehlikesi bulunan kişilerden gelebilecek tehlikelerden korunması amacıyla yerine getirilen tedbirdir. (AK.KŞÖY/3).

[91] AK.KŞÖ/3; AK.KŞÖY/6.

[92] **Korunan kişi**: Tedbir kararı kapsamında korunan şiddet mağdurunu ve varsa beraberindeki çocukları, aile bireylerini ve tek taraflı ısrarlı takip[92] mağdurudur. (AK.KŞÖY/3). Resmi nikâhları olmadığı için çocuk evliliklerin mağdurları 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun koruyucu tedbirlerinden de genel olarak yararlanamamaktadırlar. Kanunun uygulanmasında hâkimler arasında bir birlik yoktur. Hâkimlerin bir kısmı Kanunu sadece resmi evliliklere uygularken, bir kısmı resmi evlilik koşulu aramaksızın gayri resmi evlilikler söz konusuyken de Kanunu uygulamaktadırlar.

[93] **Kadın veya Erkek Konukevleri.-** Fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismara uğrayan kadın veya erkeklerin psiko-sosyal ve ekonomik problemlerinin çözümlenmesi sırasında varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geçici bir süre kalabilecekleri yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır (SHK' a ek: 30/5/1997 - KHK - 572/5 md.). (SHK/3).

[94] **Hayati tehlike**: Bir kimsenin ölümle sonuçlanabilecek bir şiddet olayına maruz kalması ya da kalma ihtimalinin bulunması halidir. (AK.KŞÖY/3).

[95] **Konukevi**: (i) Fiziksel, (ii) duygusal, (iii) cinsel, (iv) ekonomik veya (v) sözlü istismara veya şiddete uğrayanların, şiddetten korunması, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi ve bu dönemde şiddet mağdurlarının varsa

ŞÖNİM tarafından il içi ve il dışı nakillerde ulaşım için araç tahsis edilir ve ulaşım giderleri ile korunan kişinin zorunlu giderleri karşılanır. Barınma yeri sağlanması tedbirinin kolluk amirince uygulandığı veya korunan kişinin kollukta bulunduğu hallerde, kolluk tarafından kişi ŞÖNİM'e ivedilikle ulaştırılır. Bunun mümkün olmaması halinde geçici barınma imkânı sağlanır. Mülki amirin veya kolluk amirinin kararı ile kamu kurum ve kuruluşlarına ait barınma yerlerine getirilen şiddet mağduru, başka herhangi bir karar veya onay aranmaksızın barınma yerine derhal kabul edilir. Resen hakkında barınma yeri sağlanması tedbirine karar verilen kişinin barınma yerinde kalmak istememesi halinde aydınlatılmış rızası[96] alınarak kalmak istediği yere ŞÖNİM tarafından ulaştırılır. Kişinin hayati tehlikesinin bulunması halinde kolluk refakati talep edilir.[97]

D. Hâkim Tarafından Verilen Koruyucu Ve Önleyici Tedbir Kararı

Konu ikiye ayrılarak açıklanabilir;

(a) Koruyucu Tedbir Kararları:

Yukarıda mülki amir tarafından verilecek tedbir kararlarını gördük. Burada hâkim tarafından verilecek koruma tedbir kararlarını belirteceğiz. Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki koruyucu tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere hâkim tarafından karar verilebilir. Hakimin vereceği 2 tür tedbir kararı olabilir; koruyucu ve önleyici kararlar. Koruyucu tedbir kararları da 4 türlü olabilir: İşyerinin değiştirilmesi kararı; ayrı yerleşim yeri kararı; tapu kütüğüne aile konutu şerhi kararı ve kimlik ve diğer bilgi ve belgelerin değiştirilmesi kararı. Şöyle ki;

aa) Hâkim korunan kişinin (mağdurun) işyerinin değiştirilmesine karar verebilir. Hâkim mağdurun işyerini değiştirebilir. Hâkim tarafından, korunan kişinin tabî olduğu ilgili mevzuat hükümlerine göre, talebinin bulunması halinde veya onayı alınmak suretiyle işyerinin bulunduğu il içinde ya da il dışında değiştirilmesine karar verilebilir. Karar hâkim tarafından, korunan kişi bakımından en uygun koşullar göz önüne alınarak yerine getirilmek üzere korunan kişinin iş yerine tebliğ edilir. Karar yetkili kurum veya kişi tarafından yerine getirilir. İş yeri değiştirilmesine dair tedbir kararının kaldırılması halinde de karar işyerine bildirilir.[98]

bb) Hâkim, korunan kişinin (mağdurun) evli olması hâlinde müşterek yerleşim yerinden **ayrı yerleşim** yeri belirlenmesine karar verebilir. Hakkında ayrı yerleşim yeri belirlenmesine dair tedbir kararı verilen kişinin (mağdurun) müracaatı üzerine, nüfus müdürlüğü tarafından kişinin talebine uygun olarak adresle ilgili işlemler yerine getirilir.[99]

cc) Hâkim, Medenî Kanundaki[100] şartların varlığı hâlinde ve korunan kişinin (mağdurun) talebi üzerine tapu kütüğüne aile konutu şerhi konulmasına karar verebilir.[101]

çç) Korunan kişi (mağdur) bakımından hayatî tehlikenin bulunması ve bu tehlikenin önlenmesi için diğer tedbirlerin yeterli olmayacağının anlaşılması hâlinde ve ilgilinin aydınlatılmış rıza[102]sına dayalı olarak **Tanık Koruma Kanunu**[103] hükümlerine göre kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerinin değiştirilmesine karar verebilir.[104] Kimlik ve diğer bilgi ve belgelerin değiştirilmesi tedbiren kabul

---

çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının da karşılanmak suretiyle geçici süreyle kalabilecekleri ve konukevi, sığınmaevi, kadın sığınağı, kadınevi, şefkatevi ve benzeri adlarla açılan **yatılı sosyal hizmet kuruluşu**dur. (AK.KŞÖY/3).

[96] **Aydınlatılmış rıza:** Korunan kişinin kendisi hakkında verilebilecek tedbir kararını anlayabileceği bir biçimde, sebepleri, aşamaları ve sonuçları hakkında açıklama yapılarak bilgilendirilmesi ve özgür iradesi ile bu konuların tamamını anlayıp kabul ettiğine dair yazılı beyanıdır. (AK.KŞÖY/3).

[97] AK.KŞÖY/7.

[98] AK.KŞÖY/13.

[99] AK.KŞÖY/14.

[100] 22.11.2001 tarihli ve 4721 sayılı.

[101] AK.KŞÖY/15.

[102] **Aydınlatılmış rıza:** Korunan kişinin kendisi hakkında verilebilecek tedbir kararını anlayabileceği bir biçimde, sebepleri, aşamaları ve sonuçları hakkında açıklama yapılarak bilgilendirilmesi ve özgür iradesi ile bu konuların tamamını anlayıp kabul ettiğine dair yazılı beyanıdır. (AK.KŞÖY/3).

[103] 27/12/2007 tarihli ve 5726 sayılı Kanun.

[104] AK.KŞÖ/4.

edilebilir. Karar, İçişleri Bakanlığınca gereği yerine getirilmek üzere hâkim tarafından Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir. Cumhuriyet başsavcılığınca bu karar İçişleri Bakanlığına ivedilikle gönderilir. Karar üzerine yapılan işlemin sonucu, İçişleri Bakanlığı tarafından Cumhuriyet başsavcılığına bildirilir.[105]

Mülkî amir veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk amiri tarafından, olayın niteliği, şikâyet ve ihbar göz önünde bulundurularak şiddet mağdurunun hayati tehlikesinin bulunması halinde ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alma tedbiri verilir. Geçici koruma altına alınma tedbir kararının yerine getirilmesinden, hakkında koruyucu tedbir kararı[106] verilen kişilerin yerleşim yeri, bulunduğu veya tedbirin uygulanacağı yerdeki kolluk görevli ve yetkilidir.

Korunan kişi acil durumlarda hemen, diğer hallerde ise yirmi dört saat öncesinden gideceği yere ilişkin olarak görevli ve yetkili kolluğa bilgi verir. Kolluk tarafından korunan kişinin gideceği yerdeki kolluk gecikmeksizin haberdar edilir ve tedbir kararı uygulanmaya devam olunur. Korunan kişinin ne şekilde koruma altına alınacağı, şiddet mağduruna yönelik muhtemel tehdit ve risk göz önüne alınarak şiddet mağduru ve şiddet uygulayanın[107] durumunun değerlendirilmesi suretiyle ilgili Yönetmelikte[108] yer alan fiziki koruma tedbirleri hâkim veya mülki amir tarafından, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk tarafından belirlenir. Korunan kişiye, geçici koruma kararının kapsam ve içeriği, şiddet veya şiddete uğrama tehlikesinin varlığı halinde arayabileceği telefon numaraları, kolluğun sorumlulukları, hangi durumlarda kolluğa bilgi vermesi gerektiği, hangi kolluk biriminin geçici koruma hizmetinden sorumlu olduğu ve benzeri hususlar, kolluk tarafından açıklanarak tutanağa geçirilir ve mağdura bildirilir.[109]

Çocuk sahibi olan korunan kişinin (mağdurun) çalışmaması halinde, çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere *dört ay*, çalışması hâlinde ise *iki aylık* süre ile sınırlı olmak, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek şartıyla *kreş imkânı* sağlanmasına tedbiren karar verilir.[110]

(b) Hâkim tarafından verilecek ö n l e y i c i tedbir kararları.-

Yukarıda hâkim tarafından verilen 4 adet koruyucu tedbir kararını gördük. Burada hâkim tarafından verilen *önleyici* tedbir kararlarını göreceğiz.

Şiddet uygulayanlarla ilgili olarak aşağıda sayılan *11 (onbir)* adet önleyici tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere hâkim tarafından karar verilebilir:

1.Birincisi; Şiddet mağduruna yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmamasına karar verilebilir.[111] Kişi, şiddet tehdidinde veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmamalıdır. Aksi halde hâkim tarafından, şiddet uygulayanın korunan kişiye (mağdura) karşı tehdit, hakaret, aşağılama veya küçük düşürme ve benzeri söz ve davranışlarda bulunmamasına ilişkin olarak karar verilebilir.[112]

2.İkincisi; Müşterek konuttan veya bulunduğu yerden derhâl uzaklaştırılması ve müşterek konutun korunan kişiye tahsis edilmesine karar verilebilir.[113] Mülki amir ya da hâkim, talep edilmesi

---

[105] AK.KŞÖY/16.

[106] **Koruyucu tedbir kararı**: Kanun kapsamında belirtilen merciler tarafından korunan kişi hakkında olayın niteliği dikkate alınarak hükmedilecek tedbirlere ilişkin karardır. (AK.KŞÖY/3).

[107] **Şiddet uygulayan**: Kanunda şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışları uygulayan veya uygulama tehlikesi bulunan kişidir. (AK.KŞÖY/3).

[108] 11/11/2008 tarihli ve 27051 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan "**Cumhuriyet Başsavcılıkları ve Mahkemelerce Alınacak Tanık Koruma Tedbirlerine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik**".

[109] AK.KŞÖY/10.

[110] Korunan kişi, çocuğun kamuya ait veya özel kreşe kaydedildiğine veya kreşe devam ettiğine dair belge ile aylık kreş bedelini gösterir belgeyi Müdürlüğe ibraz eder. Müdürlük birinci fıkra uyarınca gerekli işlemleri yerine getirir ve hizmetin alınması süresi üzerinden aylık olarak ödeme yapar. Çocuk bir aydan daha kısa bir süre faydalanmış ise hizmet aldığı gün üzerinden ödeme yapılır. Kreş bedelinin birinci fıkrada belirtilen tutardan az olması halinde belgedeki tutar, fazla olması halinde ise birinci fıkrada belirtilen tutar ödenir. Bu ödemeler Müdürlük tarafından kreşe yapılır. Kreş imkânı sağlanmasına dair tedbirin suiistimalinin öğrenilmesi halinde ödenen meblağ korunan kişiden (mağdurdan) tahsil edilir; AK.KŞÖY/11.

[111] Not: Bu kararı bazı şartlarla kolluk da verebilir.

[112] AK.KŞÖY/18.

[113] Not: Bu kararı bazı şartlarla kolluk da verebilir.

hâlinde korunan kişiye, şiddet uygulayana ya da bu kişilerin yakınlarına ait kişisel eşya ve belgelerin kolluk marifetiyle kendilerine teslim edilmesine karar verebilir. Teslim edilecek kişisel eşya ve belgeler, tedbir kararında gösterilir. Bu tedbirin uygulanması, şiddet uygulayanın uzaklaştırıldığı *konutun kira, elektrik, su, telefon, doğalgaz* ve benzeri giderlerini karşılamaya devam etmesine engel teşkil etmez. Hâkim şiddet uygulayanın, koruma kararı süresince aile konutunun *kira sözleşmesini feshetmemesine, kamu konutu tahsisinin kaldırılması yönünde talep*te bulunmamasına ve bu tür yükümlülüklerinin devamı ile uygun göreceği diğer tedbirlere de karar verebilir. Kira sözleşmesine ilişkin tedbir kararı kiralayana (mal sahibine), *kamu konutu tahsisinin kaldırılmamasına* yönelik tedbir kararı ise ilgili kamu kurumuna bildirilir.[114]

3. Üçüncüsü; Korunan kişilere, bu kişilerin bulundukları konuta, okula ve işyerine veya benzeri başka yerlere yaklaşmamasına karar verilebilir.[115]

4. Dördüncüsü; *Çocuklarla ilgili daha önce verilmiş bir kişisel ilişki kurma kararı* varsa, kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde yapılması, kişisel ilişkinin sınırlanması ya da tümüyle kaldırılmasına, çocukla kişisel ilişki kurulmasının sınırlandırılması kararı verilebilir.[116]

5. Beşincisi; *Hâkimin gerekli görmesi hâlinde korunan kişinin, şiddete uğramamış olsa bile yakınlarına, tanıklarına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hâller saklı kalmak üzere çocuklarına yaklaşmaması* kararı verebilir.[117]

6. Altıncısı; şiddet uygulayanın, korunan kişinin şahsi eşyalarına ve ev eşyalarına zarar vermemesi kararı verilebilir.[118]

7. Yedincisi; şiddet uygulayanın, korunan kişiyi iletişim araçlarıyla veya sair surette rahatsız etmemesi gerekir. Hâkim tarafından, şiddet mağdurunun korunması amacıyla, şiddet uygulayanın *görsel, işitsel, yazılı, internet ve benzeri* iletişim araçlarıyla ya da sair surette korunan kişiyi rahatsız etmemesine yönelik karar verilebilir.[119]

8. Sekizincisi; hâkim, şiddet uygulayana, bulundurulmasına veya taşınmasına kanunen izin verilen silahları kolluğa teslim etmesine karar verebilir.[120]

9. Dokuzuncusu; Silah taşıması zorunlu olan bir kamu görevi ifa etse bile bu görevi nedeniyle zimmetinde bulunan silahı kurumuna teslim etmesi kararı verilebilir. Silahı teslim alan kurum amiri, karar süresinin sonuna dair yeni bir karar verilmedikçe verilen tedbir kararını uygulamaya devam eder ve silahı hiçbir şekilde iade etmez.[121]

10. Onuncusu, hakim, korunan kişilerin bulundukları yerlerde alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmaması ya da bu maddelerin etkisinde iken korunan kişilere ve bunların bulundukları yerlere *yaklaşmaması, bağımlılığının olması hâlinde, hastaneye yatmak dâhil, muayene ve tedavisinin sağlanmasına* karar verilebilir. Hakkında önleyici tedbir kararı[122] verilen kişinin, bir sağlık kuruluşunda muayene veya tedavi olmasının sağlanması ve sonuçları ile tedbirin kişi üzerindeki etkilerinin takibi ŞÖNİM tarafından ilgili kurum veya kuruluş ile koordinasyon içerisinde yerine getirilir. Hakkında tedbir kararı verilen kişinin sağlık kuruluşunda tedaviyi reddetmesi halinde durum tutanakla tespit edilerek ivedilikle Cumhuriyet başsavcılığına ve ŞÖNİM'e bildirilir.[123]

11. On birincisi; hâkim, *şiddet uygulayanın bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi için başvurmasına ve tedavisinin* sağlanmasına karar verebilir. Şiddet uygulayanın muayene ve tedavisinin sağlanmasına karar verilmesi halinde, illerde il halk sağlığı müdürlüğüne, ilçelerde toplum sağlığı merkezine başvurulması zorunludur. İlgilinin tedaviyi sürdürüp sürdürmediği ve yapılan işlemin sonucu

[114] AK.KŞÖY/19.
[115] AK.KŞÖY/20. Not: Bu kararı bazı şartlarla kolluk da verebilir.
[116] AK.KŞÖY/21.
[117] AK.KŞÖY/22. Not: Bu kararı bazı şartlarla kolluk da verebilir.
[118] AK.KŞÖY/23.
[119] AK.KŞÖY/24.
[120] AK.KŞÖY/25.
[121] Silahın teslim alınması ve iadesi işlemleri kurum amiri, şiddet uygulayan ve bir tanık arasında imzalanan tutanak ile yerine getirilir; AK.KŞÖY/26.
[122] **Önleyici tedbir kararı**: Kanunda belirtilen merciler tarafından şiddet uygulayan veya uygulama tehlikesi bulunan kişi hakkında, olayın niteliği dikkate alınarak hükmedilecek tedbirlere ilişkin karardır. AK.KŞÖY/3.
[123] AK.KŞÖY/27.

bu birimler tarafından ŞÖNİM'e bildirilir. Hakkında tedbir kararı verilen kişinin sağlık kuruluşunda tedaviyi reddetmesi halinde durum tutanakla tespit edilerek ivedilikle Cumhuriyet başsavcılığına ve ŞÖNİM'e bildirilir.[124]

Şiddet uygulayan, aynı zamanda **ailenin geçimini sağlayan** yahut katkıda bulunan kişi ise 4721 sayılı Kanun hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla hâkim, şiddet mağdurunun yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi **tedbir nafakasına** hükmedebilir.[125]

Bu sayılanların dışında hâkim **velayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki** kurulması hususlarında da karar vermeye yetkilidir.

E. Kolluk Tarafından Verilen Koruyucu Ve Önleyici Geçici Tedbir Kararı

Mülkî amir tarafından alınabilecek barınma yeri sağlanmasına ve geçici koruma altına alınmasına ilişkin tedbirler, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde ilgili kolluk amirince de alınabilir. Ancak kolluk amiri, evrakı en geç tedbirin alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde mülkî amirin onayına sunar. Mülkî amir tarafından kırk sekiz saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar. AK. KŞÖ yasasının 18, 19, 20 ve 22 nci maddelerde belirtilen ve hâkim tarafından karar altına alınabilecek önleyici tedbirler, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde ilgili kolluk amirince alınabilir. Kolluk[126] amiri evrakı en geç tedbirin alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde hâkimin onayına sunar. Hâkim tarafından yirmi dört saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar. Tatil günleri sürenin hesabına dâhildir. Sürenin bitimi resmi tatil veya hafta sonuna rastlarsa, süre takip eden ilk iş günü sona erer.[127]

F. Tedbir Kararının Niteliği Ve Usul:

1. Tedbir kararı, ilgilinin talebi veya Bakanlık veya kolluk görevlileri ya da Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine verilir. Tedbir kararları en çabuk ve en kolay ulaşılabilecek yer hâkiminden, mülkî amirden ya da kolluk biriminden talep edilebilir.

2. Tedbir kararı ilk defasında en çok altı ay için verilebilir. Ancak şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin devam edeceğinin anlaşıldığı hâllerde, resen, korunan kişinin veya Bakanlığın veya kolluk görevlilerinin talebi üzerine tedbirlerin süresinin veya şeklinin değiştirilmesine, bu tedbirlerin kaldırılmasına veya aynen devam etmesine karar verilebilir.

3. Koruyucu tedbir kararında kadının beyanı esastır; delil veya belge aranmaz. Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu Kanunun amacını tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez.

Kanunun 8'inci maddesinin 3'üncü fıkrasına göre, "Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu Kanunun amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez." Denilmektedir. Doktrinde ve uygulamada bu madde eleştirilmekte ve kişi özgürlüğünün kısıtlanmasının delilsiz veya belgesiz yapılabilmesi sorgulanmaktadır.

Doktrin bu konuda iki farklı düşünce içerisindedir. Birinci görüşe göre, delil-belge aranmadan veya ifade veya beyan alınmadan karar vermek, kötüye kullanılabilecek, mağduriyetlere yol açabilecek, sorgusuz-sualsiz zorlama hapsine dönüşebilecektir, bu ise hukuk devleti ve masumiyet karinesine aykırı olabilecektir.[128] Hâkimin tedbir kararı alabilmesi için emare-iz veya yeterli şüphe bulunmalıdır.[129]

---

[124] AK.KŞÖY/28.
[125] AK.KŞÖ/5; AK.KŞÖY/17.
[126] **Kolluk amiri**: Hakkında tedbir kararı verilen kişilerin yerleşim yeri veya bulunduğu ya da tedbirin uygulanacağı yerdeki Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından atamalarındaki usule göre konu ile yetkili ve görevli kolluk biriminin komutanı/amiridir. AK.KŞÖY/3.
[127] AK.KŞÖY/29.
[128] Ömer Ergün, "*İstanbul Sözleşmesi ve Genel Olarak Değerlendirilmesi*", D.Ü Adalet Meslek Yüksek Okulu Dicle Adalet Dergisi, C. 5, Sy. 2, Yıl 2021, ss. 152-214, s. 201.
[129] Özge Tuçe Gökalp, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair kanunda Kadın ve Şiddet", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi hukuk fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 137.

Bayhan, makalesinde 48 adet AYM kararını incelediğini ve bunların 39'unda ihlal kararı verildiğini sadece 9 kararda ihlal bulunmadığı kararı verildiğini belirtmektedir.[130]

Anayasa Mahkemesi, şiddet mağduru olanı koruyucu tedbir kararında kanunda geçtiği üzere delil aranmayacağını, şiddeti önleyici tedbir kararında ise, kanunda belirtilmese de olgu-emarenin aranması gerektiğini belirtmektedir. AYM'ye göre bu konuda denge aranmalıdır. İtiraz aşamasında ise aciliyet geçmiş olduğundan dolayı mutlaka delil-belge aranır.[131] AYM'ye göre, 6284 sayılı kanun, kadın hakları konusunda yeterlidir, ek bir mevzuata gerek yoktur. Bu nedenle kanun doğru, ivedi ve etkin uygulamak gerekmektedir.[132] Derece mahkemeleri her iki tedbirde de kadının beyanının esas olduğunu kabul etmektedir. Koruyucu tedbir kararlarında hâkim, mülki amir ve kolluğun yetkisi varken, önleyici tedbir kararında sadece hâkim ve kolluğun yetkisi vardır.[133]

4. Tedbir kararı, korunan kişiye ve şiddet uygulayana tefhim veya tebliğ edilir. Tedbir talebinin reddine ilişkin karar ise sadece korunan kişiye tebliğ edilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde ilgili kolluk birimi tarafından verilen tedbir kararı, şiddet uygulayana bir tutanakla derhâl tebliğ edilir. Tedbir kararı, kararı veren merci tarafından korunan kişiye (mağdura) ve şiddet uygulayana tefhim veya tebliğ edilir. Bu karar, yerine getirilmek üzere görevli olan kurum veya kuruluşa gönderilir. Tedbir talebinin reddine ilişkin karar ise, sadece korunan kişiye tebliğ edilir. Kolluk tarafından alınan tedbirlerin belirtilen sürelerde yetkili merci tarafından onaylanmaması halinde tedbir kararının kalktığı korunan kişiye tebliğ edilir, ilgili kolluğa bildirilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde ilgili kolluk birimi tarafından alınan önleyici tedbir, şiddet uygulayana bir tutanakla derhâl tebliğ edilir ve bu husus hakkında ŞÖNİM'e ve mahkemeye bilgi sunulur.[134]

5. Tedbir kararının tefhim ve tebliğ işlemlerinde, tedbir kararına aykırılık hâlinde şiddet uygulayan hakkında zorlama hapsinin uygulanacağı ihtarı yapılır.

6. Gizlilik. Gerekli bulunması hâlinde, tedbir kararı ile birlikte talep üzerine veya resen, korunan kişi (mağdur) ve diğer aile bireylerinin kimlik bilgileri veya kimliğini ortaya çıkarabilecek bilgileri ve adresleri ile korumanın etkinliği bakımından önem taşıyan diğer bilgileri, tüm resmi kayıtlarda gizli tutulur. Yapılacak tebligatlara ilişkin ayrı bir adres tespit edilir. Bu bilgileri hukuka aykırı olarak başkasına veren, ifşa eden veya açıklayan kişi hakkında TCK'nın[135] ilgili hükümleri uygulanır. Talep hâlinde ilgililere kişisel eşya ve belgelerinin kolluk marifetiyle teslimi sağlanır.[136] Şiddet uygulayana, tedbir kararına aykırı davranması halinde hakkında zorlama hapsine tabi tutulmasına karar verilebileceği ihtarı kararda belirtilir. Ayrıca tedbir kararının tefhim ve tebliğ işlemlerinde de bu ihtar yapılır.[137]

Adli işlemlerde, şiddet mağduruna ilişkin gizlilik işlemleri **Cumhuriyet Başsavcılıkları ve Mahkemelerce Alınacak Tanık Koruma Tedbirlerine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında**

[130] Bayhan, s. 60. Bayhan, 48 kararın 33'ünde gerekçeli karar ihlali bulunduğunu, bunlardan 31'inde ihlalin olduğunu, sadece 2'sinde ihlalin bulunmadığını bildirmiştir. Koruyucu tedbir kararında gerekçeye gerek olmadığını belirten AYM, önleyici tedbir kararında olgunun mevcudiyetini şart koşmaktadır (s. 61). İtiraz aşamasında delillerin incelenmesi gerektiğini belirten AYM, 48 karardan 1'inde yaşam hakkı ihlali bulmuş, 48 karardan 1'inde yaşam hakkı ihlali bulmamış, , 48 karardan 2'sinde maddi ve manevi varlığın korunması konusunda ihlal kararı vermiştir (K.Ş Başvurusu, 2016/14613, 17. 7. 2019; R.G. Tarih ve Sayı: 10/9/2019-30884; https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/14613? Başvurucu sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Başvurucunun 9/7/2010 tarihinde evlendiği ve 21/3/2016 tarihinde boşandığı eski eşi başvurucu ile aynı ilçede bir kamu kurumunda memur olarak çalışmaktadır. Tarafların 1/6/2012 doğumlu bir çocukları bulunmaktadır. Çocuğun velayeti annesi olan başvurucuya verilmiştir. &10. Başvurucu, eşi tarafından 15/4/2015 tarihinde darp edilmiş, 13/12/2015 tarihinde de bıçaklanarak yaralanmıştır. Başvurucunun eşi hakkında aşağıda detaylı olarak anlatılan kamu davaları açılmıştır. Başvurucu ayrıca 27/4/2015 tarihinde boşanma davası açmıştır. ET: 7.10.2024). Özel hayat ve aile hayatına saygı hakkında 48 karardan 2'sinde ihlal bulunmuştur. Zorlama hapsi konusunda 9 başvurunun 5 ihlal bulunmuş ama 4'ünde ihlal bulunmamıştır. Zorlama hapsinde 9 başvurudan 5 ihlal bulunmuş, 4'ü ihlal bulunmamıştır. Zorlama hapsinde kişi hürriyeti ve güvenliği ihlalinde 2 dosyada ihlal bulunmamıştır. Zorlama hapsine ilişkin maddi ve manevi varlığın korunması 2 adet başvurudan sadece 1'i ihlal, diğeri ihlal olmadığına karar verilmiştir. Zorlama hapsine ilişkin gerekçeli karar konusunda yapılan 4 bireysel başvurudan tamamında ihlal kararı verilmiştir.

[131] Salih Söylemezoğlu Başvurusu, AYM, 2013/3758, 6 Ocak 2016.

[132] Semra Özel Üner Başvurusu, AYM, 2014/12009, 26 Ekim 2016.

[133] Bayhan, s. 60.

[134] AK.KŞÖY/31.

[135] 26 Eylül 2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu.

[136] 6284 Sayılı AK.KŞÖ/8; AK.KŞÖY/30.

[137] AK.KŞÖY/31.

Yönetmelik hükümleri çerçevesinde yerine getirilir. Korunan kişiye yapılacak tebligatlarda ŞÖNİM'e ait adres bilgileri kullanılır. Bilgilerinin gizli tutulmasına karar verilen korunan kişinin, Milli Eğitim Bakanlığı, Merkezî Nüfus İdaresi Sistemi, Sosyal Güvenlik Kurumu, Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi, kolluk, bankalar, sağlık kurum ve kuruluşları ve benzeri tüm kayıtlardaki bilgileri gizli tutulur. Korunan kişi (mağdur) hakkında gizlilik kararı verilmesi halinde, karar ŞÖNİM müdürü aracılığıyla tedbir kararının uygulanacağı yer nüfus kaydına işlenir. Gizlilik şerhinde kararı veren mercinin adı, kararın tarih ve sayısı bulunur. Bu durumda korunan kişilerin (mağdurların) resmi başvuru, iş ve işlemlerinin yapılması sırasında adres beyanı istenilmez. Gizlilik kararı verilen kayıtlar sadece elektronik ortamda tutulur. Korunan kişinin nüfus kaydına işlenen gizlilik şerhi, tedbir kararının süresinin sona ermesini takip eden on beşinci gün MERNİS veri tabanından silinir. Gizliliğe ilişkin tedbir kararının değiştirilmesi veya kaldırılması halinde ise nüfus müdürlüğü tarafından karar gecikmeksizin yerine getirilir.[138]

İtiraz ve karar şöyledir: 2 hafta içerisinde Aile Mahkemesine itiraz; 1 hafta içerisinde karar verilir. 6284 Sayılı AK. KŞÖ kanunu hükümlerine göre verilen kararlara karşı tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren iki hafta içinde ilgililer tarafından aile mahkemesine itiraz edilebilir. Hâkim tarafından verilen tedbir kararlarına itiraz üzerine dosya, o yerde aile mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde aile mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde asliye hukuk mahkemesine, aile mahkemesi hâkimi ile asliye hukuk mahkemesi hâkiminin aynı hâkim olması hâlinde ise en yakın asliye hukuk mahkemesine gecikmeksizin gönderilir. İtiraz mercii kararını bir hafta içinde verir. İtiraz üzerine verilen kararlar kesindir.[139]

1. Mülki amir tarafından verilen koruyucu tedbir kararlarına karşı Aile Mahkemesine itiraz edilir. 6284 Sayılı AK.KŞÖ kanunu hükümlerine göre mülki amir tarafından verilen "koruyucu" tedbir kararına karşı, tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren *iki hafta içinde*, ilgililer tarafından aile mahkemesine itiraz edilebilir. Aile mahkemesinin bulunmaması halinde usulüne göre işlem yapılır. Hâkim, verilen "tedbir kararı"nın kaldırılmasına veya uygun görülecek başka bir tedbirle değiştirilmesine veya aynen devamına karar verebilir. İtiraz hakkında duruşma yapılmaksızın evrak üzerinden karar verilir. Ancak, hâkim tarafından gerekli görülmesi halinde ilgililer dinlenebilir, duruşma yapılabilir. Karar *bir hafta içinde* verilir. İtiraz üzerine verilen karar kesindir.[140]

2. Hâkim tarafından verilen koruyucu veya önleyici tedbir kararlarına ve zorlama hapsi kararlarına karşı 2 hafta içinde Aile Mahkemesine itiraz edilir. 6284 Sayılı AK. KŞÖ kanunu hükümlerine göre hâkim tarafından verilen (i) koruyucu tedbir kararlarına veya (ii) önleyici tedbir kararlarına ve (iii) tedbir kararlarına aykırılık dolayısıyla verilen zorlama hapsi kararlarına karşı, tefhim veya tebliğ tarihinden itibaren iki hafta içinde ilgililer tarafından aile mahkemesine itiraz edilebilir.[141] Tedbir kararlarına karşı yapılan itirazı inceleyecek merci, itiraz talebinin kabulüne veya reddine, verilen tedbir kararının kaldırılmasına, uygun görülecek başka bir tedbirle değiştirilmesine veya aynen devamına karar verebilir. İtiraz hakkında duruşma yapılmaksızın evrak üzerinden karar verilir. Ancak, hâkim tarafından gerekli görülmesi halinde ilgililer dinlenebilir, duruşma yapılabilir.[142]

Zorlama hapsi kararlarına karşı yapılan itirazda da aynı usule göre işlem yapılır. Karar bir hafta içinde verilir. İtiraz üzerine verilen karar kesindir.[143]

Tedbir kararlarının bakanlık birimi ve kolluğa tebliğ edilmesi ve uygulanması gerekir. 6284 Sayılı AK.KŞÖ hükümlerine göre alınan tedbir kararları, Bakanlığın ilgili il ve ilçe müdürlükleri[144] ile

---

[138] AK.KŞÖY/32.
[139] 6284 Sayılı AK.KŞÖ/9.
[140] AK.KŞÖY/33.
[141] İtiraz üzerine dosya, o yerde aile mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde aile mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde asliye hukuk mahkemesine, aile mahkemesi hâkimi ile asliye hukuk mahkemesi hâkiminin aynı hâkim olması hâlinde ise en yakın asliye hukuk mahkemesine gecikmeksizin gönderilir; AK.KŞÖY/34.
[142] Bkz. "Elektronik kelepçe cinayete çare mi? www.milliyet.com.tr (24.6.2014).
[143] AK.KŞÖY/34.
[144] Müdürlük: Aile ve Sosyal Politikalar il veya ilçe müdürlüğüdür. (AK.KŞÖY/3).

verilen kararın niteliğine göre Cumhuriyet başsavcılığına veya kolluğa en seri vasıtalarla bildirilir. Bu Kanun kapsamında ilgili mercilere yapılan başvurular ile bu başvuruların kabul ya da reddine ilişkin kararlar, başvuru yapılan merci tarafından Bakanlığın ilgili il ve ilçe müdürlüklerine derhâl bildirilir. Korunan kişinin geçici koruma altına alınmasına ilişkin koruyucu tedbir kararı ile şiddet uygulayan hakkında verilen önleyici tedbir kararlarının yerine getirilmesinden, hakkında koruyucu veya önleyici tedbir kararı verilen kişilerin yerleşim yeri veya bulunduğu ya da tedbirin uygulanacağı yer kolluk birimi görevli ve yetkilidir.[145] Barınma yerlerinin yetersiz kaldığı hâllerde korunan kişiler; mülkî amirin, acele hâllerde kolluğun veya Bakanlığın talebi üzerine kamu kurum ve kuruluşlarına ait sosyal tesis, yurt veya benzeri yerlerde geçici olarak barındırılabilir.[146]

Tedbir kararının ilgili makamlar olan C. Savcılığına, kolluğa, müdürlüğe ve ŞÖNİM'e iletilmesi ve yerine getirilmesi gerekir. Tedbir kararları, kararın niteliğine göre Cumhuriyet başsavcılığına, kolluğa veya müdürlüğe gecikmeksizin en seri vasıtalarla bildirilir. Kanun kapsamında ilgili mercilere yapılan başvurular ile bu başvuruların kabul ya da reddine ilişkin kararlar, başvuru yapılan merci tarafından ŞÖNİM'e gecikmeksizin bildirilir.[147]

Önleyici tedbir kararlarının yerine getirilip getirilmediği karar süresince kolluk tarafından kontrol edilir. Bu kontrol korunan kişinin; Bulunduğu konutun haftada en az bir kez ziyaret edilmesi, **b)** İkinci derece dâhil olmak üzere yakınları ile iletişim kurulması, **c)** Komşularının bilgisine başvurulması, **ç)** Oturulan yerin muhtarından bilgi alınması, **d)** Bulunduğu konutun çevresinde araştırma yapılması, şeklinde yerine getirilir.[148]

Tedbir kararının ilgililere tefhim veya tebliğ edilmemesi, kararın uygulanmasına engel teşkil etmez.[149]

6284 Sayılı AK. KŞÖ kanunu hükümlerine göre kolluktaki görevlerin, çocuk ve kadın hakları üzerine eğitim almış olan görevliler tarafından yapılması şarttır. Kolluk görevleri, kolluğun merkez ve taşra teşkilâtında bu Kanunda belirtilen hizmetlerle ilgili olarak, çocuk ve kadının insan hakları ile kadın erkek fırsat eşitliği konusunda eğitim almış ve ilgili kolluk birimlerince belirlenmiş olan yeteri kadar personel tarafından yerine getirilir.[150]

Hâkim kararı ile teknik yöntemlerle takip olabilir ama ses ve görüntü almak yasaktır. Bu Kanun hükümlerine göre verilen tedbir kararlarının uygulanmasında hâkim kararı ile teknik araç ve yöntemler kullanılabilir. Ancak, bu suretle, kişilerin **ses ve görüntüleri dinlenemez, izlenemez ve kayda alınamaz.** Teknik araç ve yöntemlerle takibe ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir.[151]

---

[145] Tedbir kararının, kolluk amirince verilip uygulandığı veya korunan kişinin kollukta bulunduğu hâllerde, kolluk birimleri tarafından kişi, Bakanlığın ilgili il veya ilçe müdürlüklerine ivedilikle ulaştırılır; bunun mümkün olmaması hâlinde giderleri Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak üzere kendisine ve beraberindekilere geçici olarak barınma imkânı sağlanır; AK.KŞÖ/10.

[146] İşyerinin değiştirilmesi yönündeki tedbir kararı, kişinin tabi olduğu ilgili mevzuat hükümlerine göre yetkili merci veya kişi tarafından yerine getirilir; 6284 Sayılı AK.KŞÖ/10.

[147] Tedbir kararları, kararın niteliğine göre kamu kurum ve kuruluşları tarafından ŞÖNİM ile işbirliği içerisinde ivedilikle yerine getirilir. Koruyucu veya önleyici tedbir kararlarının alınması ve yerine getirilmesi aşamasında şiddet mağduru ile şiddet uygulayan arasında *uzlaşma ya da arabuluculuk önerilemez*. Korunan kişinin geçici koruma altına alınmasına, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde barınma yeri sağlanmasına ilişkin koruyucu tedbir kararları ile şiddet uygulayan hakkında verilen önleyici tedbir kararlarının yerine getirilmesinden, hakkında koruyucu veya önleyici tedbir kararı verilen kişinin yerleşim yeri veya bulunduğu ya da tedbirin uygulanacağı yerdeki kolluk görevli ve yetkilidir. Önleyici tedbir kararı, Cumhuriyet başsavcılığı tarafından görevli ve yetkili kolluğa ivedilikle gönderilir ve kolluk marifeti ile uygulanması izlenir. Cumhuriyet başsavcılığınca gerektiğinde tedbir kararının başvuruda bulunanlar tarafından kolluğa götürülmesine imkân tanınır; AK.KŞÖY/35.

[148] Tedbir kararlarına aykırılığın tespit edilmesi halinde bu husus hakkında tutanak tutulur ve Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir. Tedbir kararlarının alınması ve uygulanması için yapılan iş ve işlemlerin aşamaları ve sonucu hakkında ilgili kurum tarafından aynı gün en geç saat 16.00'ya kadar en seri vasıtalarla ŞÖNİM'e bildirilir. Korunan kişi, korunduğu yer dışında başka bir yere gitmesi gerektiğinde gideceği yer hakkında kolluğa bilgi verir, bu durumda dahi hakkında verilen kararın uygulanmasına devam edilir. Korunan kişi tarafından tedbir kararına uyulmaması halinde bu husus kolluk amiri tarafından bir tutanak ile tespit edilir; bkz. AK.KŞÖY/35.

[149] AK.KŞÖY/35.

[150] AK.KŞÖ/11; AK.KŞÖY/36.

[151] AK.KŞÖ/12.

Denilmekte ise de, Yönetmelikte bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmamış, yasadaki ibare tekrar edilmekle yetinilmiştir.[152]

Tedbir kararlarına aykırılık halinde zorlama hapsi 3-10 gün olup, tekrarında ise 15-30 gün ve azami 6 ay yapılabilir.

Zorlama hapsi kararı önem taşımaktadır. Tedbir kararlarının ihlal edildiğinin kolluk tarafından tespit edilmesi halinde tutulan tutanak Cumhuriyet başsavcılığına iletilir. Bu tutanak Cumhuriyet başsavcılığı tarafından ivedilikle aile mahkemesine gönderilir. Tedbir kararlarının ihlal edildiğinin aile mahkemesince tespit edilmesi halinde ise başka bir işleme gerek kalmaksızın *resen zorlama hapsine* ilişkin karar verilebilir. Tedbir kararının ihlali, tedbire karar veren mahkemenin yargı alanı içerisinde olduğu takdirde zorlama hapsi kararı, bu mahkeme tarafından verilir. Ancak tedbirin başka bir mahkemenin yargı alanı içerisinde ihlal edilmesi halinde, mükerrerliğe neden olmamak açısından kararı veren mahkemeden aynı tedbir hakkında daha önce zorlama hapsine karar verilip verilmediği hususunda bilgi istenilir. Verilen bilgiye göre ihlal durumu değerlendirilerek karar verilir.

Zorlama hapsine karar verilebilmesi için şiddet uygulayana, tedbir kararına aykırı davranması halinde hakkında *zorlama hapsi uygulanacağına dair ihtarın* da yer aldığı tedbir kararının tefhim veya tebliğ edilmiş olması gerekir. Zorlama hapsine ilişkin kararlar, duruşma yapılmaksızın verilir. Ancak, hâkim tarafından gerekli görülmesi halinde ilgililer dinlenebilir. Kanun hükümlerine göre hakkında tedbir kararlarına aykırı hareket eden şiddet uygulayana, fiili bir suç oluştursa bile, ihlal edilen tedbirin niteliğine ve aykırılığın ağırlığına göre hâkim tarafından üç günden on güne kadar zorlama hapsine tâbi tutulmasına karar verilir. Tedbir kararının gereklerine aykırılığın her tekrarında, ihlal edilen tedbirin niteliğine ve aykırılığın ağırlığına göre zorlama hapsinin süresi onbeş günden otuz güne kadardır. Ancak zorlama hapsinin toplam süresi altı ayı geçemez. Zorlama hapsi kararları tekerrüre esas olmaz, koşullu salıverilme hükümleri uygulanmaz ve adli sicil kayıtlarına işlenmez. Zorlama hapsine ilişkin kararlar, Cumhuriyet başsavcılığınca yerine getirilir.[153]

IV. SONUÇ:

Şiddet, kişinin 4 ayrı hareketinin adıdır. Şiddet kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan fiilleridir. Veya kişinin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesi veya acı çekmesi muhtemel hareketleridir. Veya bu sayılanlara yönelik tehdit ve baskıdır. Veya özgürlüğün keyfî engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik her türlü (yazılı-sözlü) tutum ve davranıştır. Ev içi şiddet, şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddet anlamına gelmektedir. Kadına yönelik şiddet, kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile **kadının insan hakları** ihlaline yol açan ve fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik her türlü tutum ve davranıştır.

Kadına yönelik şiddet, çocukları da derinden sarsar; çocuklar şiddeti asla unutmaz. Ayrıca çocuklardaki duygusal zararın etkisi genellikle ergenlikte ya da ebeveyn olduklarında ortaya çıkar. Çocuklardaki *duygusal travma*, fiziksel yaralar kadar çabuk iyileşmez. Şiddetin yol açtığı duygusal sorunlar alıcıdır. Şiddete maruz kalmak, şiddet mağduru olmak bir yana, şiddete tanık olmak dahi çocukları etkiler. Ebeveyn ailede şiddete asla tevessül etmemelidir, çünkü çocuk şiddeti ebeveynden öğrenir. Şiddet, çocuklara sirayet eden bulaşıcı bir hastalıktır. *Çocuk, savunmasızdır, karşı koyamaz; denileni bir alıcı gibi alır; gördüğünü taklit eder.*

Kadına yönelik şiddet konusunda Cumhuriyet tarihimizin en önemli Başbakanlık genelgesi[154] çıkarılmış, TBMM Töre ve Namus Cinayetleri Araştırma Komisyonu rapor yayınlamış, Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) başarılı çalışmalar yapmışlardır. Son yıllarda kadın hakları alanında mevzuatta sağlanan ilerlemelere ve uygulamanın

[152] AK.KŞÖY/37.
[153] AK.KŞÖY/38 ve 13; bu kararlar Bakanlığın ilgili il ve ilçe müdürlüklerine bildirilir. AK.KŞÖ/13.
[154] Resmi Gazete, 4 Temmuz 2006/ 26218; Genelge No. 2006/17; ekleriyle birlikte 12 sayfa.

geliştirilmesine yönelik yapılan çok sayıda eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine rağmen kadına karşı şiddetin sosyal bir olgu olarak varlığını sürdürmesinin, yılları aşan ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları içeren çok boyutlu yapısallığını ve bu alandaki zihniyet değişiminin sağlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sorun bugünden yarına çözülebilecek tek boyutlu bir sorun değildir. Sorunun çözüme kavuşturulabilmesi, sistematik, kapsamlı ve uzun yılları gerektiren çabalarla ve bu konudaki azim ve kararlılıkla mümkün olabilecektir. Devletin, medyanın, meslek kuruluşlarının, üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin işbirliği bu alanda başarının elde edilmesinde hayati derecede öneme sahiptir.

Hemen her gün çocuğa ve kadına karşı şiddet, tecavüz ve cinayet olguları devam etmektedir. Günlük basın özetlerinde adeta şiddetsiz gün geçmemektedir. Şiddetin sarmalının nedenleri üzerinde durmak gerekir.

Toplumumuzda şiddetin devam etme nedenleri şunlardır; Şiddet bulaşıcı bir hastalık gibidir; insandan insana geçebilir. Medyada şiddet görüntüleri kişileri şiddete teşvik ediyor. Modernleşme sürecinde toplum uyumu yakalayamıyor, uyumsuzluk da şiddeti getiriyor. Teknoloji hızla gelişiyor; hızla gelişen teknoloji ile manevi kültür arasında kültür boşluğu oluşmakta, makas giderek açılmakta, bu da uyumsuzluğu getirebilmektedir. Türkiye, % 15 oranında psikiyatrik sorunlu kişilerden oluşmaktadır.[155] Hukukun hızlı davranması, işlemesi, hareket etmesi lazımdır. Geç gelen adalet kişileri öç almaya, şiddete tahrik etmektedir. Bu nedenler artırılabilir.

Şiddet konusunda üç tür yaklaşım olabilir; Psikolojik (bireysel) yaklaşım: Şiddeti psikoloji bilimi yarımıyla açıklayan yaklaşımdır. *Sosyolojik (toplumsal) yaklaşım*: Toplumsal yaklaşımla şiddetin nedenlerini analiz eder. *Medya yaklaşımı*: Medyanın şiddeti veriş biçimini ve zararlarını analitik olarak inceleyen yaklaşımdır.

Televizyonda şiddet, kişi için her bakımdan zararlıdır.[156] Şiddet izlenmekte, taklit edilmekte ve model olarak alınmaktadır. Esasen TV, önemli ve ilginç olanı gösterir, tutarlığı sunması beklenmeyebilir.

Yapılan araştırmalara göre, ekranın önünde 2 saatten fazla oturanlarda *kalp-damar* hastalıkları 2 kattan fazla artmaktadır. Bu nedenle insanlar, her gün 20 dakika yürümelidirler. Batıda "*televizyonu kapayalım ve kalbimizi koruyalım*" kampanyalarının nedeni budur.

Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından verilen 6284 Sayılı Kanunla ilgili 75 bireysel başvurudan (31.1.2023 tarihine kadar) 54'ünde ihlal kararı verilmiştir. Özellikle gerekçeli karar hakkı (m. 36, 38), tedbir kararına itiraz edenlerin delillerinin ve ifadelerinin dikkate alınmaması ihlal olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu durum Kanunla teminat altına alınan itiraz hakkını etkisiz kılmaktadır.[157] Mülki amir ve kolluk amiri tarafından alınabilecek barınma yeri sağlanması ve geçici maddi yardım ödenmesi tedbiri, sorunlu bir alan olup, barınma yeri sayısı yeterli olamamakta ve geçici maddi yardım ödenmesinde mülki amir ve kolluk amirliği çalışanlarının olumsuz davranışları eleştirilmektedir.[158]

Uygulamada 6284 sayılı kanun, 2013 yılından bu yana geçen 11 yıllık uygulama neticesinde AYM'ye yapılan bireysel başvurularda ihlal kararı ile karşılaşmıştır. "Maddi ve manevi varlığın korunması hakkı ve şeref ve itibarın korunması" (madde 17), "hak arama hürriyeti" (m. 36), 38/4) kapsamında adil yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, gerekçeli karar hakkı, aile hayatına saygı (m. 20), yaşama hakkı (m. 17), özel ve aile hayatına saygı hakkı (m. 20), maddi ve manevi varlığın korunması (m. 17), yaşam hakkı (m. 17) ve masumiyet karinesi (m. 36, 38) çerçevesinde ihlal kararları verilmiştir.[159] Kanunda geçen "*şiddet uygulayan*" kavramının sorunlu olup, doğrusu "*şiddet uyguladığı iddia olunan*" olmalıdır. mevcut durum masumiyet karinesine aykırıdır.[160]

---

[155] http://www.haberturk.com/yasam/haber/617262-manyaklasiyor-muyuz, 4.4.2011, (23.6.2014).
[156] Erik M. Gregory, 2014, s. 91.
[157] Değirmencioğlu, Burcu, *"6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi,* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, ss. 289-334, s. 326.
[158] Yağcıoğlu, Ali Haydar, "*6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar"*, D.E.Ü, Hukuk Fakültesi dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan, C. 19, özel sayı-2017, s. 913-966, s. 959.
[159] Değirmencioğlu, Burcu, *"6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi,* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, ss. 289-334, s. 289.
[160] AYM, S. M. Başvurusu, 20.06.2019, 2016/3115 ve Hakkı Can Başvurusu, 26.7.2021, 2021/32691.

Uygulamada hâkimlerin, mağdurun hakkını korumada yetkilerini az kullandığı veya yeterli şekilde kullanmadığı ve şablon karar verdiği eleştirisi yapılmaktadır.[161]

Koruyucu tedbirler açısından delil aranmayacağı kanunda açıktır. Ancak önleyici tedbir açısından böyle bir netlik yoktur, bu nedenle gereken deliller aranacaktır. Ancak acil ve somut durumlarda şayet emare varsa ve gerekiyorsa delil aranmadan karar verilebilir.[162]

Uygulamada ŞÖNİM'in barınma yeri dışında destek vermediği, onun da sorunlu olduğu ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının mağdura bazı yerlerde mesai saatleri dışında ŞÖNİM'e gelmediği, dolayısıyla 7/24 hizmet verilmediği iddia edilmektedir.[163]

6284 Sayılı Kanunun 8'inci maddesinin 3'üncü fıkrasına göre, *"Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu Kanunun amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez."* Denilmektedir. Bu madde bazılarınca eleştirilmekte ve kişi özgürlüğünün kısıtlanmasının delilsiz veya belgesiz yapılabilmesi doktrinde tartışılmaktadır.

Şiddet konusunda herkes üzerine düşeni yapmalıdır. Şiddetle mücadelenin ahlaki, dini, ekonomik, psikolojik, sosyolojik vs boyutları vardır. Bunun için kurumların işbirliğine ihtiyaç vardır.

Şiddet önleme ve izleme merkezleri, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını 7/24 esası ile yürüten merkezlerdir.[164] ŞÖNİM, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği, yeterli ve gerekli personelin görev yaptığı ve *tercihen kadın personelin istihdam edildiği,* yedi gün yirmi dört (7/24) saat esasına göre çalışılan merkezdir.[165]

Kaynaklar:

Aile Araştırma Kurumu, *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları*, Ankara, 1995.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar, Tespitler ve Çözüm Önerileri*, Ağustos 2004, Editörler: Güneş, Sadık ve Kalaycı, A. Rasim.

Akyüz, Emine, *Çocuk Hukuku*, Pegem Akademi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2013.

Altınay Ayşegül, Arat, Yeşim, *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*, Metis yayıncılık, 2'inci Baskı, İstanbul 2008.

Ayan, Sezer, "*Kadına Karşı Şiddetin Çocuk üzerindeki Etkileri*", Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Uluslararası Sempozyum, Mutlu Çocuklar Derneği Yayını, Ankara, 2012, ss. 660-670.

Bayhan, Dilan Can, *"Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 6284 Sayılı Kanunda Düzenlenen Tedbir Kararları ve Zorlama Hapsi",* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2024, (171), s. 1-66.

Convention on the Rights of the Child, 2000.

---

[161] Yağcıoğlu, Ali Haydar, "*6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar"*, D.E.Ü, Hukuk Fakültesi dergisi, Prof. Dr Şeref Ertaş'a Armağan, C. 19, özel sayı-2017, s. 913-966, 960.

[162] Yağcıoğlu, Ali Haydar, "*6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar"*, D.E.Ü, Hukuk Fakültesi dergisi, Prof. Dr Şeref Ertaş'a Armağan, C. 19, özel sayı-2017, s. 913-966, s. 961.

[163] Yağcıoğlu, Ali Haydar, "*6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar"*, D.E.Ü, Hukuk Fakültesi dergisi, Prof. Dr Şeref Ertaş'a Armağan, C. 19, özel sayı-2017, s. 913-966, 961.

[164] AK.KŞÖ/2.

[165] AK.KŞÖY/3. **Temel İlkeler.-** Kanunun uygulanmasında ve gereken hizmetlerin sunulmasındaki temel ilkeler şunlardır; **a)** Anayasa ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır. **b)** Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir yöntem izlenir. **c)** Şiddet mağduru ve şiddet uygulayan için alınan tedbir kararları insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilir. **d)** Kanun kapsamında kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddeti önleyen ve kadınları cinsiyete dayalı şiddetten koruyan özel tedbirler **ayrımcılık** olarak yorumlanamaz. Görüldüğü gibi bu kanun, kadına karşı pozitif ayrımcılık yaptığını açıkça belirtmiştir (AK.KŞÖ/1).

Cheviron, Nilgün Tutal, *"Medyanın Şiddete Dayalı İşleyişi ve Çocukların Maruz Kaldığı Olumsuzluklar",* Çocuk Hakları Kongresi, İstanbul 2011, ss. 185-206.

"Cumhuriyet Başsavcılıkları ve Mahkemelerce Alınacak Tanık Koruma Tedbirlerine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik", 11/11/2008 tarihli ve 27051 sayılı Resmî Gazete.

Daniel R. Anderson, "*Çocuklar ve Medya: Bilişsel Gelişim ve Eğitim*", Çocuk Hakları Kongresi, İstanbul 2014, C. II, ss. 77-89.

Dafna Lemish, "*Medya ve Erken Dönem Çocukluk Gelişimi*", Çocuk Hakları Kongresi, İstanbul, 2014, C. II, ss. 13-34.

Deirdre Fottrell (Edited By), *Revisiting Children's Rights, 10 Years of the U.N.,* Kluver Law International, UK, 2000.

Değirmencioğlu, Burcu, *"6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Anayasa Mahkemesi İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi, (Evaluation of Law No. 6284 On Protection of Family And Prevention of Violence Against Women in the Ligt of Constitutional Court Decisions),* Türkiye Barolar Birliği Dergisi, ss. 289-334.

Düğmeci, Fatih-Gürsel, Esin: "*Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Hususunda Devletin Yükümlülüğü ve Sorumluluğu*", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 (2), 2019.

Erik M. Gregory, "*Çocukların Medya Kullanımı*", Çocuk Hakları Kongresi, İstanbul 2014, C.II, ss. 91-115.

Ergün, Ömer, "*İstanbul Sözleşmesi ve Genel Olarak Değerlendirilmesi*", D.Ü Adalet Meslek Yüksek Okulu Dicle Adalet Dergisi, C. 5, Sy. 2, Yıl 2021, ss. 152-214, s. 201.

Eugeen Verhellen (Edited By), *Monitoring Children's Rights, Netherlands,* 1996.

Fendoğlu, Hasan Tahsin: *Çocuk Hukuku*, 2'nci Baskı, Yetkin Yayınları, 2021.

Fendoğlu, Hasan Tahsin: *İnsan Hakları Hukuku*, 3'üncü Baskı, Yetkin Yayınları, 2014.

Fendoğlu, Hasan Tahsin: "*Medya ve Şiddet*", Dicle Üniversitesi, Tüm Yönleriyle Şiddet Çalıştayı, Diyarbakır 2013, ss. 133-142.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, "*Ailenin Korunması ve Medya Bağımlılığı*", TİHEK, 29-30 Nisan 2019, Grand Ankara Hotel, "Uluslararası Ailenin Korunması Hakkı Uluslararası Sempozyumu".

Gökkaya, B., Veda, "*Kadına Karşı Şiddet ve Gölgesindeki Çocuk*", Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Uluslararası Sempozyum, Mutlu Çocuklar Derneği Yayını, Ankara, 2012, ss. 671-677.

Gökalp, Özge Tuçe, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair kanunda Kadın ve Şiddet", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi hukuk fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Resmi Gazete, 4 Temmuz 2006/ 26218; Genelge No. 2006/17; ekleriyle birlikte 12 sayfa.

Hakeri, Hakan, *Ceza Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2009.

Haber Türk, 16. 03. 2011, "*Çocuk, TV'de yüz bin şiddet sahnesi seyrediyor*",

http://www.cocukhaklariizleme.org/harita/ (24.5.2014).

http://www.cocukhaklariizleme.org/harita/ (24.5.2014).

http://www.haberturk.com/yasam/haber/617262-manyaklasiyor-muyuz, 4.4.2011, (23.6.2014).

www.milliyet.com.tr , "Elektronik kelepçe cinayete çare mi? (24.6.2014).

http://www.haberturk.com/yasam/haber/617262-manyaklasiyor-muyuz, 4.4.2011, (23.6.2014).

http://www.haberturk.com/yasam/haber/617262-manyaklasiyor-muyuz, 4.4.2011, (23.6.2014).

(K.Ş Başvurusu, 2016/14613, 17. 7. 2019; R.G. Tarih ve Sayı: 10/9/2019-30884; https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/14613?

Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Seçkin yayınları, Ankara,* 2009.

Öztürk, Necla, "*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2017, ss. 1-32.

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm (25.8.2014).

Şenol, H. Kübra Ercoşkun, "*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme*", ASOS 5. Uluslararası Hukuk Sempozyumu (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 26 Ekim 2018), Yıl 7, Sayı 13, Haziran 2019.s. 423 vd.

Şirin, M., R., "*Şiddet, Televizyon ve Çocuk Dostu Medya*", Çocuk Hakları Kongresi, İstanbul 2011, ss. 163-182, s. 172, 174.

RTÜK'ün 09.04.2014 tarih ve 2014/24 sayılı toplantısında kabul edilen Yayın İlkeleri Rehberi, Ankara 2014.
RTÜK Kanunu, 6112 sayılı *Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun*,
R. N. Trivedi, "*Role of National Courts in Protecting Children's Rights*".
Kurt, Ayşe Sonay, "*Çocukların Büyülü Dünyası Çizgi Filmlerde Şiddet Mesajı*", Bildiri, Risk (4)-2012.
Topaloğlu, Mahir, Türk Hukukunda Çocuklara Özgü Güvenlik Tedbirleri, Legal Yayıncılık, İstanbul 2010.
Uluğ, İlknur, "*Ailenin Korunmasına Dair Kanun Hükümleri Çerçevesinde Aile İçi Şiddetin Önlenmesi*", Sosyal Bilimler Araştırma dergisi, 6, 2005, ss. 437-457.
Yağcıoğlu, Ali Haydar, "*6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar"*, D.E.Ü, Hukuk Fakültesi dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan, C. 19, özel sayı-2017, s. 913-966.

İçindekiler:

I. Genel Olarak 6284 Sayılı Kanun
A. Şiddet
B. Medyada Şiddet:
C. Şiddete Karşı Kurumların Eşgüdümü:
D. Şiddet Haritası:
E. Kadının Şiddetten Korunma Hakkı:
II. Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (Şönim):
III. Koruyucu ve Önleyici Tedbir Kararı:
A. Güvenlik Tedbirleri:
B. Kadın Ve Çocuklara İlişkin "Koruyucu Ve Destekleyici" Tedbirler:
C. Mülki Amir Tarafından Verilen Koruyucu Tedbir Kararı
D. Hâkim Tarafından Verilen Koruyucu Ve Önleyici Tedbir Kararı
E. Kolluk Tarafından Verilen Koruyucu Ve Önleyici Geçici Tedbir Kararı
F. Tedbir Kararının Niteliği Ve Usul:
IV. Sonuç

Kısaltmalar:

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.
AK.KŞÖ: Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Kanunu.
AK.KŞÖY: Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Yönetmeliği.
CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu.
ÇKK: Çocuk Koruma Kanunu.
ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü.
KSGM: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
RTÜK: Radyo Televizyon Üst Kurulu.
RG: Resmi Gazete.
s.: Sayfa.
ŞÖNİM: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi.
TCK: Türk Ceza Kanunu.
TKK: Tanık Koruma Kanunu.
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

KADIN VE FUTBOL WOMEN AND FOOTBALL

Prof. Dr. Lale ORTA, İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
lale.orta@okan.edu.tr - ORCID 0000-0001-8259-5826

Özet

Dünya'da kadın futbolu 1890'lı yıllarda ivme kazandı. 1921 yılında, yaklaşık 150 kadın futbol kulübünün olmasından ve bazı maçların 45 bin taraftar önünde oynanmasından dolayı kadın futbolunun geleceğinin parlak olduğu düşünülüyordu. Artan popüleritesine ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası maçların yeniden ortaya çıkmasına rağmen, 5 Aralık 1921 tarihinde, İngiltere Futbol Federasyonu kulüplerin profesyonel sahalarında kadın futbolunun oynanmasının yasaklandığını duyurdu ve "Futbol oyunu kadınlar için uygun değildir ve teşvik edilmemelidir" dedi. Bu yasak, kadın futbolunun yaklaşık 50 yıl boyunca halka açık parklarda oynaması anlamına geliyordu. Buna rağmen kadınlar futbol oynamaya devam ettiler. 10 Aralık 1921'de, 30 kadın futbol takımı bağımsız bir Kadınlar Futbol Birliği'nin (Ladies' Football Association) kurulması kararını aldı. Kadın Futbolu engellenmiş olsa da, 30'lar, 40'lar, 50'ler ve 1960'ların çoğunda devam etti. Oyunlar, ragbi sahalarında veya daha küçük sahalarda oynanıyordu. Kadınlar oynamaya devam etse de giderek erkek oyunları tarafından gölgede bırakıldılar. Toplum 1960'larda değişmeye başlayınca kadınlar sosyal hakları için daha fazla kampanya yürütmeye başladılar. 1 Kasım 1969'da 44 kulübün temsilcileri ile birlikte, Londra'da Kadın Futbol Federasyonu'nun (WFA) ilk toplantısı yapıldı. İngiltere Futbol Federasyonu 19 Ocak 1970 tarihinde yaptığı toplantısında, kadın futbolunu "uygunsuz" olduğu gerekçesiyle yasaklanan 1921 tarihli tartışmalı kararını iptal etmeye karar verdi.

Dünya'da kadın futbolunun yeniden yapılanması için, 44 kulübün temsilcisiyle 1969 yılında Londra'da Kadınlar Futbol Birliği oluşturuldu. 1970-71 sezonunda ise, ilk resmî kadın futbolu turnuvası olan FA Women's Cup düzenlendi. 1970'li yıllarda, Dünya Kupası ilk kez gayr-ı resmi olarak düzenlendi. 1975 yılında Kadınlar Asya Kupası, 1983 yılında Kadınlar Uluslar Kupası, 1984 yılında ise Avrupa Turnuvası'nda Temsil Edilen Kadın Takımları Şampiyonu adıyla ilk resmî Avrupa şampiyonası oynandı. 1991 yılında ilk resmî FIFA Kadınlar Dünya Kupası (Çin'de) düzenlendi. Kadın futbolu ilk kez 1996 Yaz Olimpiyatları programında yer aldı. 2001-02 sezonunda «UEFA Kadınlar Kupası» ismiyle turnuva düzenlenmeye başlandı. Bu turnuvanın adı, 2009-2010 sezonunda «UEFA Kadınlar Şampiyonlar Ligi» olarak adı değiştirildi. 2021-22 sezonunda Barcelona-Real Madrid arasında oynanan Kadınlar Şampiyonlar Ligi Çeyrek Final Maçını Camp Nou'da 91.553 kişi izledi. 2022 yılında düzenlenen Kadınlar Avrupa Şampiyonasını, "Dünya'da 365 milyondan fazla kişinin izlediği" bilgisi UEFA kayıtlarında yer aldı.

Türkiye'de kadın futbolunun başlangıcı; 24 Mayıs 1954 tarihinde, 6 Kadın Futbolcunun Erkek Takımında oynadığı karma bir futbol maçı ile İzmir'de başladı. Türkiye'de tespit ettiğimiz ilk kadınlar arası futbol maçı ise: 4 Temmuz 1954 tarihinde Mithatpaşa Stadı'nda oynanan "İzmir Kadınlar Futbol Takımı" ile "İstanbul Kadınlar Futbol Takımı" arasında oynandı. 22 Ağustos 1969 tarihinde Mithatpaşa Stadı'nda İtalya kız takımı ile Avrupa Karması Kız takımı arasında Türkiye'de oynanan kadınlar arası maç ilk uluslararası maç oldu ve karşılaşma 1-1 berabere sonuçlandı. Bu maç, 1969 yılında Kınalıada Spor Kulübü'nün içinde "Kınalıada Kız Futbol Takımı" adı altında bir kız takımı oluşturulmasına gerekçe oluşturdu. Spor salonlarında minyatür futbol oynayarak faaliyetine başlayan takım, daha sonraları genç erkek takımlarıyla karşılaşmalar yaparak faaliyetine devam etti. 1972 yılında Kınalıada Kız Futbol Takımı (İstanbulspor Kız Futbol Takımı olarak da anılıyor) "Dostlukspor Kız Futbol Takımı" adını aldı. 1973 yılında "Dostlukspor Kız Futbol Kulübü Derneği" adı altında resmi olarak tescil edilerek "Türkiye'nin ilk Kız Futbol Kulübü Derneği" oldu. Dostlukspor kız futbol takımı 1973-1978 yılları arasında Türkiye'de kız futbol takımlarının olmamasından dolayı jübile ve derbi maçları öncesi ya da futbol takımlarının sezon açılışlarında erkek takımları ile karşılaşmalar yaptı. Gençlerden ya da eski futbolculardan oluşan takımlarla gösteri maçları yaparak faaliyetlerini sürdürdü. Dostluk Spor Kız Futbol Takımı Anadolu'nun hemen her şehrinde maç yaparak Türkiye'de kadın futbolunun tanınmasını,

kabul edilmesini ve yayılmasını sağladı. Türkiye'nin ilk Kız Futbol Kulübü olmasının yanı sıra toplumda örnek davranışlar sergileyerek herkesin ilgi odağı haline gelmeyi başardı. Van'daki 1976 depreminden sonra kamuoyuna yaptığı "Bayan futbolcular maç yapıp gelirini Van'a gönderecekler" başlıklı haberi ile toplumsal duyarlılık konusunda örnek çalışmalar da yaptıklarını gösterdi.

1978 yılında İzmir'de Namık Kemal Lisesi öğrencileri tarafından kurulan kız futbol takımına "Filizspor" adı verildi. Ankara'da, 1978 yılında "İncirlispor Kız Futbol Kulübü" ve "Nazendespor Kız Futbol Kulübü" olmak üzere 2 kız futbol kulübü kuruldu. Dostlukspor Kız Futbol takımı ilk uluslararası maçını 1979 yılında İstanbul İnönü Stadı'nda Almanya kadınlar futbol ligi şampiyonu Bad Neuenahr takımı ile yaptı ve maçı 4-0 kaybetti. Bu maç aynı zamanda, kulüpler düzeyinde Türkiye'de oynanan ilk uluslararası kadınlar maçı oldu. 1982 yılında İstanbul Kadıköy'de Dostlukspor Kız Futbol Kulübünden ayrılan futbolcular tarafından "Atılımspor Kız Futbol Kulübü Derneği" kuruldu. Kulüp 1986 yılında kapandı. 1984 yılında Türkiye'de kadınlar arası ilk futbol turnuvası; İstanbul Pendik'te düzenlendi. Turnuvaya, İstanbul'dan Dostlukspor, Atılımspor ve Deryaspor kız futbol takımları katılmış ve Dostlukspor şampiyon, Atılımspor ikinci ve Deryaspor'da üçüncü oldu. Final maçını 5.000 seyirci izledi.

1985 yılında Türkiye Futbol Federasyonu Başkanı Kemal Ulusu ve Eğitim Planlama Dairesi Başkanı Yılmaz Yücetürk tarafından Kadınlar Liginin kurulması için girişimlerde bulunuldu. Yapılan toplantılar sonucunda kadın futbol takımlarının yeterli sayıda ve istenilen düzeyde olmadığı düşüncesiyle kadınlar liginin kurulması ertelendi. 1992 yılında firma kulübü olarak kurulan "Dinarsu Kız Futbol Kulübü" kadın futboluna ivme kazandırdı. Kadınlar Ligi'nin ve milli takımımızın kurulması için yıllardır sürdürülen çalışmalar, 1994 yılında Kadınlar Futbol Ligi'nin başlaması ve 1995 yılında da Kadın Milli takımımızın oluşması ile resmi bir dönemin başlangıcını oluşturdu. 1994 yılında Futbol Federasyonu tarafından ilk kez uygulanan "Kadınlar Futbol Ligi"nde yedi ilden dört ayrı grupta toplam 16 takım katıldı. Küme düşmenin olmadığı ligde grup birincileri yarı finale yükseldi. 1993-1994 Türkiye Şampiyonası finali Acarlar ve Dinarsu kız futbol takımları arasında 21 Mayıs 1994 tarihinde, Ankara'da Başbakanlık Kupası maçından önce oynandı ve Acarlarspor'u 3-1 yenen DİNARSU Türkiye'nin ilk resmi Kadınlar Futbol Ligi şampiyonu oldu.

2000-2001 futbol sezonunda Türkiye deplasmanlı Kadınlar Futbol Birinci Liginde yalnızca 12 takım mücadele etti. Kadın futbolu, belli bir gelişim sürecinden sonra; finansal, idari ve sosyal sorunlar nedeniyle düşüşe geçti. Kulüpler arka arkaya kapandı ve bu sürecin sonunda 2003-2004 sezonu itibariyle büyük takımlar seviyesinde lige ara verildi ve Milli takım faaliyetleri durduruldu. 2003-2006 yılları arasında 3 yıl yalnızca genç takımlar seviyesinde turnuvalar düzenlendi.

2005-2006 sezonunda kadın futbolu yeniden yapılandı ve 17 yaş altı genç kızlar Türkiye Şampiyonası 8 takımın katıldığı mini bir turnuva şeklinde düzenlendi. Bu turnuva sonunda U19 kadın futbol milli takımı kuruldu. Büyük takımlar seviyesinde, 2006-2007 sezonunda birinci lig tekrar başlatıldı. Futbol kadın milli takımımız 1995 yılında kuruldu. Türkiye, erkeklerde olduğu gibi kadınlarda da ilk maçını 8 Eylül 1995 tarihinde İstanbul'da Fenerbahçe Stadı'nda Romanya'ya karşı oynadı ve maçı 8-0 kaybetti. U18 takımımız 1997 yılında, U19 takımımız 2001 yılında, U17 takımımız 2006 yılında, U15 takımımız 2010 yılında kuruldu. Kadın A Milli takımımız UEFA EURO 2025 Avrupa Şampiyonası Finalleri'ne gitmek için tarihinde ilk kez Play-Off'lara kalmayı başardı fakat Ukrayna'ya elenerek finallere katılma şansını kaybetti.

Kadın futbolunun gelişimine katkı sağlamak amacıyla 2021-2022 sezonundan itibaren Kadınlar Süper Ligi kuruldu. Kadınlar Süper Ligi 14 takımdan oluşuyor. Kadınlar 1. Ligi için coğrafi şartlar göz önünde bulundurularak 2 grup oluşturuldu. 1. grup 9, 2. grup 8 takımdan oluşturuldu. Grupta ilk 3 sırada yer alan takımlar arasında play-off müsabakaları düzenlenmektedir. Kadınlar 2. Ligi 2024/2025 sezonu, 4 farklı grupta 31 takım coğrafik gruplarda çift devre müsabakalar ile oynanmaktadır. Sezon sonrasında grubunda ilk 2 sırayı alan takımlar arasında play-off müsabakaları yapılacaktır. Kadınlar 3. Ligi 2024/2025 sezonu, başvuruların coğrafik dağılıma göre 16 farklı grupta, 113 takımla çift devre oynanacak ve sezon sonrasında play-off müsabakaları yapılmaktadır.

Türkiye'de kadın futbolunun sorunlarını özetlersek:

Türkiye'de kadın lisanslı futbolcu sayısının çok düşük olması (2023-2024 sezonunda 8500 lisanslı futbolcu),

Futbolun, kadın sporcu oranının en düşük olduğu spor dallarından biri olması,
Yayın ve sponsor problemleri ve bunun oluşturduğu finansal sıkıntılar,
Ligin ve oyuncuların amatör statüde olmaları. (Bu statüden dolayı sözleşme, sağlık güvencesi olmayışı vs.),
Tesis sıkıntısı,
Toplumsal cinsiyet ve önyargılar,
Antrenör/Antrenman eksikliği vb. olarak sıralanabilir.
Türkiye'de kadın futbolunun geliştirilmesi için önerilerimizi özetlersek:
Kız çocukları futbol oynamaya teşvik edilmeli,
Kadın futboluna yönelik farkındalık yaratılmalı,
Elit düzeyde rekabetçi ortam yaratılmalı,
Kadın futbol altyapısı güçlendirilmeli,
U15 -U17 Ligleri oluşturulmalı,
Kulüplerde çocuklar için altyapı takımları kurulmalı,
Kız çocukları için güvenli futbol ortamı yaratılmalı,
Rekreatif ve yarışmacı kadın futbol havuzları genişletilmelidir.

Kadın futbolunu geliştirmek için önemli adımlar da atılmaktadır. Bu bağlamda FIFA, markaların yalnızca dünya futbolunun kadın ve e-spor tarafına odaklanan sponsorluk anlaşmaları yapmasına olanak sağlayacak yeni bir ticari ortaklık yapısını açıkladı. Kadın futbolunun büyümesini ve eşitliğini hızlandırmak için kadın futboluna özel ilk ticari program başlatıldı. Ayrıca; FIFA, tüm dünyada kadınların futbola katılım düzeyinin artırılması ve 2026 yılına kadar 60 milyon oyuncuya sahip olma hedefiyle FIFA 2.0 stratejik planı uygulamaya başladı. Bu planın temel amaçları, ticari değeri artırmak ve bir kadın futbolu ekosistemi oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Kadın Futbolu, Kadın Futbol Tarihi

Abstract

Women's football gained momentum in the 1890s in the World. By 1921, there were around 150 women's football clubs, with some matches being played in front of 45,000 fans, and the future of women's football was seen as bright. Despite its growing popularity and the re-emergence of international matches after the First World War, on 5 December 1921, the Football Association of England announced that women's football was banned from professional club grounds, stating that "the game of football is unfit for women and should not be encouraged." This ban meant that women's football was played in public parks for nearly 50 years. Despite this, women continued to play football. On 10 December 1921, 30 women's football teams voted to form an independent Ladies' Football Association. Although women's football was banned, it continued throughout the 30s, 40s, 50s and most of the 1960s. Games were played on rugby pitches or smaller pitches. Women continued to play but were increasingly overshadowed by the men's game. As society began to change in the 1960s, women began to campaign more for their rights. On November 1, 1969, the first meeting of the Women's Football Association (WFA) was held in London, with representatives from 44 clubs. At a meeting held on January 19, 1970, the Football Association of England decided to overturn its controversial 1921 decision to ban women's football on the grounds that it was "indecent".

In order to restructure women's football worldwide, the Women's Football Association was formed in London in 1969, with representatives from 44 clubs. In the 1970-71 season, the first official women's football tournament, the FA Women's Cup, was held. In the 1970s, the World Cup was held for the first time unofficially. The first official European championship was played in 1975 under the name of the Women's Asian Cup, in 1983 under the name of the Women's Nations Cup, and in 1984 under the name of the Champions of Women's Teams Represented in the European Tournament. The first official FIFA Women's World Cup (in China) was held in 1991. Women's football was included in the program of the 1996 Summer Olympics for the first time. The tournament was organized under the name of "UEFA Women's Cup" in the 2001-02 season. The name of this tournament was changed to "UEFA Women's Champions League" in the 2009-2010 season. 91,553 people watched the Women's

Champions League Quarter-Final Match played between Barcelona and Real Madrid in the 2021-22 season at Camp Nou. The information that "more than 365 million people in the world watched" the Women's European Championship held in 2022 was included in UEFA records.

The beginning of women's football in Turkey began on May 24, 1954, in Izmir, with a mixed football match played by 6 female football players on the men's team. The first women's football match we have identified in Turkey was played on July 4, 1954 at the Mithatpaşa Stadium between the "Izmir Women's Football Team" and the "Istanbul Women's Football Team." The women's match played in Turkey between the Italian girls' team and the European mixed girls' team on August 22, 1969 at the Mithatpaşa Stadium was the first international match and ended in a 1-1 draw. This match was the reason for the establishment of a girls' team under the name of "Kınalıada Girls' Football Team" within the Kınalıada Sports Club in 1969. The team, which started its activities by playing miniature football in sports halls, later continued its activities by playing matches with young men's teams. In 1972, Kınalıada Girls Football Team (also known as İstanbulspor Girls Football Team) took the name "Dostlukspor Girls Football Team". In 1973, it was officially registered under the name "Dostlukspor Girls Football Club Association" and became "Turkey's first Girls Football Club Association". Dostlukspor girls football team played matches with boys teams before jubilee and derby matches or during season openings of football teams due to the lack of girls football teams in Turkey between 1973-1978. It continued its activities by playing exhibition matches with teams consisting of young people or former football players. Dostluk Spor Girls Football Team played matches in almost every city of Anatolia, ensuring the recognition, acceptance and spread of women's football in Turkey. In addition to being Turkey's first Girls Football Club, it also managed to become the center of everyone's attention by exhibiting exemplary behavior in society. It also showed that they were carrying out exemplary work in terms of social sensitivity with the news it made to the public after the 1976 earthquake in Van titled "Women football players will play matches and send the income to Van".

The girls' football team founded by Namık Kemal High School students in İzmir in 1978 was named "Filizspor". In Ankara, 2 girls' football clubs were founded in 1978: "İncirlispor Girls' Football Club" and "Nazendespor Girls' Football Club". The Dostlukspor Girls' Football Team played its first international match in 1979 at the İstanbul İnönü Stadium against the German women's football league champion Bad Neuenahr team and lost the match 4-0. This match was also the first international women's match played in Turkey at the club level. In 1982, the "Atılımspor Girls' Football Club Association" was founded by football players who left the Dostlukspor Girls' Football Club in Kadıköy, İstanbul. The club closed in 1986. In 1984, the first women's football tournament in Turkey was organized in Pendik, İstanbul. Dostlukspor, Atılımspor and Deryaspor girls' football teams from İstanbul participated in the tournament and Dostlukspor came in first, Atılımspor came in second and Deryaspor came in third. The final match was watched by 5,000 spectators.

In 1985, the President of the Turkish Football Federation Kemal Ulusu and the President of the Education Planning Department Yılmaz Yücetürk initiated efforts to establish a Women's League. As a result of the meetings held, the establishment of the women's league was postponed due to the idea that the number of women's football teams was not sufficient and at the desired level. The "Dinarsu Girls' Football Club", which was established as a company club in 1992, accelerated women's football. The efforts that had been ongoing for years to establish the Women's League and our national team, marked the beginning of an official period with the start of the Women's Football League in 1994 and the formation of our Women's National Team in 1995. A total of 16 teams participated in four separate groups from seven provinces in the "Women's Football League", which was implemented for the first time by the Football Federation in 1994. In the league where there was no relegation, the group winners advanced to the semi-finals. The 1993-1994 Turkish Championship final was played between Acarlar and Dinarsu girls' football teams on May 21, 1994, in Ankara, before the Prime Ministry Cup match, and DİNARSU beat Acarlarspor 3-1 to become Turkey's first official Women's Football League champion.

In the 2000-2001 football season, only 12 teams competed in the Turkish Women's Football First League. After a certain development process, women's football began to decline due to financial, administrative and social problems. Clubs closed one after another, and at the end of this process, the

league was suspended at the level of major teams as of the 2003-2004 season and national team activities were stopped. Only youth team level tournaments were organized for 3 years between 2003-2006.

In the 2005-2006 season, women's football was restructured and the Under-17 Turkish Girls Championship was organized as a mini tournament with 8 teams. At the end of this tournament, the U19 women's national football team was established. At the level of the big teams, the first league was restarted in the 2006-2007 season. Our women's national football team was established in 1995. Turkey played its first match against Romania at the Fenerbahçe Stadium in Istanbul on September 8, 1995, just like the men's team, and lost the match 8-0. Our U18 team was established in 1997, our U19 team in 2001, our U17 team in 2006, and our U15 team in 2010. Our women's national team managed to make it to the Play-Offs for the first time in its history to go to the UEFA EURO 2025 European Championship Finals, but was eliminated by Ukraine and lost the chance to participate in the finals.

In order to contribute to the development of women's football, the Women's Super League was established as of the 2021-2022 season. The Women's Super League consists of 14 teams. Two groups were formed for the Women's 1st League, considering the geographical conditions. The 1st group consisted of 9 teams, and the 2nd group consisted of 8 teams. Play-off competitions are held between the teams in the first 3 places in the group. The Women's 2nd League 2024/2025 season is played in double-circuit competitions in 4 different groups with 31 teams in geographical groups. After the season, play-off competitions will be held between the teams in the first 2 places in their groups. The Women's 3rd League 2024/2025 season will be played in double-circuit competitions with 113 teams in 16 different groups according to the geographical distribution of applications, and play-off competitions are held after the season.

To summarize the problems of women's football in Turkey:

The number of female licensed football players in Turkey is very low (8,500 licensed football players in the 2023-2024 season),

Football being one of the sports branches with the lowest rate of female athletes,

Broadcasting and sponsor problems and the financial difficulties this creates,

The amateur status of the league and players. (Due to this status, there is no contract, no health insurance, etc.),

Facility shortage,

Gender and prejudices,

Lack of coaches/training, etc.

To summarize our suggestions for the development of women's football in Turkey:

Girls should be encouraged to play football,

Awareness should be raised for women's football,

An elite competitive environment should be created,

Women's football infrastructure should be strengthened,

U15-U17 Leagues should be established,

Infrastructure teams for children should be established in clubs,

A safe football environment should be created for girls,

Recreational and competitive women's football pools should be expanded.

Important steps are also being taken to develop women's football. In this context, FIFA announced a new commercial partnership structure that will allow brands to make sponsorship deals focused solely on the women's and e-sports side of world football. The first commercial program dedicated to women's football has been launched to accelerate the growth and equality of women's football. In addition, FIFA has started implementing the FIFA 2.0 strategic plan with the aim of increasing women's participation in football worldwide and having 60 million players by 2026. The main objectives of this plan are to increase commercial value and create a women's football ecosystem.

Keywords: Football, Women's Football, History of Women's Football

TOPLUMSAL SORUNLARLA MÜCADELEDE KADIN SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Women's Civil Society Organizations in Struggle against Social Problems

Prof. Dr. Ömer ÇAHA, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (İngilizce) ocaha@ticaret.edu.tr 0000-0002-0226-9543

Türkiye'de kadın hareketinin gelişmesiyle birlikte çok sayıda kadın sivil toplum örgütü ortaya çıkmıştır. Dernek, vakıf, platform, inisiyatif grubu gibi farklı isimler altında gelişen kadın sivil toplum örgütlerinin toplumsal sorunlarla mücadelede nasıl bir performans ortaya koydukları ve genel olarak hangi faaliyetler üzerinde yoğunlaştıkları yapacağım sunumun ana konusunu oluşturmaktadır. Burada sunulacak bilgiler TÜBİTAK tarafından desteklenen 109K179 numaralı projenin bulgularından alınmıştır. Türkiye'nin farklı bölgelerinden 7 ilde toplam 67 kadın kuruluşu üzerinde gerçekleştirdiğimiz projede üç konu ele alınmıştı: Kadın sivil toplum örgütlerinin yerel düzeydeki katılım performansı, toplumsal sorunlarla uğraşmada kadın sivil toplum örgütlerinin çalışmaları ve kadın sivil toplum örgütlerinin üyelerini etkileme gücü. Burada ikinci konuyla ilgili bazı bilgiler paylaşılacaktır.

Kadın Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Sorumluluk

Kadın sivil toplum örgütleri çok yönlü faaliyetler içinde bulunan kuruluşlardır. Ancak bu kuruluşların sosyal sorumluluk kapsamındaki faaliyetleri daha çok "eğitim", "sağlık", "yoksulluk", "çevre", "aile içi şiddet" ve "sanatsal-kültürel etkinlik" gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Öncelikle eğitim alanındaki faaliyetlerine bakıldığında araştırma konusu edilen kadın kuruluşlarının hemen hemen tümünün eğitim faaliyetiyle bir şekilde ilgilendikleri görülmektedir. Bazı kuruluşlar sadece kendi üyelerine yönelik eğitim çalışması yaparken, bazılarıysa kuruluşun dışındaki kadınlara yönelik de eğitim çalışmaları yapmaktadır. Her kadın kuruluşunun siyasi duruşu ve dünya görüşüne bağlı olarak ön plana çıkardığı eğitim faaliyeti doğal olarak farklıdır. Ancak kadın kuruluşları ana hatlarıyla; mesleki, kişisel gelişim, genel kültür, kendini gerçekleştirme, kadın sorunları, farkındalık, çocuk bakımı, çocuk sağlığı, üreme sağlığı ve dini alanlarda eğitimler vermektedirler. Her kuruluşun, benimsediği felsefeden hareketle eğitim alanını belirlediği söylenebilir. Feminist duruştan hareket eden kuruluşlar, "kadın kimliği konusundaki bilinçlenmeyi" ön plana çıkarırken, muhafazakâr duruşu benimseyen kuruluşlar, dinsel bilinçlenmeyi politik bilinçlenme kadar önemsemektedirler. Yine Atatürkçü/laik duruştan hareket eden kuruluşlar kadınların bu ilkeler ışığındaki bilinçlenmesini sağlayacak eğitimlere öncelik vermektedirler. Benzer biçimde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde etnik kimlik kaygıları olan kadın kuruluşları etnik bilinçlenmeyi eğitim çalışmalarının bir parçası haline getirmiş durumdadırlar.

Kadın kuruluşlarının içe dönük eğitim konusunda bu tür farklı politikaları olmakla birlikte, kuruluşların dışındaki kadınlar söz konusu olduğunda tümünün üzerinde anlaştığı belli başlı konular olmaktadır. Bu konular ana hatlarıyla kadınların kapasitelerini geliştirmeye ve kendilerini gerçekleştirmeye dönük eğitimlerdir. Ana faaliyet alanı olarak eğitimi seçen kadın kuruluşlarının ortak eğitim hizmeti "mesleki eğitim" olarak görülmektedir. Araştırma konusu edilen kadın kuruluşlarının eğitime ilişkin faaliyetlerini dört ana kategoride toplamak mümkündür: mesleki eğitim, kişisel gelişim eğitimi, genel kültür eğitimi ve politik-dinsel bilinçlenmeye yönelik eğitimler. Yukarıda ifade edildiği gibi her kuruluş kendi duruşundan ve felsefesinden hareketle bu eğitim yelpazesi içinde yerini almaktadır. Bir kısmı lokal bir kısmı ise ulusal düzeyde faaliyet gösteren AÇEV, Mavi Kalem Kadın Derneği, KADER, Amargi, KEDV, HEKVA, KAGİDER), İmece Kadın Kooperatifi, TÜRKKAD, Hazar, AKDER, Türk Kadınlar Birliği, ÇEKEV, KAMER, VAKAD gibi kadın kuruluşlarının öncelikli faaliyet alanı eğitim çalışmalarıdır.

Kadın sivil toplum örgütlerinin yoğunlaştığı önemli bir faaliyet alanı da kadına yönelik şiddettir. Kadına karşı şiddetle mücadele, feminist kadın hareketinin, ortaya çıktığı günden beri uğraştığı konuların başında gelmektedir. Feminist gruplar, 1980'lerin ortasında kamuoyunda seslerini ilk olarak,

şiddete uğrayan bir kadının davasına bakan bir yargıcın, "kadının sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" deyimini kullanması üzerine sokaklara dökülerek duyurmuş, ardından konuyla ilgili çok sayıda eylem gerçekleştirmiş ve kampanya yürütmüşlerdi. Kadın hareketinin en önemli gündem maddesi olarak mücadele ettiği kadına karşı şiddet 1990'lı yılların başından itibaren hem kamu kurumları ve yerel yönetimlerin hem de sivil toplum kuruluşlarının gündemine girmeyi başarmıştır. Kadına karşı şiddet 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi adlı yasa ile önemli bir yasal zemine kavuşmuştur. Yasaya göre aile içinde şiddet uygulayan kişi mahkemece altı aya kadar aileden uzak tutularak aile bireyleri koruma altına alınacaktır. 2005 yılında Belediye Yasası'nda yapılan bir düzenleme ile nüfusu 100 binin üzerinde olan belediyelerin imkânları nispetinde şiddete maruz kalan kadınlara yönelik sığınma evi açma mecburiyeti getirilmiştir. Yine Sosyal Hizmetler bünyesinde şiddete maruz kalan kadınları barındıran sığınma evleri açılmıştır. Bugün gerek Sosyal Hizmetler gerekse belediyeler bünyesinde faaliyet gösteren çok sayıda kadın sığınma evi bulunmaktadır. Kadın sığınma evlerinin açılmasına öncülük eden Mor Çatı Kadın Vakfı bünyesinde 1990'lardan günümüze faaliyet gösteren sığınma evi de bulunmaktadır. Türkiye 25 Kasım Uluslararası Kadına Karşı Şiddetle Mücadele anlaşmasını imzalamıştır. 25 Kasım tarihlerinde kadına karış şiddetle mücadele eden kadın sivil toplum örgütleri, değişik faaliyetler gerçekleştirerek kamuoyunun dikkatini konuya çekmeye çalışmaktadırlar.

Sivil toplum düzeyinde kadına karşı şiddetle mücadele bugün feminist kadın hareketinin uğraştığı bir konu olmaktan çıkmış, hemen hemen tüm kadın kuruluşlarının gündemine girmeyi başarmıştır. Bazı kadın kuruluşları şiddetle mücadeleyi öncelikli çalışma alanları haline getirirken, bazıları da bu konuda kadınları bilinçlendirme, bilgilendirme, yönlendirme ve destekleme eğitimleri vermekte veya bu bağlamda kadınların yanında yer almaktadırlar. Aile içi şiddetle doğrudan ilgilenen kuruluş olarak Mor Çatı sadece İstanbul'da değil, aynı zamanda tüm ülke çapında adından söz ettiren bir kuruluş haline gelmiştir.

Kadına karşı şiddet, feminist duruşu olan kadın kuruluşlarının öncelikli faaliyetlerinden birini oluşturmakla birlikte, feminist olmayan kadın kuruluşlarının da gündemine girmeyi başarmıştır. Bu bağlamda İstanbul'da bulunan AÇEV, KEDV, HEKVA, Amargi, İmece, Gökkuşağı, AKDER, Mavi Kalem ve Soroptimist Kulüpleri gibi kuruluşlar şiddetle mücadele konusunda ya danışmanlık hizmeti vererek veya konuyla ilgili eğitimler vererek mücadele etmiştir veya etmektedirler. Bu tür kuruluşlar toplumsal düzeyde kadınları şiddete karşı bilinçlendirmek ve şiddet karşıtı bir kültürün yaygınlaşmasına hizmet etmek amacıyla yayınlar yapmakta ve eğitim çalışmaları sürdürmektedirler. Ankara'da Kadın Dayanışma Vakfı, Türk Kadınlar Birliği, Cumhuriyet Kadınları Derneği; İzmir'de Dayanışma Derneği, ÇEKEV, Kadın Dayanışma Merkezi, Eksen Kadın Derneği; Antalya'da Kadın Danışma ve Dayanışma Derneği; Samsun'da Kadın ve Aile Platformu; Diyarbakır'da KAMER ve Selis Kadın Derneği; Van'da VAKAD kadına yönelik şiddet konusuna yoğunlaşan sivil toplum örgütleridir.

Kadın kuruluşlarının eğitim ve şiddetten sonra en fazla yoğunlaştıkları duyarlılık alanının "sağlık" alanı olduğu söylenebilir. Kadın kuruluşlarının çoğunun bu alanda faaliyet yürüttükleri görülmektedir. Kadın kuruluşlarının sağlıkla ilgili ana hatlarıyla iki tür faaliyet yürüttüklerini söylemek mümkündür: Doğrudan sağlık hizmetleri ve sağlıkla ilgili eğitimler. İstanbul'daki kadın kuruluşlarına bakıldığında Mavi Kalem, Gökkuşağı Kadın Vakfı, HEKVA ve Mor Çatı gibi kuruluşlar kadınlara yönelik doğrudan doğruya sağlık hizmeti sunmaktadırlar. Bu konuda en fazla ön plana çıkan kuruluşun Mavi Kalem ile HEKVA olduğu söylenebilir. Bu iki kuruluş genel olarak yoksulları hedef kitle olarak seçtikleri için bu kesimlerin sağlık sorunlarıyla da ilgilenmektedirler. Mavi Kalem, Balat bölgesinde belediye ile koordineli biçimde kadınlara sağlık hizmeti vererek çalışmaya başlamıştır. İlk dönemlerde günde ortalama 60-70 hasta bakacak kadar doğrudan hizmet vermiş, sonraları sağlık alanındaki çalışmalarını, sağlık konusundaki bilgilendirme çalışmalarına kaydırmıştır. HEKVA da benzer bir çalışma içinde bulunarak kadınlara doğrudan sağlık desteği vermiştir. Mor Çatı'nın doğrudan sağlık hizmeti "şiddete uğrayan" kadınlara yöneliktir. Şiddete uğradığı için psikolojik sorunu olan, tecavüze uğrayıp hamile kalan, yine şiddet sonucu belli travmalara maruz kalan kadınlara bu bağlamda destek vermektedir.

Eğitim hizmeti üzerinde yoğunlaşan kadınların genel olarak sağlık konusunda da kadınlara eğitim verdiği görülmektedir. Bu konuda dikkate değer çalışmaların AÇEV, AKDER ve KEDV tarafından

yürütüldüğünü söyleyebiliriz. AÇEV, çocuk sağlığı, anne sağlığı, üreme sağlığı, güvenli annelik, sağlıklı beslenme, kazalardan korunma gibi alanlarda anne ve babalara eğitimler vermektedir. AÇEV, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sağlık taramaları gibi doğrudan sağlık hizmetleri de vermektedir. Aynı şekilde kurucuları arasında çok sayıda tıp eğitimi almış genç kadınların bulunduğu AKDER, kadınlara sağlıkla ilgili bilgilendirici eğitimler vermektedir. Benzer biçimde KEDV de üreme sağlığıyla ilgili eğitimlerin yanı sıra, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kadınlara, sağlık kuruluşlarından yararlanma konusunda bilgilendirici eğitimler vermektedir. Anadolu'nun değişik yerlerinde faaliyet gösteren kadın sivil toplum örgütleri de benzer biçimde kadınlara yönelik doğrudan sağlık hizmetleri yürütmekte ya da sağlık konusunda bilgilendirici eğitim faaliyetleri yürütmektedirler.

Kadın sivil toplum örgütlerinin faaliyet gösterdiği alanlardan biri de yoksullukla mücadeledir. Kadın kuruluşlarından bir kısmı "maddi imkânsızlıklardan", bir kısmı ise "yoksulluğu bir çalışma alanı olarak seçmeyişlerinden" dolayı bu alanda fazla faaliyet göstermemektedir. Ancak bu alanda aktif olan kadın kuruluşları bulunmaktadır. İstanbul'da faaliyet gösteren KAGİDER, Soroptimistler, Gaziosmanpaşa Kadın Vakfı, HEKVA, KEDV, AKDER, İmece ve Ümraniye Kadın Merkezi mesleki eğitimlerle kadınlara meslek kazandırmak suretiyle yoksullukla dolaylı yoldan mücadele etmektedirler. Ankara'da İLKDER, Kozadan İpeğe Kadın Kooperatifi, Türkiye Kadınlar Kültür Birliği, Türk Kadınlar Birliği, Çağdaş Kadın Derneği, Aktif İş Kadınları Derneği gibi kuruluşlar bu bağlamda değişik faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Türk Kadınlar Birliği, ülkenin değişik yerlerinde bulunan "toplum merkezleri" üzerinden kadınlara mesleki eğitim desteği verirken, yukarıda zikredilen kadın kuruluşlarından bazıları, bünyelerinde bulundurdukları atölyelerde kadınlara gelir getirici mesleki eğitimler vermektedirler.

İzmir'de yoksullukla mücadele konusunda aktif olan kadın kuruluşları çoğunlukla muhafazakâr karakterde olan kadın kuruluşlarıdır. Belka ve Bornova Gökkuşağı derneği, düzenli olarak yoksul ailelere gıda yardımı yapmaktadır. Bornova Tarlabaşı, Karşıyaka Onur Mahallesi ve Bayraklı gibi yerleşim yerlerinde çok sayıda aileye bu kuruluşlar tarafından yardımlar yapılmakta ve çocuklara eğitim destekleri verilmektedir. Eksen Kadınlar Derneği belli sayıda öğrenciye düzenli olarak burs vermekte; ailelerine gıda yardımı yapmakta ve sağlık yönündeki ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Subay Eşleri Derneği ile Roman Kadınları Derneği de bu tür doğrudan yardım çalışmalarında bulunmaktadırlar.

İzmir'dekine benzer bir tabloyu Antalya'da da görmekteyiz. Burada faaliyet gösteren birkaç kuruluş yardımlaşma amaçlı olarak çalışmakta, dolayısıyla yoksul ailelere doğrudan desteklerde bulunmaktadır. Finike Kadınları Yardımlaşma Derneği, Alanya Kadınları Yardımlaşma Derneği, Üniversiteli Kadınlar Derneği Konyaaltı Şubesi ve Antalya Hanımlar Derneği bu türden kuruluşlardır. Bu kuruluşlar yoksul ailelere gıda ve giysi yardımının yanı sıra yoksul öğrencilere düzenli burs imkânı sağlamaktadırlar. Samsun'da da yoksullukla mücadelede doğrudan yer alan kuruluşların başında Sevgi Dolu Eller gelmektedir. Yine Samsun'da Kadın ve Aile Platformu her ay düzenli olarak bazı ailelere yardım paketleri ulaştırmaktadır. Hanımlar Yardımlaşma Derneği de benzer biçimde rutin yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Samsun'da mesleki eğitimi ve girişimciliği teşvik etmek suretiyle yoksullukla mücadele yolunu seçen kadın kuruluşu Kadın Girişimciler Derneği'dir.

Diyarbakır ve Van'da da kadın kuruluşları doğrudan veya dolaylı yollardan yoksullukla mücadele faaliyetleri içinde yer almaktadırlar. Diyarbakır'da HAKYAD, Umut Işığı, Selis ve Pelşin gibi kadın kuruluşları ağırlıklı olarak eğitim konusunda faaliyet göstermelerine rağmen zaman zaman yoksul ailelere yardım faaliyetlerinde de bulunmaktadırlar. Bu tür kuruluşların yardım çalışmaları özellikle Ramazan aylarında yoğunlaşmaktadır. Diyarbakır'daki kadın kuruluşlarının bir kısmı mesleki eğitim yoluyla kadınlara gelir getirici bir potansiyel kazandırmaya çalışmaktadırlar. Van'da doğrudan yardım faaliyetleri üzerinden yoksullukla mücadele eden kuruluşlardan biri Kardelenler Kadın Derneği'dir. Dernek İHH ile iş birliği içinde yoksul ailelere doğrudan yardımları kanalize etmektedir. Bunun dışındaki kadın kuruluşları, genelde meslek edindirmek ve kadına üretici bir potansiyel kazandırmak suretiyle yoksullukla mücadele yoluna gitmektedirler.

Kısaca, genel olarak yoksulluk, ama özel olarak da kadın yoksulluğu ülkemizde yaşanmakta olan ciddi sorunlardan biridir. Devletin tek başına bu sorunun üstesinden gelmesi doğal olarak beklenemez. Sivil toplum kuruluşlarının da konuya eğilmesi son derece önemlidir. Ancak gerek kamu kurumlarının gerekse sivil toplum kuruluşlarının birer defalık yardımlarla yoksulluğu daimi olarak yenmesi mümkün

değildir. Bu bakımdan yoksul kadınlara mesleki beceri, girişimcilik, kapasite geliştirme becerileri kazandırılarak kendilerinin kendi geçimlerini aktif biçimde sağlamaları temin edilmelidir. Bu da istihdam, meslek ve girişimciliği içeren proje ve proje eksenli sürdürülebilir çalışmalarla mümkün olabilecek bir şeydir. Bu bakımdan gerek sivil toplum kuruluşlarının gerekse kamu kurumlarının yardım amaçlı kullandıkları kaynakları, bu yoldan kullanmalarının çok daha verimli olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kadın sivil toplum örgütlerinin yoğunlaştığı sosyal sorumluluk alanlarından biri de "kadınlara yönelik kültürel/sanatsal etkinlikler" olmuştur. Kadın kuruluşlarının büyük bir kısmının bu konuyu önemsedikleri ve bu konuyla imkânları nispetinde ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Özellikle Uçan Süpürge'nin her yıl düzenli olarak gerçekleştirdiği uluslararası film festivalleri, kadın kuruluşlarını bu alana yönlendirmekte ve birçok kadın kuruluşu kısa metrajlı filmler ve belgesellerle bu tür festivallerde yer almaktadırlar. Bununla birlikte, kadın kuruluşlarının önemli bir kısmı, kadınların tiyatro ve sinemaya karşı ilgisini geliştirmekte, değişik müzik aleti kursları vermekte ve kadınları resim, hat, tezhip gibi sanatlara yönlendirmektedirler. İstanbul'da AÇEV, eğitim verdiği kadınların aynı zamanda boyama, makarnadan resimler yapma, kolye gibi materyaller üreterek sanatsal açıdan kendilerini geliştirmelerine yönelik eğitimler vermektedir. Amargi bünyesinde bir grup, bir tiyatro grubuyla oyunculuk, replik ve tiyatro eğitimi vermektedir. HEKVA, merkezinde ücretsiz ney ve kanun gibi enstrüman eğitimleri vermektedir. İmece, gündelikçi kadınları konu alan belgeseller hazırlamış "forum tiyatro" adlı etkinlikler gerçekleştirmiştir.

İstanbul'daki bazı kadın kuruluşları kültürel ve sanatsal etkinlikler yoluyla kendi düşüncelerini yaymaya çalışmaktadırlar. Kadın hareketi içinde gelişen birçok kuruluş bu tür etkinlikleri bu amaçla önemsemektedirler. Kadın hareketi içinde bu bağlamda adından söz ettiren kuruluş "Filmmor"dur. Filmmor, başta KADER olmak üzere, değişik kadın kuruluşlarıyla ortaklaşa kısa metrajlı filmlerle kadınları kadın sorunları konusunda bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Benzer şekilde TÜRKKAD, kendi felsefesini yaymak için kültürel ve sanatsal etkinlilere büyük önem vermektedir. Kültürel ve sanatsal etkinliklerin, TÜRKKAD'ın önemli bir faaliyet alanı olarak öne çıktığı söylenebilir. Dernek üyeleri, bu amaçla film ve belgesel yapımı, fotoğraf çekimi ve sergi faaliyetleri yürütmektedirler.

Ankara'daki kadın kuruluşları içinde kadınlara yönelik kültürel sanatsal çalışmalarla adını duyuran kuruluş daha çok Uçan Süpürge'dir. Uçan Süpürge, her yıl düzenli olarak kadın film festivali düzenlemektedir. 2011 yılından beri düzenlenen bu festivallerde sergilenen filmler veya belgeseller genel olarak kadın konusuyla ilgilidir. Değişik yerlerden kadın kuruluşları veya münferit olarak kadınlar tarafından üretilen bu türden çalışmalar bu festivallerde sergilenmektedir. Ankara'da faaliyet gösteren Cumhuriyet Kadınları Derneği, kadınların kendi öykülerini anlattıkları "Kadın Kitapları" çalışması yapmıştır. Bu çalışmayla, eline hiç kalem almayan kadınlar kendi öykülerini yazmış ve bu öyküler birleştirilerek kitaplaştırılmıştır. Benzer biçimde Dernek tarafından engelli çocukların annelerinin yaşam öykülerinden oluşan çalışmaları içeren bir kitap çalışması yapılmıştır. Çağdaş Kadın Derneği, dernek bünyesinde saz kursu eğitimi vermiştir. Ev kadınlarından oluşan Türk halk müziği korosu bulunmaktadır. Derneğin aynı zamanda ev kadınlarından oluşan tiyatro grubu vardır. Bu grup şimdiye kadar değişik yerlerde oyunlar sergilemiştir. Başkent Kadın Platformu, kendi merkezinde ney, ud ve çini gibi sanatsal etkinliklerle ilgili eğitimler vermiştir.

İzmir'de bulunan Kadın Yazarlar Derneği'nin öncelikli çalışma alanı kültürel ve sanatsal etkinliklerdir. Kadın yazarlardan oluşan derneğin çalışmalarının önemli bir kısmı kadınların yazma becerisini geliştirmektir. Bergama'da bulunan Roman Kadınları Derneği'nin genç kızlardan oluşan bir dans grubu vardır. Bu grup istek üzerine değişik yerlerde dans gösterisi yapmıştır. ÇEKEV'in kadınlardan oluşan bir korosu vardır. Dernek, aynı zamanda kadınlara saz kursu ve folklor eğitimi vermektedir. Ege Kadın Dayanışma Vakfı bünyesinde resim kursu ve sanat müziği topluluğu bulunmaktadır. Gökkuşağı Kadın Derneği, ebru ve takı kursları düzenlemiştir. Emekli Subay Eşleri Derneği üyelerinin önemli bir kısmı, Türk sanat müziği korosunda yer almakta, resim ve takı kurslarına katılmaktadırlar.

Antalya'da tümüyle sanatsal ve kültürel alanlardaki çalışmalar üzerinde yoğunlaşan kadın kuruluşu bulunmamakla birlikte, burada faaliyet gösteren kadın kuruluşlarının genel olarak sanatsal ve kültürel çalışmalara karşı ilgili oldukları anlaşılmaktadır. Finike Kadın Derneği, Halk Eğitim

Derneği'nin üyesi olarak halk oyunları ekibine sahiptir. Üniversiteli Kadınlar Derneği Konyaaltı Şubesi, mefruşat ve takı tasarımı kursları düzenlemiştir. Kadın Danışma ve Dayanışma Derneği, tiyatro çalışmaları yapmaktadır. Hanımlar Derneği, kadınlara ney ve ud eğitimi vermiştir. Samsun'da da benzer biçimde Hanımlar Yardımlaşma Derneği, çocuklara yönelik müzik kursu vermiş ve yine çocuklardan oluşan bir tiyatro topluluğu oluşturmuştur. Samsun'da Kadın Girişimciler Derneği de yerel bir tiyatro grubu ile ortak çalışmalar yapmaktadır.

Diyarbakır'da bazı kadın kuruluşlarının sanatsal ve kültürel etkinlikler alanında yoğun çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan biri olan HAKYAD, Dernek bünyesinde bulunan atölyede resim, vitray, ebru, ahşap boyama gibi değişik el sanatları alanında kurslar vermiştir. Bu kurslar sonucunda ortaya çıkan ürünler sene sonunda bir kermes yoluyla satışa çıkarılmakta ve geliri kursa katılan kadınlara verilmektedir. KAMER'in bünyesinde amatör bir tiyatro grubu bulunmaktadır. KAMER, aynı zamanda Diyarbakır Sanat Merkezi'nin danışma kurulu üyesi olduğu için kendileriyle çalışan kadınları Merkez'in sanatsal ve kültürel etkinlilerine dahil etmektedir. Ceren Kadın Derneği, düzenli olarak halk oyunları kursu vermektedir. Ceren'in aynı zamanda kadınlardan oluşan bir korosu bulunmaktadır. Bir zamanlar folklor eğitimi veren Selis Kadın Derneği'nin devam etmekte olan ebru kursları var. Yine Hazro ilçesinde bulunan Pelşin Derneği, kendi merkezinde düzenli olarak bağlama ve resim kursu vermektedir. Van'da sanatsal ve kültürel faaliyetler alanında en aktif olan kadın kuruluşu VAKAD'dır. Dernek, periyodik olarak tiyatro oyunları düzenlemiştir.

Kadın kuruluşlarının öncelikli faaliyet alanı olmamakla birlikte ilgilendikleri konulardan birini de çevre ile ilgili faaliyetler oluşturmaktadır. İstanbul'daki kadın kuruluşları arasından çevre konusunda çalışma yapan bazı kuruluşlar vardır. Yapılan çalışmalar ana hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir: Mavi Kalem, bulunduğu semtteki hayvanları kısırlaştırma, aşılama, hasta olanlara bakım imkânı sağlama, sokak hayvanları için küçük barınaklar yapma ve çocuklarda hayvanlara karşı duyarlılık çalışmaları yapma gibi faaliyetlere imza atmıştır. KADER, Siyaset Okulu eğitimlerinde yerel yönetimleri ilgilendiren "kadın dostu kentler" konusunda dersler vermektedir. KAGİDER, bünyesinde bulunan Çevre Grubu aracılığıyla çevre konusunda çalışmalar yapmaktadır. Özellikle "yeşil işler" kapsamındaki çevre dostu faaliyet kollarının geliştirilmesi için çaba sarf etmektedir. HEKVA, vakıf adına bir orman tahsis etmiş ve çevre haftasında konuyla ilgili konferans veya seminerler düzenlemiştir. Amargi, "ekoloji" başlıklı bir atölyede hem felsefi olarak ekoloji hem de geri dönüşüm üzerinde çalışmalar yapmıştır. TÜRKKAD'ın UNESCO ile birlikte yürüttüğü su projesi, çevreyle ilgili dikkate değer bir çalışmadır.

Ankara'da faaliyet gösteren Aktif İş Kadınları Derneği, Kars'ta Belediye'nin tahsis ettiği bir arazide dernek adına ağaçlandırma çalışması yapmıştır. Kozadan İpeğe Derneği, naylon poşetlerle mücadele etmek için file üretimini bir kampanya eşliğinde başlatmış ve bazı kamu kurumlarına bunları satmak suretiyle destek almıştır. İLKDER, yurt dışında sürdürdüğü çalışmaları içinde ağaçlandırmaya da önem vermektedir. Gazze'de 2000 tane zeytin ve limon ağacı dernek adına dikilmiştir. Ankara'dakine benzer bir durum İzmir'de de geçerlidir. Kadın kuruluşlarının çevreyle ilgili dikkate değer fazla çalışması olmamakla birlikte, bu konuda zikretmeye değer birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri Gökkuşağı tarafından Ziraatçılar Vakfı'nda gerçekleştirilen fidan dikimi çalışmasıdır. Yine ÇEKEV'in baz istasyonları konusunda gerçekleştirdiği kampanyalar bu bağlamda zikretmeye değer çalışmalardır.

Antalya'da Üniversiteli Kadınlar Derneği Konyaaltı Şubesi, Kent Konseyi ile birlikte çevreyle ilgili yürütülen çalışmalara destek vermektedir. Samsun'da Sevgi Dolu Eller Derneği, plastik poşet yerine kese kâğıdı ve bez file kullanımıyla ilgili çalışmalara imza atmıştır. Buna benzer bir çalışma da Diyarbakır'da bulunan KAMER tarafından gerçekleştirilmektedir. KAMER'in üretim atölyesinde üretilen çevre dostu değişik ürünler içinde, pazar poşetlerinin doğaya atılmasını önlemek için üretilen kadın çantaları bu bağlamda altı çizilmesi gereken çevre dostu ürünlerden biridir. Kadın çantalarını pazar poşetlerinden üreten Dernek üyeleri, aynı zamanda tüketicilerin pazar poşeti kullanımını önlemeye dönük kampanyalar da yürütmüştür. Selis Kadın Derneği, Diyarbakır'da bulunan Hasankeyf Yaşatma Girişimi üyesi olarak Hasankeyf'in korunması için değişik kampanyalarda ve eylemlerde yer almıştır. Van'da Mavi Göl Kadın Derneği, CD'ler hazırlayarak halkı pil ve plastiklerin kullanımı konusunda bilgilendirmiş ve pillerin belediye tarafından sokaklara konan çöp kutularına atılmasını

sağlamak için çalışmalar yapmıştır. Erciş Kadınları Koruma ve Dayanışma Derneği, kadınlara çevre dostu eğitimler vermekte ve çevre temizliği konusunda kampanyalar düzenlemektedir.

Kısaca, kadın sivil toplum örgütleri farklı alanlarda faaliyet göstermekle birlikte genel olarak en fazla yoğunlaştıkları konu, yukarıdaki analizlerde görüldüğü gibi eğitimdir. Eğitim çalışmalarının, tüm kadın kuruluşlarının şu veya bu şekilde imza attıkları bir çalışma alanı olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, sağlık ve şiddetle mücadele konusu da kadın kuruluşlarının üzerinde yoğunlaştıkları önemli konular arasındadır. Bazı kadın kuruluşlarının öncelikli çalışma alanı farklı olmakla birlikte, tüm kadın kuruluşlarının buluştuğu ortak çalışmaların ana hatlarıyla eğitim, sağlık ve şiddetle mücadele alanındaki etkinlikler olduğu söylenebilir.

Katma Değer Yaratmada Kadın Örgütlerinin Rolü

Kadın sivil toplum örgütleri gerek üyeleri gerekse yararlanıcıları üzerinden toplumsal açıdan önemli bir katma değer üretmektedirler. Kadın örgütlerinin bu konudaki katkısı birkaç maddede özetlenebilir. Her şeyden önce kadın örgütleri geniş bir kitleyi gönüllülük temelinde harekete geçirmektedirler. Çağımızın sivil toplum çağı olduğunu ve sivil toplumun da gönüllülük temelinde geliştiğini unutmamak gerekir. Sivil toplum örgütleri, harekete geçirdikleri gönüllülerle toplumsal sorunlara neşter vurmaktadırlar. Toplumsal sorunların sadece devletin yükümlülüğünde olmadığını, toplumun da ahlaki açıdan kendi içindeki sorunlarla uğraşma sorumluluğunun bulunduğu gerçeğini dikkate aldığımızda kadın sivil toplum örgütlerinin bu bağlamda sağladığı katkıyı daha iyi anlamış oluruz.

Kadın sivil toplum örgütleri ikinci olarak çok sayıda kadının yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde projecilik deneyimi kazanmasını sağlamaktadırlar. Projelerin gerek kişisel olarak kadınlara gerekse kurumlarına önemli katkılarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Her şeyden önce projeler aracılığıyla kadın kuruluşları kendi kurumlarını finanse etmekte, masraflarını, araç gereç ihtiyaçlarını, hatta bazıları mekân ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Projeler bununla birlikte, kadınların üretici ve yaratıcı olmalarını; kadınlarla ilgili sorunları orijinal ve özgün sorunsal paketler haline getirmelerini ve bunlarla planlı ve programlı biçimde uğraşmalarını, dolayısıyla bu yönde deneyim kazanmalarını sağlamaktadır. Projeler aynı zamanda kadın kuruluşları için geçici de olsa istihdam imkânına yol açmaktadır. Bazı kuruluşlar birkaç yıl boyunca süren projeleri için eleman istihdam etmekte, dolayısıyla kadınlar için gelir imkânı elde etmektedir.

Araştırmada ele alınan kadın kuruluşlarının büyük bir kısmının, ulusal veya uluslararası projecilik deneyiminin olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası projelerin bir kısmı uluslararası kuruluşlardan fon temin ederek Türkiye'de kadına yönelik yapılan çalışmalar şeklinde yürümektedir. Bir kısmında ise kadın sivil toplum örgütleri, yurt içinden temin ettikleri fonlarla yurt dışındaki kadın ve çocuklara yönelik faaliyetler yürütmektedirler. Özellikle hayır amaçlı çalışan kadın kuruluşlarının çalışmalarının bir ayağını bu tür faaliyetler oluşturmaktadır. Bu tür kuruluşlar doğal afetlere, savaşlara veya kıtlığa maruz kalan ülkelere el uzatarak bu ülkelere yardım götürdükleri gibi buralarda istihdam, eğitim ve sağlık alanlarında yatırımlar da yapmaktadırlar. Öte yandan bazı kadın kuruluşları başka ülkelerden akran kuruluşlarla ortak projeler yürütmektedirler. Bu tür projelerin bir ayağı Türkiye'de olurken, bir ayağı ise partnerlerin bağlı oldukları ülkelerde olmaktadır. Dolayısıyla kadın sivil toplum örgütlerinin ana hatlarıyla üç yönlü uluslararası proje deneyimine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Kadın sivil toplum örgütleri üçüncü olarak gerek kendileriyle temasta bulunan kitlelerde gerekse genel olarak toplumsal düzeyde kadın sorunlarına karşı bilinç, duyarlılık ve farkındalık gelişmesine öncülük etmektedirler. Bugün kadın sorunlarına karşı medyada, akademide, yargıda, iş dünyasında, siyasette ve genel olarak toplumsal düzeyde artan bir ilgi ve farkındalık söz konusudur. Bunun temelinde kadın sivil toplum örgütlerinin kırk elli yıldır Türkiye'de gerçekleştirdikleri faaliyetlerin yer aldığını söyleyebiliriz. Başta kadına karşı şiddet ve ayrımcılık olmak üzere kadınların mağduriyetine yol açan konularda kadın örgütlerinin gerek protesto gerekse başka yollarla gerçekleştirdikleri faaliyetleri sonuç vermiş ve kadın sorunlarına karşı artan bir ilgi oluşmuştur.

Kadın sivil toplum örgütleri dördüncü olarak kültürel ve sanatsal etkinliklerin yanı sıra kişisel gelişim alanındaki faaliyetleriyle çok sayıda kadının sosyalleşmesine aracılık etmektedirler. Kadın sivil toplum örgütleriyle temas kurduktan sonra yaşamında önemli değişikliklerin gerçekleştiği çok sayıda

kadın hikayesi söz konusudur. Kadın kuruluşları hizmet verdikleri kadınların özgüven, deneyim, bilinç, farkındalık, sorumluluk, paylaşma ve dayanışma duygusuna sahip olmasını ve bunları üzerinden bir sosyalleşme geliştirmelerini sağlamaktadırlar. Kadın sivil toplum örgütleri içinde kazandığı özgüven ve deneyimi kullanarak yöneticilik yapan çok sayıda kadın bulunmaktadır.

Kısaca, kadın sivil toplum örgütleri Türkiye'de bir yandan kadınları gönüllülük temelinde harekete geçirirken, bir yandan da kadın sorunlarına karşı duyarlılık, farkındalık ve sorumluluk duygusunun toplumsal düzeyde yaygınlaşmasına öncülük etmektedirler. Kadın sivil toplum örgütlerinin sağladığı katma değer sadece kendi üyeleri ve yararlanıcılarıyla sınırlı değildir. Bu kuruluşların ürettiği katma değer ve hizmetler toplumun her tabakasına bir şekilde ulaşmaktadır.

TAM METİNLER
FULL TEXTS

KADINLARIN DİJİTAL YETKİNLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATING OF WOMEN'S DIGITAL SKILLS

Doç. Dr. Esra Gökçen Kaygısız, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, esra.kaygisiz@giresun.edu.tr, 0000-0002-4950-9508

Dr. Galip Cihan Yalçın, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, pgcy2014@gmail.com, 0000-0001-9348-0709

Dr. Öğr. Üyesi Yeşim Ülgen Sönmez, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,yu.sonmez@firat.edu.tr, 0000-0002-2090-0263

Doç. Dr. Sercan Edinsel, OSTIM Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sedinsel@gmail.com, 0000-0003-2831-7504

Özet

Sürekli değişen, çeşitlenen dijitalleşme sürecinde bireylerin, kurumların, devletlerin ayakta kalmak için dijitalleşmeye uyum sağlayabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Bu da ancak bireylerin dijital becerilerini geliştirmekle olacaktır. Bir başka ifadeyle dijital yoğunluk arttıkça bireylerden beklenen dijital becerilerin de artması gerekmektedir. Aslında dijitalleşme insanlığın ve işletmenin tüm aşamalarını etkilediğinden, bir örgütün tüm seviyelerinde dijital yetkinlikleri olan çalışana ihtiyaç duyulmaktadır. Westerman'ın (2016) belirttiği gibi, "dijital dönüşüm bir kalbe ihtiyaç duyar" ve tüm işlerin büyük çoğunluğu temel düzeyde en azından dijital yetkinlik gerektirir. Bu nedenle, bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin dijital yetkinlikleri kazanmaları ve mevcut yeteneklerinin geliştirmeleri, çalıştıkları işletmelerin ve yaşadıkları ülkelerin ekonomik ve sosyal büyümesi için stratejik öneme sahiptir. Ayrıca, dijital yetkinliklerin yokluğu ulusal üretimi ve yenilik yapma ve yeni teknolojileri benimseme yeteneğini ciddi şekilde etkileyebilir. Bu nedenle, demografik özelliklere bakılmaksızın, BT profesyoneli olsun veya olmasın, her birey için DS farklı düzeylerde gereklidir. Ancak maalesef dünyadaki birçok ülkede dijital yetkinliklerin kazanılmasında cinsiyet farklılıkları görülmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışma, Avrupa Birliği tarafından yayımlanan Women in Digital Scoreboard 2024 raporunda yer alan Avrupa Birliği üye ülkelerindeki kadınların dijital yetkinlik puanlarının değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Söz konusu raporda yer alan kriterler MEREC-ARLON hibrit yöntemleri ile ağırlandırılmakta ve puanlandırılmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye'deki kadınların dijital yetkinliklerine ilişkin verilerin yer aldığı TUİK verileri ile karşılaştırılmakta ve Türkiye'deki kadınların dijital yetkinliklerine ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Yetkinlikler, Kadın, Merec-Arlon, ÇKKV

Abstract

In the ever-changing and diversifying digitalization process, individuals, institutions and states need to be able to adapt to digitalization to survive. This can only be achieved by developing the digital skills of individuals. In other words, as digital density increases, the digital skills expected from individuals must also increase. Since since digitalization affects all stages of humanity and business, employees with digital competencies are needed at all levels of an organization. As Westerman (2016) states, "digital transformation requires a heart" and the vast majority of all jobs require at least basic digital skills. Therefore, individuals gaining digital skills related to information and communication technologies and developing their existing skills are of strategic importance for the economic and social growth of the businesses they work for and the countries they live in. In addition, the absence of digital skills can seriously affect national production and the ability to innovate and adopt new technologies. Therefore, regardless of demographic characteristics, whether they are IT professionals or not, digital

skills are required at different levels for each individual. Unfortunately, however, gender differences are observed in the acquisition of digital skills in many countries around the world.

From this point of view, the study focuses on the evaluation of the digital skills scores of women in the European Union member countries included in the Women in Digital Scoreboard 2024 report published by the European Union. The criteria in the report are weighted and scored with MEREC-ARLON hybrid methods. The findings are compared with the TUİK data on the digital competences of women in Turkey, and suggestions are presented regarding the digital skills of women in Turkey.

Keywords: Digital Skills, Woman, Merec-Arlon, MCDM

Kavramsal Çerçeve

Dijital Yetkinlikler

Dijital yetkinlikler kavramı, bireylerin bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) etkili ve verimli bir şekilde kullanabilme becerilerini ifade etmektedir (Şimşek, 2022). Dijitalleşmenin giderek arttığı ve farklılaştığı günümüzde, dijital yetkinlikler yalnızca bireysel gelişim kapsamında değil, işletmelerin ve devletlerin de devamlılığı açısından hayati bir rol oynamaktadır. Dijital becerilere sahip olmak, iş dünyasında rekabet avantajı sağlamakla birlikte ekonomilerdeki yenilikçi kapasitenin de kaynağını oluşturmaktadır (OECD, 2019). Dijital yetkinliklere sahip bireyler, işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerini başarılı bir şekilde yürütebilmesi ve bu süreçlerde verimli rol alabilmesi açısında kritik öneme haizdir. Westerman'ın (2016) da vurguladığı gibi, "dijital dönüşümün başarısı ancak bu yetkinliklere sahip bireyler sayesinde mümkün olabilir." Bu nedenle, neredeyse günümüzde her işin temel düzeyde dijital yetkinlik gerektirmekte olduğu ve bu yetkinlikler coğrafi ve demografik ayrım gözetmediği göz önüne alındığında tüm bireyler için zorunlu hale gelmektedir.

Dijital yetkinliklerin önemi hem iş hayatında hem de ülkelerin sosyal ve ekonomik büyümesinde kendini göstermektedir. Dijital becerilere sahip bireylerin bulunduğu toplumlar, daha yenilikçi ve üretken olabilirken, bu becerilerin eksikliği ulusal üretkenliği olumsuz yönde etkilemektedir (Yılmaz, 2021). Özellikle bilgi teknolojilerinin hızla geliştiği günümüzde, dijital yetkinliklerin yetersizliği ülkelerin teknolojiye uyum sağlama kapasitelerini sınırlandırmaktadır. Dijital yetkinliklerin kazanımı, ülkelerin rekabet gücünü artırmak ve küresel pazarda varlık gösterebilmek için bir gereklilik haline gelmektedir (Csordás, 2020).

Dijital yeterlilikler, özellikle uluslararası kurumların önem verdikleri yetenekler setidir. Bu nedenle kavrama ilişkin çeşitli raporlar yayımlanmakta ve Tablo-1'de belirtilen bu raporlarda farklı dijital yetkinlikler tanımlanmaktadır.

Tablo 1. Dijital Yetenekler

Kaynak	**Yetenekler**
Ecorys UK (2016) Digital skills for the UK economy	Basic digital literacy skills, DS for the general workforce, DS for the ICT professions.
UNESCO Broadband Commission for Sustainable Development (2017)	Basic functional skills, Generic DS, Higher level skills
DigComp 2.1 (2017) (The Digital Competence Framework for Citizens-EU)	Information and data literacy; communication and collaboration;
OECD Skills Outlook 2019	Basic DS for citizens, e-business skills for entrepreneurs, professional DS for jobs in the technology sector, advanced DS for engineers, DS for policymakers and civil servants.
McKinsey The Future of Our Now (2020)	Technological skills, digital citizen skills, classical skills
PIAAC (2021) (Survey of Adult Skills)	Information-processing skills, literacy, numeracy, and problem solving,
CEDEFOP (2021) (The European Skills and Jobs Survey)	Basic, moderate, and advanced skills
DESI (2021) (The Digital Economy and Society Index)	Basic skills; online information and communication; information and data literacy; communication and collaboration; digital content creation; safety, software domain, and problem-solving skills

Kaynak: Kaygısız, 2002

Bu çalışmada ise Dijital Ekonomi ve Toplum Endeksi (DESI) raporunda kullanılan üç temel kriter ve onüç gösterge ele alınmıştır. Bu kriter ve göstergeler şöyledir:

i. **İnternet kullanımı:** İnternet kullanıcıları, interneti hiç kullanmamış kişiler, İnternet bankacılığı, Çevrimiçi bir kursa katılmak, Çevrimiçi danışmanlık veya oylama, e-Devlet kullanıcıları
ii. **İnternet kullanıcı becerileri:** en alt seviyede, temel dijital beceriler, Temel dijital becerilerin üstündeki dijital yetkinlikler, En azından temel dijital içerik oluşturma becerileri
iii. **Uzman becerileri ve istihdam:** STEM mezunları, BT uzmanları, BT mezunları, Düzeltilmemiş cinsiyet maaşı farkı

Tüm bunların yanında bireylerin dijital yetkinliklerinin yüksek olması, özel hayatlarında da kendilerini ve yakın çevrelerini siber zorbalık ve siber şiddet davranışlarına karşı korumada önemlidir. Ayrıca bireylerin dijital yetkinliklerinin yüksek olması dijital ebeveynlik davranışlarında da olumlu etkiler yaratacaktır.

Ancak dünyadaki birçok ülkede dijital yetkinliklerin kazanımında cinsiyet farkı göze çarpmaktadır. Kadınlar, erkeklerle kıyaslandığında özellikle dijital beceriler konusunda daha geri planda kalmaktadırlar (Galpaya ve Zainudeen, 2022). Bu eşitsizlik, dijitalleşen dünyada kadınların iş gücüne katılımını ve ekonomiye katkılarını sınırlamaktadır. Dijital yetkinliklerin kazanımı, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini de artıran bir unsurdur. Bu bağlamda, kadınların dijital becerilerinin geliştirilmesi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük önem taşımaktadır (Marsan ve Sey, 2021).

Dijital Yetkinliklerde Cinsiyet Farklılıkları

Dijital yetkinliklerin kazanılmasında cinsiyet farkları, günümüz dijitalleşen dünyasında önemli bir toplumsal soruna işaret etmektedir. Kadınlar, özellikle teknoloji ve dijital beceriler alanında erkeklerle kıyaslandığında genellikle geri planda kalmaktadır (Galpaya ve Zainudeen, 2022). Avrupa Birliği tarafından yayımlanan Women in Digital Scoreboard 2024 raporu, dijital yetkinliklerde cinsiyet eşitsizliklerinin birçok Avrupa ülkesinde hala var olduğunu göstermektedir. Bu raporda, kadınların dijital becerilere erişim, dijital iş gücüne katılım ve teknoloji alanında eğitim gibi konularda erkeklere oranla dezavantajlı konumda olduğu belirtilmektedir (European Commission, 2024).

Dijital yetkinliklerdeki bu farklılık, ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmakta, kadınların iş gücüne katılımını ve kariyer gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Teknolojinin iş dünyasında giderek daha fazla yer almasıyla, dijital beceriler ekonomik fırsatlara erişim için kilit rol oynamaktadır. Kadınların bu becerilere yeterince sahip olmaması, onları özellikle teknoloji odaklı sektörlerde daha az temsil edilen gruplar haline getirmekte ve iş gücünde cinsiyet temelli dengesizlikler yaratmaktadır (Shuangshuang, 2023).

Türkiye'de Kadınların Dijital Yetkinlikleri

Dijital yetkinliklerdeki cinsiyet farkları, yalnızca gelişmiş ülkelerde değil, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de belirgin bir şekilde görülmektedir. Türkiye'de farklı alanlarda yapılan çeşitli çalışmaların çoğunda kadınların dijital yetkinliklerinin erkeklerden daha az olduğu bulunmuştur. Örneğin Erdener ve Gül (2017) tarafından yapılan bir çalışmada erkek öğretmenlerin dijital yeterliliklerinin kadın öğretmenlerden yüksek olduğu bulgulanmıştır. Doğan (2023) tarafından yapılan öğretim elemanlarının dijital yeterlilik seviyelerini inceleyen çalışmada kadın öğretim elemanlarının dijital yeterlilikleri erkeklerden düşük olduğu belirtilmektedir. Köksal ve Canlı'nın (2024) öğretmenlerin dijital yeterliliklerini belirlemeye yönelik çalışmalarında erkek öğretmenlerin dijital yeterlilik algıları kadın öğretmenlere göre daha yüksek çıkmıştır. Seyrek ve diğerlerinin (2024) öğretmenlerin dijital yeterliliklerinin kaygı ile ilişkisini araştıran çalışmalarında kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre dijital yeterliliklerinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Akademik çalışmaların yanında Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verileri, kadınların dijital yetkinliklerinde iyileşme kaydedilmesine rağmen hala erkeklerle arasında önemli farkların bulunduğunu ortaya koymaktadır (TUİK, 2022). Örneğin 2024 yılı interneti hiç kullanmayan kadınların oranı 14,6 iken erkeklerde bu oran 7,8'dir. Bu nedenle, dijital yetkinliklerdeki bu cinsiyet uçurumunu kapatmak,

hem bireysel kariyer olanaklarını artırmak hem de toplumların dijital dönüşüm süreçlerine tam anlamıyla katılım sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. TÜİK verileri Avrupa Birliği dijital yeterlilik ölçütlerinden farklı kriterleri içermektedir.

TÜİK, 2024 İnternet Üzerinden Eğitim, Mesleki ve Özel Amaçlar İçin Yapılan Öğrenme Faaliyeti Gerçekleştiren Bireylerin Oranı başlığında verilen tabloda yer alan dijital beceriler ve kadın –erkek oranı Tablo-2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Cinsiyete göre Dijital Yetenekler

Dijital Beceri	**Kadın**	**Erkek**
İnternet kullanımı	85,4	92,2
Öğrenme faaliyeti	14,1	13,7
Çevrimiçi bir kurs alma	6,0	6,1
Çevrimiçi kurs alma dışında çevrimiçi öğrenme materyallerini kullanma	10,1	9,4
Sesli veya görüntülü çevrimiçi araçları kullanarak eğitimciler veya öğrencilerle iletişim kurma	8,2	7,5

Cinsiyete Göre Son 3 Ayda İnternet Kullanan Bireylerin İnterneti Özel Amaçlı Faaliyetler İçin Kullanma Oranı başlığında verilen tabloda yer alan dijital beceriler ve kadın–erkek oranı Tablo-3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Cinsiyete göre Son 3 Ayda İnternet Kullanımı

Dijital Beceri	**Kadın**	**Erkek**
e-posta gönderme/ alma	42,2	52,7
İnternet üzerinden sesli veya görüntülü arama yapma (WhatsApp, Facetime,Viber, Messenger, Skype, Snapchat vb. kullanarak)	94,7	92,4
Sosyal medya (Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat vb.) üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşma	85,5	89,4
Mesajlaşma (WhatsApp, Messenger, Skype, BİP, Viber, Snapchat vb.)	94,8	96,2
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama	73,0	76,6
Çevrimiçi haber sitelerini / gazeteleri / haber dergilerini okuma	54,3	64,5
Web siteleri veya sosyal medya aracılığıyla (bloglar, facebook, twitter, intagram, YouTube vb.) toplumsal veya siyasal konular ile ilgili görüşleri paylaşma	11,4	14,6
Toplumsal veya siyasal bir konuda online tartışma/ oylamaya katılma	4,7	6,3
Müzik dinlemek (Spotify, web radyosu, Fizy Turk, YouTube Müzik vb.) veya müzik indirme	68,1	69,0
TV yayıncılarından İnternet üzerinden yayınlanan TV akışlarını (canlı veya sonradan) izleme (TRT, STAR TV, Kanal D vb.) (Yayıncıların kendi sitelerinden veya Tivibu, Turkcell TV+, Vodafone TV, Dsmart, Digiturk vb. üzerinden)	41,4	38,5
Ücretli servislerden (Netflix, Exxen, Amazon Prime, Blutv, puhutv,gain vb.) istenilen zamanda video izleme	25,3	26,2
Paylaşım sitelerinden video izleme (YouTube, Daily Motion, Twitch vb.)	78,9	80,9
Oyun oynama veya oyun indirme	24,7	33,8
Podcast'leri dinlemek ya da indirmek	8,5	8,0
Sağlıkla ilgili bilgi arama (yaralanmalar, hastalıklar, beslenme, sağlığın iyileştirilmesi gibi)	67,9	61,3
Web sitesi veya bir uygulama üzerinden (Hastane, Sağlık merkezi, e-Nabız, MHRS vb.) doktordan randevu alma	60,2	57,0
Kişisel sağlık bilgilerine (randevu, reçete, rapor, tetkik sonuçları vb.) online erişim	55,4	52,2
Hastaneye veya doktora gitmek yerine bir web sitesi veya uygulama üzerinden diğer sağlık hizmetlerini kullanma (çevrimiçi tıbbi konsültasyonlar veya çevrimiçi reçete alma vb.)	13,4	13,6
Mal veya hizmet satışı (Facebook Marketplace, Gittigidiyor, Sahibinden, Letgo, Sahaf, Dolap, BebeCruz, Tarz2 vb.)	9,2	13,5
İnternet bankacılığı (web sitesi veya mobil bankacılık uygulamaları)	57,9	83,1

Bu beceriler Women in Digital Board raporundaki beceriler ile karşılaştırıldığında İnternet kullanımı, Çevrimiçi bir kurs alma, toplumsal veya siyasal bir konuda çevrimiçi tartışma/ oylamaya katılma, İnternet bankacılığı kriterlerinin aynı olduğu Tablo-2 De görülen kriterlerin ise en alt seviyede temel dijital beceriler ve temel dijital becerilerin üstündeki dijital yetkinlikler olarak değerlendirebilir. TÜİK verilerinde dijital içerik oluşturmaya dair kriter bulunamamıştır.

Yöntem

MEREC Yöntemi

2021 yılında Keshavarz-Ghorabaee vd. tarafından geliştirilen MEREC yöntemi ile her bir kriter tek tek değerlendirme dışı bırakılarak yapılan hesaplamalar neticesinde kriter ağırlıkları hesaplanmaktadır. Altı adımdan oluşan MEREC yöntemi adımları şu şekildedir (Keshavarz-Ghorabaee vd., 2021):

Adım 1-1: n adet kriter (j) ve m adet alternatiften (i) oluşan karar matrisi $(Ą)$ Eşitlik (1)'de gösterilmektedir.

$$Ą = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1j} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ a_{i1} & \cdots & a_{ij} & \cdots & a_{in} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mj} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 1-2: Eşitlik (2) ile normalize karar matrisi (N_{ij}) oluşturulur.

$$N_{ij} = \begin{cases} \frac{\min_i a_{ij}}{a_{ij}}, & fayda\ kriteri\ için \\ \frac{a_{ij}}{\max_i a_{ij}}, & maliyet\ kriteri\ için \end{cases} \quad (2)$$

Adım 1-3: Eşitlik (3) ile alternatiflere ait toplam performans değerleri (T_i) hesaplanır.

$$T_i = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{n}\sum_j \left|\ln(N_{ij})\right|\right)\right) \quad (3)$$

Adım 1-4: Eşitlik (4) ile her bir kriter değerlendirme dışı bırakılarak alternatiflere ait toplam performans değerleri (T'_{ij}) hesaplanır.

$$T'_{ij} = \ln\left(1 + \left(\frac{1}{m}\sum_{k,k\neq j} \left|\ln(N_{ik})\right|\right)\right), k = 1,2,\dots,j \quad (4)$$

Adım 1-5: Eşitlik (5) ile mutlak sapmaların toplamı (M_j) hesaplanır.

$$M_j = \sum_i \left|T'_{ij} - T_i\right| \quad (5)$$

Adım 1-6: Eşitlik (6) ile kriter ağırlıkları (w_j) hesaplanır.

$$w_j = \frac{M_j}{\sum_k M_j} \quad (6)$$

ARLON Yöntemi

Kara vd. tarafından 2024 yılında geliştirilen ARLON yöntemi ile iki aşamalı logaritmik normalizasyon işlemi yapılarak alternatif sıralaması elde edilmektedir. Beş adımdan oluşan ARLON yöntemi adımları şu şekildedir (Kara vd.; 2024):

Adım 2-1: Eşitlik (1)'de yer alan karar matrisi bu yöntem için de karar matrisi olarak kullanılır. Ancak [0,1] aralığında yer alan değerler için o kriterdeki tüm alternatif değerleri Eşitlik (8) ile ARLON yöntemi için uygun hale getirilir.

$$a'_{ij} = a_{ij} * 100; i = 1,2,\dots,m; j = 1,2,\dots,n \quad (8)$$

Adım 2-2: Eşitlik (9-12) ile normalize karar matrisi elde edilir. Ardından elde edilen değerler Eşitlik (13)'teki Heron Aritmetik Ortalama Birleştirme Operatörü ile birleştirilir. ζ değeri elde edilen her bir logaritmik normalizasyon değerlerinin birleştirilme işlemine olan etkisini gösteren [0,1] aralığında yer alan bir katsayıdır. Eşitlik (14) ile birleştirilmiş karar matrisi $\left(\hbar_{ij}^{norm}\right)$ elde edilir.

$$\mathbb{N}_{ij}^{+} = \frac{\ln(x_{ij})}{\ln(\prod_{i=1}^{m} x_{ij})} \text{ fayda kriteri için} \tag{9}$$

$$\mathbb{N}_{ij}^{-} = \frac{1-\frac{\ln(x_{ij})}{\ln(\prod_{i=1}^{m} x_{ij})}}{m-1} \text{ maliyet kriteri için} \tag{10}$$

$$\aleph_{ij}^{+} = \frac{\log_2(x_{ij})}{\sum_{i=1}^{m}\log_2(x_{ij})} \text{ fayda kriteri için} \tag{11}$$

$$\aleph_{ij}^{-} = 1 - \frac{\log_2(x_{ij})}{\sum_{i=1}^{m}\log_2(x_{ij})} \text{ maliyet kriteri için} \tag{12}$$

$$\hbar_{ij}^{norm}\left(\mathbb{N}_{ij}, \aleph_{ij}\right) = \left((1-\zeta)\sqrt{\mathbb{N}_{ij}\aleph_{ij}} + \zeta\frac{\mathbb{N}_{ij}+\aleph_{ij}}{2}\right) ; \mathbb{N}_{ij}: \mathbb{N}_{ij}^{+}, \mathbb{N}_{ij}^{-} ; \aleph_{ij}: \aleph_{ij}^{+}, \aleph_{ij}^{-} \tag{13}$$

$$\left[\hbar_{ij}^{norm}\right]_{mxn} = \begin{bmatrix} \hbar_{11} & \cdots & \hbar_{1j} & \cdots & \hbar_{1n} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \hbar_{i1} & \cdots & \hbar_{ij} & \ldots & \hbar_{in} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \hbar_{m1} & \cdots & \hbar_{mj} & \ldots & \hbar_{mn} \end{bmatrix} \tag{14}$$

Adım 2-3: Eşitlik (15) ile birleştirilmiş karar matrisi ağırlıklandırılır. Eşitlik (16) ile ağırlıklandırılmış karar matrisi $\left(\grave{\mathrm{A}}_{ij}\right)$ elde edilir.

$$\grave{\mathrm{A}}_{ij} = \left(w_j \,.\, \hbar_{ij}^{norm}\right) \tag{15}$$

$$\left[\grave{\mathrm{A}}_{ij}\right]_{mxn} = \begin{bmatrix} \grave{a}_{11} & \cdots & \grave{a}_{1j} & \cdots & \grave{a}_{1n} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \grave{a}_{i1} & \cdots & \grave{a}_{ij} & \ldots & \grave{a}_{in} \\ \vdots & \cdots & \vdots & \cdots & \vdots \\ \grave{a}_{m1} & \cdots & \grave{a}_{mj} & \ldots & \grave{a}_{mn} \end{bmatrix} \tag{16}$$

Adım 2-4: Eşitlik (17 ve 18) ile fayda ve maliyet kriterleri için ağırlıklandırılmış karar matrisi elemanları ayrı ayrı toplanır.

$$\mathbb{C}_i = \sum_{j=1}^{n}\grave{\mathrm{A}}_{ij} \tag{17}$$

$$\mathcal{B}_i = \sum_{j=1}^{n}\widehat{\hbar}_{ij} \tag{18}$$

Adım 2-5: Eşitlik (19) ile alternatif sıralaması için nihai değerler $(\mathbb{R}_i)$ elde edilir. ψ değeri alternatif sıralamasına etki eden maliyet kriterlerinin toplam kriter sayısına oranı olarak hesaplanmaktadır.

$$\mathbb{R}_i = \mathbb{C}_i^{\psi} + \mathcal{B}_i^{(1-\psi)} \tag{19}$$

MEREC-ARLON Yöntemi

Adım 1-1: 13 kriter ve 29 alternatiften oluşan karar matrisi Tablo-4'de gösterilmiştir.

Tablo-4. Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
Belçika	89,88	6,33	68,64	17,46	9,18	75,43	54,46	25,40	67,17	14,80	0,02	0,90	0,01
Bulgaristan	93,44	3,37	83,42	21,71	5,14	84,94	58,11	25,83	72,48	9,10	0,02	0,40	11,00
Çek Cumhuriyeti	79,20	12,10	30,08	11,43	9,30	37,42	36,19	7,66	48,93	10,80	0,03	1,80	19,90
Danimarka	89,57	5,49	87,19	22,84	8,95	78,76	68,77	34,96	73,00	12,10	0,01	1,00	28,60
Almanya	97,54	0,54	97,86	15,00	12,17	99,10	68,07	33,57	74,47	18,30	0,03	1,50	15,80
Estonya	89,92	5,72	59,01	9,31	6,54	60,44	49,30	16,70	69,29	13,90	0,02	1,10	22,40
İrlanda	93,43	4,13	91,75	33,54	30,82	94,29	62,09	32,94	70,67	15,20	0,03	3,20	25,60
Yunanistan	89,19	9,70	91,98	26,40	14,53	93,00	71,45	35,82	75,80	27,40	0,03	2,30	0,01
İspanya	84,03	12,87	56,79	14,73	3,87	75,24	51,67	19,47	62,80	17,10	0,01	1,20	0,01
Fransa	94,62	3,21	73,30	30,79	12,37	83,38	65,87	37,38	73,47	13,20	0,02	0,60	6,60
Hırvatistan	92,72	4,07	78,22	14,15	9,21	91,92	60,18	29,27	72,21	19,10	0,02	0,70	14,40
İtalya	79,03	17,70	73,29	6,75	9,15	87,57	57,71	23,16	78,53	16,30	0,01	1,10	14,10
Kıbrıs	84,35	9,77	55,33	21,24	11,49	69,54	44,16	20,40	58,05	14,80	0,01	0,30	15,00
Letonya	91,78	8,00	76,44	15,07	2,45	73,39	50,95	24,57	63,03	6,70	0,02	0,60	16,70
Litvanya	91,60	6,06	92,12	16,24	17,00	82,53	46,43	17,10	64,48	9,90	0,02	1,10	34,00
Lüksemburg	90,00	7,51	87,08	20,73	10,05	84,14	55,24	27,11	65,21	11,50	0,02	0,60	28,40
Macaristan	96,40	0,37	69,35	17,77	9,28	87,38	56,56	23,39	73,79	3,10	0,03	1,80	14,80
Malta	90,87	7,21	71,99	12,43	14,48	83,42	58,16	25,78	66,84	8,00	0,01	1,00	26,30
Hollanda	93,40	5,50	72,88	26,80	22,97	88,12	63,33	38,08	69,18	6,90	0,02	1,10	17,00
Avusturya	98,88	0,56	95,87	29,83	8,63	95,43	82,56	52,00	85,82	10,10	0,03	0,70	14,60
Polonya	90,46	4,54	79,40	18,64	12,83	79,07	60,67	28,02	73,27	14,40	0,02	0,80	19,20
Portekiz	85,70	9,81	68,93	11,95	6,00	70,71	42,99	18,86	59,01	15,40	0,01	0,90	24,80
Romanya	83,20	13,21	66,60	19,74	13,22	81,09	54,84	28,38	61,04	17,20	0,02	0,50	16,60
Slovenya	87,36	8,03	23,83	4,27	3,98	23,33	26,47	8,21	39,39	16,80	0,02	2,40	20,10
Slovakya	89,08	8,02	65,12	25,59	4,40	79,93	46,47	17,03	61,96	14,80	0,02	0,80	20,60
Finlandiya	86,09	9,04	68,07	17,60	6,24	80,92	50,01	20,01	62,71	8,90	0,01	0,70	26,30
İsveç	95,88	1,39	97,12	32,75	18,98	97,97	83,05	55,15	85,08	15,90	0,04	1,90	11,20
Norveç	96,83	0,83	87,82	22,23	8,20	97,01	67,15	33,84	76,48	14,80	0,04	1,80	12,20
İsviçre	98,88	0,09	97,52	27,55	9,21	98,59	80,63	46,40	84,30	11,50	0,02	1,30	13,30

Adım 1-2: Eşitlik (2) ile elde edilen normalize karar matrisi Tablo-5'de gösterilmiştir.

Tablo-5. Normalize Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
Belçika	0,8793	0,3576	0,3472	0,2446	0,2669	0,3093	0,4860	0,3016	0,5864	0,2095	0,5853	0,3333	0,0003
Bulgaristan	0,8458	0,1904	0,2857	0,1967	0,4767	0,2747	0,4555	0,2966	0,5435	0,3407	0,5028	0,7500	0,3235
Çek Cumhuriyeti	0,9979	0,6836	0,7922	0,3736	0,2634	0,6235	0,7314	1,0000	0,8050	0,2870	0,4371	0,1667	0,5853
Danimarka	0,8823	0,3102	0,2733	0,1870	0,2737	0,2962	0,3849	0,2191	0,5396	0,2562	1,0000	0,3000	0,8412
Almanya	0,8102	0,0305	0,2435	0,2847	0,2013	0,2354	0,3889	0,2282	0,5289	0,1694	0,4155	0,2000	0,4647
Estonya	0,8789	0,3232	0,4038	0,4586	0,3746	0,3860	0,5369	0,4587	0,5685	0,2230	0,5478	0,2727	0,6588
İrlanda	0,8459	0,2333	0,2597	0,1273	0,0795	0,2474	0,4263	0,2325	0,5574	0,2039	0,3383	0,0938	0,7529
Yunanistan	0,8861	0,5480	0,2591	0,1617	0,1686	0,2509	0,3705	0,2138	0,5197	0,1131	0,3832	0,1304	0,0003
İspanya	0,9405	0,7271	0,4196	0,2899	0,6331	0,3101	0,5123	0,3934	0,6272	0,1813	0,9262	0,2500	0,0003
Fransa	0,8352	0,1814	0,3251	0,1387	0,1981	0,2798	0,4019	0,2049	0,5361	0,2348	0,6605	0,5000	0,1941
Hırvatistan	0,8524	0,2299	0,3047	0,3018	0,2660	0,2538	0,4398	0,2617	0,5455	0,1623	0,6641	0,4286	0,4235
İtalya	1,0000	1,0000	0,3251	0,6326	0,2678	0,2664	0,4587	0,3307	0,5016	0,1902	0,9289	0,2727	0,4147
Kıbrıs	0,9369	0,5520	0,4307	0,2010	0,2132	0,3355	0,5994	0,3755	0,6786	0,2095	0,7519	1,0000	0,4412
Letonya	0,8611	0,4520	0,3117	0,2833	1,0000	0,3179	0,5195	0,3118	0,6249	0,4627	0,5350	0,5000	0,4912
Litvanya	0,8628	0,3424	0,2587	0,2629	0,1441	0,2827	0,5701	0,4480	0,6109	0,3131	0,5526	0,2727	1,0000
Lüksemburg	0,8781	0,4243	0,2737	0,2060	0,2438	0,2773	0,4792	0,2826	0,6040	0,2696	0,5653	0,5000	0,8353
Macaristan	0,8198	0,0209	0,3436	0,2403	0,2640	0,2670	0,4680	0,3275	0,5338	1,0000	0,3228	0,1667	0,4353
Malta	0,8697	0,4073	0,3310	0,3435	0,1692	0,2797	0,4551	0,2971	0,5893	0,3875	0,9251	0,3000	0,7735
Hollanda	0,8461	0,3107	0,3270	0,1593	0,1067	0,2648	0,4180	0,2012	0,5694	0,4493	0,5214	0,2727	0,5000
Avusturya	0,7993	0,0316	0,2486	0,1431	0,2839	0,2445	0,3206	0,1473	0,4590	0,3069	0,3749	0,4286	0,4294
Polonya	0,8736	0,2565	0,3001	0,2291	0,1910	0,2951	0,4363	0,2734	0,5376	0,2153	0,5416	0,3750	0,5647
Portekiz	0,9222	0,5542	0,3457	0,3573	0,4083	0,3299	0,6157	0,4062	0,6675	0,2013	0,8425	0,3333	0,7294
Romanya	0,9499	0,7463	0,3578	0,2163	0,1853	0,2877	0,4827	0,2699	0,6453	0,1802	0,5970	0,6000	0,4882
Slovenya	0,9046	0,4537	1,0000	1,0000	0,6156	1,0000	1,0000	0,9330	1,0000	0,1845	0,6756	0,1250	0,5912
Slovakya	0,8872	0,4531	0,3659	0,1669	0,5568	0,2919	0,5696	0,4498	0,6357	0,2095	0,6300	0,3750	0,6059
Finlandiya	0,9180	0,5107	0,3501	0,2426	0,3926	0,2883	0,5293	0,3828	0,6281	0,3483	0,8060	0,4286	0,7735
İsveç	0,8243	0,0785	0,2454	0,1304	0,1291	0,2381	0,3187	0,1389	0,4630	0,1950	0,2991	0,1579	0,3294
Norveç	0,8162	0,0469	0,2714	0,1921	0,2988	0,2405	0,3942	0,2264	0,5150	0,2095	0,2639	0,1667	0,3588
İsviçre	0,7993	0,0051	0,2444	0,1550	0,2660	0,2366	0,3283	0,1651	0,4673	0,2696	0,5090	0,2308	0,3912

Adım 1-3: Eşitlik (3) ile elde edilen alternatiflere ait toplam performans değerleri Tablo-6'da gösterilmiştir.

Tablo-6. Alternatiflere Ait Toplam Performans Değerleri

	T_i		T_i		T_i
Belçika	0,9285	**Hırvatistan**	0,7089	**Polonya**	0,7121
Bulgaristan	0,6749	**İtalya**	0,6010	**Portekiz**	0,5594
Çek Cumhuriyeti	0,4956	**Kıbrıs**	0,5830	**Romanya**	0,6446
Danimarka	0,6781	**Letonya**	0,5533	**Slovenya**	0,3864
Almanya	0,8530	**Litvanya**	0,6547	**Slovakya**	0,6067
Estonya	0,5990	**Lüksemburg**	0,6465	**Finlandiya**	0,5635
İrlanda	0,8423	**Macaristan**	0,7839	**İsveç**	0,9116
Yunanistan	1,0339	**Malta**	0,6247	**Norveç**	0,8574
İspanya	0,8523	**Hollanda**	0,7434	**İsviçre**	0,9197
Fransa	0,7742	**Avusturya**	0,8484		

Adım 1-4: Eşitlik (4) ile hesaplanan alternatiflere ait toplam performans değerleri Tablo-7'te gösterilmiştir.

Tablo-7. Alternatiflere Ait Toplam Performans Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
Belçika	0,9246	0,8968	0,8959	0,8848	0,8876	0,8922	0,9064	0,8914	0,9122	0,8799	0,9121	0,8946	0,6446
Bulgaristan	0,6683	0,6078	0,6246	0,6091	0,6455	0,6230	0,6436	0,6261	0,6508	0,6318	0,6476	0,6636	0,6297
Çek Cumhuriyeti	0,4955	0,4776	0,4846	0,4484	0,4310	0,4732	0,4808	0,4956	0,4854	0,4353	0,4560	0,4079	0,4702
Danimarka	0,6732	0,6313	0,6261	0,6103	0,6262	0,6294	0,6401	0,6170	0,6537	0,6234	0,6781	0,6299	0,6713
Almanya	0,8461	0,7315	0,8056	0,8110	0,7990	0,8044	0,8216	0,8034	0,8319	0,7931	0,8238	0,7988	0,8276
Estonya	0,5935	0,5501	0,5599	0,5655	0,5566	0,5579	0,5724	0,5655	0,5748	0,5335	0,5732	0,5425	0,5812
İrlanda	0,8367	0,7928	0,7966	0,7715	0,7546	0,7949	0,8136	0,7927	0,8227	0,7882	0,8057	0,7606	0,8328
Yunanistan	1,0305	1,0173	0,9962	0,9827	0,9839	0,9953	1,0063	0,9907	1,0158	0,9724	1,0073	0,9765	0,7822
İspanya	0,8503	0,8418	0,8234	0,8108	0,8372	0,8131	0,8301	0,8212	0,8369	0,7946	0,8498	0,8057	0,5420
Fransa	0,7678	0,7118	0,7335	0,7016	0,7151	0,7280	0,7413	0,7164	0,7519	0,7215	0,7594	0,7493	0,7143
Hırvatistan	0,7029	0,6517	0,6629	0,6625	0,6575	0,6556	0,6773	0,6569	0,6857	0,6376	0,6933	0,6763	0,6759
İtalya	0,6010	0,6010	0,5524	0,5815	0,5438	0,5436	0,5675	0,5532	0,5714	0,5284	0,5979	0,5446	0,5631
Kıbrıs	0,5802	0,5572	0,5462	0,5117	0,5144	0,5350	0,5608	0,5401	0,5663	0,5136	0,5707	0,5830	0,5473
Letonya	0,5467	0,5176	0,5004	0,4959	0,5533	0,5013	0,5239	0,5004	0,5323	0,5186	0,5253	0,5222	0,5214
Litvanya	0,6488	0,6109	0,5991	0,5998	0,5741	0,6029	0,6320	0,6221	0,6348	0,6072	0,6307	0,6014	0,6547
Lüksemburg	0,6413	0,6114	0,5929	0,5807	0,5880	0,5934	0,6164	0,5942	0,6260	0,5922	0,6233	0,6182	0,6392
Macaristan	0,7769	0,6379	0,7457	0,7325	0,7360	0,7364	0,7569	0,7439	0,7616	0,7839	0,7434	0,7189	0,7543
Malta	0,6189	0,5870	0,5780	0,5796	0,5487	0,5707	0,5917	0,5734	0,6026	0,5848	0,6214	0,5738	0,6140
Hollanda	0,7373	0,6997	0,7017	0,6739	0,6580	0,6936	0,7110	0,6830	0,7226	0,7137	0,7193	0,6947	0,7177
Avusturya	0,8410	0,7277	0,8015	0,7823	0,8061	0,8009	0,8102	0,7833	0,8224	0,8088	0,8156	0,8201	0,8202
Polonya	0,7070	0,6594	0,6656	0,6549	0,6476	0,6649	0,6803	0,6619	0,6884	0,6524	0,6887	0,6744	0,6903
Portekiz	0,5559	0,5331	0,5116	0,5131	0,5192	0,5094	0,5379	0,5190	0,5415	0,4863	0,5519	0,5099	0,5455
Romanya	0,6425	0,6327	0,6022	0,5808	0,5741	0,5930	0,6147	0,5903	0,6267	0,5729	0,6235	0,6237	0,6152
Slovenya	0,3812	0,3442	0,3864	0,3864	0,3607	0,3864	0,3864	0,3828	0,3864	0,2940	0,3657	0,2714	0,3586
Slovakya	0,6016	0,5729	0,5636	0,5286	0,5818	0,5537	0,5828	0,5726	0,5875	0,5389	0,5871	0,5647	0,5854
Finlandiya	0,5597	0,5336	0,5164	0,4994	0,5217	0,5075	0,5352	0,5205	0,5429	0,5162	0,5540	0,5257	0,5522
İsveç	0,9056	0,8297	0,8672	0,8465	0,8462	0,8662	0,8756	0,8486	0,8875	0,8597	0,8736	0,8528	0,8767
Norveç	0,8508	0,7522	0,8139	0,8021	0,8172	0,8098	0,8266	0,8077	0,8356	0,8051	0,8130	0,7972	0,8234
İsviçre	0,9128	0,7430	0,8756	0,8609	0,8783	0,8745	0,8850	0,8629	0,8961	0,8787	0,8988	0,8737	0,8905

Adım 1-5: Eşitlik (5) ile hesaplanan mutlak sapmaların toplamı Tablo-8'de gösterilmiştir.

Tablo-8. Mutlak Sapmaların Toplam Değerleri

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
M_j	0,1425	1,5795	1,2113	1,5722	1,4777	1,3306	0,8125	1,3044	0,5867	1,5745	0,6310	1,3648	1,4995

Adım 1-6: Eşitlik (6) ile kriter ağırlıkları (w_j) hesaplanır.

Tablo-9. Kriter Ağırlıkları

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
w_j	0,0094	0,1047	0,0803	0,1042	0,0979	0,0882	0,0539	0,0865	0,0389	0,1044	0,0418	0,0905	0,0994
Sıralama	13	1	9	3	5	7	10	8	12	2	11	6	4

Adım 2-1: Eşitlik (8) ile ARLON yöntemi için uygun hale getirilen karar matrisi Tablo-10'de gösterilmiştir.

Tablo-10. Karar Matrisi (ARLON için)

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
Belçika	89,88	633,00	68,64	17,46	9,18	75,43	54,46	25,40	67,17	14,80	1,89	90,00	1,00
Bulgaristan	93,44	337,00	83,42	21,71	5,14	84,94	58,11	25,83	72,48	9,10	2,20	40,00	1100,00
Çek Cumhuriyeti	79,20	1210,00	30,08	11,43	9,30	37,42	36,19	7,66	48,93	10,80	2,54	180,00	1990,00
Danimarka	89,57	549,00	87,19	22,84	8,95	78,76	68,77	34,96	73,00	12,10	1,11	100,00	2860,00
Almanya	97,54	54,00	97,86	15,00	12,17	99,10	68,07	33,57	74,47	18,30	2,67	150,00	1580,00
Estonya	89,92	572,00	59,01	9,31	6,54	60,44	49,30	16,70	69,29	13,90	2,02	110,00	2240,00
İrlanda	93,43	413,00	91,75	33,54	30,82	94,29	62,09	32,94	70,67	15,20	3,28	320,00	2560,00
Yunanistan	89,19	970,00	91,98	26,40	14,53	93,00	71,45	35,82	75,80	27,40	2,89	230,00	1,00
İspanya	84,03	1287,00	56,79	14,73	3,87	75,24	51,67	19,47	62,80	17,10	1,20	120,00	1,00
Fransa	94,62	321,00	73,30	30,79	12,37	83,38	65,87	37,38	73,47	13,20	1,68	60,00	660,00
Hırvatistan	92,72	407,00	78,22	14,15	9,21	91,92	60,18	29,27	72,21	19,10	1,67	70,00	1440,00
İtalya	79,03	1770,00	73,29	6,75	9,15	87,57	57,71	23,16	78,53	16,30	1,19	110,00	1410,00
Kıbrıs	84,35	977,00	55,33	21,24	11,49	69,54	44,16	20,40	58,05	14,80	1,47	30,00	1500,00
Letonya	91,78	800,00	76,44	15,07	2,45	73,39	50,95	24,57	63,03	6,70	2,07	60,00	1670,00
Litvanya	91,60	606,00	92,12	16,24	17,00	82,53	46,43	17,10	64,48	9,90	2,01	110,00	3400,00
Lüksemburg	90,00	751,00	87,08	20,73	10,05	84,14	55,24	27,11	65,21	11,50	1,96	60,00	2840,00
Macaristan	96,40	37,00	69,35	17,77	9,28	87,38	56,56	23,39	73,79	3,10	3,43	180,00	1480,00
Malta	90,87	721,00	71,99	12,43	14,48	83,42	58,16	25,78	66,84	8,00	1,20	100,00	2630,00
Hollanda	93,40	550,00	72,88	26,80	22,97	88,12	63,33	38,08	69,18	6,90	2,13	110,00	1700,00
Avusturya	98,88	56,00	95,87	29,83	8,63	95,43	82,56	52,00	85,82	10,10	2,96	70,00	1460,00
Polonya	90,46	454,00	79,40	18,64	12,83	79,07	60,67	28,02	73,27	14,40	2,05	80,00	1920,00
Portekiz	85,70	981,00	68,93	11,95	6,00	70,71	42,99	18,86	59,01	15,40	1,32	90,00	2480,00
Romanya	83,20	1321,00	66,60	19,74	13,22	81,09	54,84	28,38	61,04	17,20	1,86	50,00	1660,00
Slovenya	87,36	803,00	23,83	4,27	3,98	23,33	26,47	8,21	39,39	16,80	1,64	240,00	2010,00
Slovakya	89,08	802,00	65,12	25,59	4,40	79,93	46,47	17,03	61,96	14,80	1,76	80,00	2060,00
Finlandiya	86,09	904,00	68,07	17,60	6,24	80,92	50,01	20,01	62,71	8,90	1,38	70,00	2630,00
İsveç	95,88	139,00	97,12	32,75	18,98	97,97	83,05	55,15	85,08	15,90	3,71	190,00	1120,00
Norveç	96,83	83,00	87,82	22,23	8,20	97,01	67,15	33,84	76,48	14,80	4,20	180,00	1220,00
İsviçre	98,88	9,00	97,52	27,55	9,21	98,59	80,63	46,40	84,30	11,50	2,18	130,00	1330,00

Adım 2-2: Eşitlik (9-13) ile elde edilen birleştirilmiş karar matrisi Tablo-11'de gösterilmiştir ($\zeta = 0{,}5$).

Tablo-11. Birleştirilmiş Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
Belçika	0,0344	0,3403	0,0341	0,0343	0,0343	0,0342	0,0342	0,0345	0,0344	0,0368	0,0319	0,0336	0,3534
Bulgaristan	0,0347	0,3416	0,0357	0,0369	0,0253	0,0352	0,0348	0,0346	0,0350	0,0302	0,0395	0,0275	0,3407
Çek Cumhuriyeti	0,0335	0,3390	0,0275	0,0292	0,0345	0,0287	0,0307	0,0217	0,0318	0,0325	0,0464	0,0388	0,3396
Danimarka	0,0344	0,3406	0,0361	0,0375	0,0339	0,0346	0,0362	0,0379	0,0351	0,0341	0,0051	0,0344	0,3390
Almanya	0,0351	0,3453	0,0370	0,0325	0,0387	0,0364	0,0361	0,0374	0,0353	0,0397	0,0490	0,0374	0,3400
Estonya	0,0345	0,3406	0,0329	0,0267	0,0291	0,0325	0,0334	0,0300	0,0347	0,0360	0,0352	0,0351	0,3394
İrlanda	0,0347	0,3412	0,0365	0,0421	0,0531	0,0360	0,0353	0,0372	0,0348	0,0372	0,0592	0,0431	0,3392
Yunanistan	0,0344	0,3395	0,0365	0,0392	0,0414	0,0359	0,0365	0,0381	0,0354	0,0453	0,0530	0,0406	0,3534
İspanya	0,0339	0,3389	0,0326	0,0322	0,0209	0,0342	0,0338	0,0316	0,0339	0,0388	0,0090	0,0357	0,3534
Fransa	0,0348	0,3417	0,0347	0,0411	0,0389	0,0350	0,0358	0,0386	0,0351	0,0353	0,0258	0,0306	0,3416
Hırvatistan	0,0347	0,3412	0,0352	0,0318	0,0344	0,0358	0,0351	0,0360	0,0350	0,0403	0,0256	0,0317	0,3402
İtalya	0,0335	0,3383	0,0347	0,0229	0,0343	0,0354	0,0347	0,0335	0,0357	0,0382	0,0088	0,0351	0,3402
Kıbrıs	0,0340	0,3395	0,0324	0,0366	0,0378	0,0336	0,0324	0,0321	0,0332	0,0368	0,0194	0,0254	0,3401
Letonya	0,0346	0,3399	0,0350	0,0325	0,0139	0,0340	0,0336	0,0341	0,0339	0,0260	0,0364	0,0306	0,3399
Litvanya	0,0346	0,3404	0,0365	0,0334	0,0438	0,0349	0,0329	0,0302	0,0341	0,0313	0,0347	0,0351	0,3386
Lüksemburg	0,0345	0,3400	0,0360	0,0363	0,0357	0,0351	0,0343	0,0352	0,0342	0,0334	0,0336	0,0306	0,3390
Macaristan	0,0350	0,3461	0,0342	0,0345	0,0345	0,0354	0,0345	0,0336	0,0352	0,0155	0,0616	0,0388	0,3402
Malta	0,0345	0,3401	0,0345	0,0302	0,0414	0,0350	0,0348	0,0346	0,0344	0,0284	0,0090	0,0344	0,3391
Hollanda	0,0347	0,3406	0,0346	0,0394	0,0485	0,0355	0,0355	0,0388	0,0347	0,0264	0,0376	0,0351	0,3399
Avusturya	0,0352	0,3453	0,0368	0,0407	0,0334	0,0361	0,0378	0,0421	0,0364	0,0316	0,0541	0,0317	0,3402
Polonya	0,0345	0,3410	0,0353	0,0351	0,0395	0,0346	0,0351	0,0355	0,0351	0,0365	0,0357	0,0327	0,3397
Portekiz	0,0341	0,3395	0,0342	0,0297	0,0277	0,0337	0,0322	0,0313	0,0334	0,0374	0,0137	0,0336	0,3392
Romanya	0,0339	0,3389	0,0339	0,0358	0,0400	0,0348	0,0343	0,0356	0,0336	0,0389	0,0309	0,0292	0,3399
Slovenya	0,0342	0,3399	0,0256	0,0174	0,0214	0,0249	0,0280	0,0224	0,0300	0,0386	0,0247	0,0409	0,3396
Slovakya	0,0344	0,3399	0,0337	0,0389	0,0229	0,0347	0,0329	0,0302	0,0338	0,0368	0,0282	0,0327	0,3396
Finlandiya	0,0341	0,3396	0,0341	0,0344	0,0283	0,0348	0,0335	0,0319	0,0338	0,0299	0,0159	0,0317	0,3391
İsveç	0,0349	0,3434	0,0369	0,0418	0,0456	0,0363	0,0378	0,0427	0,0363	0,0378	0,0654	0,0392	0,3407
Norveç	0,0350	0,3445	0,0361	0,0372	0,0326	0,0362	0,0360	0,0375	0,0355	0,0368	0,0716	0,0388	0,3405
İsviçre	0,0352	0,3490	0,0370	0,0397	0,0344	0,0364	0,0376	0,0409	0,0363	0,0334	0,0388	0,0363	0,3403

Adım 2-3: Eşitlik (15) ile elde edilen ağırlıklandırılmış birleştirilmiş karar matrisi Tablo-12'da gösterilmiştir.

Tablo-12. Ağırlıklandırılmış Birleştirilmiş Karar Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
Belçika	0,0003	0,0356	0,0027	0,0036	0,0034	0,0030	0,0018	0,0030	0,0013	0,0038	0,0013	0,0030	0,0351
Bulgaristan	0,0003	0,0358	0,0029	0,0038	0,0025	0,0031	0,0019	0,0030	0,0014	0,0032	0,0017	0,0025	0,0339
Çek Cumhuriyeti	0,0003	0,0355	0,0022	0,0030	0,0034	0,0025	0,0017	0,0019	0,0012	0,0034	0,0019	0,0035	0,0338
Danimarka	0,0003	0,0357	0,0029	0,0039	0,0033	0,0030	0,0020	0,0033	0,0014	0,0036	0,0002	0,0031	0,0337
Almanya	0,0003	0,0362	0,0030	0,0034	0,0038	0,0032	0,0019	0,0032	0,0014	0,0041	0,0020	0,0034	0,0338
Estonya	0,0003	0,0357	0,0026	0,0028	0,0028	0,0029	0,0018	0,0026	0,0013	0,0038	0,0015	0,0032	0,0337
İrlanda	0,0003	0,0357	0,0029	0,0044	0,0052	0,0032	0,0019	0,0032	0,0014	0,0039	0,0025	0,0039	0,0337
Yunanistan	0,0003	0,0355	0,0029	0,0041	0,0041	0,0032	0,0020	0,0033	0,0014	0,0047	0,0022	0,0037	0,0351
İspanya	0,0003	0,0355	0,0026	0,0034	0,0021	0,0030	0,0018	0,0027	0,0013	0,0041	0,0004	0,0032	0,0351
Fransa	0,0003	0,0358	0,0028	0,0043	0,0038	0,0031	0,0019	0,0033	0,0014	0,0037	0,0011	0,0028	0,0340
Hırvatistan	0,0003	0,0357	0,0028	0,0033	0,0034	0,0032	0,0019	0,0031	0,0014	0,0042	0,0011	0,0029	0,0338
İtalya	0,0003	0,0354	0,0028	0,0024	0,0034	0,0031	0,0019	0,0029	0,0014	0,0040	0,0004	0,0032	0,0338
Kıbrıs	0,0003	0,0355	0,0026	0,0038	0,0037	0,0030	0,0017	0,0028	0,0013	0,0038	0,0008	0,0023	0,0338
Letonya	0,0003	0,0356	0,0028	0,0034	0,0014	0,0030	0,0018	0,0029	0,0013	0,0027	0,0015	0,0028	0,0338
Litvanya	0,0003	0,0356	0,0029	0,0035	0,0043	0,0031	0,0018	0,0026	0,0013	0,0033	0,0015	0,0032	0,0337
Lüksemburg	0,0003	0,0356	0,0029	0,0038	0,0035	0,0031	0,0018	0,0030	0,0013	0,0035	0,0014	0,0028	0,0337
Macaristan	0,0003	0,0362	0,0027	0,0036	0,0034	0,0031	0,0019	0,0029	0,0014	0,0016	0,0026	0,0035	0,0338
Malta	0,0003	0,0356	0,0028	0,0031	0,0041	0,0031	0,0019	0,0030	0,0013	0,0030	0,0004	0,0031	0,0337
Hollanda	0,0003	0,0357	0,0028	0,0041	0,0048	0,0031	0,0019	0,0034	0,0013	0,0028	0,0016	0,0032	0,0338
Avusturya	0,0003	0,0361	0,0030	0,0042	0,0033	0,0032	0,0020	0,0036	0,0014	0,0033	0,0023	0,0029	0,0338
Polonya	0,0003	0,0357	0,0028	0,0037	0,0039	0,0031	0,0019	0,0031	0,0014	0,0038	0,0015	0,0030	0,0338
Portekiz	0,0003	0,0355	0,0027	0,0031	0,0027	0,0030	0,0017	0,0027	0,0013	0,0039	0,0006	0,0030	0,0337
Romanya	0,0003	0,0355	0,0027	0,0037	0,0039	0,0031	0,0018	0,0031	0,0013	0,0041	0,0013	0,0026	0,0338
Slovenya	0,0003	0,0356	0,0021	0,0018	0,0021	0,0022	0,0015	0,0019	0,0012	0,0040	0,0010	0,0037	0,0338
Slovakya	0,0003	0,0356	0,0027	0,0040	0,0022	0,0031	0,0018	0,0026	0,0013	0,0038	0,0012	0,0030	0,0337
Finlandiya	0,0003	0,0356	0,0027	0,0036	0,0028	0,0031	0,0018	0,0028	0,0013	0,0031	0,0007	0,0029	0,0337
İsveç	0,0003	0,0360	0,0030	0,0044	0,0045	0,0032	0,0020	0,0037	0,0014	0,0039	0,0027	0,0035	0,0339
Norveç	0,0003	0,0361	0,0029	0,0039	0,0032	0,0032	0,0019	0,0032	0,0014	0,0038	0,0030	0,0035	0,0338
İsviçre	0,0003	0,0365	0,0030	0,0041	0,0034	0,0032	0,0020	0,0035	0,0014	0,0035	0,0016	0,0033	0,0338

Adım 2-4: Eşitlik (17 ve 18) ile elde edilen fayda ve maliyet kriterleri için ağırlıklandırılmış karar matrisi elemanları toplamları Tablo-13'da gösterilmiştir.

Tablo-13. Fayda ve Maliyet Kriterleri İçin Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

	$\mathcal{B}_i$	$\mathbb{C}_i$		$\mathcal{B}_i$	$\mathbb{C}_i$
Belçika	0,0274	0,0708	**Lüksemburg**	0,0275	0,0693
Bulgaristan	0,0261	0,0696	**Macaristan**	0,0270	0,0700
Çek Cumhuriyeti	0,0251	0,0692	**Malta**	0,0260	0,0693
Danimarka	0,0270	0,0694	**Hollanda**	0,0292	0,0694
Almanya	0,0298	0,0700	**Avusturya**	0,0295	0,0700
Estonya	0,0256	0,0694	**Polonya**	0,0283	0,0695
İrlanda	0,0327	0,0694	**Portekiz**	0,0251	0,0693
Yunanistan	0,0318	0,0707	**Romanya**	0,0280	0,0693
İspanya	0,0249	0,0706	**Slovenya**	0,0219	0,0693
Fransa	0,0285	0,0697	**Slovakya**	0,0261	0,0693
Hırvatistan	0,0275	0,0695	**Finlandiya**	0,0250	0,0693
İtalya	0,0256	0,0692	**İsveç**	0,0327	0,0698
Kıbrıs	0,0262	0,0693	**Norveç**	0,0304	0,0699
Letonya	0,0240	0,0694	**İsviçre**	0,0294	0,0704
Litvanya	0,0277	0,0693			

Adım 2-5: Eşitlik (19) ile elde edilen alternatif sıralaması için kullanılacak nihai değerler Tablo-14'de gösterilmiştir ($\psi = 0{,}8462$).

Tablo-14. Nihai Değerler ve Alternatif Sıralamaları

	$\mathbb{R}_i$	**Sıralama**		$\mathbb{R}_i$	**Sıralama**
Belçika	0,71298	10	**Lüksemburg**	0,71095	16
Bulgaristan	0,70949	18	**Macaristan**	0,71136	13
Çek Cumhuriyeti	0,70736	26	**Malta**	0,70887	22
Danimarka	0,71030	17	**Hollanda**	0,71373	8
Almanya	0,71535	5	**Avusturya**	0,71490	7
Estonya	0,70833	23	**Polonya**	0,71246	11
İrlanda	0,71881	3	**Portekiz**	0,70739	25
Yunanistan	0,71929	1	**Romanya**	0,71166	12
İspanya	0,70906	20	**Slovenya**	0,70263	29
Fransa	0,71304	9	**Slovakya**	0,70893	21
Hırvatistan	0,71135	14	**Finlandiya**	0,70727	27
İtalya	0,70816	24	**İsveç**	0,71928	2
Kıbrıs	0,70911	19	**Norveç**	0,71613	4
Letonya	0,70585	28	**İsviçre**	0,71531	6
Litvanya	0,71134	15			

Sonuç

MEREC yöntemine göre ağırlıklandırılmış kriterler aşağıdaki gibidir:

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13
w_j	0,0094	0,1047	0,0803	0,1042	0,0979	0,0882	0,0539	0,0865	0,0389	0,1044	0,0418	0,0905	0,0994
Sıralama	13	1	9	3	5	7	10	8	12	2	11	6	4

Bir başka ifadeyle interneti hiç kullanmamış kişiler, STEM mezunları, çevrimiçi bir kursa katılmak, düzeltilmemiş cinsiyet maaşı farkı, çevrimiçi danışmanlık veya oylama, BT mezunları, e-Devlet kullanıcıları, temel becerilerin üstündeki dijital yetkinlikler, İnternet bankacılığı, En alt seviyede temel dijital beceriler, BT uzmanları, en azından temel dijital içerik oluşturma becerileri, İnternet

kullanıcıları şeklinde kriterler sıralanabilir. Buna göre ağırlığı en fazla olan kriter interneti hiç kullanmamış kişiler kriteridir.
Alternatiflere Ait Toplam Performans Değeri Yunanistan'a aittir.

Kriterler

1-İnternet kullanıcıları, 2-İnterneti hiç kullanmamış kişiler, 3-İnternet bankacılığı, 4-Çevrimiçi bir kursa katılmak, 5-Çevrimiçi danışmanlık veya oylama, 6-e-Devlet kullanıcıları 7-En alt seviyede temel dijital beceriler, 8-Temel dijital becerilerin üstünde dijital içerik oluşturma, 9-En azından temel dijital içerik oluşturma becerileri 10- STEM mezunları, 11-BT uzmanları, 12-BT mezunları, 13-Düzeltilmemiş cinsiyet maaşı farkı şeklindedir. Bu kriterlerden 2 ve 13 maliyet kriteridir, diğerleri fayda kriteridir.

Alternatif sıralama yöntemlerinden birisi olan ARLON yöntemi ile yapılan değerlendirme neticesinde 29 ülke arasından 0,71929 değeri ile en yüksek değere sahip olan Yunanistan en iyi alternatif olarak tespit edilmiştir. Ayrıca en iyi alternatif olan Yunanistan'a 0,71928 değeri ile çok yakın bir değere sahip olan İsveç de ikinci en iyi alternatif olarak tespit edilmiştir. Her iki alternatifin de birbirlerine çok yakın değerlerde olması sebebiyle farklı alternatif sıralama yöntemleri ile de değerlendirmeler yapılması çalışmanın sağlamlığı açısından ayrıca önem arz etmektedir.

Ayrıca Türkiye'deki

- Kadınlara yönelik STEM, BT eğitimlerinin arttırılması ve bu alanlardaki kadın mezun sayılarının artırılması,
- Kadınların dijital içerik üretme konusunda geliştirilmeleri,
- İnternet üzerinden verilen farklı eğitim programlarına katılmaları desteklenmeli ve kadınların farklı alanlardaki niteliklerinin geliştirilmesi
- E-devlet ve dijital bankacılık kullanımı konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir.
- Türkiye'deki kadınların dijital yeterliliklerine ilişkin çalışmaların artması önerilmektedir.

Kaynakça

Csordás, A. (2020). Diversifying effect of digital competence. *AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics, 12*(1), 3-13.

Doğan, O. (2023). Öğretim elemanlarının dijital yeterlilik seviyelerinin incelenmesi: turizm akademisyenleri özelinde bir araştırma. Journal of Tourism Intelligence and Smartness, 6(2), 98-106.

Erdener, M. A., & Gül, Ö. (2017). İlkokul Öğretmenlerinin Yaşam Boyu Öğrenmeye İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen Ve Matematik Eğitimi Dergisi, 11(2), 545-563. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.373445

European Commission (2024) Women in Digital Scoreboard 2024, https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/women-digital-scoreboard-2024

Galpaya, H., & Zainudeen, A. (2022). Gender and digital access gaps and barriers in Asia: but what about after Access?

Kara, K., Yalçın, G. C., Ergin, E. A., Simic, V., & Pamucar, D. (2024). A neutrosophic WENSLO-ARLON model for measuring sustainable brand equity performance. Socio-Economic Planning Sciences, 94, 101918.

Kaygısız, E. G. (2022). Determination of Digital Density Efficiency by Data Envelopment Analysis: EU Member States. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(49), 175-190. https://doi.org/10.52642/susbed.1153198

Keshavarz-Ghorabaee, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MEREC). *Symmetry*, *13*(4), 525. https://doi.org/10.3390/sym13040525

Köksal, D. & Canlı, S. (2024). Öğretmenlerin dijital yeterliliklerinin incelenmesi [Examination of Teachers' Digital Competencies]. Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi) [Science, Education, Art and Technology Journal (SEAT Journal)], 8(1), 1-21.

Marsan, G. A., & Sey, A. (2021). Women's participation in the digital economy: Improving access to skills, entrepreneurship, and leadership across ASEAN.

OECD. (2019). Going Digital: Shaping Policies,Improving Lives. https://www.oecd-ilibrary.org/scienceand-technology/going-digital-shaping-policies-improving-lives_9789264312012-en adresinden alındı

Seyrek, M., Kuzyaka , E. A., Ceran , M., Tezcan Savsın , O., & Uyar , Şefika E. (2024). Bir Kaygı Unsuru Olarak Öğretmenlerin Dijital Yeterlilikleri. Premium E-Journal of Social Sciences (PEJOSS), 8(43), 762–772. https://doi.org/10.5281/zenodo.12603675

Shuangshuang, Y., Zhu, W., Mughal, N. *et al.* The impact of education and digitalization on female labour force participation in BRICS: an advanced panel data analysis. *Humanit Soc Sci Commun* **10**, 598 (2023). https://doi.org/10.1057/s41599-023-02020-2

Şimşek, Ş. (2022). Türkçe ders kitaplarında dijital yetkinlik. *Turkish Studies, 17*, 3.

TÜİK (2022) Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf

TÜİK (2024) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492

Westerman, G. (2016). *Why digital transformation needs a heart*. MIT Sloan Management Review.

Yılmaz, Y. (2021). Dijital ekonomiye geçiş süreci, ölçümü ve dijitalleşme verimlilik ilişkisi. *İstanbul İktisat Dergisi, 71*(1), 283-316.

KADINSALLAŞAN YAŞLILIKTA DİJİTAL GÖÇMEN KUŞAK, BEDEN İMAJI VE YAŞAM DOYUMU

THE DIGITAL IMMIGRANT GENERATION, BODY IMAGE, AND LIFE SATISFACTION IN RELATION TO THE FEMINIZATION OF OLD AGE

Dr. Öğr. Üyesi Nurten ELKİN, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, nelkin@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9470-2702

Dr. Öğr. Üyesi F. Sıla AYAN, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, fsayan@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0576-1338

Özet

Toplumsal cinsiyet bireylerin ömürleri boyunca rolleri, hayata atfettikleri anlam, içkin kimlik inşası ve mutluluk düzeyini etkileyebilmektedir. Bu açıdan bireylerim yaşamlarından duydukları tatmin ve mutluluğun biyolojik, psikolojik ve sosyal iyilik halleri açısından önem arz ettiği söylenebilir. Yaşam doyumu genel olarak yaşamdan keyif alma hali ile ilişkilendirilen beklentilerin, isteklerin, gereksinim ve dileklerin karşılanması ve aralarında bir dengede durumunun olması, diğer bir deyişle kişinin beklentileriyle sahip olduklarının karşılaştırmasında elde edilen sonuçtur. Yaşam doyumu değerlendirilirken yaşamın geneline ilişkin bilişsel yargıları ve değerlendirmeleri baz almak gerekir. Yaşam doyumunu etkileyen faktörler farklı yaş dönemleri açısından değişkenlik gösterebilir. Özellikle orta yaş döneminden sonra fiziksel kondisyon, sağlık durumu, rol geçişleri, eş kaybı, üreme sistemindeki dönüşümler, bireyleri tüm yaşamlarının "bilançosunu" çıkarmaya itebilir. Yaş ile birlikte değişebilen ve yaşam doyumunu etkileyen faktörlerden birisi de bedene dair algı ve görünümünden memnun olma durumudur. Beden algısı, kişinin bedenine dair düşünce, davranış, duygu ve değerlendirmeleri kapsayan kompleks bir yapıdan oluşmaktadır. Beden algısı bireyin kimliğinin temel bileşenlerinden biri olup beden algısı, beden imgesi, vücut imajı gibi çeşitli şekillerde kullanılabilmektedir. Beden imgesi çok boyutlu bir kavram olup bilişsel, algısal, davranışsal ve afektif bileşenlerden oluşmaktadır. Beden memnuniyetsizliği, beden imajının algılanması ve idealize edilmiş olan beden imajı arasındaki tutarsızlık olduğu sonucu çıkarılabilir. Beden algısı kişinin kendi bedenine dair inanç ve atfettiği değerleri içerse de çevreden tamamen bağımsız bir kavram değildir. Toplumsal güzellik standartları, toplumsal sorumluluk ve roller, medya ve kişiler arası iletişim faktörleri bu açıdan önem arz etmektedir. Sosyal medyanın aşırı kullanımı ve kişilerin sosyal medya personalarını yaratırken sahip oldukları kök inançlar beden algısı ve yaşam doyumu ile ilişkili olabilir. Buna ek olarak madde bağımlılıklarına benzer şekilde sosyal medya bağımlılığı da kişilerde duygudurum değişimine, davranışsal-bilişsel-duygusal meşguliyete, zamanla giderek artan kullanımlar sonucunda tolerans gelişmesine, sosyal medya kullanılmadığında veya kullanımı kısıtlandığında hem fiziksel hem de duygusal anlamda sıkıntıların yaşandığı geri çekilme belirtilerinin oluşmasına, kişilerarası çatışma yaşanmasına, bir yoksunluk dönemi sonrası aşırı bir şekilde sosyal medyayı kullanmaya geri dönme durumu olan nüksetmeye sebep olmaktadır. Sosyal medya kullanımı, internet bağımlılığı ifadesinden farklı olarak patolojik kullanım olarak nitelendirilmektedir. Tolerans, geri çekilme, sosyal medyayı artan düzeyde kullanma, kontrolü kaybetmek, uzun iyileşme süreleri, kişilerarası ilişkilerde, sosyal ve mesleki alanda bozulma olması ve tüm bu olumsuz sonuçlara rağmen sosyal medyayı kullanmaya devam etmek davranışsal bağımlılık sendromu açısından yeterli olduğu bulunmuştur ve bu nedenle sosyal medya bağımlılığına uyarlanması için uygun gibi görünmektedir. Beden imajı, sosyal medyanın kullanımının artmasıyla birlikte internet personası üzerinden farklılık gösteren ve yaşam doyumu ile yakından ilişkili bir olgudur. Söz konusu değişkenler genellikle genç yaş grubunun problemi olarak düşünülmekte ve literatürdeki çalışmalar yaş ile ilişkili bir seçim yanılgısı yaratmaktadır. Gelgelelim sosyal medya kullanımında dijital göçmen kuşak olarak adlandırılan yaşlıların psikolojik yaşlanma dinamiklerinin beden algısı ve internet personası

açısından nasıl etkilendiğine yer veren çok az sayıda araştırma mevcuttur. Bu konuda yapılabilecek ampirik araştırmalara ışık tutma amacıyla literatürdeki güncel araştırmaların ele alınması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının kesişimsellik ilkesi açısından ele alınması kadınsallaşan yaşlılığın "genç" kabul edilen konulardan arındırılarak araştırılması anlamına gelmemelidir ve bu alanda daha fazla araştırma yapılarak yaşlılığın "gençleşen" yapısal değişimine gerontopsikolojik açıdan yaklaşmak gerektiği söylenebilir. Bu açıdan yaşlı kadınların beden algıları, yaşam doyumları ve günümüzün dijitalleşen dünyasındaki davranış örüntülerini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: beden imajı, yaşlılığın kadınsallaşması, yaşam doyumu, sosyal medya bağımlılığı

Abstract

Gender can affect individuals' roles, the meaning they attribute to life, the construction of their innate identity and their level of happiness throughout their lives. In this respect, it can be said that the satisfaction and happiness that individuals feel from their lives is important in terms of their biological, psychological and social well-being. Life satisfaction is generally the result obtained by meeting expectations, desires, needs and wishes associated with the state of enjoying life and having a balance between them, in other words, comparing what a person has with their expectations. When evaluating life satisfaction, cognitive judgments and evaluations about life in general should be taken as a basis. Factors affecting life satisfaction may vary in different age periods. Especially after middle age, physical condition, health status, role transitions, loss of spouse, transformations in the reproductive system may push individuals to draw a "balance sheet" of their entire lives. One of the factors that can change with age and affect life satisfaction is the perception of the body and the state of being satisfied with its appearance. Body perception consists of a complex structure that includes thoughts, behaviors, feelings and evaluations about the person's body. Body perception is one of the basic components of an individual's identity and can be used in various ways such as body perception, body image, and body image. Body image is a multidimensional concept and consists of cognitive, perceptual, behavioral, and affective components. It can be concluded that body dissatisfaction is the inconsistency between the perception of body image and the idealized body image. Although body perception includes the person's beliefs and ascribed values to their own body, it is not a concept completely independent of the environment. Social beauty standards, social responsibility and roles, media, and interpersonal communication factors are important in this respect. Excessive use of social media and the deep-rooted beliefs that people have when creating their social media personas may be related to body perception and life satisfaction. In addition, similar to substance addictions, social media addiction also causes mood changes, behavioral-cognitive-emotional preoccupation, tolerance development as a result of increasing use over time, withdrawal symptoms that cause both physical and emotional distress when social media is not used or its use is restricted, interpersonal conflicts, and relapse, which is the situation of returning to excessive social media use after a period of abstinence. Social media use is defined as pathological use, unlike the expression internet addiction. Tolerance, withdrawal, increased use of social media, loss of control, long recovery periods, deterioration in interpersonal relationships, social and professional areas, and continuing to use social media despite all these negative consequences have been found to be sufficient in terms of behavioral addiction syndrome and therefore seem suitable for adaptation to social media addiction. Body image is a phenomenon that varies from internet persona with the increase in social media use and is closely related to life satisfaction. The variables in question are generally considered to be a problem of the young age group, and studies in the literature create a selection error related to age. However, there are very few studies that include how the psychological aging dynamics of the older, referred to as the digital immigrant generation, are affected in terms of body perception and internet persona in social media use. In order to shed light on empirical studies that can be conducted on this subject, current studies in the literature should be addressed. Considering gender studies in terms of the intersectionality principle should not mean that feminizing old age is researched by purifying it from subjects considered "young", and it can be said that more research should be conducted in this field and the "younger" structural change of old age should be approached from a

gerontopsychological perspective. In this respect, it can be concluded that more research is needed to examine the body perceptions, life satisfactions and behavioral patterns of older women in today's digitalized world.

Keywords: body image, feminization of old age, life satisfaction, social media addiction

1. Giriş

Günümüzde dijital teknolojilerin yaygınlaşması, özellikle yaşlı bireyler arasında önemli bir değişim yaratmaktadır. Bu değişim, özellikle kadınlar için toplumsal güzellik normlarının, beden imajı algısının ve yaşam doyumunun yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Dijital göçmen kuşağındaki yaşlı kadınlar, sosyal medya gibi dijital platformlarda daha fazla yer almakta ve bu platformlar aracılığıyla toplumsal hayata daha aktif katılım göstermektedir. Ancak, dijital medya kullanımı ve toplumun güzellik anlayışları, yaşlı kadınların iyilik halleri üzerinde çeşitli baskılar oluşturabilmektedir. Bu makalede, dijital göçmen kuşağındaki yaşlı kadınların yaşadığı bu süreçler, beden imajı ve yaşam doyumu ilişkileri ele alınacaktır. Ayrıca sosyal gerontoloji perspektifinden gelecek araştırmalar için kapsayıcılığı arttırıcı önlemlere ve gelecek araştırmalar için göz önünde bulundurulması gereken alanlara dair öneriler sunulmaya çalışılacaktır. Keza nasıl ki gerçek dünyadaki yaşam alanları her bir yaş grubundan bireylere aitse ve herkesin iyilik halini desteklemesi gereken bir konumdaysa sanal dünya için de aynı durumun geçerli olabilmesi insan haklarının ve bilimsel etiğin gereğidir.

2. Kadınsallaşan Yaşlanma Ve Demografik Dönüşüm

Dünya genelinde kadınların erkeklerden daha uzun yaşadığı bilinen bir gerontolojik olgudur. Kadınların daha uzun yaşam beklentileri nedeniyle ileri yaşlarda erkeklerden daha fazla sayıda olması yaşlılığın kadınsallaşması olarak adlandırılır. Evrimsel açıdan bakıldığında, doğal seçilim, yavrular için en kritik doğum sonrası bakımı sağlayan cinsiyetin daha fazla hayatta kalma şansına sahip olmasını sağlamıştır. Bu açıdan çift X kromozomunun genetik hataları kompanse etmesi ve östrojenin koruyucu etkisi bu açıdan fark yaratabilmektedir (Pan ve Chang, 2012). Ayrıca testosteronun, erkek ömrünü kısmen kısaltan davranışlar, özellikle saldırganlık ve rekabetle ilgili olanlar (testosteron zehirlenmesi) üzerinde derin bir etkisi vardır. Keza 2022'de kadınlar, küresel olarak 65 yaş ve üzeri kişilerin %55,7'sini oluşturmaktadır (UN, 2022). Bu durumun temelinde türlerin hayatta kalma ve sağlıklı yeni bireyler oluşturma şansını arttırma eğilimleri yatmaktadır. TÜİK verilerine göre de 2019 yılı itibariyle Türkiye genelinde doğuşta beklenen yaşam süresi 78,6 yıl, erkeklerde 75,9 yıl, kadınlarda ise 81,3 yıl olmuştur. Kadınlar genel olarak erkeklerden daha uzun yaşarken, doğumda beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıl olarak gerçekleşmiştir (ASHB, 2020).

Ayrıca bu grubun genel özelliklerine bakıldığında okuma yazma bilmeyen yaşlı nüfus oranının kadınlarda 4,8 kat daha fazla olduğu, yalnız yaşayan yaşlı kadınların oranının erkeklerden daha yüksek olduğu ve eşini kaybeden yaşlı kadınların oranı erkeklerin oranının dört katıdır. Ayrıca dolaylı yoldan bu durumla bağlantılı olarak 2019 yılında yaşlı erkek nüfusun yoksulluk oranı %12,1, yaşlı kadın nüfusun yoksulluk oranı %15,9, işgücüne katılım oranı ise %5,6 olarak gerçekleşmiştir (ASHB, 2020).

Yaşlanma süreçleri dünyada gördüğümüz genel değişimlerden yadsınamaz. Bu açıdan özellikle pandemi sonrasında ivmelenen bir şekilde yaşlıların internet ve sosyal medya kullanımlarında son beş yılda yaklaşık 5 kat artış gözlemlenmiştir. Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre, 65-74 yaş grubundaki bireylerin internet kullanım oranı 2015 yılında %5,6 iken 2020 yılında %27,1'e yükselmiştir. Okuryazarlık, sosyoekonomik durum ve elektronik kaynaklara sahiplikte görülen olgular internet kullanımında da kendisini göstermektedir. Erkek yaşlılar interneti kadınlardan daha fazla kullanmaktadır ve bu fark 2020 yılında interneti kullanan yaşlı erkeklerin oranının %34,9 olmasına karşın yaşlı kadınların oranının %20,4 olması gibi kritik bir fark arz etmektedir.

Buna karşın erkeklere kıyasla daha uzun süre dezavantajlarla yaşayan kadınların hem gerçek hem de sanal dünyada görünürlüğünün kısıtlı olması dijital göçmen içinde daha da marjinalleşen bir grup olmalarına neden olmaktadır. Bu sebeple akademik alanda yapılan çalışmalarda da sosyal politika süreçlerinde de yaşlıların ve özellikle yaşlı kadınların çoklu dezavatajlarının gözetilmesi yaş ayrımcılığından kaçınmanın önemli bir gündemi olmalıdır. Keza bu olgular gündelik hayatın bir parçası olmanın yanında yaşlı kadınların biyopsikososyal iyilik halini de tehdit edebilmektedir.

Dijital göçmenlerin, özellikle yaşlı kadınlar gibi toplumsal ve teknolojik değişimlerin kıyısında kalan gruplar için önemli çıkarımları bulunmaktadır. Bu kadınlar, teknoloji çağına doğmamış olmaları nedeniyle dijital yerliler kadar teknolojiye hâkim değildir. Ancak, toplumsal rollerini sürdürebilmek, aileleriyle (örneğin çocukları ve torunları) daha iyi bir bağ kurmak veya günlük hayatlarını kolaylaştırmak için teknolojiyi öğrenmek ve kullanmak zorunda kalmaktadırlar (Prensky,2001). Yaşlı kadınların teknolojiye erişim ve kullanımındaki temel engeller arasında düşük özgüven, teknolojiye zarar verme korkusu ve öğrenme süreçlerindeki zorluklar yer alabilir. Öte yandan, dijital yerlilere kıyasla daha uzun sürede adapte olsalar da, bu süreçte geleneksel bilgi ve deneyimlerinden faydalanarak teknolojiye daha bilinçli bir yaklaşım geliştirebilirler. Özellikle sosyal iletişim teknolojileri, yaşlı kadınların toplumsal izolasyonlarını azaltarak daha etkin bir sosyal katılım sağlamalarına yardımcı olabilir.

Dijital göçmen yaşlı kadınlar, sosyal medya platformlarını kullanarak sosyal çevreleriyle bağlantıda kalabilir ve toplumsal izolasyonu azaltabilir. Ancak, sosyal medya kullanımının beden imajı ile ilgili riskler taşıdığı da unutulmamalıdır. Özellikle sosyal medyada paylaşılan gençlik, güzellik ve mükemmeliyet odaklı içerikler, yaşlı kadınlar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bu içerikler, bireylerin yaşlanma sürecine karşı daha eleştirel bir tutum geliştirmesine, kendi bedenlerini olumsuz değerlendirmelerine ve özgüven kaybı yaşamalarına yol açabilir. Yaşlı kadınların teknoloji ile geç tanışması ve dijital yerlilere göre daha savunmasız olmaları, bu tür risklere daha açık olmalarına neden olabilir (Brenner, 2022).

Ayrıca, yaşlı kadınların sosyal medyada "beğeni" ve "takipçi" gibi geri bildirim mekanizmalarına aşırı önem vermesi, benlik algılarını bu platformlardaki görünürlüklerine dayandırmalarına yol açabilir. Bu durum, beden imajıyla ilgili kaygıları artırabilir ve depresyon, anksiyete gibi psikolojik sorunlara zemin hazırlayabilir. Dijital göçmen yaşlı kadınlar için sosyal medya, uygun rehberlik ve bilinçlendirme olmadan, bir destek kaynağı olmaktan çok bir stres unsuru haline gelebilir. Bu nedenle, sosyal medya kullanımında sağlıklı sınırların çizilmesi ve yaşlanmanın doğal bir süreç olduğu bilincinin teşvik edilmesi, bu riskleri azaltmada kritik öneme sahiptir (Portingale et.al.,2022).

3. Sosyal Medya Kullanımı, Beden İmajı Ve Yaşam Doyumu

2016 yılında Tekedere ve Arpacı tarafından yapılan bir çalışmada yaşlı bireylerin interneti genellikle araştırma, bilgi edinme ve e-posta gönderme amacıyla kullandığını, ancak sosyal medya üyeliğinin yaygın olmadığı bulgulanmıştır. Eğitimlerin yaygınlaştırılması, sosyal medya okuryazarlığının arttırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, sosyal medya kullanımının yaşlı bireylerin yalnızlıklarını azaltabileceği ve yaşam kalitelerini artırabileceği belirtilmiştir. Eğitim programları ile bu gruptaki bireylerin dijital dünyada daha aktif olabileceği ifade edilmiştir. Kısa bir süre sonra yapılan diğer çalışmalarda elde edilen bulgular incelendiğinde ise özellikle pandemi sonrasında bu durumun değiştiği gözlemlenmiştir. 2020 tarihli başka bir çalışmada yaşlıların sosyal medya kullanım oranları daha yüksek saptanmakla birlikte katılımcıların sosyal medya uygulamalarında en çok eğlence, sosyal etkileşim, bilgi edinme ve gözetim amaçlı davranışlarda bulundukları belirlenmiştir. Bu bireylerin sosyal medyayı kullanım motivasyonları arasında sosyal etkileşim, bilgi edinme, zaman geçirme ve eğlence gibi unsurlar öne çıkmıştır. Çalışma, yaşlı bireylerin sosyal medya uygulamalarını farklı amaçlarla kullanabildiklerini vurgulayarak, bu platformların onların sosyal bağlantılarını güçlendirme ve bilgiye erişim gibi yönlerden önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur (Sinav, 2020).

Sosyal medya kullanımı ile sanal ve gerçek yönleriyle ayrılan persona ise beden imajı kavramı ile ilişkilendirilebilir. Beden imajı, bireylerin kendi bedenlerine karşı geliştirdikleri hisler, düşünceler, davranışlar ve inançlardır. Çocuklukta şekillenmeye başlayan ve yaşam boyunca gelişmeye ve değişmeye devam eden bir olgudur. Bireyin gerçek ve sanal dünyada maruz kaldığı güzellik kriterleri, beklentiler ve farklı yaşamlardan örnekler hem gençlik döneminde hem de yaşlılık döneminde bireyin beden imajını ve bu imajla ilişkili olarak yaşama dair genel memnuniyetini etkileyebilmektedir (Steptoe, 2015). Genel olarak bireyin içinde bulunduğu yaşamdan aldığı doyum, geçmiş yaşamından aldığı doyum, gelecekten beklediği doyum ve yakın çevresinin o bireyin yaşamı hakkındaki değerlendirmeleri şeklinde ifade edilen yaşam doyumu bireylerin yaşlanan bedenlerine uyumlanma süreçlerini,

bulundukları kronolojik yaşa dair beklenti ve yorumları içselleştirme sürecinde zorlayıcı deneyimlere yol açabilmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda ileri yaştaki kadınlarda psikolojik iyi oluş düzeyinin düşük olduğu; öz şefkat ve beden imajının psikolojik iyi oluş üzerinde yordayıcı bir role sahip olduğu bulunmuştur (Andreassen, et.al.,2016).

Yaşlı kadınlarda beden imajı endişeleri genellikle yaşlanma, toplumsal beklentiler ve kültürel normlarla bağlantılıdır ve bunlar her zaman yaşadıkları gerçekliklerle örtüşmeyebilir. Gençliğe ve mükemmelliğe odaklanan sosyal medya, bu güvensizlikleri daha da artırabilir. Bu etkileşim, yaşlanan bedenlerin daha kapsayıcı bir şekilde temsil edilmesini teşvik etmek ve sosyal medya bağımlılığının yaşlı kadınlarda ruh sağlığı ve beden algısı üzerindeki zararlı etkilerini azaltmak için müdahalelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Marshall et.al.,2012).

Yalnızlık ve fiziksel görünümdeki değişiklik kaygısı gibi yaşlanmayla ilgili psikolojik ve duygusal faktörlerin beden memnuniyetsizliğini ve sağlıksız ilişkileri daha da kötüleştirdiğini belirterek, yeterince araştırılmamış bu demografiye daha fazla dikkat etmemiz gerekmektedir. Bu, özellikle yaşlı kadınların medya temsillerinde nasıl ötekileştirildiği ve genç ve zayıf güzellik ideallerine yönelik güçlü bir önyargının olduğu, yaş ayrımcılığı ve cinsiyetçilik hakkındaki daha geniş tartışmalarla bağlantılıdır. Toplumsal güzellik idealleri ile yaşlı kadınların temsil eksikliğinin birleşimi, doğal yaşlanma süreçleriyle uyuşmayan standartları karşılamaya zorlanmaları nedeniyle beden memnuniyetsizliği riskini artırmaktadır.

Genç kadınlar kadar olmasa da yaşlı kadınlar da sosyal medyanın baskısına maruz kalmaktadır. Yaşlı kadınların beden imajı algısının sosyal medya paylaşımları ve bu platformlarda maruz kaldıkları idealize edilmiş beden normları tarafından şekillendirildiği bulunmuştur. İleri yaştaki kadınların sosyal medya platformlarında daha fazla gençlik ve güzellikle ilgili içeriklere maruz kalması, vücut imajlarını olumsuz yönde etkileyebilir. İnsanların genel mutluluğu sosyal yaşamları ve ruh sağlıklarıyla yakından ilişkilidir. Olumsuz beden imajı özellikle yaşlı bireylerde yaşam doyumunun azalmasına neden olabilmektedir (Meier.2018). Bu açıdan yaşlı kadınların sanal dünyada ve sosyal medyada var olması önündeki engeller ve bu dünyada var olabilen kadınların yaş ayrımcılığı ve cinsiyetçilik üzerinden deneyimlerinin bilimsel açıdan ele alınması ve değerlendirilmesi elzemdir.

4.Yaşlı Kadınların Dijital Serüvenine Dair: Sonuç Yerine

Bu görüş makalesinde, dijital göçmen kuşağındaki yaşlı kadınların toplumun güzellik standartlarıyla ilişkili olarak beden imajı ve yaşam doyumlarını nasıl deneyimledikleri ele alınmıştır. Toplumun gençlik ve güzellik odaklı normları, yaşlı kadınların kendilerini dijital platformlarda ifade etme ve toplumsal bağlantılar kurma süreçlerinde engeller oluşturabilmektedir. Ancak, dijital medya kullanımı, yaşlı kadınların özgüvenlerini artırmaları, sosyal etkileşimde bulunmaları ve yaşam doyumlarını yükseltmeleri açısından önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bununla birlikte, yaşlılıkla birlikte karşılaşılan fiziksel değişikliklerin, medya temsilindeki gençlik idealleriyle çatışması, yaşlı kadınlar üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Bu durum, beden imajı üzerinde baskılar oluşturmakta ve yaşlılık algısını olumsuz etkileyebilmektedir. Gelecek araştırmalar, dijital platformların yaşlı kadınların iyilik hali üzerindeki etkilerini, özellikle de toplumsal cinsiyet ve yaşa dayalı baskıların rolünü daha ayrıntılı bir şekilde incelemelidir. Dijital medya kullanımının, toplumsal normlara karşı direnç oluşturma ve yaşlanmayı daha olumlu bir perspektiften ele alma konusunda nasıl bir araç olabileceği araştırılmalıdır.

Ayrıca, yaşlı kadınların dijital medya kullanımıyla ilgili olarak daha kapsayıcı ve erişilebilir platformların geliştirilmesi, bu bireylerin toplumsal hayatta daha fazla yer almasını sağlayabilir. Eğitim programlarının ve destekleyici toplumsal yapılarının güçlendirilmesi, yaşlı kadınların dijital ortamda daha fazla yer almasını teşvik edebilir. İleriye dönük olarak, yaşlılık, beden imajı ve dijital medya etkileşiminin iyilik hali üzerindeki uzun vadeli etkileri, multidisipliner bir yaklaşım benimsenerek araştırılmalıdır. Böylece, yaşlı kadınların yaşam kalitesini artırmaya yönelik daha etkili stratejiler geliştirilebilir.

Sosyal gerontoloji perspektifinden, yaşlı bireylerin dijital eğitim ve medya okuryazarlığına dair desteklenmesi, toplumsal yaşlanma süreçlerinde daha aktif bir rol oynamalarına yardımcı olabilir. Bu konuda multidisipliner bir yaklaşım benimsenerek yaşlılık, beden imajı ve dijital medya etkileşiminin

iyilik hali üzerindeki uzun vadeli etkileri araştırılmalı, yaşlı kadınların toplumsal hayatta daha fazla yer alması sağlanmalıdır. Bu tür çalışmalar, yaşlılık algısını dönüştürmeye yönelik güçlü bir sosyal gerontolojik etki yaratabilir.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020) https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf (26.11.2024)

Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016). The relationship between addictive use of social media, video games, and psychiatric disorders: A large-scale cross-sectional study. *Psychology of Addictive Behaviors, 30*(2). https://doi.org/10.1037/adb0000160

Brenner, M. (2022) The impact of social media on body image, eating, and health. *Experimentations*. Retrieved November 26, 2024, from https://www.psychologytoday.com/us/blog/experimentations/202202/the-impact-social-media-body-image-eating-and-health

Marshall, C., Lengyel, C., & Utioh, A. (2012). Body dissatisfaction in middle-aged and older women. *Canadian Journal of Dietetic Practice and Research: A Publication of Dietitians of Canada*, 73(2), e241–e247. https://doi.org/10.3148/73.2.2012.e241

Meier, A., & Schäfer, S. (2018). The positive side of social comparison on social networking sites: How jealousy can enhance inspiration on Instagram. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 21(7), 411-417. http://dx.doi.org/10.1089/cyber.2017.0708

Pan, Z., & Chang, C. (2012). Regulation of longevity and gender: Implications for autoimmunity. *Autoimmunity Reviews, 11*(A393–A403).

Portingale, J., Fuller-Tyszkiewicz, M., Liu, S., Eddy, S., Liu, X., Giles, S., & Krug, I. (2022). Love me Tinder: The effects of women's lifetime dating app use on daily body dissatisfaction, disordered eating urges, and negative mood. *Body Image, 40*, 310-321. https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2022.01.005

Sinav, A. (2020). Sosyal medya ve yaşlı kullanıcılar: Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dergisi (AUAd)*, 6(1), 97–125.

Steptoe, A., Deaton, A., & Stone, A. A. (2015). Subjective well-being, health, and ageing. *The Lancet, 385*(9968), 640–648. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61489-0

Tekedere, H., & Arpacı, F. (2016). Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 20*(3), 377–392.

United Nations (2022). Latest trends in Population Ageing https://www.un.org/en/global-issues/ageing#:~:text=Women%20outnumber%20men%20at%20older,decrease%20to%2054.5%25%20by%202050. (26.11.2024)

TOPLUMSAL CİNSİYETİN İNŞASINDA KADIN OLMAK

BEING A WOMAN IN THE GENDER CONSTRUCTION

Doktora (Aktif Öğrenci), Bedriye Deniz ÇELİK, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, b.denizcelik62@gmail.com 0009-0003-0452-7491

Özet

Kadına bir kimlik oluşturma süreciyle yakından ilgili olan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın olmanın ne olduğu, sosyal yaşam içerisinde kadının nasıl davranacağı noktasında belirli kalıplar inşa eden dinamik bir süreç olarak izah edilmektedir. Bu sürecin oluşmasını tetikleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Doğumundan ölümüne kadar her kadın, bu sürecin yaratımı olarak görülmektedir. Biyolojik cinsiyet temelli eşitsizliklerden ziyade toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler, kadının ikinci sınıf görülmesi, insani haklarından mahrum bırakılması, çeşitli şiddet eylemlerine maruz kalmasının esas nedenleri arasında sayılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin bir inşası olan kadın, uyanık olduğu tüm saatlerini çalışarak geçiren ancak dünyanın her noktasında en yoksulun adıdır. İçine doğduğu aile, yaşadığı çevre, aldığı eğitim, aileden gelen baskın ataerkil kültürel normlar ve değerler inşası sürecinde kadın kimliğinin oluşmasında etkili olan faktörlerdendir. Bu faktörlerin etkisiyle kısıtlamalar, baskılar, dışlanmalar, silik bir siluet ile baskın olanın gölgesinde bedensel ve karakteristik olarak varlık mücadelesi veren kadın kimliği üzerine yapılan tasvirler, kadın olmanın getirdiği görev ve sorumluluklar bu çalışmada değindiğimiz hususlar arasındadır. Çalışmamızda ayrıca, kadın kimliğinin oluşmasında rol oynayan aile, eğitim, medya, kültürel değerler, ekonomik ve biyolojik nedenler üzerinde durularak, bir inşa sürecinin sonucu olan kadın'a dair tarihsel ve güncel kadın sorunları tartışılmaya çalışılmıştır. Literatür taramasına dayanan bu çalışmada, kadın bedeninin postmodernizmde yeniden şekillendirilmesi, metalaştırılması, şeyleştirilmesi konuları da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın Kimliği, Postmodernizmin Yeni Bedeni, Bedenin Metalaşması.

Abstract

The concept of gender, which is closely related to the process of creating an identity for women, is explained as a dynamic process that constructs certain patterns in terms of what it means to be a woman and how women should behave in social life. There are many factors that trigger the formation of this process. Every woman is seen as a creation of this process from birth to death. Gender-based inequalities rather than biological sex-based inequalities are considered among the main reasons why women are seen as second-class citizens, deprived of their human rights and subjected to various acts of violence. Women, who are a construction of gender, spend all their waking hours working but are the poorest in every part of the world. The family they are born into, the environment they live in, the education they receive, the dominant patriarchal cultural norms and values coming from the family are among the factors that are effective in the formation of women's identity in the construction process. Restrictions, oppressions, exclusions, depictions of women's identity struggling for existence physically and characteristically in the shadow of the dominant with a blurred silhouette under the influence of these factors, the duties and responsibilities brought by being a woman are among the issues we touched upon in this study. In our study, we have also tried to discuss the historical and current women's issues regarding women, which are the result of a construction process, by focusing on the family, education, media, cultural values, economic and biological reasons that play a role in the formation of women's identity. In this study, which is based on a literature review, the reshaping, commodification and reification of the female body in postmodernism have also been addressed.

Keywords: Gender, Female Identity, The New Body of Postmodernism, the Commodification of the Body.

1. Giriş

Toplumsal cinsiyet kavramı, bireylere toplum içerisinde bir kimlik sunan ve bu kimliğin gerektirdiği görev ve sorumlulukları yerine getirmelerine vesile olan komplike bir kavramdır. Bireylerin biyolojik cinsiyetinden farklı olarak, ekonomik, sosyo-kültürel faktörlerden etkilenerek biçim kazanır. Kadınlık ve erkeklik rollerinin toplumsal bir yaratımın ürünü olduğu, toplumsal cinsiyet kavramıyla izah edilmektedir. Biyolojik cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkekler arasında keskin ayrımlar ve farklar mevcuttur. Bu farklar, toplumsal cinsiyet ekseninde norm ve değerlere dönüşmekte, kadını toplumsal hayatta erkeğin karşısında ikinci plana itmektedir.

Geçmişten günümüze kadınlar birçok görev ve sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü olmuşlardır. Hayatın her alanında yer almışlardır. Yüzyıllardır ekonomik yaşamda yer alan kadın, göçebe toplumlarda çocukların bakımı-beslenmesi-korunması, evin yönetimi ve denetiminden sorumluydu. Aynı zamanda dışarıda ağaç kökü, meyve, tohum toplamış, tohum ekip biçmiş, çanak çömlek yapmış, tezgâh kullanarak bez dokumuştur. Undan ekmek yapmış, dokuma tezgâhını çalıştırmış, saz ve kamıştan sepetler örmüş, kimyayı başlatmış, süsleme sanatıyla uğraşmış, topladıkları bitkilerden ilaçlar yapmıştır. Bu durum Avustralya'da bulunan Kurnai yerlisinin söylediği şu sözlerle örneklendirilebilir: "Yerli erkeğin işi; balık avlamak, savaşmak ve avlanmak, sonra da oturmaktır. Kadının işi ise geri kalan her şeyi yapmaktır" (Ertan, 1996, s. 5).

Çoğu araştırmacı, kadının geçmişte ve bugün yaşadığı öteki, ikinci, zayıf, itaatkâr, yönetilmesi gereken bir birey olmasını, onun biyolojik tabiatından kaynaklandığını belirtmektedir. Doğurgan bir varlık olan kadın, bu niteliği gereği hamilelik ve doğumdan sonraki sürecin tamamını çocukların bakımına ayırmak durumunda olduğu için eve kapanmak zorunda kalmıştır. Erkek ise evin geçimini sağlamak için avcılık yapmıştır. Dolayısıyla fiziki olarak güçlenmiş, dayanıklı hale gelmiş, bağımsızlaşmıştır. Antropologların anlatımı üzerine, cinsiyete dayalı işbölümünün çok eskilere dayanan bir tarihi vardır. Kadınların toplayıcılık, erkeklerin avcılıkla daha fazla uğraştıklarının düşünüldüğü zamanlara kadar götürülen bu tarih, kadınların toplayıcılık deneyimleriyle tarımı icat ettikleri, erkeklerin avcılık deneyimleriyle mekânsal becerilerinin geliştiğine inanılan bir tarihtir. Kadınlar tarımsal üretimde hep yer almışlardır ancak mülkiyetten pay almaları söz konusu olmamıştır. Köy ya da aşiret gibi yaşadığı topluluğa ilişkin kararların alınmasında yer almak için erkek çocuklarının büyümesi, gelin ve torunlarının olması şartını sağlaması gerekti (Bora, 2012, s. 4).

Toplumsal hayat içerisinde baskın kültürel norm ve değerler cinsiyetlerin nasıl birer kadın ve erkek olacaklarını baştan belirlemiştir. Toplumun her üyesi belirlenen kurallar çerçevesinde hareket etmelidir. Toplumsal cinsiyetin inşa sürecinin ürünleri olan kadın ve erkekler arasında bin yıllardır devam eden bir savaş vardır. Cinsiyetler arasındaki bu savaşa rağmen Beauvoir'in ifadesine göre verili dünyanın ortasında özgürlüğün saltanatını kurmak insana aittir. En büyük zaferi kazanmak için, kadın ve erkeklerin doğal farklılıkları yoluyla kardeşliklerini teyit etmeleri gerekmektedir (Beauvoir, 1977, s. 741). Bu sayede toplumsal cinsiyetin yıkıcılığı ve ağır baskısından kurtulunabilir.

2. Toplumsal Cinsiyet Kavramının Sosyolojik İzahı

Cinsiyet kavramı, ilk bakışta biyolojik olarak bedensel, şekilsel nitelikleri akla getirmektedir. Cinsiyet doğuştan gelen, kadın ve erkeklerin biyolojik özelliklerine dayanan bir kategorileşmeyi yansıtmaktadır. Doğuştan gelen farklılık, biyolojik olarak tanımlanır ve cinsiyet, biyolojik cinsiyet olarak kavramsallaştırılır. Ancak, toplumun inşa ettiği toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetten farklı olarak bir kültürel oluşum sürecini ifade etmektedir. Baskın ataerkil sosyal yaşam, kadın ve erkeğin toplumsal bir kimlik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ataerkil toplumsal düzen normları, kadını, erkekten sonra gelen, ona bağlı olan, bireysel özerkliği bulunmayan, toplumsal kurallara göre yaşayan, pasifize edilmiş bir varlık olarak tayin etmiştir. Kadın olmanın getirdiği görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında kadını baskı altında tutan toplumsal cinsiyetin inşa süreci, çoğu araştırmacının ortak kanaatine göre, geçmişte ve günümüzde yaşanan cinsiyet temelli sorunların ilk sıradaki nedenidir.

Cinsiyet, sosyal normlar ekseninde tekrar tekrar gerçekleştirilen, temel olmayan bir kategoridir. Cinsiyet kavramı, görünüm, davranış ve normlar açısından toplumsal cinsiyetle bağlantılıdır. Cinsiyet

normları zaman ve bağlam içerisinde değiştiği için bu kavramı formüle etmek zor olabilir. (Lindqvist vd., 2021, ss. 334,339). Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk olarak Ann Oakley tarafından kullanılmıştır. Oakley, biyolojik erkek-kadın ayrımını cinsiyet kavramıyla ifade ederken, toplumsal açıdan eşitsiz bölünmeyi de toplumsal cinsiyetle açıklamaktadır. Zamanla cinsiyet kavramının sınırları genişlemiştir. Son yıllarda daha kapsamlı bir ifadeyle cinsiyet kavramı; erkek ve kadının sosyal ve kültürel olarak inşa edilen rollerinin izahı için kullanılmaktadır. İnsanların doğuştan getirdiği fiziksel ve biyolojik bir nitelik olarak, kişileri kadın ve erkek olmak üzere iki gruba ayırır. Cinsiyet, sadece fiziksel, biyolojik farklılıkların bir göstergesi değildir, aynı zamanda hayatın ilk yıllarından itibaren bireyler için bir sosyal kategori oluşturur. Oluşturulan kategori, bireyin bir cinsten olmasına ilişkin bilgi dâhilinde farklı rol, davranış ve tutumlarla biçim kazanır. Böylece bireyler için sosyal olarak kabul gören bir roller bütünü tespit edilmiş olur (Aktaş, 2020, s. 3).

Yaygın kabule göre biyolojik olarak hepimiz er ya da dişi olarak doğarız, bu verili olan özelliğimizi değiştir(e)meden [bireysel isteğe göre teknolojik gelişmelere bağlı olarak yapılan değişiklikler hariç] hayatlarımız süresince devam ettiririz. Cinsiyetin toplumsal boyutuna gelince, günlük pratiklerimizle gece gündüz inşa edilen bir toplumsal cinsiyetin olduğunu görürüz. Doğumumuzdan itibaren bu inşa sürecinin bir nesnesi oluruz. Doğumdan sonra çocuklar için sosyal dünya gittikçe belirginleşir; elbiseler, saçların uzunluğu ve şekli, oyuncaklar, hitaplar, çocuğa yönelik davranışlardaki sevecenliğin biçimi ve düzeyi, çocuk için düşünülen ve arzulanan meslekler, toplumsal cinsiyetin inşasındaki bazı aşamalardır (Vatandaş, 2007, s. 30).

Toplumsal cinsiyet, toplum içinde kadın ve erkeğin statüsü ve bu statüye uygun rolleri belirler. Bir toplumda kadın ve erkeğin, özel ya da kamusal alanda nerede duracağı, sosyal hayat içerisine ne düzeyde katılacağı, nasıl temsil edileceği, büyük oranda toplumsal olarak kurulan toplumsal cinsiyet rejimi tarafından belirlenir. 1972'de ilk olarak kullanılan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurların yanında sosyal ve kültürel olarak da oluşturulduğunu, inşa edildiğini belirten bir kavramdır. Dünyaya ilk geldiklerinde kız ya da oğlan bebekler olarak tanımlanan insanlar, dünyada yaşamları boyunca başlarına gelen çok sayıda ve çeşitli faktörlerin sonucu olarak kadın ve erkeklere dönüşmektedirler. Bu süreç basit bir sosyalleşme olarak tanımlanamadığından, toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet terimi, cinsiyetin kişisel özelliklerin ötesinde, sosyal yapılarla ve ilişkilerle bağıntılı bir öznellik boyutu olduğu düşüncesini de içermektedir (Ökten, 2009, ss. 302-303).

Biyolojik cinsiyet, yani kadınlık ve erkeklik değiştirilemez özellikler olarak kabul edilmektedir. Toplumsal cinsiyet ise beşeridir, insanların bir icadıdır. Cinsiyet biyolojik bir temeldir, fakat beraberinde getirdiği sosyal rollerin isimlendirilmesi, tanımlanması, şekillendirilmesi, bastırılması süreci bütünüyle kültürel bir oluşuma dayanmaktadır (Keskin ve Ulusan, 2016, s. 63). Cinsiyetin toplumsal bir karaktere bürünmesindeki en temel faktör kültürdür. Tüm toplumlarda kültürün baskın formu, cinsiyet ayrımına dayalı rollerin, pratiklerin, ayrım ve eşitsizliklerin ortaya çıkmasındaki esas nedendir. O kültürel formlardır ki kadının varoluş amacının annelik, eşlik ve kadının yerinin sadece kocasının evi olduğunu dayatmaktadır. İyi bir avukat, savcı, doktor, öğretmen, akademisyen olmak, iyi bir anne ve eş olmaktan daha fazla onay almamıştır. Toplumsal değerler, iş hayatına atılan, ekonomik olarak eşe tabi olmayan kadın profiline karşıdır. Her ne kadar günümüzde bu algı kısmen de olsa kırılsa da çalışan kadının, kadınlık rolleri aynı şekilde devam etmektedir.

Çoğu insan, biyolojiyi bir cinsiyeti diğerinden farklı kıldığı için, toplumsal cinsiyete ilişkin ayrımların doğal bir ayrım olduğunu düşünmektedirler. Ancak, toplumsal farklılıkları, biyolojik ifadeler içerisinde düşünmek dikkat gerektiren bir durumdur. Örneğin, kadınlar 1848'de, insanların çoğunun kadınların politikaya yönelik yeterince ilgi ya da zekâya sahip olmadıklarını düşünmelerinden dolayı, oy kullanmaktan yoksun bırakıldılar. Bu tür durumların biyolojiyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu durum o yerin ve zamanın kültürel kalıplarını göstermektedir. Bir başka örnek de atletik performanslarla ilgilidir. Pek çok kişi, 1925'te en iyi kadın koşucuların dahi bir maratonda erkeklerle asla yarışamayacağına inanmaktaydı. 1925'ten 2010'lara kadar kadın ve erkeklerin dünya maraton başarı grafiğine bakıldığında ise durumun böyle olduğu görülmektedir. Kadınların başarısı gittikçe artmış, kadın-erkek arasındaki maraton koşusu zaman farkı önceleri bir saatten daha fazla iken mevcut dünya maraton yarışlarında rekorlar arasındaki fark 11 dakikaya inmiştir. Atletizmde kadınlar için fırsatlar

çoğaldıkça, kadınlar erkeklerle aralarındaki farkı kapatmaktadırlar. Bu örneklerde görüldüğü üzere, kadınlar ve erkekler arasındaki çoğu farklılık toplumsal olarak oluşturulmuştur denilebilir. (Macionis, 2013, ss. 328-329).

Toplumsal cinsiyetle biyolojik cinsiyet kavramları, birbirlerinden farklı olmakla birlikte birbirlerine bağımlıdırlar. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin açıklamakta yetersiz kaldığı ataerkillik ve sosyal sınıf kavramlarının açıklamasına imkân veren bir kavramdır (Keskin ve Ulusan, 2016, s. 50). Kadın ve erkeğin toplumsal olarak belirlenen rol ve sorumlulukları toplumsal cinsiyet (gender) olarak tanımlanmaktadır (Demirgöz Bal, 2014, s. 15). Toplumsal cinsiyetin kalıp yargıları, bireylerin yaşamlarını etkileyen faktörleri içermektedir. Toplum tarafından kadın ve erkeklerin sahip oldukları düşünülen kişilik özellikleri kadınsı ve erkeksi olarak gruplandırılmaktadır. Toplum, kadınların kadınsı özelliklere sahip olup, erkeksi özellikleri taşımamaları, erkeklerin erkeksi özellikleri taşıyıp kadınsı özellikler göstermemelerini beklemektedir. Bu noktada erkeklerin erkeksi niteliklerine dair kalıp yargılara göre erkekler atılgan, korkusuz, cesur, bağımsız, soğukkanlı, katı, akıllı, saldırgan; kadınların kadınsı niteliklerine göre kadınlar, duygusal, sevecen, ılımlı, hassas, şefkatli, boyun eğen, mütevazı, narin, pasif gibi sıfatlarla tanımlanır. Bu kalıp yargılar nedeniyle kadınlara edilgen bir rol uygun görülürken, aktif, etken rol de erkeklere uygun görülmektedir (Esen vd., 2017, s. 47). Erkekler ağlamaz, kadınlar daha duygusaldır, erkekler lider ruhlu, kadınlar daha duyarlı, ilgili ve bakım vericidir. Bu tür kalıplaşmış ifadelere ek olarak erkek ve kadınlara uygun meslekler de belirlenmiştir. Toplumsal kabullere göre öğretmenlik mesleği kadınlık rolüne daha uygundur. Bu genel kabul kadınların öğretmenlik alanlarında daha fazla istihdam edilmesine vesile olmaktadır. Kadın öğretmenlerin olması, kız çocuklarının eğitime ulaşmasında ve rol model ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir kriter olarak görülmektedir. Ancak bu durum kız çocuklarının, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının etkisi altında kalması gibi bir risk de beraberinde getirmektedir. Kadın ve erkek öğretmenlerin davranış ve taşıdıkları özellikler bakımından toplumdaki kadın ve erkeklerin temsilcisi oldukları düşünülmektedir (Ünal vd., 2017, s. 228). Cinsiyete dayalı işbölümü, hayatın yükünü eşit bir şekilde paylaşmak değildir. Tersine, kadın ve erkeklerin bu şekilde konumlandırılmaları, kadınların aleyhine büyük bir eşitsizlik ve ciddi bir ayrımcılık getirmektedir. Kadınların evle sınırlandırılmaları, meslek sahibi olsalar dahi asıl işlerinin evle ilgili olanlardır kabulü, kadınların çalışma yaşamlarını kısıtlamaktadır (Bora, 2012, s. 6). Kadına ve erkeğe yüklenen kalıp yargılar, kadınlar aleyhine bir ayrımcılığa neden olmaktadır. Erkeğe, kadından daha fazla değer verilmesi ve kadınların ikinci plana atılması bir eşitsizlik durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu eşitsizlik, çalışma/fırsat eşitliği, kararlara katılım, eğitim ve meslek seçimi, seçme özgürlüğü gibi alanlarda daha fazla göze çarpmaktadır. Çalışma, aile ve sosyal yaşamda kadına yönelik ayrımcılık, kadınların sosyal statülerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle de kadınlar toplum içerisinde istedikleri statüye ulaşamamış ve çoğunluğu birçok alanda erkeklerin gerisinde kalmıştır. Bu durum da cinsiyetler arasında eşitsizliğe neden olmuştur (Esen vd., 2017, s. 48).

Geleneksel bilim paradigması eril bir model olarak tanımlanmaktadır. Kadınların deneyimleri görünmez kılınmış, erkek deneyimleri ise genelleştirilmiştir. Örnek olarak, sınıf kavramı genellikle erkek eşe bakılarak tanımlanmış, işsizlik aileyi geçindiren erkeğin işsizliği olarak ele alınmış, göçmen işçi kavramıyla sadece göçmen erkek deneyimlerine odaklanılmıştır. Dolayısıyla kadın ve erkekler arasındaki güç ve pozisyonlardaki uçurumların deşifre edilmesi önem kazanmıştır. Bu noktada feminist araştırmalar yapılarak, kadının sosyal hayattaki deneyimlerinin görünmezliği ve çarpıtılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Sonraki çalışmalarda ise sadece kadının görünmezliği değil, aynı zamanda sosyal bilimlere yön veren temel kavram ve kuramların içerdiği cinsiyet yanlılığı deşifre edilmiş, bilimsel zeminin cinsiyetçiliği sorgulanmıştır (Öztan, 2015, s. 278).

Bir toplumun üyelerinin kadın ya da erkek olmaya başladığı sosyal konumlara ve bireysel özelliklere işaret eden toplumsal cinsiyet kavramı, diğer insanlarla nasıl etkileşim kurduğumuzu ve kendimizle ilgili ne düşündüğümüzü biçimlendiren toplumsal örgütlenmenin bir boyutudur. Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramı, güç, zenginlik ve diğer kaynaklar açısından kadın ve erkeklerin farklı biçimlerde sınıflandırılmasından dolayı hiyerarşiyi de kapsamaktadır (Macionis, 2013, s. 328).

3. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşmasında Etkili Olan Faktörler

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlık ve erkekliğin sosyal yaşamda tanımlanma biçimidir. Cinsiyet rolü, kadına ve erkeğe uygun bulunan kişilik özellikleri ve davranışları olarak kültürel beklentileri ifade etmektedir. Bir erkek için uygun olduğu varsayılan davranışlar erkeksi, kadın için uygun olduğu varsayılan davranışlar ise kadınsı olarak adlandırılır. Kadınsılık ve erkeksilik rollerinin sosyalleşme süreciyle geliştiği bilinmektedir. Cinsiyet rolünün gelişimini etkileyen sosyal faktörler; ebeveynler, kardeşler, öğretmenler, arkadaşlar ve kitle iletişim araçlarıdır. Çocuk ile bu faktörler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimle çocuk, cinsiyet tipine uygun düşen bilgiyi, cinsiyet rollerine ilişkin kültürel değerleri beklentileri gözleyerek ya da doğrudan bu değer ve normlara uygun olan davranışların ödüllendirilmesi ya da uygun olmayan davranışların cezalandırılması vasıtasıyla öğrenir (Güzel Oruk, 2007, s. 14).

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Biyolojik Etmenlerin Rolü

Doğumundan itibaren toplumun genel kabulüne göre kadın ya da erkek olarak iki temel kategoriye ayrılan bireyler, yaşamları boyunca yoğun dayatmalar sonucunda kadınlık ve erkeklik özelliklerini edinirler. Biyolojik olarak bedensel özelliklerinin birbirlerinden farklı olması dolayısıyla kadın-erkek olmak üzere iki temel cinsiyet kategorisi vardır. Böyle bir ayrımın yapılmasına ek olarak sosyal yaşam standartları ve genel kabulü sonucunda, toplumsal değerlerin inşa ettiği bir kadınlık ve erkeklik kimliği oluşturulmuştur.

Cinsiyet, doğumdan önce gelişen biyolojik bir farklılıktır. Cinsiyetler arasında fiziki yeterlilikler açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Erkekler ortalama %10 daha uzun, %20 daha ağır, vücutlarının üst kısmı olarak %30 daha güçlüdürler. Ancak kadınlar, yaşam müsabakasında erkeklerden üstün gelmektedir (Macionis, 2013, ss. 329,332). Yapılan araştırmalara göre kadınların yaşam süresi, erkeklerden daha fazladır. TÜİK'in 2018-2020 yıllarını kapsayan araştırmasına göre yaşam beklentisi 78.3'tür. Erkeklerde doğuştan beklenen yaşam süresi 2018-2020 döneminde 75,6 yıldır. Kadınlarda ise 81,1 yıldır. Genel olarak kadınlar, erkeklerden daha fazla yaşam süresine sahiptir. Kadın ve erkekler arasındaki doğuştan beklenen yaşam süresi farkı 2018-2020 döneminde 5,5 yıldır (https://data.tuik.gov.tr). 2021-2023 ise yaşam beklentisi 77.3 yıl olarak hesaplanmıştır. Kadın ve erkeklerin doğuştan gelen yaşam beklentisi süresi kadınlar lehine 5.3 yıl daha fazladır (www.aa.com.tr).

Kadın erkek arasındaki biyolojik farklılıklara yönelik yapılan araştırmalara göre, hem biyolojiyi hem de tabakalaşmayı gösteren bir farklılıkla erkekler matematiği biraz daha fazla yapmaktadırlar. Kızlar ise az da olsa daha güçlü sözlü beceri sergilemektedir. Ancak araştırma, kızlar ve oğlanlar arasında genel zekâ düzeyi açısından herhangi bir farklılığa işaret etmemektedir. Biyolojik açıdan kadın ve erkekler sınırlı olarak birbirlerinden farklılık gösterirler. Ancak hiçbiri doğuştan birbirinden üstün değildirler (Macionis, 2013, ss. 328-329).

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Ailenin Rolü

Toplumsal cinsiyet, toplumun kültürel değer ve normları tarafından kadın ve erkeklerden beklenilen davranışların oluşturulmasıdır. Kadın ve erkeğin, sosyal yaşam içerisinde kadın ve erkek olarak tanımlanması onların cinsiyetlerine sosyal bir mana yüklenmesiyle ilgilidir. Kadın ve erkekler, doğumlarından itibaren içine doğdukları ailenin, aldıkları eğitimin, sosyo-kültürel değer ve normların, kitle iletişim araçlarının etkisi altında kadın ve erkek rollerini öğrenirler.

Bir bebek yeni doğduğunda, insanlar ilk olarak kız mı oğlan mı diye sorarlar. Bu soruya verilecek yanıt, sadece cinsiyetle ilgili değildir, aynı zamanda çocuğun olası yaşamını da ilgilendirdiği için önem taşımaktadır. Özellikle düşük gelirli ülkelerde, doğacak olan ilk çocuğun erkek olması istenir. Toplumsal cinsiyet mesajları, anne-babaların bebeklerini tutma biçimlerinde de gözlenebilir. Örneğin İngiliz üniversitesinde bir araştırmacı, bir grup kadına kız ya da oğlan olarak giydirilmiş bir bebeği gösterir: kadınlar, kız çocuğunu sık kucaklar, okşar ve şefkatle tutarlar. Oğlan çocuğunu ise sıklıkla havaya atar, diz üstü sıçratır, hoyratça davranır. Buradaki ders açıktır; kadınlar dünyası yardımlaşma ve duygu etrafında döner, erkekler dünyası ise bağımsızlık ve aksiyona öncelik verir (Macionis, 2013, s. 332).

Anne baba, erken gelişim döneminden itibaren çocuk üzerinde sosyalleşme üzerinde önemli etkilerde bulunurlar. Anne babalar, çocuğun cinsiyet rolü davranışlarının başlamasında ve biçimlenmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Yapılan araştırmalar, erken yaşlardaki oyuncak ve etkinlik tercihinin, anne babanın bunları seçme konusundaki yaklaşımlarıyla belirlendiğini göstermiştir. Anne babalar, çocukların, cinsiyetlerine uygun davranışlarda bulunmaları noktasında teşvik edici olmaktadırlar. Cinsiyete uygun olmayan davranışlar ise özendirilmemektedir. Çocuklar büyüdükçe, anne babadan sonra kardeşler, öğretmenler, toplumda yer alan diğer kişiler, cinsiyet rolüne uygun davranış ve tutumları arttırmakta rol oynamaktadırlar (Gökkaya, 1994, s. 15).

Mischel ve Bandura'ya göre, cinsiyet rollerinin kazanılmasında ödül-ceza gibi doğrudan pekiştirmelerin yanında aynı cinsiyetten modellerin gözlemlenmesi ve taklit edilmesi de önemlidir. Küçük çocuklar genellikle kadın ve erkeklerin davranışlarını gözlerler. Ancak, kendi cinsiyetlerinin davranışlarını taklit etmeleri için desteklenirler. Böylece kendilerine benzer gördükleri modellerin davranışlarına dikkat etmeye başlarlar. Oğlan çocuklar eril davranışlar gözler, taklit eder ve öğrenirler. Kız çocuklar, dişil özellikler taşıyan modelleri gözlerler ve onların dişil davranışları ödüllendirilir. Netice olarak kız çocukları dişil davranışları gözler, taklit eder ve öğrenirler. Bu durumu örneklendirmek gerekirse; oğlan çocuklar, tamir işlerini yaptıklarında ödüllendirilirler. Kız çocukların annelerine mutfak işlerinde yardım etmeleri beklenir ve kız çocuklarına bu noktada destek verilir. Tüm bunlara rağmen yapılan çalışmalarda, cinsiyete uygun bu tarz davranışların kazanılmasında yani cinsiyet rollerinin kazanılmasında anne babanın etkisinden ziyade, toplumsal yargıların etkili olduğu gösterilmiştir (Gökkaya, 1994, s. 16). Anne baba, toplumun istek ve beklentileri doğrultusunda, toplumda genel kabul gören davranışların, kız ve oğlan çocuklarına kazandırılması için çaba harcarlar. Kız çocukları üzerinde daha çok baskıcı, kontrolcü, kısıtlayıcı davranırlarken oğlan çocukları, kız çocuklarına göre daha özgür, bağımsız, serbest yetiştirilirler. Oğlan çocuk babasıyla dışarıda daha çok vakit geçirirken kız çocuk evin içinde annesiyle vakit geçirir. Kızlar, çocukluğundan itibaren eve kapatılır, oğlanlar ise dışarı hayatına alıştırılır.

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Eğitimin Rolü

Toplumsal cinsiyet, çalışma alanlarımızı ve kariyer seçimlerimizi belirleyen yeteneklerimiz hakkındaki ilgi ve inançlarımızı şekillendirir. Örneğin lisede kızlar, erkeklerden daha fazla sekreterlik becerilerini kazanır, yemek hizmetleri gibi mesleki dersleri almaktadırlar. Erkekler ise ağaç işleri ve oto mekaniği gibi mesleklere ilgi duyarlar (Macionis, 2013, s. 333).

Toplumsal cinsiyet, doğuştan itibaren aslında var olmayan karakteristik vasıfların ve rollerin, toplum tarafından yapay olarak bireylere yüklenmesidir. Farklı zamanlarda, farklı kültürlerde, kadın ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller, sorumluluklar toplumsal cinsiyet olarak tanımlanmaktadır (Adaçay, 2018, s. 346).

Toplumsal cinsiyette kadınlık ve erkeklik kimliği, doğuştan itibaren ve farklı kurumlar, yapılar, değerler eliyle inşa edilmektedir. Bu konuda eğitim kurumu, belki de en bilinçli işleyişi yapmaktadır. İlköğretimde, özellikle kız ve oğlan çocuklarının nasıl birer kadın ve erkek, anne-baba, eş olacakları konusunda ders kitaplarında yer alan örneklerle toplumsal cinsiyetin yaratımı olan kadın ve erkekler üretilir. Ders kitaplarında, kadın ve erkek kimliğinin kazandırılmasına yönelik sayısız örnekle karşılaşmak mümkündür. Ders kitaplarında cumhuriyet döneminde ve 1950'den sonra yer alan ifadeler arasında büyük değişiklikler bulunmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ders kitaplarında kadın ve erkeğin dayanışma içerisinde hareket ettiğine dair örnekler bulunmaktadır. Okutulan ders kitaplarında kadın ve erkeklere ait görevler, kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıyor. 1928 basımlı *Yurt Bilgisi* kitabında geçen cümleler şu şekildedir:

"Şu annem. Görüyorum ve anlıyorum ki hiçbir işte babamı yalnız bırakmıyor. Her şeyde ona yardım ediyor. Demek ki babamla annem arasında sıkı bir tenasüt var… Babamla annem birleşmişler, hem kendilerinin hem çocuklarının saadetini temin etmek için çalışıyorlar… Anneyle baba galiba her evin temel taşıdır" (Gümüşoğlu, 1998, s. 103).

1941 basımlı *Alfabe* kitabında geçen bir cümlede, oğlan çocuk, annesine yardım etmenin, onun her dediğini yapmanın ne güzel şey olduğunu söylemektedir. 1953 basımlı *Kolay Alfabe* kitabında ise anne, önlüklü ve mutfakta iş yaparken görülmektedir. Önlük, sonraki ders kitaplarında da vazgeçilmez

bir unsur haline gelmiştir. Anne, mutfakta ya da mutfak dışında, eşini, çocuğunu uğurlarken ya da karşılarken kapıda önlüklü olarak resmedilmiştir. Nasıl ki forma ve kep hemşireyi, üniforma polisi tanımlıyorsa, mutfak önlüğü de anneyi tanımlayan bir aksesuara dönüşmüştür. Kadının toplumdaki rolünü vurgulaması açısından önlük olmazsa olmazdır (Gümüşoğlu, 1998, s. 104).

1939'da 1. sınıflar için olan *Okuma Kitabı'*nda, Şehir adlı parçada şu cümleler geçmektedir: "Büyük alanlarda bahçeler, heykeller var. Küçük çocukların bir kısmı, bahçede ağaçların altında oynuyorlar. Çok küçükler arabalar içinde uyuyorlar, anneleri, dadıları onların yanında bekliyorlar". On yedi yıl sonraki *İlk Okuma ve Alfabe* kitabında, "…anneleri, ablaları onların yanında bekliyorlar" ifadesi yer almaktadır. Burada, dadı ile abla yer değiştirmiş, ablanın potansiyel bir anne olduğu hatırlatılılmıştır (Gümüşoğlu, 1998, s. 104).

1945'ten itibaren küçük kız çocuklarına mutfak önlüğü giydirilmeye başlanmıştır. 6-7 yaşındaki kızlar da mutfağın elemanı olarak kitaplarda gösterilmiştir. 1971 basımlı *Kolay Alfabe* kitabında ütü yapan anne, boyu yetişmediği için tabureye çıkıp masa silen kız, büyükannesinin yanında diz çöküp oturan kitap okuyan oğlan çocuk resmedilmiştir. Kızlar, temizlik hizmetlerine, oğlanlar bilgilenmeye yönlendirilmektedir. 1945-46 yılı 1. sınıflar için basılan *Hayat Bilgisi* kitabında şu cinsiyetçi ifadelere yer verilmiştir:

"Sabah olur kalkarız, çay içer ekmek yeriz,
Babam işine gider, biz okula gideriz
Akşam olur hepimiz toplanırız masaya
Annemizin yaptığı yemek konur ortaya
Yemek yer konuşuruz, sonra da işler başlar
Annem bulaşık yıkar
Babam gazete okur, biz de ders çalışırız". Bu dönemden sonra, annenin yemek yaptığı, bulaşık yıkadığı, babanın gazete okuduğu örnekler sürekli olmaya başlamıştır. 1947 basımlı 2. sınıf Hayat Bilgisi kitabında, Evimizdeki İnsanların İşleri başlıklı yazıda, " babam doktordur, iç hastalıklarına bakar. Annem okumuş, yazmış bir kadındır. Evinin, çocuklarının işini görür. İşçi kadın ona yardım eder". Bu yılların eğitimcileri kadının yaşamını okumuş-yazmışlıkla ve ev işleriyle sınırlamıştır (Gümüşoğlu, 1998, s. 105).

Eğitim öğretim hayatında cinsiyet ayrımcılığını içeren söylemler, davranışlar, görseller, genelde erkeklere daha fazla dikkat yöneltmek, kız öğrencilerin başarılarından ziyade görünüşlerine önem vermek, kadınların başarılarını yeteneklerinden farklı sebeplere dayandırmak, cinsel içerikli şakalar, konuşmalar yapmak, gizli ya da açık bir şekilde yapılan taciz ve daha birçok neden kızların başarı, kişilik ve beklentilerini olumsuz yönde etkileyen okulun soğuk iklimi olarak belirtilmektedir. Normal ya da doğal hale getirilmiş ataerkil, cinsiyetçi rol kalıp ve pratiklerden örülmüş bir kültür, gizli ya da açık olduğunda doğal görülerek eğitim sürecindeki çocukları etkilemekte, onların benlik algılarını, geleceğe yönelik tercihlerini biçimlendirmektedir. Bu durumu örneklendirecek olursak; kız öğrenciler daha başarılıdır ancak erkekler daha zekidir. Kızlar daha çok çalıştıkları ve ezberci oldukları için daha başarılıdırlar. Daha fazla boş vakitleri olduğu için derslere daha fazla vakit ayırırlar. Kız evlenip anne olacak. Erkekler evi geçindirecek. Bu yüzden erkeklerin okuması daha önemlidir, çünkü onlar iş sahibi olup evi geçindireceklerdir (Adaçay, 2018, ss. 359-360).

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Ataerkil Kültürel Değerlerin Rolü

Cinsiyetlerin kendine özgü nitelikleri vardır, ancak bireylerin cinsiyet kalıplarını ve tutumlarını belirleyen temel faktör kültürdür. Kültür zamanla değişebilen rol ve modelleri kadın ve erkek için belirlemektedir. Cinsiyet ve cinsiyet kültürüyle ilgili çalışmalarda "cins", "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" kavramları farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet anlamına gelen "gender" kelimesini sosyolojiye kazandıran Ann Oakley "sex" kelimesiyle biyolojik olarak kadın ve erkeği birbirinden ayırmış, "gender" kavramıyla da toplumsal cinsiyeti belirterek kadınlık ve erkeklik arasındaki bölünmeye dikkat çekmiştir (Ersoy, 2009, ss. 209-210). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların sosyal düzlemde kurulmuş taraflarına vurgu yapmaktadır. Bu terimin kapsamı, ortaya çıktığı ilk andan itibaren sadece bireysel kimlik ve kişiliği

değil, sembolik düzeyde "kadınlık" ve "erkeklik"in kültürel idealleriyle stereotiplerini, yapısal düzeyde de kurum ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine alacak şekilde genişlemiştir (Marshall, 1999, s. 98).

Cinsiyet kültürü kavramıyla cinsiyete dair tüm nitelemeleri, değerlendirmeleri izah edebiliriz. Cinsiyet kültürü, toplumsal cinsiyeti ve cinsiyet rollerini içine alan ve belirleyen bir kavramdır. Cinsiyete yönelik değer, tutum ve davranışların nasıl olması gerektiğini belirten, bu yönde uyarılar yapan, sınır koyan, rehberlik eden ve yönlendiren kültürün alt bir bölümüdür. Kısaca cinsiyet kültürü, cinsiyete dair kültürün geliştirdiği tüm değer hükümleridir. Cinsiyet kültürü, insanlar arasında düzen sağlar. Bu nedenle de önemlidir (Ersoy, 2009, s. 211).

Kültürel normlar aracılığıyla kadın ve erkek olmanın getirdiği görev ve sorumlulukların hangi nedenlere dayanılarak cinsler arsında paylaştırıldığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin ev içi işlerinin daha çok kadınlara verilmesinin nedenini açıklayan fizyolojik nedenlere bağlı olarak görüş bildiren yaklaşıma göre, cinsiyet rolleri uzun zaman önce kadın ve erkekler arasındaki fizyolojik farklar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Böyle bir ayrımın temeli ise; kadınların hamile kalması, çocuk doğurması ve besleyip büyütmesine dayanmaktadır. İlkel dönemlerde, günümüzden farklı olarak kadınlar, yetişkinliklerinin büyük bir bölümünde ya hamileydiler ya da çocuk bakmaktaydılar. Oldukça sağlıklı kadınlar dahi hamilelik dönemlerinde ve sonrasında davranışsal olarak kısıtlanmışlardır. Ayrıca, çocuklarını beslemek için, çocuklarına yakın olmak mecburiyetindedirler. Buna erkeklerin, görece fazla fiziksel güç ve koşma hızı eklendiğinde yolculuk, güç ya da dayanıklılık gerektiren işlerin kadınlardan ziyade erkeklerce yapılması, var olan koşullar neticesinde doğal bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da erkekler avcı, çoban, savaşçı olurken; kadınlar daha çok ev içinde kalmış, çocuklara bakmış, ziraat yapmış ve ev işlerini üstlenmişlerdir. Rollerin bu şekilde farklılaşması, zaman içerisinde hayatın tüm alanlarına yayılmıştır. Sonuç olarak erkekler genelde cesur, güçlü, bağımsız, serüvenci olarak, kadınlar ise sıcak, edilgen, ev ve çocuk bakımından sorumlu bir bakıcı olarak görülmüştür (Vatandaş, 2007, s. 38).

Toplumsal cinsiyet, kalıplaşmış yargılar nedeniyle bir ayrımcılık getirmektedir. Bu yargılar, toplumda hangi statü ve rollerin kadınsı ya da erkeksi olarak sınıflandırıldığını gösteren kültürel ve sosyal yaklaşımdan beslenmektedir. Bu yaklaşım genelde, aile yapısını korumaya çalışan geleneksel toplumlarda görülmektedir. Bu toplumlarda ev içi ve bakım hizmetleri kadına, evin geçimini sağlama görevi ise erkeğe verilmiştir. Bu ayrım, kadınların sosyal hayatın farklı alanlarına ulaşmasına engel olmakta, bu alanlara ulaşan kadınların ise ayrımcı söz ve uygulamalara maruz kalmasına sebep olmaktadır (Erikli, 2020, s. 47). Kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte evin geçiminde aktif rol alması, kadının çocuk ve ev içi bakımı görevinden muaf tutulmasını ya da bu görevi eşiyle eşit paylaşmasını getirmemiştir. Kadın, evin geçimini sağlayan bir birey olmakla birlikte ev içi ve aile düzenini sağlama, muhafaza etme görevini yürütmeye devam etmektedir. Örneğin çalışan bir kadın, çocuk sahibi olduğunda işini bırakmak, çocuğuna bakmak zorundadır. Annelerin büyük çoğunluğu, çocuktan sonra işlerine dönememektedir. İşlerine dönebilen kadınlar, maddi koşulları doğrultusunda kreş, bakıcı seçeneklerinden faydalanmakta, bu imkâna erişemeyen kadınlar ise çocukların bakımını aile içerisindeki bir kadına (büyükanne, kız kardeş…) devretmektedirler. Yani kendi sorumluluğunda olan çocuk bakımını yine bir kadın üstlenmektedir. Dolayısıyla kadına ait görev ve sorumluluklar erkeklerle paylaşılmamakta, yine kadınlar arasında paylaşılmaktadır. Bu durumun temel sebebi baskın kültürel ataerkil yargılardır.

Batı tarihine bakıldığında kadın-erkek eşitliğinin olmadığı görülmektedir. Birçok filozof yetiştiren, devlet kavramının ortaya atıldığı Antik Yunan'da kadın, sosyal ve siyasal haklardan mahrum olan bir varlıktır. Eve hapsedilmiş, dünyayla bağlantısı yakın olduğu bir erkek vasıtasıyla mümkün olabilmiştir. Ev işleri ve çocuk bakımıyla sorumlu tutulan kadının duyguları önemsenmemiş, eşine sonsuz bağlılık içerisinde yaşaması beklenmiştir. Seçme hakkı sadece erkeklere aittir. Kadın daha çok akılsız ve şeytani bir varlık olarak görülmüştür. Batı hukukunun temeli sayılan Roma hukuku kilise hukukunu etkilemiştir. Bu hukuka göre kadın doğumundan ölümüne kadar ya babasının ya da kocasının tahakkümü altındadır. Evlenen kadının reisi kocası olur. Zorunlu haller dışında (sapkınla evli olmak gibi) kadının evliliği ömür boyu devam eder. Kadının şarap içmesi, zina yapması, çocuk aldırması söz konusu bile değildir. Kocası zina yapsa dahi boşanma hakkı yoktur (Akalın ve Baş, 2018, ss. 116-117).

18.yy.da Mary Wollstonecraft'a göre kadın olmak, ilk günden itibaren öğrenilen ve yapay olarak üretilmiş olmasına rağmen doğal sanılan ve değişmez kabul edilen bir olgudur. 19.yy.da Sarah Grimke, " erkeklerin görevleri, kadınların görevleri, erkeklerin alanı, kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi fikirlerdir " diyerek toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve tüm alanların da bu ilişkiler çerçevesinde yapılandığını vurgulamaktadır (Temizarabacı Yıldırmaz, 2005, s. 83). Kadın ve erkekler, kadınlık ve erkeklik rol ve davranışlarının doğrudan kendi cinsiyetleriyle ilgili tabii bir durum olduğunu kanıksamıştır. Yaratılıştan kaynaklı olduğu düşünülen cinsiyet ayrımcılığı, kültürel değerler, medya, aile, sosyal çevre, eğitim, toplumsal kurum ve kuruluşlarca körüklenmektedir. Bu ayrımcılığa dayalı olarak hak ihlalleri, şiddet, öldürme, taciz, istismar, aşağılanma gibi pek çok sözlü ve fiziki eyleme maruz kalan kadınlar, başına gelen, gelebilecek olan tüm saldırıların baş sorumlusu olarak kendisini yargılayabilmektedir. Erkek yapar, kadın çeker söylemi, toplumun değişmez değeri haline gelmiştir.

Ataerkil toplumsal yapı içerisinde, ailedeki hiyerarşik sıralamanın en alt basamağında kız çocukları bulunmaktadır. Kız çocukların erken yaşlarda evlendirilmeleri, toplumsal yapının kadınlara biçtiği geleneksel rollerin öncelikli olarak eş ve anne olmasıyla yakından ilişkilidir. Geleneksel işbölümünde, erkeklerin evin geçimini sağlaması, kadınlardan ise ev işleri yapmaları ve çocuklara bakmaları beklenir. Bu kalıp yargılar, oğlan çocukları eğitime, istihdama ve kendilerini geliştirmeye sevk ederken kız çocuklarına evlilik dışında sınırlı alternatifler sunmakta ve onları ilkokulu bitirdikten sonra evliliğe teşvik etmektedir. Bu tarz evliliklerde yaşanan cinsel ilişkiler, çoğunlukla kız çocuklarının istekleri dışında gerçekleşmektedir. Kanunlarda bu tarz ilişkilerin yasak olmasına rağmen, erken yaştaki evliliklerin toplumsal olarak meşru görülmesi sebebiyle, çocukların cinsel istismarı cezalandırılmamakta ve görmezden gelinerek (Yüksel Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012, s. 135) istismara göz yumulmaktadır.

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Ekonominin Rolü

Kadınlar, evde yaşlı, çocuk, ev bakımı işleriyle uğraşmaktadırlar ancak bu emeğin bir karşılığı yoktur. Bu emek görülmez, yapılan iş takdir edilmez. Ev içi işler, kadınların gelir kazandıran faaliyetlere katılmalarını sınırlandırmakta ya da engellemektedir. Kadınlar bakım yükümlülükleri nedeniyle işgücüne kesintili ya da kısmi zamanlı katılmaktadır. Bu da kadınlara verilen düşük nitelikli işlerin ve ödenen düşük ücretlerin gerekçesi yapılmaktadır. Kadın kavramıyla yakından ilgisi olan "yoksulluk" araştırmalarında konunun cinsiyet yönü göz ardı edilebilmektedir. Ancak günümüzde yoksulluk sınırında yaşayan 1.3 milyar insanın %70'i kadındır. Dünya mülkiyetinin sadece %2'si kadınlara aittir. Kadınların kalkınmaya yaptığı katkı yeterince değerlendirmeye alınmadığı için sosyal açıdan kabul edilmesi de sınırlı olmaktadır. Örneğin, bugünün popüler olan iktisat doktrini, Neoklasik İktisat "işbölümünde ihtisaslaşmayı ve rasyonelliği" temel varsayım olarak kabul ederek, kadının hane içinde ve dışında çalışması durumunda bunun rasyonel olmayacağını söyleyerek, kadına sadece annelik ve ev hanımlığı görevini biçmektedir. Bu şekilde ayrımcılığı desteklemektedir. Bu tarz bir bakış açısı, kadınların ev dışı işlere katılmalarının aslında ne kadar yanlış bir girişimmiş gibi olduğunu ispatlamakta ve erkeklere göre daha aşağı konumlarda istihdam edilmelerinin ve daha düşük ücret almalarının nedeni de açıklamaktadır. Çünkü kadınlar uzmanlık alanının dışına çıkmış, irrasyonel bir seçim yapmışlardır, dolayısıyla cezalandırılmaları da doğaldır (Adaçay, 2018, s. 360).

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Dinin Rolü

Yüzyıllardan beridir din ve inanışlar, cinslerden birine, diğerine nazaran daha fazla önem vermiştir. Ana Tanrıçadan Tanrıya giden bu süreçte, tek tanrılı dinlerle ataerkillik doruğa çıkmış, kadının toplumda ikincil planda yer alması pekiştirilmiştir. Dinin kadına biçtiği rol, anneliğin yüceltilmesini getirmiş, kadının özgür varlığına ipotek koyulmuştur. Geleneğin dinselleşmesi ve dini ritüellerin gelenekselleşmesi, kadını sosyal ve siyasal yaşamda cinsiyet ayrımcı politikalarla karşı karşıya bırakmıştır (Özdamar, 2004, s. 367).

Toplumsal cinsiyetin inşa edilmesinde, kadın erkek eşitsizliğine yol açan kurumlardan biri olarak gösterilen dinin kadına yaklaşımıyla ortaya çıkan toplumsal cinsiyet baskıları değişiklik göstermektedir. Örneğin, Japon toplumuna ait bir din olarak gösterilen Şinto dininde eğitim oldukça önemlidir. Şinto, kadın erkek eşitliğinin en çok gözetildiği dindir. Ancak Japonya kadın ayrımcılığının en çok yaşandığı

ülkelerdendir. Türkiye, Filistin, Ürdün, Yemen, İran gibi Müslüman olan ülkeler ve Şili gibi Katolik ülkelerde, yani dinsel motiflerin ön planda olduğu yerlerde, kadınlara karşı ayrımcılık, töre ve namus cinayetleri olarak ortaya çıkmaktadır (Adaçay, 2018, ss. 255-256).

İncil, Tevrat ve Kur'an, kadınla ilgili farklı ayetleri barındırmaktadır. Tevrat'ta kadının yaratılışıyla ilgili şu ayete göz atmak gerekir: "…Rab Allah, adamın üzerine derin uyku getirdi ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapladı. Rab Allah, adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi" (Tevrat, Bap 2). Tevrat'ta Rab Allah'ın yasak ettiği ağacın meyvesini, yılana aldanarak yiyen ve Âdem'e de veren Havva'ya Rab Allah şu sözleri söylemektedir: "Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın; ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır (Tekvin, 3-4). Tasavvura göre kadın, hayatın her alanında erkeğin kontrolünde, onun kölesi olarak görünmektedir. Tevrat'ta genel usule göre her erkek kendi evinde sınırsız güce sahiptir (Baseri, 2014, s. 124). İslamiyet kadına verilen değer açısından diğer iki dinden farklı bir konumda yer almaktadır. İslamiyet'te kadın, diğer iki dinin aksine doğrudan suçlanan, cennetten kovulmanın tek suçlusu, ikincil bir konumda değildir. Ancak Nisa suresinde bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine izin verilmiştir. Kur'an'da kadınla ilgili ayetlerin çoğunda kadınların haklarından bahsetmektedir. Bunun sebebi, dönemin kadına bakışının iyileştirilmesi, sonraki dönemlerde kadın istismarının önüne geçilmesidir. İslamiyet, diğer iki semavi dinin tanımadığı kadına miras ve boşanma gibi haklar vermiştir. Ancak toplumsal kadim gelenekler, Kur'an'da verilen hakların tam anlamıyla verilmesine ya da bu hakların anlaşılmasına çoğu toplulukta engel olmuştur (Şahin ve Toprak, 2016, s. 207).

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Medyanın Rolü

Toplumsal rol ve pratikler, cinsiyet temelli bir bakış açısıyla düzenleyen toplumsal cinsiyet reklamlar, haberler, televizyon programları gibi pek çok popüler medya ürününde ortaya çıkmaktadır. Medya, toplumsal cinsiyet temelli ön kabulleri popüler hale getirmektedir. Toplumsal kabul ve değerlerin yeniden üretilmesinde önemli bir role sahiptir (Şeşen, 2020, s. 9).

Tarihsel sürece bakıldığında, kadınların koruma ve büyütme işlerini erkeklerden daha başarılı bir şekilde yaptıkları görülmektedir. Dolayısıyla doğal alanlarının ev ve özel alan olduğuna ilişkin görüş medya aracılığıyla sunulmaktadır. Bu görüş, kadınların doğasının bir parçası olarak görülmekte, medya yoluyla sunulan, beslenen bu gibi görüşler evrensel hale gelmektedir. Bu anlamda Simone De Beauvoir, İkinci Cinsiyet adlı eserinde "Kadın doğulmaz, kadın olunur" derken, kadın rollerinin doğadan değil yüzyıllardır devam eden ve kadınların da medya ve medya ürünleriyle içselleştirdiği toplumsal önyargılar ve geleneklerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Özel alanda kadının, ev kadınlığı, annelik ve eş gibi rollerini doğasının bir gereği gibi üretip sunan medya, kadının benimsediği, içselleştirdiği toplumsal kalıpları, onu ikinciliğe mahkûm etmekte, ekonomik ve kültürel özgürlüğünü elinden alarak, kadını erkeğe bağımlı hale getirmektedir (Güz, 2022, s. 33).

Medya, kadın bedeninin idealize edilmesi ve toplumda ideal kadın tipine erişme noktasında toplumu teşvik edici yönde hareket etmektedir. Medyada kadınlar, yaratılan beden imajına hapsedilmektedir. Medya araçlarında, reklam, dizi, televizyon programlarında, kadın bedeninin kusursuzluğu vurgulanmaktadır. Kadınlar, medyada sürekli olarak yer verilen moda, diyet, estetik, cerrahi ameliyatlar, kozmetikle ilgili programlar aracılığıyla idealize edilen bedenlere sahip olmaları için teşvik edilmektedir. İdealize edilen beden formuna sahip olmayan bir kadın, toplumda dışlanma, kınanma, ötekileştirilme durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumlardan kendilerini korumak için kadınlar, ağır diyetler yapmakta, estetik, cerrahi ameliyatlar, fitness, kozmetik ürünler gibi pek çok farklı uygulamaya yönelmektedir (Suiçmez, 2018, s. 67).

Medya, kadınları bir bedene indirgeyerek sömürmektedir. Kadın, ataerkil roller içerisine hapsedilmektedir. Kadın kimliği eş ve çocuklarıyla kurulmaktadır. Cinsel kimliklere yüklenen anlamlar, kadını belli bir kalıba sokmaktadır. Ataerkil yapı içerisinde kadın, kontrol altına alınan, özne olarak sayılmayan bir cinsel meta haline getirilir. Medyada erkek egemenliğini pekiştiren, kadını şiddet gören, aldatılan, cinsel obje olarak kullanan ve kadına tüketici bir birey imajı veren programlar çoğunluktadır (Adaçay, 2018, s. 353).

4. Postmodernizmin Beden Tasarımında Kadın Olmak

Bedenle ilgili her şey toplumsal cinsiyetin damgasını taşımaktadır. Beden, sosyal kontrolün somut olarak uygulandığı bir zemindir (Çakır, 2020: 262). Ataerkil kapitalist formasyonun sürekliliği için kadın bedeninin fetişizmi en yükseğe taşınmaktadır. Güzelliğin pazarlanması ve inanılmaz boyutlardaki güzellik endüstrisinin ortaya çıkmasıyla birlikte, güzellik kâr edilen bir unsur haline gelmiştir. Endüstrinin kâr elde etme zincirlerinin tamamlanması, sistemin kadınları "güzel bir bedene sahip olma"ya indirgeyen cinsiyetçi kodlarla olmaktadır (Topateş, 2015, s. 34).

Postmodern toplumlarda beden kutsal olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle bireyler bedenlerine daha fazla emek ve zaman ayırma çabasındadırlar. Postmodern toplumda beden ve mutluluk özdeşleştirilmiştir. Bu toplumlarda vaat edilen mutluluk, bireyin bedeninin görünüşünden hoşnut olmasıyla mümkün olmaktadır. Özellikle kadın bedeninin görünüşü üzerinde Antik çağlardan beri süregelen hazır kalıplar, ideal ölçüler bulunmaktadır. O dönemde açık tene hayranlık duyulmuştur, yüz için beyaz porselen, kar beyazı eller gibi benzetmeler kullanılmıştır. 19.yy.ın sonuna doğru Batı'da beden algılarında değişiklikler meydana gelmiştir. Şişmanlık uyuşuklukla ilgili görülmüş, zayıf bedenler de başarının temsili haline gelmiştir. Postmodern toplumda da birey, bu gibi hazır kalıplar içerisine sokulan yeni beden anlayışına dönük olarak belirlenen ideal ölçütlere yakınlaştıkça mutlu hissetmeye başlamıştır (Erdoğan, 2021, ss. 50-51).

Geleneksel düzende bedenin gösteriş veya narsisik algılanması söz konusu değildir. Emek süreci ve doğayla ilişki kurma amacıyla ulaşılmış büyülü bir beden algısı vardır (Baudrillard, 2008, s. 163). Ancak günümüz toplumlarında beden, güzelliğin, abartının, mükemmel olmanın aracı ve her an müdahale edilebilen, değiştirilebilen bir algılayışla tanımlanır. Bu noktada kozmetik sektörü, bedenin hareket alanı olmaktadır. Burun yeniden yapılabilir, kırışıklıklar yok edilebilir, yağ aldırabilir. Beden, bir tüketim metası olarak görülebilir. Bu tür estetik işlemler, hem erkeklere hem de kadınlara özendirilebilir. Rekabetçi dünyada sıradan bir insan olmak yeterli değildir, herkes kendisini sunmaya, genç bedensel kusursuzluk idealine yaklaşmaya teşvik edilir (Özbolat, 2011, s. 322).

Günümüz toplumlarında kadınlar, özellikle medya tarafından sunulan uzun pürüzsüz bacak, hokka burun, dolgun göğüs ve dudak, inci diş, parlak dolgun sağlıklı saç, ince beden gibi özelliklere bağımlı hale gelmişlerdir. Kadınlar, süreklilik arz eden çeşitli eylem, söylem ve pratiklerle bir içselleştirmeye maruz bırakılmaktadırlar. İdeal kadın tipi zayıf ve genç görünen bir kadın bedenini temsil etmektedir. Günümüzdeki kadın, bedenlerini reklamlarda yer alan imgelere benzetmek için büyük bir çaba içerisindedir. Dolayısıyla kadınlar özellikle reklamlar aracılığıyla araçsallaştırılmakta, metalaştırılmakta ve tüketime bağımlı modern köleler haline getirilmektedirler (Alyakut, 2016, s. 700). Postmodernizmde ideal kadın bedenine sahip olmak isteyen bireyler, ağır diyetler, sporlar, yağ aldırma ve mide küçültme operasyonları, mide balonu kullanma, aralıklı oruç, estetik operasyonlar gibi farklı yol ve yöntemlerle güzel, zayıf ve ince görünmeye çalışmaktadırlar. Bedenler sürekli olarak bu şekilde idealize edilmektedir.

Toplumsal cinsiyet ve kadın sorunları

Toplumsal cinsiyetle kadınlara yüklenen görev ve sorumlulukların ağırlığı kadınları belirli alanlara hapsederek sosyal hayatın birçok yerinden onları soyutlamıştır. Kadınlar, eğitim, sağlık imkânlarından, ekonomik olanaklardan mahrum bırakılmaktadır. Erken yaşta evlilik, her tür şiddet eylemi, en ciddi boyutuyla yaşam haklarının ellerinden alınması ve daha birçok tehdit unsuru kadın olmaktan dolayı karşılaşılan sorunlardan bazılarıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle Türkiye gibi ülkelerde kadın, evlilikle bağdaştırılmaktadır. Erkek için ise bu durum beklenen ve alkışlanan bir etkinliktir. Bu tarz toplumlarda yaratılan baskı, namus cinayetleri başta olmak üzere, ergen ya da istenmeyen gebelikler, sağlıksız şartlarda düşük, sağlık hizmetlerinden yararlanamama (Doğan ve Piyal, 2017, s. 157), şiddet, taciz, tecavüz, çalışma ve eğitim hayatından mahrum olmak gibi sayısız soruna neden olmaktadır.

Toplumun kadınlardan beklediği kalıp roller, kadınların doğuştan gelen insan haklarını kullanmalarına engel olmaktadır. En temel hak olan yaşam hakkı ellerinden alınmaktadır. Bunun en

gerçek örneği ise namus cinayetleridir. Namusu kirlenen kadın, babası, erkek kardeşi, kocası, eski eşi, erkek arkadaşı ya da diğer erkek akrabaları tarafından infaz edilmektedir (Demirgöz Bal, 2014, s. 18).

6. Sonuç Ve Öneriler

Öteki sayılan, eve kapatılan, evlenip çocuk sahibi olmak dışında alternatif tanınmayan, iyi bir anne ve eş olmak dışında asli bir görevi olmayan, benliğinden önce cinsiyeti gelen bir varlık olarak kadın her daim var olma mücadelesi vermiştir. Erkeğe bağımlı olacak şekilde üretilen kurallarla, inanç sistemleriyle, tepeden tırnağa her tür toplumsal yapıyla çelik bir sandığa hapsedilen kadın, eşitsizlikler içerisinde eşitliği, esirlik içerisinde özgürlüğü, ikinci sınıfta yer almasına rağmen birincil olmayı, toplumsal önyargı ve kalıplaşmış değerler içerisinde ben de varım deme savaşını sürdürmeye devam edecektir. Kadına yönelik baskı, aşağılama, yok sayılma, öldürülme, intihara sürükleme gibi sayılamayacak kadar çok olan şiddetin azaltılması değil ortadan kaldırılması elzemdir. Toplumsal tüm sistem ve kurumların bu açıdan ataerkillikten kurtarılıp insani vasıfla donatılması gerekmektedir. Erkektir döver, söver söylemlerinin erkektir sever, över söylemlerinin alması için mücadele eden sivil toplum kuruluşları, vakıf ve derneklerin, devletle iç içe hareket etmesi gerekmektedir. Zira kadına yönelik insanlık suçları, toplumsal bir mesele olmaktan çıkıp evrensel bir soruna dönüşmüştür. Bir canlıya hayat veren, anne olan bir canlının, toplumda en saygın yerde olması gerektiği, asıl gerçeklik olarak inşa edilmelidir. Kadın, eteğinden, şalvarından, tülbendinden, yazmasından, türbanından, peçesinden hakarete uğramamalı, aşağılanmamalıdır. O utanılacak değil, yüceltilecek bir varlıktır. Onun yüceliği, toplumsal hayatı düzenleyen ve devam ettiren tüm faktörlerin, kurum ve kuruluşların kadın ve erkek üzerinden değil insan üzerinden bakan bir perspektifinin olması, oluşturulmasıyla mümkün olabilir.

Bir cinsin, diğer cinse üstünlük kurduğu ve bu üstünlükten kaynaklı güç ve baskı uyguladığı bir sosyal yaşamda kadının yok sayılması, toplumsal gelişime, ilerlemeye balta vurulması demektir. İnsani ve ilmi açıdan gelişmenin anahtarı, kadınların bağımsız, özgür, her konuda bilgiyle donatılmış bir eğitimle yetiştirilip toplumsal yaşamın her zerresine katılması üretime, bilim sahasına girmesinden geçmektedir. Kadın sığınma evlerinin sayısının artmasıyla değil kadın doktorların, mimarların, mühendislerin, yazılımcıların, akademisyenlerin, girişimcilerin artmasıyla bir toplum ileriye gidebilir. Kadın sığınma evlerine tek bir kadının bile muhtaç olmadığı insani, eşitlikçi, temel hak ve özgürlüklerin dokunulmazlığının tam anlamıyla sağlandığı, cinsler arasındaki eşitsizliğin yok edildiği, kadın cinayetlerinin değil kadın başarılarının konuşulduğu bir toplum, bir ülke, bir dünya mümkündür.

Kaynaklar

Adaçay, F. R. (2018). Toplumsal cinsiyetin yaratılması ve sürdürülmesinde temel kurumların rolü. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, *1*(2), 345-363.

Akalın, T.; Baş, R. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sanatçılara yansıması. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 112-128.

Aktaş, G. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon dizilerine yansıması üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, *1*(1), 1-12.

Alyakut, Ö. (2016). Postmodern toplumda kadın kimliğinin bedeni üzerinden inşası. *Journal of International Social Research*, *9*(47), 696-709.

Baseri, A. (2014). Semavi dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) kadına şiddet ve saygının karşılaştırılması hakkında araştırma. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (3), 123-127.

Baudrillard, J. (2008). *Tüketim toplumu söylenceleri/ yapıları*, (Çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin), (3. Baskı), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beauvoir, S.D. (1977). *The second sex*. New York: Penguin Books.

Bora, A. (2012). *Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık: Çok boyutlu yaklaşımlar* (Der. Çayır, K. ve M. Ayan Ceyhan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, *1-14.*

Çakır, H. (2020). Sosyal medyada bedensel dış görünüm söyleminin kadın bedenini inşası: Sosyolojik bir değerlendirme". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 3 (2), 261-272.

Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, *1*(1), 15-28.

Doğan, H. Ö., & Piyal, B. (2017). Toplumsal cinsiyetle ilişkili sorunlar. *Turk J Public Health*, *15*(2), 150-163.

Erdoğan, U. (2021). Sanayi toplumları bağlamında Dahrendorf'un sınıf anlayışı, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (41), 1457-1489.

Erikli, S. (2020). Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 39-60.

Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-230.

Ertan, F.Ö. (1996). *Yönetimde kadınların azlığına yol açan etkenler ve yöneticilerin kadınların yönetim görevlerinde çalışmaları konusundaki görüşlerine ilişkin bir araştırma.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi. Personel Yönetim Anabilim Dalı. İstanbul

Esen, E., Soylu, Y., Siyez, D. M., & Demirgürz, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet algısının toplumsal cinsiyet rolü ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. *E-International Journal of Educational Research*, *8*(1), 46-63.

Gökkaya, F. (1994). *Anne babaların cinsiyet rolü algıları ve cinsiyete uygun çocuk yetiştirme eğilimleri ile okul öncesi çocuklarının cinsiyet rolü gelişimi (oyuncak tercihi ile) arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı. İzmir.

Gümüşoğlu, F. (1998). Cumhuriyet döneminde ders kitaplarında cinsiyet rolleri (1928-1998), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler,* (Ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 101-128.

Güz, H. (2022). Kadın kimliğinin medyada öteki üzerinden yeniden inşası ve yeni formu: Yeşil moda ve yeşil defileler. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 4(20), 31-46.

Güzel Oruk, S. (2007). *Toplumsal cinsiyetin oluşumunda psiko-sosyal ve dinsel faktörlerin rolü ve önemi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, İzmir.

Keskin, F.; Ulusan, A. (2016). Kadının toplumsal inşasına yönelik kuramsal yaklaşımlara dair bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* (26), 47-68.

Lindqvist, A., Sendén, M. G., & Renström, E. A. (2021). What is gender, anyway: a review of the options for operationalising gender. *Psychology & sexuality*, *12*(4), 332-344.

Macionis, J.J. (2013). *Sosyoloji*. (Çev.Ed. Vildan Akan) , (13. Baskıdan çeviri). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. Osman Akınbay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Ökten, Ş. (2009). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal cinsiyet düzeni. *Journal of International Social Research*, *2*(8), 302-313.

Özbolat, A. (2011). Post-Modern dönemde bedenin tüketim temelinde yeniden inşası, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 10 (38), 317-334.

Özdamar, H. (1-4 Mart 2004). *Kadın ve din,* Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma Sempozyum Bildiri Metinleri. (3. Cilt). Yeditepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul. 367-376.

Öztan, E. (2015). *Feminist araştırmalar ve yöntem.* (F. Saygılıgil, Dü.) Ankara: Dipnot Yayınları

Suiçmez, M. (2018). Medyada kadın bedeninin ötekileştirilmesi: Victoria's Secret modeli. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, *3*(2), 67-84.

Şahin, K., & Toprak, S. (2016). Kültürel ve dinsel perspektifte kadın kimliği. *Electronic Turkish Studies*, 11 (18). 203-214.

Şeşen, E. (2020). Güzin Abla köşesinde toplumsal cinsiyetin inşası. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, *5*(2), 9-26.

Temizarabacı Yıldırmaz, Y. (2005). *Ütopyanın kadınları kadınların ütopyası.* İstanbul: Sel Yayıncılık.

Topateş, K. A. (2015). Tüketim toplumunda tüketen bedenler: kozmetik reyonu çalışanları ve estetik emek. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2 (6), 32-54.

Ünal, F., Tarhan, S., & Köksal, E. Ç. (2017). Toplumsal cinsiyet algısını yordamada cinsiyet, sınıf, bölüm ve toplumsal cinsiyet oluşumunun rolü. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, *6*(1), 227-236.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.

Yüksel Kaptanoğlu, İ.; Ergöçmen, B. A. (2012). Çocuk gelin olmaya giden yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,* 15 (2), 128-161.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tablolari-2018-2020. (23.09.2024).

https://www.aa.com.tr › yasam › turkiyede-beklenen-yas..., (27.11.2024).

"VİCDAN, UTANÇ ve NAMUS" ÜÇGENİNDE OSMANLI TOPLUMUNDA KIZ ÇOCUKLARI: MEVLİDE, HANİFE, REMZİYE VE DAHA NİCELERİ…

GIRLS IN OTTOMAN SOCIETY WITHIN THE TRIANGLE OF "CONSCIENCE, SHAME, AND HONOR": MEVLİDE, HANİFE, REMZİYE AND MANY OTHERS…

Dr., Hacer YILMAZ, Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü,
hacertutal2@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-0898-3764

Özet

Bu çalışmanın amacı, kadınlar ile özdeşleştirilen namus ve ahlak anlayışına odaklanarak, kız çocuklarının maruz kaldığı cinsel istismar vakalarında aile ve toplumda hissedilen vicdan ve utanç duygularının altında yatan nedenlerin üzerinde durmaktır. Örneklem olarak Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde karşılaşılan cinsel istismar mağduru kız çocuklarına dair muhtelif kayıtlar incelenmiştir. Söz konusu arşiv belgelerinde beşikteki bebekten 9 yaşına kadar çeşitli yaş gruplarında kız çocuklarının yetişkin bireyler tarafından tecavüze uğradığını görmekteyiz. Bu çocuklardan kimi tecavüz sonrası öldürülüp cesedi yok edilmiştir. İstismarcılar genellikle çocuğun ailesi, akrabası ya da yakın çevresinden olup, bu durum istismarın sistemli olmasına ve çok daha travmatik sonuçlar doğurmasına yol açmaktadır. Çocuk cinsel istismar vakalarını ortaya çıkarmak oldukça güç ve karmaşık bir süreçtir. Dahası, çocuğun kan bağının olduğu ya da tanıdığı kişiden gördüğü istismar, çocuğun yaşadığı cinsel şiddeti anlamlandıramamasına, sevgi ile karıştırmasına yol açmaktadır. Bu durum çocuk istismarı vakalarını daha da karmaşık hale getirmektedir. Geçmişten günümüze bütün toplumlarda kız çocukları, erkek çocuklarına nazaran daha fazla cinsel istismara uğramaktadır. Nitekim kız çocuklarına yönelik cinsel istismar vakalarının niceliksel üstünlüğü ve kız çocuklarının istismara uğraması karşısında toplumda hissedilen utanç ve vicdan duygusu ile toplumsal ahlak ve namus kavramları arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ, tamlayanı olan "cinsiyetçilik, kadınsılık" olguları irdelenmeden açıklığa kavuşturulamaz. Cins konusunda yapılan klasik tanımlamalar, kadınsılık ve erkeksilik tanımlamalarının doğal bir ayrışım olduğunu öne sürerek fiziksel farklılıklara indirgemektedir. Ancak toplumların tarihi incelendiğinde namus kavramının her toplumda farklı tanımlamalara sahip olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla kadınlık ve namus ilişkisinde varoluşsal farklılıklardan ziyade kültürel etki daha fazladır. Söz konusu bağın etkisi Osmanlı'dan günümüze sürmektedir. Bu etkiyi ülke gündeminde sıklıkla karşılaştığımız kız çocuklarının cinsel istismara uğraması ve cinayete kurban edilmesi ile açıklayabiliriz.

Çalışmamızın bel kemiğini, beş yaşındaki Mevlide, 8 yaşındaki Hanife ve 9 yaşında tecavüze uğrayıp öldürülerek cesedi saklanan Remziye'nin davası oluşturmaktadır. Bu davaların yanısıra kız çocuklarına yönelik çeşitli cinsel istismar vakaları ile örnekler çeşitlendirilmiştir. Çalışmamızın tarih sınırları 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıl başlarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmamızdan hareketle, kadınların ve kız çocuklarının sıklıkla taciz, tecavüze uğraması, cinsel şiddet, namus gibi çeşitli nedenlerle işlenen kadın cinayetlerinin, tek başına cezai yaptırımların ağırlaştırılması ile önlenebilecek bir problem olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim genel bir bakış açısıyla antik çağlardan günümüze yazılı hukuk metinlerine baktığımızda, cinsel suçların işkence ve ölüm gibi ağır cezalara çarptırıldığı dönemlerde de ceza tek başına caydırıcı etken olmadığını görmekteyiz. Çocuklara yönelik işlenen cinsel suçlar ise ortaya çıkarılması güç olması, çocuğun yaşadığı cinsel istismarı oyun zannetmesi, anlasa dahi korkup söyleyememesi gibi nedenlerle mahkemelere daha az yansımaktadır. Bunun yanısıra toplumsal ahlak anlayışı ve kız çocuklarının bütün hayatını etkileyecek bir etikete sahip olması, ailenin kızının yaşadığı istismarı çoğu zaman gizlemesine neden olmaktadır. Namus ve ahlak kavramlarının kadına değil insana özgü değerler olduğu düşüncesi zihinlere yerleşmedikçe, kız çocuklarının ve kadınların uğradığı cinsel, fiziksel şiddeti ortadan kaldırmak mümkün değildir. Cezai yaptırımların tek başına yeterli olmayacağından hareket edilen bu çalışmada, zihinlerdeki dönüşümün sağlanmasının gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu dönüşüm yaşamın her noktasında var olan baskın

"eril" yapının eritilmesi ile mümkün olacaktır. Söylemlerden pratiğe kadın algısı kırılmalıdır. Kadınlar, kadın hakları değil insan haklarından faydalanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Toplumu, Kız çocukları, Cinsel İstismar, Vicdan, Utanç

Abstract

The aim of this study is to focus on the concept of honor and morality associated with women and to address the underlying reasons for the feelings of conscience and shame experienced by families and society in cases of sexual abuse of girls. As a sample, various records of female child victims of sexual abuse found in the Ottoman Archives of the Presidency were examined.

In the archive documents in question, we see that girls of various age groups, from infants in the cradle to 9 years old, were raped by adults. Some of these children were killed after rape and their bodies were destroyed. The abusers are usually from the child's family, relatives or close environment, which causes the abuse to be systematic and to have much more traumatic consequences. Uncovering cases of child sexual abuse is a very difficult and complex process. Moreover, the abuse that the child experiences from the person to whom the child is related by blood or from the person he/she knows causes the child not to make sense of the sexual violence he/she experiences and to confuse it with love. This situation makes child abuse cases even more complex. From past to present, girls are sexually abused more than boys in all societies. As a matter of fact, there is a strong link between the quantitative preponderance of cases of sexual abuse against girls, the sense of shame and conscience felt in society in the face of the abuse of girls, and the concepts of social morality and honour. This connection cannot be clarified without analysing its complement 'sexism, femininity'. Classical definitions of gender reduce the definitions of femininity and masculinity to physical differences by suggesting that they are natural distinctions. However, when the history of societies is examined, we see that the concept of honour has different definitions in each society. Therefore, in the relationship between femininity and honour, cultural influence is more important than existential differences. The influence of this bond continues from the Ottoman period to the present day. We can explain this effect with the sexual abuse and murder of girls, which we frequently encounter in the country's agenda.

The backbone of our study is the case of five-year-old Mevlide, 8-year-old Hanife and Remziye, who was raped and murdered at the age of 9 and whose body was hidden. In addition to these cases, examples are diversified with various cases of sexual abuse against girls. The historical boundaries of our study cover the period from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century. Based on our study, we can say that the frequent harassment and rape of women and girls, sexual violence and femicides committed for various reasons such as honour are not a problem that can be prevented by aggravating criminal sanctions alone. As a matter of fact, when we look at the written legal texts from ancient times to the present day from a general perspective, we see that punishment alone was not a deterrent factor even in periods when sexual offences were punished with severe penalties such as torture and death. Sexual offences committed against children are less frequently reported to the courts due to reasons such as being difficult to uncover, the child mistaking the sexual abuse he/she experiences as a game, and being afraid and unable to tell even if he/she understands. In addition to this, the social understanding of morality and the fact that girls are labelled with a label that will affect their whole lives cause the family to hide the abuse experienced by their daughter most of the time. It is not possible to eliminate sexual and physical violence against girls and women unless the idea that the concepts of honour and morality are values specific to human beings, not to women, is ingrained in minds. In this study, it is concluded that criminal sanctions alone will not be sufficient and that the transformation of minds should be ensured. This transformation will be possible by dissolving the dominant 'masculine' structure that exists in every aspect of life. The perception of women from discourse to practice must be changed. Women should enjoy human rights, not women's rights.

Keywords: Ottoman Society, Female Children, Sexual Abuse, Conscience, Shame

1.Giriş

Toplumsal cinsiyet kavramları, bireylerin toplumsal davranışlarını ve statüsünü belirlemektedir. En yalın ifadeyle toplumsal cinsiyet, kişinin yaşadığı toplumda çocukluktan itibaren edindiği öğrenilmiş davranış kalıplarını ifade eder. Kadınlık ve erkeklik doğuştan gelen fizyolojik farklılıklardan ziyade toplumun ön gördüğü öğretilerdir. Söz konusu öğretilerin temelinde ataerkil düzen yatmaktadır (Kalav, 2012: 151-152). Her toplumda farklı tanımlamalara sahip olan namus kavramı da toplumsal cinsiyetin tezahürü olarak özellikle kadın üzerinden tanımlanmaktadır. Geleneksel toplumlarda bir erkek kendisine bağımlı ya da bağlı olan kadının namusundan sorumlu görülür. Kadınlar ise çocuk yaştan itibaren ailenin dolayısıyla evin reisi konumunda olan erkeğin namusunu koruması adına toplumun ön gördüğü davranış kalıpları ile yetişir. Toplum ahlak kadın namusu ile ilişkilendirilmektedir. Oysaki ideal toplumlarda, namus kavramı temelde kadın ve erkek için erdemlilik, dürüstlük olarak tanımlanmalıdır (Uğurlu, Akbaş, 2013: 77-78). Pratikte baktığımızda namus konusunda kadın ve kız çocuklarına büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Kız çocukları hem toplumun hem de ailenin kontrol mekanizması ile, henüz oyun çağındayken karşılaşır. Ataerkil toplum yapısında namus, erkeklerin kadın bedenini denetleyerek koruması gereken bir değer olup kadınların da aile ve toplumdaki temel görevi olmuştur. Dolayısıyla kadının esas görevi erkeğin soyunu karıştırmadan devam ettirmek ve kendi bekaretini korumaktır. Söz konusu toplumlarda erkeklere de güçlü olmak, kadın gibi davranmamak, para kazanmak gibi sorumluluklar yüklenerek çeşitli sınırlamalar getirilmektedir. Böylece erkek iktidar ile ilişkilendirilip kadını kendi mülkiyeti olarak görmesine yol açmıştır. Dahası erkek, kadının namusunu denetleyen ve kontrol altında tutan yetkili kişi konumundadır. Geçmişten günümüze yaşanan namus cinayetleri bu bakış açısının tezahürü olmuştur. Erkeğin, toplumdaki şeref ve haysiyetini korumak adına namus cinayeti işlemesi olağan karşılanmıştır. Erkeğe yüklenen iktidar sorumluluğu toplumsal avantajının bedelini ödemesini gerektirebilmekte dolayısıyla erkekler de muzdarip olabilmektedir. Literatürde kadın ve erkekten beklenen davranış kalıpları toplumsal cinsiyet rolleri olarak ifade edilmektedir. Yazılı olmayan bu görevler, nesilden nesile sözel olarak aktarılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki hiçbir düşünce yapısı stabil kalmaz, zamanla değişim ve dönüşüme uğrar. Bu bağlamda fikirlerde bireylerin kendi kişisel alanlarını ve namusunu koruyabileceğine dair düşünceler yaygınlaşır ve namus cinayetleri meşru görülmezse cinsiyetçi kalıplaşmış düşünceler bireysel yöne doğru evrilebilir (Demircioğlu, 2021: 210-213).

Toplumsal cinsiyet ve değer yargılarının etkisiyle çocuk istismarının ailede ve toplumda uyandırdığı etkilere bakacak olursak, kız çocukları ve erkek çocukları farklı toplumsal yaralar almaktadır. Çalışma konumuz olan kız çocuklarının cinsel şiddete maruz kalması durumunda, "utanç" ve "vicdan" duygularının ailede baskın bir şekilde hissedildiğini söyleyebiliriz. İstismarın neden olduğu utanç duygusu çoğu kez, istismarın gizlenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle gerçek çocuk istismarı verilerine ulaşmak mümkün değildir (Alpaslan, 2014: 195). Kız çocukları cinsel istismara uğramasının ardından çocuğun yanısıra ailesinde de yıkıcı, travmatik etkiler görülmektedir. Ailede namuslarının lekelendiği düşüncesi olayın bireysel yanından çok toplumsal tarafını yansıtmaktadır. İstismarın uzun dönem etkileri arasında çocuğun sosyal yaşantısı ve yetişkinlik döneminde de hissedeceği utanç ve dışlanmış olma duyguları yatmaktadır (Bulut, 2007: 144-146).

2. Hanife, Mevlüde ve Remziye'nin Cinsel İstismar Davaları

Osmanlı toplumunda çocuklar, doğdukları andan yetişkin bir birey oldukları zamana kadar ailenin ve devletin koruması altındadır. Çocuklar ailenin en önemli üyesi olup, değer görmüştür. Ancak Klasik Dönem Osmanlı toplumunda çocuklar ayrı bireyler olarak görülmezken, Tanzimat Dönemi ile birlikte çocuklar konusunda aydınlanma yaşanmış, duygu dünyaları düşünülmeye başlanmıştır. Dahası yapılan kanuni düzenlenmeler ile kız çocuklarının miras hakkı, evlilik yaşı, çocuklara yönelik cinsel istismar suçuna yer verilmiştir (Solak, Çomruk, 2024: 292; Yılmaz, 2024: 276).

Çalışmamızda incelediğimiz cinsel istismar mağduru kız çocuklarından Hanife, henüz 8 yaşında olup yetim olduğu için Trabzon'un Boztepe mahallesinde ikamet eden bir ailenin yanında besleme olarak yaşamaktadır. Hanife, 22 yaşında Luka isimli Rum bir genç tarafından 6 Ağustos 1867 yılında tecavüze uğramıştır. Olay günü Hanife komşularının çocuğu olan 6 yaşlarındaki Hasan ile birlikte, evlerine yaklaşık 3 km mesafede bulunan Değirmendere mahallesindeki bir dükkândan soğan alıp eve

dönerlerken, yol kenarında denk geldikleri Luka isimli genç Hanife'yi durdurup, şu ilerde yaşlı bir karı koca var koyunlarını getiremiyor sana para vereyim yardım edip götürelim demiş. Hanife'de gencin söylediklerine inanarak söylediği yöne doğru yürümeye başlamış. Bir süre sonra Hanife'nin etrafta kimse olmadığını fark etmesi üzerine, Luka kızın kolundan tutarak hızla ıssız bir yere doğru götürmüştür. Ardından belindeki kırmızı kuşağı çıkarıp Hanife'nin ellerini arkadan bağlayarak yere yatırmış ve tecavüz etmiştir. Hanife'nin arkadaşı Hasan, yardım istemek için sağa sola koşturmaya başlamış ve yetişin kız kardeşimi biri döverek zorla götürüyor diye bağırmaya başlamış. O esnada tarlasını süren bir çiftçi sesleri duyunca olay yerine doğru koşmaya başlamış ve yine civarda bulunan vatandaşlar toplanmış. Luka'ya ne yapıyorsun sen diye hücum edecekleri esnada Luka hemen kızın üzerinden kalkarak şehir merkezine doğru kaçmaya başlamış. O saatlerde şehir merkezinde Trabzon valisi o saatlerde şehirde gezinti yapıyormuş ve kaçışmaları görünce Luka'yı yanındaki zaptiyelere yakalatmıştır. Ve dava dosyası açılıp olay incelemeye alınmıştır. Hanife ve Luka başta olmak üzere, olaya şahit olan herkes sorguya alınmıştır. Hanife ifadesinde;

S. Kaç yaşında varsın hangi mahalleden olursun ve kimin kızısın ve ismin nedir?

C. Sekiz yaşında olup zaten Of'luyum ve annem babam olmayıp Boztepe mahallesinde Barutçu Ömer'in oğlu Mikdad'ın yanında hizmetkârım beni kendisine evlat etmiştir. İsmim Hanife'dir.

S. Bugün nereye gitmiş idin?

C. Bugün evden çıkıp Değirmendere'de Ali Efendinin dükkânından soğan almak üzere Sürmeneli Yedekçi Ali Ağanın altı yedi yaşında oğlu ile gidip ve soğan alarak Değirmendere'nin berisinde Trabzon tarafında bir yokuş var oraya geldik ve biraz daha gelince bir kara sakallı ve kara bıyıklı herif bana dedi ki haydi şurada koyun var sürelim deyip ve sana kırk para vereyim diyerek ve orada bir koca karı var koyunları getiremiyor haydi getirelim dedi ve beni sürükleyerek bir hayli vakit getirerek bir yamaç yerde yani bayır mahalde belimde olan işte şu kırmızı kuşağı çözüp ellerimi arkama bağlayarak beni aşağı yatırıp elleri ile ağzımı tutup zor ile kızlığımı bozdu.

S. Sana orada para bir şey vaat eyledi mi yoksa?

C. Hayır ağlama biraz daha seni koyuveririm dedi.

S. Yalnız elini mi bağladı yoksa?

C. Evet sadece elimi bağlayıp ve bacaklarımı beline doğru götürüp bana zorla ilişti.

S. Orada sana bir kere mi ilişti?

C. Bir kere ilişti ve tenha yer idi.

S. Sonra oradan kendisi nereye gitti ve sen nereye gittin?

C. Bana iliştikten sonra herif kaçtı ve sonra kaçar iken oraya tanımadığım üç dört adam geldiler

S. Bu kaçan adamı senin yanına gelen adamlar orada tutabildiler mi?

C. Evet tuttular ve orada dövüştüler.

S. O sana ilişen herifi görsen tanır mısın?

C. Evet görsem tanırım

S. Sana iliştikten sonra senden kan geldi mi?

C. Evet çok kan geldi.

S. O senin yanına gelip sana ilişen adamı tutan kişileri şimdi görsen tanır mısın?

C. Evet şimdi onları görsem tanırım.

Hanife'nin arkadaşı Hasan'ın ifadesi;

S. Kaç yaşında varsın?

C. Altı yedi yaşında varım.

S. Refikin Hanife'yi bir herif götürmüş senin yanından, nasıl götürmüş idi söyle bakalım.

C. Benim yanımdan kızı alıp dedi ki şu yukarıda bir keçim var getiremiyorum sana para veririm dedi ve kızı yanımdan sürüyerek götürdü ben de peşlerine gidip baktım ki kızı aşağı yatırmış ve kız da bağırıyor idi. Ben oradan gelip aşağıda kaya gibi yerler var orada bir adam namaz kılıyor idi. Ben o adama, kızı aldı gavur götürdü dedim ve öteden de iki adam daha geliyor idi. Bu adamlar Hanife'nin sesine doğru gittiler ve ben oradan gelip Esma nineme haber verdim benim gördüğüm bu kadar.

S. Kız ile nereye gitmiş idiniz?

C. Değirmendere'de dayım Ali'nin dükkânından soğan almaya gitmiş idik soğanı alıp dönmüş idik.

S. Sonra o herifi tuttular mı?
C. Tuttular.
S. Herif dediğin sakallı mıydı?
C. Evet sakallı idi.
İstismarcı Luka'nın ifadesi;
S. İsmin ve şöhretin nedir? Nerelisin? Kaç yaşında olup ne sanatla meşgul olursun?
C. İsmim Luka olup Keşiş Baba İshak'ın oğlu derler. Yirmi iki yaşında olup Trabzon sakinlerindenim ve sabunhanede çalışır idim.
S. Geceleri nerede yatar kalkarsın?
C. Trabzon'daki hanemizde babamın evinde yatar kalkarım.
S. Sen hiçbir töhmet ile mahkemeye gelmiş misin?
C. Kefe'de üzerimde bulunan altın saat için sirkat maddesinde dair gelmiştim.
S. Evden sabahları kalktığın vakit nerelere gidersin?
C. yemenicilerde Mahmud Ağa'nın kehvesine giderim
S. Dünkü gün sabahtan yine o kahveye mi gitmiştin?
C. Evet o kahveye gitmiş idim.
S. Kahveye sabahleyin saat kaçta gidip ve kahveden saat kaçta çıkarak nerelere gittin?
C. Dün sabahleyin kahveye bir iki kere gidip kahveden çıkarak eve gelip evde yüz dirhem kadar şişede rakı var idi. Şişeyi başıma kaldırıp içip ve şişede bir iki kadeh rakı daha kalmış idi. Şişeyi bırakıp gittim orada nasıl olduğunu bilmem ve akşam da nerede yattığımı bilmem. Sabahleyin kendimi mahpushanede buldum.
S. Baban ve anan evde miydi?
C. Hayır yok idi validem Polathanededir.
S. Rakı içer iken seni gören var mıydı?
C. Evde kimse yok idi kim görecek.
S. Zaten işret itmek merakın mıdır ve içtiğin zaman hangi meyhanede içersin?
C. Kazancıların alt tarafındaki meyhanede şarap içer, Boyahanenin karşısındaki yüksek kahvede de rakı ve şarap içerdim.
S. Her gittiğinde ne kadar rakı ve şarap içer idin?
C. İçip içip sarhoş olacak kadar değil az içerdim.
S. Değirmendere'ye gitmekten muradın ne idi?
C. Kendim için gitmiş idim.
S. Oraya gidinceye kadar yollarda meyhane veyâhud yollarda kahve ve sair mahale uğradın mı?
C. Doğru Değirmendere'ye gittim yolda hiçbir yere uğramadım orada telgraf direklerine ve yollara baktım.
S. Hala sabunhanede mi çalışırsın?
C. Beş ay kadar çalışmış idim. Şimdi bir buçuk ay kadar vardır işten çıkalı.
S. Çıktıktan sonra başka işe girdin mi?
C. Daha başka işe girmedim.
S. Evlenmiş misin?
C. Yok
S. Zaten aklında bir noksanlığın yani delilik veya sara illetin var mıdır?
C. Üç ayda ve beş ayda bir aklım dolanır ve yarım saat kadar sürer.
S. Şu aklın dolanıp o yarım saat içerisinde yatar mısın yoksa yine ayak üzeri gezer misin?
C. Ayak üzeri gezemem öyle aşağı düşerim.
S. Dün demek böyle aklın dolanıp aşağı düştün idi öyle mi?
C. Orada daha nasıl oldum haberim yok.
S. Şu içmiş olduğun rakının keyfiliğinden olmayıp hastalığından aklın başından gitti idi öyle mi?
C. Rakı içtim gittim o tarafa doğru orada nasıl oldum bilmiyorum.
S. Evde içmiş olduğun rakı hangi meyhaneden almış idin ve ne vakit almış idin?
C. Rakıyı babam bir fabrikadan bundan yirmi ve otuz gün evvel alıp eve getirdi ve misafir için getirmişti, ben de alıp içtim.

S. Sen rakı içtiğin vakit baban nerede idi?

C. Babamın nerede olduğunu bilmem.

S. Daha evvel bir iki kere böyle baygınlık sana geldiğini beyan ittin. Daha evvel böyle aklın başından nerede gitmişti?

C. Aya Nikola mahallesinde arkadaşımın evinde böyle aklım dolanmış idi.

S. Şu kırmızı kuşak senin midir?

C. Evet benimdir.

S. Şimdi nasıl aklın başında mıdır?

C. Evet başımdadır.

S. Dün sende sarhoşluk hali olmadığı Meclis-i tahkik üyeleri tarafından bildirilmiş. Sen daha evvel demiş idin ki aklım dolandıktan sonra yarım saat kadar durur ve düzelirim şimdi diyorsun ki bugün sabahleyin mahpushanede olduğumu bilmiyordum bunlara ne diyeceksin?

C. Ben bilmiyorum akşam buraya getirdiniz mi?

S. Dünkü gün Boztepe mahallesinden Barutçu Ömer Ağanın oğlu Mikdad'ın yanında besleme olan sekiz yaşındaki Hanife'yi tutarak, koyunun alıp getirilmesini kendisine beyan ederek ve hatta para vereceğini söyleyip kızı sürüye sürüye götürüp benim diye beyan eylediğin kırmızı kuşağı kollarına bağlayarak kızın zor ile bikrini izâle eylediğini senden dava ediyor. Hatta o senin benim dediğin kuşak kızcağızın kolunda bağlı olduğu halde mecliste görülmüş. Hanife ebe kadınlardan Vahide ve Pembe kadınlara muayene ettirilerek bikri bozuk olduğunu beyan ediyorlar. Sen ise o mahale gitdiğini daha evvel ikrar eyledin. Daha buraya bir diyeceğin yok ya!

C. Benim ondan haberim yok ne söyleyeceğim.

S. İşte mezbure Hanifecik ve refiki Hasan, zor ile mezbureyi çekip ve bikrini izale eylediğini yüzüne beraber söylüyor. Artık daha bir diyeceğin kaldı mı?

C. Ben ne kız bozdum ve ne de bir şey.

S. Kız ve refiki neden beyan etsin senin yaptığını? Sebebi nedir?

C. Ben ne bileyim.

S. Sen bu kızcağızı evvelden tanır mısın?

C. Nerede gördüm ki tanıyacağım.

S. Kızın bikri bozuk olduğu meydanda ve senden dahi davacı. Sen bu kızın bikrini her kim bozmuş ise onu beyan eyle de yakanı kurtar.

C. Benim haberim yok ben başkasına ne söyleyeyim.

S. Sen etmedin ise daha kim etmiş olmalıdır?

C. Bilmiyorum ben.

S. Hatta evvelki gün seni meclis çavuşu tufan çavuşa muayene ettirerek tecavüzü yaptığını beyan eylediler. Bu dahi senin şu kötü fiile cüret ettiğine bir delil değil midir?

C. Ben yapmadım bilmem.

S. Böyle ben yapmadım bilmem deme ile iş geçiştirmek olamaz ne ise gerçeği şunun hakikati beyan eyle.

C. Ben bir şey bilmem ne kız var aklımda ve ne de bir şey.

Hanife, Hasan ve Luka'nın sorgusunun ardından, Luka'nın babası ve diğer şahitler tek tek sorguya alınmış. Luka'nın kıyafetleri değiştirilerek hapishanede diğer mahkumların yanına koyulmuştur. Şahitleri tek tek götürüp mahkumlardan hangisinin tecavüz suçunu yaptığı sorulmuş ve bütün şahitler Luka'yı göstermiştir. Çocuğun beyanı, ebe raporu ve şahitlerin ifadeleri üzerine, Luka hem Şer'en hem de kanunen suçlu bulunmuştur. 1858 Ceza Kanunnamesinin 198. maddesi uyarınca 5 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. İlgili maddeye göre, bir adam bir kimseye zorla tecavüz ederse küreğe konulur diye belirtilmiştir. Aslında 1858 Ceza Kanunnamesinin 197. maddesi doğrudan 11 yaşından küçük çocuklara yönelik cinsel istismarı ele almaktadır. Ancak burada mahkemenin 198. maddeye göre, Luka'ya hüküm verdiğini görmekteyiz. Olay ayrıca çocuk istismarı olarak ele alınmamıştır. Ancak neticede mahkeme hızlı bir şekilde Hanife'nin yaşadığı cinsel şiddeti işleyen istismarcı Luka'yı cezalandırmıştır (BOA, MVL, 1040-30; Onaran, 2022: 227).

Bir diğer cinsel şiddet mağduru kız çocuğu olan Mevlüde henüz beş yaşındadır. 1905 yılının Mayıs ayında Mevlüde'ye, Arapgirli Cafer isimli şahsın tecavüz ettiği iddiası ile mahkemede istismar

davası görülmeye başlamıştır. Mevlüde'nin mahkemede tecavüze uğradığını beyan etmesi üzerine, mahkeme kararı ile muayene edilmesi için çocuk heyete yönlendirilmiştir. Ancak ilginç bir şekilde heyet raporunda kızın bakire olduğuna dair rapor gelmiştir. Mahkeme heyet raporuna rağmen, çocuğun beyanını esas alarak kriminal inceleme başlatmıştır. Mevlüde 'ye ait kırmızı yırtık yemeni ve Cafer'in iç çamaşırı incelenmek üzere kimyahaneye gönderilmiştir. Kimyahaneden gelen raporda, çocuğun yemenisinde ve Cafer'in çamaşırında sperm ve kan lekelerine rastlandığı bildirilmiştir. Böylece şahit olmamasına ve ilk verilen heyet raporunda kızın bekaretinin olduğuna dair rapora rağmen mahkeme, çocuğun beyanını esas alarak günümüzdeki anlamda adli tıp incelemesi yaptırmıştır. Ve tecavüz suçu açığa çıkarılmıştır (BOA, ZB, 40-3).

1906 tarihli bir başka belgede ise, günümüzde Yunanistan'da bulunan Karaferye ilçesinden Mehmet isimli şahsın mahkemeye başvurması üzerine açılan cinayet ve tecavüz davasına rastlamaktayız. Buna göre Mehmet'in kızı Remziye 9 yaşında olup, sabah on sıralarında kaybolduğu fark edilmiştir. Kaybolması üzerine babasının ihbarı üzerine yapılan arama çalışmalarda küçük kızın cesedi dere kenarında bulunmuştur. Ceset üzerinde yapılan inceleme sonucunda çocuğun tecavüz edildikten sonra boğazının kesildiği ve dereye atıldığı tespit edilmiştir. İlçede geniş bir soruşturma başlatılmış ve şüpheli olarak bekçi Arap Hasan isimli şahıs tutuklanmıştır. Davanın devamında neler olduğuna arşiv kaynaklarından ulaşamadık. Ancak verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı mahkemelerinde çocuklara yönelik işlenen cinsel istismar suçu, detaylı bir şekilde araştırılmış ve suçlular ağır cezalara çarptırılmıştır (BOA, TFR.I..SL, 49-4842).

Sonuç

Beş, sekiz ve dokuz yaşlarındaki üç kız çocuğunun uğradığı cinsel istismarı ele aldığımız bu çalışmada, çocukların mahkeme tarafından nasıl korunduğunu ve suçun ortaya çıkması için yapılan detaylı tahkikatı görmekteyiz. Çalışmada dikkatimizi çeken daha evvel karşılaşmadığımız kriminal incelemenin varlığı oldu. 5 yaşında cinsel istismara maruz kalan Mevlüde'nin mahkemede tecavüze uğradığını beyan etmesi üzerine, çocuk doktor muayenesine gönderilmiştir. Heyetten gelen raporda kızlığının bozulmadığı yönünde bilgi bulunmasına rağmen mahkeme, çocuğun beyanını esas alarak ileri bir inceleme başlatmıştır. Laboratuvara gönderilen eşyalardan alınan sonuç ile cinsel istismar açığa çıkarılmıştır. Yine Remziye'nin cesedi üzerinde yapılan otopsi incelemesi ile tecavüze uğradıktan sonra öldürülüp dereye atıldığı bildirilmiştir. Bu durum bize 20. yüzyıl başlarında Osmanlı mahkemelerinde adli tıp incelemesinin yapıldığını göstermektedir. Bir diğer dikkatimizi çeken husus, Hanife'nin cinsel istismar davasında çapraz sorgu tekniğinin kullanılarak sorgu yapıldığını, en ufak ayrıntıya dikkat edilerek istismarcının inkarına rağmen suçunun ortaya çıkarıldığını görmekteyiz. İncelediğimiz örnekler bize Osmanlı mahkemelerinde çocuğun beyanının esas alındığını ve çocuk lehine kararlar alındığını göstermektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA, MVL, Dosya No: 1040, Gömlek No: 30, H. 29 Cemazeyilahir 1284/ M. 27 Ekim 1867.
BOA, ZB., Dosya No: 40, Gömlek No: 3, R. 13 Ağustos 1321/ M. 26 Ağustos 1905.
BOA, TFR.I..SL, Dosya No: 49, Gömlek No: 4842, R. 3 Ağustos 1322/ M. 16 Ağustos 1906.

Tetkik Eserler

Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi,* 15(2), 194-201.
Bulut, S. (2007). Çocuk Cinsel İstismarı Hakkında Bir Derleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.* 3(28), 139-156.
Demircioğlu, S. (2021). Türkiye'de Namus Olgusuna Bakış: Sosyolojik ve Hukuki Analiz. *Sosyolojik Düşün,* 6(2), 204-236.
Kalav, A. (2012). Namus ve Toplumsal Cinsiyet. *Mediterranean Journal of Humanities,* II(2), 151-163.
Solak, İ., Çomruk, S. (2024). Osmanlı'da Çocuk Olmak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 21(1), 291-300.
Uğurlu, N. S., Akbaş, G. (2013). Namus Kültürlerinde "Namus" ve "Namus adına Kadına Şiddet": Sosyal Psikolojik Açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları,* 16(32), 76-91.

Yılmaz, H. (2024). Osmanlı Toplumunda Kız Çocuklarına Yönelik Cinsel İstismar Vakaları Üzerine Bir İnceleme (19. Yüzyıl). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(1), 273-284.

GECE TRAMVAY KULLANAN KADINLARIN YAŞADIĞI SUÇ KORKUSU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

A STUDY ON THE FEAR OF CRIME EXPERIENCED BY WOMEN USING TRAMS AT NIGHT: THE CASE OF GAZİANTEP

Sosyolog, Melek YILMAZ, yilmaz.melek5501@gmail.com 0009-0002-2737-3037
Doç. Dr. Ercan GEÇGİN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ercangecgin@ohu.edu.tr - 0000-0001-9896-119X

Özet

Suç korkusu, suç sosyolojisinin önemli çalışma konularından biridir. Suç korkusu genel anlamda suça dair simge ve imgelerden, bazı göstergelerden, birtakım tehlike ve risklerden veyahut bunların olasılıklarından dolayı yaşanan çekinme duygusudur. Genel olarak suç korkusu, kendini güvensiz hissetmekten kaynaklı yaşanmaktadır. Mekân, yaş, cinsiyet, ekonomi başta olmak üzere pek çok boyutta suç korkusu incelenebilmektedir. Cinsiyet, araştırmalarda üzerinde önemle durulan boyutlardan biridir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden dolayı kadınların erkeklere göre daha fazla suç korkusu yaşadıkları çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur. Kadınlar kentsel mekânlarda suç korkusuyla yüz yüze gelebilmektedirler. Toplu taşıma araçlarının yanı sıra bu araçların duraklarında ve çevresinde suç korkusu yaşama olasılıkları da dikkate alınması gereken yönlerdendir. Özellikle gece saatlerinde toplu taşıma araçları daha tekinsiz ortamlara sahip olabilmektedir. Büyükşehirdeki tramvaylar da bunlardan biridir. Bu gerçeklikler ışığında bu araştırma, Gaziantep'te ikamet eden ve tramvay kullanan kadınların suç korkusu üzerine gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı kadınların akşam ve gece saatlerinde (19.00-23.00) tramvaya bindiklerinde suç korkusu yaşayıp yaşamadıklarını, eğer yaşıyorlarsa bunun hayatlarındaki etkisini, bununla nasıl mücadele ettiklerini saha araştırması temelinde keşfetmektir. Bunun yanı sıra suç korkusunun toplumsal kaynakları da araştırılmak istenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması desenine göre gerçekleştirilmiştir. Şubat-Ağustos 2024 arasındaki farklı günlerde, 18-25 yaş arasında tramvay kullanan 20 kişiye ulaşılmış ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen kişilerin farklı eğitime sahip olmalarına ve farklı semtlerde oturuyor olmalarına da dikkat edilmiştir. Katılımcıların biri evli, diğerleri bekârdır.

Elde edilen bulgularda, özellikle havanın kararması, karşı cinslerin bakışları, fiziki yakınlıkları ve kendileriyle iletişim kurmaları kadın katılımcıların bazılarında korku hissi yarattığı saptanmıştır. Kısa mesafelerde korku yaşamayıp uzun mesafelerde tedirginlik yaşadığını, vagonda kadın ağırlıktaysa pek korku yaşamadığını belirten katılımcılar olmuştur. Geç vakitler, vagondaki insan sayısı ve çeşitliliği, yalnız başında olmak gibi durumların suç korkusuna gerekçe oluşturabildiği keşfedilen bulgulardandır. Bazı yerlerde uyuşturucu madde kullandıklarını düşündükleri kişilerden dolayı tedirginlik yaşadığını belirten de olmuştur. Tramvay içinde doğrudan bir vakayla karşılaştığını belirtenler azdır. Bir örnek, tramvay tenhayken bir erkeğin kendisiyle konuşma isteğinden dolayı yaşadığı huzursuzluk olmuştur. Bir başka örnek ise katılımcının birinin tramvay içinde bir erkeğin gizlice başka bir kadının alt taraflarını çekmeye çalışması, ama çevredeki diğer insanların buna tepki göstermesi olmuştur. Karşısına çıkan erkekler tarafından sürekli takip ediliyor hisse yaşadığını ifade edenler daha fazladır. Özellikle bazen bakışlardan rahatsızlık duyduğunu dillendiren katılımcıların yanı sıra takip konusundan veya takip edilme riskinden rahatsızlık duyanlar da vardır. Tramvay durağından sonra ısrarlı ve sürekli takip hadiseleri yaşadıklarını ifade eden katılımcılar da söz konusudur. Bu tip durumlarda telefonla biri ile iletişim halinde olmayı tercih ettiklerini aktarmışlardır. Yön sorma bahanesiyle iletişim kurmak isteyen erkeklere denk geldiklerini aktaranlar da söz konusudur. Genel olarak takip edilme olaylarının ve ona dair korkuların daha fazla yaşandığını söyleyebiliriz. Kadınların çoğunun kendilerini kalabalık tramvaylarda daha güvende hissettiklerini, bazı durumlarda kadınların olduğu yerleri tercih ettiklerini

keşfetmekteyiz. Bazı kalabalık duraklarda katılımcılar kendilerini daha güvende hissetmektedirler (örneğin üniversite durağında). Araştırmada, yoğun olmasa bile belirli olaylar temelinde fiziksel ve sosyal savunmasızlık gibi dezavantajlı hallerden dolayı katılımcıların suç korkusu yaşama durumlarının zaman zaman cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Medyaya yansıyan bazı olaylardan ötürü de bazı katılımcılar dolaylı mağduriyet hissi ve buna yönelik suç korkusu yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Kameraların ve güvenlik personeli sayısının arttırılması ve tramvayda bu yönde bir butonun olması gerekliliği gibi öneriler de katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suç Korkusu, Kadın, Tramvay, Savunmasızlık, Mağduriyet, Gaziantep.

Abstract

The fear of crime is one of the important study topics of the sociology of crime. Fear of crime is a feeling of fear experienced due to symbols and images related to crime in general, some indicators, some dangers and risks, or their possibilities. In general, fear of crime is experienced as a result of feeling insecure. Fear of crime can be examined in many dimensions, especially space, age, gender, economy. Gender is one of the dimensions that are focused on in research with importance. It has been revealed in various studies that women experience more fear of crime than men, especially due to gender inequality. Women's fear of crime is one of the phenomena that they face in urban spaces. Public transport vehicles and the possibility of experiencing fear of crime at and around the stops of these vehicles is also one of the aspects that should be taken into account. Especially at night, public transportation vehicles may have more uncanny environments. Trams in the metropolitan city are one of them. In light of these realities, this research was conducted on the fear of crime among women residing in Gaziantep and using the tram. The aim of the study was to discover whether women experience fear of crime when they get on the tram in the evening and at night (19:00-23:00), if so, the impact of this on their lives, and how they combat it, based on field research. Additionally, the study aims to explore the social sources of this fear of crime. The research was conducted using a case study design, one of the qualitative research methods. Between February and August 2024, in-depth interviews were conducted with 20 women, aged 18-25. It was also noted that the people included in the study had different education levels and lived in different neighborhoods. One of the participants was married and the others were single.

In the findings obtained, it was determined that especially the darkening weather, the looks of the opposite sex, their physical proximity and communication created a sense of fear in some of the female participants. There were participants who stated that they did not experience fear in short distances but felt uneasy in long distances and that they did not experience much fear if the majority of the wagon was female. Late nights, the number and variety of people in the car, situations such as being alone at the beginning are among the findings that have been discovered to be grounds for fear of crime. There have also been people who have stated that they have experienced anxiety due to people who they think are using drugs in some places. There are few who indicate that they have encountered a direct case in the tram. One example reported was the uneasiness experienced by a man who wanted to talk to her when the tram was empty. Another example was when a participant saw a man trying to secretly pull another woman's lower parts in a tram, but other people around him reacted. Most participants reported feeling constantly followed by men they encountered. In addition to participants who sometimes expressed discomfort with being stared at, there are also those who felt uneasy about being followed or the risk of being followed. Some participants mentioned experiencing persistent and continuous cases of being followed after leaving the tram stop. In such situations, they preferred to stay in contact with someone via phone. There were also accounts of encountering men who tried to initiate communication under the pretext of asking for directions. Overall, we can say that incidents of being followed and the associated fears were more commonly reported. We are discovering that most women feel safer on crowded trams, and in some cases prefer places where there are women. At some crowded stops, participants stated that they felt safer (for example, at the university stop). In the research, we can say that although not very often, the participants experienced fear of crime from time to time due to disadvantaged situations such as physical and social vulnerability based on certain events. In addition, Some participants expressed that they felt indirect victimization and fear of crime due to some incidents

reflected in the media. Suggestions such as increasing the number of cameras and security personnel and the necessity of having a button in this direction on the tram were also expressed by the participants.

Keywords: Fear of Crime, Women, Tram, Vulnerability, Victimization, Gaziantep.

1. Giriş

Kentler geniş ölçekli sosyal etkileşim yerleridir. Bunun yanı sıra kentler son derece karmaşık demografik ve toplumsal kümeleri veya yapıları içinde barındırırlar. Bireylerin kentin karmaşık ve risk oluşturan durumu karşısında kendilerini güvenli hissetmeleri kentsel yaşam kalitesiyle doğrudan bağlantılı bir konudur. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel birtakım eşitsizlikler, yoksulluk, göç gibi olgular kentsel hayatta suçlar üreten ve güvensizlik durumları doğuran bağlamlar olabilmektedir. Bireyler doğrudan herhangi bir suça maruz kalmasalar bile yaşamış oldukları ortamın kriminal atmosferi sürekli tedirginlik ve güvensizlik hissi içinde olmalarına yol açabilmektedir. Suç korkusu da kentsel yaşam kalitesinin önemli boyutlarından biridir.

Genel olarak suç korkusu, kişilerin doğrudan suçun mağduru olma olasılığından ziyade suçun mağduru olma korkusuna veyahut suçla bağlantılı sembolik yapılara veya risklere yönelik korkulara göndermede bulunur (Farrall vd. 2009; Hale, 1996; Ferraro, 1995). Mağdur olma olasılığının korkusu suçla bağlantılı çeşitli semboller ve göstergelerle yüz yüze gelindiğinde gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla suç korkusu birtakım duygusal durumlarla ve onları açığa çıkaran bireysel ve toplumsal hafızayla da bağlantılıdır. Fiziksel mekânla veya belirli bir toplumsal kümeyle özdeşleştirilen suç hadiselerinin hafızada yer edinmesi ve toplumsal hayatta dillendirilmesi veya medya kanallarında bunun sunulma şekli suç korkusunun üretilmesinde etkili olabilmektedir.

Suç korkusu, mekân, yaş, cinsiyet, ekonomi ve kültür gibi birçok etken çerçevesinde farklılık gösterebilmektedir. Cinsiyet temelindeki suç korkusu suç sosyolojisi literatüründe öne çıkan eksenlerden biridir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere pek çok faktörden dolayı kadınların suç korkusunu erkeklere göre daha yüksek düzeyde yaşadıkları pek çok araştırmada ortaya konulmuştur. Bu araştırmada da kadınların suç korkusuna yoğunlaşılmıştır. Özellikle büyük şehirlerde ve gece saatlerinde toplu taşıma araçları daha tekinsiz ortamlara sahip olabilmesinden ötürü Gaziantep örneğinde akşam ve gece saatlerinde tramvay kullanan genç kadınların suç korkuları araştırılmak istenmiştir. Çalışmanın genel amacı kadınların akşam ve gece saatlerinde (19.00-23.00) tramvaya bindiklerinde suç korkusu yaşayıp yaşamadıklarını, eğer yaşıyorlarsa bunun hayatlarındaki etkisini, bununla nasıl mücadele ettiklerini saha araştırması temelinde keşfetmektir.

2. Suç Korkusuna Dair Kuramsal Çerçeveler

Suç korkusunu açıklamaya yönelik olarak birden fazla kuram geliştirilmiştir. Savunmasızlık yaklaşımı, mağduriyet yaklaşımı, düzensizlik yaklaşımı, toplumsal kaygı yaklaşımı ve alt-kültürel çeşitlilik üzerinde duran yaklaşımlar bu konuda öne çıkanlardandır (Yazgan, 2019). Bu kuramlar içinde özellikle savunmasızlık ve mağduriyet kuramları suç korkusunu bireysel faktörlere daha fazla vurgu yaparak açıklama yaparken diğerleri daha çok toplumsal çevre veya bağlamın etkisine odaklı açıklamalar yapmışlardır (Öztürk vd., 2016:1491).

Savunmasızlık veya zayıflık yaklaşımı genel olarak bireylerin suç fiili olasılığı karşısında kendilerini korumasız hissetmelerine dayalı açıklamalar yapmıştır. Yani suç korkusunun kaynağı savunma mekanizmalarında ve güç kapasitelerinde görülmektedir. Diğer gruplara göre kendisini daha savunmasız ve mağdur hisseden bazı gruplar suça ve suçla bağlantılı sembolik yapılara karşı korumasızdırlar. Daha doğrusu suçu önleme ve ona karşı koyma güç ve kapasiteleri diğerlerine göre daha azdır. Yaş, cinsiyet, eğitim, sağlık durumu, gelir düzeyi, etnik kimlik gibi değişkenlerle doğrudan suç korkusu arasında bir bağa işaret edilmektedir. Söz gelimi kadınların ve yaşlıların diğer sosyal kesimlere göre kendilerini daha güçsüz hissetmelerinden dolayı daha fazla suç korkusu yaşama eğiliminde oldukları dile getirilmiştir. Fiziksel savunmasızlık (savunmasız hissetmesine gerekçe olan fiziksel yönlere vurgu vardır; yaş, cinsiyet ve sağlık durumu vb. gibi) ve sosyal savunmasızlık (sosyo-ekonomik statü veya etnik kimlik vb. durumlardan kaynaklı savunmasızlık) olmak üzere iki türünden bahsedilmiştir (Skogan ve Maxfield (1982:69-70). Kadınların fiziksel saldırıya karşı koyma gücünün

erkeklere göre daha az olmasını dikkate alan bu yaklaşım toplumsal bağlamı, ataerkil kültürü ve toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal inşasını ihmal etmesi açısından kritik edilmiştir.

Kadınların erkeklere göre daha çok suç korkusu yaşıyor olmasının gerisinde fizyolojik yönlere işaret edilmiş olsa da toplumsal savunma kapasitesi bakımından erkeklere kıyasla daha dezavantajlı durumda olmalarının da bu durumda ağırlıklı bir etkisi bulunmaktadır. Buradaki zayıflık her ne kadar fiziksel yönüyle tarif ediliyor olsa da çoğunlukla toplumsal direnç kapasitesi anlamıyla değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Ataerkil yapının kadını güçsüz bırakmaya yönelik sosyalleşme süreçleri ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi faktörler korkuyu arttırıcı arka plan sunmaktadır. Doğrudan suça maruz kalmasa bile kendini savunmasız hissettiren toplumsal ve kültürel durumlar daha fazla korku hissi yaşamasına sebebiyet verebilmektedir.

Mağduriyet yaklaşımı da savunmasızlık yaklaşımı gibi mikro düzeyde ve birey yönelimli olarak mağdur odaklı bir perspektif sunarak kişisel deneyimler ile suç korkusu arasındaki bağlantıya odaklanmıştır. Suç riskinin veya doğrudan yaşanılan kişisel mağduriyet deneyimlerinin bazı insanlarda yarattığı endişeyi açıklamaya çalışan bu kuram, suç korkusunun nasıl mağduriyet ürünü olabildiğine eğilmiş, mağduriyet deneyimi ne kadar yüksekse bireyin de o derece korku yaşayabileceğini savunmuştur (Farrall vd., 2007:2). Doğrudan mağduriyet ve dolaylı mağduriyet olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Daha önce suça maruz kalan kişinin yaşamış olduğu travmadan dolayı hissettiği suç korkusu doğrudan mağduriyetle açıklanırken doğrudan suça maruz kalmayıp ona tanıklık etmekten veya suça dair anlatılardan dolayı yaşanan suç korkusu dolaylı mağduriyetle açıklanmıştır. İlkinde deneyimin getirmiş olduğu bir duyarlılık vardır ve çevresini de bu yönde uyarıcı sinyaller verebilmektedir. İkincisinde sosyal öğrenme, iletişim ve etkileşim süreçleri kritik rol oynamaktadır. Medya da dolaylı mağduriyetin yaygınlaşmasında etkili faktörlerden biridir (akt. Yazgan, 2019:74-75).

Düzensizlik yaklaşımında fiziksel ve toplumsal çevre ile suç korkusu arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Toplumsal kontrole yaptığı vurgudan dolayı 'toplumsal kontrol yaklaşımı' olarak da geçmektedir. Ortaya çıkan fiziksel ve toplumsal düzensizliğin veya bozulmanın yaratmış olduğu suç korkusuna dikkat çekilmiştir (Dolu vd., 2010:67). Chicago Okulu'nun ekolojik yaklaşımına dayanan bu kuramsal açıklama suçun ekolojisine odaklanmıştır. Kentin sosyal örgütlenmesinde yaşanan değişimin ve kentsel düzensizliğin suçlu davranışı ortaya çıkarmadaki etkisine vurgu yapılmıştır ve suç korkusu da düzensizliğin bir neticesi olarak kavranmıştır. Hem fiziksel (metruk binalar vb.) hem toplumsal düzensizliklerin (sınıfsal, etnik vd.) yüksek olduğu yerlerde suçun da yüksek olduğu dile getirilmiştir. Sosyo-ekonomik statüsü yüksek ve orta olan kişilerin yaşadığı ve fiziksel yapıların bozuk olduğu kentsel mekanlarda suçun diğer bölgelere göre daha az olduğu öne sürülmüştür (akt. Yazgan, 2019:76). Bu yaklaşımda düzensizlik göstergelerinin mağduriyet riskine yönelik algıları pekiştirerek suç korkusu yarattığı vurgulanmıştır. Savunmasızlık ve mağduriyet yaklaşımlarının birey esaslı yönelimlerinden daha toplumsal ve fiziksel bağlantılara doğru bir yönelim ortaya konulmuştur.

'Kırık camlar' kuramı da düzensizlikle bağlantılı olarak ortaya çıkan yaklaşımlar arasında sayılabilir. Bu kuramda da suç ile düzensizlik arasında ilişki kurulmuş, düzensizliğin yol açtığı suçlara ve toplumsal dokuda yol açtığı birtakım aşındırmalara dikkat çekilmiştir (bkz. Wilson ve Kelling, 1982). Özellikle fiziksel ortamdaki bazı düzensizliklerin (örneğin bir binada onarılmayan camlar gibi) yaratmış olduğu güvensizlik ve tekinsizlik duygusuna dayalı açıklama yapılmıştır. Mahalle veya semtlerdeki sosyal ilişkilerin zayıflığı ve azalan sosyal kontrol ağları dolayısıyla suça yönelik korkunun artmasına yönelik vurgular vardır.

Toplumsal kaygı yaklaşımında da düzensizliğe bir gönderme vardır ve toplumda artan yalıtılmışlığa, uyumsuzluğa ve bunların suç korkusu yaratmadaki rolüne vurgular bulunur. Demografik değişimler, mahallede oturanlar arasındaki ilişkilerin bozulması ve yabancılaşma, değerlerde aşınma, dayanışmanın ve sosyal bağların zayıflaması gibi etkenlerin suç korkusundaki tesirine dair açıklamalar söz konusudur. Toplumsal kontrolün ve toplumsal bütünleşmenin azalmasıyla suç korkusunun artma eğiliminde olacağı düşünülmüştür. Genel olarak toplumsal uyum ve toplumsal güven gibi yönlerin suç korkusu üzerindeki rolüne dikkat çekilmiş, sosyal kontrolün ve dayanışmanın azalması veya zedelenmesi ile suç korkusunun artma eğiliminde olduğu dile getirilmiştir (Dolu vd., 2010:68).

Alt-kültür eksenli açıklamalara geldiğimizde ise bu konuda kuramsal çeşitlilik karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşımda etnik veya birtakım kültürel farklılıklara sahip grupların bir arada

yaşamalarındaki sorunlarda ortaya çıkan suç korkusuna bakılmaktadır (Yazgan, 2019:80). Genel olarak alt-kültür odaklı yaklaşımlar, belli ortaklıklar temelinde birbirinden farklılaşan alt-kültür gruplarının egemen kültürel dünyanın değerleriyle uyum sorunu yaşamasına ve suçlu davranışı da kendi değer formu içinde nasıl yaşam biçimine dönüştürdüklerini açıklamaya eğilmişlerdir. Sadece hâkim kültürle değil alt-kültür grupları arasında da çeşitli gerilimler ve çatışmalar veya kendi içinde de birtakım uyumsuzluklar söz konusu olabilmektedir. Etnik gruplar, göçmen toplulukları veya diğerleriyle farklı gerekçelerle sınırların oluşmasından dolayı bir şekilde farklılaşan alt-kültür grupları kendi değer sistemleriyle var olmaya devam edebilmektedirler. Bazı alt-kültür grupları toplumun geneline göre sapma olarak görülen davranışları kendi sistemlerinde normalleştirebilmektedirler. Doğrudan suç korkusu üretmese de bazı alt-kültür gruplarının suçla özdeşleştirilen yönleri veya öyle algılanmaları, diğer gruplar tarafından suç korkusu referansları olabilmektedirler. Bazı grupların yaşadığı ortamlar başka gruplar tarafından güvensizlik kaynağı teşkil edebilmekte ve bu durum da suç korkusunu tetikleyebilmektedir.

Yukarıdaki kuramlar dışında da suç korkusuyla bağlantılı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Örneğin medyanın bu konudaki rolüne odaklı kuramsal açıklamalar geliştirilmiştir. Gerbner'in öncülüğünde ABD'de başlatılan 'Kültürel Göstergeler Projesi' kapsamında geliştirilen 'Yetiştirme Kuramı' bunlardan biridir. Televizyon odaklı analizlere dayanan bu kuram televizyon veya genel medyaya çok sık maruz kalan izleyicilerin gerçeklik algılarının değişimine eğilmiştir. Gerbner ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalarda televizyondaki şiddet gösterisine fazla maruz kalan bireylerin mağdur olma korkusunu arttırdığı, diğer insanlara olan güven duygusunu zedeleyebildiği ortaya konulmuştur. Medyanın suçu ve şiddeti sunma biçimlerinin dünyayı izleyicide acımasız bir yer olarak algılamasına sebebiyet verdiğini de dile getirmişlerdir. Keza şiddetin daha yoğun bir şekilde sunulmasıyla şiddete maruz kalma riski olanların (örneğin kadınların) çift doz etkisiyle iki katı düzeyinde etkilenebildikleri dile getirilmiştir (bkz. Gerbner, 2014).

3. Kadınların Yaşadığı Suç Korkusu Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar

Suç korkusunun kaynaklarıyla ilgili olarak suç ile cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik statü, kentsel mekan, medya, etnik durum, sosyal ilişkilerde güven problemi gibi birden fazla faktör arasında ilişkiler kurulmuştur. Cinsiyet ile suç korkusu arasındaki bağıntı bizim çalışmamızın omurgasını teşkil ettiği için özellikle bu hususta açıklamalarla sınırlı bir çerçeve çizmeye çalışacağız.

Kadınlar özelinde suç korkusunu araştıran çalışmaların genel olarak yukarıda bahsetmiş olduğumuz bazı kuramsal açıklamalarla çakışan yönleri olduğunu söyleyebiliriz. Suç korkusuyla ilgili yapılan birçok çalışmada kadınların erkeklere göre daha fazla suç korkusu yaşadıklarına yer verilmiştir (Scott, 2003; Ferraro, 1996; LaGrange ve Ferraro, 1989; Beebeejaun, 2017). Öte yandan kadınların genel olarak suç mağduru olabilecek durumlardan ve ortamlardan uzak durma eğiliminde olmalarına rağmen erkeklere kıyasla daha fazla suç korkusu yaşama eğiliminde olmaları 'suç korkusu paradoksu' kavramını da gündeme getirmiştir (Rader vd. 2007). Ancak paradoks gibi görünen bu durumun izahında önemli toplumsal bağlamlar vardır ki bunun hem kadının hem toplumdaki statüsü hem de erkeğe kıyasla maruz kaldığı şiddet repertuarı ile yakından bağı vardır. Bununla ilgili olarak Ferraro'nun (1996) çalışmasından söz etmek yerinde olacaktır.

Ferraro (1996), kadınların yaşamış olduğu cinsel şiddet (tecavüz ve taciz vb.) korkusunun suç korkusunu arttırdığını dile getirmiştir. Ona göre özellikle de genç kadınlar arasında tecavüz 'ana suç' gibi işleyebilmektedir ve diğer suçlar için korku tepkilerini artırabilmektedir. Örneğin yüz yüze kavgalarda çoğu kadın tecavüzden korkmaktadır ve bu korku kadınların erkeklere göre daha az mağdur oldukları suçlardan neden daha fazla korktuklarını da açıklamaktadır. Dolayısıyla kadınlar mağduriyet olasılıklarında cinsel saldırının da belirli bir suça eşlik etme olasılığını hesaba katmak durumunda kalabildiğini belirtmiştir. Bunun 'gölge tezi'ne de destek verdiğini belirten Ferraro (1996), tecavüz korkusunun diğer mağdur olma korkularını etkilemekte olduğunu ve bu etkinin de kişisel temas ve suçun ciddiyetiyle ilişkili olduğunu dile getirmiştir. Keza Ferraro (1996:687) ABD'de yapılan bazı araştırmalarda kadınların tecavüzden korkma olasılıklarının ve hayali cinsel saldırı korkusunun yüksek olduğunun ve bazı kadınlar için tecavüz korkusunun ölüm korkusuyla rekabet ettiğinin tespit edildiğini aktarmıştır. Keza tecavüzün kadının yaşamını etkileyen damgalayıcı mağduriyet biçimi olduğunu işaret

eden değerlendirmelerin de yapıldığını not etmiştir. Elbette bu çalışmanın ve görüşün belirli zaman ve mekânda geçerli olabildiğini, başka toplumlarda farklı denklemlerin söz konusu olabileceğini de hesaba katmak gerekir. Ancak mevcut toplumsal yapıdan kaynaklı olarak kadınların taciz, tecavüz gibi cinsel şiddet görme ihtimallerinin diğer suçlarla bağlantılı korkuları arttırma eğiliminde olduğunu ifade edebiliriz. Bu konuda feminist düşünürlerin altını çizmiş olduğu toplumsal yapıyla bağlantılı toplumsal cinsiyetin inşa edilen yönünü (Öztürk vd., 2016:1492) ihmal etmemek gerekmektedir. Zira ataerkil veya erkeklik kültürünün hâkim olduğu toplumsal dünyalarda kadınların daha fazla korku duyabilecekleri davranışlar söz konusu olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet gibi suç korkusu da öğrenilen bir yöne sahiptir ve bundan ötürü suç korkusu cinsiyetleştirilmektedir (Rader ve Haynes, 2011). Erkekten korkusuz ve cesur olma gibi davranışların beklenilmesi toplumsal inşa ve öğrenme sürecinin ürünüdür. Dolayısıyla sosyalleşme ve etkileşim süreçlerinde kadınların aleyhine bir güç ilişkisi oluştuğundan ötürü risk algıları ve birtakım tehlikelere yönelik anlamlandırmalar veya damgalanma kalıpları kadınların suç korkusunda etkili boyutlar olabilmektedir.

Kadınların suç korkusuyla ilgili literatürde Türkiye'de de son dönemlerde çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Saha araştırmasına dayalı yapılan bazı güncel çalışmalardan kısaca bahsetmemiz isabetli olacaktır. Güdekli'nin (2024 Antalya örneğinde, nitel araştırmaya dayalı olarak yürütmüş olduğu göçmen kadınların suç korkusu temasındaki araştırmasında, suç korkusunun kaynağında kadın kimliğinin yanı sıra göçmenlikten kaynaklı birtakım dezavantajlı durumların da etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Erdoğan'ın (2023) Çukurova Üniversitesi'ndeki öğrenciler üzerine yapmış olduğu araştırmada, kadınların suç mağduriyet korkuları ile suç mağduriyet risk algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Becerikli'nin (2023) nitel yöntem temelinde Ankara'da yaşayan kadınlar üzerine yaptığı araştırmada, kadınların suç korkusunun erkeklerin kentsel coğrafya deneyimlerinden farklılık arz ettiği ve ataerkil toplumsal yapıdaki sosyal konumların devamını sağladığı ortaya konulmuştur. Ankara örneğinde karma yöntem üzerinden kadınların suç korkusunu araştıran Gülver'in (2022) bulgularında, kadınların suç korkusu yaşamalarında yaşın önemli bir etken olduğu, yaş arttıkça suça maruz kalma korkusunun azaldığı tespit edilmiştir. Cinsel dokunulmazlığa ve vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlarla ilgili suç korkusunun mağduriyet geçmişi olsun veya olmasın hepsinde yüksek olduğu, annelerin kendi mağduriyet korkularından önce çocuklarına yönelik suç korkularının daha baskın olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Ünal-Reşitoğlu'nun (2017:49) Ankara'da kadınlar üzerine yapmış olduğu nicel araştırmada ise kadınların çoğunlukla hırsızlık, gasp, fiziksel saldırı, tehdit ve cinsel saldırı suçlarından korktukları tespit edilmiştir. Kadınların riskli ortamlara girmekten sakındıkları, mağdur olma korkusundan dolayı kamusal alana sınırlı ve kontrollü bir şekilde dâhil oldukları belirlenmiştir. Karasu'nun (2017) Şanlıurfa'da yaptığı araştırmada kişilerin özellikle suç algısının farklılık gösterdiği ve kadınların erkeklerden daha tedirgin oldukları, ayrıca kadınların çoğunun gece dışarı çıkmayı güvensiz bulduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'de yapılan güncel araştırmalara baktığımızda kadınların kamusal alanlarda güvensizlikler yaşadığı ve çeşitli risk durumlarında suç korkusu içinde oldukları ortaya konulmuştur. Bu çalışmamızda Gaziantep'te tramvay kullanan kadınların belirli mekân ve zamanla sınırlı boyutta suç korkuları araştırılmak istenmiş ve bu konudaki literatüre katkı sağlanmak amaçlanmıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi Ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın genel amacı Gaziantep ilinde gece tramvay kullanan kadınların yaşamış oldukları suç korkusunun kaynaklarını ve boyutlarını keşfetmektir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden durum desenine göre Gaziantep ilinde ikamet eden 18-25 yaş aralığında olup tramvay kullanan kişiler üzerine saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması; araştırmacının gerçek yaşamı ele aldığı, güncel bir sistemde bir durum ya da belli bir zaman içindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgiler topladığı ve durum betimlemesi yaptığı bir nitel yaklaşımdır (Creswell, 2013:97). Bu araştırmada da tramvay kullanan kadınların suç korkusu durumları yakından incelenmek istenmiştir. Sınırlı bir zaman (19.00-23.00 saatleri arasında) diliminde tramvay kullanan kadınların gerek tramvayda, gerekse tramvay durağında ve çevresinde hissettikleri suç korkuları yakından ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırma tekniği olarak derinlemesine görüşmelerden yararlanılmıştır. Araştırmaya dahil edilen katılımcı

kadınlara suç korkularıyla ilgili yarı-yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Görüşmelerde yaş, medeni durum, eğitim, sosyo-ekonomik statü gibi değişkenler de dikkate alınarak maksimum çeşitliliğe özen gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırma için Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurul tarafından 29.11.2023 tarih ve 2023-18-41 sayılı kararına göre etik izin onayı alınmıştır. Araştırma sürecinde etik hususlara azami dikkat edilmiş, araştırma hakkında katılımcılar öncesinde bilgilendirilmiş ve gönüllülük esasına göre saha araştırması gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılarla görüşmeler Şubat 2024-Ağustos 2024 tarihleri arasında ve farklı günlerde gerçekleştirilmiştir. Toplamda, 18-25 yaş arasında tramvay kullanan 20 kişiyle görüşme yapılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların en yüksek yaşı 24 olurken en düşük yaş 18 olarak tespit edilmiştir. Katılımcılarla ilgili detaylı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. Katılımcılar için "katılımcı kişi" anlamında "KK" kodları kullanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılar Hakkında Bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Eğitimi	Çalıştığı Sektör	Aylık Geliri	Oturduğu Mahalle/Semt	Medeni Durumu
KK1	18	Lise	Özel	5500	Karataş	Bekar
KK2	24	Ön Lisans	Özel	7500	Binevler	Bekar
KK3	18	Lise	-	-	Sekiz Şubat	Bekar
KK4	24	Ortaokul	Özel	10000	Bey Mahallesi	Evli
KK5	23	Lisans	-	2000	60.yıl	Bekar
KK6	24	Ön Lisans	Özel	8000	Güneykent	Bekar
KK7	24	Lisans	-	-	Karataş	Bekar
KK8	19	Lise	-	5500	Yeditepe	Bekar
KK9	18	Ön Lisans	-	2000	Yeditepe	Bekar
KK10	22	Üniversite öğrencisi	-	-	Akkent	Bekar
KK11	19	Ön lisans	Özel	7000	İbn-i Sina	Bekar
KK12	22	Lisans	-	-	Binevler	Bekar
KK13	20	Üniversite öğrencisi	-	5000	Gazikent	Bekar
KK14	22	Lise	Özel	20000	Akkent	Bekar
KK15	20	Üniversite	Özel	2000	Akkent	Bekar
KK16	22	Üniversite	Özel	18000	Seyrantepe	Bekar
KK17	21	Üniversite öğrencisi	-	-	Karataş	Bekar
KK18	18	Lise	-	-	Binevler	Bekar
KK19	18	Lise	-	-	İstiklal	Bekar
KK20	24	Üniversite Öğrencisi	-	-	Üniversite Meydan	Bekar

Tabloda da görüleceği üzere katılımcıların biri evli, diğerlerinin tamamı bekardır. Aylık gelir düzeyleri 2000 ile 20000 TL arasındadır. Ortaokul mezunu da vardır, lise, ön lisans ve üniversite mezunu da. 4 kişi ise üniversite öğrencisidir. Çalıştığını ifade edenlerin tamamı da özel sektördendir. İkamet edilen yer açısından ise birden fazla mahalle, yani çeşitlilik söz konusudur.

5. Bulgular ve Sonuçlar

Bu çalışma esas olarak TÜBİTAK 2209-A kapsamındaki projeye dayanmaktadır. Bildirinin sınırlılığı ölçüsünde saha araştırmasının sadece belirli bir kısmı buraya alınmıştır. Bu bölümde önce korku yaşanan hallere, doğrudan ve dolaylı mağduriyet açısından suç korkularından bahsedilecek, güven veren duraklara değinilecektir. Devamında ise suç korkusuna karşı katılımcıların hangi pratikler sergiledikleri ve suç korkusunun engellenmesi için önerileri ele alınacaktır.

5.1. Korku Yaşanan Haller

Gündelik hayatta ani durumlara veya daha önce tehdit olarak algılanan kişi veya olaylara karşı korku ya da tedirginlik yaşanabilmektedir. Gündelik hayatta çevremizdeki insan erkek veya kadın fark etmeksizin bizlere karşı olan davranışından dolayı korku duyabilmekteyiz. Karşıdaki kişinin başta cinsiyeti olmak üzere birçok farklılıkları korku derecemizi etkileyebilmektedir. Korku yaşanan haller genelde kamusal alanda tekinsiz görülen kişi/kişiler, mekân ve zamanlara ilişkindir. Daha önce mağduriyet yaşayıp yaşamamak da suç korkusunda etkilidir. Katılımcılar içinde doğrudan bir mağduriyet yaşadığını belirten olmamakla birlikte tedirgin anlar yaşayan veya dolaylı şekilde mağduriyet yaşayıp bu tür durumlardan rahatsızlığını ifade edenler olmuştur. Örneğin tramvay duraklarının istikametinde uyuşturucu kullananları görüp tedirgin olduğunu ifade eden katılımcı şunları söylemiştir:

KK 3: "Olay yaşamadım şu ana kadar fakat tramvay durağına giderken uyuşturucu kullanan kişiler gördüm bu durum gecede gündüzde dışarı çıkmamı etkiliyor özelikle gece çok etkiliyor. Korkuyor insan bir fiziki saldırı vs. olur diye dışarı çıkmamı etkiliyor bu olay."

Erkeklerin gözle ve ısrarlı takiple tacizinden tedirginlik duyduğunu ifade eden katılımcılar olmuştur. Bazı erkeklerin ısrarlı bir şekilde iletişime geçme durumları da korku yaratabilmektedir. Konuyla ilgili bazı katılımcılar deneyimlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

KK 5: "Bir durum yaşamadım. Bazen insanların bakışından korkuyorum ve biraz farklı bakıyorlar çok dikkatli bakıyorlar. Bazen de sürekli karşıma çıkan insanların sanki beni takip ediyor gibi düşünüyorum. O da bir korku oluşturuyor."

KK 8: "Evet, tramvayda 21.00 civarıydı yine kütüphaneden geliyordum ben ve tramvay içerisi çok boştu. Ben İbrahimli tarafından binmiştim o saatte de hem tramvayda hem de durakta pek kimse yoktu. Orta yaşlarda bir adam benle istemediğim halde zorunlu bir şekilde muhabbet etmeye kalkışmıştı ve o durumdan ben çok rahatsız olmuştum onun sonrasındaysa zaten akşamları çok tramvay kullanma istemedim. Kullandığımda ise ineceğim durakta herhangi bir yakınımın beni beklemesini istedim hep."

KK 11: "Şöyle anlatayım, genelde korku yaşamıyorum. Çünkü kendi şehrim olduğu için ve gece saatlerinde bindiğimde tek olmuyorum ha tek olduğumda da şu şekilde, sadece açık giyindiğimde bakılan bakışlardan rahatsız olma durumu yaşıyorum. Ama bu tarz bir durumda da hani. Bir kadın olarak en fazla yaptığım şey tramvay durağında iniyorum. Gelen diğer tramvaya binebiliyorum."

KK 19: "Ben bir defa telefonu aşağıda tutup bir kadının eteğinin, altının fotoğrafın çekildiğine şahit oldum. Tam o anda da zaten yanımızdaki abiler bayağı bir yardımcı olup adamı diğer durakta indirmişlerdi. Böyle bir durumla karşılaşan bir kadın gördüğümde daha çok yanında olmaya özen gösterdim ve ben de daha çok kadınların olduğu dediğim gibi o taraflarda daha çok oturuyorum."

Yaşanılan deneyimlerde ve şahit olunan vakalarda taciz durumları ön plana çıkmaktadır ve bu haller suç korkusunu arttırıcı etkiler yaratmaktadır. Bu gibi durumlar kadınların kendilerini daha sınırlandırıcı bir yöne doğru itmektedir. Yeri geldiğinde tacize uğraşama ihtimali olanlarla yakınlık kurma eğilimi de kadın dayanışmasının bir örneği olmaktadır.

Ünal-Reşitoğlu'nun (2017) Ankara'da yapmış olduğu araştırmada kadınların riskli gördükleri kamusal ortamlara girerken mağdur olma olasılığından dolayı bu tür yerlere kendilerini sınırlandırıcı ve daha kontrollü davrandıkları ortaya konulmuştur. Bizim araştırmamızda da kadınların kamusal alana girdiklerinde giyim kuşamlarına dikkat ettikleri, gece vakitlerinde yalnız olmamayı tercih ettiklerini belirtenler olmuştur.

Kısa mesafeden ziyade uzun mesafeli yolculuklarda korku yaşadığını veya tedirgin olduğunu belirtenler olmuştur:

KK2:"Tramvay durakları arasındaki mesafenin kısalığından ötürü korku yaşamıyorum örneğin Akkent'e gitmem gerekiyor uzun mesafe olduğu için daha çok tedirginlik yaşıyorum kısa mesafeler benim için korku oluşturmuyor."

5.1.1 Doğrudan veya Dolaylı Mağduriyet Açısından Suç Korkusu Yaşama Durumları

Kentsel mekânların güvensiz ve tekinsiz ortamlarında korunma bakımından dezavantajlı olan gruplar daha fazla suç korkusu yaşama eğilimindedirler. Erkeklerin şiddet gösterme risklerine karşılık

kadınlar tedirgin duyabilmekte ve korku yaşayabilmektedirler. Özellikle akşam ve gece vakitlerinde ve kamusal alanlarda bu korkular daha da yüksek derecede olabilmektedir. Bir kamusal alan olarak tramvayda veya çevresinde korku yaşayıp yaşamadıklarıyla ilgili katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Keza doğrudan mağdur oldukları veya dolaylı olarak duydukları hadiseler de katılımcılara sorulmuştur. Doğrudan mağduriyet olmasa bile özellikle ısrarlı takip hadiselerinden bahsedenler olmuştur. Aşağıda yer alan katılımcının ifadeleri bu örneklerden biridir.

KK 9: "Şöyle bir şey, akşam saati arkadaşımla beraber eve dönüyorduk. 2 kişilerdi bizimle böyle bizimle irtibat içerisine geçmeye çalışmışlardı. Yani durduğumuz yerde işte kendi gidecekleri güzergâhı soruyorlardı. Biz de işte, "hayır o taraf değil", hani "şuna bineceksiniz" demiştik. Hani "ilk İbn-i Sina'ya binmeniz gerekiyor" demiştim. Bize böyle sigara teklif ettiler, "kullanıyor musunuz falan"... Biz kendilerinden uzaklaştığımız her anda yanımıza geliyorlardı. Hatta biz hep kendilerinden uzaklaşmak istemiştik. Baktık onlar da arkamızdan gelmişler. Ondan dolayı biraz arkadaşımla tedirgin olduk ve bizi hani onları atlattık sandık fakat kendileri de aynı şekilde bizimle tramvaya binmişlerdi. Eve gittiğimde arkadaşım "beni takip ediyorlar şu an yani" demişti. Sonra da kendi izini kaydettirip ondan sonra eve gitmişti.

Elde edilen bulgularda, özellikle havanın kararması, karşı cinslerinin bakışları, fiziki yakınlıkları ve iletişim kurmaları kadın katılımcıların bazılarında korku hissi yarattığı saptanmıştır. Kısa mesafelerde korku yaşamayıp uzun mesafelerde tedirginlik yaşadığını, vagonda kadın ağırlıktaysa pek korku yaşamadığını belirtenler de vardır. Geç vakitler, vagondaki insan sayısı ve çeşitliliği, yalnız başında olmak gibi durumların suç korkusuna gerekçe oluşturabildiği keşfedilen bulgulardandır.

Tramvay içinde doğrudan bir vakayla karşılaştığını belirtenler azdır. Bir örnek, tramvay tenhayken bir erkeğin kendisiyle konuşma isteğinden dolayı yaşadığı huzursuzluk olmuştur.

KK 8:"Muhabbetinde daha çok flörtüz konuşma istemişti ve bana sürekli yakın olmaya çalışıyordu ben geri çekiliyordum ve o daha çok yakınlaşmak istiyordu ve 40-50 yaş civarlarındaydı. Bu olay gündelik hayattaki yaşantımda biraz daha temkinli olmaya çalıştım zaten. Biber gazı gibi şeyler yasak olduğu için onları yanımda taşımıyorum ama tramvay içine girdiğimde ise etrafa çok bakmadan kendi önüme odaklanarak ilerlemeye çalıştım."

Kadınların özellikle diğer şiddet türleriyle birlikte cinsel saldırı türünden fiillere karşı korkular yaşadıkları bazı araştırmalarda ortaya konulmuştur (Gülver, 2022; Ünal-Reşitoğlu, 2017) ve kadınların yaşamış olduğu cinsel şiddet (tecavüz ve taciz vb.) korkusunun suç korkusunu arttırdığını dile getirilmiştir (Ferraro, 1996). Araştırmamızda tramvaydan indikten sonra takip edenlerin ve tramvay içinde veya dışında iletişime geçmek isteyen erkeklerin varlığından söz edilerek bunun taciz düzeyine kadar gitme potansiyeli taşıdığını dile getirenler olmuştur. Yukarıda, KK9'un aktarmış olduğu hadise de bunlardan biridir. Israrlı takip de tacizlerden biridir ve erkeğin şiddet gücünü işaret eden göstergelerden sayılabilir. Dolayısıyla yaşanılanlar suç korkusunu arttırıcı yönlere sahiptir.

Medyaya yansıyan şiddet ve taciz haberleri de dolaylı mağduriyeti arttırıcı rol oynayabilmektedir. Gülver'in (2022:221) Ankara'daki kadınlar üzerine araştırmasında da kadınların suç korkusu yaşamalarında medya faktörünün etkili olduğu, özellikle genç kadınlarda bunun daha fazla hissedildiği dile getirilmiştir. Medyanın suç olaylarını sunma biçimi bu açıdan dolaylı da olsa mağduriyet korkusu yaratabildiğini söyleyebiliriz. Bizim araştırmamızda da bazı kadınlar, medyadaki haberlerin kamusal alandaki durumlarını etkilediğini, akıllarına o haberlerin geldiğini, dolayısıyla da tedirginlik yaşayabildiklerini dile getirmişlerdir. Örneğin taciz ve tecavüz olaylarıyla ilgili haberler onlara karşı risk algısını yükselten etkenler olabilmektedir.

KK6: "Taciz olayının mağduru olma korkusu yaşıyorum. Yakın çevremde suç vakası duymadım, sosyal medyanın da etkisi var insan yaşayınca daha çok etkileniyor ve korkuyor. Akşam her ne kadar keyfi olarak dışarı çıksak bile eğlencemizin bizden alındığını düşünüyorum bir kadın olarak kaç yaşına geldik ama hala bir korkuyla dışarıya çıkıyoruz çok geç olmayan saatlerde bile."

5.2. Güven Veren Duraklar

Gaziantep'in büyükşehir olmasından ötürü demografik açıdan heterojen bir kenttir. Dolayısıyla diğer kamusal alanlarda olduğu gibi tramvayda ve çevresinde de farklı kesimlerin bir araya gelme durumu söz konusu olmaktadır. İş yeri, hastane, okul veya üniversite, alışveriş merkezleri gibi farklı

amaçlarla kullanılan veya ulaşılması gereken duraklar olabilmektedir. Bazı duraklar, belli kesimin yoğun olarak kullandığı yerler olarak bilinmesinden ötürü bu yerler kadınların güven ve risk durumlarını da etkileyebilmektedir. Katılımcılar, hangi duraklarda kendilerini daha güvende hissettikleriyle ilgili sorulara aşağıdaki cevapları vermişlerdir.

KK 3: "GAR ve Karataş Merkez durakları daha çok kalabalık olduğu için bana güven veriyor."

KK 8: "Karşındakilerden ya da çevreden çok fazla yardım alabiliyorsun bu yüzden kalabalık durak benim tercihim olur. Kalabalık durak GAÜN oluyor."

KK 9: "Genellikle ben GAÜN durağında daha çok hani kendimi güvende hissediyorum."

KK 16: "Üniversitenin orası daha kalabalık olduğu için daha güvende hissediyorum kendimi."

KK 19: Üniversite daha güvenilir geliyor. Dediğim gibi sadece öğrencilerin olması beni daha çok sakin hissettiriyor. Niye bilmiyorum öyle hissediyorum."

Katılımcıların vermiş olduğu cevaptan hareketle kalabalık olan durakların daha çok güven vereceği kanısındadırlar. Diğer kalabalık durakların yanı sıra üniversite durağının, yani GAÜN durağının kalabalık olmasından kaynaklı yukarıdaki katılımcılara daha çok güven hissi yaşadıkları keşfedilmiştir. Üniversite öğrencilerinin varlığı aynı zamanda kültürel farklılığın etkisine de bir işarettir. GAÜN etrafında birçok kafenin bulunmasından, eğitim kurumlarının bu bölgede olması ve birçok buluşma noktasının genel olarak GAÜN çevresinde olmasından dolayı kalabalık göstermektedir.

5.3 Korku Karşısında Geliştirilen Pratikler

Kadınların dışarıya adım atmasıyla, yani kamusal alana girmesiyle başlayan korku hissi tekrar eve dönene kadar devam edebilmektedir. Elbette ev içinde de şiddete maruz kalan kadınlar olabilmektedir. Ancak konumuz açısından kamu alanı olarak tramvayda ve çevresinde yaşananlar suç korkusunun boyutlarını da gözler önüne sermektedir. Kadınlar mağdur olma riskinden uzaklaşmak için birtakım pratikler veya taktikler uygulayarak güvenlikli duvarı örmeye çalışmaktadırlar. Araştırmaya katılım sağlayan kadınlara, korktukları anda ne hissettikleri ve korkuyu karşı tarafa hissettirmemek adına neler yaptıkları sorulmuştur. Bazı cevaplar şu şekildedir:

KK 14: "Kaçıyorum genelde ya da güvendiğim bir insanı arıyorum. O an telefonumu açacağından emin olduğum bir insanı hemen arayıp bulunduğum yeri söylüyorum. "Aa evet yanına geliyorum", "buluştuk" gibi böyle bir senaryo uyduruyorum ve bunu karşı tarafın duymasını sağlıyorum önce. Sonrasında da uzaklaşıyorum. Kaçmaya çalışıyorum bulunduğum ortamdan."

KK 7: "Daha önce, tramvaydan indikten sonra ben siteye girene kadar bir kırmızı arabanın beni takip ettiğini fark ettim. O sıra önlem almak için abimi aradım. Telefon açık kaldı. Takip edildiğimden emin olmak için telefon hep açık kaldı. Arada duruyordum. Ben durunca araba da duruyordu. Ben hareket edince araba da ediyordu. Benim döndüğüm yerlere dönüyordu. Sonra kendimi güvende hissetmek için herhangi bir binanın içerisine girdim. Evim orada olmadığı halde orada 5-10 dakika bekledim. Sonra abim geldi beni oradan aldı ve gittik. Ben çıktığımda araba yoktu. Bu olay benim geç saate kadar dışarıda kalmamı etkiledi."

Katılımcılar birtakım taktiklerle olası tehditleri engellemeye çalışmaktadırlar. Özellikle telefon güven sağlama hususunda öne çıkan araçlardan biridir. Başka araştırmalarda da benzer sonuçların elde edildiğini belirtelim. Kadınların bu türden güven araçlarına ihtiyaç duyması ve tedirginlik yaşaması suç korkusunun boyutunu da gözler önüne sermektedir. Gülver (2022:221) araştırmasında, kadınların suçlardan korunmak için gece dışarı çıkarken bir erkek yakınının eşlik etmesine ihtiyaç duyduklarını, yabancı birinden tedirgin olunması halinde telefonla konuşuyor gibi yapmak, bilmediği bir yere gittiğinde kıyafetlerini kısıtlayarak açık giyinmekten kaçınmak, biber gazı veya kesici alet vb. gibi materyalleri bulundurmak türünden önlemler aldıklarını ortaya koymuştur. Kadınların kamusal alanda yaşanılan suç korkusuna karşı birilerinin eşlik etmesine ihtiyaç duyması, telefon kullanımı gibi taktikler Becerikli'nin (2023) çalışmasında da dile getirilmiştir. Sürekli iletişim halindeymiş gibi izlenim oluşturmak, tehdit kaynağı olarak görülen kişilere bir savunma izlenimi yaratmak içindir.

5.4. Suç Korkusunun Önlenmesine Dair Öneriler

Kentsel yaşamda güvenlik, sadece suç mağduru olma riskini değil algılanan güvenlik şekillerini de içermesinden ötürü kentler güvenlik endişelerini ciddiye almadan toplumsal açıdan sürdürülebilir olamazlar; dolayısıyla da kapsayıcılık ve adalet duygusuna sahip politikalara gereksinim duyarlar (Ceccato, 2012:3). Kadınların yaşamış olduğu suç korkusunun eşitsiz güç ilişkileriyle ve adalet duygusuyla, genel olarak kentsel güvenlik boyutuyla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Suç mağduriyetini ve suç korkusunu önlemek, kentsel güvenliğin ve adaletin sağlanmasına önemli katkılar sunacaktır. Gaziantep örneğinde ve tramvay kullanımı özelinde katılımcıların bazı önerilerini aktarmak bu açıdan yararlı olacaktır.

KK 7: "Bence güvenlik sayılarını arttırabilirler ve tramvayın içine acil durum butonu da konulabilir. Bence hem Emniyet'e hem de duraktaki güvenliklere gitmeli ki Emniyet yetişemeyecek olursa eğer en yakın tramvay durağındaki güvenlikler müdahale edebilmeli."

KK 11: "Duraklarda, hani bu da ayrıcalık gibi olabilir. Yanlış da anlaşılabilir ama kadınlar için. Erkekler için mesela hepimiz aynı yerde durmaktansa ya da tramvay durağında ayrı bir oturma yerleri yapılabilir. İndiğimiz yerlerde belirli butonlar olabilir başınıza bir iş geldiğinde hemen basabileceğimiz. Ya da mesela bazı uygulamalar var kadın dostu gibi. O uygulamaların daha da geliştirilebilmesi sağlanabilir. Herkesin telefonunda olması için çaba sağlanabilir. Çünkü şu an bu uygulamadan habersiz birçok insan var."

KK 19: "Tramvay tavanında butonlar olabilir. KADES uygulaması gibi tramvay içindeki güvenlik kameraları arttırılabilir."

Acil yardım butonu veya bazı telefon uygulamalarının yanı sıra bir görüşmecinin sadece kadınlara hizmet veren bölümün olmasını istemesi dikkat çekicidir. Bütün bunlar suç korkusunun geldiği boyutu gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların özellikle tramvayın gelişmesi yönünde de önerileri bulunmaktadır. Örneğin tramvay binişlerde turnikeden geçtikten sonra x-ray cihanlarından çanta vb. unsurların da geçmesi gerektiğini belirtenler olmuştur. Bazı katılımcılar da Türkiye'ye gelen göçmenlerin de risk oluşturabildiğine dikkat çekerek bu konuda da önlemler alınması gerektiğini aktarmıştır.

6. Sonuç

Gaziantep ilinde ikamet eden, 18-25 yaş arasında olan kadınların gece tramvay kullanmalarındaki yaşadıkları suç korkularını ele alan bu araştırmada kadınların tramvay kullanımında özellikle erkeklerin bakışlarından ve kendileriyle iletişime geçmek istemelerinden ve ayrıca tramvaydan indikten sonra ısrarlı takipten rahatsız olduklarını görmekteyiz. Bütün bunların suç korkusu gerekçesi teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Ataerkil yapının ve erkeğin lehine olan eşitsiz güç ilişkilerinin mağduriyet yaratma durumu kadınlar için korku kaynakları arasındadır. Medyaya yansıyan haberler de dolaylı mağduriyet hissini etkileyebilmektedir. Kadınlar, kamusal alan olan tramvayda ve onun çevresinde kendilerini kısıtlayıcı davranışlar sergilemek zorunda hissetmektedirler. Risklere karşı mağduriyetlerini engellemek ve ısrarlı takip gibi taciz ve şiddet örüntülerine set çekmek için birtakım taktikler geliştirmek veya güvenlik duvarı örmek durumunda kalmaktadırlar. Yalnız kalmamak veya telefonla sürekli iletişim halinde olmak gibi bazı eylemlerle hareket etme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu tür pratikler suç korkusunun varlığına ve yaratmış olduğu psikolojik etki boyutuna da işarettir. Diğer yandan katılımcılar kalabalık ve üniversite öğrencilerinin yoğun olduğu üniversite durağında kendilerini daha güvende hissettiklerini aktarmışlardır.

Katılımcıların sadece tramvay içinde değil, tramvay duraklarında ve sonrasında da birtakım risklere işaret etmişlerdir. Suç korkusuna gerekçe oluşturan risklerin azaltılması konusunda bazı öneriler de sunmuşlardır. Tramvay içinde bir güvenlik butonunun olması, güvenliğin arttırılması, telefonda gerekli uygulamaların olması, kadınlara özel uygulama gibi bazı öneriler öne çıkmıştır. Bunların çoğunlukla teknik odaklı olduğunu söyleyebiliriz. Konuyla ilgili sosyal politikaların geliştirilmesi hususunda bu öneriler dikkate alınacağı gibi sadece teknik düzenlemelerin yeterli olmayacağı da aşikârdır. Güvenli ve adaletli kentsel yaşam kalitesinin sağlanması daha bütünsel bir politikayla mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Kadının güçlendirilmesi, ekonomik ve sosyal adaletin tesisi,

hukuki düzenlemeler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı güç ilişkilerinin dönüştürülmesi ve konuya dair farkındalığın arttırılması gibi birtakım adımların atılması yararlı olacaktır. Keza tramvay içinde ve dışında şiddete dikkat çeken ve suç korkusunu azaltıcı bilgilendirme notlarının sunulması da farkındalığı arttıracak ve bu konudaki toplumsal hassasiyeti güçlendirecek bazı pratik uygulamalar olabilir.

Kaynakça

Becerikli, C. (2023). Until The Door Is Closed?: Women's Fear of Crime in Ankara. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.

Beebeejaun, Y. (2017). Gender, urban space, and the right to everyday life. Journal of Urban Affairs, 39(3), 323–334.

Ceccato, V. (2012). "The Urban Fabric of Crime and Fear". Ed. Vania Ceccato. The Urban Fabric of Crime and Fear (içinde). New York: Springer. ss.3-33.

Creswell, J. W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. (3. Basım). (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir) Ankara: Siyasal Kitabevi.

Dolu, O.; Uludağ, Ş.; Doğutaş, C. (2010). Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(01), 57-81.

Erdoğan, E. (2023). Suç Korkusu: Çukurova Üniversitesi Öğrencilerinde Suç Korkusu. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Bağımlılık ve Adli Bilimler Enstitüsü Adli Bilimler Ana Bilim Dalı.

Farrall, S., Jackson, J.; Gray, E. (2009). *Social Order and the Fear of Crime in Contemporary Times*. Oxford University Press.

Farrall, S., Jackson, J.; Gray, E. (2007). Theorising the Fear of Crime: The Cultural and Social Significance of Insecurities about Crime. *Experience & Expression in the Fear of Crime Working Paper No. 5*

Ferraro, K. F. (1996). Women's Fear of Victimization: Shadow of Sexual Assault?. Social Forces, (75)2:667-690.

Ferraro, K. F. (1995). Fear of crime: Interpreting victimization risk. Albany: State University of New York Press.

Fisher, B.; Sloan, J. (2003). Unraveling the fear of victimization among college women. Justice Quarterly, 20(3), 633–659.

Gerbner, G. (2014). Medyaya Karşı. Çev: G. Ayas, V. Batmaz, İ. Korkmaz. İstanbul: Ayrıntı.

Güdekli, D. (2024). Uluslararası Göç ve Suç Korkusu: Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Ana Bilim Dalı.

Gülver, Ö. (2022). Kadınların Yaş Dönemlerine Göre Suça Maruz Kalma Korkusu: Ankara Örneklemi. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.

Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. International Review of Victimology, 4, 79–150.

Karasu, M. A. (2017). Kentsel Mekânda Suç Korkusu- Şanlıurfa Örneği-. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 20(1), 4 1-76. DOI: 10.18490/sosars.308642

LaGrange, R., Ferraro, K. F. (1989). Assessing Age and Gender Differencees in Perceived Risk and Fear of Crime. Criminology. 27(4): 697-719.

Rader, N. E., Haynes, S. E. (2011). Gendered Fear of Crime Socialization: An Extension of Akers's Social Learning Theory. Feminist Criminology, 6(4): 291-307.

Rader, N. E.; May, D. C.; Goodrum, S. (2007). An Empirical Assessment of the Threat of Victimization: Considering Fear of Crime, Perceived Risk, Avoidance, and Defensive Behaviors. Sociological Spectrum, 27, 475–505.

Öztürk, M.; Kocacık, F.; Gönültaş, M. B. (2016). Suç korkusu ve risk algısının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. International Journal of Human Sciences, 13(1), 1488-1502.

Skogan, W. G.; Maxfield, M. G. (1982). Coping With Crime: Individual and Neighbourhood Reactions. 2nd Printing. Beverly Hills, CA: Sage.

Scott, H. (2003). Stranger Danger: Explaining Women's Fear of Crime. Western Criminology Review 4(3):203-214.

Ünal-Reşitoğlu, H. (2017). Kadınlar, Mağdurluk ve Suç Korkusu. Toplum ve Demokrasi, 11 (24):37-56.

Wilson. J.Q. and Kelling, G.L. (1982). 'Broken Windows'. Atlantic Monthly, March, 29-38.

Yazgan, Ç. Ü. (2019). "Suç Korkusu". Ed. Fuat Güllüpınar. *Suç Sosyolojisi* (içinde). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını. Ss.66-94.

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI AFET YÖNETİMİ: KADIN LİDERLİĞİ

GENDER-SENSITIVE DISASTER MANAGEMENT: WOMEN'S LEADERSHIP

Esin SAPÇI Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sağlık ve Bakım Hizmetleri Bölümü, Yaşlı Bakımı Programı, Gaziantep, Türkiye, akademisyenesinsapci27@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9832-4948

Özet

Afetler, bireylerin günlük yaşam rutinlerini sekteye uğratan ve bireylerin ya da toplumların kendi olanaklarıyla üstesinden gelemeyeceği doğa, insan ya da teknoloji kaynaklı olaylar olarak tanımlanmaktadır. Bu olaylar fiziksel, ekonomik ve sosyal alanlarda kayıplara sebep olabilmekle birlikte genellikle kriz olarak algılanmakta ve bu nedenle de etkili bir müdahale için çoklu paydaşların yer aldığı kapsamlı bir afet yönetimi yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Afet Yönetimi, kamu otoritesinin odak noktasında bulunduğu, risklerin belirlenmesini, doğal, sosyal, beşeri ve teknolojik etkenlerin kontrolünü, karar vericilerin ve tüm ilgili tarafların eğitimini ve afet farkındalığı ile kültürünün oluşturulmasını içeren, planlamadan uygulamaya kadar tüm süreçleri kapsayan, disiplinler arası, disiplinler ötesi ve disiplinler arası bir alandır. Afet risklerinin belirlenmesi, muhtemel zararların engellenmesi için tahminlerin ve erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, çeşitli afet türlerine özgü planların oluşturulması, afet bilincinin ve kapasitesinin artırılması için afet eğitimlerinin düzenlenmesi, acil müdahale yeteneğinin kurumsal ve toplumsal olarak güçlendirilmesi, ayrıca yeniden yapılanma ve rehabilitasyon hizmetlerinin sunulması gibi geniş kapsamlı faaliyetleri içermektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin de dahil olduğu Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030) kapsamında kararlar alınmış ve toplumun afetlere karşı duyarlılığının azaltılması ile afet yönetimi süreçlerinde kadınların katılımının artırılması amaçlanmıştır. Kadınlar, afet yönetiminde kritik paydaşlar olarak görülmekte ve hane içi, yerel ve ulusal düzeyde bu süreçlerde önemli roller üstlenebilmektedir. Bu sebeple, afet yönetimi toplumsal cinsiyet bakımından göz önünde bulundurularak düzenlenmelidir. Kadın liderliğinin güçlendirilmesi için strateji ve eylem planlarında toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle davranılması önemlidir. Bu konuda dikkate alınması gereken hususlar arasında afet yönetimi politikalarının, eğitim, ekonomi, sağlık, medya, hukuk ve karar alma süreçlerine merkezi ve yerel düzeyde katılımın yanı sıra kadınların görüşleri de göz önünde bulundurularak oluşturulmasıdır. Afet durumlarında toplumların farkındalığının artırılması ve eğitilmesi amacıyla önceden tedbir alınmalı, ayrıca afet yönetimi politikaları oluşturulurken kadınların etkin katılımları ve güçlendirilmeleri sağlanmalıdır. Kadınlar, afet yönetiminde kritik bir rol oynamakta olup, afet planlaması, risk ve kriz yönetimi konularında karar süreçlerine katkıda bulunan ve liderliklerini sergileyen önemli aktörlerdir. Bu sebeple, kadınların günlük yaşamlarında karşılaştıkları pratik ve stratejik gereksinimlerin afet yönetimi politikalarında yer alması önem arz etmektedir.

Bu derlemenin amacı, toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetiminde kadın liderliğine dikkat çekmek ve ileride yapılacak araştırmalar için temel oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: lider, kadın, afet yönetimi

Abstract

Disasters are defined as natural, human or technological events that disrupt the daily routines of individuals and that individuals or societies cannot overcome with their own means. These events can cause losses in physical, economic and social areas, and are generally perceived as crises, and therefore a comprehensive disaster management approach involving multiple stakeholders is needed for an effective response. Disaster Management is an interdisciplinary, transdisciplinary and interdisciplinary field where public authorities are at the focal point, including the identification of risks, the control of natural, social, human and technological factors, the training of decision-makers and all relevant parties, and the creation of disaster awareness and culture, covering all processes from planning to

implementation. It includes comprehensive activities such as determining disaster risks, developing forecasts and early warning systems to prevent possible damages, creating plans specific to various types of disasters, organizing disaster training to increase disaster awareness and capacity, institutional and social strengthening of emergency response capabilities, and providing reconstruction and rehabilitation services. Within this framework, decisions were made within the scope of the Sendai Disaster Risk Reduction Framework (2015-2030), which Turkey is also a part of, and aimed to reduce the sensitivity of society to disasters and increase the participation of women in disaster management processes. Women are seen as critical stakeholders in disaster management and can play important roles in these processes at the household, local and national levels. For this reason, disaster management should be organized by taking gender into consideration. It is important to act with a gender equality perspective in strategy and action plans to strengthen women's leadership. Among the issues that should be taken into consideration in this regard is that disaster management policies should be created by taking into account the participation of women in education, economy, health, media, law and decision-making processes at the central and local levels, as well as their views. In order to increase the awareness and education of societies in disaster situations, precautions should be taken in advance, and women's active participation and empowerment should be ensured while creating disaster management policies. Women play a critical role in disaster management and are important actors who contribute to decision-making processes and demonstrate their leadership in disaster planning, risk and crisis management. For this reason, it is important to include the practical and strategic needs that women encounter in their daily lives in disaster management policies.

The purpose of this review is to draw attention to women's leadership in gender-sensitive disaster management and to provide a basis for future research.

Keywords: leader, woman, disaster management

Giriş

Afetler, insan topluluğunun kaçınılmaz bir parçası olmakla birlikte, toplumun kendi kaynaklarıyla başa çıkamadığı ve insanları, maddi değerleri veya çevreyi önemli ölçüde etkileyen bir olay olarak görülmektedir. Afetlerden kaynaklanan zararın azaltılması ve en etkili şekilde yönetilmesi için, "Bütünleşik Afet Yönetimi Sistemi"ne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sistem, afetin her aşamasında gerekli tedbirlerin ve çalışmaların planlanmasını, yönlendirilmesini, koordine edilmesini, desteklenmesini ve başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlayan kapsamlı ve karmaşık bir yönetim sürecini kapsamaktadır (İnal Önal ve Paksoy Erbaydar, 2023). Bu süreçteki en önemli aşamalardan biri ise toplumsal cinsiyete duyarlı stratejilerin, planların, eylemlerin ve programların oluşturulmasıdır (Değirmenci, 2021). Çünkü toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkeğin, afet durumunda verdiği tepkiler ve başa çıkma kapasitelerindeki farklılıklar nedeniyle genel nüfusu koruma konusunda başarılı olabilmek adına toplumsal cinsiyete duyarlı afet yönetim stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Gündüz, 2022).

Afetlere müdahale sürecinde toplumsal cinsiyet bakış açısına dayalı bir müdahalenin, insan haklarını koruma, geliştirme ve cinsiyet eşitsizliklerini giderme amacı büyük önem taşımaktadır. Afet ve acil durumlarda toplumsal cinsiyet odaklı müdahalenin planlanmasının ilk adımı, afet mağdurlarının eğitimden istihdama, yaşam koşullarından sağlık hizmetlerine kadar sahip oldukları imkanları yansıtan mevcut toplumsal cinsiyet bilgilerine erişmektir. Afetin toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle etkilenen kadın, erkek, kız ve oğlan çocuklarının durumlarını belirlemek ve evden çıkamayan kadınlar ile kız çocuklarına destek sağlamak, yasal zorluklar ve sosyal dışlanma yaşayan farklı cinsel yönelimlere sahip bireyler, engelliler ve bakıcıları da hizmetlere dahil etmek ikinci adımı oluşturmaktadır. Cinsiyetler arasındaki etkileşimin bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması ve haklarını sağlaması üzerindeki rolü, şiddet mağdurlarının ve faillerinin tanımlanmasını, kurumların ve toplumun bu süreçteki sorumluluklarını ele almayı içeren üçüncü adımı oluşturmaktadır. Dördüncü adımda ise, müdahale programının geniş kitlelere ulaşmasının yanı sıra belirli gruplara özel destek sunup sunmadığının değerlendirilmesi ve incinebilir gruplara erişimi kolaylaştırabilecek kadınlar, öğretmenler ve sağlık çalışanları gibi aktörlerin etkin biçimde katılımının sağlanması yer almaktadır (Düzel, 2024). Uluslararası çalışmalar da, afetlere toplumsal cinsiyet perspektifinden yaklaşımı vurgulayıp, bütünleşik afet yönetiminin etkinliği ve başarısında ülkelerin sorumlu olduğuna dikkat çekmektedir (Gündüz, 2022):

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW): Toplumsal cinsiyete duyarlı, kapsayıcı ve bütüncül bir afet riski azaltma planını en iyi şekilde yansıtan uluslararası belge, İklim Değişikliği Bağlamında Afet Riskinin Azaltılmasının Toplumsal Cinsiyetle İlişkili Boyutları başlıklı 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı'dır. Genel Tavsiyesi'nde en çok vurgulanan konular, hak odaklı afet riski yönetimi, toplumun afetlere ve iklim değişikliğine karşı direncinin artırılması, ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıdır (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi, 2018).

Hyogo Çerçeve Eylem Planı (HÇEP): Toplumun cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi konularında önemli stratejilerin benimsenmesi, küresel afet risklerinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede planda vurgulanan nokta budur. 2005-2015 yılları arasında planlanan Eylem Öncelikleri kapsamında yer alan 13(d) maddesi, toplumsal cinsiyet perspektifinin tüm afet risk yönetimi politikalarında göz önünde bulundurulmasının, plan ve karar alma süreçlerinde risk değerlendirmesi, erken uyarı, bilgi yönetimi, eğitim gibi unsurların entegre edilmesinin önemine dikkat çekmektedir (World Conference on Disaster Reduction, 2005).

Sendai Afet Risk Azaltılması Çerçevesi (2015-2030): Sendai Çerçeve Planı'nın Rehber İlkeler bölümünde vurgulanan husus; afet risklerini azaltırken toplumsal cinsiyet, yaş, engellilik ve kültürel faktörlerin kapsamlı bir şekilde göz önünde bulundurulması gerektiğidir. Ayrıca, kadınların ve gençlerin liderlik rollerine teşvik edilmesinin politika ve uygulamalar açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Kadınların ve engellilerin eşitlik ve evrensellik temelinde afet müdahalesi, iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerine liderlik etmelerinin ve desteklenmelerinin, dördüncü öncelik konusunda son derece kritik olduğu belirtilmektedir (The United Nations Office for Disaster Risk Education, 2015). Bu bölümde, insanları odak noktasına alan, çeşitli sektörlere yönelik çeşitli erken uyarı ve tahmin sistemlerinin yanı sıra afet riski ve acil durum iletişim mekanizmalarının geliştirilmesi gibi konular ele alınmakta, tehlike değerlendirme telekomünikasyon sistemlerinin katılımcı bir yaklaşımla planlanması ve kullanıcıların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına uygun şekilde yapılandırılmasına özel bir önem verilmektedir. Paydaşların rolüne ilişkin bölümde, kadınların katılımının, etkin afet risk yönetimi ve toplumsal cinsiyete duyarlı afet riskinin azaltılması politika, plan ve programlarının geliştirilmesinde önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, afete hazırlık için kadınların güçlendirilmesine yönelik kapasite oluşturulmasının gerekliliği ve afet sonrasında kadınların farklı gelir kaynaklarına erişebilmesi için kapasitelerinin artırılması gerekliliği vurgulanmaktadır (Paksoy Erbaydar ve ark., 2018).

Yukarıda bahsedildiği üzere, kadınların etkin katılımını teşvik etmek ve yerel organizasyonlarda kadın liderliğini desteklemek, uluslararası kararlarda da açıkça ifade edilmektedir. Bu durum, hedeflenen konuda önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu yaklaşım ayrıca, kadınların yoksulluğunu ve kırılganlığını azaltarak, sosyoekonomik yönden güçlenmelerini teşvik etmektedir. Bu durumda, toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde hareket edilerek, zararın azaltılması, hazırlık, müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılandırma planlarının organize edilmesi gerekmektedir (Okay ve İlkkaracan, 2018).

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimine Kadınların Katılımı ve Liderliği

Afet durumlarında, kamu ve özel sektörlerin güvenli ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde katılımı, afet müdahale mekanizmalarını güçlendirebilmektedir. Kadınların ve erkeklerin afetlere yanıt vermelerinde belirgin farklar olduğundan, cinsiyet açısından kapsayıcı bir afet yönetim mekanizmasına sahip olmanın büyük önemi vardır. Bu kapsamda bakıldığında kadınların afet yönetim süreçlerine katılımı teşvik edilmelidir (Hasan ve ark., 2019). Bu katılım kadınların, afete yanıt, rehabilitasyon ve toparlanma, önleme ve risk azaltma, hazırlık, planlama ve karar alma (Türkiye Psikiyatri Derneği Kadın ve Ruh Sağlığı Çalışma Birimi, 2024), program oluşturma, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine dahil edilmeleri şeklinde olmalıdır (Değirmenci ve Vefikuluçay, 2023). Kadınların özellikle karar alma süreçlerindeki aktif katılımı, toplumda karşılaşılan birçok sorunun çözümünde önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu sebeple, kadınların karar alma süreçlerinde söz sahibi olmaları, afet süreçlerinden daha az etkilenmelerini sağlayabilmektedir (Ilgın ve Karagül, 2022).

Kadınlar afetlerden sonra yüksek dayanıklılık gösterebilmekte (Lee ve ark., 2022) ve toplumun dayanıklılığını artırabilmektedir. Kadınların, toplum dayanıklılığını artıran benzersiz bakış açıları, bilgi ve becerileri nedeniyle afet yönetimindeki rolleri büyük olabilmektedir. Kadınların genellikle afetlere

hazırlık ve müdahale için hayati önem taşıyabilen yerel bağlamlar ve çevre koşulları hakkında derin bir anlayışa sahip oldukları düşünülmektedir. Afet yönetim süreçlerinde kadınların güçlendirilmesi yalnızca afetlerin etkilerini azaltmakla kalmamakla birlikte, aynı zamanda sosyal uyumu teşvik edebilmekte ve sosyal ağlarını ve bakım rollerini kullanarak iyileşme çabalarını hızlandırabilmektedir (Abdalla ve ark., 2024). Bu nedenle toplumsal cinsiyete dayalı ve kadınların sağlayabileceği katkıyı hesaba katan afet yönetimi politikalarının planlanması gerekmektedir (Kaur, 2017). Bu kapsamda afet yönetimi stratejilerinin formüle edilmesi ve uygulanması sürecinde, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların ana akıma alınması ve ölçeklendirilmesi için kadınların katılımı teşvik edilmelidir (Zaidi ve Fordham, 2021). Kadınlar, afet yönetim süreçlerinde temel ortaklar ve olağanüstü liderler olarak kabul edilmekle birlikte, afet karar alma süreçlerinde kadınların güçlendirilmesi, kırılganlığın azaltılmasında da etkili olabileceği düşünülmektedir (Lee ve ark., 2022).

Sonuç ve Öneriler

Afet yönetim politikalarının geliştirilmesi sürecinde kadınların aktif bir şekilde dahil edilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü kadınlar, afet yönetiminde kritik bir rol oynamaktadırlar. Afet planlaması, risk ve kriz yönetimi konularında karar alma süreçlerine katkıları ve liderlikleri son derece önemlidir. Bu sebeple, kadınların günlük ihtiyaçlarını ve planlı gereksinimlerini belirleyerek afet yönetimi politikalarına entegre edilmesi önem arz etmektedir. Afet yönetimi politikaları kadınların fikirleri önemsenerek oluşturulmalıdır. Doğal afetlerle ilgili toplumların bilinçlendirilmesi ve eğitimine yönelik proaktif adımlar atılmalıdır.

Kaynaklar

Abdalla, S., Ramadan, E., & Al Mamari, W. (2024). Enhancing Gender-Responsive Resilience: The Critical Role of Women in Disaster Risk Reduction in Oman. Progress in Disaster Science, 100376. https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2024.100376

Değirmenci, B. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Afet Mevzuatının Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Değirmenci, F., & Vefikuluçay Yılmaz, D. (2023). Afet Öncesinde, Sırasında ve Sonrasında Kadın Sağlığı Hemşiresinin Rol ve Sorumlulukları. Ulutaşdemir, N., & Kabakuş Aykut, M. (Ed.) Afetlerde Kadın ve Çocuk Sağlığı. İksad Yayınevi.

Düzel, B. (2024). Afet ve Acil Durumlara Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Yaklaşım. Afetlerde İncinebilir Gruplara Yönelik Sağlık Hizmetleri. Palme Yayınevi.

Gündüz, F. (2022). Afetlerde Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Perspektifi ile Çıkarılması Gereken Dersler (Haiti ve Japonya Depremi Örneği). IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 440-460. https://doi.org/10.21733/ibad.1039215

Hasan, M.R., Nasreen, M., & Chowdhury, M.A. (2019). Gender-İnclusive Disaster Management Policy in Bangladesh: A Content Analysis of National and International Regulatory Frameworks. International Journal of Disaster Risk Reduction, 41, 101324. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101324

Ilgın, H.Ö., & Karagül, D. (2022). Afet Süreçlerinde Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinde Sivil Toplum Kuruluşu Çalışanlarının Deneyimleri: Çanakkale İli Örneği. Journal of Emerging Economies and Policy, 7(2), 85-103.

İnal Önal, E., & Paksoy Erbaydar, N. (2023). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimine Neden İhtiyaç Vardır? Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi. https://kockam.ku.edu.tr/toplumsal-cinsiyete-duyarli-afet-yonetimine-ihtiyac-vardir-ebru-inal-onal-nuket-paksoy-erbaydar/

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesi Komitesi (2018). İklim değişikliği bağlamında afet riskinin azaltılmasının toplumsal cinsiyet boyutları hakkında 37 Sayılı Genel Tavsiye Kararı. https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-08/iklim-degisikligi-baglaminda-afet-riskinin-azaltilmasinin-toplumsal-cinsiyet-boyutlari-hakkinda-37-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf

Kaur, G. (2017). Gender Sensitive Approaches for Disaster Management. Upstream Research International Journal (URIJ), 5(2).

Lee, C. C., Huang, K. C., Kuo, S. Y., Lin, Y. J., Ke, K. Y., Pan, T. Y., ... & Ke, B. H. (2022). Gender Matters: The Role of Women in Community-Based Disaster Risk Management in Taiwan. International Journal of Disaster Risk Reduction, 77, 103046.

Okay, N. & İlkkaracan, İ. (2018). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Risk Yönetimi. Dirençlilik Dergisi. 2(1), 1-12. https: www.doi.org/10.32569/resilience.431075

Paksoy Erbaydar, N., İnal, E., & Kaya, E. (2018). Afet Mevzuatının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. Paradigma Akademi Yayıncılık.

The United Nations Office for Disaster Risk Education (UNISDR) (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. https://uclg-mewa.org/uploads/file/748e86d91ae4409e9188794ddb6c004d/Sendai_TR.pdf

Türkiye Psikiyatri Derneği Kadın ve Ruh Sağlığı Çalışma Birimi (2024). Afetlerde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Yaklaşım: Kadın Haklarını ve Kadın Ruh Sağlığını Destekleme Rehberi. https://psikiyatri.org.tr/3843/afetlerde-toplumsal-cinsiyete-duyarli-yaklasim-kadin-haklarini-ve-kadin-ruh-sag

Zaidi, R.Z., & Fordham, M. (2021). The Missing Half of The Sendai Framework: Gender and Women in The İmplementation of Global Disaster Risk Reduction Policy. Progress in Disaster Science, 10, 100170. https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2021.100170

World Conference on Disaster Reduction (2005). Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters. www.unisdr.org/wcdr

KADINLARA YÖNELİK TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLERİN SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE BİR MODEL ÖNERİSİ

Dr.Öğr. Üyesi İhsan KUTLU, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ikutlu@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5668-3491

Yüksek Lisans Öğrencisi Elif ÖNAL, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, elif.onal2@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0005-9319-1022

Özet

Sosyal hizmet disiplininin odak noktası olan dezavantajlı gruplar; sosyal, ekonomik, kültürel veya fiziksel koşulları nedeniyle toplumsal olanaklara ve kaynaklara erişimde zorluk yaşayan bireyleri kapsamaktadır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınlara atfedilen geleneksel normlar sebebiyle bu grupların içinde yer almaktadır. Cinsiyetçi yaklaşımlar; kadınların eğitim, sağlık, hukuk, çalışma hayatı ve siyasi katılım gibi alanlarda ötekileştirilmelerine sebep olurken bu alanlardaki birçok haktan da eşit şekilde yararlanmalarına engel oluşturmaktadır. Bu derlemede toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizliklerin kadınlar üzerindeki etkileri sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan ele alınmış olup sağlıktan eğitime, çalışma hayatından, siyasi katılımdaki rollere kadar yaşamış oldukları eşitsizlikler üzerine durulmuştur. Aynı zamanda dezavantajlı gruplar arasında yer alan kadınların, yaşadıkları eşitsizlikler sonucunda daha çok dezavantajlı duruma düşmeleri konu edinilmiştir. Bu bağlamda kadınların karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik sosyal hizmet müdahaleleri ve politikaları değerlendirilmiş olup kadınların temel hak ve fırsatlardan eşit şekilde yararlanmasını sağlamak amacıyla sosyal hizmet model önerisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal eşitsizlik, kadın, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, dezavantajlılık

Abstract

Disadvantaged groups that are the focus of the social work discipline; It includes individuals who have difficulty accessing social opportunities and resources due to their social, economic, cultural or physical conditions. Women are included in these groups due to gender roles and traditional norms attributed to women. Sexist approaches; While it causes women to be marginalized in areas such as education, health, law, working life and political participation, it also prevents them from equally benefiting from many rights in these areas. In this review, the effects of inequalities arising from gender roles on women are discussed from a social, economic and political perspective, and the inequalities they experience from health to education, from working life to roles in political participation are emphasized. At the same time, the subject is that women, who are among the disadvantaged groups, become more disadvantaged as a result of the inequalities they experience. In this context, social service interventions and policies aimed at solving the problems faced by women have been evaluated and a Social Service model proposal has been presented to ensure that women benefit equally from fundamental rights and opportunities.

Key Words: Social inequality, women, gender inequality, disadvantage

1. Giriş

Sosyal eşitsizlikler toplumsal cinsiyet, dini inanç, meslek, statü-itibar, ekonomik durum, eğitim ve yaş gibi birçok faktör nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2012, s. 340). Dezavantajlı bireyler ise toplumun çoğunluğundan farklı olarak, sorunlarını kendi başına çözme yetisine sahip olmayan ve yaşamın zorluklarıyla baş edebilmek için desteğe ihtiyaç duyan bireyleri ifade eder (Yeşil, Horuzoğlu, Koç, 2019).

Cinsiyete dayalı eşitsizlikler, kültür, ekonomi, siyaset, din ve aile gibi çeşitli toplumsal kurumların derinliklerine işlemiştir. Toplumsal bağlamda bu eşitsizliklerin norm haline gelmesinde toplumsal cinsiyet algısı belirleyici bir rol oynamaktadır (Sancar, 2020). Cinsiyet, bireyin doğumla birlikte biyolojik olarak atandığı durumu ifade eder. Öte yandan toplumsal cinsiyet kadınlık ve erkeklik biyolojik özelliklerine dayanarak sosyo-kültürel olarak oluşturulan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet,

kadınlık ve erkekliğe ilişkin çeşitli toplumsal rolleri ve beklentileri içerir. Toplumsal cinsiyet kavramı içinde, kadınlar genellikle ikincil bir konumda bulunur ve toplumsal rolleri genellikle anne ve eş gibi özel alanla ilgili konularla sınırlıdır (Mürdük, Karadağ, Bilgiç, 2024).

Kadınların eğitim, sağlık, çalışma hayatı ve siyasi katılım gibi alanlarda temel haklardan ve fırsatlardan yararlanamaması veya bu haklara kısıtlı erişimi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en belirgin sonuçlarındandır. Bu eşitsizlikler kadınların yaşam kalitesini etkilemekte ve aynı zamanda toplumsal barış ve düzenin sağlanmasına engel teşkil etmektedir. Bu çalışmada, kadınların toplumsal alanlarda yaşadığı eşitsizliklere ve bu eşitsizliklerin etkilerine ilişkin sosyal hizmet perspektifinden bir değerlendirme yapılmış; ayrıca kadınların toplumsal eşitsizlik mağduriyetlerini en aza indirmeyi amaçlayan bir sosyal hizmet model önerisi sunulmuştur. Sunulan modelde bir merkez kurulması, bu merkezlerde kadınlara pozitif ayrımcılık sağlayan çeşitli hizmetler sunulması şeklinde bir planlama yapılmıştır.

Önerilen *Kadın Dayanışma Merkezleri* ile toplumda kadınların güçleneceği, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesine yönelik farkındalığın oluşacağı ve kadınların istihdam olanaklarının artacağı düşünülmektedir. Ayrıca Kadın Dayanışma Merkezlerinde sunulacak eğitimler, seminerler, birey ve grup çalışmaları, psikolojik destek ve danışmanlık gibi hizmetlerin kadınların sosyal hayata aktif katılımlarını artırması beklenmektedir.

2. KADINLARIN YAŞADIĞI TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLER

Kadınların fizyolojik, biyolojik ve genetik olarak erkeklerden farklı olması, toplumlarda eşitsizliklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bir kimsenin kadın olduğu için ekonomik, politik, sosyal, kültürel haklardan erkekler ile eşit oranda yararlanamaması veya bu haklara ulaşımının engellenmesi "Toplumsal cinsiyet eşitsizliği" kavramıyla açıklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde kadınların; eğitim, sağlık, çalışma hayatı, siyasi ve hukuksal alanlarda birçok eşitsizlik yaşadığı görülmektedir (Şimşek, 2021).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyal rollerine ve sorumluluklarına atıfta bulunur ve bu olgu toplumlar arasında ve zaman içinde değişkenlik gösterir. Ancak ulusal ve uluslararası politikalar genellikle bireyler arasında eşitsizliklere neden olmakta ve bu eşitsizlikler genellikle kadınları daha dezavantajlı bir duruma düşürmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların daha az sağlıklı, daha az eğitimli, işgücüne daha az katılan ve daha düşük ücretli işlerde çalışmasına yol açar. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların bu ikincil statüsü, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerden yararlanmalarını ve bu hizmetlerden zamanında faydalanmalarını olumsuz etkiler (Demirgöz Bal, 2014).

Eğitimde Eşitsizlikler

Eğitimde cinsiyet eşitsizliği çeşitli faktörlere bağlı olarak görülebilir. Sosyoekonomik faktörlerden işsizlik, yoksulluk; kültürel faktörlerden erken evlilik ve gebelik hali, kadına şiddet, kız çocuklarının eğitimine yatırımların fayda sağlamayacağı algısı, kadının rolüne yönelik ataerkil tutumlar, ebeveynlerin eğitim durumu ve mesleği; bunların dışında azınlık statüsü, göçmenlik, engellilik gibi coğrafi unsurlar her iki cins için engeller oluştursa da genellikle bu koşullar altında kadın olmak, dezavantajlı olma durumunu arttırır. Bu nedenle eğitimde cinsiyet temelli eşitsizliklerin yaşanması, asıl olarak bir kadın eşitsizliği biçiminde görülmektedir (Sayılan, 2014).

Eğitim herkes için temel ihtiyaçtır ve kadın, çocuk, yetişkin fark etmeksizin herkesin hakkıdır. Eğitimde eşitsizliğin önlenmesine yönelik dünya çapında birçok düzenlemeler yapılmıştır. Eğitim hakkına yönelik düzenlemeler 20. Yüzyılın ortalarında atılmaya başlanmış olup eğitimin bir insan hakkı olarak tanımlanması; 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulüne dayanmaktadır. Sonrasında *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)* tarafından *Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (CEID) (1960), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR) (1966)* ve *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) (1981)* gibi birçok küresel çapta düzenlemelerde eğitim hakkı konusu yer almıştır (https://www.insamer.com/tr/). Bu sözleşmeler diğer dezavantajlı bireylere olduğu gibi kadınların da eğitimden yararlanma haklarını güvence altına almıştır.

Türkiye'de de eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını adına yapılan düzenlemeler mevcuttur. Bu doğrultuda Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (1973) genellik ve eşitlik kapsamında "*Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır"* ibaresi yer almaktadır (MEB, madde 4). Bir başka düzenleme olarak 1982 Anayasası 10. maddesinde kadın erkek fark etmeksizin herkesin eşit haklara sahip olduğu, yine anayasanın bu bağlamda ilköğretimin kız ve erkek tüm çocuklar için zorunlu olarak devlet okullarında parasız olarak verilmesi hükmü yer almaktadır (Madde, 42).

Kadın eşitliğine yönelik önemli gelişmelerden olan 1990 yılında "Kadının Statüsü ve Sorunları (KSS) Genel Müdürlüğün kurulmasıdır. Bir diğer önemli gelişme olarak Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nın kararları doğrultusunda "Üniversitelerde Kadın Sorunlarına İlişkin Araştırma Merkezleri" kurulmaya başlamıştır. Bu yönde yapılan çalışmalar, kadının eğitimine odaklanmış, eşitsizlikler belirlenmiş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bununla birlikte, kadınların eğitim durumlarını daha iyi anlamak amacıyla nüfusun yaş gruplarına göre kadınların eğitim durumları ve sayısal durumları incelenmektedir (Seven ve Engin, 2010).

Türkiye'de eğitimde fırsat eşitliği adına birçok adımlar atılmış olsa da 21. Yüzyıl Türkiye'sinde kadınlar hala eğitim konusunda erkeklerin gerisinden gelmektedir (Seven ve Engin, 2010). Ulusal Eğitim İstatistiklerine göre, Türkiye'de kadınların eğitim konusunda erkeklere kıyasla geride kaldığına dair önemli bulgular mevcuttur. 2011 yılında Türkiye genelinde ortalama eğitim süresi 7,3 yıl iken, kadınlarda bu süre 6,4 yıl ve erkeklerde ise 8,3 yıl olarak kaydedilmiştir. Bu fark 2022 yılında da devam etmiş; Türkiye genelinde ortalama eğitim süresi 9,2 yıl iken, kadınlarda 8,5 yıl ve erkeklerde ise 10,0 yıl olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca en az bir eğitim düzeyini tamamlayan 25 yaş ve üstü nüfus içinde kadınların oranı, 2008'de %67,5 iken, 2022'de %86,7'ye yükselmiştir. Bu oran erkeklerde ise 2008'de %82,8 iken, 2022'de %96,1 olarak kaydedilmiştir. Yüksekokul ve fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunu olan 25 yaş ve üstü nüfusun oranları da incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesinin erkeklere kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023).

Mevcut yasalarda kadınların eğitimine yönelik düzenlemelerin yetersiz kaldığı ve eğitim süreçlerinin cinsiyete dayalı eşitsizliği pekiştirdiği gerçeği, yapılan birçok çalışmada ortaya koyulmuştur. Bu durumun arkasında kadına düşük bir statü öngören, eğitimi gereksiz ve önemsiz gören yanlış kültürel yaklaşımların bir sonucu olan toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi büyüktür. Bu etkilerin sonucu olarak, doğum kaydı zamanında yapılmayıp nüfusa geç kaydettirilen kız çocukları, okula gitmek yerine ev işlerinde çalıştırılmakta, erken yaşta evlendirilmekte ve maddi zorluklar sebebiyle erkek çocukların eğitimi için geri plana itilmektedirler (Çabuk Kaya, 2013).

Eğitim, ekonomik ve toplumsal katılım için hayati önem taşır. Ancak kadınların eğitimdeki eşitsizlikleri, kadınların kişisel ve mesleki gelişimlerini de etkiler. Bu durum kadınların işgücüne katılımını engelleyerek ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını engeller ve kadın yoksulluğunu artırır. Kadınların eğitimde eşit olmaması, kadınların yeteneklerini geliştirmesinin önünde engel oluşturur ve cinsiyete dayalı rol ve kalıp yargılarına meydan okuma fırsatını azaltır. (Ayvaz Kızılgöl, 2012).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği çocukluktan başlayarak kadınların eğitimine ve toplumsal hayata katılımına engel olur. Bu durum yoksulluk koşulları, geleneksel bakış açıları, düşük okuma oranları ve eğitime erişimdeki engeller gibi çeşitli faktörlerle beslenir. Kadınların eğitim olanaklarına erişiminin kısıtlanması onları sosyal katılım bakımından dezavantajlı duruma düşürür. Kadınların eğitim haklarından yoksun bırakılması, özellikle kırsal bölgelerde yaygın olan yoksulluğu derinleştirirken, kadınların ekonomik yaşama katılımını sınırlar ve kişisel gelişimlerini engeller. Ayrıca cinsiyetçi tutumlar nedeniyle kadınların eğitim olanaklarından mahrum bırakılması, işgücü piyasasında kadınların güçlenmesini engeller. Bu nedenle lise eğitiminden düşük seviyede kalan kadınlar genellikle işgücü piyasasında dezavantajlı konumda bulunmaktadır (Kart ve Öngör, 2023). Kadınların eğitimi ve katılımını teşvik etmek için, farkındalık yaratmak ve eğitim programlarını kadınlara yönelik hizmetleri içerecek şekilde düzenlemek önemlidir. Bu, kadınların kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve ekonomik, sosyal ve toplumsal faaliyetlerde daha etkin şekilde yer almalarına olanak tanır (Başerer Berber, 2021).

Sağlıkta Eşitsizlikler

Sağlık sektöründe toplumsal cinsiyet eşitsizliği en açık şekilde görülen sorunlardan biridir. Kadınlar, erkeklere kıyasla genellikle daha uzun yaşamaktadırlar ancak bu daha iyi yaşadıkları anlamına gelmemektedir. Kadınlar, yaşamlarının her aşamasında, erkeklere göre daha yüksek oranda hastalık ve stresle karşılaşırlar. Özellikle kadınlarda, hipertansiyon, diyabet, artrit, osteoporoz, inme, iskemik kalp hastalığı, demans, alzheimer gibi kronik hastalıkların ve sakatlık gibi rahatsızlıkların arttığı gözlemlenmektedir. Cinsiyet eşitsizliklerinin, kadınlar ve erkekler arasındaki bu farkın ana nedeni olduğu bildirilmektedir. Dolayısıyla kadınların sağlık durumunun erkeklere kıyasla daha kötü olmasının büyük ölçüde cinsiyet eşitsizliklerine bağlı olduğu düşünülmektedir (Coşkun, Özdilek, 2012).

Sağlık hizmetlerinin cinsiyetler arasında farklılık gösterdiği ve bu hizmetlere erişimin değişebildiği bir gerçektir. Kadınların biyolojik yapıları göz önüne alındığında sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duydukları gözlemlenmektedir. Toplumsal hayatın kadınlara yüklediği roller doğrultusunda çeşitli zorluklarla karşılaşan kadınlar, sağlık riskleriyle karşılaştıklarında eşit şartlarda hizmetlere erişim konusunda engellerle karşılaşabilmektedirler (Karaca, Gökçe, 2020). Bu tür engeller hanenin ekonomik yetersizliği, kadınların, sağlık kurumlarına gitmek için kocası veya aile üyelerinden biriyle gitmelerini gerektirmesi, sağlık personelinin erkek olması nedeniyle izin verilmemesi veya sağlık görevlisinin cinsiyet eşitliği konusundaki bilincinin yetersiz olması gibi faktörlerden kaynaklanabilir (Önaçan Uzun, 2020).

Sağlık konusunda kadınların maruz kaldığı dezavantajlı durumların en somut örneklerinden biri anne ölümleridir. Kadınlar hayatlarının en sağlıklı dönemlerinde, doğum sırasında yaşadıkları ölümler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansımasıdır. Türkiye Üreme Sağlığı Programı kapsamında gerçekleştirilen Sağlık Arama Davranışı Araştırması, anne ölümlerinin en yaygın beş kadın ölüm nedeni arasında yer aldığını ortaya koymaktadır (Demirgöz Bal, 2014).

Kadınların yaşam süresinin erkeklerden daha uzun olduğu fakat yaşam kalitelerinin daha düşük olduğu bilinmektedir. Kadınların yaşam sürelerinin uzaması, menopoz dönemini de artırmıştır. Bu durum hipertansiyon, depresyon, diyabet, osteoporoz, bağışıklık sistemi bozuklukları, romatoid artrit, alzheimer ve kanser gibi sağlık sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar kadınlarda daha sık ve karmaşık şekilde görülürken; psikolojik, sosyolojik ve ekonomik açıdan da kadınlara daha fazla zorluklar çıkarmaktadır. (WHO, 2004' ten akt: Demirgöz Bal, 2014).

Kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığı sonucu ikinci sınıf insan muamelesi görmesi, düşük toplumsal statüleri nedeniyle sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını ve zamanında faydalanmalarını olumsuz etkilemektedir (Özvarış, 2007). Bu duruma en iyi örneklerden biri Human Immunodeficiency Virus (HIV) vakalarıdır. Doğu ve Güney Afrika'da, ergen kızlar HIV'e yakalanma riskinin erkeklere göre altı kat daha fazla olduğu bilgisi UNICEF'in 2022 Doğu ve Güney Afrika ülkelerinde yürüttüğü çalışmalardan elde edilmiştir. Ergen hamile anneler, zihinsel sağlık sorunları, damgalanma, ayrımcılık ve izolasyon gibi zorluklarla karşılaşma olasılığı daha yüksek olup, bu durum genellikle çocuklarına da etki etmektedir. Ayrıca cinsiyete dayalı şiddetin sık görüldüğü Güney Afrika'da kadınların üçte biri son 12 ay içinde yakın partner şiddetine maruz kaldığını bildirmiştir. Bu şiddet ortamı kadınların ve kızların HIV'e karşı kendilerini koruma kapasitelerini doğrudan etkilemektedir (UNICEF, 2023).

Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkların, derin ve geniş bir toplumsal farklılığa dönüşmesi, kadınların hayatlarını tehdit etmekte ve ikincil konuma itmektedir (Eliuz, 2011). Kadınların sadece zayıf oldukları zaman "güzel" kabul edildikleri algısı nedeniyle, aşırı diyet, egzersiz ve estetik cerrahi gibi riskli yöntemlere başvurmaları kaçınılmazdır. Özellikle genç kızlar, yaşıtları olan genç erkeklere kıyasla 6 ila 10 kat daha fazla yeme bozukluğu sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar (Koyun, Taşkın ve Terzioğlu, 2011).

Çalışma Hayatına İlişkin Eşitsizlikler

Geleneksel normlara göre kadınların birincil görevi; ev içindeki annelik ve çocuk bakımını sürdürmenin yanı sıra komşuluk ve akrabalık ilişkilerini de yönetmektir. Bu nedenle kadınların iş gücüne katılımı genellikle beklenen seviyeye ulaşamamaktadır. Birçok toplumda erkek egemen aile yapısının ve çocuk ya da aile bireylerinin bakımının kadınların sorumlulukları arasında görülmesi bu

durumun devam etmesine neden olmaktadır. Ayrıca, mali açıdan uygun çocuk bakım hizmetlerinin eksikliği veya yetersizliği, özellikle şehirlerde kadınların çalışma hayatına katılımını daha da zorlaştırmaktadır (Yiğitbaş, 2020). Kadınların iş gücüne yeterince dahil olamamalarının nedenlerine ek olarak eğitimde eşitsizlik, göç etkileri, düşük ücretler, doğurganlık ve çocuk sayısının fazlalığı da eklenebilir (Öztürk ve Karakaş, 2020).

Toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlara dayalı bir diğer unsur da kadınların hamilelik ve annelik olasılığı yüzünden güvenilmez çalışanlar olarak görülmesidir. Bu bakış açısı, kadınların iş dünyasında dezavantajlı duruma düşmelerine neden olabilmektedir (Çevik ve Özkul, 2022). Kadınların evdeki sorumluluklarının, hayatlarının ayrılmaz bir parçası olarak benimsenmesi iş yaşamlarına da yansıyarak işverenlerin kadınların verimliliklerini düşük olarak değerlendirmelerine yol açmaktadır. Bu nedenler toplumsal cinsiyet algısını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Öztürk ve Karakaş, 2020). Bununla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri meslek seçimlerini de etkilemektedir. Hemşirelik, ilk kademe düzeyinde öğretmenlik gibi meslekler kadınlara uygun görülürken; mühendislik, tıp, üst düzey yöneticilik, polislik ve askerlik gibi meslekler erkeklere uygun kabul edilmektedir (Ayyıldız Ünnü, Baybars ve Kesken, 2014).

Son yıllarda kadınların iş hayatına katılımı ve statülerindeki ilerleme iyileşme gösterse de çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı sorunlar hala görülmektedir (Kwon MJ, 2020'den akt. Çevik ve Özkul, 2022). Kadınların iş gücüne katılımı onların statüsünü ve toplumsal cinsiyet eşitliğini artıran önemli unsurlardan biridir, ancak maalesef bu katılım henüz arzu edilen düzeyde değildir (KSGM, 2008). 2022 yılında kadınların işgücüne katılımı yüzde 61,4 ve erkeklerin katılımı ise yüzde 90,6 olarak gerçekleşmiştir (ILO, 2023). Türkiye'de ise 2022 verilerine göre kadınların iş gücüne katılımı %30,4 olarak hesaplanırken, erkelerde bu oran %65, 0 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2023). Bu bağlamda Türkiye'de kadınların istihdam oranlarının erkeklerin yarısından daha az olduğu görülmektedir.

Siyasi Katılım Yönünden Eşitsizlikler

Pek çok toplumda, yasal düzenlemeler yapılsa da uzun süreler boyunca siyasetin erkeklere ait olduğu düşüncesi hâkim olmuştur. Kadınların siyasal bakımdan erkeklerle eşit olduğu görüşü yaygınlaştıktan sonra bile, çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler kadınların siyasal katılımını azaltıcı yönde etkili olmuştur. Seçilme hakkından yararlanma ve siyasal karar mekanizmalarında yer alma konusundaki cinsiyet eşitsizliği geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmekte, kadınlar ikincil konumda kalmaktadır. Kadınlar aday olarak siyasette yer alma cesaretini genellikle gösterememektedir. Kadının kamusal alanda erkeğe göre daha az yer alabilmesi, siyasi ilgi eksikliği, düşük eğitim seviyesi, düşük gelir düzeyi, ayrımcı yasal hükümler, ailevi sorumluluklar, ayrımcı cinsel yargılar, cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ve siyasal sistemlerle yeterince bağ kuramamasından kaynaklanmaktadır (Çağlar, 2016).

Siyasette kadın eşitsizliğine 2023 TÜİK verileri örnek olarak gösterilebilir. 2023 yılında, kadın büyükelçi oranı %27,3 iken erkek büyükelçi oranı %72,7 olarak belirlenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise 600 milletvekilinin yalnızca 119'u kadın olup, kadın milletvekili oranı %19,9'dur (TÜİK, 2023). Bu veriler 2023 yılında kadınların siyasal temsilde erkeklere oranla yetersiz kaldığını ve cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Kadınların siyasette yeterince temsil edilmemesi, demokratik katılımın tam olarak sağlanamamasına ve kadınların ihtiyaçlarının politika yapımında göz ardı edilmesine neden olur. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliği için verilen mücadeleyi zorlaştırır ve kadın hakları, cinsel sağlık, eğitim gibi önemli konularda gelişimi engeller. Kadınların az temsili, genç kızların siyasete olan ilgisini azaltan rol model eksikliği yaratır ve kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmesini zorlaştırır. Ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünü engelleyerek kadınların politik gücünü kısıtlar. Kadınların siyasete katılımının artırılması, toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanması açısından büyük önem taşır (Alp, 2023).

Kadına Yönelik Şiddet

Kadının sosyal alanda yaşadığı bir diğer eşitsizlik de kadına yönelik şiddette karşımıza çıkmaktadır. Kadına yönelik şiddet, "kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış" olarak tanımlanmaktadır (6284 sayılı kanun, 2012).

Kadına yönelik şiddetin kökeninde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve toplumun yapısından kaynaklanan kadın ve erkek arasındaki asimetrik güç ilişkisi yatmaktadır. Pek çok toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da erkekler lider, kahraman ve savaşçı olarak görülürken; kadınlar mal ve köle gibi algılanmakta, bu da erkeklerin kadınlardan daha güçlü ve saygın kabul edilmesine yol açmaktadır (Dölen, 2008). Toplumun dayatmış olduğu rolleri kadın kabullenerek maruz kaldığı şiddeti haklı görüp sessiz kalabilmektedir. (Bükecik, Özkan, 2018).

Kadına yönelik şiddet, dil, din, ırk, statü, kültür, ekonomik düzey veya eğitim seviyesinden bağımsız olarak, kadınların evde ve kamusal alanda cinsiyete dayalı şiddetin her türlüsüne maruz kalmasına neden olmaktadır. Kadınlar, genellikle en yakınları olan abi, baba, kardeş, eş veya erkek arkadaş tarafından şiddet görmektedir. Fiziksel şiddet ile birlikte ekonomik, cinsel ve psikolojik şiddet de kadınların yaşamlarını zorlaştırmaktadır (Eryaman, 2023).

Kadına yönelik şiddetin farklı biçimleri bulunmaktadır. Bunlar; fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, cinsel şiddet, ekonomik ve sözel şiddet olarak tanımlanabilir. Bu şiddet biçimlerine göre kadına yönelik şiddetin sonuçları da değişmektedir. Bahsedilen şiddet sonuçları da fiziksel sonuçlar, psikolojik ve davranışsal sonuçlar, cinsel sonuçlar ve ölümcül sonuçlar şeklinde sınıflandırılabilmektedir. Şiddet sonucu kafa travmaları, kırıklar, çürük ve ezik gibi etkiler fiziksel sonuçlar, depresyon ve anksiyete, azalmış benlik saygısı, post travmatik stres bozukluğu vb. etkiler psikolojik ve davranışsal sonuçlar, gebelik komplikasyonları (düşük, erken doğum), istenmeyen gebelikler, cinsel işlevlerde bozukluk gibi etkiler cinsel sonuçlar, intihar, cinayet, anne ölümleri gibi sonuçlar da ölümcül sonuçlar olarak değerlendirilmektedir (TBMM, 2006).

Kadınların şiddet görmesi sonucu oluşan yaralanmalar veya diğer sağlık sorunları doğrudan ve görünür şekildeki etkileri göstermektedir. 2009 yılında yapılan bir araştırmada, Türkiye'de kadınların yaşamlarının herhangi bir dönemdeki eşleri ya da birlikte oldukları kişiler tarafından şiddete maruz kalma oranları belirlenmiştir. Araştırma, kadınların %39'unun fiziksel şiddet, %15'inin cinsel şiddet, %42'sinin fiziksel veya cinsel şiddet, %44'ünün ise duygusal şiddet ve istismar yaşadığını ortaya koymuştur (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009 akt; Karacan, Gökçe: 2020). Bu verilerin azımsanamayacak kadar yüksek oranlar olduğu görülmektedir.

3. Sosyal Hizmetin Kadınlara Yönelik Eşitsizlikle Mücadelede Taşıdığı Potansiyel

Kadın eşitsizliğinin önlenmesi veya en aza indirilmesi ve bu eşitsizliklerin kadınlar ve toplum üzerindeki etkilerinin azaltılması için sosyal hizmet disiplininin mikro, mezzo ve makro düzeydeki potansiyellerinin geliştirilmesi önemlidir. Burada sunulan öneriler sosyal hizmet eksenli olarak düşünülmelidir:

Danışmanlık ve Destek Hizmetleri: Uğradığı eşitsizlik sonucu psikolojik, sosyal ve fiziksel olarak zarar gören kadınların iyilik halini gözetmek amacıyla danışmalık hizmetleri verilebilir, sorunlarını çözmek için kadınlar desteklenebilir.

Eğitim ve Bilinçlendirme: Toplumun her bir bireyi toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda bilinçlendirilebilir, kadın eşitsizliğinin önlenmesi için toplumu eğitici programlar düzenlenebilir.

Kaynaklara Erişim: Eşitsizlik sonucu barınma, gıda, sağlık gibi ihtiyaçlar giderilmeli ve gerekli görüldüğü takdirde hukuki destek hizmeti sağlanabilmelidir.

Mesleki ve Eğitimsel Destek: Okuma yazma bilmeyen kadınlar başta olmak üzere, herhangi bir sebepten dolayı eğitim alamayan ya da eğitimlerini yarıda kesmek zorunda kalan her yaşta kadına eğitim hizmeti verilebilir ve istihdam sağlaması öngörülen meslek edindirme kurslarında kadınlara iş ve meslek öğretilebilir.

Teknoloji Eğitimi ve Erişimi: Teknolojinin hayatın merkezinde olduğu günümüz koşullarında, kadınlara teknoloji alışkanlığı kazandırabilmeli, teknolojiye erişim noktasında kadınlar bilgilendirilmelidir.

Çocuk Bakımını Destekleme: Özellikle çalışmak isteyip de çocuklarının bakımı sebebiyle çalışamayan kadınların, iş hayatına katılımını desteklemek amacıyla kadınlara ücretsiz çocuk bakım desteği hizmeti sunulabilir. Bu noktada iş yerlerinde kreş ve gündüz bakım evlerinin sayıları arttırılıp, çalışanlarına ücretsiz hizmet verilmesi sağlanabilir.

Kadın Temelli Kooperatifler ve Girişimler: Kadınların ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve iş gücüne katılımını arttırmak üzere uygun mesleki faaliyetlerin bir arada verildiği kooperatifler kurulabilir, kadın girişimciler desteklenebilir.

Kadın Sağlığını Koruyan Merkezler: Sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlı olan kadınların sağlığının korunabilmesi ve erken teşhisin yapılabilmesi adına yerel sağlık merkezleri oluşturulup bu merkezlerde sağlık hizmetleri ve bilinçlendirme eğitimleri verilebilir. Ayrıca üreme sağlığı, doğum kontrol yöntemleri ve cinsel sağlık konularında çekingen davranan kadınlara hem uygun tedavi yöntemleri sunulabilir hem de bilgi ve destekleyici hizmetler verilebilir.

Cinsiyet Eşitliğini İzleme ve Değerlendirme Kurumu: Ulusal veya uluslararası düzeyde cinsiyet eşitliği politikalarının ve uygulamalarının izlenmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması için bağımsız bir kurum kurulabilir.

Kadın Girişimcilere Vergi Teşviki: Kendi işini kurmak isteyip faaliyete geçen kadın girişimcilere yönelik hem uygun krediler hem de vergi indirimlerini içeren düzenlemeler yapılabilir.

Yenilikçi Projelere Destek İçin Devlet Fonu: Kadın hakları ve cinsiyet eşitliği alanında yenilikçi projeleri finanse etmek ve desteklemek için devlet fonu kurulabilir.

Kadın Eşitsizliğini Önlemeye Yönelik Uluslararası İşbirliği Komitesi: Uluslararası insan hakları ve cinsiyet eşitliğini güvence altına alan düzenlemelere uyularak uluslararası eşitsizliği önleyici işbirliklerinin yapıldığı komisyonlar kurulabilir.

4. Model Önerisi: Kadın Dayanışma Merkezleri

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın üzerindeki etkilerini gidermek veya en aza indirmek için sosyal hizmet model önerisinde bulunulmuştur:

Kadın Dayanışma Merkezleri

Kadın Dayanışma Merkezleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilmiş ve 6284 sayılı Kanun kapsamına giren kamu tüzel kişiliğine sahip olması planlanmış merkezlerdir. Bu merkezlerin kuruluş amacı ve görevleri, kendi bünyesinde oluşturulan yönetmelik çerçevesinde belirlenecektir.

Kadın Dayanışma Merkezleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı kadın konukevleri, ŞÖNİM, huzurevleri veya herhangi bir kurumda kalmayıp toplum içinde eşitsizlik veya mağduriyet yaşayan ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı il müdürlüklerine başvuran tüm kadınların faydalanabileceği merkezlerdir.

Kadın Dayanışma Merkezlerinin Faaliyetleri

Kadın Dayanışma Merkezleri, tüm bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşların yakınında kurulacak olup, bu kuruluşların ihtiyaçlarına yönelik iş fırsatları oluşturacak ve kadınların istihdamına katkı sağlayacaktır. Örneğin, bu merkezlerin içinde kreş, çocuk oyun parkları, yemekhane, çay ocağı, kuaför, terzi, kuru temizleme gibi çeşitli hizmetler sunan esnaflar yer alacaktır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına bu merkezlerden destek alan kadınlar bu işletmeleri yönetecektir. Böylece hem kadınlara istihdam sağlanacak hem de kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan kadınlara indirimli hizmetler sunulmuş olacaktır. Kadın Dayanışma Merkezlerinden yararlanan kadınlar uygun bir iş bulamadıkları takdirde, İŞ-KUR aracılığıyla farklı iş yerlerine yerleştirilmeleri mümkün olacaktır.

Kadın Dayanışma Merkezlerinden Yararlanacak Olan Kadınlara Yönelik Hizmetler

- Eğitim ve Farkındalık Seminerleri
- Birey ve grup çalışmaları

- Psikolojik Destek ve Danışmanlık
- Mesleki Eğitim ve İstihdam Desteği
- Toplumsal Farkındalık Kampanyaları

Kadın Dayanışma Merkezlerinde Çalışacak Meslek Elamanları

- Sosyal Hizmet Uzmanı
- Psikolog
- Sosyolog
- Aile Terapisti
- Okul Öncesi Öğretmeni
- Mesleki Eğitim Becerisi Kazandıracak Eğitmenler
- Avukat
- Muhasebeci

Destek Aldığı Kurum ve Kuruluşlar

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Üniversiteler ve Araştırma Merkezleri

Sonuç

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde kadınlar, sadece kadın olarak dünyaya geldiği için eğitim, sağlık, iş hayatı ve siyaset gibi birçok alanda eşitsizliğe maruz kalmaktadırlar. Toplumsal rol ve kalıplar kadını, toplumda ikinci plana itmiş olup kadının görevini, çocuk bakmak, ev işi yapmak gibi belirli kalıplara sığdırmıştır. Bu kalıplar sebebiyle kadınlar eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim ve siyasi temsilde birçok engelle karşılaşmaktadırlar ve bu alanlarda haklarından yeteri kadar yararlanamamaktadırlar.

Kadınların birçok farklı alanda sosyal ve ekonomik haklardan yararlanmamaları veya bu haklara erkekler kadar eşit şekilde erişim sağlayamamaları, kadınların birçok risk faktörü ile karşılaşmalarına ve potansiyellerini tam anlamıyla ortaya koyamamalarına sebep olmaktadır. Örnek olarak, eğitimdeki eşitsizlik durumu, kadınların daha düşük ücretlerle ve daha az prestiji olan işlerde çalışmalarına yol açmakta, bu da ekonomik bağımsızlıklarının önünde engel oluşturup kadın yoksulluğuna sebep olmaktadır. Sağlıkta eşitsizlikler, kadınların sağlık durumunu olumsuz etkileyip, yaşam kalitelerini düşürmekte hatta kadın ölümlerinin çoğalmasına neden olmaktadır. Siyasi eşitsizlikler, kadınların karar alma süreçlerine dahil olamamalarını, onların ihtiyaç ve taleplerinin yeteri kadar giderilememesi hatta toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde politikaların geliştirilip uygulanmasına engel olmaktadır.

Kadınlar toplumun önemli parçasıdır. Kadınların toplumsal hayatın her alanında eşit haklara ve fırsatlara sahip olmaları, sadece kadınların yaşam kalitelerini iyileştirmekle kalmayıp daha adil, eşitlikçi ve sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı sağlayacaktır. Böylece daha güvenilir toplumların oluşmasını kolaylaştıracaktır.

Sonuç olarak kadın eşitsizliğini önlemek veya en aza indirmek amacıyla, toplumsal düzeyde kapsayıcı yaklaşımlar benimsenmelidir. Bu doğrultuda sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda eğitimden sağlığa, çalışma hayatından, siyasi haklara kadar kadınların eşit hak ve fırsatlardan yaralanabilmeleri sağlanmalıdır. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için devlet, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, bireyler ve topluluklar koordineli bir şekilde çalışmalıdırlar. Bu noktada sosyal hizmetin kadınların toplumsal konumunun güçlendirilmesinde önemli rol oynayabilecek potansiyele sahip olduğu; farklı düzeylerdeki müdahale ve uygulama kapasitesiyle sosyal hizmetin kadınların iyilik halini geliştirilebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Kaynakça

Alp, H. (2023). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Siyasal Hayatta Kadın Temsiliyeti ve 14 Mayıs 2023 Milletvekili Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Anlam Bilim Mtü Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), 203-211.*

Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete: 28239, 8.3.2012.

Ayyıldız Ünnü, N. A. A., Baybars, M., & Kesken, J. (2014). 13) Türkiye'de Kadınların Üniversiteler Bağlamında Yetki Ve Karar Verme Mekanizmalarına Katılımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (42).*

Bal, M. D. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1(1), 15-28.*

Başerer Berber, Z. B. (2021). Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Giderme Yolları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi, 10(3), 1215-1223.*

Bükecik, E. & Özkan, B. (2018). Kadına Yönelik Şiddet: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Sağlığına Etkisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3(2), 33-37.*

Coşkun A. Özdilek R. (2012), Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sağlığa Yansıması ve Kadın Sağlığı Hemşirenin Rolü, *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi* (3): 30-39

Kaya, N. Ç. (2013). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Eğitim. İnternet Adresi: http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/KEP.

Çağlar, N. (2016). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı Ve Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4).*

Çevik, C. & Özkul, B. (2022). Çalışma Yaşamında Dezavantajlı Gruplar Ve Eşitsizlikler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7(3), 611-618.*

Dölen, İ. (Ed.). (2008). FIGO Komitesi, Üreme ve Kadın Sağlığında Etik Sorunlar Çalışması: Obstetrik ve Jinekolojide Etik Konular. Ankara: *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Yayını*.

Eryaman, Z. F. (2023). Kadına Yönelik Şiddet Algısı Ve Yasal Mücadele Yöntemlerinin Bilinirliği*: Hilvan Örneği (Doctoral dissertation).*

Giddens, *A. (2012).* Sosyoloji. İstanbul*: Kırmızı Yayınları.* Syf, 43.

ILO 2023, Erişim Tarihi 20 Eylül 2024; *https://www.ilo.org/tr/resource/article/esit-degerde-ise-esit-ucret-2023te-hangi-noktadayiz.*

İnsamer.Com. Erişim Tarihi 27 Ekim 2024 https://www.insamer.com/tr/temel-egitimde-kuresel-esitsizlikler_3830.html

Karacan, E. & Gökçe, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadın Sağlığı, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi, 1(1), 39-59.*

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Türkiye'de Kadının Durumu 2008. Erişim Tarihi 20 Ekim 2024; https://www.aile.gov.tr/ksgm

Kart, E. & Öngör, H. (2023). Çalışan Kadın Yoksullar Ve Yoksulluğuna Dair. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 22(1), 12-29.* https://doi.org/10.21547/jss.1197465

Koyun, A. Taşkın, L. & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam Dönemlerine Göre Kadın Sağlığı Ve Ruhsal İşlevler: Hemşirelik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3(1), 67-99.*

1973 Milli Eğitim Temel Kanunu, T.C. Resmi Gazete 14574, 24/6/1973

Kızılgöl, Ö. A. (2012). Türkiye'de eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin yoksulluk üzerindeki etkisi. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi,* 19(1), 179-191.

Mürdük, M. G. Karadağ, G., & Bilgiç, D. (2024). İncinebilir/Savunmasız/Dezavantajlı Kadınlar ve Şiddet. *Socıal Scıences Studıes Journal (Sjournal), 10(1), 117-127.*

Önaçan Uzun, G. (2020). Engelli Çalışanların Esnek Çalışma Biçimlerine Yönelik Tutumları: Toplumsal Cinsiyet Açısından Bir İnceleme (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara). Erişim Tarihi 10 Ekim 2024*; http://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/ 20.500.12575/71112*

Öztürk, S., & Karataş, M. (2020). Türkiye'de Kadınların İstihdam Edilmelerini Zorlaştıran Faktörler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 9(24), 180-204.*

Sancar, S. (2020). Cinsiyet Farklarını Ve Cinsiyete Dayalı İktidar İlişkilerini Anlamak İçinde: Erkeklik: İmkansız İktidar. 5. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları, s. 175-188.

Sayılan, F. (2014). Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. Eleştirel Pedagoji, 6(31), 17-23.

Seven, M. A. & Engin, A. O. (2007). Türkiye'de Kadinin Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 177-188.*

Şimşek, S. (2022). Türkiye'de Kadın Sağlığı Sorunları Ve Etkileyen Faktörler. *World Women Studıes Journal, 7(1), 37-44.*

T.C. Anayasası, 7.11.1982. Erişim Tarihi 5 Ekim 2024.

TUİK 2023 Kadın Verileri. Erişim Tarihi 25 Eylül 2024; *https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675*

Türkiye Büyük Millet Meclisi (2006). Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu. Erişim Adresi: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2784.

UNICEF 2023, Erişim Tarihi 20 Eylül 2024; https://www.unicef.org/esa/press-releases/adolescent-girls-are-six-times-likely-acquire-hiv-boys-eastern-and-southern-africa#_ftn3

Yeşil, Y. & Koç, M. H. B. (2020). Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Dezavantajlı Gruplara Yönelik Faaliyetlerin Değerlendirilmesi. *The Journal Of Socıal Scıences, 37(37), 255-273.*

Yiğitbaş, Ç. (2020). Hem Dezavantajlı Hem de Kadın Olmak. *Van Tıp Dergisi, 27(3), 367-370.*

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA TÜRK KADININ OLİMPİYATLARDA TEMSİLİYETİ (1924-2024)

REPRESENTATION OF TURKISH WOMEN IN THE OLYMPICS IN THE CONTEXT OF GENDER (1924-2024)

Dr. Öğretim Üyesi, Furkan ARI, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, furkanari@cumhuriyet.edu.tr- ORCID 0000-0002-3021-6668

Doç. Dr., Meral ÖZTÜRK, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, mrozturk@cumhuriyet.edu.tr- ORCID: 0000-0001-7570-5361

Özet

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarından çok kültürel ve psikolojik farklılıklarına vurgu yapan bir kavramdır. Yaşamın her alanında olduğu gibi sporda da toplumsal cinsiyet kavramının varlığından söz etmek mümkündür. Spor, toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üreterek cinsiyet eşitsizliğine neden olan bir alandır. Ataerkil düşünce yapısının hâkim olduğu sporda, erkeğin gücü ve atletik beden yapısına odaklanıldığından dolayı bu alan bir nevi erkekler arenasına dönüşmüştür. Bu yüzden sporda kadınlar ikincil bir konuma düşmektedir. Kadınların spora aktif olarak katılmaları için belirlenmiş toplumsal cinsiyet normlarının dışına çıkmaması beklenmektedir. Güce ve rekabete dayalı erkek sporu olarak algılanan birçok spor branşında aktif olan kadınların yadırgandığı görülmektedir. Özellikle kadınların bu tür sporlara devam ettikleri sürece kadınsı özelliklerini kaybedecekleri ve kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremeyecekleri düşünülmektedir. Kadınların bir erkek arenasına dönüşen spor sahalarında var olabilmeleri bedenleri ve kadınsı özelliklerini ön plana çıkarmaları ile mümkün olabilmektedir. Günümüzde birçok spor dalında kadınların sayısının istenilen düzeyde olmaması toplumsal cinsiyet ilişkileri ile açıklanmaktadır. Dünyanın en prestijli spor organizasyonlarından biri olan yaz olimpiyatlarında dahi kadın sporcuların sayısı erkek sporcuların sayısının çok gerisinde kalmaktadır. Tarihsel seyir içerisinde ilk modern yaz olimpiyatları 1896 yılında Atina'da gerçekleştirilmiştir. Bu süreçten günümüze gelene kadar kadınlar spor sahalarında çok fazla yol katetmelerine rağmen hala sporda ataerkil düşünce yapısının hâkim olduğu görülmektedir. Bu bildiride Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık süreç içerisinde (1924-2024) yaz olimpiyatlarına katılan kadın sporcuların sayısı, katıldıkları spor branşları ve başarıları toplumsal cinsiyet perspektifiyle irdelenmiştir. Nitel bir araştırma olarak gerçekleştirilen bildiride verilere Türkiye Olimpiyat Komitesinin internet sitesi üzerinden ulaşılmıştır. Elde edilen veriler doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bulgulara bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti'nin yaz olimpiyatlarına ilk defa 1924 Paris Olimpiyatları ile katıldığı görülmüştür. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 Paris Olimpiyatlarına katılmasının tek gayesi uluslararası arenada Türkiye'nin tanınırlığının arttırılmasıdır. Türkiye, 1924 Paris Olimpiyatlarına 41 erkek sporcu ile katılmış olup kafilede hiç kadın sporcu bulunmamıştır. Yaz olimpiyatları dört senede bir yapıldığından dolayı 1924 Paris Olimpiyatlarından 1936 Berlin Olimpiyatlarına kadar hiçbir Türk kadın sporcu olimpiyatlarda boy gösterememiştir. 1936 yılında olimpiyatlara Türkiye 46 erkek ve 2 kadın sporcu olmak üzere 48 sporcu ile katılım sağlamıştır. Türkiye sırasıyla 1948 Londra Olimpiyatlarına 57 erkek 1 kadın, 1952 Helsinki Olimpiyatlarına 51 erkek, 1956 Melbourne-Stockholm Olimpiyatlarına 13 erkek, 1960 Roma Olimpiyatlarına 46 erkek 3 kadın, 1964 Tokyo Olimpiyatlarına 23 erkek, 1968 Meksiko City Olimpiyatlarına 29 erkek, 1972 Münih 42 erkek 1 kadın, 1976 Montreal Olimpiyatlarına 26 erkek 1 kadın, 1984 Los Angeles Olimpiyatlarına 45 erkek 1 kadın, 1988 Seul Olimpiyatlarına 36 erkek 5 kadın, 1992 Barcelona Olimpiyatlarına 39 erkek 8 kadın, 1996 Atlanta Olimpiyatlarına 44 erkek 9 kadın, 2000 Sidney Olimpiyatlarına 44 erkek 15 kadın, 2004 Atina Olimpiyatlarına 45 erkek 21 kadın, 2008 Pekin Olimpiyatlarına 48 erkek 20 kadın, 2021 Londra Olimpiyatlarında 48 erkek 66 kadın, 2016

Rio De Janeiro Olimpiyatlarına 55 erkek 48 kadın, 2020 Tokyo Olimpiyatlarına 57 erkek 50 kadın ve son olarak 2024 Paris Olimpiyatlarına 48 erkek 54 kadın sporcuyla katılmıştır. 1936 Berlin Olimpiyatlarından 2024 Paris Olimpiyatlarına kadar Türk kadını atıcılık, atletizm, badminton, basketbol, boks, eskrim, güreş, halter, jimnastik, judo, kano, karate, kürek, masa tenisi, modern pentatlon, okçuluk, taekwondo, tenis , trampolin, voleybol, yelken, yüzme branşlarında Türkiye'yi temsil etmiştir.1936 Berlin Olimpiyatlarından 2024 Paris Olimpiyatları da dahil olacak şekilde kadın sporcular Türkiye'ye Atıcılık 1 gümüş, Boks 1 altın 3 gümüş 1 bronz, Taekwondo 5 bronz 2 gümüş, Karate 1 bronz, Güreş 2 bronz, Judo 1 bronz, Halter 1 altın 1 bronz olmak üzere 19 olimpiyat madalyası kazandırmıştır. Verilere göre Türk kadının spor branşlarına göre temsil sayısı hala istenen düzeyde değildir. Diğer yandan elde edilen başarıların daha çok erkeklere atfedilen spor branşlarından gelmesi Türk kadınının toplumsal cinsiyet normlarına ve sporda var olan ataerkil düşünce yapısına bir baş kaldırısı olarak algılanabilir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, spor, Olimpiyat oyunları

Abstract

Gender is a concept that emphasizes the cultural and psychological differences between men and women rather than their biological differences. It is possible to talk about the existence of the concept of gender in sports as in all areas of life. Sport is a field that causes gender inequality by reproducing gender relations. In sports, where the patriarchal mindset is dominant, this field has turned into a kind of men's arena since the focus is on men's strength and athletic body structure. Therefore, women are relegated to a secondary position in sports. Women are expected not to deviate from established gender norms in order to actively participate in sports. It is seen that women who are active in many sports branches, which are perceived as men's sports based on power and competition, are considered strange. It is thought that especially women will lose their feminine characteristics and will not be able to fulfill the gender roles expected of them as long as they continue such sports. It is possible for women to exist in sports fields, which have turned into a male arena, by emphasizing their bodies and feminine characteristics. Today, the fact that the number of women in many sports branches is not at the desired level is explained by gender relations. Even in the Summer Olympics, one of the most prestigious sports organizations in the world, the number of female athletes lags far behind the number of male athletes. Historically, the first modern summer Olympics were held in Athens in 1896. Even though women have come a long way in the field of sports from this period to the present day, it is still seen that patriarchal mentality is still dominant in sports. This paper examines the number of female athletes participating in the Summer Olympics, the sports branches they participated in and their achievements in the one hundred years of the Republic of Turkey (1924-2024) from a gender perspective. In this qualitative study, the data were accessed through the website of the Turkish Olympic Committee. The data obtained were analyzed by document analysis method. When the findings are analyzed, it is seen that the Republic of Turkey participated in the Summer Olympics for the first time with the 1924 Paris Olympics. The only purpose of the newly established Republic of Turkey's participation in the 1924 Paris Olympics was to increase Turkey's recognition in the international arena. Turkey participated in the 1924 Paris Olympics with 41 male athletes and there were no female athletes in the delegation. Since the Summer Olympics were held once every four years, no Turkish female athlete was able to participate in the Olympics from the 1924 Paris Olympics until the 1936 Berlin Olympics. In 1936, Turkey participated in the Olympics with 48 athletes, 46 men and 2 women. Turkey participated in the 1948 London Olympics 57 men 1 woman, 1952 Helsinki Olympics 51 men, 1956 Melbourne-Stockholm Olympics 13 men, 1960 Rome Olympics 46 men 3 women, 1964 Tokyo Olympics 23 men, 1968 Mexico City Olympics 29 men, 1972 Munich 42 men 1 woman, 1976 Montreal Olympics 26 men 1 woman, 1984 Los Angeles Olympics 45 men 1 woman, 1988 Seoul Olympics 36 men 5 women, 39 men and 8 women at the 1992 Barcelona Olympics, 44 men and 9 women at the 1996 Atlanta Olympics, 44 men and 15 women at the 2000 Sydney Olympics, 45 men and 21 women at the 2004 Athens Olympics, 48 men and 20 women at the 2008 Beijing Olympics, 48 men and 66 women at the 2021 London Olympics, 55 men and 48 women at the 2016 Rio De Janeiro Olympics, 57 men and 50 women at the 2020 Tokyo Olympics and finally 48 men and 54 women at the 2024 Paris Olympics. From the 1936 Berlin Olympics to the

2024 Paris Olympics, Turkish women represented Turkey in shooting, athletics, badminton, basketball, boxing, fencing, wrestling, weightlifting, gymnastics, judo, canoeing, karate, table tennis, modern pentathlon, archery, rowing, taekwondo, tennis, trampoline, volleyball, sailing and swimming. From the 1936 Berlin Olympics to the 2024 Paris Olympics, women athletes brought Turkey 19 Olympic medals, including Shooting 1 silver, Boxing 1 gold 3 silver 1 bronze, Taekwondo 5 bronze 2 silver, Karate 1 bronze, Wrestling 2 bronze, Judo 1 bronze, Weightlifting 1 gold 1 bronze. On the other hand, the fact that the successes achieved were mostly in sports branches attributed to men can be perceived as a rebellion of Turkish women against gender norms and the patriarchal mindset that exists in sports.

Keywords: Gender, sport, Olympics games

1. Giriş

Cinsiyet kavramı biyolojik farklılık iken toplumsal cinsiyet ise sosyo-kültürel farklılıkları içeren bir kavram olarak kabul edilmektedir (Giddens, 2008). Cinsiyetçilik ise biyolojik ve toplumsal olarak kadınların erkekler karşısında güç, sosyal statü ve ekonomik alanlarda ayrımcılığa uğraması şeklinde tanımlanmaktadır (Kavasoğlu ve Yaşar, 2016). Kadın ve erkek arasında ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliği daha çok modern toplumların bir sorunudur. Modern öncesi toplumlarda kadın ve erkeğin cinsiyet temelli iş bölümü olması ve erkeğin statüsünün yüksek olmasından dolayı cinsiyet eşitsizliği bir sorun olarak algılanmamıştır (Yüksel, 2014). Toplumsal cinsiyet, gündelik yaşam pratikleri içerisinde kadın ve erkek arasında biyolojik farklılıkların önemsiz olduğunu kültürel ve psikolojik farklılıkların ise ayrımcılığa neden olduğunu açıklayan bir kavramdır. Toplum, kadın ve erkekten farklı toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmesini beklemektedir. Bu beklenti de her iki cins için bir karşıtlık ve zıtlık meydana getirmektedir. Toplumun oluşturduğu bu cinsiyet rolleri erkeğin kadından daha üstün olduğunu kabul eden bir hiyerarşik sistem meydana getirmektedir. Hiyerarşik sisteme göre erkek aklı, gücü ve kültürü temsil ederken kadın ise bedeni üzerinden cinsellik, güzellik ve anneliği temsil etmektedir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyetler arası asimetri kavramı ile açıklanmaktadır. Bu kavram ise toplumdaki bir cinsiyetin karşı cinsiyete göre daha değersiz konumda olması ve ayrımcılığa uğraması şeklinde açıklanmaktadır (Koca,2006a). Bir diğer kavram olan toplumsal cinsiyet kotası ise bir kurum, kuruluş veya komitede bulunan üyelerin kadın ve erkeklerden oluşmalarının yüzdesini ifade etmektedir (UNESCO, 2009). Her ne kadar günümüzde gerek Türkiye'de gerekse de dünyada kız çocuklarının spora katılım konusunda sayıları artsa da bu kız çocuklarının profesyonel birer sporcu olma sayıları istenen düzeylerde değildir. Kız çocuklarının spora katılımı konusunda bir sürdürülebilirlikten söz etmek mümkün görünmemektedir. (Koca,2006a).

Spor, içerisinde farklı kültürel pratiklere sahip, bireysel, yerel, ulusal ve uluslararası boyutta gerçekleştirilebilen sosyal etki gücü çok fazla olan bir olgudur (Koca,2016). Spor, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha çok pekiştiren ve yeniden üretimine neden olan kültürel bir olgudur. Spor, toplumsal olarak erkeklik kavramının oluşmasına yardım eden bir alan olarak kabul edilmektedir. Sporu, erkeğin gücü ve atletik bedeni ile bağdaştırarak bir erkek arenasına çeviren anlayış ataerkil düşünce yapısıdır. Bu düşünce yapısı sporda kadının ikincil konuma düşmesine neden olmaktadır. Türkiye'de ise özellikle kadınların spora katılım durumlarına bakıldığında toplumsal cinsiyet rollerinin aktif olduğu da görülmektedir. Özellikle erkeklerin sosyalleşebilmeleri için her türlü spor branşı ve etkinliğine katılmaları gerek aileler gerekse de sosyal çevreleri tarafından teşvik edilirken kız çocuklarının ise bedenlerini koruyarak maskülenleşmelerine neden olacak her türlü ağır spor branşlarına katılımları engellenmektedir. Kadınların spora katılım oranlarının az olması gerek ulusal gerekse de uluslararası spor etkinliklerinde daha da göze çarpmaktadır (Koca,2006a; Akkaya ve Kaplan, 2014). Sporda normal olan erkektir garipsenen ve ötekileştiren ise kadındır. Spor arenasında kadın önce kadındır sonra sporcudur (Messner,1988).

Sporda toplumsal cinsiyeti açıklayan kategorik ve liberal olmak üzere iki yaklaşım vardır. Kategorik yaklaşım; sporda daha çok kadın ve erkek arasında biyolojik farklılıklara odaklanarak kadın ve erkeklerin performansını biyolojik farklılıklarla açıklamaya çalışan ve kategorikleştiren bir durumdur. Liberal yaklaşım ise kategorik yaklaşımın aksine biyolojik farklılardan ziyade kadın ve erkeklerin spor ortamındaki kaynaklara ulaşmasında cinsiyet eşitsizliklerine vurgu yapmaktadır. Kadın ve erkeğin spora ulaşmasında aynı imkânlara sahip olmadığını savunmaktadır (Koca,2006a).

Kadınların spor arenasında yer edinebilmesi ve ataerkil düzende erkeklerle eşit konuma gelerek bir statü kazanabilmesi için maskülenleşmeleri gerekmektedir. Bu durumda kadınların dişil özelliklerini kaybetmelerine neden olmaktadır (Bağcı ve Yücelkan, 2022). Buna rağmen kadınların çok fazla fiziksel efor gerektiren ve fazla temas gerektiren spora katılmaları kadınların üreme organları ve göğüs bölgeleri için tehlikeli olduğu düşünüldüğünden dolayı ataerkil spor yönetimince kadınların bu sporlara yönlendirilmesine sıcak bakılmamaktadır (Koca ve Bulgu, 2005). Tarihi düzlem içerisinde yaşanan pek çok olayla bağlantılı olarak kamusal alanda cinsiyetsizleştirme kavramı konuşulurken özellikle sporda ataerkil düzenin devam ettiği görülmektedir. Spor, erkeğin üstünlük ve gücünü sergilediği bir sahne (Eitzen ve Sage,1997) olduğundan dolayı kadınlar bu sahneye çıkma cesaretini kendilerinde uzun bir zaman bulamamıştır (Giulianotti,2005). Tarihsel süreç içerisinde spor, kadınların aktif katılımı ve eşit haklara erişim için mücadele verdiği bir alana dönüşmüştür (Hovden ve Pfister,2006). Modern anlamda sporun ilk kurumsallaştığı 19.yydan itibaren kadınların hobi amaçlı spor yaptıkları bilinmektedir. 19.yy'da özellikle ABD'de kadınlara yönelik basketbol kulüpleri kurulmuş olup kadınlar için basketbolun kuralları yeniden belirlenmiştir. Bu kuralların amacı kadınlar için bu sporun saldırgan olmasından çıkarılmasıdır. 20.yy'da kadınlar her spor branşında var olmaya yönelik bir mücadeleye girmiştir. 1917-1930 yılları arasında kadınların modern olimpiyatlara katılmaya yönelik mücadeleleri de devam etmiştir. Uluslararası olimpiyat komitesi kadınların her branşta yarışmalarını istememiştir. Bu durum erkeklerin gücünün sorgulanmasına neden olacağından dolayı kadınların spor branşları sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı kadınlar 1921 yılında ilk kez kadınlar olimpiyatını organize etmiştir. 1928 yılında ise kadınların atletizm alanında uluslararası müsabakalarda yarışmalarına izin verilmiştir. Spor alanında feminist hareketin öncüsü ise Alice Milliat 1938 yılına kadar spor alanında kadınların da var olmasına yönelik etkin mücadelesini sürdürmüştür (Memiş ve Yıldıran,2011).

Okullarda veya spor tesislerinde daha çok erkek çocukların spor yapmasına olanak sağlayan imkanların olması ve kız çocuklarına alternatif spor imkanlarının tanınmaması kız çocuklarının ya spordan kendilerini geri çekmelerine ya da daha eril sporlara yönelmelerine neden olmaktadır. Kadınların spordan uzaklaşması özellikle çocukluk döneminde ebeveynlerin tutumlarından kaynaklanmaktadır. Ebeveynlerin geliştirmiş olduğu bu olumsuz tutumlardan dolayı sporda toplumsal cinsiyet eşitsizliği de perçinlenmektedir (Bağcı ve Yücelkan, 2022). Eril düşünce yapısında kadının sportif başarıları şans, ilginç ve raslantısal şeymiş gibi algılanmaktadır (Kazaz ve Hansu, 2020). 1960 olimpiyatları ile başarılı olan kadın sporcular bir çeşit testlere tabi tutularak kadın mı erkek mi olduklarına yönelik araştırmalar yapılmıştır. Burada kadının sportif anlamda erkekler kadar başarıya ulaşmaması gerektiğini gösteren eril bir tahakküm vardır (Koca ve Bulgu,2005).

Türkiye'de ise cumhuriyetten günümüze tarihsel süreç içerisinde kadınların spora katılımında yine eril tahakkümün etkisinin olduğu görülmektedir. Her ne kadar cumhuriyet dönemi kadınlar için bir modernleşme süreci olarak görülse de kadınların hala toplumsal cinsiyet rollerine göre davranmaları beklenmiştir. Sporda da kadınların daha hafif sporlar yaparak sağlıklarını koruyarak bedenlerini bozmamaları öncelenmiştir. Ayrıca kadınların spora teşviki ataerkil zihniyetin isteklerinde gerçekleşmiş olup o dönemin siyasi konjonktüründe kadına annelik rolünün daha fazla verildiği görülmüştür. Cumhuriyet dönemindeki kadınlar ise daha çok hafif sporlar olan yüzme, tenis, voleybol, bisiklet, atletizm ve kürek gibi sporlarla uğraşmaktadır. Cumhuriyet döneminde kadınların su sporlarına teşvik edilmelerine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Kadınların su sporları yaparken giymiş oldukları kıyafetlerin kendilerine yakıştığı üzerinden vücut olumlaması yapılmıştır. Ayrıca cumhuriyet döneminde kadınların erkek sporları olarak kabul edilen sporları yapmaları yasaklanmıştır. Yasaklanmasının nedenleri arasında ise bu sporların kadınları erkekleştireceği ve sertleştireceği, naifliklerini ve iffetlerini kaybederek istenen toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiremeyecekleri varsayılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960'lı yıllara kadar kadınların spor yapmaları kişisel tercih ve zevklerine bırakılmamış spora aktif katılımları için belirli şartların olması gerektiği belirtilmiştir. Cumhuriyet döneminde kadınların spora katılımı eril zihniyetin bir düzenlemesi ile gerçekleşmiştir. Bu zihniyet Türk kadının batılı kadınlar gibi sağlıklı ve özgüveni yüksek kadın olması gerektiğini ifade ederken spor yapmalarına annelik ve eşlik vazifelerini aksatmadan yani toplumsal cinsiyet rollerini aktif bir şekilde yürütmelerine bağlı olarak izin vermiştir. 1950'lerle birlikte kadınlar spor alanında 2.Dünya Savaşının etkisiyle birlikte daha fazla görünür olmaya başlamıştır. Bunun sebeplerinden biri de kadın

temelli özgürlük hareketlerinin hızlanmasıydı. Cumhuriyet döneminde kurumsal anlamda kadınlara spor desteği olmasa da kadınların bireysel olarak spora daha fazla erişimi olmuştur. Her ne kadar cumhuriyet döneminin ardından gelen çok partili dönemin hemen sonrasında 1948 yılında düzenlenen olimpiyatlara kadın sporcu gönderilmesine rağmen 1952 ve 1956 yıllarındaki olimpiyatlara kadın sporcu gönderilememesi Demokrat Parti'nin Cumhuriyet dönemindeki değerleri kaybetmesi ve özgürlükçü bir ortam sunmasına rağmen kamusal alanda muhafazakârlığın ve cinsiyetçi söylemlerin arttığını göstermektedir (Şenol Cantek ve Yarar,2009).

Türkiye'nin yüz yıllık olimpiyat serüvenine bakıldığında sporun daha çok elit erkeklerin egemenliğinde olduğu görülmektedir. Kadınların ise bu tarihsel süreç içerisinde daha çok cinsiyetleri üzerinden kadınlık imgesine göre hareket etmeleri ve ahlak dışı davranmamaları beklenmektedir. Cumhuriyetten günümüze gelene kadar Türk kadını spor arenasında çok fazla yol katetmesine rağmen hala sporda ataerkil düşünce yapısının hâkim olduğunu göstermek bu bildirinin ana amacı olarak belirlenmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma günlük yaşamda görünen ve tanıdık bir olguyu araştırarak elde edilen verileri analiz ederek yorumlama imkânı sunan bir yöntemdir (Erickson,1986). Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık süreci içerisinde (1924-2024) yaz olimpiyatlarına katılan kadın sporcuların sayısı, katıldıkları spor branşları ve başarıları toplumsal cinsiyet perspektifiyle irdelenmiş olan bu bildiride, verilere Türkiye Olimpiyat Komitesinin internet sitesi üzerinden ulaşılmıştır. Elde edilen veriler doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Doküman analizi, basılı veya elektronik belgeler üzerinden veriler elde edilerek değerlendirme yapılan sistematik bir yöntemdir. Doküman analizi, birincil veri kaynakları üzerinden yazılı metinlerin toplanarak, incelenmesi, sorgulanması ve yorumlanması ile analiz edilme süreçlerini kapsayan önemli bir nitel araştırma aracıdır (Bowen, 2009; O'Leary, 2017).

3. Bulgular

Tablo 1. Cinsiyetlere Göre Olimpiyatlara Katılan Sporcular

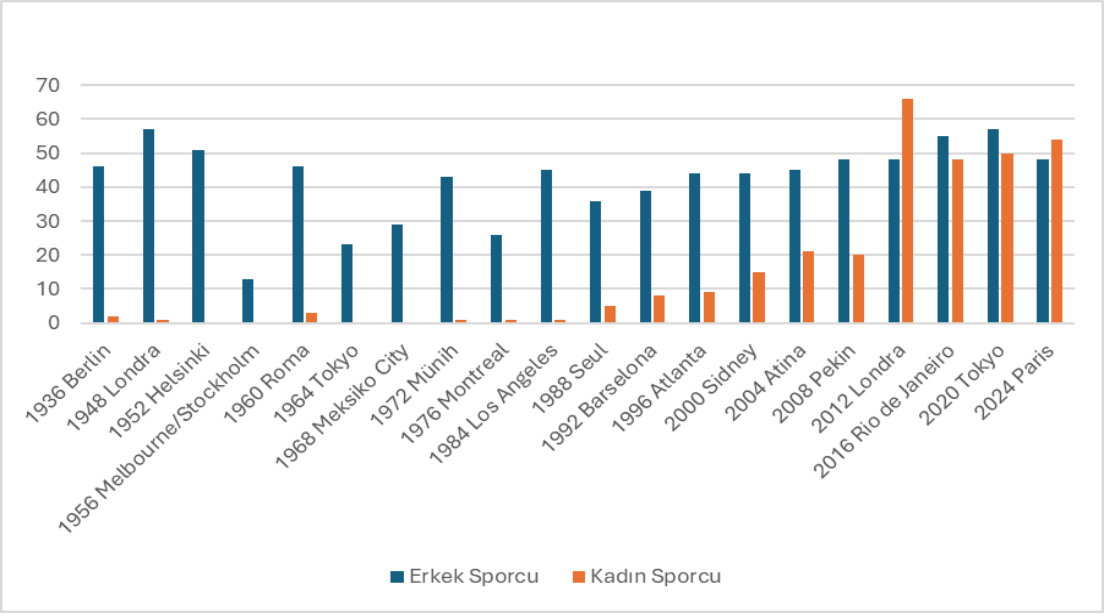

Kaynak: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 2024

Türkiye, 1924 Paris Olimpiyatlarına 41 erkek sporcu ile katılmış olup kafilede hiç kadın sporcu bulunmamıştır. Yaz olimpiyatları dört senede bir yapıldığından dolayı 1924 Paris Olimpiyatlarından 1936 Berlin Olimpiyatlarına kadar hiçbir Türk kadın sporcu olimpiyatlarda boy gösterememiştir. 1936

yılında olimpiyatlara Türkiye 46 erkek ve 2 kadın sporcu olmak üzere 48 sporcu ile katılım sağlamıştır. Türkiye sırasıyla 1948 Londra Olimpiyatlarına 57 erkek 1 kadın, 1952 Helsinki Olimpiyatlarına 51 erkek, 1956 Melbourne-Stockholm Olimpiyatlarına 13 erkek, 1960 Roma Olimpiyatlarına 46 erkek 3 kadın, 1964 Tokyo Olimpiyatlarına 23 erkek, 1968 Meksiko City Olimpiyatlarına 29 erkek, 1972 Münih 42 erkek 1 kadın, 1976 Montreal Olimpiyatlarına 26 erkek 1 kadın, 1984 Los Angeles Olimpiyatlarına 45 erkek 1 kadın, 1988 Seul Olimpiyatlarına 36 erkek 5 kadın, 1992 Barcelona Olimpiyatlarına 39 erkek 8 kadın, 1996 Atlanta Olimpiyatlarına 44 erkek 9 kadın, 2000 Sidney Olimpiyatlarına 44 erkek 15 kadın, 2004 Atina Olimpiyatlarına 45 erkek 21 kadın, 2008 Pekin Olimpiyatlarına 48 erkek 20 kadın, 2021 Londra Olimpiyatlarında 48 erkek 66 kadın, 2016 Rio De Janeiro Olimpiyatlarına 55 erkek 48 kadın, 2020 Tokyo Olimpiyatlarına 57 erkek 50 kadın ve son olarak 2024 Paris Olimpiyatlarına 48 erkek 54 kadın sporcuyla katılmıştır. 1980 Moskova Olimpiyatlarına Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinden dolayı birçok ülke gibi Türkiye'de boykot kararı alarak olimpiyatlara sporcu göndermemiştir (1980 Yaz Olimpiyatları, 2024).2021 Londra ve 2024 Paris Olimpiyatlarında kadın sporcuların erkek sporcuları geçmesinin temel nedeni kadın basketbol ve kadın voleybol takımlarının olimpiyatlara katılmasıdır.

Tablo 2. Spor Branşlarına Göre Kadın Sporcuların Dağılımı

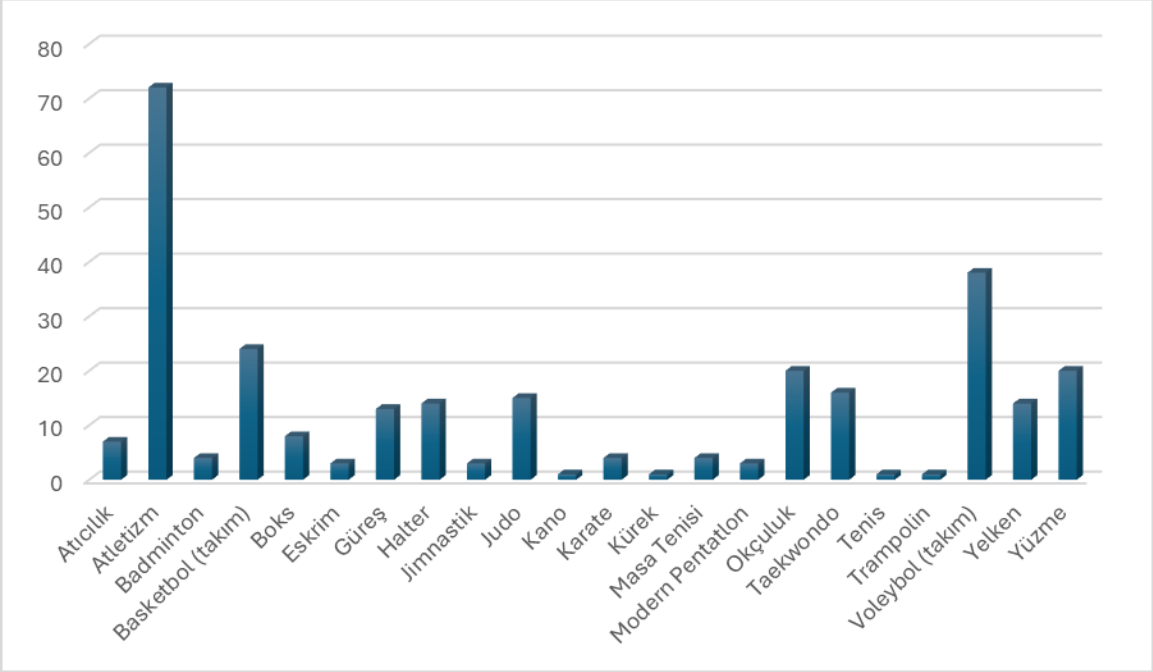

Kaynak: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 2024

1936 Berlin Olimpiyatlarından 2024 Paris Olimpiyatlarına kadar geçen sürede Türk kadınının daha çok atletizm ile olimpiyatlara katılım sağladığı görülmektedir. Atletizmi sırasıyla voleybol ve basketbol (takım olarak), yüzme ve okçuluk, taekwondo, judo, halter ve yelken, güreş, boks ve atıcılık izlemektedir. Olimpiyat tarihinde Türk kadınının en az temsil edildiği spor branşları ise kano, kürek, tenis, trampolin, jimnastik, masa tenisi, eskrim, karate, atıcılıktır.

Tablo 3. Olimpiyatlarda Kazanılan Madalya Derecelerinin Dağılımı

Mücadele Edilen Olimpiyat	Mücadele Edilen Spor Branşı	Kazanılan Madalya Derecesi
1992 Barselona	Judo	1 Bronz
2000 Sidney	Taekwondo	1 Bronz
2004 Atina	Halter	1 Altın – 1 Bronz
2008 Pekin	Taekwondo	1 Gümüş
2012 Londra	Taekwondo	1 Gümüş
2016 Rio de Janeiro	Taekwondo	1 Bronz
2020 Tokyo	Boks	1 Altın- 1 Gümüş
2020 Tokyo	Taekwondo	1 Bronz
2020 Tokyo	Karate	1 Bronz
2020 Tokyo	Güreş	1 Bronz
2024 Paris	Atıcılık	1 Gümüş
2024 Paris	Boks	2 Gümüş- 1 Bronz
2024 Paris	Güreş	1 Bronz
2024 Paris	Taekwondo	1 Bronz

Kaynak: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 2024

Olimpiyat tarihinden günümüze bakıldığında Türk kadınının olimpiyatlarda başarılı olduğu dönem 1992 Barselona Olimpiyatları ile başlamaktadır. Barselona Olimpiyatlarında ilk olarak judo branşında bronz madalya başarısı elde edilmiştir. Türk kadınının en başarılı olduğu spor branşı taekwondodur. Taekwondo branşında günümüze kadar 2 gümüş ve 4 bronz madalya kazanılmıştır. Halterde ise 1 altın ve 1 bronz madalya başarısı gelmiştir. En başarılı olunan diğer spor branşı ise bokstur. Boksta Türk kadınları toplamda 1 altın, 3 gümüş ve 1 bronz madalya kazanmıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Sporda toplumsal cinsiyet ayrımının daha net olduğu görülmektedir. Spor, tarihsel süreçten beri bir erkek arenası olarak kabul edilmiş olup kadınların sporda görünür olması ve başarılar kazanması ataerkil düşünce tarafından onaylanmamaktadır. Sporun erkeğe özgü bir alan olduğu düşüncesiyle sporla ilgili birçok kavram da erkeğe atıf yapmaktadır. Örneğin voleybolcu, futbolcu, hakem, spiker, antrenör dendiğinde bu kelimelerin erkeği çağrıştırdığı düşünülmektedir. Kadınlar için ise bu kelimeler kullanılırken ön ek olarak bu kelimelerin önüne kadın kelimesi konulmaktadır. Bu durumda kadınların sporda ikinci plana atıldığını göstermektedir (KAFSAD, 2015). Ayrıca okullarda beden eğitiminde toplumsal cinsiyet üretimi çok daha fazla görülmektedir. Beden eğitimi derslerinde kadın ve erkeklerin biyolojik olarak farklılıklarına daha fazla yoğunlaşılarak spor eğitimi alanında toplumsal cinsiyet rolleri yeniden belirlenmektedir (Hargreaves 1994; Light ve Kirk,2001;Olafson 2002). İngiltere'de üç farklı okulda yapılan çalışmada beden eğitimi derslerinin çok fazla androsentrik olduğu görülmüştür. Kız öğrencilerin beden eğitiminde spora erişim kaynaklarının oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir. Ayrıca beden eğitimi derslerinin androsentrik eğilimi göstermesinin en önemli nedenleri arasında ise öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı önyargılarının olduğu saptanmıştır (Williams ve Bedward,2001). Zorba ve ark. tarafından Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada erkek ve kız öğrencilerin tercih ettikleri sporlar arasında ciddi bir fark gözlemlenmiştir. Erkekler daha çok futbol, basketbol gibi sporları tercih ederken kızlar ise dans, halk oyunları, voleybol tenis gibi sporları tercih etmektedir. Bu durumda erkek ve kızların spor tercihlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin olduğunu göstermektedir. Koca, Aşçı ve Kirazcı (2005)'nın yapmış olduğu bir çalışmada kadınların spora katılım konusunda toplumsal cinsiyet rollerinden etkilendiklerini ve sporla uğraşan kadınların erkeksi toplumsal cinsiyet rollerinin daha ağır bastığı görülmüştür.

Kadınlar, sporun içinde olmalarına rağmen hala erkeklerle aynı imkanlara ve şartlara sahip değildir. Sporda kadın katılımı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile de doğru orantılıdır. Gelişmiş ülkelerde kadınların spora katılım oranları yükselmesine rağmen hala erkeklerin seviyesinde değildir.

Örneğin 1972'deki olimpiyatlarda kadın sporcuların temsiliyeti %14,6 iken 2024 yılında bu oranın %50'e kadar ulaştığı görülmektedir (Bağcı ve Yücelkan, 2022:126; Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 2004). Diğer yandan yapılan birçok araştırmada kadınların aktif olarak spor yapma oranlarının erkeklerin çok gerisinde kaldığı görülmektedir (Fejgin:2001; Bağır ve Geri, 2006; Pepe vd., 2006).

Türkiye'de ise cumhuriyetten günümüze kadar geçen tarihsel süreç içerisinde kadınların spora katılım göstermesi artsa da erkeklerle kıyaslandığında istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Özellikle cumhuriyet dönemi kadınlar için bir modernleşme süreci olarak görülse dahi o dönemde de kadınların toplumsal cinsiyet rollerine göre davranmaları beklenmiştir. Spor yapacak kadınların daha hafif sporları tercih ederek sağlıklarını korumaları ve bedenlerini deforme etmemeleri istenmiştir. Ayrıca kadınların spora teşvik edilmesinin altında ataerkil zihniyetin istekleri vardır. Yine dönemin siyasi konjonktüründe kadına annelik rolünün daha fazla verildiği görülmüştür. Olimpiyat tarihine bakıldığında Türk kadınında sporcu sayısının az olmasının sebepleri evlenme yaşının küçük olması, genç anne olma, kadınlardan beklenen rollerin fazlalığı (ev işi, bakım işleri vs.), aktif kadın sporcularda baba ve kocanın hayatlarını kontrol etmesidir (Koca, 2006a).

Bu bildiri de çıkan sonuçlara bakıldığında olimpiyatlarda Türk kadınının temsilinin istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de ataerkil düzenin de olimpiyatlara yansıdığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet normlarına uymayan kadınlar özellikle sözde erkek sporu olarak kabul edilen spor branşları ile uğraştıklarında toplum tarafından garipsenmekte, ayıplanma ve erkek işinde ne işin var gibi söylemlere maruz kalmaktadır (Kavasoğlu ve Yaşar, 2016). Olimpiyatlarda Türk kadınının elde ettiği başarılara bakıldığında ise sözde erkeksi sporlarda daha çok var oldukları görülmektedir. Bu durum ise Türk kadınının toplumsal cinsiyet normlarına ve sporda var olan ataerkil düşünce yapısına bir baş kaldırısı olarak yorumlanabilir.

Spor kas ve güç olarak görülmemelidir. Spor bir düşüncedir. Sporun hayatın odağına konulduğu bir hayat tarzında ve düşünce sisteminde birçok büyük başarılar elde edilebileceği kabul edilmelidir. Sporu sadece kas ve güç ile sınırlandıran zihniyetten dolayı spor kadın ve erkek olmak üzere cinsiyetleştirilmektedir (Aksoy,2022). Kadının ikinci planda olduğu ve erkek egemen bir alan olan sporda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için ülkemizde beden eğitimi derslerinde kız ve erkek çocuklarının dışlanmayacak şekilde ve toplumsal cinsiyet normlarından sıyrılarak farklı spor branşlarında eğitimler karma şekilde gerçekleştirilmelidir. Sporda toplumsal cinsiyet eşitliği için adam adama oynamak, sportmen, gol kralı, adam gibi oynamak gibi eril söylemlerin yerine birebir oynamak, sporcu, gol şampiyonu gibi cinsiyetçi olmayan alternatif bir spor dili oluşturularak makro boyutta sosyal politikalar gerçekleştirilmelidir. Mikro boyutlarda ise ailelerin kız çocuklarını spora yönlendirmesi için Gençlik ve Spor Bakanlığının önderliğinde ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iş birliğinde özellikle kırsal bölgelerde kız çocuklarına yönelik spor kursları verilmelidir. Bu kurslarda başarılı olan kız çocuklarının lisanslı birer sporcu olmaları için gerekirse ailelerine maddi yardımlar gerçekleştirilerek aileler motive edilmelidir. Yine kentlerde spor alanları ve tesislerin her iki cinsiyetin de ihtiyaçlarına göre düzenlenerek yapılandırılması kadınların spora aktif katılımlarını sağlayacaktır.

Kaynakça

1980 Yaz Olimpiyatları. (2024). https://tr.wikipedia.org/wiki/1980_Yaz_Olimpiyatlar%C4%B1 adresinden 8 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.

Akkaya, C. ve Kaplan, Y. (2014). Toplumsal cinsiyet bağlamında spor medyasında kadın. *International Journal of Science Culture and Sport,* SI(2), 177-182.

Aksoy, S. (2022). Toplumsal cinsiyet açısından spor. *Sporda Güncel Yaklaşımlar* (1.Baskı, s.17-31) içinde Gazi Kitabevi.

Bağcı İ. ve Yücelkan C. (2022). Beden eğitimi ve sporda toplumsal cinsiyet eşitliği. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, 6*(2), 123-133.

Bağır S. ve Geri S. (2006, Kasım, 3-5). *Moskova meslek okulundaki öğrencilerin serbest zaman periyodunda fiziksel aktivitelere olan ilgileri* [Sözlü sunum]. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Muğla, Türkiye.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40. *http://doi.org/10.3316/QRJ0902027*.

Eitzen, D.S., & Sage, G. H. (1997). *Sociology of North American sport*. McGraw-Hill.

Erickson, F. (1986). Qualitative methods in research on teaching. *Handbook of research on Teaching: A project of the American Educational Research Association*. (3rd ed., pp. 119-161). MacMillan.

Fejgin, N. (2004). Participation in high school competitive sports: subversion of school mission or contribution to academic goals? *Sociology of Sport Journal*, 11, 211-230.

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji (*5. Baskı). (Özel H, Sönmez A, Mercan Z, Yılmaz İ, Rızvanoğlu E, Sarı ME, Pala Güzel Ş, Özcan M, Çev.). Kırmızı Yayınları.

Giulianotti, R. (2005). *Sport: A critical sociology.* Polity Press.

Hargreaves, J. (1994). *Sporting Females: Critical Isssues In The History And Sociology Of Women's Sports*, Routledge.

Hovden, J. ve Pfister, G. (2006). Gender, power and sports. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research, 14*(1), 4-11.https://doi.org/10.1123/ssj.11.3.211

Kadınlar için Spor ve Fiziksel Aktivite Derneği (KASFAD). (2015). Spor Alanında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Dil Rehberi. https://www.kasfad.org/spor-alaninda-toplumsal-cinsiyete-duyarli-dil-rehberi/ adresinden 14 Eylül 2024 tarihinde alınmıştır.

Kavasoğlu, İ. ve Yaşar, M. (2016). Toplumsal cinsiyet normlarının dışındaki sporcular. *Hacettepe Journal of Sport Sciences, 27*(3), 118–132.

Kazaz, M. ve Hansu, C. (2020). Spor ve Toplumsal Cinsiyet. *Multidisipliner toplumsal cinsiyet tartışmaları* (1.Baskı, s. 99-116) içinde. Literatürk Academia.

Koca, C. (2006a). Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences, 17* (2), *81-99.*

Koca, C. (2006b). *Beden eğitimi ve spor ortamında toplumsal ve kültürel yeniden üretim*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Koca, C. (2016). *Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Alan Olarak Spor*. Spor Yayınevi.

Koca, C. ve Bulgu, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet genel bir bakış. *Toplum ve Bilim*, 103, 163-184.

Koca, C., Aşçı, F.H. ve Kirazcı, S. (2004). Takım ve bireysel sporlarla uğraşan kadın ve erkek sporcuların ve sporcu olmayanların toplumsal cinsiyet rol eğilimi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9* (2), 3-10.

Light, R. ve Kirk, D. (2001). High school rugby, the body and the reproduction of hegemonic masculinity. *Sport Educ Soc, 5* (2), 163-176.

Messner, M.A. (1988). Sports and male domination: The female athlete as contested ideological terrain. *Sociology of Sport Journal, 5*, 197-211.

Olafson, L. (2002). I hate phys. ed.: Adolescent girls talk about physical education. *P Educator*, 67-74.

O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project.* London:Sage.

Pepe, K. Oflaz Hergül E. ve Koç İ. (2006, Kasım, 3-5). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesinde okuyan öğretmen adaylarının boş zaman anlayış ve alışkanlıklarının araştırılması* [Sözlü sunum]. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Muğla, Türkiye.

Şenol Cantek, F. ve Yarar, B. (2006). Erken cumhuriyet dönemi dergi ve gazetelerinde spor ve kadın (1928-1960). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 29, 201-218.

Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (2024). https://olimpiyat.org.tr/Oyunlar?cat=1 adresinden 1 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.

UNESCO (2009). UNESCO priority gender equality: action plan 2008-2013. http://www.unesco.org/new/en/media-services/singleview/news/priority_ gender_ equality_action_plan_2008_2013/ adresinden 25 Ağustos 2024 tarihinde alınmıştır.

Williams, A. ve Bedward, J. (2001). Gender, culture and the generation gap: Student and teacher perceptions of aspects of national curriculum physical education. *Sport, Education and Society, 6* (1), 53-66.

Yıldıran, İ. ve Memiş, U. A. (2011). Batı kültürlerinde kadınların spora katılımlarının tarihsel gelişimi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, XVI(3),* 17-26.

Yüksel, M. (2014). Cinsiyet ve spor. *Tarih Okulu Dergisi (TOD), 7*(19), *663-684.*

Zorba E., Zorba E, Kesim Ü, Ağılönü A. ve Cerit E. (2006, Kasım, 3-5). *Üniversite öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılım düzeylerinin belirlenmesi (Muğla Üniversitesi örneği)* [Sözlü sunum]. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Muğla, Türkiye.

BİR SOSYAL POLİTİKA SORUNU OLARAK KIZ ÇOCUKLARININ ÖLÜM SİGORTASINDAN HAK SAHİPLİĞİ

DAUGHTERS' ENTITLEMENT TO SURVIVORS INSURANCE AS A TURKISH SOCIAL POLICY PROBLEM

Prof. Dr. Yusuf Alper
Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
yalper@uludag.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4007-6758

Özet

Dezavantajlı veya özel politika gerektiren grup olarak kadınların ve kız çocuklarının korunması, sosyal politikanın öncelikli sorun alanlarından biridir. Sosyal politikanın, işgücüne katılımlarının artırılması ve istihdamlarının sağlanması başta olmak üzere kadınların güçlendirilerek bu dezavantajlı durumdan çıkmalarının sağlanmasına yönelik çok sayıda politika aracı vardır. Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığının (ASHB), 2024-2028 dönemi için hazırlamış olduğu, *"Kadının Güçlendirilmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda*" kadının güçlendirilmesine yönelik 5 temel politika ekseni belirlenmiştir. Bunlar; eğitim (okullaşma oranının yükseltilmesi), sağlık (sağlıklı doğum ve analık), ekonomi (işgücüne, istihdama katılma oranlarının yükseltilmesi), liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım (seçilme ve üst kademe bürokratik görevlerde yer alma), çevre ve iklim değişikliği olarak belirlenmiştir. ASHB strateji belgesinde kadınlar; kız çocukları, engelli kadınlar, yaşlı kadınlar, kırsal alanda yaşayan kadınlar, tutuklu ve hükümlü kadınlar, şiddet mağduru kadınlar, yoksul kadınlar ve geçici koruma statüsündeki kadınlar olarak geniş bir yelpaze oluşturmuştur.

Geniş anlamda sosyal güvenlik (koruma), kadın ve kız çocuklarının korunmasına yönelik sosyal politika araçlarının başında gelir ve 2 başat aracı vardır. Bunlar: primsiz ödemeler kapsamında yapılan gelir transferleri ve primli rejimlerden (sosyal sigortalar) ölüm sigortası kapsamında sağlanan haklardır. Türkiye uygulamasında primsiz ödemeler kapsamında ASHB tarafından yapılan hak sahiplerinin kadınlar olduğu yardımlar; şartlı eğitim ve sağlık yardımları, eşi vefat etmiş kadınlara yapılan yardımlar, asker ailesi olarak kadınlara yönelik yardımlar, aile destek ve sosyal dayanışma merkezleri projeleri kapsamında yapılan teşvik ödemeleri, doğum yardımı ve çoklu doğum yardımı yer almaktadır. Bu gelir transferleri ve yardımlar ailenin güçlendirilmesi kapsamında aile odaklı/merkezli, ancak doğrudan kadınlara yapılan yardımlardır. Merkezi yönetimlerin dışında yerel yönetimlerin de kadınlara ve aileye yönelik çeşitli yardımları ve hizmetleri vardır.

Sosyal güvenliğin kadınları korumaya yönelik ikinci politika aracı sosyal sigortalar ve özellikle ölüm sigortasıdır. Sosyal sigorta sistemleri içinde; kadınların sigortalı olmalarını sağlamaya yönelik prim destekleri verilmesi, yaşlılık sigortasında kadınların daha erken yaşlarda emekli olması ve analık hali ile engelli kişi bakım yükümlülüğü olması halinde hizmet borçlanması yapılması gibi kolaylaştırılmış haklar sağlanmıştır. Ancak kadınlara yönelik en geniş kapsamlı haklar (özellikle Türkiye'de), ölüm sigortasından sağlanmaktadır.

Türkiye uygulaması ölüm sigortasını *kadın sigortası* haline getirmiştir. Ölen sigortalının hak sahibi olarak kadınlar; dul kadın eş, kız çocuğu ve anne olarak 3 farklı statüde aylık almaktadır. 2022 yılı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre ölüm sigortasından aylık bağlananların % 93,5'ini sigortalının dul kadın eşi, kız çocukları ve annesi oluşturmaktadır. Hak sahibi dul erkek eş, erkek çocuk ve babanın oranı sadece % 6,5'dir. Bu oranlar hak sahibi eşler bakımından; dul kadın eşler % 96,9, dul erkek eşler % 3,1; kız çocukları bakımından kız çocukları % 87,8, erkek çocuklar % 12,2'dir.

Türkiye uygulamasında ölüm sigortasını diğer ülke uygulamalarından ayrıştıran 3 önemli özellik vardır. Bunlardan ilki, dul eşlere, evlenme dışında başkaca hiçbir kriter aranmaksızın ölüm aylığı bağlanmasıdır. Geride kalan dul eşin aktif sigortalı olarak çalışması, kendi çalışmasına bağlı aylık sahibi olması hak sahibi olmasını etkilememekte, aylık bağlanmasında muhtaçlık şartı aranmamaktadır. İkinci

önemli farklılık, kız çocukları için hak sahipliğinde yaş sınırı olmamasıdır. Kız çocukları çalışmadıkları, gelir-aylık sahibi olmadıkları ve evlenmedikleri sürece hak sahibi olarak aylık alabilmektedirler. Hatta evlenme ile hak sahipliğini kaybeden kız çocukları tekrar hak sahibi olabilmektedir. Nitekim 2022 yılı verilerine göre 26-79 yaş arasında 993.624 kız çocuğu; 80 yaşın üzerinde 49.509 kız çocuğu ölüm aylığı almaktadır. Yine SGK istatistiklerine 2022 yılında ölen anne-babasından (4/b'li) kız çocuğu statüsünde ölüm aylığı bağlanması için başvuranlar arasında 50 yaşında 419 kişi; 60 yaşında 366 kişi; 70 yaşında 235 kişi; 80 yaşında 45 kişi ve 95 yaşında 1 kişi vardır. Bu yaştaki kişiler, miras hukuku dışında hiçbir hukuk alanında çocuk olarak kabul edilmemektedir.

Türk ölüm sigortasını "nev'i şahsına münhasır" hale getiren bir 3'üncü özellik de dul kadın eş ve kız çocuklarının iki statüden aynı anda aylık alabilmesi uygulamasıdır. 5510 sayılı Kanunla sonlandırılmak istenen bu durum ölen eş ve anne-babanın sigortalılık statü farklılıklarına ve ölüm tarihlerine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Araştırmalar kadınların ve kız çocuklarının aylık alma şartlarının kolaylaştırılmış olması, onları işgücüne ve istihdama katılma konusunda isteksiz kılmakta veya kayıt dışı çalışmalarına yol açmaktadır. Yasa koyucu, Kurum uygulamaları, yargı kararları ve doktrinin genişletici yorumları ile gelinen noktada ölüm sigortası; kadınları koruyan değil, onları çalışmaktan ve kendi çalışmalarına bağlı güvence sahibi olmak yerine sürekli bağımlı hale getiren, sosyal hayattan uzaklaştıran, anlaşmalı boşanma gibi hakkın kötüye kullanımına başvurmaya sevk eden, evlenme yerine birlikte yaşamayı teşvik eden bir hale dönüşmüş görünmektedir.

Bu bildiri, kadınları ve özellikle kız çocuklarının hak sahipliğinin hukuki bir sorun olmaktan çıktığı bir sosyal politika sorununa dönüştüğü iddiası ile hazırlanmıştır. Çözüm olarak da, kadının işgücü ve istihdamına katılımını teşvik başta olmak üzere sosyal politika araçlarının kullanımını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: ölüm sigortası, kız çocuklarının hak sahipliği, dul kadın eş, kadının güçlendirilmesi strateji belgesi,

Abstract

The protection of women and daughters as a disadvantaged group or a group requiring special policies is one of the prioritized problem areas of social policy. Social policy has many policy instruments for empowering women and enabling them to overcome this disadvantageous situation, especially increasing their participation in the labour force and ensuring their employment. In the '*Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan'* prepared by the Ministry of Family and Social Services (ASHB) for the period 2024-2028, 5 main policy have been identified for women's empowerment. These are education (increasing the schooling rate), health (healthy birth and maternity), economy (increasing the rate of participation in the labour force and employment), participation in leadership and decision-making mechanisms (being elected and taking part in high-level bureaucratic positions), environment and climate change. In the ASHB strategy document, women are broadly defined as daughters, women with disabilities, elderly women, women living in rural areas, women under arrest and conviction, women victims of violence, poor women and women under temporary protection status.

In broad terms, social security (protection) is one of the leading social policy instruments for the protection of women and daughters and has two main instruments. These are: income transfers within the scope of non-contributory payments and the rights provided within the scope of survivors' insurance from contributory regimes (social insurances). In Turkey, the benefits provided by the ASHB within the scope of non-contributory payments include conditional education and health aids, benefits for women whose husbands have died, benefits for women as military families, incentive payments made within the scope of family support and social solidarity centres projects, birth assistance and multiple birth assistance. These income transfers and aids are family-oriented/centred, but directly provided to women within the scope of family strengthening. In addition to central governments, local governments also have various aids and services for women and the family.

The second policy instrument of social security aimed at protecting women is social insurance and especially survivors' insurance. Within the social insurance systems, facilitated rights have been

provided such as premium subsidies to ensure that women are insured, women's retirement at an earlier age in old age insurance, and service borrowing in case of maternity and disabled person care obligations. However, the most comprehensive rights for women (especially in Turkey) are provided through survivors' insurance.

The Turkish practice has turned the survivors' insurance into a women's insurance. As the beneficiary of the deceased insured, women receive pensions in 3 different statuses: widow, daughter and mother. According to 2022 Social Security Institution (SSI) data, 93.5% of the beneficiaries of survivors' insurance are widows, daughters and mothers. Only 6.5 per cent of the beneficiaries are widower male spouse, male child and father. In terms of beneficiary spouses, these rates are 96.9 per cent for widows, 3.1 per cent for widowers, 87.8 per cent for daughters and 12.2 per cent for sons.

In Turkey, there are 3 important features that differentiate the survivors' insurance from other countries. The first of these is that widows are granted a survivors' pension without any other criteria other than marriage. The fact that the surviving widow or widower works as an active insured person or has a pension based on his/her own employment does not affect his/her entitlement, and the neediness condition is not sought for the pension. The second important difference is that there is no age limit for daughters. As long as they do not work, do not have an income-pension and do not marry, daughters can receive pension as beneficiaries. In fact, daughters who lose their entitlement due to marriage can become entitled again. As a matter of fact, according to 2022 data, 993,624 daughters between the ages of 26-79 and 49,509 daughters over the age of 80 receive survivors' pension. According to SSI statistics, among those who applied for survivors' pension from their deceased parents (with 4/b) in 2022, there are 419 people aged 50; 366 people aged 60; 235 people aged 70; 45 people aged 80 and 1 person aged 95. Persons of this age are not recognised as children in any area of law other than inheritance law.

A third feature that makes Turkish survivors' insurance *'unique'* is the practice of widows and daughters receiving pensions from two statuses at the same time. Law No. 5510 aims to end this situation, which may arise depending on the differences in the insurance status of the deceased spouse and parents and the date of survivors'.

Research shows that the simplified conditions for women and daughters to receive pensions make them reluctant to participate in the labour force and employment or cause them to work unregistered. At the point reached by the legislators (politicians), practices of the Institution, judicial decisions and expanding interpretations of the doctrine, the survivors' insurance seems to have turned into a situation that does not protect women, but makes them dependent on their work and their own work instead of having security, distances them from social life, encourages them to resort to abuse of the right such as uncontested divorce, and encourages cohabitation instead of marriage.

This paper has been prepared with the claim that the entitlement of women and especially daughters has turned into a social policy problem rather than a legal problem. As a solution, it proposes the use of social policy instruments, particularly the promotion of women's participation in the labour force and employment.

Keywords: Survivors' insurance, entitlement of daughters, widow, widower, women empowerment strategy document,

1. Giriş

Ölüm sigortası, çalışan ve ailenin geçimini sağlayan kişinin (sigortalının) ölümü halinde, sağlığında geçindirmekle yükümlü olduğu kişilerin (eş, çocuklar ve ana-baba) geçim ihtiyacının karşılanmasına yönelik bir sosyal güvenlik tedbiridir. Ölüm sigortası, sosyal güvenliğin temel koruma biriminin birey değil, aile olduğu kabulünden hareketle oluşturulan ve çalışan kişinin ölümü ile sigortalılık ilişkisini sona erdirmeyen sosyal yönü güçlü bir sosyal sigorta koludur. Esas olarak ölen kişinin değil, geride kalan eş, çocuklar ve anne-babanın sosyal güvenlik garantilerinin sağlanması ile ilgilidir.

Ölüm sigortası, diğer uzun vadeli sosyal güvenlik tehlikeleri olan malullük ve yaşlılık ile birlikte organize edilir. Sosyal sigorta sistemlerinin "üçüzleri" olarak adlandırılabilecek bu üç tehlike ile ilgili sigorta kolları bütün dünyada tek primle finanse edilir ve tek bir sigorta kolu gibi kurumsallaştırılır ve yürütülür. Ancak, bu 3 sosyal güvenlik tehlikesi arasında, sağlanan haklar, hak kazanma şartları ve

yararlanıcıları bakımından önemli farklılıklar vardır. Yaşlılık, öngörülebilen ve önceden tedbir alınması mümkün bir tehlike iken, ölüm tehlikesi çalışma çağında olan herkes için mümkün, ancak mutlak olmayan ve ne zaman karşılaşılacağı öngörülemeyen bir tehlikedir. Bu sebeple yaşlılık sigortasının aksine daha kolay şartlarla sosyal koruma sağlanır.

Uzun süreli parasal ödemeler bakımından yaşlılık sigortasından sonra en fazla sayıda kişinin sosyal güvenceye kavuşturulduğu sigorta kolu ölüm sigortasıdır. Özellikle hak sahiplerinin geniş anlamda tarifi faydalanan sayısını artıran bir faktördür. Ölüm sigortasından sağlanan hakların, daha kolay şartlarla, daha yüksek seviyede ve daha uzun süreli sağlanması bu sigorta kolunun amacı dışında kullanımını tehlikesini de beraberinde getirebilir.

Türk ölüm sigortası, hak kazanma şartlarının kolaylığı yanında sigortalının ölümü halinde aylık bağlanacak hak sahiplerine yönelik şartların esnekliği dolayısıyla yaşlılık sigortasından sonra en fazla aylık bağlanan sigorta koludur. Öte yandan sigortalının ölümü halinde hak sahibi olarak aylık bağlanan dul kadın eş, kız çocuğu ve sigortalının annesi toplam ölüm aylıklarının % 90'dan fazladır ve bu hali ile Türk ölüm sigortası gerçekte "kadın sigortası" haline gelmiştir.

Türk ölüm sigortasını kadın sigortası haline getiren en belirgin faktör, hak sahibi olarak kız çocuklarına aylık bağlanmasında yaş sınırı olmaması ve muhtaçlık şartı aranmamasıdır. Bu "*ön şartsız hak sahipliği*", 90'lı yaşlarda eşinin ölümü dolayısıyla dul kalan kadınlar, ölen anne babasından aylık alan "*kız çocuğu*" statüsünde hak sahibi olarak sosyal sigorta sisteminin içinde kalmaktadır. Ölüm sigortasında hak sahipliğinin kadınlar ve kız çocukları bakımından geniş tanımlanmasının yarattığı sorunlar; uygulamanın temel sosyal güvenlik ilkesine aykırı olması, sosyal sigorta sisteminin mali yükünü artırması, kadınları işgücüne katılmaktan ve çalışmaktan alıkoyması/uzaklaştırması gibi iktisadi sorunlar yanında aile kurumunu olumsuz etkileyen anlaşmalı boşanmalar, evlenmeme ve evlilik dışı birlikte yaşamaların yaygınlaşması gibi sosyal sorunlara da yol açmaktadır. Bu sonuçları ile kız çocuklarının hak sahipliği yalnızca sosyal sigorta sistemini etkileyen bir sorun olmaktan çıkmakta ve bir sosyal politika sorununa dönüşmektedir. Bu çalışma (bildiri) ölüm sigortasını ve kız çocuklarının hak sahipliğini bu açıdan vurgu yapma amacıyla hazırlanmıştır.

2. Sosyal Güvenlik Sisteminde Ölüm Sigortası ve Türk Ölüm Sigortası

2.1. Sosyal Güvenlik ve Ölüm Sigortası

Farklı açılardan yaklaşılarak çeşitli tarifleri yapılmakla birlikte en yaygın tanımıyla sosyal güvenlik; insanların istek ve iradeleri dışında meydana gelen tehlikelerin yol açtığı zararlara *(çalışma gücü kaybı, gelir kesilmesi ve gider artışı),* maruz kalmaları halinde ortaya çıkan muhtaçlık halini gidermeye, kişiyi ve ailesini ihtiyaçlarının esiri olmaktan kurtarmaya yönelik her türlü tedbire verilen addır (Yazgan, 1992:18-20). Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO), Dünyada Sosyal Güvenlik Sistemlerinin temel esaslarını belirleyen 1952 tarih ve 102 sayılı "Sosyal Güvenliğin Asgari Standartları Sözleşmesinde" primli rejimler olarak adlandırılan sosyal sigorta sistemi 9 ayrı sosyal güvenlik tehlikesi ve bunlarla ilgili sigorta kollarına yer vermiştir. Bu tehlikeler ve sigorta kolları; İş kazaları ve meslek hastalıkları, hastalık (ödenekler), hastalık (tedavi edici sağlık), analık, malullük-yaşlılık-ölüm, işsizlik ve aile ödenekleri tehlikeleri ve olarak sayılmıştır. Bu klasik sosyal güvenlik tehlikelerine 1990'lı yıllarda yaşlı, engelli ve kronik hastaların uzun süreli bakımı ile ilgili bakım ihtiyacı ve bakım sigorta kolu da dahil olmuştur (Alper, 2022:224).

Sosyal güvenlik tehlikeleri içinde ölüm tehlikesi diğer tehlikelerden bazı farklılıklar gösterir. Ölüm dışındaki sosyal sigorta kolları doğrudan kişinin kendisinin karşılaştığı iş kazaları, hastalık, malullük, yaşlılık ve işsizlik gibi tehlikelerin kişiye yönelik zararlarını karşılarken, ölüm sigortası; kişinin ölümü ile sağlığında bakmakla yükümlü olduğu kişilerin (aile fertlerinin) geçim garantisinden mahrum kalmaları dolayısıyla ortaya çıkan gelir kesilmesini karşılamaya yöneliktir. Sosyal sigortalar, sistemin öznesini oluşturan kişinin ölümü halinde sistemle bağını tamamen bitirmez, ölen kişinin aile fertlerinin geçim ihtiyacının karşılanması yükümlülüğünü de üstlenir. *"Sosyal güvenlik sistemlerinin kişi ile ilişkisi bir insan hayatından daha uzundur"* (Alper, 2022: 4), ifadesi bu özelliğinden kaynaklanır.

Ölüm sigortası, sosyal güvenlik sistemlerinin iki sebeple sosyal boyutu en güçlü sigorta kollarından biridir. Bu sebeplerden ilki ölüm sigortasının kurgusu ve işleyiş esasları ile ilgilidir. Ölüm

bütün insanlar için, hayatın son dönemi yaşlılık halinin son aşaması olarak karşılaşılması "*mutlak*" bir tehlike olmakla birlikte, sosyal sigorta sistemi bakımından ölüm esasen "*kişinin aktif çalışma hayatında iken (15-64 yaş arası dönem) karşılaştığı ölüm hali"* olarak kurgulanır. Bu bakımdan bu yaş aralığında olan bazı kişiler için meydana gelmesi mümkün, ancak ne zaman gerçekleşebileceği bilinmeyen/öngörülemeyen bir tehlikedir. Ölüm tehlikesi ile ilgili bu belirsizlik kişilere önceden yeterli tedbirleri alma imkanı vermediği için, sosyal sigorta sisteminin aktüeryal endişeleri bir kenara bırakılarak daha kolay şartlarla ve daha yüksek seviyede sosyal güvenlik garantisi sağlanır. Ölüm sigortası için sağlanan bu kolaylık malullük hali ve sigortası için de geçerlidir.

Ölüm sigortasının sosyal boyutunu öne çıkaran ikinci sebep, ölen sigortalının aile fertlerinin geçimlerini sağlayıncaya kadar güvence altına alınması ile ilgilidir. Bu kapsamda, sigortalının ölümü ile dul kalan eşi, reşit oluncaya ve eğitimleri tamamlanıncaya kadar çocukları ve nihayet sağlığında bakmakla yükümlü olduğu anne-babası ölüm sigortası kapsamında güvenceye kavuşturulur. Sosyal sigortanın kişi olarak kapsamını aileye yaygınlaştıran iki sigorta kolundan biri ölüm sigortası, diğeri tedavi hizmetleri bakımından hastalık (veya genel sağlık sigortası) sigortasıdır.

Ölüm sigortasının işleyiş esaslarının sosyal özelliği dolayısıyla külfet-nimet dengesinin sağlanmasında aktüeryal endişelerin asgariye indirilmesi, bu sigorta kolunun yaşlılık sigortası ile birlikte organize edilmesi zorunluluğunu getirmektedir. Bütün dünyada uzun vadeli sigorta kolları olarak bilinen malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları, tek primle finanse edilirler ve ortak işleyiş esasları ile oluşturulurlar. Sistem, yaşlılık sigortası için belirlenen daha uzun sürelerle sigortalı olma ve prim ödeme şartları ile daha kısa sürelerle garanti sağlanan ölüm ve malullük sigortasının finansmanını da karşılamaktadır. Nitekim sigortalının ölümü halinde, 1-3-5 yıl gibi sigortalılık süreleri ile hak sahiplerine aylık bağlanırken, yaşlılık halinde belirli yaşa gelme (60-65 yaş gibi) şartı yanında 20-30-40 yıl sigortalı olma ve prim ödemiş olma şartları aranmaktadır. Ölüm sigortasından sağlanan hakların daha kolay şartlarla sağlanması, bu sigorta kollarına yönelik güvence talebini artırmakta, sosyal sigortacılık ilkelerine aykırı bir işleyiş ortaya çıkabilmektedir.

2.2. ILO ve Ölüm Sigortası

Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO), 102 sayılı Sözleşmenin, Ölüm Yardımları başlıklı 10'uncu bölümü, 59-64'üncü maddelerinde ölüm sigortası ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Sözleşme, ölüm sigortasından yardım yapılması gereken hali ***"Aile reisinin ölümü ile dul kadının veya çocuklarının geçinme imkanlarının kaybolması hali***" olarak tanımlamıştır (102, m.60). Sözleşmenin Genel Hükümler başlıklı 1. Bölümünde, sigortalının sağlığında geçindirmekle yükümlü olduğu, ölümü halinde ölüm sigortasından sağlanan yardımlara hak kazanacak kişileri; 1) Dul kadın; kocasının ölümü tarihinde geçimi kocası tarafından sağlanan kadın; 2) Çocuk; mevzuatla tayin edilen şekle göre zorunlu eğitimin sona erdiği yaşın altındaki veya 15 yaşın altındaki çocuk, olarak tanımlamıştır. Erkeğin çalıştığı, kadının ev işlerine baktığı çekirdek aile tanımına uygun bu tanım zaman içinde ülke uygulamaları ile genişlemiş, kadın sigortalının ölümü halinde dul erkek eş de koruma kapsamına alınmıştır. Aynı şekilde yine ülke uygulamaları ile çocuklar bakımından hak sahipliği 15 yaşından 18 yaşına ve eğitimle birlikte 20-25 yaşlarına kadar yükseltilmiş, eğer çocuk engelli ise yaş sınırı kaldırılarak bu durumları devam ettiği sürece hak sahibi olmaları kabul edilmiştir. Türkiye gibi az sayıda ülkede ana-baba da hak sahibi olarak dahil edilmiştir.

102 Sayılı Sözleşme, hak sahiplerinin belirlenmesinde muhtaç olma ve koruma ihtiyacı duyma kriterine özel bir önem vermiştir. Nitekim Sözleşmede dul kadınların hak sahipliğinin ülke mevzuatına göre kendi geçimini sağlama imkânı, çocukların çalışmaları, gelir sahibi olmaları ve bu gelirin belirli seviyesi aşması gibi şartlar yanında dul eşin hak sahibi olabilmesi için asgari bir evlilik süresi aranması gibi hükümlere de yer verilmiştir (102, m.63). Sözleşme, sigortalının ölümü halinde hak sahiplerine bağlanacak aylıkların seviyesi ile ilgili asgari standartları belirlemiş, sigortalının ölümü halinde iki çocuklu dul kadın eş için % 40 oranında bir yardım tutarı önermiştir (ILO, m.65- ekli cetvel)

2.3. Türk Sosyal Sigorta Hukukunda Ölüm Sigortası ve Çocukların Hak Sahipliği

Türk sosyal sigorta hukukunda sigortalının ölümü halinde sağlanacak haklar iki ayrı sigorta kolu içinde düzenlenmiştir. İlki sigortalının iş kazası ve meslek hastalığı dolayısıyla ölümü halinde İKMH sigorta kolu içinde hak sahiplerine gelir bağlanması; ikincisi ise diğer bütün ölüm halleri için ölüm sigortasından hak sahiplerine ölüm aylığı bağlanması ile ilgili haklardır.

İlk sosyal sigorta kanunlarında hak sahiplerinin kimler olduğu ve hangi şartlarla, kimlere ne oranda aylık bağlanacağı ile ilgili esaslar 102 sayılı Sözleşme hükümlerine benzer hükümlerle düzenlenmiştir. İşçilere yönelik sosyal sigorta kanunlarından 1949 tarih ve 5417 sayılı "*İhtiyarlık Sigortası Kanununda*" ölüm hali ile ilgili hükümlerinde, sigortalının ölümü halinde kız-erkek çocuk ayırımı yapılmaksızın 18 yaşına kadar çocuklarına ölüm aylığı bağlanır düzenlemelerine yer verilmiştir. Çocukların hak sahipliği konusunda ilk belirgin ayırım memurlara yönelik sosyal güvenlik sağlamak üzere kabul edilen 1950 tarih ve 5434 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu* ile yapılmış, kız çocukları için evlenmedikleri sürece yaş şartı olmaksızın aylık bağlanması hükmü getirilmiştir.

Tablo 1, Türk sosyal sigorta mevzuatında çocukların hak sahipliği ile ilgili düzenlemelerin kronolojisini vermektedir. Kamu görevlilerinin sosyal güvenliğini sağlayan 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunun hak sahipliği ile ilgili olarak kız çocuklarına yönelik esnek hükümleri, takip eden yıllarda önce 506 sayılı Kanun, daha sonra da 1479 sayılı Kanun kapsamındaki sigortalıların hak sahipleri için de geçerli kılacak yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu değişiklikler yapılırken 5434 sayılı Kanun hükümlerine referans verilmiştir (TBMM, 1973).

Bütün sosyal sigorta kanunlarını tek bir kanun çatısı altında toplayan 5510 sayılı Kanunda, ölüm sigortasından aylık bağlanması ile ilgili hak sahipliği bakımından "*köklü-kapsamlı"* bir değişiklik yapılamamış, önceki dönem mevzuat hükümleri ile devam edilmiştir. Halbuki aynı kanunda, Genel Sağlık Sigortasından yararlanma şartları bakımından radikal bir değişiklik yapılmış ve Kanunun yürürlük tarihinden sonra doğan kız çocuklarının anne-babalarının bakmakla yükümlü olduğu kız çocuğu olarak 18 yaş, lise eğitimi görüyor ise 20 yaş ve yüksek öğrenim görüyorsa 25 yaşını doldurmaya kadar bağımlı kişi statüsünde sağlık hizmetlerinden yararlanması öngörülmüştür. Bu durumda, ölen anne-babasından yaş sınırı olmaksızın aylık bağlanma hakkı olan ancak GSS bakımından gelir testine tabi olması gereken bir yeni grup ve yeni bir tartışma alanı ortaya çıkaracaktır.

5510 sayılı Kanun döneminde bir sosyal politika tedbiri olarak "*çocukların hak sahipliği ile ilgili olarak, istihdamı teşvik etmek, kayıtdışı çalışmalarını ve/veya iş piyasasından çıkmalarını önlemek için 4/1-a kapsamında sigortalı olarak çalışan çocukların, öğrencilikleri devam ettiği sürece hak sahibi olarak aldıkları ölüm aylık ve gelirlerinin kesilmeyeceği"* düzenlemesi yapılmıştır. Benzer şekilde askeri ve polis akademisi öğrencilerinin 4/1-c kapsamındaki sigortalılık ilişkilerinin yine onların hak sahipliğini ortadan kaldırmayacağı düzenlemesi yapılmıştır.

Tablo 1. Türk Sosyal Sigorta Mevzuatında Çocukların Hak Sahipliği Şartları

İlgili Sosyal Sigorta Kanunu-Tarih/Numara	Çocukların Hak Sahipliği ile İlgili Esaslar
1949/5417- İhtiyarlık Sigortası Kanunu (İşçiler)	Kız erkek çocuk ayırımı olmaksızın 18 yaşını doldurucaya kadar.
1950/5434- T.C. Emekli Sandığı Kanunu (Memurlar)	• Erkek çocuklar; 18 yaş, orta öğretim 20 yaş, yüksek öğrenim ise 25 yaş. • Kız çocukları, evli olmadıkları sürece, evlenme sona ererse tekrar aylık bağlanır. Çalışırlarsa aylık kesilir. • Engelli çocuk, kız-erkek ayırımı olmaksızın yaş sınırı yok.
1957/6900- Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu (İşçiler)	• 18 yaş, orta öğrenimde ise 20, yüksek öğrenimde ise 25 yaş (Kız-erkek çocuk ayırımı yok). • Çalışamayacak durumda malul olanlar (kız-erkek) yaş sınırı yok.
1964/506-Sosyal Sigortalar Kanunu (İşçiler)	• 18 yaşını, orta öğrenimde ise 20, yüksek öğrenimde ise 25 yaşını doldurmamış olanlar (kız-erkek çocuk ayırımı yok). Kız çocuklar evlenirse kesilir, boşanınca tekrar bağlanır. • Yaşları ne olursa olsun kız-erkek ayırımı olmaksızın malul çocuklar

Tablo 1. (Devamı)Türk Sosyal Sigorta Mevzuatında Çocukların Hak Sahipliği Şartları

İlgili Sosyal Sigorta Kanunu-Tarih/Numara	**Çocukların Hak Sahipliği ile İlgili Esaslar**
1971/1479- Bağ-Kur Kanunu (Bağımsız Çalışanlar)	• 18 yaşını, orta öğrenimde ise 20, yüksek öğrenimde ise 25 yaşını doldurmamış olanlar (kız-erkek çocuk ayırımı yok). Kız çocuklar evlenirse kesilir, boşanınca tekrar bağlanır. • Yaşları ne olursa olsun kız-erkek ayırımı olmaksızın malul çocuklar
Temel Sosyal Sigorta Kanunlarında Hak Sahipliğini Genişleten Düzenlemeler	
1973-1753	506 sayılı Kanunda, kız çocuklarının hak sahipliği konusunda yaş sınırı kaldırılmıştır. Kanunun yürürlük tarihinden önce yaş sınırı dolayısıyla kapsam dışında kalanlar için de geçmişe yönelik olarak kapsam genişletilmiştir.
2003/4958 Bağ-Kur Kanunu	1479 sayılı Kanun kapsamında olanların ölümü halinde kız çocuklarının, ölen erkek eşlerinden dul kadın aylığı ve ölen anne-babasından ölüm aylığı almalarına yönelik düzenleme
2006/5508 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu	• ***Hak sahibi***: Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malûllük, vazife malûllüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan ***eş, çocuk, ana ve babasını*** (m.3), • ***Dul eş*** • ***Çocuklar***: Bu Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (e) bentleri hariç bu Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmayan veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış çocuklardan; ◦ ***18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yüksek öğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmayanlar veya,*** ◦ ***Kurum Sağlık Kurulu kararı ile çalışma gücünü en az %60 oranında yitirip malûl olduğu anlaşılanlar veya,*** ◦ ***Yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kızlar,***
5510 sayılı Kanunda hak sahipliğini genişleten düzenlemeler	
2006/5510, Geçici madde 4.	5510 sayılı Kanunun yürürlük tarihinden önce 506, 1479, 2925 ve 2926 sayılı Kanuna göre bağlanan aylıklarda durum değişikliği olması halinde yürürlükten kaldırılan kanun hükümleri uygulanır
2017/SSİY (Yönetmelik)	5510 sayılı Kanunun yürürlük tarihinden önce ölen sigortalıların hak sahiplerine gelir ve aylık bağlanmasında, hak sahibi olma niteliğinin kazanıldığı tarihteki Kanun hükümleri uygulanır.
2018/7077	Askeri okul öğrencilerin 4/c sigortalılıkları, hak sahibi olarak aylıklarının kesilmesini gerektirmez
2018/7103	Hak sahibi çocukların, 18, 20 ve 25 yaşını doldurmamış olanların öğrencilikleri devam ederken 4/1-a kapsamında çalışmaları, hak sahibi olarak aylıkların kesilmesini gerektirmez ve bağlanmasını engellemez

Tablo 2'de çeşitli ülkelerde, çocukların hak sahipliği ile ilgili yaş sınırları verilmiştir. Hak sahipliğinde 18 yaş esas olmakla birlikte özellikle yüksek öğrenim gören çocuklar için yaş sınırları uzatılmıştır.

Tablo 2. Çeşitli Ülkelerde Çocukların Hak Sahipliği

Ülkeler	**Hak sahibi çocuklar**	**Ülkeler**	**Hak sahibi çocuklar**	**Ülkeler**	**Hak sahibi çocuklar**
Japonya	18	**İspanya**	21/25 (İşsiz)	**Slovakya**	27
ABD	18/19	**İsveç**	18/20	**Slovenya**	15/26
Almanya	18/27	**İsviçre**	18/25	**Yunanistan**	18/24
Avusturya	18/27	**İtalya**	18/21/26	**Şili**	18/24
Belçika	18	**İzlanda**	18	**Meksika**	16/25
Çekya	26	**Kanada**	18/25	**Kolombiya**	18/25
Danimarka	18/21	**Letonya**	18/24	**İsrail**	18/20/21
Estonya	18/24	**Litvanya**	18/24	**Güney Kore**	25
Finlandiya	18/25	**Lüksemburg**	18/27	**Avustralya**	16/19
Fransa	18/21/25/işsiz	**Macaristan**	16/25	**Yeni Zelanda**	18
Hollanda	16/21	**Norveç**	18/20	**İrlanda**	18/22
İngiltere	16/22	**Polonya**	16/25	**Portekiz**	18/27

Kaynak. SSG, Social security throught the World, 2018-2019

Az sayıda ülkede işsizlik çocukların hak sahipliğini uzatan bir kriter olarak alınmıştır. Ancak Türkiye dışında hiçbir ülkede yaş sınırının olmadığı bir hak sahipliği yoktur.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde, Türk sosyal sigorta sisteminde çocukların hak sahipliği ile ilgili istatistiki verilere yer verilerek kız çocuklarının hak sahipliğinin bir sosyal politika sorunu olduğu iddiasını destekleyen bulgular ortaya konulacaktır. Kongreye gönderilen bildiri özetinde 2022 yılı SGK İstatistik Yıllığı verileri kullanılmış, kitap bölümü olarak yayımlanan bu bölümde ise Eylül 2024 tarihinde yayımlanan 2023 yılı istatistiki verileri kullanılmıştır. Bildiri özeti ile tam metin arasındaki bazı rakamsal farklılıklar bu sebeple ortaya çıkmıştır.

3.1. Türk Sosyal Sigorta Sisteminde Çocukların Hak Sahipliği: İstatistiki veriler

3.1.1. Kadınlar aktif sigortalılık sürelerini yaşlandıkları zaman pasif sigortalılık statüsüne taşıyamamakta, kendi çalışmalarına bağlı aylık alamamaktadırlar.

Hem genel olarak, hem de her sigortalı grubu bakımdan kadınlar çalışırken/aktif sigortalı statüsünde sahip oldukları sigortalılık oranlarını, yaşlılık aylığı aldıkları pasif sigortalı statüsüne taşıyamamakta, kendi çalışmalarına bağlı aylık alma hakkına sahip olamamaktadırlar. Bütün sigortalılar bakımından 2023 yılı itibarıyla kadın sigortalıların toplam sigortalılar içindeki oranı % 31,2 iken, bütün yaşlılık aylığı alanlar içinde kadınların oranı % 22,3 dür (SGK, 2024a).

Genel toplam için geçerli olan bu durum sigortalı grupları için de aynıdır. Nitekim, 4-1/a kapsamındaki aktif sigortalılar içinde kadın sigortalıların oranı % 33,8 iken, yaşlılık aylığı alanların oranı % 21,7'ye düşmektedir. Bu oranlar 4/1-b'liler için % 23,8 ve % 17,7; 4/1-c'liler için ise % 38,3-30,8'dir. Bu bakımdan en şanslı grup 4/1-c kapsamındaki kamu görevlileridir. 4/1-a'lı sigortalıların % 35,7'si, 4/1-b'li sigortalıların % 25,6'sı aktif sigortalılıklarını yaşlılık aylığı alacakları pasif sigortalı statüsüne taşıyamamaktadırlar. Bu bakımdan en olumlu göstergeye sahip çalışan grubu 4/1-c'lilerdir ve bu grupta % 19,6 oranında sigortalı aktif sigortalılıktan pasif sigortalılık statüsüne geçememektedirler.

3.1.2. SGK'dan ölüm sigortasından gelir ve aylık alanların oranı diğer ülkelerden çok yüksektir.

2023 yılı verilerine göre SGK'dan 15.236.122 dosyadan 16.030.256 kişiye gelir ve aylık bağlanmaktadır. Gelir ve aylık alanların 11,508.619 kişisi yaşlılık; 124.737 kişi malullük, 15.472 kişi vazife malullüğü, 4.193.046 kişi ölüm aylığı, 87.331 kişi İKMH dolayısıyla sürekli iş göremezlik geliri ve 101.051 kişi sigortalının İKMH sebebiyle ölümüne bağlı olarak ölüm geliri almaktadır. Sigortalının ölümü halinde ölüm sigortasından ölüm aylığı, İKMH sigortasından ölüm geliri bağlananların toplam sayısı 4.294.097 kişi, SGK'dan aylık ve gelir alanların toplam sayısına oranı 26,7'sine denktir. Bir başka ifade ile gelir ve aylık alanlardan her 4 kişiden biri ölüm sigortasından gelir ve aylık almaktadır. SGK'dan ölüm aylığı ve geliri alanların oranı 2022 yılında % 30,2 idi ve bu oranı düşüren EYT dolayısıyla 2023 yılında 2,3 milyon kişiye yaşlılık aylığı bağlanması oldu (SGK, 2024b: sigortalı istatistikleri). ABD Sosyal Güvenlik Kurumunun 2024 yılında ölüm sigortasından bağladığı gelir ve aylıkların oranı toplam içinde yalnızca % 8, (SSA, 2024), İsviçre'de ise % 9,2'dir.

3.1.3. Ölüm sigortasından aylık alan kız çocukları erkek çocuklardan çok yüksektir

Yaşlılık aylığından sonra en fazla aylık bağlanan sigorta kolu olan ölüm sigortasından bağlanan aylıklar dikkate alındığı zaman bu sigorta kolu gerçekte bir "kadın sigortası" haline dönüşmüş görünmektedir. Ölen sigortalının dul kadın eşi, kız çocuğu ve annesi olarak aylık bağlananların oranı % 93,5; dul erkek eş, erkek çocuk ve baba olarak aylık bağlananların oranı sadece % 6,5'dir.

Tablo 3. Ölüm Sigortasından Hak Sahibi Olarak Ölüm Aylığı Alanlar (*).

Ölüm aylığı Alanlar	4/1-'lılar		4/1-b'liler (Tarım Dahil)		4/1-c'liler		Genel Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek Eş	53.872	3,5	15.372	2,1	18.719	4,3	87.963	3,2
Kadın Eş	1.481.255	96,5	705.828	97,9	412.885	95,7	2.599.968	96,8
TOPLAM	**1.535.127**		**721.200**		**431.604**		**2.687.931**	
Erkek Çocuk	115.619	14,7	32.789	9,5	26.120	7,7	174.528	11,9
Kız Çocuk	667.855	85,3	308.983	90,5	309.780	92,7	1.286.618	88,1
TOPLAM	**783.474**		**341.772**		**335.900**		**1.461.146**	
Baba	2.084		190		8.425		10.699	24,2
Ana	15.443		1.998		15.839		33.280	75,8
TOPLAM	**17.527**		**2.178**		**24.264**		**43.979**	
Erkek eş/erkek çocuk/baba	171.575	7,3	48.351	4,5	53.264	6,7	273.190	6,5
Kadın eş/kız çocuk/ana	2.164.553	92,7	1.016.363	95,5	738.504	93,3	3.919.866	93,5
GENEL TOPLAM	**2.336.128**		**1.064.714**		**791.768**		**4.193.056**	

Kaynak: SGK 2024a, İstatistik Yıllığı 2023. (*) Tablo, SGK istatistiklerinden yararlanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Hak sahibi çocuklar bakımından toplam 1.461.146 hak sahibi çocuğun % 88,1'i kız çocuk, % 11,9'u erkek çocuklardan oluşmaktadır. Bu bakımdan ölüm sigortası kız çocuklar sigortası değerlendirmesi yapmak yanlış olmayacaktır. Genel toplamda olduğu gibi sigortalılık statülerine göre de benzer bir dağılım söz konusudur. 4/1-a'lı sigortalıların hak sahipliği bakımından kız çocuklarının oranı % 85,3; 4/1-b'lilerde % 90,5 ve 4/1-c'lilerde ise % 92,7'dir. 4/1-c sigortalılarının aylıklarının görece yüksek olması, bu kapsamdaki hak sahipliğini avantajlı hale getirmekte ve oranı da yüksek çıkarmaktadır.

3.1.4. Kız çocuklarının hak sahipliğinin yüksek olması, hak sahipliği bakımından yaş sınırının olmamasıdır.

Türk sosyal sigorta hukukunda ölüm sigortasından kız çocuklarının hak sahipliği bakımından sayıca erkek çocuklara göre fazla olmasının sebebi, evlilik dışında yaş sınırı olmaksızın hak sahipliği statülerinin devam etmesidir. Nitekim evlenme sebebiyle aylığı kesilen kız çocukları boşanma ile durum değişikliği halinde yeniden aylık bağlanma hakkına sahip olabilmektedirler. Hak sahibi kız ve erkek çocuk sayıları 18 yaşına ve hatta öğrenim durumuna bağlı olarak 20-25 yaşına kadar eşite yakın sayı ve oranlarda iken, 26 yaşından itibaren erkek çocuklar, (malul derecede engellilik hali hariç) hak sahipliğini kaybettikleri için sayısal dağılım kız çocuklar lehine değişmektedir. Tablo 4 den de görüleceği gibi 80 yaşın üzerinde kız çocuğu olarak hak sahibi aylığı alan bir grup ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Yaş Gruplarına Göre Çocukların Hak Sahipliği (2023) (*)

Aylık Alanlar	0-18 Yaş		0-25 Yaş		26-79 Yaş		80+ Yaş		TOPLAM	
4/1-a Kapsamında Olan Sigortalıların Hak Sahipleri										
Kız	**81.347**	**50,8**	**145.390**	**59,2**	**512.586**	**97,0**	**15.968**	**99,8**	**667.855**	**85,3**
Erkek	**78.503**	**49,2**	**99.912**	**40,8**	**15.661**	**3,0**	**46**	**0,2**	**115.619**	**14,7**
4/1-b Kapsamında Olan Sigortalıların Hak Sahipleri										
Kız	**15.488**	**50,9**	**30.826**	**60,1**	**206.571**	**98,1**	**10.638**	**99,9**	**248.035**	**90,6**
Erkek	**14.920**	**49,1**	**20.490**	**39,9**	**4.203**	**1,9**	**11**	**0,001**	**24.704**	**9,4**
4/1-c Kapsamında Olan Sigortalıların Hak Sahipleri										
Kız	**12.735**	**50,8**	**29.727**	**59,6**	**259.992**	**97,8**	**20.061**	**99,2**	**309.780**	**92,3**
Erkek	**12.350**	**49,2**	**20.165**	**40,4**	**5.785**	**2,2**	**170**	**0,08**	**26.120**	**7,7**
GENEL TOPLAM										
Kız	109.570	50,8	205.943	59,4	979.149	97,5	46.667	99,5	1.231.759	88,1
Erkek	105.773	49,2	140.567	40,6	25.649	2,5	226	0,05	166.442	11,9
TOPLAM	**215.343**		**346.510**		**1.004.798**		**46.893**		**1.398.201**	

Kaynak: SGK 2024a, İstatistik Yıllığı 2023. (*) Tablo, SGK istatistiklerinden yararlanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Hukukun bir çok alanında genel olarak çocuk, 18 yaşına kadar olan yaş grubunu kapsar. Miras hukukunda çocuk yaş sınırından bağımsız olarak tarif edilir. Türk sosyal sigorta hukukunda kız çocuklarının hak sahipliği, miras hukuku gibi kız çocukları için yaş sınırının dışına çıkarılmış ve sonuçta aylık alanlar bakımından tablo 4 deki durum ortaya çıkmıştır.

3.1.5. 2023 yılında kız çocuğu olarak 93 yaşında aylık bağlanma talebinde bulunulmuştur

Kız çocuklarının hak sahipliği bakımından yaş sınırının olmaması ve durum değişikliği halinde yeniden aylık bağlanması, SGK verilerine göre 2023 yılında çocuk kavramı ile açıklanamayacak yaşta kişilerin aylık bağlanma talebinde bulunduklarını göstermektedir. 2023 yılında, 4/1-a kapsamındaki sigortalının ölümüne bağlı olarak 80 yaşında 48 kız çocuğu ölüm aylığı bağlanması için başvurmuştur. 85 yaşında aylık bağlanması talebinde bulunan kız çocuklarının sayısı 17; 90 yaşında 7 ve 93 yaşında 1 kişi ölen anne-babası üzerinden ölüm aylığı talebinde bulunmuştur (SGK, 2024a). 2023 yılında, 4/1-b kapsamında olan sigortalının ölümüne bağlı olarak 39 kız çocuğu hak sahibi olarak aylık bağlanması talebinde bulunmuştur. Aynı kapsamda 85 yaşında 9; 90 yaşında 7; 94 yaşında 1 kişi aylık bağlanması talebinde bulunmuş ve aylık bağlanmıştır (SGK, 2024a). 4/1-c kapsamında ölen sigortalının hak sahibi olarak 80 yaşında 4 kişi ve 90 yaşında 1 kişi kız çocuğu olarak ölüm aylığı bağlanması talebinde bulunmuştur (SGK, 2024a).

Türk ölüm sigortası uygulaması, kız çocukları gibi eşler bakımından da benzer açıklanması kolay olmayan aylık bağlanma taleplerine yol açmaktadır. Nitekim 2023 yılında kadın eş olarak 100 yaşında, erkek eş olarak 98 yaşında kişilerin ölen eşlerinden aylık bağlanması talebinde bulunmuşlardır. En küçük yaş dikkate alınırsa, 24 yaşında dul erkek eş (4/1-a), 19 yaşında dul kadın eş (4/1-c) olarak aylık bağlanma talebinde bulunulmuştur. Ölen sigortalının geçindirmekle yükümlü olduğu annesi olarak 42 yaşında (4/1-a) ve babası olarak 38 yaşında (4/1-c) aylık bağlanma talebinde bulunmuştur. 2023 yılında en yüksek yaşta aylık bağlanan anne olarak 99 yaşında, baba olarak 100 yaşında kişiye aylık bağlanmıştır (SGK, 2024a).

3.2. Kız Çocuklarının Hak Sahipliği ile İlgili Suistimaller SGK'nın en Önemli Denetim Konularından Biri haline Gelmiştir.

5510 sayılı Kanun 56'ıncı maddede ölüm sigortasından gelir ve aylık bağlanmayacak 3 halden bahsetmiştir. Bunlardan ilk ikisi ceza hukuku ile ilgili sebepler, üçüncüsü ise "hakkın kötüye kullanım örneği olarak" kız çocuklarının muvazaalı (anlaşmalı) boşanma ile ölüm aylığı almaları halidir. Buna göre ölen sigortalının hak sahiplerinden (5510, m.56):

a. Kendisinden aylık bağlanacak sigortalıyı veya gelir ya da aylık bağlanmış olan sigortalıyı kasten öldürdüğü veya öldürmeye teşebbüs ettiği veya bu Kanun gereğince sürekli iş göremez hale veya malûl duruma getirdiği,
b. Kendisinden aylık bağlanacak sigortalıya veya gelir ya da aylık bağlanmamış olan sigortalıya veya hak sahibine karşı ağır bir suç işlediği veya bunlara karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemesi nedeniyle ölüme bağlı bir tasarrufla mirasçılıktan çıkarıldıkları hususunda kesinleşmiş yargı kararı bulunan kişilere gelir veya aylık ödenmez.
c. Eşinden boşandığı halde, boşandığı eşiyle fiilen birlikte yaşadığı belirlenen eş ve çocukların, bağlanmış olan gelir ve aylıkları kesilir.

Nitekim 5510 sayılı Kanun uygulaması ile ilgili olarak Kurum tarafından gerçekleştirilen denetimlerde ilk sırada kayıtdışı çalışma, ikinci sırada ise muvazaalı boşanmaya bağlı olarak kız çocuklarına aylık bağlanması uygulaması yer almaktadır.

SGK 2023 yılı Faaliyet Raporunda Kurum denetim elemanları tarafından 2023 yılı içinde yapılan denetimlerde; 1533 sahte işyeri denetimi yapıldığı, bu denetimlerde 88.455 sahte sigortalı tespiti yapıldığı, boşandığı eşi ile birlikte yaşayan kız çocuklarına yönelik denetim sayısının 2979 olduğu ve bunlardan 2418 kişinin aylıklarının kesilmesi önerisinde bulunduğu belirtilmiştir (SGK, 2024c). Yıllar itibarıyla aylık kesilmesi önerilen kişiler hem sayı hem de oran olarak artmıştır.

Tablo 5. Boşandığı Eşi ile Birlikte Yaşama Nedeni ile Yapılan Denetimler

DENETİM DÖNEMİ	YAPILAN DENETİM SAYISI	GELİR/AYLIK KESİLMESİ ÖNERİLEN KİŞİ SAYISI	TESPİT ORANI
2013	**8.415**	**3.338**	**39,67**
2014	**8.296**	**2.515**	**30,32**
2015	**5.825**	**1.798**	**30,87**
2016	**4.009**	**1.309**	**32,65**
2017	**3.500**	**1.053**	**30,09**
2018	**4.620**	**2.277**	**49,29**
2019	**4.076**	**1.565**	**38,40**
2020	**4.439**	**3.420**	**77,04**
2021	**5.759**	**4.640**	**80,57**
2022	**5.136**	**4.387**	**85,42**
2023	**2.979**	**2.418**	**81,17**
TOPLAM	**57.054**	**28.720**	**50,34**

Kaynak: Kızılova, 2024, s.215

Tablo 5, 2020 yılından itibaren yapılan denetimlerde ortalama olarak % 80 oranında gelir ve aylık kesilmesi önerisi dikkat çekici bir sonuçtur. Bu kız çocuklarının ölen anne-babalarından ölüm aylığına hak kazanmak için muvazaalı (anlaşmalı) boşanma yolunu yaygın olarak kullandıklarını ortaya koymaktadır.

3.3. Kız Çocuklarının Hak Sahipliği ile Bir Sosyal Politika Sorunudur

Türk ölüm sigortasından genel olarak hak sahiplerine özel olarak da kız çocuklarına ölüm aylığı bağlanması uygulaması sosyal sigorta hukukunu aşan, sosyal politika sorunu haline gelmiştir. Ölüm sigortasından hak sahiplerine ölüm aylığı bağlanma şartlarının kolaylığı ve esnekliği yalnızca sosyal sigorta sisteminin giderini artıran mali boyutu öne çıkan bir sorun olmaktan çıkmıştır. Muhtaçlık şartı olmaksızın eşlere aylık bağlanması, evlenme ve çalışma gibi hak sahipliğini sona erdiren durum değişikliklerinin sona ermesinden sonra tekrar aylık bağlanması, bu çalışmanın doğrudan konusu olmamakla birlikte kişilere birden fazla gelir ve aylık bağlanması halleri *(ölen eş ve anne-babadan aynı anda aylık bağlanması, hem anne-hem de babadan aylık bağlanması, birden fazla eşten aylık bağlanması, İKMH sebebiyle ölüm halinde hem İKMH sigorta kolundan hem de ölüm sigortasından aylık bağlanması vb)* ölüm sigortasının, sigortalının ölümüne bağlı olarak geride kalanların maruz kaldıkları muhtaçlık halinden kurtarılması gerekçesine aykırı uygulamalardır.

Ölüm sigortasından hak sahipliğinin dul eş kadınlar ve kız çocukları için yaş şartından bağımsız olarak uygulanması bir sosyal sorundur. Çünkü; dul kadın eşlerin yeniden evlenmemesi, evlense bile bunu geleneksel evlilik yoluyla (dini nikah) sürdürmeleri, kız çocuklarının hiç evlenmemeleri veya evlenme kararlarını geciktirmeleri veya ertelemeleri, veyahut 5510 sayılı Kanunda hakkın kötüye kullanımı örneği olarak gösterildiği gibi anlaşmalı (muvazaalı) boşanmalara yol açmakta ve aile birliğine zarar veren sosyal sonuçlara yol açmaktadır. Yaş sınırı olmaması, kız çocuklarının yaş farkı büyük olanlara arasında anlaşmalı evliliklere veya yakın aile üyeleri arasında evliliklere sebep olmaktadır. Bir toplumsal sorun olarak aile hukukuna ve birliğine olumsuz etkilerde bulunan evlilik dışı birlikte yaşamaları yaygınlaştırmaktadır.

Kız çocukların yaş sınırı olarak hak sahibi olmaları bir sosyal politika sorunudur. Çünkü; ölüm aylığına sahip kız çocukları aylıklarının kesilmemesi için çalışma hayatına girmekten uzaklaşmakta veya kaçınmakta veyahut kayıt dışı-kaçak olarak çalışmalarına yol açmaktadır. Hatta, aylık bağlanma hakkına sahip olmak için çalışma hakkından vazgeçmeleri ve çalışma hayatından çıkmalarına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, devletin kadınların işgücüne ve çalışma hayatına katılma oranlarını yükseltmeye yönelik politikalarına aykırı sonuçlar vermektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Türk sosyal sigorta hukukunda ölüm sigortasından aylık bağlanması şartları, kadınlar (dul eşler ve kız çocukları) bakımından savunulması gereken, kadınları koruma amaçlı "pozitif ayrımcılık" uygulaması örneği olmaktan uzaklaşmış, aksine iktisadi, sosyal ve hukuki bakımdan olumsuz sonuçlara yol açan bir forma dönüşmüştür. Aylık bağlanmasında muhtaçlık şartının aranmaması ölüm sigortasını sosyal sigortacılık ilkelerinden de uzaklaştırmıştır. Bu şekli ile ölüm sigortası sürdürülebilir bir sosyal güvenlik uygulaması değildir. Bu konu ile ilgili öneriler aşağıdaki başlıklarda toplanmıştır.

Sosyal sigorta hukuku ile ilgili öneriler:

- Kız ve erkek çocuklar arasındaki yaş sınırı ile ilgili ayırım kaldırılmalı, yaş sınırı olmadan aylık bağlanması uygulaması durum değişikliği halinde sona erdirilmelidir.
- Eş ve anne-babadan çoklu aylık ödemeleri, durum değişiklikleri halinde sonlandırılmalıdır.
- Hak sahiplerine yapılacak ödemelerde, muhtaçlık kriteri dikkate alınmalıdır. Bağlanan gelirin seviyesi ve sürekliliğinin belirlenmesinde periyodik gelir testleri yapılarak muhtaçlık kriterinin belirleyiciliği artırılmalıdır.
- Muhtaç dul eş (kadın-erkek) kız çocukları ve anne-babanın korunmasında sigorta hukukunun dışında kalan durumlarda primsiz ödemelerle korunma sağlanmalıdır.
- Kadınların kendi sigortalılıklarına bağlı aylık bağlanma hakkını kazanmalarını teşvik eden teşvik ve borçlanma politikaları hayata geçirilmelidir.

Kadının güçlendirilmesi ile ilgili politika önerileri:

- Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planında (ÇSGB, 2013), önerilen politika ve tercihler doğrultusunda, Kadının işgücüne ve istihdama katılımını teşvik eden işgücü politikaları teşvik edilmelidir.
- Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı-(2024-2028) önerilen temel politika eksenleri (eğitim, sağlık, ekonomi, liderlik ve karar alma mekanizmalarına katılım ve çevre ve iklim değişikliği) doğrultusunda (ASHB, 2024), kadının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi hayatın her alanında güçlendirilmesine yönelik politika tedbirleri ve eylemler hayata geçirilmelidir.

Son söz olarak, kadının güçlendirilmesine yönelik aktif istihdam politikaları Türkiye'de, (henüz hedeflenen noktanın uzağında olmakla birlikte) karşılık bulmakta, göstergelerde olumlu gelişmeler gözlenmektedir. Nitekim 2021 yılında % 32,8 olan kadınların işgücüne katılma oranının 2022 yılında % 35,1'e; 2023 yılında 35,8'e ve Temmuz 2024 tarihinde % 36,9'a yükselmiştir. Benzer şekilde benzer şekilde 2021 yılında % 28 olan kadın istihdam oranı 2022 yılında % 30,4; 2023 yılında % 31,9 ve 2024 yılı temmuz ayında % 32,2'ye yükselmiştir (TÜİK, 2022-2024). Aynı dönemde kadın çalışanlar arasındaki işsizlik oranının % 14,7 den % 12,4'e düşmesi, kadının güçlenmesine yönelik aktif istihdam politikalarının sonuç verme potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2024). Aynı şekilde, kadının güçlendirilmesine yönelik aktif politikaların sonuç verdiği bir alanda Üniversite öğretim üyeleri dağılımıdır. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 184.566 öğretim üye ve yardımcısının % % 46,17 (TÜİK, 2023). Kadın-erkek rekabetinin çok yüksek olduğu öğretim üyeliği-akademisyenlik mesleğinde kadınların ulaştığı yüksek oranlar yüksek oranlar ASHB'nın Kadının Güçlenmesi Strateji belgesindeki politika tedbirlerinin hayata geçirilmesi halinde olumlu sonuçlar alınabileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Alper, Y. (2022). **Sosyal Güvenlik**, İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Sosyal Hizmetler Programı, İstanbul.

ASHB (2024). Kadının Güçlenmesi Strateji belgesi ve Eylem Planı:2024-2028, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara. https://www.aile.gov.tr/ksgm/duyurular/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2024-2028/ (Erişim tarihi, 21.11.2024).

ÇSGB (2013). **Ulusal İstihdam Stratejisi** (2014-2023), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, https://www.csgb.gov.tr/cgm/dokumanlar/ulusal_istihdam_stratejisi/ (Erişim tarihi, 20.11.2024).

FSIS (2024). Social Insurance AVS statistics, Federal Social Insurance Office, https://www.bsv.admin.ch/bsv/en/home.html (Erişim tarihi, 21.11.2024).

ILO (2024). **102 Nolu Sosyal Güvenlik Asgari Standartlar Sözleşmesi**, uluslararası Çalışma Örgütü, https://www.ilo.org/tr/resource/102-nolu-sosyal-guvenlik-asgari-standartlar-sozlesmesi/ (Erişim tarihi, 21.11.2024).

Kızılova, A.T. (2024). **Sosyal Sigortalardan Sağlanan Haklarda Hakkın Kötüye Kullanılması**, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi.

SGK (2024a). **2023-İstatistik Yıllığı, Sigortalı/Gelir Aylık Alan İstatistikleri**, Sosyal Güvenlik Kurumu. https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4 (Erişim tarihi 20.11.2024).

SGK (2024b). **Sigortalı İstatistikleri Temmuz 2024**, SGK, Aylık İstatistik Bültenleri, https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Aylik/42919466-593f-4600-937d-1f95c9e252e6/ (Erişim tarihi, 21.11.2024).

SGK (2024c). **2023 Yılı Sosyal Güvenlik Kurumu Faaliyet Raporu**, SGK Strateji Geliştirme Başkanlığı, https://www.sgk.gov.tr/Duyuru/Detay/2023-Yili-Sosyal-Guvenlik-Kurumu-Faaliyet-Raporu-2024-02-29-04-49-15 (Erişim tarihi. 21.11.2024).

SSA (2024). **Montly statistical snapshot, June 2024**. Social Security Administration, https://www.ssa.gov/policy/docs/quickfacts/stat_snapshot/2024-06.html (Erişim tarihi: 16.11.2024).

TBMM (1973). **1753 sayılı Kanunun geneli hakkında bilgiler.** TBMM Genel Kurul Tutanağı: Cumhuriyet Senatosu 39. Dönem, Cilt 131, Birleşim 70; s.491-500; Büyük Millet Meclisi, 3. Dönem, 37. Cilt. Birleşim 131, 476-478, https://mevzuat.tbmm.gov.tr/Kanun/KanunDetay?YasamaKanunId=f72877be-1988-037b-e050-007f01005610&kanunNumarasi=1753#step-5 (Erişim tarihi: 20.11.2024).

TÜİK (2023). İstatistiklerle Kadın, 2023. Türkiye İstatistik Kurumu, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668 (Erişim tarihi, 27.11.2024).

TÜİK (2024). İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2024, Türkiye İstatistik Kurumu, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Temmuz-2024-. (Erişim tarihi, 27.11.2024).

Yazgan, T.(1992). **İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

TÜİK ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN İSTİHDAMI (2019-20-21-22-23) FROM TÜİK

WOMEN'S EMPLOYMENT IN WORKING LIFE IN TURKEY (2019-20-21-22-23)

Doç. Dr. Hasan UZUN, Fırat Üniversitesi, İİBF, huzun@firat.edu.tr,
ID 0000/0002/3526/2540, 59885

Özet

Bu çalışmada Türkiye özelinde kadın istihdamının görünümü analiz edilmiştir. Çalışmanın temel amacı olan Türkiye'deki kadın istihdamı ve kadınların işgücündeki mevcut durumları, TÜİK verileri kullanılarak bulunmuştur. Konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden yararlanılmıştır. İstatistiksel veriler kapsamında kadın istihdamı tüm yönleriyle incelenmiş ve Türkiye'deki yansımaları ile kadınların çalışma hayatındaki durumu ortaya konulmuştur. Kadın istihdamının toplumsal kalkınma ve refahın artırılmasında önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak toplumsal yapı ve ekonomik politikalar nedeniyle kadın istihdamının istenilen düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Kadınların çalışma hayatındaki en önemli engeli, kadınların yapabileceği ve yapamayacağı işlere ilişkin önyargı ve ayrımcılıktır.

Anahtar kelimeler: İstihdam, Kadın İstihdamı, Kadın İşgücü.

Abstract

In this study, the appearance of women's employment in Turkey was analyzed. The main purpose of the study, women's employment in Turkey and the current status of women in the workforce, was found using TÜİK data. A literature review was conducted on the subject and the data of the Turkish Statistical Institute (TÜİK) was used. Within the scope of statistical data, women's employment was examined in all its aspects and its reflections in Turkey and the status of women in working life were revealed. It was concluded that women's employment is important in increasing social development and welfare. However, it was determined that women's employment is not at the desired level due to social structure and economic policies. The most important obstacle for women in working life is prejudice and discrimination regarding the jobs that women can and cannot do.

Key words: Employment, Women's Employment, Women's Labor Force.

1.Giriş

Bugün dünya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadınların ekonomik hayata katılım düzeyine baktığımızda sonuç hiç de iç açıcı değil. Tüm toplumlarda kadınların erkeklerin gerisinde kaldığını, toplumsal ve ekonomik kalkınmadan yararlanma düzeylerinin daha düşük olduğunu söylemek mümkündür (Pınar, 2008; Demir,1991). Kadınların hem ekonomik hem de sosyal alanda erkeklerden geride kalmasının bazı nedenleri olduğu belirtilmektedir (Sar, 2021:21). Bu nedenlere baktığımızda birincisi kültürel bağlamda erkek güçlerinin yarattığı toplumsal ayrımcılık, diğeri kadınlara sağlanan sınırlı eğitim olanakları, kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklılıklar, kadına atfedilen ev içi roller (Korkmaz ve Budak, 2022:198) ve son olarak yasal düzenlemelerde yaşanan sorunlardır.

Geriye dönüp baktığımızda kadınların çalışma hayatına katılımı, yani çalışma alanlarında ortaya çıkışı I. ve II. Dünya Savaşları dönemine rastlamaktadır (Kocacık ve Gökkaya, 2005:196). O dönemde erkeklerin savaşa katılması, sanayide kadın emeğine olan ihtiyacı da beraberinde getirmişti (Altan ve Ersöz, 1994:32).

Sanayileşmeyle birlikte kadına farklı roller yüklenmesi ve yeni alanların yaratılması, kadının hem ekonomik hem de toplumsal hayata katılımını artırmıştır. Sanayileşmeyle birlikte kadınların çalışmaya başlaması ve ekonomideki istihdam açığını kapatmasıyla kadın istihdamına olan ilgi her geçen gün

artmaya başlamıştır (Özdemir, vd., 2012:115). Sanayi Devrimi ile birlikte işgücü piyasasına giren kadınların, ekonomik, sosyal ve yasal gelişmeler nedeniyle günümüzde önceki yıllara göre istihdam edilme ve işgücünde yer alma olasılıkları daha yüksek olsa da, bu oran ne yazık ki henüz erkeklerin istihdamı ve işgücündeki düzeylerine ulaşamamıştır.

Ancak erken dönemlerde düşük ücretler ve kötü çalışma koşulları altında istihdam edilen kadınların, aslında sanayi devrimiyle birlikte ücretli kadın işgücü kavramının ortaya çıkışında bir dönüm noktası yaşadığını söylemek mümkündür. Ne yazık ki 19. yüzyılın ortalarında Batılı ülkelerin çalışma saatlerine getirdiği kısıtlamalar nedeniyle kadınların bazı sektörlerde çalışmasının yasaklandığını görüyoruz. Bu durum ne yazık ki kadın işgücünün sömürülmesine yol açmıştır.

Toplumlarda ekonomik kalkınmanın sağlanması için kadınların iş ve istihdamının artırılması ve sürece aktif katılımının sağlanması oldukça önemlidir. Bu şekilde refah düzeyi artırılacak ve haneye daha yüksek gelir sağlanacaktır. Ancak kadın işgücünün göz ardı edildiği toplumlarda bu durum önemli bir ekonomik kayıp olarak görülmektedir.

Türkiye'de kadın istihdamındaki en büyük sorun ve istenilen düzeyde olmamasının nedeni; işbölümündeki cinsiyet eşitsizliği, kentlere göç, geleneksel aile yapısındaki gelişme ve değişimler, düşük eğitim düzeyleri gösterilebilir (Karabıyık, 2012:232). Öte yandan daha az nitelikli elemanların çalıştığı, maaşların düşük, terfi olanaklarının olmaması (Eyüpoğlu vd., 2000:42) da nedenler arasında gösterilebilir.

2023 istatistiklerine göre Türkiye'nin toplam nüfusu 85 milyon 614 bin 362 kişiden oluşuyor. Bunun 41 milyon 915 bin 985'i erkek, 41 milyon 698 bin 377'si ise kadın. Yani nüfusun %50,13'ünü erkekler, %49,87'sini ise kadınlar oluşturuyor. Nüfusun neredeyse yarısını oluşturan kadınlar, ülkede sürdürülebilir büyümenin sağlanması, küresel dünyadaki rekabet gücünün artırılması ve toplumun refah düzeyinin yükseltilmesinde büyük öneme sahiptir.

Günümüzde toplumsal sorun oluşturan alanlardan biri de işsizlik ve istihdamdır. Bu sorunların çözümü toplumsal refah ve kalkınmanın sağlanması açısından oldukça önemlidir. Kadınlar istihdam sorunundan etkilenmektedir. Bu bakımdan kadınların çalışma hayatına dâhil edilmesi toplumsal kalkınmanın sağlanmasında oldukça önemli bir etkendir. Dolayısıyla günümüzde hem iş gücündeki kadın sayısının hem de kadın istihdamının öneminin arttığını görmekteyiz.

2.Tuik Verileri Üzerinden Kadın İstihdamı

Bir ülkenin yalnızca ekonomik değil, toplumsal olarak da kalkınmasının en önemli koşullarının başında gelen istihdama katılım noktasında hem dünyanın hem ülkemizin nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan bir cinsiyetin yeterli düzeyde varlık gösterememesi bireylerin yaşamlarına ilişkin olan temel insan haklarından istifade edememesi manasına gelmektedir. Kadınların istihdama katılmasının sağlanması, Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda ekonomik ve sosyal kalkınmasını tamamlayabilmesi için en önemli ön koşul olarak göze çarpmaktadır. Bu amaçla, kadının yıllar içerisindeki değişen istihdam oranları incelenmiştir. Türkiye nüfusunun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini erkekler oluşturmaktadır; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 31 Aralık 2023 tarihi itibarıyla, kadın nüfus 42 milyon 638 bin 306 kişi, erkek nüfus 42 milyon 734 bin 71 kişi oldu. Diğer bir ifadeyle, toplam nüfusun %49,9'unu kadınlar, %50,1'ini ise erkekler oluşturdu.

Grafik 1. Yaş Aralıklarına Göre Cinsiyet Dağılımı

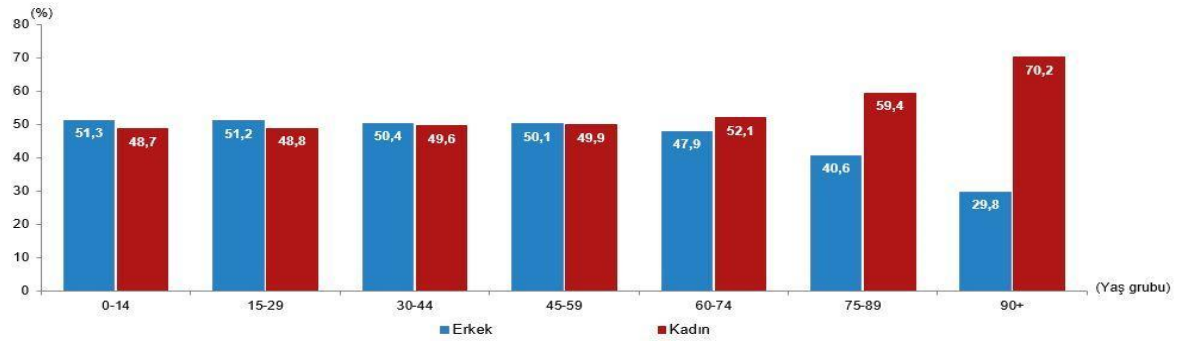

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

Ortalama eğitim süresi kadınlarda 8,5 yıl oldu. Ulusal Eğitim İstatistiklerine göre, ortalama eğitim süresinin yıllara göre arttığı görüldü. Türkiye geneli için ortalama eğitim süresi 2011 yılında 7,3 yıl, kadınlarda 6,4 yıl, erkeklerde 8,3 yıl iken, 2022 yılında Türkiye genelinde 9,2 yıl, kadınlarda 8,5 yıl, erkeklerde 10,0 yıl oldu.

Şekil 1. Cinsiyete Göre Ortalama Eğitim Süresi, 2011-2022

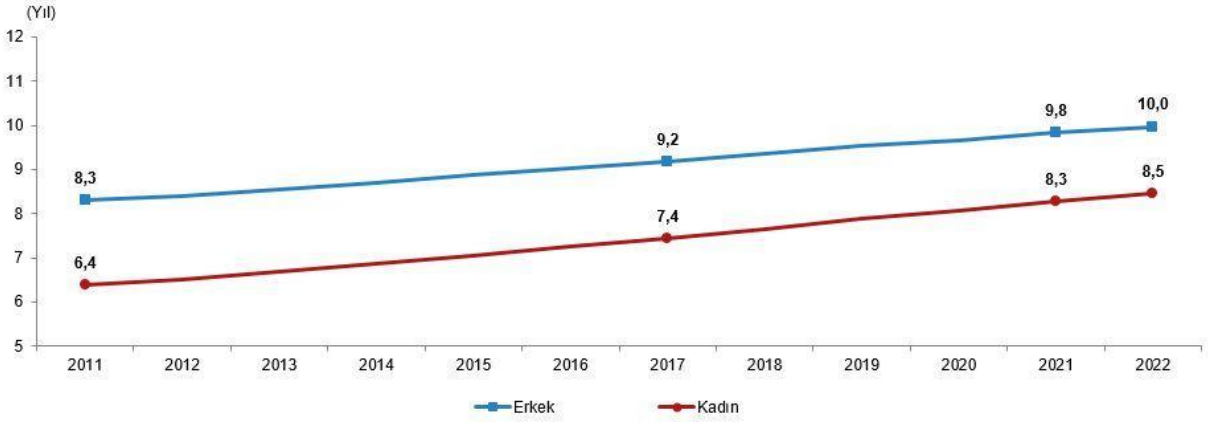

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

Yükseköğretim mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki kadınların oranı %21,6. Ulusal Eğitim İstatistiklerine göre, yüksekokul ve fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, 2008 yılında %9,1 iken 2022 yılında %23,5 oldu. Bu oran cinsiyete göre incelendiğinde, 2008 yılında yükseköğretim mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki kadınların oranı %7,1, erkeklerin oranı %11,2 iken bu oran 2022 yılında kadınlarda **%21,6**, erkeklerde ise %25,5 oldu.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2022

(%)

	Toplam	Erkek	Kadın
Okuryazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	**3,3**	0,9	5,7
Yükseköğretim mezunu nüfus oranı (25+ yaş)	**23,5**	25,5	21,6
İstihdam oranı (15+ yaş)	**47,5**	65,0	30,4
İşgücüne katılma oranı (15+ yaş)	**53,1**	71,4	35,1
İşsizlik oranı (15+ yaş)	**10,4**	8,9	13,4

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

Yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %68,8 oldu. Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun işgücüne katılma oranının %53,1 olduğu görüldü. Bu oran kadınlarda %35,1, erkeklerde ise %71,4 oldu.

İşgücüne katılma oranı eğitim durumuna göre incelendiğinde, kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görüldü. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılma oranı %13,9, lise altı eğitimli kadınların işgücüne katılma oranı %27,1, lise mezunu kadınların işgücüne katılma oranı %36,1, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılma oranı %43,0 iken, yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılma oranı %68,8 oldu.

Grafik 2. Cinsiyet Ve Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılma Oranı, 2022

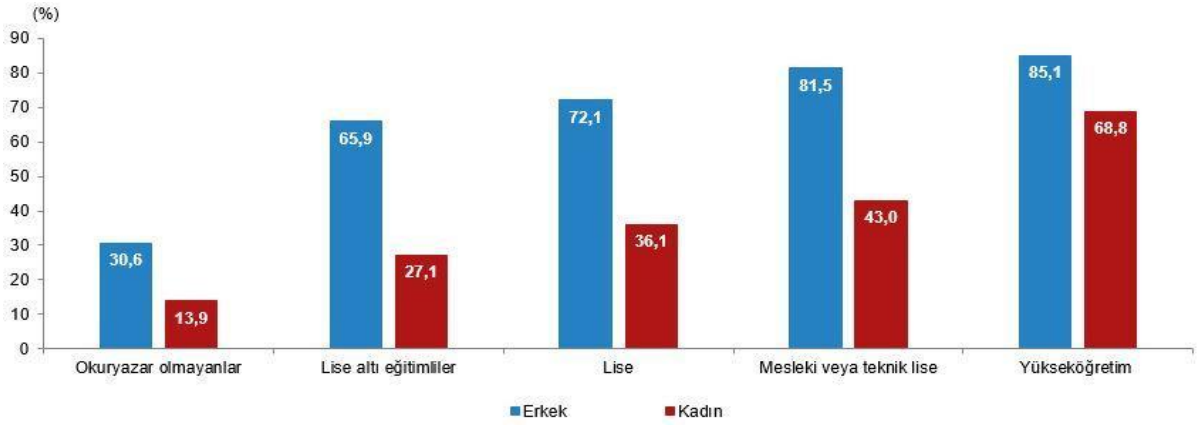

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

Kadınların istihdam oranının erkeklerin yarısından daha az olduğu görüldü. Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre 2022 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun istihdam oranının %47,5 olduğu görüldü. Bu oran kadınlarda %30,4, erkeklerde ise %65,0 oldu. En yüksek istihdam oranı %54,1 ile TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) bölgesinde, en düşük istihdam oranı ise %33,8 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde gerçekleşti. En yüksek kadın istihdam oranı, %37,4 ile TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) bölgesinde, en düşük kadın istihdam oranı ise %18,2 ile TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesinde gerçekleşti.

Grafik 3. Kadın İstihdam Oranının En Yüksek Ve En Düşük Olduğu 5 Bölge, İBBS 2.Düzey, 2022

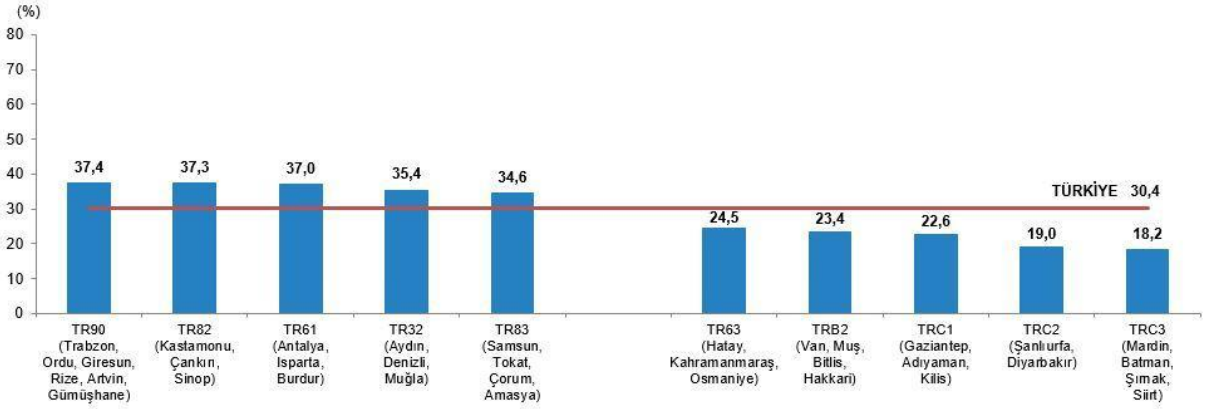

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

Cinsiyetler Arası Ücret Veya Kazanç Farkı Tüm Eğitim Düzeylerinde Erkek Lehine Gerçekleşti. Cinsiyetler arası ücret veya kazanç farkı, erkek ve kadın arasındaki ücret veya kazanç farkının erkek ücret veya kazancına yüzdesel oranı olarak tanımlanmaktadır. Kazanç Yapısı İstatistiklerine göre, yıllık ortalama brüt ücret-maaş ile hesaplanan gösterge için en yüksek fark %17,1 ile yükseköğretim mezunlarında, en düşük fark %12,4 ile yine ilkokul ve altı mezunlarda gerçekleşti. Yıllık ortalama brüt kazanç ile hesaplanan gösterge için ise, en yüksek fark %19,6 ile lise mezunlarında, en düşük fark ise %14,5 ile ilkokul ve altı mezunlarda gerçekleşti.

Grafik 4. Eğitim Durumuna Göre Cinsiyetler Arası Ücret Veya Kazanç Farkı, 2022

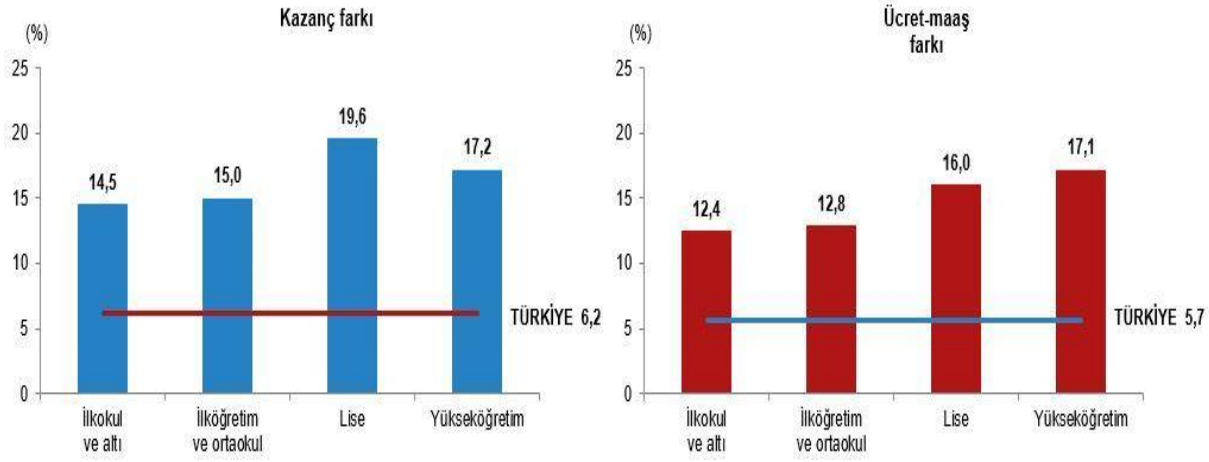

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

2019-2023 Yılları Arasında Kadın İstihdam Oranları. İstihdam oranı, bir ekonomide çalışabilir nüfus içindeki çalışan kişilerin oranını ifade eder. Bu oran, belirli bir yaş aralığında (genellikle 15 yaş ve üzeri) olan ve çalışabilecek durumda olan insanların ne kadarının istihdam edildiğini gösterir. İstihdam oranı, işgücü piyasasının durumunu ve ekonominin genel sağlığını anlamak için önemli bir göstergedir.

Grafik 5. 2019-2023 Yılları Arasında İstihdam Oranları

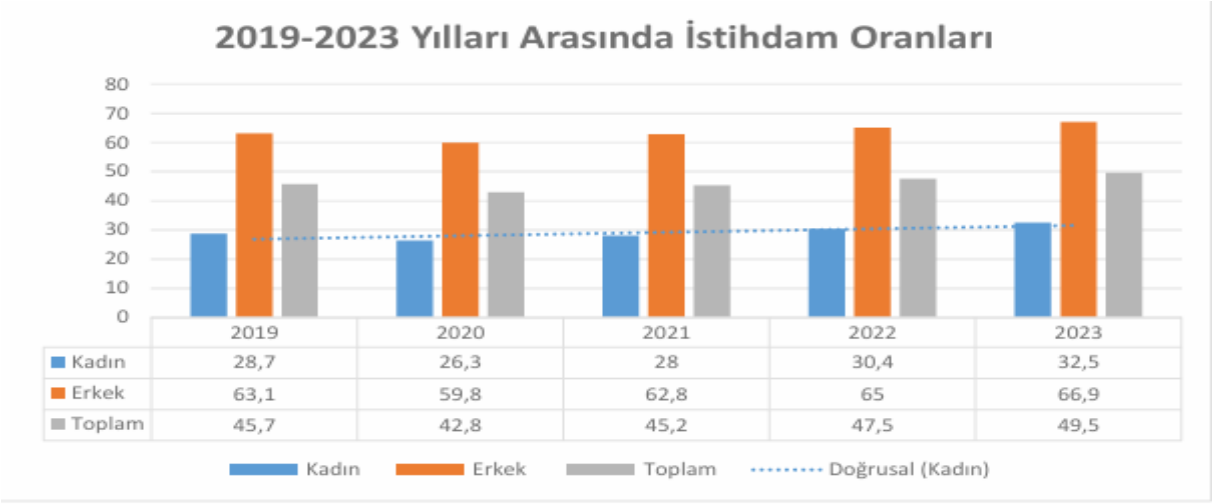

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

2019-2023 Yılları Arasında Kadınların Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları. 2019-2023 yılları arasında Türkiye'de kadınların eğitim seviyesine göre istihdam oranları, özellikle yüksekokul ve üniversite mezunları arasında daha yüksek oranlarda seyretmiştir. COVID-19 pandemisi, 2020 yılında genel olarak kadın istihdamını olumsuz etkilemiş, ancak sonraki yıllarda toparlanma gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların iş gücüne katılım oranlarının arttığı açıkça görülmektedir.

Grafik 6. Kadınların Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranları

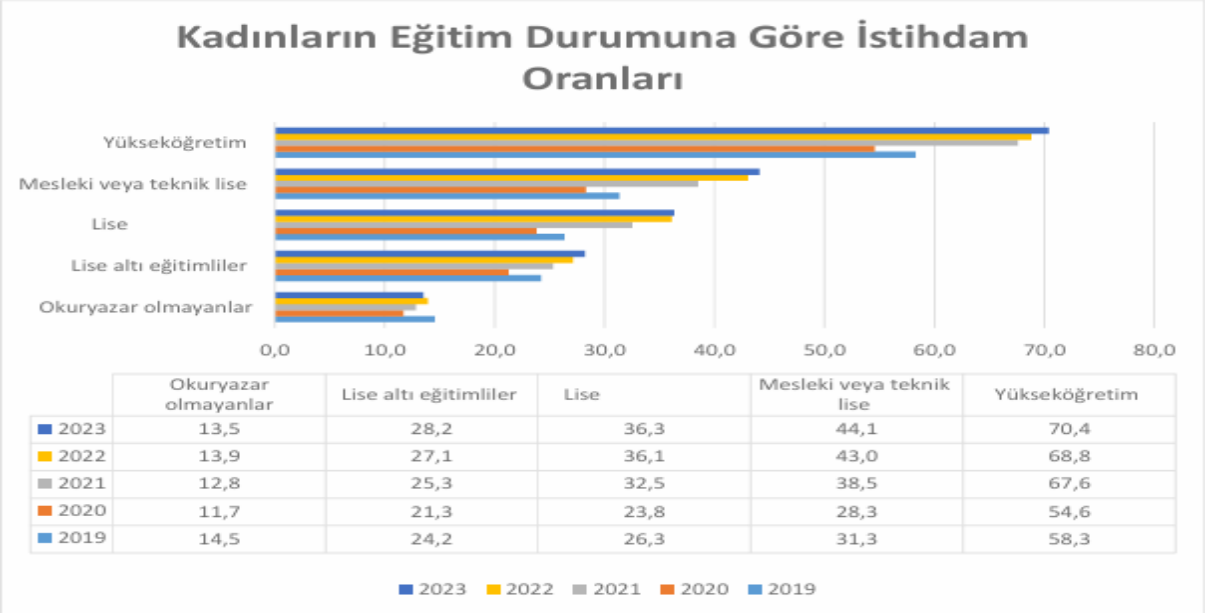

	Okuryazar olmayanlar	Lise altı eğitimliler	Lise	Mesleki veya teknik lise	Yükseköğretim
2023	13,5	28,2	36,3	44,1	70,4
2022	13,9	27,1	36,1	43,0	68,8
2021	12,8	25,3	32,5	38,5	67,6
2020	11,7	21,3	23,8	28,3	54,6
2019	14,5	24,2	26,3	31,3	58,3

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

2019-2023 Yılları Arasında Kadın İşsizlik Oranları. İşsizlik oranı, belirli bir dönemde iş gücüne katılmak isteyen ve aktif olarak iş arayan ancak iş bulamayan kişilerin, toplam iş gücüne oranıdır. Bu oran, bir ülkenin işsizlik düzeyini gösterir ve ekonominin sağlığı hakkında önemli bir göstergedir. Günümüzde erkeklere kıyasla daha fazla işsizlik oranına sahip olan kadınlar işsizliğin etkilerini daha ağır bir şekilde hissetmektedir.

Grafik 7. 2019-2023 Yılları Arasında İşsizlik Oranları

	2019	2020	2021	2022	2023
Kadın	16,5	15	14,7	13,4	12,6
Erkek	12,4	12,3	10,7	8,9	7,7
Toplam	13,7	13,2	12	10,4	9,4

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/

Türkiye'de Kadın İstihdamının Artırılması İçin Öneriler. Türkiye'de kadın istihdamını artırmak, ekonomik büyümeyi desteklemek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak açısından büyük önem taşır. Kadınların iş gücüne katılım oranını yükseltmek için çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirilmelidir.

3.Sonuç

Türkiye ekonomisinde kadın çalışanların durumu, genel olarak gelişim göstermekle birlikte, çeşitli zorluklar ve engellerle karşı karşıyadır. Kadınların iş gücüne katılımının artırılması, ekonomik büyüme ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle işsizlik sorununun çözümüne yönelik istihdam politikaları geliştirilmelidir. Görülen o ki kadınların istihdama katılımını sağlamak için gerekli eğitim politikaları geliştirilmeli ve nitelikli kadın işgücünün yetiştirilmesine ağırlık verilmelidir. Bu alanda atılacak adımlar ve uygulanacak politikalar, kadınların iş gücünde daha aktif ve eşit bir şekilde yer almasını destekleyecektir.

Kaynakça

Altan, Ş ve Ersöz A. (1994). Kadının Çifte Yükümlülüğü, Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni, Sayı: 2.

Demir, G. (1991). Çalışan Kadınlarda Rol Çatışmaları, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Malatya.

Eyüboğlu, A. vd. (2000). Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları, KSSGM, Ankara.

Karabıyık, İ. (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 32 (1): 231-260.

Kocacık, F ve Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1): 195- 201.

Korkmaz, A.N. Ve Budak, S. (2022). Ekonomik (İktisadi) Kalkınma ve Kadın: Türkiye Örneği MAKÜ-Uygu. Bil. Dergi., 6(1), 197-223.

Özdemir, Z., Yalman, N.İ. ve Bayrakdar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği, International Conference On Eurasianeconomies 11-13 October, Almaty- Kazakhstan.

Pınar, F. (2008). Barbara Frischmuth'ta Çalışan Kadının Sorunları ve Kültürel İlişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Sar, E. (2021). Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı ve Türkiye'de Yansımaları, Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(1): 20-40,

https://data.tuik.gov.tr/ (Erişim Tarihi:10.10.2024)

ORTAOKULLARDA AKIL VE ZEKÂ OYUNLARI ATÖLYELERİNİN UYGULAMALARINA YÖNELİK KADIN EBEVEYN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATİON OF FEMALE PARENTS' OPİNİONS AND SUGGESTİONS REGARDİNG THE IMPLEMENTATİON OF MİND AND INTELLİGENCE GAMES WORKSHOPS İN SECONDARY SCHOOLS

Doç.Dr. Ayşenur KULOĞLU, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, adonder@firat.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0217-8497
Hilal KARAMAN EFLATUN, hilalkaraman17@gmail.com, - ORCID ID: 0000-0002-8534-1693
Melek SARIGÜL, melekdogdu91@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-0908-1057

Özet

Bu çalışma, ortaokullarda uygulanan Akıl ve Zekâ Oyunları Atölyelerinin öğrencilerin düşünme becerileri üzerindeki etkilerine yönelik annelerin görüş ve önerilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca, Elazığ'da 2024 yılında uygulanan "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" adlı proje de incelenmiş, bu projenin çocuklar üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Proje, öğrencilerin analitik düşünme, problem çözme ve stratejik planlama becerilerini geliştirerek hem akademik hem de sosyal başarılarını artırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, 2024 yılı Eğitim-öğretim yılında Elazığ merkezde bulunan resmi bir ortaokulda 5., 6., 7. ve 8. Sınıf öğrencilere yönelik hayata geçirilen "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 12 öğrencinin annesiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın yöntemi nitel araştırma olup, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Toplanan veriler nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları, annelerin büyük çoğunluğunun akıl ve zekâ oyunları atölyelerinin çocuklarının gelişimine olumlu katkılar sağladığını ortaya koymuştur. Anneler, bu tür oyunların çocukların ders içi etkinliklerini çeşitlendirdiğini, motivasyonu ve derse katılımı artırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca, zekâ oyunlarının çocukların kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve özgüvenlerinin gelişmesine önemli katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Anneler, atölyelerin bulunduğu okulların tercih edilirliğini artırdığını vurgulamış ve çocuklarının okul atmosferinde kendi oyun alanlarının var olduğu bilgisiyle okula daha hevesli ve istekli gittiklerini dile getirmişlerdir. Bunun yanında zeka oyunları atölyesinin kuruluş aşamasında yardımcı olan anneler bu durumdan yaşadıkları mutluluk ve verimi belirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Akıl ve Zekâ Oyunları, Öğrenci Gelişimi, Kadın Ebeveyn Katılımı.

Abstract

This study aims to evaluate the perspectives and suggestions of mothers regarding the impact of Mind and Intelligence Games Workshops implemented in middle schools on students' thinking skills. The study also examines the "Attentive Heart, Attentive Mind" project, implemented in Elazığ in 2024, assessing its effects on children. This project aims to improve students' analytical thinking, problem-solving, and strategic planning skills, thus enhancing both their academic and social success. The research was conducted within the framework of the "Attentive Heart, Attentive Mind" project, implemented for 5th, 6th, 7th, and 8th-grade students at a public middle school in Elazığ during the 2024 academic year. Semi-structured interviews were conducted with the mothers of 12 students in this context. The research follows a qualitative methodology, utilizing a phenomenological design. Collected data were analyzed using content analysis, a qualitative data analysis method.

The results indicate that the majority of mothers believe that the mind and intelligence games workshops positively contribute to their children's development. Mothers observed that these games

diversify in-class activities, increase motivation, and enhance classroom participation. Additionally, they stated that intelligence games play an essential role in helping children discover their potential and boost their self-confidence. Mothers emphasized that schools with such workshops have become more preferable and that children attend school more eagerly, knowing they have their own play areas. Furthermore, mothers who contributed to the establishment phase of the intelligence games workshops expressed happiness and satisfaction with their involvement.

Keywords: Mind and Intelligence Games, Student Development, Female Parent Involvement.

1. Giriş

Bilgi toplumunda bireylerin sadece bilgiye sahip olması yeterli değildir; bunun ötesinde, bilgiye nasıl ulaşabileceğini bilen, bilgiyi etkin kullanabilen ve yeni bilgiler üretebilen bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, eğitimde analitik düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi, çocukların gelecekteki akademik ve mesleki başarıları için kritik öneme sahiptir (Anderson, 2008). Analitik düşünme becerilerinin kazandırılmasında, zekâ oyunları gibi yapılandırılmış eğitim etkinliklerinin etkili olduğu bilinmektedir. Zekâ oyunları, çocukların dikkat toplama, stratejik planlama ve problem çözme becerilerini desteklerken, aynı zamanda onların akademik ve sosyal gelişimlerini de olumlu yönde etkilemektedir (Gredler, 2004; Vygotsky, 1978). Piaget'nin bilişsel gelişim teorisi, zekâ oyunlarının çocukların bilişsel gelişimini destekleyici etkisini vurgulamaktadır. Piaget'ye göre çocuklar, oyunlar aracılığıyla dünya ile etkileşime geçer ve bu süreçte kendilerine özgü kavramlar ve anlamlar geliştirirler (Piaget, 1952). Vygotsky (1978) ise sosyal etkileşim ve işbirlikçi öğrenmenin önemine dikkat çekerek, oyunların çocukların bilişsel gelişim sürecinde başkalarıyla etkileşim kurma becerilerini geliştirdiğini savunur. Bu kuramsal çerçeve, zekâ oyunlarının öğrenme ve öğretme süreçlerindeki önemini vurgular.

Yapılan araştırmalar, zekâ oyunlarının çocukların problem çözme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiğini göstermektedir (Sternberg, 2003). Sternberg'e (2003) göre, zekâ oyunları çocuklara bilgiyi işleme ve analitik beceriler kazanma fırsatı sunar; bu da onların akademik başarılarını artırır. Öte yandan, zekâ oyunları öğrencilerin yalnızca bilişsel becerilerini değil, aynı zamanda sosyal becerilerini de geliştirmekte; işbirliği yapma, takım çalışması ve iletişim gibi yeteneklerini güçlendirmektedir (Johnson & Johnson, 1989).

Türkoğlu (2022) ise Türkiye'deki eğitim sisteminde zekâ oyunlarının çocukların dikkat, algı ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Zekâ oyunları uygulamaları sayesinde öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılım gösterdiği ve eğitsel etkinliklerin daha kalıcı hale geldiği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'deki okullarda zekâ oyunlarının eğitim programlarına entegrasyonu, hem akademik başarıyı hem de sosyal gelişimi destekleyici bir eğitim aracı olarak değerlendirilmektedir.

Bu araştırmanın temelini oluşturan "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesi, Elazığ'da bir okulda. Öğrencilerin bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemek amacıyla Mart 2024'te hayata geçirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2024-2028 Stratejik Planı'nda belirttiği, analitik düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirme hedefleri doğrultusunda tasarlanan proje, öğrencileri zeka oyunları ile tanıştırarak onların akademik başarılarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024). Bu kapsamda, okul bünyesinde atıl durumda olan bir salon zeka oyunları atölyesi olarak düzenlenmiş; öğrencilerin düşünme, hızlı karar alma ve sosyal etkileşim becerilerinin oyun tabanlı bir yaklaşımla geliştirilmesi hedeflenmiştir. Proje, öğrencilere eğitim hayatlarında ve toplumsal bağlamda destekleyici bir ortam sağlamayı amaçlayan geniş kapsamlı bir eğitim modeli sunmaktadır. Çalışmada bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:
1.Akıl ve zekâ oyunlarının çocukların gelişimine etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
2.Çocuğunuzun atölye sürecindeki deneyimlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
3.Atölye içeriğinin çocuklar için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
4.Bu tür atölyelerin yaygınlaştırılması konusunda görüşleriniz nelerdir?
5."Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesinin genel başarısı hakkında ne düşünüyorsunuz?

2. Yöntem

2.1 Araştırma Modeli

Bu çalışma, ortaokul seviyesindeki öğrencilerin zekâ oyunları atölyeleriyle etkileşimlerinin ve bu atölyelerin öğrenciler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla nitel bir araştırma deseni olan olgubilim (fenomenoloji) desenini kullanmıştır. Olgubilim deseni, belirli bir olguya ilişkin bireysel deneyimlerin anlaşılmasını amaçlar ve bu deneyimlerin ortak temalar doğrultusunda incelenmesini sağlar (Creswell, 2013). Bu araştırma bağlamında, ebeveynlerin çocuklarının eğitim sürecine olan bakış açıları ve zekâ oyunlarının bu süreçteki rolü üzerinde durulmuş; annelerin gözlemlerine, algılarına ve önerilerine odaklanılarak zengin bir veri seti oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, annelerin deneyimlerini anlamada ve bu deneyimleri yorumlamada derinlemesine bir bakış açısı sunmuştur.

2.2 Araştırma Grubu

Araştırma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında Elazığ il merkezinde yer alan bir devlet ortaokulunda, 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda okuyan 12 öğrencinin; "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesine katılan annesi ile yürütülmüştür. Araştırma grubunun belirlenmesinde maksimum çeşitlilik örneklemesi yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, farklı sosyal ve kültürel arka plana sahip bireylerin dahil edilmesine olanak tanıyarak, araştırma bulgularının zenginleştirilmesini ve farklı bakış açılarına erişimi sağlamaktadır (Patton, 2002).
Katılımcıların demografik bilgileri ve özellikleri, çalışmanın inandırıcılığını artırmak amacıyla detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışma grubunun genel özellikleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo:1 Çalışma Grubunun Demografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	Yaş	Meslek	Eğitim Düzeyi	Çocuk Sayısı	Çocuğun Sınıfı	Çocuğun Cinsiyeti
K1	36	Temizlik Personeli	Lise Mezunu	3	8. Sınıf	Erkek
K2	32	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	6	8. Sınıf	Kız
K3	30	Ev Hanımı	Ortaokul Mezunu	3	6. Sınıf	Kız
K4	46	Ev Hanımı	Lise Terk	1	6. Sınıf	Kız
K5	35	Ev Hanımı	Lise Mezunu	2	7. Sınıf	Erkek
K6	50	Ev Hanımı	Okuryazar Değil	4	6. Sınıf	Kız
K7	47	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	5	7. Sınıf	Kız
K8	33	Ev Hanımı	Ortaokul Mezunu	3	5. Sınıf	Kız
K9	44	Bebek Bakıcısı	İlkokul Mezunu	3	8. Sınıf	Kız
K10	49	Ev Hanımı	Ortaokul Mezunu	2	5. Sınıf	Kız
K11	39	Ev Hanımı	Lise Mezunu	2	7. Sınıf	Erkek
K12	42	Ev Hanımı	Lise Mezunu	4	5. Sınıf	Kız

Araştırma grubunda yer alan anneler, yaş, eğitim durumu ve sosyo-ekonomik düzey gibi çeşitli kriterler doğrultusunda farklılık göstermektedir. Bu çeşitlilik, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini artırmıştır. Çalışma grubunda yer alan 12 katılımcının tamamı kadın olup, yaş aralığı 30 ile 50 arasında değişmektedir. Katılımcılar farklı eğitim düzeylerine (okuryazar olmayan, ilkokul, ortaokul, lise mezunu) ve mesleklere (ev hanımı, temizlik personeli, bebek bakıcısı) sahiptir. Bu çeşitlilik, araştırmanın bulgularının daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Bu çalışma grubu, katılımcıların yaş, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik durumlarındaki çeşitliliği yansıtarak, "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesine yönelik geniş bir perspektif sunmaktadır. Araştırma kapsamında katılımcıların adları gizli tutulmuş ve etik ilkelere bağlı kalınarak her bir katılımcıya K1, K2… K12 şeklinde kodlar verilmiştir.

2.3 Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olup, annelerin akıl ve zekâ oyunları atölyelerine dair genel algılarını, çocuklarının bu oyunlar aracılığıyla gelişim süreçlerini ve atölyelerin etkinliğine

dair düşüncelerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorular içermektedir. Görüşme formu, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş ve pilot görüşmeler yapılarak son hali verilmiştir. Bu bağlamda görüşme formunun geçerliliği ve güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Görüşme soruları; atölye etkinliklerinin çocukların akademik ve sosyal gelişimine etkisi, annelerin atölyelere dair beklentileri ve atölye içeriklerinin geliştirilmesine yönelik önerileri üzerine odaklanmıştır.

2.4 Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, 2024 yılı Eylül ve Ekim ayları arasında, araştırmacı tarafından gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler ile tamamlanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların mahremiyetine ve gönüllülük esasına uygun olarak gerçekleştirilmiş, tüm görüşmelerden önce katılımcılardan yazılı onam alınmıştır. Her görüşme ortalama 30-45 dakika sürmüş ve araştırmacı tarafından ses kaydı alınarak kayıt altına alınmıştır. Ses kayıtları, daha sonra metne dönüştürülerek analiz sürecine hazırlanmıştır. Görüşmelerin tamamı, katılımcıların kendilerini rahatça ifade edebilecekleri, sessiz ve rahat bir ortamda gerçekleştirilmiştir.

2.5 Veri Analizi

Toplanan veriler, nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, verilerin belirli temalar doğrultusunda düzenlenmesini ve bu temaların ortak bir yapıda sınıflandırılmasını sağlar (Yıldırım & Şimşek, 2016). Görüşme verileri, araştırmacı tarafından kodlanmış ve her bir görüşmede öne çıkan ifadeler dikkatlice analiz edilmiştir. Kodlama sürecinde, annelerin deneyimlerine, gözlemlerine ve önerilerine yönelik temalar belirlenmiştir. Bu temalar arasında; zekâ oyunlarının çocukların akademik ve sosyal gelişimi üzerindeki etkileri, atölye içeriklerinin zenginleştirilmesi gerekliliği, annelerin atölyelere dair farkındalığı ve geri bildirimleri gibi konular yer almaktadır. Elde edilen temalar, katılımcılar arasında ortaklık gösteren görüşler ve farklılaşan bakış açıları doğrultusunda sınıflandırılmıştır.

2.6 Güvenirlik ve Geçerlik

Araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği için çeşitli stratejiler uygulanmıştır. İlk olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu, uzman görüşlerine başvurularak oluşturulmuş ve pilot çalışma yapılarak test edilmiştir. Ayrıca, veri analizi sürecinde araştırmacının yanlılıklarını en aza indirmek amacıyla dış denetim uygulanmış ve ikinci bir araştırmacı tarafından kodlamalar gözden geçirilmiştir (Miles & Huberman, 1994). Elde edilen kodlar ve temalar üzerinde uzlaşma sağlanmış ve araştırmacılar arasında görüş birliği oluşturulmuştur. Bu yöntem, araştırma sürecinde güvenilirliğin artırılmasına yönelik bir adım olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde, katılımcıların mahremiyetine ve etik ilkelere özen gösterilmiştir. Araştırmaya katılan tüm bireylerden yazılı onam alınmış ve veriler yalnızca araştırma amaçlı kullanılmıştır. Katılımcıların isimleri gizli tutulmuş ve görüşmeler sırasında verilen bilgiler anonim hale getirilerek raporlanmıştır. Ayrıca, katılımcıların görüşmelere katılımı tamamen gönüllülük esasına dayandırılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formlarına verdikleri yanıtlar doğrultusunda elde edilen bulgular, “Genel Algılar ve Deneyimler”, “Atölye Deneyimleri”, “Etkinlik ve İçerik Değerlendirmesi”, “Geri Bildirim ve Öneriler” ve “Proje Değerlendirmesi” başlıkları altında temalar ve kodlar eşliğinde sunulmuştur.

3.1 Genel Algılar ve Deneyimler

Katılımcıların akıl ve zekâ oyunları atölyelerine yönelik genel algı ve deneyimlerine ilişkin temalar ve kodlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo:2 Katılımcıların Akıl ve Zekâ Oyunlarına Yönelik Genel Algı ve Deneyimleri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar	f
Oyunların Çocuklara Katkıları	Problem çözme ve stratejik düşünme becerisi	K1, K2, K3, K5	4
	Dikkat ve odaklanma becerisi geliştirme	K2, K4, K6	3
	Sosyal ve duygusal becerilerin gelişimi	K1, K3, K7, K8	4
Teknoloji Kullanımının Azalması	Çocukların telefon/tablet kullanımının azalması	K1, K2, K4, K6	4
Oyunların Akademik Başarıya Etkisi	Akademik başarıyı destekleme	K3, K5, K7	3

Katılımcıların akıl ve zekâ oyunları atölyelerine yönelik genel algıları, çocuklarının bu tür oyunlarla kazandığı becerilere ve teknolojik cihaz kullanımındaki değişimlere odaklanmaktadır. Katılımcılar, akıl ve zekâ oyunlarının çocuklarının problem çözme ve stratejik düşünme becerilerini geliştirdiğini, dikkatlerini toplamalarına ve sosyal-duygusal beceriler kazanmalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Çoğu ebeveyn, bu oyunların çocukların telefon ve tablet gibi cihazları daha az kullanmasına yol açtığını ifade etmiştir. Buna yönelik bazı örnek katılımcı görüşleri şunlardır:

• "Oğlum sürekli telefon başındaydı, ancak atölye sayesinde artık daha çok mangala ve strateji oyunları oynuyor." (K1)

• "Kızım bu oyunlar sayesinde problem çözme becerisi kazandı ve ders başarısında belirgin bir artış oldu." (K3)

• "Oyunlar, çocuğumun hem sosyal hem de duygusal gelişimini destekledi; artık daha sabırlı ve dikkatli." (K7)

Bu bulgular, akıl ve zekâ oyunlarının çocukların gelişimine çok yönlü katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.

3.2 Atölye Deneyimleri

Katılımcıların akıl ve zekâ oyunları atölyesi deneyimlerine yönelik temalar ve kodlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo:3 Katılımcıların Atölye Deneyimlerine Yönelik Görüşleri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar	f
Çocukların Davranış Değişiklikleri	Oyunlara ilgi ve motivasyon artışı	K1, K3, K5, K6, K7	5
	Okula ve derslere karşı olumlu tutum geliştirme	K2, K4, K6, K8	4
Kazanma ve Kaybetme Duygusunun Öğrenilmesi	Kazanma ve kaybetme duygusunu sağlıklı deneyimleme	K3, K4, K5, K7	4
Aile İçi Etkileşim	Aile içinde akıl ve zekâ oyunları oynama alışkanlığı kazanma	K2, K5, K6, K8	4

Katılımcıların büyük bir kısmı, çocuklarının atölyeye katılımıyla birlikte olumlu davranış değişiklikleri gözlemlemiştir. Katılımcılar, çocuklarının oyunlara olan ilgisinin arttığını ve okula karşı daha olumlu bir tutum geliştirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca, çocukların kazanma ve kaybetme duygusunu sağlıklı bir şekilde deneyimleyerek rekabeti öğrenmelerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Örnek görüşler aşağıda sunulmuştur:

"Çocuğum artık okula gitmek için sabah erkenden uyanıyor. Atölye öncesinde böyle bir isteği yoktu." (K4)

"Oğlum kazanma ve kaybetmenin doğal olduğunu öğrendi. Artık oyunlara daha dengeli bir yaklaşımla katılıyor." (K5)

"Atölyeden sonra akşamları ailece oyun oynuyoruz. Bu, aile içinde iletişimimizi ve bağımızı güçlendirdi." (K2)

Bu görüşler, atölyelerin çocukların sosyal ve duygusal gelişimine katkıda bulunduğunu ve aile içi etkileşimleri artırdığını göstermektedir.

3.3 Etkinlik ve İçerik Değerlendirmesi

Atölye içeriklerinin değerlendirilmesine ve içerik zenginleştirme önerilerine yönelik temalar ve kodlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo:4 Katılımcıların Atölye İçeriklerine Yönelik Görüşleri ve Önerileri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar	f
İçeriğin Yeterliliği	Mevcut içeriklerin yeterli bulunması	K2, K4, K5	3
	İçeriğin zenginleştirilmesi gerektiği	K1, K3, K6, K7	4
Oyun Çeşitliliği Önerileri	Satranç, denge oyunları ve puzzle eklenmesi	K1, K2, K5, K8	4
	Daha fazla turnuva düzenlenmesi	K3, K4, K7	3

Katılımcıların bazıları atölye içeriğini yeterli bulurken, diğerleri oyun çeşitliliğinin artırılmasını önermektedir. Öne çıkan öneriler arasında satranç, denge oyunları ve puzzle gibi yeni oyunların eklenmesi ve daha fazla turnuva düzenlenmesi yer almaktadır. Katılımcıların ifadelerinden bazıları şöyledir:

"Satranç ve puzzle gibi oyunlar eklenirse çocuklar için daha eğlenceli ve zengin bir içerik olur." (K1)

"Çocuğum turnuvalara çok hevesli; bu nedenle daha fazla yarışma düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum." (K5)

"Mevcut içerik yeterli, ancak farklı yaş gruplarına göre çeşitlilik olması daha faydalı olur." (K3)

Bu ifadeler, atölye içeriklerinin çocukların ilgisini çekebilecek ve becerilerini daha fazla geliştirebilecek şekilde zenginleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3.4 Geri Bildirim ve Öneriler

Katılımcıların atölye ve etkinlikler ile ilgili genel geri bildirimleri ve önerileri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo:5 Katılımcıların Geri Bildirim ve Önerileri

Temalar	Kodlar	Katılımcılar	f
Atölyelerin Yaygınlaştırılması	Her okulda akıl ve zekâ oyunları atölyesi olmalı	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8	7
	Atölyelerin seçmeli ders olarak eklenmesi	K2, K4, K5, K6, K8	5
Atölye Koşulları ile İlgili Öneriler	Sandalye, masa düzenlemesinin iyileştirilmesi	K1, K5, K6	3
	Yaş gruplarına uygun oyun içeriklerinin belirlenmesi	K4, K6, K7	3

Katılımcılar, akıl ve zekâ oyunları atölyelerinin tüm okullarda yaygınlaştırılması gerektiğini ve bu atölyelerin müfredata seçmeli ders olarak eklenmesinin faydalı olacağını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, atölye ortamının iyileştirilmesi için sandalye ve masa düzeninin daha iyi hale getirilmesini önermiştir. Katılımcıların görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

"Her okulda akıl ve zekâ oyunları atölyesi olmalı. Çocuklar bu oyunlarla eğlenerek öğreniyor." (K7)

"Sınıflarda masa düzeninin daha iyi olmasını ve farklı yaş grupları için uygun oyunlar eklenmesini öneriyorum." (K6)

"Bu oyunların okulda ders olarak sunulması çocukların gelişimi için çok faydalı olacaktır." (K8)

Bu görüşler, atölyelerin yaygınlaştırılması ve eğitimin bir parçası olarak okul müfredatına entegre edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

3.5 Proje Değerlendirmesi

Katılımcıların "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesine yönelik genel değerlendirmeleri ve önerileri Tablo 6'te sunulmuştur.

Tablo:6 Katılımcıların Proje Değerlendirmesi

Temalar	Kodlar	Katılımcılar	f
Projenin Başarı Düzeyi	Projeyi başarılı bulma	K1, K2, K4, K5, K7, K8	6
	Projenin çocukların stratejik düşünme becerilerini geliştirdiği görüşü	K3, K4, K6, K8	4
Projenin Çocukların Eğitime Bakış Açısına Etkisi	Çocukların okula daha istekli gitmeye başlaması	K2, K3, K5, K7	4
	Oyunlarla öğrenme sürecini eğlenceli hale getirme	K1, K6, K8	3

Katılımcılar, "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesinin çocuklarının stratejik düşünme becerilerini geliştirdiğini ve çocukların okula daha hevesli gitmelerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri aşağıda verilmiştir:

"Bu proje sayesinde çocuğumun okula olan ilgisi arttı; artık daha motive ve ilgili." (K2)

"Projeyi çok başarılı buluyorum, çocukların stratejik düşünme yeteneklerini geliştirmesine yardımcı oluyor." (K4)

"Bu proje sayesinde öğrenme süreci çocuklar için daha eğlenceli hale geliyor." (K8)

Elde edilen bu bulgular, "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesinin çocukların akademik ve sosyal gelişimine olumlu katkılarda bulunduğunu göstermektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesine katılan ortaokul öğrencilerinin ebeveynlerinin akıl ve zekâ oyunları atölyelerine yönelik algıları ve deneyimleri incelenmiştir. Araştırma bulguları, ebeveynlerin büyük çoğunluğunun akıl ve zekâ oyunlarının çocukların gelişimine önemli katkılar sağladığını düşündüğünü ortaya koymaktadır.

Katılımcıların genel algıları doğrultusunda, akıl ve zekâ oyunlarının çocukların problem çözme, stratejik düşünme ve dikkat becerilerini geliştirdiği belirlenmiştir. Ebeveynler, çocuklarının bu oyunlar sayesinde daha sabırlı, stratejik ve dikkatli bireyler olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, Erden ve Akman (2006) tarafından yapılan çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Erden ve Akman, akıl ve zekâ oyunlarının çocukların problem çözme becerileri üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, bu tür oyunların çocukların problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiğini ve bu süreçte çocukların dikkati toplama ve muhakeme yeteneklerinin olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Yağcı (2015) tarafından yapılan çalışmada, akıl ve zekâ oyunlarının ortaokul öğrencilerinin sosyal becerileri üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu tür oyunların öğrencilerin sosyal etkileşim becerilerini, arkadaşlık ilişkilerini ve iletişim yeteneklerini geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Bu araştırmada da ebeveynler, çocuklarının kazanma ve kaybetme duygusunu sağlıklı bir şekilde deneyimlediklerini, sabırlı olmayı ve rekabetin bir parçası olarak stratejik düşünmeyi öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Yağcı'nın çalışmasında olduğu gibi, bu bulgular akıl ve zekâ oyunlarının çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerine katkı sağladığını göstermektedir.

Atölye İçeriklerinin Değerlendirilmesi ve Önerilerinin oluştuğu temaya bakıldığında, Ebeveynlerin büyük bir kısmı, atölye içeriklerinin yeterli olduğunu düşünmekle birlikte, içeriğin daha da zenginleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcılar, mevcut oyunlar arasında satranç, denge oyunları ve puzzle gibi etkinliklerin eklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bulgular, Altun (2014) tarafından yapılan proje temelli öğrenme çalışmalarıyla örtüşmektedir. Altun'un araştırmasında, öğrencilerin daha geniş bir yelpazede çeşitli oyun ve etkinliklere dahil edilmesinin, hem akademik başarı hem de sosyal gelişim açısından faydalı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bulguları, akıl ve zekâ oyunlarının yalnızca belirli bir oyun türü ile sınırlandırılmaması ve zenginleştirilmiş bir içerik sunulması gerektiğini desteklemektedir.

Ebeveynlerin Geri Bildirimleri ve Katılımcı Deneyimlerinin oluşturacağı temaya bakıldığında ise, Katılımcıların görüşleri, atölyelerin yalnızca çocuklar için değil, ebeveynler için de eğitime katkı sunduğunu ve aile içi etkileşimlerin güçlenmesine olanak sağladığını göstermektedir. Ebeveynler, atölyeler sayesinde çocukları ile birlikte vakit geçirme fırsatı bulduklarını ve akıl ve zekâ oyunlarını evde de uygulamaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu, Aydın ve Ercan (2018) tarafından

yapılan ve ebeveyn katılımının çocukların eğitim süreçlerine olan etkilerini ele alan çalışmayla benzerlik taşımaktadır. Aydın ve Ercan, ebeveynlerin eğitime aktif katılımının çocukların akademik başarısı ve sosyal gelişimi üzerinde önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır.

Proje Değerlendirmesi ve Yaygınlaştırma Önerilerine yönelik temada ise Katılımcıların büyük bir kısmı, "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesinin çocuklarının eğitim süreçlerine olan katkılarından memnuniyet duyduklarını belirtmiş ve bu tür projelerin diğer okullarda da uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, akıl ve zekâ oyunlarının çocukların sadece bilişsel becerilerini değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimlerini de desteklediğini vurgulamışlardır. Projenin, çocukların okula yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde ve akademik motivasyonlarını artırmalarında etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu sonuçlar, Gültekin (2015) tarafından yapılan proje tabanlı öğrenme etkinliklerinin çocukların eğitim süreçlerine olan etkilerini incelediği çalışmayla uyum göstermektedir. Gültekin, proje tabanlı öğrenme yaklaşımının, öğrencilerin eğitime karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediğini ve öğrenme süreçlerini daha eğlenceli hale getirdiğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesi, ebeveynlerin ve öğrencilerin akıl ve zekâ oyunları atölyelerine yönelik olumlu bir algı geliştirmelerini sağlamış ve bu süreçte çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine katkıda bulunmuştur. Ebeveynlerin proje sürecine dahil edilmesi, aile içi etkileşimlerin güçlenmesine ve eğitime yönelik olumlu tutum geliştirilmesine olanak tanımıştır. Projenin, diğer okullarda ve eğitim kurumlarında da uygulanması, çocukların gelişim süreçlerine katkı sağlayacak ve bu tür etkinliklerin yaygınlaştırılması eğitime katılımı artıracaktır. Bu doğrultuda; Atölye içeriklerinin zenginleştirilmesi: Satranç, denge oyunları ve puzzle gibi oyunların eklenmesi, içeriğin çeşitliliğini artıracaktır. Projenin farklı okullarda uygulanması: "Rikkatli Kalp Dikkatli Akıl" projesi, farklı okullarda da uygulanarak çocukların gelişimine daha geniş bir kitlede katkı sağlayabilir. Ebeveynlerin eğitime aktif katılımının teşvik edilmesi: Ebeveynlerin eğitime dahil edilmesi, çocukların eğitim süreçlerine olan bakış açılarını olumlu yönde etkileyecektir.

Kaynakça

Altun, M. (2014). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına etkisi. Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(2), 123-135.

Anderson, J. (2008). The Impact of Critical Thinking on Educational Outcomes. Educational Psychology Review, 20(4), 345-356.

Anderson, L. W. (2008). Classroom assessment: Enhancing the quality of teacher decision making. Routledge.

Aydın, M., & Ercan, H. (2018). Ebeveyn katılımının çocukların eğitim süreçlerine etkisi. Eğitim ve Bilim Dergisi, 43(4), 412-427.

Creswell, J. W. (2013). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. Sage Publications.

Erden, A., & Akman, B. (2006). Zekâ oyunlarının çocukların problem çözme becerilerine etkisi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4(3), 259-275.

Gredler, M. E. (2004). Games and Simulations and Their Relationships to Learning. Educational Technology Research and Development, 52(1), 68-77.

Gredler, M. E. (2004). Games and simulations and their relationships to learning. Handbook of research on educational communications and technology.

Gültekin, M. (2015). Proje tabanlı öğrenme etkinliklerinin çocukların eğitim süreçlerine etkisi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 13(3), 543-566.

Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1989). Cooperation and Competition: Theory and Research. Interaction Book Company.

Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1989). Cooperative learning and social interdependence theory. In R. S. Feldman (Ed.), The social psychology of education.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook. Sage Publications.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). 2024-2028 Stratejik Plan. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Patton, M. Q. (2002). Qualitative research and evaluation methods (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. International Universities Press.

Sternberg, R. J. (2003). Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized. Cambridge University Press.

Türkoğlu, A. (2022). Eğitimde Zekâ Oyunlarının Rolü: Türkiye Örneği. Türk Eğitim Dergisi, 11(2), 145-162.
Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.
Yağcı, E. (2015). Akıl oyunlarının ortaokul öğrencilerinin sosyal becerileri üzerindeki etkisi. Eğitim ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 9(2), 21-35.
Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ YAKLAŞIMLARI ve HÜKÜMET POLİTİKALARINA ETKİLERİ: KADIN VE DEMOKRASİ DERNEĞİ (KADEM) ve AİLE AKADEMİSİ DERNEĞİ ÖRNEĞİ

GENDER EQUALITY APPROACHES OF CONSERVATIVE CIVIL SOCIETY ORGANISATIONS IN TURKEY AND THEIR IMPACTS ON GOVERNMENT POLICIES: THE CASES OF WOMEN AND DEMOCRACY ASSOCİATİON (KADEM) and FAMİLY ACADEMY ASSOCİATİON (AİLE AKADEMİSİ DERNEĞİ)

AYŞE KÜRKÇÜ KIZILKAYA
Yüksek Lisans Öğrencisi/ Kırıkkale Üniversitesi, SBE Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı /Ankara / av.aysekurkcu@gmail.com
/ ORCID ID: 0000-0002-4293-9505/ 0535 363 59 96
EMİNE GÜLSELCEN KAFKASYALI
Dr. Öğretim üyesi/ Kırıkkale Üniversitesi, SBE Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kırıkkale /selcenkafkasyali@kku.edu.tr/ORCID ID: 0000-0001-8780-3903/

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'deki muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarının toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına ve uygulamalarına yaklaşımları ile hükümet politikalarına etkileri Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) ile Aile Akademisi Derneği örnekliği üzerinden tartışılmaktadır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. KADEM ve Aile Akademisi Derneğinin internet siteleri başta olmak üzere, yayınları, konu ile ilgili akademik çalışmalar, kitaplar ve sosyal medya kaynaklarından yararlanılmış; hükümetle ilişkileri, karar alma süreçlerine etkileri değerlendirilmiştir. İki ayrı muhafazakâr yapılanma olan KADEM ve Aile Akademisi Derneği'nin toplumsal cinsiyet eşitliği, İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Kanun'a bakış açıları, önerileri ve eleştirileri değerlendirilmiştir. KADEM, "Varoluşta Eşitlik Sorumlulukta Adalet" ilkesi çerçevesinde kadın odaklı faaliyetler yürüten, gerçekleştirdiği büyük organizasyonlar, uluslararası kongreler ve zirveler ile Türkiye genelinde kurumsallaşmış geniş bir yapılanmaya sahip olan çok büyük bir STK'dır. Aile Akademisi Derneği ise Bursa merkezli, yönetiminde akademisyenlerin ağırlıkta olduğu, aile ve toplumsal cinsiyet karşıtlığı üzerine akademik çalışmalar ve bilimsel araştırmalar yürüten, aile odaklı, toplumsal cinsiyet karşıtı faaliyetleri bulunan bir dernektir. "Aile Akademisi Derneği, üyesi olduğu Büyük Aile Platformu ve Türkiye Aile Platformu'nun bileşenleri arasında yer almakta ve kurucular kurulunda bulunmaktadır. Yüzlerce STK'yı üst çatı altında toplayan bu platformlar, kamuoyunda ailenin korunması ve LGBTİQİ+ dayatmasına son verilmesi temalı eylemleriyle tanınmaktadır. Aile Akademisi Derneği, bu platformlara ve üye STK'lara yaptığı akademik ve bilimsel çalışmalarla veri kaynağı oluşturmaktadır.

Yapılan çalışma neticesinde, şu sonuçlara ulaşılmıştır: KADEM kendi geliştirdiği "toplumsal cinsiyet adaleti" kavramı çerçevesinde ailenin ve toplumun güçlenmesi için kadının öncelikle güçlenmesine özel önem vermektedir. "Güçlü kadın, güçlü aile, güçlü Türkiye" söyleminin hükümet politikalarında da etkili olduğu görülmektedir. Aile Akademisi Derneği, küçük bir STK olmasına rağmen, üyesi olduğu büyük platformların klasik muhafazakâr anlayışını yansıttığı düşünülmektedir. Aile Akademisi Derneği, kadına karşı şiddet ve kadın haklarının korunması noktasında hassasiyet göstermekle beraber aile odaklı bir yaklaşım benimsediği anlaşılmaktadır. KADEM'in toplumsal cinsiyet adaleti temelli neo-muhafazakâr anlayışının ve Aile Akademisi Derneğinin toplumsal cinsiyet karşıtı yaklaşımlarının hükümet politikaları üzerinde farklı yansımalarını görmek mümkündür. İki ayrı muhafazakâr yaklaşımın ortak bileşenleri olsa da birbirinden ayrı referans noktaları olduğu, Türkiye'nin iki farklı dinamiğini yansıttıkları, her iki STK'nın da hükümet politikalarında etkili olmaya çalıştıkları,

gözlemlenmektedir. İstanbul Sözleşmesinin feshi öncesi KADEM Sözleşmeden çıkılmaması noktasında ısrarcı davranırken, fesih sonrasında toplumsal cinsiyet adaleti vurgusunu yumuşattığı, hükümetle iyi ilişkilerini devam ettirdiği görülmektedir. Aile Akademisi Derneğinin ise arkasına aldığı geniş katılımlı aile platformları ile birlikte "toplumsal cinsiyet karşıtı" çalışmalarından sonuç aldığı, İstanbul Sözleşmesinin feshedilmesinde başat rol oynadığı, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının etkilerini bertaraf etme, ailenin korunması ve güçlendirilmesi yönünde çalışmalarına devam ettiği, hükümeti de etkilediği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, İstanbul Sözleşmesi, Muhafazakârlık, KADEM, Aile Akademisi Derneği

Abstract

In this study, the approaches of conservative civil society organisations in Turkey to the concept and practices of gender equality and their impacts on government policies are discussed through the examples of the Association for Women and Democracy (KADEM) and the Family Academy Association. This study is based on qualitative research method. Publications, academic studies on the subject, books and social media sources, especially the websites of KADEM and Family Academy Association, were utilised; their relations with the government and their effects on decision-making processes were evaluated. The perspectives, suggestions and criticisms of two different conservative organisations, KADEM and Family Academy Association, on gender equality, Istanbul Convention and Law No. 6284 have been evaluated. KADEM is a very large NGO that carries out women-oriented activities within the framework of the principle of 'Equality in Existence, Justice in Responsibility' and has a wide institutionalised structure throughout Turkey with its large organisations, international congresses and summits. The Family Academy Association, on the other hand, is a Bursa-based association with academics in its management, conducting academic studies and scientific research on family and gender opposition, and carrying out family-oriented, anti-gender activities. 'The Family Academy Association is a member of the Grand Family Platform and the Family Platform of Turkey and is on the founding board. These platforms, which gather hundreds of NGOs under an umbrella, are well known in the public with their actions on the protection of the family and ending the imposition of LGBTIQI+. Family Academy Association is a data source for these platforms and member NGOs with its academic and scientific studies.

As a result of the study, the following conclusions were reached: KADEM pays special attention to the empowerment of women for the empowerment of the family and society within the framework of the concept of 'gender justice' developed by itself. It is seen that the discourse of 'strong women, strong family, strong Turkey' is also effective in government policies. Although the Family Academy Association is a small NGO, it is considered to reflect the classical conservative understanding of the large platforms of which it is a member. Although the Family Academy Association is sensitive to violence against women and the protection of women's rights, it is understood that it adopts a family-oriented approach. It is possible to see different reflections of KADEM's neo-conservative approach based on gender justice and the anti-gender approach of the Family Academy Association on government policies. It is observed that although the two different conservative approaches have common components, they have different reference points, they reflect two different dynamics of Turkey, and both NGOs try to be effective in government policies. Before the termination of the Istanbul Convention, KADEM was insistent on not leaving the Convention, whereas after the termination, it is observed that it softened its emphasis on gender justice and continued its good relations with the government. The Family Academy Association, on the other hand, is considered to have achieved results from its 'anti-gender' activities with the wide participation of family platforms, played a leading role in the termination of the Istanbul Convention, and influenced the government in its efforts to eliminate the effects of gender equality policies and to protect and strengthen the family.

Keywords: Gender, Istanbul Convention, Conservatism, KADEM, Family Academy Association

1. Giriş

Çıkış noktası erkeklerle eşitlik ve özgürlük olan kadın hakları ve cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi mücadelesi, kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, haksızlıklara bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Cinsiyet eşitliği kadın hareketinde köklü bir kavramdır. Kadın sorunlarına çözüm üretmek üzere yasal ve hukuki eşitlik, fırsat eşitliği, hak ve sorumluluklarda eşitlik ve pozitif ayrımcılık gibi destekleyici kavramlar ve politikalar üretilmiştir. Daha sonraki süreçte kadın erkek eşitliği kavramı yeterli görülmemiş, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı geliştirilmiş, bu kavram kapsamında LGBTİ+ haklarını da içine alacak şekilde geniş bir çerçeve üzerinden kadın hakları savunuculuğu yapılmıştır.

Neo-muhafazakâr olarak tanımlayabileceğimiz KADEM, kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının cinsiyet adaletinin sağlanmasında yeterli olmadığı tezinden yola çıkarak toplumsal cinsiyet adaleti gibi daha üst ve kapsayıcı bir yaklaşım önermektedir. Ancak bu yaklaşım, feministler ve muhafazakâr kesimin çoğunluğu tarafından kabul görmemektedir. Aile, çocuk ve kadın odaklı çok sayıda muhafazakâr kadın STK'ları bir arada toplayan Büyük Aile Platformu ve Türkiye Aile Platformunun "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Aile Komisyonu" çalışmalarını yürüten Aile Akademisi Derneği, bu kavramlara karşı bir duruş sergilemektedir.

Bu tebliğe kaynaklık eden tez çalışmasında; kadın haklarının tarihi gelişim süreci içinde, kadın-erkek eşitliği kavramından, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına geçiş ve bunun uygulamadaki yansımaları ele alınmıştır. Bu kavrama yapılan eleştiriler ve ekseriyetle neo-muhafazakâr söylem tarafından yerine ikame edilmek üzere önerilen toplumsal cinsiyet adaleti kavramı, dünyada ve Türkiye'de toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerde gelinen aşama, iki farklı muhafazakâr kesimin toplumsal cinsiyet kavramı ve uygulamalarına yaklaşımları tez konusu olarak çalışılmıştır.

Muhafazakârlık değişime direnmek, mevcut olanı koruma gayreti, tutuculukla özdeşleştirilse de; en yaygın kullanımıyla, geleneksel dini değerlerin etkisiyle oluşan siyasi tutumları yansıtan bir anlam olarak karşımıza çıkmaktadır. (Özipek, 2011, s.13) Siyasi literatüre 1789 Fransız İhtilali ile girmiştir. Günümüzde muhafazakârlığın yükselişi, eşcinselliğe ve eşcinsel evliliğe karşı çıkış ile ön plana çıkmakta ve evlilik ile aile değerlerini savunma eğilimindeki artışla dikkat çekmektedir. (Özipek, 2011, s.201) Muhafazakârlık kendi içinde farklı nüanslar taşımakta olup, sekülerleşen muhafazakârlık neo-muhafazakârlığın çatışma alanlarına yeni boyutlar eklemiş, klasik muhafazakârlığı yumuşatmıştır. (Özipek, 2011, s.205)

Türkiye'de muhafazakârlık; olanı koruma tavrının genişletilerek; değişime karşı koyma, eldekini muhafaza etme gayreti gibi ifadelerle tanımlanabilir. (Ceylan, 2022, s.14) Muhafazakârlık denildiğinde ilk akla gelen dinsel ve milliyetçi muhafazakârlıktır. 2002 yılından bu yana iktidarda bulunan AK Parti, muhafazakâr bir parti ve tabanı da muhafazakâr kesim olarak tanımlanmaktadır. İktidarının ilk zamanlarında, muhafazakâr bir parti olmalarına rağmen Avrupa Birliği ile uyumlu politikalar geliştirilmiş, ancak yıllar içinde aile kavramının öncelikli görülmesi nedeniyle ılımlı muhafazakâr anlayıştan uzaklaşıldığı, söylenilebilir. (Ceylan, 2022, s.20)

Türkiye'de muhafazakâr kesim, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını ülkemiz mevzuat ve uygulamasına sokan İstanbul Sözleşmesine başlangıçta olumlu yaklaşmıştır. TBMM'den oybirliği ile onaylanan sözleşme seküler ve muhafazakâr kesim tarafından desteklenmiştir. Ancak ilerleyen süreçte muhafazakâr kesim tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Mevcut hükümet de bu tepkilere kayıtsız kalamamış, 20 Mart 2021'de Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanı Kararıyla Sözleşme feshedilmiştir. (Resmî Gazete, 2021, Mart 20, Sayı:31429).

Bu çalışmada incelenen neo-muhafazakâr olarak nitelendirebileceğimiz KADEM gibi iktidara yakın bazı STK'lar kendilerini klasik İslamcı çizgiden ayrıştırmışlardır. KADEM "toplumsal cinsiyet eşitliği" kavramı yerine "toplumsal cinsiyet adaleti" kavramını önermektedir. Kadın ve erkek arasında tamamlayıcılık vurgusu öne çıkartılarak, İslam dini dairesi içinde, yaratılışa daha uygun olduğunu savundukları toplumsal cinsiyet adaleti kavramı sahiplenilmektedir. Bu, özgün bir müdahale olarak görülmüş, ancak hem feminist, hem de klasik muhafazakâr söylemin radikal itirazlarıyla karşılaşmışlardır (Günaydın, A. & Aşan, E. 2020).

KADEM İstanbul Sözleşmesini savunurken, aile, kadın, çocuk konularıyla ilgili sivil toplum örgütlerini bünyesinde barındıran Aile Platformları ve bileşenleri içinde yer alan Aile Akademisi Derneği toplumsal cinsiyet kavramına sert bir tavır sergilemektedir.

Tezden yararlanılarak hazırlanan bu tebliğde, LBGTI+ haklarını da kapsamı içine alan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına ve uygulamalarına iki farklı muhafazakâr yapılanmanın yaklaşımı ve hükümet politikalarına etkisi incelenmektedir.

2. Kadın Ve Demokrasi Derneği (Kadem) Ve "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" Kavramı

Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) 8 Mart 2013 tarihinde kurulmuştur. Kadın sorunlarına odaklı aktif faaliyet gösteren, Türkiye genelinde yaygın 55 şubesi olan, etkin bir kadın derneğidir. Kendilerini, adil bir toplum ve adaletli bir gelecek kurmak için çaba sarf eden, "varoluşta eşitlik, sorumlulukta adalet" ilkesiyle hareket eden bir sivil toplum kuruluşu" olarak tanımlamaktadır. (KADEM, 2023a)

Ulusal ve uluslararası çalışmalarda aktif olan KADEM Kadın Araştırmaları Kongreleri, Uluslararası Kadın ve Adalet Zirveleri ile kadın çalışmaları literatürünün zenginleştirilmesine ve kadın sorunlarına çözüm getiren politikaların geliştirilmesinde etkin rol oynamaktadır. KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet ve kadın konulu araştırmalar yayımlanmaktadır. (Kadın Araştırmaları Dergisi, 2016) Yaygınlığı ve etkin faaliyetleri ile önemli bir sivil toplum kuruluşu olan KADEM toplumsal cinsiyetle ilgili yaklaşımları ve geniş faaliyet alanları ile dikkat çekmektedir.

2.1. KADEM' in Yürüttüğü Çalışmalar

KADEM'in markalaşmış etkinlikleri arasında yer alan Uluslararası Kadın ve Adalet Zirveleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iş birliğiyle yapılmaktadır. 2014 yılından itibaren iki yılda bir Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü olan 25 Kasım'ın da içinde bulunduğu haftada gerçekleştirilmektedir. (KADEM, 2022)

Kuruluşundan bugüne beş kez gerçekleştirilen Kadın ve Adalet Zirvelerinde ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda katılımcının iştirak ettiği görülmektedir. 2014 yılında "Adalet", 2016 yılında "Barış Süreçlerinde Kadın", 2018 yılında "Ailenin Güçlendirilmesi", 2020 yılında "Dijital Çağda İnsan Kalabilmek", 2022 yılında "Kültürel Kodlar ve Kadın" temalarında düzenlenmiştir. Kasım 2024'te "Yapay Zekâ ve Kadın" başlığı altında kongre düzenlenmiştir. (KADEM, 2022)

Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongreleri; KADEM'in çıkardığı Kadın Araştırmaları Dergisi öncülüğünde Mart 2015 tarihinden itibaren iki yılda bir düzenlenmektedir. (KADEM, 2023b) Bu başlık altında 8 kongre yapıldıktan sonra "Kadın Araştırmaları Kongresi" olarak isim değişikliği yoluna gidilmiştir. (KADEM, 2023c) Bu adım, İstanbul Sözleşmesinin feshi sonrası, Toplumsal Cinsiyet Adaleti kavramından geri adım atma tavırlarından biri olarak değerlendirilebilir. Yeni isimle yapılan 9. Kongre 'Sivil Toplum ve Kadın' temasıyla gerçekleştirilmiştir. (KADEM, 2023c) Çalışmaları devam eden 10. Kadın Araştırmaları Kongresi için "Mitik Söylem ve Kadın" başlığı seçildiği görülmektedir. (KADEM 2024)

KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi; 2015 yılından itibaren toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları ile ilgili araştırmalara yer verilen, yılda iki defa yayımlanan hakemli, akademik bir dergidir.(Kadın Araştırmaları, 2016) Dergide çeşitli alanlardan özgün araştırmalar, analizler ve kitap değerlendirmeleri yayımlanmaktadır. KADEM düzenlediği büyük ölçekli organizasyonları dışında diğer seminer, panel, etkinlikleri ile oldukça faal bir kadın sivil toplum örgütüdür. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının da katıldığı Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu toplantılarına, KADEM'in de katılım sağladığını görmekteyiz. (KADEM, 2023d) Ayrıca G20 toplantılarına paralel olarak düzenlenen W20 toplantılarında da KADEM aktif olarak yer almaktadır. (KADEM, 2023e)

KADEM Gençlik Kulübü tarafından "Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Kadın" paneli, (KADEM, 2023f) "Kadın ve Adalet Söyleşisi" (KADEM, 2015a) 8 Mart 2021 tarihinde Dünya Kadınlar Günü'nde KADEM'den "Varoluşta Eşitlik, Sorumlulukta Adalet" başlığı altında yayınlanan "Kadın Haklarına Dair İlkeler Bildirgesi çalışmaları KADEM'in toplumsal cinsiyetle ilgili önem arz eden diğer çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir. (KADEM, 2021a)

2.2. KADEM' in "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" yaklaşımı, İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun karşısındaki tutumu

Neo-muhafazakâr olarak tanımlayabileceğimiz KADEM, kadın-erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının, cinsiyet adaletinin sağlanmasında yeterli olmadığı tezinden yola çıkarak, toplumsal cinsiyet adaleti gibi daha üst ve kapsayıcı bir yaklaşım önermektedir. Kadın erkek eşitliği ilkesi yerine, fırsat eşitliği için adaletin tesisinin gerekliliğine dikkat çekilmektedir. (KADEM, 2022b)

İstanbul Sözleşmesindeki cinsel yönelimle ilgili kısımlarına şerh konularak kadına şiddetle mücadelede uluslararası bir üst metin olarak, her ülkenin kendi örfi ve hukuki şartları içerisinde uygulamasını savunmuşlardır. (KADEM, 2019a)

Toplumsal cinsiyet derken eşcinselliğin ya da cinsiyetsizleştirmenin kastedilmediği, bu sapkın eğilimlerin inancımıza ve kültürel değerlerimize aykırı olduğu, bu fikirlerin destekçisi olarak görülmenin insafsızlık olduğu vurgulanmıştır. (KADEM, 2019b) KADEM, feminizmin kazanımlarından çok daha köklü ve güçlü bir medeniyetin imkânlarına sahip olduklarını, güçlünün tahakkümünün ailedeki dengeyi bozduğu, kadının güçlenmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. (KADEM, 2021a)

KADEM'in yaklaşımına göre; toplumsal cinsiyet adaletsizliklerine aile kurumunun sebep gösterilmesi haksız bulunmaktadır. Feminist yaklaşımlar kadını önceleyip, ailenin öne çıkarılmasına karşı çıkarken, KADEM aile kavramına önem vermektedir. Bu yönüyle Aile Akademisi Derneği ile benzeşmektedir. Aile kurumundaki kalıplaşmış sorunların çözümlenmesi için eğitim, sosya-kültürel ve manevi destek politikaları uygulanması önemli bulunmaktadır. Yasalar önünde kadın erkek eşitliği sağlanmış olmasına rağmen, kadının mağduriyetinin devam ettiği, eşitlik söyleminin ötesinde bir yaklaşımın geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet adaletini tesis etmek için sosyal politika ve hukuki düzenlemelerin yapılması, bu kavramın akademik zeminde tartışılarak zenginleştirilmesi önerilmektedir. (KADEM, 2015b)

İstanbul Sözleşmesi yürürlüğe girdikten sonra kurulan bir dernek olmalarına rağmen, sözleşmenin onların icraatı olarak görülmesine de tepki göstermişlerdir. Kadına karşı şiddetle mücadelede Sözleşmenin ve 6284 sayılı Kanunun yanında yer almışlardır. Sözleşmenin feshi öncesi süreçte; ısrarla sözleşmeyi savunmuşlardır. Çok şiddetli tartışmaların olduğu dönemde bu tavırları ile feminist kesimin de övgüsünü almışlardır. Klasik muhafazakâr kesimin önde gelenleri ile dava sürecine varan çok ciddi tartışmalar içine girmişlerdir. (Dilipak, 2024)

Sözleşmenin feshi sonrası yaptıkları basın açıklamasında; İstanbul Sözleşmesinin asıl bağlamından uzaklaştırılarak ve toplumsal bir gerginlik kaynağı haline getirildiği, fesih kararını bu gerilim sürecinin bir sonucu olarak gördüklerini belirtmişlerdir Hükümetin kadın hakları konusunda önemli kazanımlara imza attığı, Sözleşmenin feshi sonrasında kadın hakları mücadelesine devam edileceği, 6284 sayılı Kanunun etkinliğinin artırılması ve uygulama sürecindeki aksaklıkların giderilmesi yönünde çalışacaklarını ifade etmişlerdir. (KADEM, 2021b) Sözleşmenin feshi sonrası "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" kavramını kullanma noktasında çekinceli oldukları, gözlemlenmektedir.

3. Büyük Aile Platformu Ve Türkiye Aile Platformu Üyesi Olarak Aile Akademisi Derneği

KADEM neo-muhafazakâr çizgide toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına "toplumsal cinsiyet adalet" kavramı ile özgün bir duruş sergilerken, klasik muhafazakâr kültürün temsilcisi STK'ların başlangıçtan itibaren bu kavrama itiraz ettikleri görülmektedir. Bu STK'ların kurdukları Büyük Aile Platformu ve Türkiye Aile Platformu çatısı altında, toplumsal cinsiyet karşıtlığı faaliyetlerini daha güçlü bir sesle duyurdukları görülmektedir.

Aile Akademisi Derneği her iki platformun da etkin bir üyesi olarak, bu alanda faaliyet gösteren STK'ların faaliyetlerine kaynaklık edecek toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı bilimsel, akademik çalışmaları ve araştırmaları ile dikkat çekmektedir. Her iki platformun ve bunlara bağlı STK'ların faaliyetlerinde Aile Akademisi Derneğinin çalışmalarına atıfta bulunulduğu, bu yönüyle klasik muhafazakâr yaklaşımın veri tabanını oluşturdukları söylenilebilir.

3.1. Büyük Aile Platformu

Ailenin tehdit altında olduğu ve toplumun kimliksiz, cinsiyetsiz, milliyetsiz, hedonist bireylere dönüştürülmesi amacıyla ifsat projelerinin yürütüldüğü tezinden yola çıkarak, insanlığın varoluşunu ve sürdürülebilirliğini tehdit eden propaganda ve dayatmalara karşı kurulduğu ifade edilen, çok sayıda STK'yi içinde bulunduran bir platformdur. Bu üst çatı içerisinde toplumsal mutabakatı desteklemek ve aile kurumunu koruyup güçlendirmek amacıyla, aileyi çözümün merkezinde konumlandıran çok sayıda sivil toplum kuruluşunun bir araya gelerek 18.05.2023 tarihinde Büyük Aile Platformunu oluşturduğu, görülmektedir. (Büyük Aile Platformu, 2023a)

İstanbul-Saraçhane Meydanında 18 Eylül 2022 tarihinde gerçekleştirilen "Büyük Aile Buluşması ve Sessiz Yürüyüşü" ile platformun ilk tohumları atılmıştır. Platform, her yıl düzenledikleri büyük çaplı eylemleri ile farklı dünya görüşlerinden binlerce insanı bir araya getirmekte, büyük aile hareketinin güçlü bir direnişe dönüştürülmesi noktasında aktif bir rol oynamaktadır.(Büyük Aile Platformu, 2023b)

Platformun içinde Cumhuriyetçi Kadınlar Derneği gibi, eşcinsel dayatmalara tepki gösteren seküler dernekler de bulunmaktadır. Ailenin korunması, LGBTİ+ dayatmasının sona erdirilmesi yönündeki geniş katılımlı "Büyük Aile Buluşmaları" ile güçlü bir direniş sergilenmektedir. En son 15 Eylül 2024 Saraçhane Meydanında "Dursun Bu Hayâsızca Akın" yürüyüşü ile aileye yönelik tehditlere dikkat çekilmiştir. (Büyük Aile Platformu, 2024)

Çalışmanın konusu olan Aile Akademisi Derneği de Büyük Aile Platformunun Kurucular Kurulunda yer almaktadır. Platformun oluşturulmasında katkısı bulunmakta, etkin üyelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. (Büyük Aile Platformu, 2023c)

3.2. Türkiye Aile Platformu(TÜRAP)

Aile, kadın, çocuk alanlarında çalışan çok sayıda STK'yı bünyesinde barındıran Türkiye Aile Platformu (TÜRAP) 21 Nisan 2012'de kurulmuştur. Sağlıklı nesillerin güçlü, doğal ailede yetişeceğini, ailenin güçlendirilmesi gerektiğini savunan çok sayıda STK'nın bir üst çatı altında birleşmesinden oluşmuştur. (Türkiye Aile Platformu, 2023a) Platform üye kabulünde titiz davranmakta, belli kriterler aramaktadır. (Türkiye Aile Platformu, 2023b) Katılım sağlayan STK'ların bölgelere göre tek tek sayıldığı listelerde çok sayıda STK'nın yer aldığı anlaşılmaktadır. (Türkiye Aile Platformu, 2023c) Platformun içinde çok sayıda birim ve komisyon bulunmaktadır. Bunlardan biri de Kasım 2013 tarihinde kurulmuş olan Toplumsal Cinsiyet ve Aile Komisyonudur. Bu Komisyonun Başkanlığını yürüten, Aile Akademisi Derneği toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı akademik çalışmaları ile dikkat çekmektedir.

Araştırmanın bundan sonraki bölümünde Büyük Aile Platformu ve Türkiye Aile Platformunun bir üyesi olarak Aile Akademisi Derneğinin internet sayfası başta olmak üzere, ulaşılan tüm çalışmaları ışığında toplumsal cinsiyet konusuna yaklaşımları ele alınmaktadır.

3.3. Aile Akademisi Derneği

Aile Akademisi Derneği; Büyük Aile Platformunun Kurucular Kurulunda yer alan, Türkiye Aile Platformunun da Toplumsal Cinsiyet ve Aile Komisyonu başkanlığını yürüten bir STK'dır. Dernekleşme süreci 2011 yılında başlamış; kuruluşundan hemen sonra komisyonlar oluşturularak sistematik ve düzenli çalışmalarına başlamıştır. Bursa merkezli, başka şubesi bulunmayan, yönetiminde akademisyenlerin yoğunlukta olduğu, KADEM'e göre mütevazi bir dernektir. (Aile Akademisi, 2022a) İstanbul Sözleşmesi ve toplumsal cinsiyet karşıtlığı üzerine çok sayıda bilimsel ve akademik çalışmaları, seminerleri ile İstanbul Sözleşmesinin feshedilmesinde başat rol oynamışlardır.

3.3.1. Aile Akademisinin İstanbul Sözleşmesi ve Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı Akademik Araştırmaları ve Çalışmaları

Dr. Meryem Şahin'le Dünyada Anti-Gender Hareketler Araştırması; 29 Eylül 2020 tarihinde yayınlanmıştır. Bu çalışmada; Polonya, Macaristan, Rusya, Ukrayna, Slovenya gibi ülkeler başta olmak üzere, İtalya, İspanya, Almanya, Fransa, Bulgaristan, Latin Amerika, Meksika, Brezilya, Kolombiya, Ekvator'da toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin yükselişi akademik bir metin olarak

sunulmaktadır. Son yıllarda Türkiye'de benzer dinamiklerin ortaya çıktığı, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlere verilen desteğin arttığı ve küreselleştiği söylenilmektedir. (Şahin, 2020) Türkiye'de Dünya ile karşılaştırdığı zaman biraz geriden gelmekle beraber, toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin tetiklendiği, Türkiye'de özellikle kavramsal analizler yapılmadığından, eleştirel her söylemin belli etiketlemelere maruz kaldığı, bu nedenle tartışmaların geciktiği ifade edilmektedir. (Şahin, 2020) Türkiye'deki karşıt hareketlerin aktivist yönünün ağır bastığı, sosyal medya üzerinden sivil baskı oluşturulduğu, akademik boyutunun desteklenmesi, bilimsel anlamda da tartışılması gerektiği vurgulanmaktadır. (Şahin, 2020)

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile Araştırması; Dr. Meryem Şahin ile Dr. Mücahit Gültekin'in ortak çalışmasıdır. 10 Ağustos 2013 tarihinde yayınlanan çok geniş kapsamlı bu araştırmada; toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uygulamada örnek olarak gösterilen İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç'te aile yapısı, evlilik ve boşanma oranları, kadına yönelik şiddet, ailenin ve kadının durumuna ilişkin sonuçlar değerlendirilmiştir. (Şahin, M. & Gültekin; M. 2013) Bu araştırma; Aile Akademisi Derneği ile SEKAM'ın (Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi) (SEKAM, 2016) ortak bir çalışması olarak yayımlanmıştır. Araştırmanın sonuç bölümde; toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını en ideal uygulandığı bu ülkelerde aileye ve kadınla ilgili sorunların çözülemediği, hatta tetikleyicisi olduğu değerlendirilmiştir. Türkiye'nin toplumsal cinsiyet ekseninde aile politikaları yürütmeye devam etmesi durumunda, sorunların azalmaktan ziyade, artacağı öngörüsü ortaya konulmaktadır. Çalışmanın son kısmında bu bağlamda öneriler sunulmaktadır. (Şahin, M. & Gültekin; M. 2013)

Aile Politikaları ve İstanbul Sözleşmesi Araştırması; Dr. Mücahit Gültekin tarafından hazırlanmıştır. 6 Ağustos 2013 tarihinde yayımlanan bu araştırmada, ailede yaşanan sarsıntının sebepleri, Türkiye'de uygulanan aile politikalarına ilişkin gözlemler, İstanbul Sözleşmesinin maddeleri bağlamında analiz edilerek sözleşmenin aile yapımız üzerinde etkileri incelenmiştir. (Gültekin, M. 2013) "Aile Niçin Dağılıyor: Aile Politikaları ve İstanbul Sözleşmesi (Kavaf'tan Şahin'e Aile Politikalarının Kısa Bir Analizi)" alt başlıklı çalışmada evlilik ve boşanma istatistikleri verilerek nedenleri tartışılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında Aile Bakanlığı ve Aile Politikaları mercek altına alınmıştır. Türk modernleşmesinin kadın ve aile üzerinden gerçekleştirildiği, aileyi ele geçirmenin kadın politikaları ile mümkün olabileceği tezi üzerinden hareket edildiği vurgulanmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında; toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politikaların kadını ve aileyi koruyup, koruyamadığı tartışılmıştır. Bu politikaların sonucu olarak; iş ve aile yaşamını birlikte yürütmenin zor olduğu, Amerika'da yapılan araştırmalarda; çalışan kadınların artık evlerine dönerek tam zamanlı anneliği tercih etmeye başladıklarının ortaya konulduğu ifade edilmektedir.(Gültekin, M. 2013)

30 Nisan 2014 tarihinde Dr. Mücahit Gültekin tarafından yapılan Bilimsel Araştırmalarda Kadın-Erkek Farklılıkları Araştırması'nda; cinsiyet rollerinin toplumdan öğrenildiği, kadın ve erkek rollerinin toplumsal kültür tarafından şekillendirildiği varsayımı bilimsel çalışmalar ışığında test edilmektedir. Kadın-erkek farklığı üzerine yapılmış yerli ve yabancı 66 bilimsel araştırma analiz edilmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında; "toplumsal cinsiyet eşitliği" politikalarının içerdiği tek yanlılık ve subjektifliğe işaret edilmektedir. Eşitlenmek adına farklılıklarının yok sayılmasına dayanan bu politik söylemin yanlışlığının araştırma sonuçları ile ortaya koyulduğu, bu konuda bilimsel bulguların dikkate alınmadığı, çifte standart uygulandığına dikkat çekilmektedir. ((Gültekin, M. 2014) Toplumsal cinsiyet kavramı yerine biyolojik cinsiyeti ön plana çıkartan bu çalışmanın muhafazakâr STK'lar başta olmak üzere sıklıkla kullanıldığı ve yararlanıldığını görmekteyiz. Bu alanda yapılan çalışmalarda "Kadın Beyni" kitabının yazarı L.Brizendine'ye atıfta bulunulduğu, (Kat, V. 2024) kulağa hoş gelen bu politik söylem uğruna kadının ve erkeğin doğasıyla savaşıldığı, ifadesiyle tehlikeye işaret edilmektedir.

Türkiye'de ve Dünyada Kadına Şiddet Araştırması; Dr. Mücahit Gültekin ve Dr. Meryem Şahin tarafından ülkemizden ve dünyadan yüzlerce belgenin titizlikle taranarak yapıldığı bir çalışma olarak Mart 2016'da yayımlanmıştır. (Şahin, M. & Gültekin, M. 2016) Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi(SEKAM) ile birlikte yürütülen bu araştırmada kadına şiddet meselesinin alışılmışın dışında bir bakış açısıyla ele alındığı, ilginç sonuçlar elde edildiği ifade edilmektedir. Kadına yöneltilen şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan bir olgu olarak gören yaklaşımların reddedildiği çalışma SEKAM'ın (SEKAM, 2016a) ve Aile Akademisi Derneğinin internet sitesinde

Türkçe (Aile Akademisi, 2016a) ve İngilizce versiyonu (Aile Akademisi, 2016b) ile yayımlanmıştır. Araştırmanın başında sorulan sorular çerçevesinde; şiddetin kavramsal içeriğine, yaygınlığına ve diğer şiddet mağdurları arasındaki konumu, risk faktörleri, Türkiye'de yürütülen kadına yönelik şiddet araştırmalarının sonuçları ve kadına şiddeti önleme amacıyla yayınlanan resmi belgelerin analiz sonuçları temel alınarak ayrı kategorilerde değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç kısmında; araştırma bulguları doğrultusunda çözüm yolları sunulmakta, aile arabuluculuğu bu kapsamda öneriler içinde yer almaktadır. (Şahin, M. & Gültekin, M. 2016 Mart)

CEDAW(Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme) İnceleme Raporunda; Derneğinin Aile Politikaları ve Mevzuat Takip Komisyonunun çalışması olarak sunulmaktadır. (Çayır, K. 2014) 1 Haziran 2014 tarihinde yayınlanmıştır. Kadın hareketlerinin en önemli kazanımı olarak bilinen, aile ve kadın politikalarına temel oluşturan CEDAW'ın, kadın aleyhine nitelendirilen geleneksel yaklaşımların kaldırılması yönünde düzenlemeler getirirken, kadını moda ve kozmetik gibi küresel sektörlerin kölesi haline getiren modernizme karşı koruyamadığı eleştirisi yapılmaktadır. (Çayır, K. 2014)

3.3.2. Aile Akademisi Derneğinin Toplumsal Cinsiyet ve İstanbul Sözleşmesi Karşıtı Soru-Cevap Çalışmaları

Derneğin bilimsel araştırmaları dışında, İstanbul Sözleşmesinin feshedilmesi için çok geniş yelpazede çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bu çalışmalarda; "10 Maddede Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", (Aile Akademisi, 2020a) "İstanbul Sözleşmesi Tartışmalarında Sık Kullanılan 14 Manipülasyon Çalışması", (Aile Akademisi, 2020b) "İstanbul Sözleşmesine Karşı Çıkanlar Hakkında 10 Yanlış İddia", (Aile Akademisi, 2020c) İstanbul Sözleşmesiyle İlgili Kafa Karıştıran 10 Soru-10 Cevap", (Aile Akademisi, 2019a) "10 Madde ile İstanbul Sözleşmesi Neden İptal Edilmelidir? Çalışması" (Aile Akademisi, 2019b) başlıklı yazılarla, çarpıcı sorular ve cevapları verilerek, toplumsal farkındalık oluşturulması ve hükümete baskı yapılması amaçlanmaktadır.

3.3.3. Aile Akademisi Derneğinin Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığına İlişkin Alıntılanan Araştırmalar ve Çalışmalar

Akademik Yakınma Çalışmaları ve Bilimin Yozlaşması Araştırması; toplumsal cinsiyet çalışmaları, feminizm, toplumsal cinsiyet eşitliği, queer teori gibi alanlarda yapılan çalışmaların ciddi bir değerlendirmeden geçirilmeden seçkin akademik dergilerde yayınlanması sürecinin çok kolay ve hızlı olduğuna ilişkin bir çalışma olarak, bazı alanlarda bilimin yozlaştırıldığına vurgu yapılmaktadır. Kendilerini solcu ve liberal olarak tanımlayan üç araştırmacı H. Pluckrose, J. A. Lindsay ve P. Boghossian'ın 2018 yılında yaptıkları bu çalışmada; queer teorilerle, toplumsal cinsiyet ve ana akım feminizm ile uyumlu görünse de, uydurma verilerle desteklenen, saçma argümanlar içeren ve postmodern yaklaşımları parodileştiren, bilimsel etik açısından sorunlu çok sayıda makalenin itibarlı dergilerde çok kolay kabul aldığı, bilim dünyasında toplumsal cinsiyet gibi bazı alanlarda nasıl kuşatıldığını, akademik değer taşımayan düşüncelere bilimsel değer atfedilebildiğini göstermektedir. On ay gibi kısa bir sürede yazdıkları tamamen uydurma veriler üzerinden, etik açıdan problemli yirmi makalenin ciddi itibarları olan bu dergilerde peş peşe kabuller alması, özel ödüllere layık görülmesi, ilginç bir anekdot olarak dikkat çekmektedir. (Aile Akademisi, 2021 Mart)

Eşcinsellik Amerika'da Nasıl Normalleştirildi, 6 Aşamalı Stratejik Plan Araştırması; ABD'nin önde gelen eşcinsellik savunucularından Marshall Kirk ile eşcinsel hareketin medya kampanyalarına destek vermiş olan Erastes Pill'in kaleme aldığı bir çalışmadır. Bu makale; LGBT hareketlerin nasıl normalleştirildiği ve yaygınlaştırıldığı, bilim ve medyanın nasıl bir rol oynadığı, hangi stratejilerin uygulandığı, ünlülerden nasıl faydalanıldığı, nasıl hukuki destek verildiği, LGBT propagandasına direnenlere yönelik nasıl bir yol izlendiği sorularına yazarların doğrudan kendilerinin yanıtladıkları bir araştırma olarak sunulmaktadır. Çalışmanın tanıtımında; "Eşcinselliğe karşı çıkanları o kadar çok çirkin göstereceğiz ki, herhangi bir Amerikalı onlardan uzak olmak isteyecek." (Aile Akademisi, 2015) sözü stratejik planın başarılı olacağı konusunda emin olduklarını göstermesi açısından, dikkat çekicidir.

3.3.4 Aile Akademisi Derneğinin Projeleri, Yayınları, Eğitimleri, Basın Açıklamaları

Aile Akademisi Derneğinin toplumsal cinsiyet karşıtı çalışmalarını destekleyecek nitelikte, aile odaklı teorik ve uygulamalı çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. (Aile Akademisi, 2023a) Derneğin yayınları içerisinde araştırma raporları, faaliyet raporları, eğitim materyallerine de yer verilmiştir. Dernek, hükümet üzerinde de çok etkili olduğu değerlendirilen basın açıklamalarında; ailenin ve neslin korunması ile İstanbul Sözleşmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı söylemler içeren paylaşımları sıklıkla yaptığı dikkat çekmektedir. (Aile Akademisi, 2023b)

4. Kadem'in Hükümet Politikalarına Etkisi

KADEM kuruluş tarihi olan 2013 yılından itibaren Cumhurbaşkanının kızı Sümeyye Erdoğan Bayraktar'ın bu oluşum içinde olması nedeniyle hükümete yakın bir STK olarak tanınmaktadır. 2014 yılından itibaren KADEM'in düzenlediği Uluslararası Kadın ve Adalet Zirveleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı iş birliğiyle yapılmaktadır. KADEM'in düzenlediği ulusal ve uluslararası organizasyonlarda hükümet üyelerinden, illerde mülki idare amirlerinden üst düzey katılımlar olduğu, üniversiteler ile işbirliği yapıldığı görülmektedir.

KADEM, toplumsal cinsiyet adaleti kavramı içinde ailenin ve toplumun güçlenmesi için öncelikle kadının güçlenmesine özel önem vermekte olup, "Güçlü Kadın, Güçlü Aile, Güçlü Türkiye" sloganı Aile Bakanlığı politikalarına da yansımıştır. KADEM'in kadın odaklı bakış açısı, Bakanlığın da kadın odaklı çalışmalarını etkilemektedir.

Bakanlığın Şiddet İzleme Komitesi toplantıları, Eylem Planları toplantıları gibi politika oluşturan çalışmalarına bazı STK'larla beraber KADEM de davet edilmekte, görüşleri alınmaktadır. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planlarında, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Faaliyet Planları gibi çalışmalarda KADEM'in katkısı bulunduğunu söylemek mümkündür.

KADEM, toplumsal cinsiyet kavramını yoğun bir şekilde kullanan İstanbul Sözleşmesi ile ilgili eleştirilere; Sözleşmenin alternatifsiz olmadığı, alternatifsiz olanın kadına şiddetle mücadele olduğu, Sözleşmenin bir üst metin mahiyetinde algılanıp, kendi örfi ve hukuki şartlarımız içerisinde uygulanması gerektiği şeklinde cevap vermişlerdir. (KADEM, 2019a) KADEM taşıdığı dini hassasiyetlerle LGBTİ+ oluşumlarla ilgili tehlikeye hassasiyetle bakmasına rağmen İstanbul Sözleşmenin diğer kazanımlarını önemli bulmuştur. Sözleşmenin yürürlükte olduğu süreçte etkin uygulanması noktasında hükümet üzerinde etkili olmuştur. 6284 sayılı Kanununun etkili uygulanmasının takipçisi olmuş, tüm eleştirilere rağmen hükümetin bu yasal düzenlemelerde kararlı bir duruş sergilemelerine destek olmuşlardır.

İstanbul Sözleşmesine AK Parti tabanından çok fazla tepki olduğu halde, fesih sürecinin uzamasında KADEM'in etkisi göz ardı edilemez. Fesih öncesi süreçte çok istikrarlı bir kararlılık içinde İstanbul Sözleşmesinin yanında yer almışlardır. Hatta sözleşme karşıtı klasik muhafazakâr kesimle ciddi tartışmalar içine girmişlerdir. Onların net duruşu, hükümetin de sözleşmeden yana tavrını korumaya devam etmesinde etkili olmuştur. Aynı kaynaktan beslenmelerine rağmen ayrı bakış açıları olan bu iki muhafazakâr kesimin karşılıklı çatışmasında KADEM, Cumhurbaşkanının bu konuda net tavır koyması sonucu ısrarını geri çekmek durumunda kalmıştır.

Sözleşmenin feshi sonrası yaptıkları basın açıklamasında; İstanbul Sözleşmesinin kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir adım olduğu, ancak zemininden uzaklaşmış, toplumsal bir gerilim unsuruna dönüştüğü, fesih kararını da bu gerginliğin bir sonucu olarak okuduklarını belirtmişlerdir. Bir kadın derneği olarak, "Varoluşta Eşitlik Sorumlulukta Adalet" ilkesi çerçevesinde kadın hakları kazanımların korunması noktasında kararlı duracakları, 6284 sayılı Kanunun yanında olmaya devam edecekleri, daha iyi uygulanması noktasında gayret gösterecekleri ifade edilmiştir. (KADEM, 2021b)

KADEM 55 şubesi ile illerdeki yapılanması da oldukça güçlü olup, temsilcilikleri aracılığıyla Aile ve Sosyal Hizmet İl Müdürlükleri ile koordineli hareket ettiği alanlar da olabilmektedir. Gerekli şartların sağlanması koşuluyla işbirliği protokolleri de yapılabilmekte, birlikte çalışmalar yürütülmektedir. KADEM kökenli milletvekilleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanları, Bakanlık üst düzey yöneticileri ve bürokrasinin içindeki gönüllüleriyle KADEM'in bakış açısının hükümet politikalarını etkilediği söylenilebilir

Toplumsal cinsiyet kavramı çok yıpratıldığı ve başka yönlere çekildiği için, günümüz şartlarında hem hükümet hem de KADEM tarafından kullanılmasının pek tercih edilmediğini görmekteyiz. Kadının güçlendirilmesi, kadın erkek fırsat eşitliği gibi kavramlarla kadın hakları kazanımlarının korunması, geliştirilmesi hedeflenmektedir. KADEM'in İstanbul Sözleşmesi feshi sonrası bu durumu kabullendikleri, kendi mecralarında çalışmalarını sürdürdükleri, hükümet politikalarını etkilemeye devam ettikleri görülmektedir.

5. Aile Akademisi Derneğinin Hükümet Politikalarına Etkisi

Aile Akademisi Derneği, çok sayıda muhafazakâr STK'yı bünyesinde bulunduran Büyük Aile Platformu ve Türkiye Aile Platformunu da arkasına alarak feminist söylemlere ve neo-muhafazakâr yaklaşımlara sert bir duruş sergilemektedir. Dünyadaki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin, akademik metinler ve araştırmalarla Türkiye'de görünür kılınması Aile Akademisi Derneğinin başarısıdır. Feminist söylemin duayenlerinden olan Deniz Kandiyoti'nin bu yönde tespiti vardır, Dünyadaki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerden Aile Akademisi Derneği aracılığıyla haberdar olunduğu ifade edilmektedir. (Eşik, 2021) Dünyadaki karşıt hareketler, bu konuya ilişkin akademik çalışmalar, araştırmalar, eylemler Türk kamuoyu ile paylaşılarak toplumsak farkındalık sağlanmış, hükümet de etki altına alınmıştır.

Aile Akademisi Derneğinin bu alandaki akademik ve bilimsel çalışmaları toplumsal cinsiyet ideolojisi olarak nitelendirilen bu kavramı farklı boyutlarıyla ele almakta, ailenin ve neslin geleceğini tehdit ettiği vurgusu ön plana çıkarılmaktadır. Bilimsel verilerle ve uygulamadaki örneklerle gelinen aşamaya ilişkin dünyadan ve Türkiye'den tespitler yapılmaktadır. Aile Akademisinin bu çalışmaları, muhafazakâr STK'ların ve üst çatı altında birleştikleri platformlar ile basın organlarını akademik ve bilimsel metinlerle besleyen kaynak niteliği taşımaktadır. Muhafazakâr söylem, bu metinlere sıklıkla atıfta bulunmakladır. [Balcı, M. (t.y.)] Tüm bu çalışmalar, aktivist eylemlerle de büyüyerek halk tabanında farkındalığı artırmış, muhafazakâr tabanlı hükümete geniş bir yelpazeden baskı unsuru oluşturmuştur.

Aile Akademisi Derneği, yaptığı çalışmalardan çıkan sonuçlara atıfta bulunarak yaptıkları basın açıklamalarında kamuoyuna ve hükümete uyarılar yapmıştır. Özellikle de her seçim öncesi basın açıklamalarında, oy verilirken bu hususun özellikle dikkate alınması hatırlatılmaktadır. Sıklıkla yapılan bu vurgunun seçim sonuçlarına da yansıdığı, hükümetin muhafazakâr tabanından ciddi oy kaybı yaşadığı anlaşılmaktadır. Muhafazakâr STK'ların çalışmaları ile birlikte muhafazakâr basında da bu konunun sıklıkla ele alınması, tartışma ortamının doğması hükümetin İstanbul Sözleşmesi tavrından geri adım atmasında etkili olmuştur. Aile Akademisi Dernek yöneticileri, akademik çalışmalarının yanı sıra Türkiye'nin birçok yerinde verdikleri seminerle bu karşı çıkışın temel dinamiklerini oluşturmuşlardır. Buradan güç alan Büyük Aile Platformu ve Türkiye Aile Platformu yaptıkları "Büyük Aile Yürüyüşleri", "LPGTİ Dayatmasına Son" gibi büyük çaplı eylemleri ile toplumu ve hükümeti etkilemeyi başarmışlardır. Bu süreçte; Aile Akademisi Derneğinin küçük bir dernek olmakla birlikte, KADEM veya feminist yapılanmalarla hiçbir tartışmaya girmeden etkin ve aktif bir rol aldığı gözlemlenmektedir. Akademik veriler sunmaları ve üyelerinin çoğunluğu akademisyenlerden oluşması itibari ile seviyeli, kararlı ve istikrarlı duruşları ile eylemlerde çok büyük gövde gösterisi yapan muhafazakâr yapılanmalardan daha fazla etkili oldukları düşünülmektedir. Büyük STK'lar üst düzey hükümet yetkilileri ile görüşmeleri, muhafazakâr basın organlarını, gazetecileri de yanlarına alarak çok büyük bir güç gösterisi sergilemeleri ile karar aşma sürecine katkı vermişlerdir.

6284 sayılı Kanunun uygulaması neticesi verilen evden uzaklaştırma kararlarının, nafaka ve çocukların velayeti konusundaki anlaşmazlıkların erkeklerde yarattığı rahatsızlığın, Türkiye'de boşanmış babalar hareketinin toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin yaygınlaşmasında vurucu etki yaptıkları düşünülmektedir. (Bosanmis Babalar Platformu, 2024) Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının erkeklere olumsuz yansıması ile İstanbul Sözleşmesine tepkiler artmaya başladığında; hükümet ve KADEM, İstanbul Sözleşmesini ve 6284 sayılı Kanunu savunmakla beraber, iktidarın tabandan gelen tepkiye daha fazla karşı koyamadığı söylenebilir. (Özkazanç, 2020)

Aile Akademisi Derneğinin İstanbul Sözleşmenin feshi öncesinde de hükümetin aile odaklı çalışmalarına katkı verdiği bilinmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulduğunda, isminde

"kadın" ifadesinin yer almaması, kürtajı yasaklama denemeleri, Bakanlığa bağlı Aile Destek Merkezleri kurulması, Diyanete bağlı Aile ve Dini Rehberlik Büroları kurulması feminist yapılanmalar tarafından endişe verici bulunmakta iken (Özkazanç, 2020) Aile Platformları ve Aile Akademisi Derneği gibi muhafazakâr STK'lar hükümetin bu politikaları uygulaması konusunda desteklemiş ve kararlılıkla sürdürülmesinde etkili olmuştur.

İstanbul Sözleşmesi feshi sonrası Aile Akademisi Derneği gibi muhafazakâr yapılanmaların hükümet üzerinde daha etkin oldukları görülmektedir. Aile odaklı politikalara ağırlık veren hükümet Macaristan, Polonya gibi toplumsal cinsiyet karşıtı politikalar uygulayan devletlerle eskisine oranla daha çok iş birliği içinde olduğu, hükümetin ailenin korunması ve güçlendirilmesi politikalarına destek verildiği, ortak çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Ayrıca İstanbul Sözleşmesi politikalarının etkilerinin bertaraf edilmesi yönünde çalışmalara devam edilmektedir.

6. Genel Değerlendirme Ve Sonuçlar

Çalışmanın konusu olan KADEM ve Aile Akademisi Derneği, dindar muhafazakâr tabandan beslenmekle beraber çeşitli açılardan farklılıklar görülmektedir. Neo-muhafazakâr olarak nitelendirebileceğimiz KADEM etkisi eskisine göre azalmış olsa da, öncülüğünü yaptığı "Toplumsal Cinsiyet Adaleti" kavramı etrafında, "Varoluşta Eşitlik Sorumlulukta Adalet" ilkesi çerçevesinde faaliyetler yürütmektedir. KADEM, hükümet üyelerinin de katılımı ile gerçekleştirdikleri büyük organizasyonlarla güçlü bir STK olarak, hükümetle iş birliği içinde olmaya devam etmektedir. KADEM, güçlü kurumsal yapısıyla, istikrarlı faaliyetleriyle, yaygın şube ağıyla merkezi hükümetten, taşra teşkilatından, yerel yönetimlerden, destek almakta olduğu, en azından kendilerine kolaylık sağlandığı söylenilebilir. İstanbul Sözleşmesinin feshi öncesi hükümetle, KADEM arasında ciddi bir anlaşmazlık yaşansa da, fesih sonrası bu tartışmalardan uzak durulduğu, işbirliğine devam edildiği gözlemlenmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadele vurgusunu devam ettiren KADEM, temel ilkeleri çerçevesinde kadın odaklı çalışmalarına devam etmektedir.

KADEM, feminist kadın hakları savunucuları tarafından eleştirildiği gibi İslami duyarlılıkları fazla olan muhafazakârlar tarafından da tenkit edilmektedir. Muhafazakâr değerlere sıklıkla atıfta bulunmasına rağmen yeşil feminist olarak suçlanmakta, seküler olma damgası yemekten kurtulamamaktadır. Feminist çevreler, KADEM'in toplumsal cinsiyet ve kadın haklarına yönelik bakış açısını, klasik muhafazakâr yaklaşımlara göre daha makul bulmaktadır. Bu yönüyle KADEM'in, sekülerleşmeye yakın bir muhafazakârlık anlayışı içinde olduğu ve iki taraf arasında denge unsuru oluşturduğu söylenilebilir. Seküler kesim için, klasik muhafazakâr kesimin hükümet politikaları üzerinde etkili olması, daha rahatsız edici bulunmakta, kadın hakları kazanımlarının kaybedilmesi korkusu yaşanmaktadır.

Aile Akademisi Derneği, küçük bir yapılanma olmakla birlikte muhafazakâr yapılanmalar üzerinde etkili bir dernektir. Kurucular Kurulunda yer aldıkları Büyük Aile Platformu ve Toplumsal Cinsiyet ve Aile Komisyonu Başkanlığını yürüttükleri Türkiye Aile Platformuna akademik çalışmaları ile öncülük yapmaktadır Yönetiminde yer alan akademisyenlerin aile ve toplumsal cinsiyet konusunun ehemmiyetine binaen ortaya koydukları çalışmalar, muhafazakâr STK'lara kaynak oluşturmaktadır. Çalışmaları ile hükümeti de etkileyecek boyutta başarılı oldukları, İstanbul Sözleşmesinin feshi sürecinde ve sonrasında aile odaklı hükümet politikalarına katkı verdiklerini ifade etmek mümkündür.

İstanbul Sözleşmesinin feshi arifesinde şiddetli tartışmalar devam ederken Aile Akademisi Derneğinin daha seviyeli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu tartışmalarda; tezlerini bilimsel çalışma ve araştırmalarla desteklediklerini, toplumsal cinsiyet kavramının yanına eşitlik veya adalet kelimesi eklemlendiğinde çözüm getirmediği, farklı nüansları olmaktan öteye gitmediği yönünde değerlendirmeler yapmışlardır. Toplumsal cinsiyet kavramının tarihi serencamı içerisinde başka hesaplar olduğu, bireyin ön plana çıkarılması, ailenin değersizleştirilmesi, nüfusun azaltılması, sapkın cinsel yönelimlerin dayatılması ve yaygınlaştırılmasının amaçlandığı iddia edilmektedir. Bu yönleriyle KADEM eleştirilirken de seviyeli bir tutum sergilendiği görülmektedir.

İstanbul Sözleşmesinin feshi sürecine kadar olan dönemde, KADEM'in "önce kadının güçlendirilmesi" söyleminin, hükümet tarafından uzun yıllar benimsendiği görülmektedir. Ancak son dönemlerde, Aile Akademisi Derneğinin ve muhafazakâr söylemin "güçlü aile" tanımlamasının

Bakanlık politikalarına yansıdığı, hükümet politikalarının muhafazakâr bir çerçevede şekillenmesine katkı sağladığı gözlemlenmektedir.

Toplumsal cinsiyet karşıtı yaklaşımların yaygınlaşması ve hükümet politikalarına yansıması seküler ve feminist kesimlerde kaygı yaratmaktadır. Kadın hakları konusundaki gelinen aşamadan geriye gidiş endişesi yaşanmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet kavramı ile feminizmin içerisine sonradan entegre edilen LGBTİ+ haklarından da taviz verilmek istenilmemektedir. Trans dışlayıcı feminizmi(TERF) bundan ayrık tutmak yerinde olacaktır.(Serana, J. 2020)

Türkiye'deki aile politikalarındaki muhafazakâr tutum, kadın ve erkek fıtratına dayanan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dini, milli ve kültürel değerler çerçevesinde kutsallaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum feminist yaklaşım tarafından eleştirilmektedir. (Sabancılar E.S. & Özdemir, N.E. 2024) KADEM'in de Aile Akademisi Derneği gibi aile konusuna hassas olduğu, feminist söylemlere karşı durarak ailenin güçlendirilmesi ve neslin korunması gerektiği konusunda hemfikir olduğu görülmektedir.

Öte yandan; feminist kesimlerce muhafazakâr yapılanmaların kadın erkek konularındaki yaklaşımı, toplumsal cinsiyet ve aileye ilişkin tespit, değerlendirme ve önerileri günlük yaşam açısından pratik ve gerçekçi bulunmamaktadır. Feminist çevrelerde, muhafazakârların özlediği ideal aile yapısının artık hayata geçirilemeyeceği, bir metaforla, 'şişeden çıkan cinin yeniden geri sokulamayacağı' (Kandiyoti, 2021) değişik mecralarda ifade edilmektedir. Buna karşılık muhafazakâr söylem, bu eleştirilere güçlü bir şekilde karşı çıkmakta; kadın hakları adı altında kadının köleleştirildiğini savunarak, ailenin korunması ve güçlendirilmesinin zorunlu olduğu, hatta geleceğin teminatı için 'şişeden çıkan cinin yeniden geri sokulmasının' elzem olduğu konusunda kararlı görünmektedir.

Kaynakça

Aile Akademisi. (2015). Eşcinsellik Amerika'da nasıl normalleştirildi? 6 aşamalı stratejik plan. https://aileakademisi.org/escinsellik-amerikada-nasil-normallestirildi-6-asamali-stratejik-plan-2/

Aile Akademisi.(2016) Türkiye'de ve dünyada kadına şiddet (PDF). https://aileakademisi.org/research-for-violence-against-women-in-turkey-and-in-the-world-ingilizce-ve-turkce-ozet/

Aile Akademisi. (2019a). İstanbul Sözleşmesi ile ilgili kafa karıştıran 10 soru 10 cevap. https://aileakademisi.org/istanbul-sozlesmesi-ile-ilgili-kafa-karistiran-10-soru-10-cevap/

Aile Akademisi. (2019b). 10 maddede İstanbul Sözleşmesi neden iptal edilmelidir? https://aileakademisi.org/10-maddede-istanbul-sozlesmesi-neden-iptal-edilmelidir/

Aile Akademisi. (2020a). 10 maddede toplumsal cinsiyet eşitliği nedir? https://aileakademisi.org/10-maddede-toplumsal-cinsiyet-esitligi-nedir/

Aile Akademisi. (2020b). İstanbul Sözleşmesi tartışmalarında sık kullanılan 14 manipülasyon https://aileakademisi.org/wpcontent/uploads/2022/01/istanbul_sozlesmesi_tartismalarinda_sik_kullanilan_14_manipulasyon_4.pdf

Aile Akademisi. (2020c). İstanbul Sözleşmesine karşı çıkanlar hakkında 10 yanlış iddia. https://aileakademisi.org/istanbul-sozlesmesine-karsi-cikanlar-hakkinda-10-yanlis-iddia/

Aile Akademisi. (2021 Mart). Akademik yakınma çalışmaları ve bilimin yozlaştırılması.(PDF) https://aileakademisi.org/wpcontent/uploads/2022/01/akademik_yakinma_calismalari.pdf

Aile Akademisi. (2023a). Projeler. https://aileakademisi.org/projeler/

Aile Akademisi. (2023b). Basın açıklamaları. https://aileakademisi.org/basin-aciklamalari/

Balcı, M. (t.y.). Türk Ceza Kanunu ve eşcinsellik. https://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/tce/282-.pdf

Boşanmış Babalar Platformu. (2024) Boşanmış Babalar Platformu. https://bosanmisbabalarplatformu.wordpress.com/

Büyük Aile Platformu. (2023a). Büyük Aile Platformu kuruldu. https://www.buyukaileplatformu.org/buyuk-aile-platformu-kuruldu/

Büyük Aile Platformu. (2023b). Hakkımızda.

https://www.buyukaileplatformu.org/hakkimizda/
Büyük Aile Platformu. (2023c). Üyeler.
https://www.buyukaileplatformu.org/uyeler/
Büyük Aile Platformu. (2024). Buluşmalar.
https://www.buyukaileplatformu.org/bulusmalar/
Ceylan, E. (2022). İstanbul Sözleşmesi bağlamında Türkiye'de muhafazakâr kesimin toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmaları (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi).
Çayır K. (2014). CEDAW inceleme raporu.
https://aileakademisi.org/cedaw- inceleme-raporu/
Dilipak, A. (2024). AKP'nin papatyaları davasında son durum. Tevhid haber.
https://www.tevhidhaber.com/abdurrahman-dilipak-akpnin-papatyalari-davasinda-son-durum-162534h.htm
https://www.youtube.com/watch?v=EqZ2TBhdsOU&t=6663s
Gültekin, M. (2013). Aile niçin dağılıyor? İstanbul Sözleşmesi. Erişim adresi:
https://istanbulsozlesmesi.org/wp-content/uploads/2022/08/aile-nicin-dagiliyor-yazisi- ve-istanbul-sozlesmesi.pdf
Gültekin, M. (2013). Aile politikaları ve İstanbul Sözleşmesi
https://aileakademisi.org/wp-content/uploads/2023/05/AILE-AKADEMISI- aile_politikalari_ve_istanbul_sozlesmesi.pdf
Gültekin; M. ((2014). Bilimsel araştırmalarda kadın-erkek farklılıkları.
https://aileakademisi.org/bilimsel-arastirmalarda-kadin-erkek-farkliliklari/
Günaydın, A. & Aşan, E. (2020). Alev Özkazanç'la söyleşi. Feminist Yaklaşımlar, 41, Avrupa'da ve Türkiye'de yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler üzerine.
https://feministyaklasimlar.org/sayi-41-sonbahar-2020/avrupada-ve-turkiyede-yukselen- toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketler-uzerine/
KADEM. (2015a). Kezban Hatemi ile Kadın ve Adalet söyleşisi yapıldı.
https://kadem.org.tr/kezban-hatemi-ile-kadin-ve-adalet-soylesisi-yapildi/
KADEM. (2015b). Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi sonuç bildirgesi.
https://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/
KADEM. (2019a). KADEM hakkındaki iddialara basın açıklamasıyla cevap verdi.
https://kadem.org.tr/kadem-hakkindaki-iddialara-basin-aciklamasiyla-cevap-verdi/
KADEM. (2019b). KADEM'den sosyal medyadaki eleştirilere yanıt
https://www.youtube.com/watch?v=CJHaw30iYts
KADEM. (2021a). Kadın Haklarına Dair İlkeler Bildirgesi.
https://kadem.org.tr/kadin- haklarina-dair-ilkeler-bildirgesi/
KADEM. (2021b). İstanbul Sözleşmesi'nin feshi
https://kadem.org.tr/istanbul-sozlesmesinin feshi/
KADEM. (2022a) Kadın ve Adalet Zirvesi.
https://kadem.org.tr/kadin-ve-adalet-zirvesi/
KADEM. (2022b). Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi Sonuç Bildirgesi.
https://kadem.org.tr/toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi-sonuc-bildirgesi/
KADEM. (2023a). Hakkımızda.
https://kadem.org.tr/hakkimizda/
KADEM. (2023b) 1. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi.
https://kadem.org.tr/1-toplumsal-cinsiyet-adaleti-kongresi/
KADEM. (2023c) KADEM Kadın Araştırmaları Kongresi.
https://kadem.org.tr/9-kadin-arastirmalari-kongresi-sivil-toplum-ve-kadin/
KADEM. (2023d). BM Kadının Statüsü Komisyonu 67. oturumu.
https://kadem.org.tr/bm-kadinin-statusu-komisyonu-67-oturumu-2/
KADEM. (2023e). KADEM Hindistan'da düzenlenen W20 toplantısındaydı.
https://kadem.org.tr/kadem-Hindistanda-duzenlenen-w20-toplantisindaydi/
KADEM. (2023f). İTİCÜ'de toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın paneli düzenlendi.
KADEM. (2024). 10. Kadın Araştırmaları Kongresi bildiri çağrısı.
https://kadem.org.tr/10-kadin-arastirmalari-kongresi-bildiri-cagrisi/
Kadın Araştırmaları Dergisi. (2016). Hakkında.
https://kadinarastirmalari.com/hakkinda/

Kat, V. Cinsiyet Farklılıkları Üzerinden Ayrımcılık Üretmek.
Kandiyoti, D.(2021).Deniz Kandiyoti ile söyleşisi. Kadın hareketine yeni tehditler:Ne yapmalı http://esitlikicinkadinplatformu.net

Özipek, B. B. (2011). Muhafazakârlık: Akıl, toplum, siyaset (4.baskı). Timaş Yayınları.
Özkazanç, A. (2020). Avrupa'da ve Türkiye'de yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler üzerine. Feminist Yaklaşımlar, 41. https://feministyaklasimlar.org/sayi-41-sonbahar-2020/avrupada-ve-turkiyede-yukselen-toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketler-uzerine/
Resmî Gazete. (2021, 20 Mart, Sayı:31429). Cumhurbaşkanı kararı ile İstanbul Sözleşmesinden çekilme (Karar No: 3718). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/03/20210320-49.pdf
Sabancılar Eren, S., & Özdemir, N. E. (2024). Aile politikaları ekseninde Türkiye'de yeni muhafazakârlık ve sosyal refah muhafazakârlığı. (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi) 14(2), 637-657. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1271634
Serana, J. (2020). Transfobi, TERF'ler ve translardan bihaber ana akım feministler üzerine düşünceler. https://velvele.net/2020/08/19/transfobi-terfler-ve-translardan-bihaber-ana-akim-feministler-uzerine-dusunceler/
Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi SEKAM. (2016a). Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politika uygulayan ülkelerde kadın ve aile. https://www.sekam.com.tr/sayfa.php?detay=toplumsal-cinsiyet-esitligine-dayali- politika- uygulayan-ulkelerde-kadin-ve-ai%CC%87le
Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi SEKAM. (2016b). Kadın ve şiddet. https://www.sekam.com.tr/sayfa.php?detay=kadin-ve-siddet
Şahin, M. (2020 Eylül). Dünyada toplumsal cinsiyet karşıtı (anti-gender) hareketler. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(3), 654-670. https://doi.org/10.32709/akusosbil.736397
Şahin, M. & Gültekin; M. (2013). Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı politika uygulayan ülkelerde kadın ve aile. https://aileakademisi.org/arastirma-toplumsal-cinsiyet-esitligine-dayali-politika-uygulayan-ulkelerde-kadin-ve-aile/
Şahin, M. & Gültekin; M. (2016). Türkiye'de ve dünyada kadına şiddet (PDF). https://aileakademisi.org/wp-content/uploads/2023/05/AILE-AKADEMISI-turkiyede_ve_dunyada_kadina_siddet.pdf.
Türkiye Aile Platformu. (2023a). Hakkımızda. https://turkiyeaileplatformu.com/index.php/hakkimizda/
Türkiye Aile Platformu. (2023b). İç Tüzük. https://turkiyeaileplatformu.com/index.php/ictuzuk/
Türkiye Aile Platformu. (2023c). Üyeler. https://turkiyeaileplatformu.com/index.php/category/uyeler/

CELAL AL AHMED'İN *ZEN-İ ZİYADİ* ADLI ESERİ BAĞLAMINDA İRAN EDEBİYATINDA KADIN TEMSİLLERİ
REPRESENTATIONS OF WOMEN IN IRANIAN LITERATURE IN THE CONTEXT OF JALAL AL AHMAD'S WORK *ZAN-E ZİADİ*

Dr. Öğr. Üyesi, Ayşe SOSAR, Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
aysesosar@sakarya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-4288-0459

Özet

Bir ülkenin kültürünü o ülkenin edebiyatı aracılığıyla tanımak mümkündür. Zira edebiyat şiir roman, öykü ve diğer türleriyle toplumların normlarını, değerlerini veya anti değerlerini yansıtan bireylerin sosyal yaşamdaki statüleri, rolleri, sorunları ve çatışmalarını gözler önüne seren bir ayna gibidir. Bununla birlikte toplumun temel yapı taşlarından biri olan kadının bu aynadaki yansıması tarih boyunca belirsizlik ve görünmezlik halesi içerisinde olmuş kadınların edebiyat dünyasındaki varlıkları belirli roller ve davranış biçimleriyle sınırlı kalmıştır. Doğu edebiyatının en güçlü temsilcilerinden biri olan İran edebiyatı da ne yazık ki genel olarak eril perspektife sahiptir ve bu edebiyatta kadın, günümüz tabiriyle "ikinci cins" olarak tanımlanmıştır. Kadınların İran edebiyatındaki temsilleri farklı zamanlara göre değişiklik göstermekle birlikte çoğunlukla çelişkili ve zıt şekillerde betimlenerek klişeleşmiş rol ve görevlerle tasvir edilmiştir. Bu roller genellikle idealize edilmiş ve toplumsal norm ve beklentilere uygun olacak şekilde yansıtılmıştır. Bazen bir sevgili veya anne rolünde, aşkın ve güzelliğin sembolü olarak görülmüş, kalbi aşk ve sevgiyle dolu koruyucu, huzur veren, saf, zarif ve melekvari bir figür olarak tasvir edilmiştir. Bazen de oldukça şeytani, kötü ve uğursuz hasletlerle resmedilerek aldatıcı, hain, acımasız ve zalim bir karaktere sahip, toplumsal norm ve değerlerle uyuşmayan, zararlı varlıklar olarak genellikle erkek karakterlerin başını belaya sokan ve onların sorun ve sıkıntıların yegane kaynağı olarak betimlenmiştir. Kadınlar tarih boyunca erkeklerle eşit bir şekilde her alanda omuz omuza varlık göstermelerine rağmen edebi ve tarihsel anlatılarda genellikle göz ardı edilmiş, tarihsel süreçteki serüvenleri yalnızca erkeklerle ilgili metinler ve erkeklerin çerçevesini çizdiği konular aracılığıyla yansıtılmıştır. Bu görünmezlik halesi ancak 20. yüzyıla gelindiğinde kırılmaya başlanmış ve bu dönemde yaşanan toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik değişim ve dönüşümler sunucunda toplumun bilinçlenmesiyle birlikte yazarlar özellikle de kadın yazarlar, kadınların bireysel ve sosyal rolleri ve konumlarına ilişkin yaklaşımlar sergileyebilmişlerdir. Bu yazarlar edebi metinlerdeki eril söylemi gözden geçirmeye ve toplumsal bakış açısını köklü bir şekilde değiştirmeye çalışmışlardır ki bunun sonucunda kadın karakterler daha gerçekçi daha derin, güçlü ve çok boyutlu bir şekilde ele alınmaya başlamıştır. İran edebiyatının önde gelen isimleri özellikle roman ve öykü yazarları, kadınların toplumsal rol ve görevlerini, mücadelelerini ve bireysel kimliklerini derinlemesine araştırmaya yönelerek onları daha görünür kılmaya çalışmışlardır. Bu yazarlardan biri de Celal Al Ahmed'tir.

Celal Al Ahmed (1923-1969), İran edebiyatında oldukça önemli bir yazar ve aydındır. Onun genellikle yanlış Batılılaşma, kültürel çatışmalar ve toplumsal-siyasi eleştiri temaları etrafında şekillenen eserlerinde kadınların özellikle sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı durumda olan kadınların önemli bir yeri vardır. Al Ahmed, eserlerinin çoğunda İran toplumundaki kadınların yaşadığı zorluklara dikkat çekmiş onlara yönelik toplumsal baskıları açık bir şekilde yansıtarak ataerkil toplumun, geleneksel aile yapısının ve kültürel normların kadınlar üzerindeki etkilerini eleştirel bir bakışla sunmuştur. Eserlerindeki kadınları genellikle toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliğe boyun eğen pasif ve edilgen karakterler olarak tasvir eden Al Ahmed, bu karakterler aracılığıyla toplumsal sorunları ve çözüm önerilerini dile getirmiştir. Al Ahmed'in, toplumsal normlar ve geleneksel değerleri eleştirdiği ve bu normların kadınların hayatlarını nasıl şekillendirdiğini yansıttığı *Zen-i Ziyadi* (Fazlalık Kadın) adlı eserindeki üç öykünün ele alındığı bu çalışmada, İran'da kadının aile ve toplum içindeki yeri ve rolü incelenmiş, toplumsal cinsiyet normlarının kadınların hayatını nasıl etkilediği ve onları ne tür sorunlarla baş başa bıraktığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bulgular, söz konusu eserdeki kadın temsillerinin bireysel ve toplumsal güçten yoksun her daim erkeklerin yardım ve korumasına muhtaç olan; bir kurban rolünde bireysel ve toplumsal baskılara maruz kalan, hakları ihlal edilen ve mağdur

edilen figürler şeklinde sunulmak suretiyle toplumsal adaletsizliğin ve eşitsizliğin sembolü olarak yansıtıldığını ve bu yolla yazarın toplumsal değişim, adalet ve eşitlik konusuna dair önemli bir bakış açısı ortaya koyduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern İran Edebiyatı, Kadın Temsilleri, Celal Al Ahmed, Zen-i Ziyadi.

Abstract

It is possible to understand a country's culture through its literature, as literature through its forms such as poetry, novels, stories, and other genres serves as a mirror reflecting the norms, values, or counter-values of societies. It highlights individuals' statuses, roles, problems, and conflicts within social life. However, the reflection of women, one of the fundamental building blocks of society, in this mirror has historically been shrouded in uncertainty and invisibility. Women's presence in the literary world has often been confined to specific roles and behavioral patterns. Iranian literature, one of the strongest representations of Eastern literature, regrettably adopts a predominantly male-centered perspective. Women have been traditionally defined as the "second sex" within this literature. Although women's representations in Iranian literature have varied across different periods, they have mostly been depicted in contradictory and stereotypical roles. These roles were typically idealized and presented in accordance with social norms and expectations. Women were sometimes portrayed as lovers or mothers, representing symbols of love and beauty figures who are protective, peaceful, pure, delicate, and angelic, with hearts full of love and affection. At other times, they were depicted in stark contrast as deceitful, malicious, and ominous beings who did not conform to social norms and values. These figures were often seen as the source of trouble for male characters, painted as treacherous, cruel, and relentless figures, representing harmful entities that led men into difficulties. Despite women standing shoulder to shoulder with men in all areas of life throughout history, their stories in literary and historical narratives have often been overlooked. Their adventures in the historical process were usually only reflected through texts related to men and the topics defined by male perspectives. This veil of invisibility began to break in the 20th century. As a result of social, political, cultural, and economic changes and developments during this period, authors, particularly female writers, began to express approaches toward the individual and social roles and positions of women. These writers sought to reexamine the male-dominated discourse in literary texts and to fundamentally alter societal perspectives. Consequently, female characters began to be portrayed in a more realistic, deep, strong, and multidimensional manner. Leading figures in Iranian literature, especially novelists and short story writers, sought to make women more visible by deeply exploring their societal roles, responsibilities, struggles, and individual identities. One such writer is Jalal Al Ahmad.

Jalal Al Ahmad (1923–1969) is an important writer and intellectual in Iranian literature. His works, which often revolve around themes of misguided Westernization, cultural conflicts, and socio-political critique, prominently feature women, particularly those who are socio-economically disadvantaged. In most of his works, Al Ahmad draws attention to the difficulties faced by women in Iranian society, reflecting the social pressures placed on them and critically examining the effects of patriarchal traditions, family structures, and cultural norms on women. Al Ahmad typically portrays women in his works as passive and submissive characters who endure social injustice and inequality. Through these characters, he expresses societal problems and suggests solutions. In this study, which examines three stories from Al Ahmad's work *Zan-e Ziadi* (*The Unwanted Woman*), the role and status of women in Iranian society and family life are analyzed. The study aims to uncover how gender norms shape women's lives and the challenges they face. The findings reveal that the representations of women in this work are of individuals deprived of both personal and social power, who are constantly in need of male assistance and protection. They are depicted as victims subjected to personal and societal oppression, with their rights violated, serving as symbols of social injustice and inequality. Through this portrayal, the author provides a critical perspective on societal change, justice, and equality.

Keywords: Modern Iranian Literature, Women Representations, Jalal Al Ahmad, *Zan-e Ziadi*.

Giriş

Toplumların gelişim süreci, toplumun temel yapı taşlarından biri olan kadınların farklı dönemlerdeki durumlarının değişken olduğunu göstermektedir. İran tarihine baktığımızda geçmişte İran'ın toplum yapısının, diğer Doğu toplumlarında hatta Batı'da olduğu gibi kadınların sosyal alanda varlık göstermelerine ve etkin rol ifa etmelerine olanak sağlayacak koşullara sahip olmadığını bu durumun hem antik dönem (İslam öncesi) hem de İslam sonrası dönemlerde nadir istisnalar dışında aynı şekilde olduğunu gözlemleyebiliriz.

İran tarihinin modern döneminin başlangıcı sayılan Kaçarlar döneminde (1794-1925) sosyal hak ve özgürlükten mahrum olan kadınlara dair dolaylı olarak bile bir konu ve bahse rastlanmamaktadır. Ancak Meşrutiyet devrimi ve sonrasında yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte kadın konusu dikkat çekici bir şekilde ele alınmış bu dönemden itibaren de kadın ve erkeğin toplumsal hayatta eşit konum ve değerde olması için çeşitli çabalar yürütülmüştür (Aryenpur,1374, s.4-8). Bu çabalar arasında, edebi eserleriyle konuya eğilen ve duyarlılık gösteren şairler ve yazarlar da bulunmaktadır ki Celal Al Ahmed bunlardan biridir.

İran edebiyatında kadın temsillerinin incelenmesi, İranlı kadınların farklı dönemlerdeki konum ve koşullarının anlaşılmasında önemli bir yoldur. Zira insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan sanat ve edebiyat, bireylerin ve toplumların duygusal ve düşünsel yanlarını ifade eden bir araç olmuştur. Sanat ve Edebiyat, yalnızca estetik bir faaliyet değil aynı zamanda sosyal gerçekliklerin yansıtıldığı toplumsal normaların, değerlerin ve ideallerin şekillendiği bir alandır. Dolayısıyla tarihin belirli bir dönemindeki kadınların durumunu anlamak için o dönemin eserlerini incelemek önemlidir. Bundan hareketle bu çalışmada İran edebiyatının 1940 ve 1950'li yıllarına denk gelen dönemindeki kadın temsilleri, Celal Al Ahmed'in *Zen-i Ziyadi* adlı öykü kitabındaki *Semenu Pezan* (Semeni Pişirinler), *Hanum-i Nüzhetü'd-devle* (Nüzhet'üd-devle Hanım) ve kitaba adını veren *Zen-i Ziyadi* (Fazlalık Kadın) adlı üç kısa öyküsü üzerinden incelenmiştir.

1. Celal Al Ahmed ve İran Edebiyatındaki Yeri

1923-1969 yılları arasında yaşayan Celal Al Ahmed, İran edebiyatında hem bir yazar hem de düşünür olarak önemli bir yere sahiptir. Aydın kimliği, eserleri ve düşünceleriyle İran toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel yapısını derinlemesine eleştiren ve sorgulayan bir perspektif sunan Al Ahmed, İran edebiyatının ve düşünce hayatının şekillenmesinde büyük bir rol oynamış hem edebi eserleriyle hem de siyasi duruşu ve mücadelesiyle günümüzde de en çok konuşulan ve tartışılan bir yazar olmuştur.

Yazın hayatına çeşitli dergilerde yayınlanan kısa öyküleriyle başlayan Al Ahmed, kariyerini romancı, hikayeci, eleştirmen, araştırmacı ve seyyah kimlikleriyle sürdürmüştür. Fikri ve edebi eserlerinde Batılılaşma, modernleşme, kimlik ve kültür temalarını sıkça işleyen Al Ahmed, Doğu toplumlarının ez cümle İran'ın geri kalmışlık sebeplerini ve Batı kültürünün İran toplumun üzerindeki etkilerini analiz etmiş bu nüfuzun tehlikelerine dikkat çekmiştir. Batılılaşmanın birey ve toplum üzerindeki etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla ele alan Al Ahmed, "Öze Dönüş" kavramıyla sloganlaşan İslami-milli tarihi köklere ve kültürel değerlere geri dönüşün önemini vurgulayarak İran halkını kendi özlerini ve kimliklerini yeniden keşfetmeye teşvik etmiştir (Filegeri, 1390, s. 58; Mir Abidini,1383, s.254).

İran edebiyatının çok yönlü ve üretken yazarlarından biri olan Celal Al Ahmed, siyasi-toplumsal görüşleri ve faaliyetleri nedeniyle hayatı boyunca çeşitli baskı ve kısıtlamalara maruz kalmış ancak düşünce ve görüşlerini eserlerine yansıtmaktan çekinmemiştir (İstilami, 2535, s.206). Al Ahmed, toplumsal ve siyasi konulara duyarlılığı, sorunları derinlemesine analiz etmesi ve gerçekçi anlatım tarzı, dili ve üslubuyla İran edebiyatında yeni bir bakış açısı oluşturmuş sonraki nesil yazarlar üzerinde büyük bir etki bırakarak birçok yazarın ilham kaynağı olmuştur (Hukuki,1377, s.118). İran edebiyatında hem tematik derinliği hem de dilsel ustalığıyla önemli bir yere sahip olan Al Ahmed'in eserleri sadece edebi yönleriyle değil aynı zamanda toplumun sosyo-politik ve kültürel yapısını anlamak için de önemli ve değerli kaynaklardır (Ekberi, 1382, s, 100; Yahakki, 1379, s. 268).

2. Zen-i Ziyadi ve Kadın Temsilleri

Zen-i Ziyadi; "Semenu Pezan" (Semenu Pişirenler), "Hanum-i Nüzhetü'd-devle" (Nüzhetü'd-devle Hanım), "Defterçe-i Bime" (Sigorta Defteri), Akkas-i ba Ma'rifet" (Vefalı Fotoğrafçı), "Hodadad Han", "Dozd Zede" (Hırsızlık Mağduru), "Ca Pa" (Ayak İzi) "Meslul" (Veremli) ve kitaba adını veren "Zen-i Ziyadi" (Fazlalık Kadın) adlı dokuz kısa öyküden oluşan 1940'lar ve 1950'lerin yaşamından kesitlerin yer aldığı ve okuyucuda oldukça nostaljik ve samimi duygular bırakan bir öykü kitabıdır. Yapı ve tema açısından çeşitlilik gösteren bu öykülerin bir kısmı mizahi özellik taşırken (Hanum-i Nüzhetü'd-devle, Akkas-i ba Ma'rifet, Hodadad Han) bir kısmı yazarın günlük yaşamından izler taşıyan birer anlatı gibi görünmekte (Defterçe-i Bime, Dozd Zede, Meslul) bir kısmı da (Semenu Pezan, Hanum-i Nüzhetü'd-devle ve Zen-i Ziyadi) kadın temalı olup kadınların, yaşadıkları dönemin toplumsal koşullarına nasıl ayak uydurdukları, geleneksel rollerinin sınırlılıkları ve bu rollerin getirdiği zorlukları derinlemesine incelemektedir. Kadınlar, bu hikayenin varlıklı-özgür ve bağımlı-geleneksel olmak üzere iki farklı ve birbirine zıt sosyal tabakadan oluşmakla birlikte her ikisi de benliğini yitirmiş grubunu temsil etmektedir (Rahimiyan, 1380, s.144). Söz konusu öykülerden mizahi özellik taşıyanlar bireysel ve toplumsal eleştirileri barındırırken günlük yaşamdan kesitler sunanlar yazarın oldukça sade ve gerçekçi bir üslupla aktardığı gözlem ve deneyimlerinden oluşmaktadır. Bu çeşitliliğin, okuyucuya farklı bakış açıları sunarak hem eğlenceli hem de düşündürücü bir okuma deneyimi sağladığını söylemek mümkündür.

Celal Al Ahmed, kadını odağa aldığı *Semenu Pezan, Hanum-i Nüzhetü'd-devle* ve *Zen-i Ziyadi* hikâyelerinde geleneksel aile yapısı ve toplumsal-kültürel normların kadınlar üzerindeki etkilerini ele alarak bu normların kadınların hayatını nasıl şekillendirdiğini göstermiştir. Erkek egemen İran toplumunda kadınların erkeklere kıyasla eşit olmayan yaşam koşulları ve haklarının ve bu eşitsizliğin kadınlar üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyerek okuyucuya geniş bir perspektif sunan bu öyküler, modern İran edebiyatında konuyla ilgili eserler arasında önemli bir yere sahiptir.

I. Semenu Pezan ve Meryem

Semenu Pezan öyküsü Meryem adında bir kadının bekâr kızları, eş, dost ve akrabalarıyla İranlıların Bahar mevsimine has adak geleneklerinden biri olan olan semenu (çimlendirilmiş buğdaydan yapılan bir çeşit tatlı) pişirip dağıtma sürecindeki birkaç saatlik zaman dilimini anlatmaktadır. Celal Al Ahmed, bu süreçte Meryem başta olmak üzere Amcakızı ve Şeker Teyze gibi hikayede yer alan diğer kadınları tanıtır ve onların sorunlarına değinir. Adak niyetinin ve dileğinin kabul edilmesi için Hz Fatıma'nın vefat yıldönümüne denk getirilen Semenu pişirme ritüeli Meryem'in genç rakibesi olan kumasının doğumuyla çakışır ve hikayenin sonunda okuyucu Meryem'in, önceki yıllardan daha fazla miktarda semenu pişirmesinin hamile olan kumasının çocuğunu düşürmesiyle ilgili bir dilek olduğunu anlar.

Hikaye, İranlı geleneksel bir ailede yaşayan kadınların sorunlarını mizahi bir dille ortaya koymaktadır. Meryem'in ve kız kardeşinin en büyük sorunu, kocalarının üzerlerine getirdiği kumalarıdır. Meryem'in kocası Hacı Abbaskulu, altı çocukları olmasına rağmen genç bir kadınla evlenmiş ve onunla yaşamaktadır. Meryem ile Amcakızı arasında geçen bir konuşmada, Meryem'in kumasına büyü yaptırdığını ve sabırsızlıkla bu büyünün tesir etmesini yani kumasının bebeğini düşürmesini beklediğini öğreniriz. Hikayenin sonunda tam da adak duasının okunacağı sırada kumanın hizmetçisinin gelişiyle onun bebeğini doğurduğu anlaşılır. Böylece Meryem'in semenu adağıyla ilgili dileği yerine gelmemiş ve arzusu gerçekleşmemiştir.

*Semenu Pezan'*daki cehalet ve batıl inançların etkisi altında kalmış kadın figürleri, ataerkil ideolojinin ve sosyal yapının kadını nasıl bir çaresizliğe sürüklediğini gözler önüne sermektedir. Bu hikayede, hayatlarını erkeklerin gölgesi altında sürdürmek zorunda olan kadınların, bağımlı oldukları eşlerini ellerinde tutmak ve yuvalarını korumak için başvurdukları büyü ve sihir gibi batıl inançlar dikkat çekmektedir. Ana karakter olan Meryem, cehalet ve bilgisizlik içerisinde geleneksel bir hayat sürerken hurafelerin ve batıl inaçların yoğun etkisi altındadır.

Meryem, altı çocuğu olmasına rağmen kocasını ikinci bir eş almaktan alıkoyamadığı için çaresiz ve umutsuzca bir çözüm arayışına girer ve hamile olan kuması ve dünyaya getireceği çocuktan

kurtulmak için adak adar. Adağı, Hz Fatıma'nın vefat yıldönümüne denk gelen günlerde geleneksel bir helva çeşidi olan semenu pişirip dağıtmaktır. Bununla da yetinmez ve yaptırdığı büyüyle kumasının bebeğini düşüreceğine inanarak sabırsızlıkla o günü bekler. Bu büyü, kendisi tarafından kumanın evindeki su deposuna atılmıştır ki yazarın mizahi bir dille anlattığı bu eylem, sadece bir kadın karakterin hikayesini değil aynı zamanda toplumun derinlerindeki cinsiyet eşitsizliği ve batıl inançların sonuçlarını sorgulayan güçlü bir sosyal eleştiri niteliği taşımaktadır.

- Doğru söyle Amcakızı, içine ne koydun.
- Amcakızı nargilesinin marpucunu ağzından çıkardı ve gözlerini kısarak Meryem'e:
- Neden sordun? Söylersem büyü bozulur biliyorsun.
- Üç gün sonra havuzlarındaki balıkların hepsi öldü de o yüzden.
- Canın sağolsun. Ne yapalım? Nazarmış balıklardan çıkmış diyelim. Keşke kuman olacak o kadından çıksaymış. Çocuğunu doğurup seni kocanın gözünde beş para etmesi mi iyi yoksa balıkların ölmesi mi?
- Daha da kötüsü ne biliyor musun Amcakızı? Deponun suyunu da boşaltmışlar. Anlamış olmasınlar sakın!?
- Yok be kızım! O büyü bir günde eriyip gitmiştir. Merak etme sen! Ehlibeytin yüzü suyu hürmetine umutların boşa çıkmayacaktır inşaallah. (Al Ahmed, 1371s.38)

Meryem'in, çocuğu olmayan kız kardeşi Şeker Teyze ile Amcakızı arasında geçen diyalog da sadece Meryem'in değil diğer kadın karakterlerin de batıl inançların etkisinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

- Kız! ben sana yüz defa demedim mi bırak bu doktor moktorları? Gel benim yanıma; kırk güne varmaz hamile kalırsın diye!
- Amcakızı ne yapayım daha? (..) Gasilhanede ölünün üstünden atla dedin, atladım. Korkudan ölüyordum az daha. Allah kimsenin başına vermesin. Hâla aklıma geldiğinde titriyorum. Kocana şunu içir, bunu içir dedin; içirdim. Günde kırk tane yumurta tohumu bulmak kolay mı sanıyorsun? Hem de bir hafta boyunca. Mahallenin bakkalı çakkalı bir yana çarşıdaki kebapçıların müşterileri bile tanıyordu artık beni. Ne dediysen yaptım ama olmadı ne yapayım? (s.35).

Öyküde kadınların büyü ve sihire yönelmesi eril tahakküm altında karşı karşıya kaldıkları sıkıntı ve çaresizliğin üstesinden gelme çabalarının bir yansımasıdır. Ancak bu çabalar onları çözüme götürmediği gibi daha da çaresiz ve umutsuz bir duruma sokar. Yazar, kadınların dini bir ritüeli yerine getirirken bile dua, zikir ve münacat yerine büyü ve sihire sarılmalarını daha da vahimi iyi bir ameli kötü bir niyetle gerçekleştirme yönünde sergiledikleri cehaleti gözler önüne sererek onları bu duruma iten nedenleri eleştirmekte ve sorgulamaktadır (Hüseyni,1371, s. 90).

Baba ve eşlerin, kadınların ve kız çocukların üzerindeki tahakküm alanının bir diğerini de Meryem ile Zübeyde Teyze arasında geçen diyologda görmek mümkündür. Bu diyalog, geleneksel bir aile yapısında geçen ve kadınların evlilikle ilgili düşüncelerini yansıtan bir sohbeti tasvir etmektedir. Meryem, evlilik çağındaki kızına uygun bir koca bulma konusunda umutsuz bir tavır sergilemekte ve kendi geçmiş hayatını örnek vermektedir:

- Meryem Hanım! evlenme çağına gelen kızın için ne yapmayı düşünüyorsun?
- Ne düşünebilirim ki Teyze? Bekliyor kısmetini işte. Biz de öyle yapmadık mı? Babamızın evinde oturup bekledik ta ki adamın biri çıkagelip elimizden tutup götürene kadar. Yine de helal olsun bize ki en azından kızımızın üç sınıf da olsa ders okumasına izin verdik. Bizimkiler bu kadarını bile yapmadı bizler için.
- Ah be kızım! Dua et. İnşallah kısmeti açık olur. Bu zamanda okul bitirenler bile koca bulamıyor. Demek istediğim, eğer eli ayağı düzgün, temiz biri çıkacak olursa, bu yeni moda bahanelerle kızının kısmetini kaçırma (s.38).

Yukarıdaki alıntı toplumsal cinsiyet rolleri, evlilik beklentileri ve aile içindeki dinamikler üzerine derin bir bakış sunmaktadır. Genç kızların eğitim hakkından mahrum bırakılması, evlenecekleri kişiyi seçememesi ve kaderine razı bırakılması, bireysel özgürlüklerinin kısıtlı olduğuna işaret etmektedir. Yazar, Meryem'in ağzından, kendi kızlarına sunduğu imkanların, geçmişte kendisine sunulanlardan

daha iyi olduğunu aktararak bir taraftan geçmişteki eksiklikleri eleştirirken diğer taraftan toplumsal değişimi ve nisbi de olsa kadınların eğitiminde yaşanan ilerlemeyi göstermektedir. Bu diyalog aynı zamanda kadınların evlilik süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ve sosyal baskıları da dile getirmekte ve kadercilik anlayışıyla kızlar için planlanan tek geleceğin evlilik olduğunu vurgulamaktadır.

Semenu Pezan, ataerkil bir toplumda kadınların maruz kaldığı baskıyı, haksızlığı ve seslerini çıkaramama durumunu ele almaktadır. Kadınlar, erkeklerin hakimiyeti altında oldukları için itiraz etme cesaretini bulamamaktadırlar. Bu da onların kendi aralarında bir kıskançlık ve rekabet yaşamalarına neden olarak birbirleriyle olan ilişkilerini daha karmaşık ve sorunlu bir hale getirmektedir. Kızların, talihlerinin açılmasını beklemeleri ve kadınların çocuk sahibi olma ve hayatlarını kumaları ile mücadeleye adamaları, toplumun kadınlar üzerindeki baskısını ve onların mevcut koşullarını koruma stratejilerini yansıtmaktadır. Bu arada hikayede yer alan Amcakızı karakteri, kadınların kendi içindeki dayanışmayı ve sorunlara çözüm arayışlarını temsil etmesi açısından önemlidir. Her ne kadar bu çözümler, batıl inançlar etrafında şekillenmiş ve matlup sonuçlar doğurmamış olsa da (Hami Dust, 1386, s.103).

Semenu Pezan'da başta Meryem olmak üzere tüm kadın karakterler annelik rolleriyle; yaşamları evin içiyle sınırlı ve ev işleriyle uğraşan (s.23) dedikodu yapan ve birbirini çekiştiren (s.25), geleneksel kadın temsilleridir. Ekonomik olarak kocalarına bağımlıdırlar ve o şekilde yetiştirilmişlerdir. Ne okul okumuşlardır ne de bir meslek sahibidirler. Çalışan iki kadın profili vardır onlar da evin hizmetçileridir. Eğitimsizlik, cehalet ve ekonomik bağımlılık, bahsi geçen kadınların toplumsal hayatta sergiledikleri pasif rollerin nedeni olarak açıklanmaktadır.

II. Hanum-i Nüzhetü'd-devle

Hanum-i Nüzhetü'd-devle, Pehlevi modernleşmesinin alafranga kadın tipi olan Nüzhetü'd-devle'nin hayatı ve evliliklerinin anlatıldığı bir hikayedir. Hikayeye Nüzhetü'd-devle'yi tanıtarak başlayan Al Ahmed, onun yaşam öyküsünü oldukça alaycı bir dille aktarır. Tahran eşrafından bir ailenin kızı olan Nüzhetü'd-devle ilk evliliğini Dışişleri Bakanlığı'nda önemli bir pozisyonda çalışmasına rağmen ileride Bakan olan kayınpederinin girişimleriyle ileride Mazendaran valisi olarak atanacak biriyle yapmıştır. Bu görev değişikliğindeki amaç köylüye ait toprakların tek elde toplanıp mülkiyet haklarının ele geçirilmesi olarak açıklanır ki yazar hikayenin bu bölümü ve diğer bölümlerinde bazı politik göndermelerde bulunarak dönemin politikalarını alaycı bir dil ve üslupla eleştirir.

Mazenderan'da yaşadıkları süre boyunca altı çocuk dünyaya getiren Nüzhetü'd-devle, para ve makam hırsına kapılan kocasının kendisine yeterince ilgi ve sevgi göstermediği ve sıkıldığı gerekçesiyle boşanmaya karar verir ve çocuklarını terkederek babasının evine döner. Kısa bir süre sonra bir subayla ikinci evliliğini yapar. Fakat birkaç ay sonra evlendiği kişinin, iki karısı daha olduğunu anlayınca ondan da boşanır. O, bu evlilikleri hayalindeki ideal eşini bulmak için birer tecrübe olarak görmektedir. Onu bir aşiret lideriyle üçüncü evliliğini yapmaya yönelten de yine bu arayıştır. Nüzhetü'd-devle görkemli bir düğünle tekrar evlenir ancak hırsızların düğün gecesi lüks eşyalar ve antikalarla dolu evlerini boşaltmaları keyiflerini kaçırmıştır. Bir ay geçmeden aynı hırsızlığın tekrarlanması ve bu olaylarda üçüncü kocasının kız kardeşinin parmağının olmasının anlaşılmasıyla bu evlilik de nihayete erer. Ancak Nüzhetü'd-devle, idealindeki eşi eninde sonunda bulacağına inanmakta ve arayışını sürdürmektedir.

Zenginlik içerisinde modern ve konforlu bir evde hayat süren Nüzhetü'd-devle, toplumsal normların ve geleneksel beklentilerin dışında kalan bir kadın figürüdür. Al Ahmed'in, lüks hayata ve eğlenceye düşkün, süslenip gezmekten ve erkeklerle flört edip hayalindeki erkeğe ulaşmaktan başka bir gayesi olmayan tam bir alafranga ve yozlaşmış kadın tipi olan Nüzhetü'd-devle'ye yönelik eleştirisi oldukça alaycı, kınayıcı ve yargılayıcıdır. Nüzhetü'd-devle'nin alafrangalığını ilk olarak süslü ve abartılı kılık kıyafeti, takı ve aksesuarlarıyla gösterir:

Haftada bir güzellik salonuna giderek alın, göz ve dudak çevresindeki kırışıklıklarına masaj yaptırır. Saçlarını yeni gelinler gibi yapar ve tokalarla süsler. Yakası açık tafta gömlek giyer altına da kloş etek. Beyaz eldivenlerini her gün değiştirir. Günde üç saatini aynanın önünde geçirir. On saat uyur ve geri kalan zamanı gezip tozmakla geçirir. (…) Boyu uzun. E tabi bu öyle önemsenmeyecek bir konu değil. Burnu oldukça ince; ama ne bileyim sanki biraz sağ tarafa meyilli gibi. Sakın eğri olduğunu düşünmeyin ha! Asla. Eğri olsa çoktan bir plastik cerraha gidip düzelttirmişti zaten. Sadece biraz… hani

kusur değil de dediğim gibi azıcık sağa meyilli gibi. Sesi de oldukça ince. Konuştuğu zaman kaşlarını çatmaz, güldüğünde dudaklarının çevresi hiç oynamaz. Aylık beş yüz binlik kıyafet ve masaj parası koca bir gülümsemeye feda edilir mi? Küçük ve zarif kulakları var; ama ne yazık ki bu zarif kulaklardan birinin saçlarından dökülen bukleyle kamufle olmasını göze almış durumda. Bukleleri, her gün dişlerini fırçaladığı fırçanın kıllarından daha düzgün ve munazzam. Boynu biraz uzun gibi sanki; ama fularla veya etrafına birkaç kez doladığı kalın gerdanlıklarla kapattığı için pek de anlaşılmıyor (s.44).

Günlerini Tahran'ın zengin muhitlerinin toplantı, balo ve davetlerine katılıp genç erkeklerle flört ederek geçiren Nüzhetü'd-devle'nin tek gayesi hayalindeki ideal eşi bulmak ve yeniden evlenmektir. İdeal eş tanımı ona göre şöyledir: *"Genç ve zengin olmalı. Soğuk ve resmi olmamalı. Devlet memuru olmamalı. Her şeyden önemlisi kapıdan girer girmez tepeden tırnağa karısını öpücüklere boğmalı (...) Saygın bir aileye mensup olmalı, yakışıklı özellikle de mavi gözlü olmalı"* (s.47-50).

Bu pasaj, Nüzhetü'd-devle karakterinin ideal bir eş bulma çabasının ve toplumsal statü arayışının, yaşına ve geçmişine rağmen nasıl devam ettiğini göstermektedir. Üç evlilik yapmış, altı çocuk doğurmuş ve artık bir büyükanne statüsünde olmasına rağmen hâlâ gençlik peşinde koşmaya devam etmesi onun yüzeysel ve maddi değerlere odaklandığını göstermektedir.

Ayda bir korse değiştiriyordu. İsviçre'den, göğüs ölçülerine göre diktirilip getirilmiş çeşit çeşit iç çamaşırları giyiyordu. Elizabeth Arden marka saç ve makyaj ürünleri bir yana her gün, her saat telefon başındaydı. Moda dünyasındaki gelişmeleri takip ediyor yeni çıkan kozmetik ürünleri hakkında bilgiler alıyordu. Gece davetlerinin tümüne gidiyor, kendisi de özel davetler veriyordu. Tatil günlerinde babasının Bakanlık araçlarıyla arkadaşlarını gezdiriyordu (s.48).

Yazara göre, Nüzhetü'd-devle'nin hayatının büyük bir bölümünü estetik kaygılar ve dış görünüşle ilgili ayrıntıların oluşturması, yüzündeki kırışıklıkları gidermek için yaptığı masajlar ve saçlarına olan takıntısı, onun bir kimlik arayışında olduğunu ancak bu arayışın yüzeysel kaldığını göstermenin yanında toplumsal normlar ve geleneklerle olan çatışmasını da yansıtmaktadır. Nüzhetü'd-devle, yaşadığı muhitte kendini kanıtlama ve beğenilme çabası içindeyken aslında kendi kimliğini ve içsel değerlerini göz ardı etmektedir.

Yukarıdaki alıntı, Nüzhetü'd-devle karakterinin alafrangalığının yüzeyselliğini ve taklitçiliğini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Moda takıntısı aynı zamanda onun sosyal statü arayışında olan bir birey olduğunu da göstermektedir. O, Batı mahsülü kıyafetleri ve ürünleri kullanarak sosyetik çevrelerde dikkat çekmeyi amaçlamakta ancak bu onu yüzeysel bir Batılılaşma ve taklitçilikten öteye götürmemektedir. Nüzhetü'd-devle Batılı kadınlarının özelliklerini benimsemeye çalışan, ancak bunu tam olarak başaramayan bir karakter olarak öne çıkmaktadır. Al Ahmed, Nüzhetü'd-devle'yi hayat görüşü, yaşam tarzı, kılık kıyafeti ve davranışlarıyla İran toplumunda kadının geleneksel bağlardan kopuşunun ve moderniteye geçişinin temsili olarak kurgulamıştır. Eserlerinde modernizmi ve Batılılaşmayı çokça işleyen yazar, konuyu bu kez de kadın üzerinden ele alarak kadınların Batılılaşma sürecinde karşılaştıkları özgürlük, lüks ve maddi refahın, onların geleneksel norm ve değerlerden kopuşları üzerindeki etkisini göstererek bu durumun potansiyel bir tehlike oluşturduğuna vurguyla kadınların kendi değerlerine sahip çıkmalarının önemine dikkat çekmektedir. Nüzhetü'd-devle karakteri, bu bağlamda bir sembol olarak öne çıkmakta ve onun üzerinden değerlerini kaybeden ve kimliğini unutan kadınların hâl ve gelecekteki sorunlarına işaret edilmektedir (Hüseyni,1371, s.90-91).

Nüzhetü'd-devle'nin Batılı yaşam tarzına duyduğu ilgi, onu sadece maddi tatmin peşinde koşan bir figür haline getirmektedir. Dini ve milli değerlerden uzaklaşması, onun için bir tür özgürlük olarak görünse de aslında bu durum daha derin bir kimlik krizi ve manevi bir boşluk yaratır. Bu tip kadınların geleneksel değerleri ve normları reddetmeleri bir yandan özgürleşme arzusunu yansıtırken diğer yandan toplumsal ve kültürel bağların zayıflamasına yol açmaktadır. Bu bağlamda Nüzhetü'd-devle gibi figürler, bireysel özgürlük peşinde koşarken, aslında kendi kültürel köklerinden uzaklaşarak yüzeysel bir yaşam tarzına mahkum olmuşlardır (Hüseyni,1371, s.91).

Nüzhetü'd-devle zengin ve özgür ama derinliksiz ve işlevsiz bir kadını temsil etmektedir. Ait olduğu üst sosyal sınıf nedeniyle çalışmaya ihtiyaç duymadığı gibi fikri, siyasi ve sosyal konuların hiçbiriyle de ilgilenmemekte hiçbir faaliyete katılmamaktadır. Sadece bedenden, süsten ve zevkten ibaret, modern ve Batılı yaşam standartları içinde pasifleşen ve edilgenleşen bir kadın tipidir.

III. Zen-i Ziyadi ve Fatma

Bu hikaye, yüzünde su çiçeği hastalığından kalma yara izleri olan ve saçları döküldüğü için peruk takmak zorunda kalan isteyeni olmadığı için otuz dört yaşına kadar evlenememiş ve bunun derin üzüntüsünü yaşayan talihsiz bir kız olan Fatma'nın yıllar sonra kendisinden yaşça büyük, çirkin ve bedensel engelli biriyle yaptığı ancak sadece kırk gün süren evliliğini ve ayrılık sonrası yaşadığı ruhsal çalkantıları anlatmaktadır.

Fatma, Celal Al Ahmed'in, geleneksel kadın rolünü somutlaştırdığı en etkili figürdür. Bu hikaye, fiziksel özellikleri nedeniyle kendini ezik ve eksik hisseden bu yüzden de pasifleşmiş ve itaat etmeye alışmış bir kadının hüzünlü hayat hikayesini konu edinmektedir. Fatma, doğduğu aile, yaşadığı muhit ve kişilik özellikleriyle tam bir geleneksel kadın temsilidir. Yazar, bilinç akışı tekniğini kullanarak boşanmış bir kadının yaşadığı ruhsal çatışmayı etkili bir şekilde ortaya koyar. Kırk günlük evliliği kocası tarafından bir anda bitirilen ve babasının evine gönderilen kadın yani Fatma, kendini aşağılanmış hisseder ve bu duygunun verdiği acı ve ızdırapla evliliğe giden süreçte yaşadıklarını hatırlar. Bu hatıraların genç kadının yarım kalan hayalleri, arzuları ve özlemleriyle birlikte sunulması, erkek egemen toplumda kadınların maruz kaldığı çok katmanlı acıları gözler önüne serer (Mir Abidini,1383, s. 261).

Ne yapacağımı nereye gideceğimi bilmiyordum. (...) Çarşıya yöneldim. Çarşının kalabalığı ve gürültüsü beni kendime getirmişti. Düşünmeye başladım. Düşündükçe bu utançla tekrar babamın evine dönemeyeceğime dair kararım artıyor. Bu nasıl kötü bir durum! Nasıl bir rezalet! (...) Dün gece ve bir önceki gece neler yaşadığımı bilemezsiniz. Boğuluyordum. On defa bahçeye indim. Dama çıktım. Gezdim durdum. Ne kadar ağlayıp sızladığımı Allah biliyor. Rahatladım mı peki? Hayır. İnsan, kime anlatabilir ki böyle bir derdi? Anlatmasa da patlar. Nasıl dayanılır? Sen gel otuz dört yıl babanın evinde bekâr kal, sonra evlen ve kırk günün dolunca getirip bıraksınlar seni babanın kapısının önüne yine. Üstelik hiç bir suçum yokken. Allahım sen şahitsin. Suçum neydi ki benim? Bir çift çorap bile istemedim ondan. Vicdansız adam. Her şeyimden de haberi vardı. Yaşımı biliyordu. Yüzümü de görmüştü bir defa. Saçlarımın olmadığını da biliyordu. (...) Neden bana bunu yaptı peki? Neden beni böyle rezil rüsva etti ki? (s.169).

Fatma, geleneksel toplumdaki yalnızlığa itilmiş, sosyal ilişkilerden uzak ve çekingen kadın figürünü temsil etmektedir. Dört duvar arasında yaşamış olması, onun hem psikolojik hem de sosyal olarak zayıf bir kişilik geliştirmesine neden olmuştur. Bu durum çevresiyle, eşiyle ve kayınvalidesiyle olan ilişkilerinde daha fazla mağduriyet yaşamasına yol açar:

Mecburiyetten çıtımı çıkarmıyordum. Beş kuruşluk değerim yoktu yanlarında. Bir köleye bile o şekilde davranılmazdı. Otuz dört yıl babamın evinde saygı ve hürmetle yaşayan ben, kaynanamın ve görümcemin getir götürünü yapan bir hizmetçiye dönüşmüştüm; ama yine de sesim çıkmıyordu. Her şeye razıydım (s.175).

Al Ahmed, Fatma'nın yaşadığı alanı erkek egemen bir yapıyla tasvir eder. Bu yapı, kadınların hayatlarını belirleyen kuralları ve normları dayatırken kadınların bu normlara uymalarını ve itaat etmelerini bekler (Caferi Hisarlu vd.,1401, s.169). Bu bağlamda, kadınlar yalnızca toplumun belirlediği rollere hapsolmakla kalmaz aynı zamanda kendi iradeleriyle karar alma süreçlerinden de dışlanırlar:

Bir yıl beklemesini istedim ondan ve bu süre zarfında annesinin ve kızkardeşinin tüm hizmetlerini yapmaya hazır olduğumu da söyledim; ama kabul etmedi. Konu komşunun, arkamdan "şuna bakın kırkıncı gününde babasının evine geri gelmiş" diyeceklerini biliyordum. Hiç olmazsa bir sene geçseydi. Sanmayın onu sevdiğimden. Yok Vallahi, ondan değil (...) bir çocuk verirdim ona belki; bir yıla kadar Allah büyüktü işte. Babamın sofrasına geri dönmemek için her şeye razıydım (s.173).

Kadınların toplum içindeki konumları ve erkeklerin karar verme süreçlerindeki etkileri Fatma'nın kendi yaşamını etkileyen kararlar alınırken sessiz kalmasına neden olur: "*Bütün işleri kendisi tek başına yapıyordu. Hafta sonları babamın yanına geliyor, nişan ve düğün merasimi hakkında konuşuyorlardı. En son gelişinde, bir sonraki hafta gelip beni görmeyi kararlaştırmışlardı. (...) annesiyle kız kardeşinin hiçbir şeyden haberleri yoktu"* (s.175).

Fatma'nın evlilik kararı gibi boşanma kararı da erkekler (baba ve eş) tarafından alınır. Bu, erkeklerin güç ve otorite sahibi oldukları bir dünyayı yansıtırken kadınların söz konusu dünyadaki görünmezliklerini gösterir. *"Bahçenin ortasına geldiğimizde herkese döndü ve yüksek bir sesle: "Bu da*

Fatma'nız. Teslim ediyorum size. Eve geri dönmesine izin vermeyin" dedi. (...) Beni nasıl kolay aldıysa öylece kolay babamın kapısına bırakıp gitti" (s.182-183).

Fatma ile evlenmek isteyen eş adayı, annesi ve kız kardeşi olmadan ısrarla ve herhangi bir sorun çıkmadan onunla evlenir. Sonra yine karısının yani Fatma'nın onayı olmadan ve hiçbir zorluk yaşamadan onu boşar. Gelinini kabul etmeyen kayınvalide, onun hakkında olumsuz konuşarak ve kötüleyerek oğlundan ayırmaya çalışır. Sonuç olarak, gelin hiçbir sorun çıkmadan oldukça sabırlı ve her koşula razı olmasına rağmen kayınvalidesinin onayını kazanamadığı için boşanma sürecine maruz kalır (Siyaveş ve Ruzbehani, 1399, s.110). Görüldüğü üzere Fatma'nın evlilik hayatında kocasıyla olan ilişkileri, güç dengesizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu ilişkilerdeki hiyerarşi, onun kendi istek ve arzuları yerine kocasının istek ve kararlarına uymasıyla sonuçlanır (Alyani vd. 1399, s.112). Bu durum onun boşandıktan sonra evliliğini ve kendini sorguladığı cümlelerde şöyle ifade bulur:

Mutfak harcamalarımızı birleştirmeye, sabah akşam onların tarafına gidip yemekleri birlikte yemeye zorlamıştı beni. Lokmalar boğazıma diziliyordu. Allahım! ben ne kadar aptalmışım. Beni tüm bunları yapmaya mecbur bırakmışlar ve benim sesim bile çıkmamış. Neden düşünemedim? Neden kocamı ayrı bir evde oturmak için zorlamadım. Ahırda yaşamaya razıydım. Yeterki yalnız olsaydım (s.180).

Hikayede, Fatma için en çok vurgulanan özellikler kocasına ve evine bağlılığı, tahammülü ve sabrıdır. O, kocası ve kayınvalidesiyle ilişkilerinde düşünmeyen, öfkelenmeyen ve sesini çıkarmayan bir karakter olarak tasvir edilir. Kayınvalidesinin kötü davranışlarına maruz kalmasına rağmen babasının evine geri dönmemek ve ailesinin başını öne eğecek dedikoduların çıkmasına sebep vermemek için her koşula razı olur ve evliliğinin devamı için büyük bir çaba ve fedakârlıkta bulunur (s.178). Fatma, kadınların toplumsal normlar ve aile içindeki güç dinamikleri karşısında yaşadıkları zorlukları simgeleyen bir karakter olarak kurgulanmıştır. Hikayedeki kayınvalidenin, gelini ile oğlu arasına mesafe koyma çabaları, gelini hakkında olumsuz konuşarak ve fiziksel kusurlarını öne çıkararak oğlunun onu boşamasını sağlama çabası ve sonunda amacına ulaşması kayınvalide figürünün otoriter tutumunu ve bunun gelin üzerindeki yıkıcı etkisinin yanında kadının kadına şiddetini sorgulayan bir anlatım sunar.

Hikayede Fatma'nın, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve erkek egemen yapının baskılarına boyun eğmesinin ve sessiz kalmasının en büyük nedeni tıpkı *Semenu Pezan*'ın Meryem karakterinde olduğu gibi eğitimsizlik ve ekonomik bağımlılık olarak açıklanır (Hüseyni, 1371, s. 89). Al Ahmed, bu iki faktörün kadınların, başkalarına bağımlılıklarını arttırdığını; bağımsız bir kimlik geliştirmelerine engel olarak yaşamlarını daha da zorlaştırdığına dair düşüncesini Fatma'nın ağzından aktardığı şu cümlelerde açıkça ortaya koymaktadır:

Bütün suç benimdi. Babamın evinde geçirdiğim otuz dört yıl boyunca tek öğrendiğim şey mutfakla banyonun yoluydu. İnsan otuz dört senede bir el becerisi, bir zanaat, bir meslek edinmez mi ya da okuma yazma öğrenmez mi? Ayda üç beş kuruş biriktirip Amcakızı Betül gibi taksitle bir dikiş makinesi alıp terzilik yapabilirdim. Komşularımızın kızları çorap dokumaya gidiyorladı. Bir yılın sonunda kendi makinelerini aldılar. Hem geçimlerini sağlıyorlardı hem de çeyizlerini diziyorlardı (..) Kardeşim, bana okuma yazma öğretmek için ne kadar çok uğraşmıştı ama aptal ben, beceriksiz ben, hiç bir şey öğrenmedim (s.180).

Sonuç

İncelenen öykülerdeki kadın karakterler toplumsal cinsiyet dinamiklerini ve kadınların maruz kaldığı baskıları anlamak açısından önemli bir bakış sunmaktadır. Söz konusu kadınların farklı yaşam biçimleri, kadınların toplum içindeki yerini ve yaşam mücadelesini sembolize etmektedir. Eser, Meryem ve Fatma gibi geleneksel kadınların yaşam tarzlarının, toplumsal normların ve geleneklerin baskısı altında nasıl şekillendiğini gösterirken, alafranga kadın tipi olan Nüzhetü'd-devle'nin modern, özgür ve bağımsız hayat anlayışının ne tür çatışmalara yol açabileceğini vurgulamaktadır.

Celal Al Ahmed, *Semenu Pezan ve Zen-i Ziyadi* öyküleriyle, İran toplumundaki kadınların çeşitli yönlerini derinlemesine irdeleyerek, toplumsal normlara ve değerlere yönelik eleştirilerde bulunmuş, kadınların hayatlarındaki baskı ve çaresizlikleri okuyucuya çarpıcı bir şekilde aktarmayı başarmıştır. Eril tahakküm, her iki öykünün de ana temasını oluşturmaktadır. Kadın karakterlerin toplum tarafından belirlenmiş rollerle sınırlanmış olması ve cinsiyet eşitsizliği, erkek egemenliğinin bariz bir yansımasıdır.

Bu hikayelerdeki kadın karakterler, erkek egemen toplumun baskıları altında sıkışmış ve ne yapacağını bilmez bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu öykülerdeki kadın temsilleri, Celal Al Ahmed'in kadın hakkındaki görüşlerini yansıtan bir panorama sunmaktadır. Yazar zayıf, sessiz, bağımlı, itaatkar, pasif, çaresiz ve umutsuz karakterler olarak Meryem ve Fatma'yı kurgulamış, karşılarına da Nüzhetü'd-devle'yi koymuştur. Nüzhetü'd-devle her ne kadar hayalindeki erkeği bulmaya çalışan lüks, şatafat ve sefahata düşkün, bağımsız, serbest, bencil ve şımarık bir kadın olarak bu karakterlerin karşısında yer alsa da son tahlilde o da evlilik hayatında kocaları tarafından kandırılan ve mağdur edilen bir kadındır.

Zen-i Ziyadi' deki kadın karakterler farklı sosyal tabakadan olmalarına rağmen sosyal hadiselere ve siyasi gelişmelere karşı ilgisiz ve duyarsız olmaları, yaşamlarının kocalarından ibaret olması, yaşam koşullarını değiştirmek için hiç bir çaba ve ikdamda bulunmama gibi yönleriyle ortak özellik göstermektedirler. Söz konusu karakterler arasında bir diğer ortak nokta her üçünün de eğitimsiz ve ekonomik açıdan bağımlı olmalarıdır. Yazar, bu iki faktörün her üç hikayedeki kadınların yaşamı üzerindeki etkisinin önemli ve belirleyici olduğunu göstermekte ve kadınlara okuyarak ve meslek edinerek kendi ayakları üzerinde durma, mücadele etme ve yaşam koşullarını değiştirmeye çalışmaları mesajını vermektedir. Yazarın kurguladığı kadın karakterlere yaklaşımı genel anlamda olumsuz ve yargılayıcı olmakla birlikte geleneksel çizginin tamamen dışında kalan Nüzhetü'd-devle'ye karşı tutumu çok daha sert, alaycı ve kınayıcıdır. Geleneksel kadın olarak çizdiği karakterlere özellikle Fatma'ya gösterdiği acıma hissi ve merhamet, onun tümden gelenek karşıtı olmadığının bir işareti olarak değerlendirilebilinir.

Kaynakça

Al Ahmet, Celal. (1371). *Zen-i Ziyadi.* Tahran. İntişarat-ı Firdevs.

Alyani, Firişte vd. (1399). Tahlili-i İntikadi-i Gofteman-i Galib der Dastan-i Zen-i Ziyadi, *Neşriye-i İlmi-i Zen ve Ferheng*, 66, 103-116.

Aryenpur,Yahya.(1374). *Ez Nima ta Ruzegar-i Ma*. Tahran. İntişarat-ı Zevvar.

Caferi Hisarlu, Tahire. vd. (1401). Tahlil-i Sima-i Zen der Therese Desqueyroux ve Zen-i Ziyadi ez Menzer-i Realizm. *Faslname-i Pejuheşha-i Tatbiki,* 4, 156-193.

Ekberi Şeldireyi, Feridun. (1382). *Deramedi ber Edebiyat-ı Dastani*. Tahran. İntişarat-ı Merkez-i İnkılab-ı İslami.

Filegeri, Mustafa. (1390). *Karname ve Sergozeşt-i Nivisendegan-ı İmruz-i İran*. Tahran. Neşr-i Ruzegar.

Hami Dust, Masume. (1386). Zen der Ayine-i Dastanha-i Celal Al Ahmed. *Edebiyat-ı Dastani,* 109, 30-31

Hukuki. Muhammed.(1377). *Murur-i ber Tarih-i Edeb ve Edebiyat-i İmruz-i İran*. Tahran . Neşr-i Katre.

Hüseyni, Seyyid Mahmud. (1371). Zenha-i Ziyadi. *Edebistan*, 39, 88-91

İstilami, Muhammed.(2535). Edebiyat-ı Dovre-i Bidari ve Muasır. Tahran. İntişarat-ı Danişgah-i Sıpahiyan-ı İnkılab-ı İran.

Mir Abidini, Hasan. (1383). *Sed Sal Dastannivisi-i İran*. Tahran. Neşr-i Çeşme.

Rahimiyan, Hormuz.(1380). *Aşnayi ba Edebiyat-ı Muasır İran.* Tahran. İntişarat-ı Peyam-ı Nur.

Siyaveş, Sabire.; Ruzbehani, Hamide. (1399). Tahlil-i Sahtar-i Dastanha-i Zen-i Ziyadi ve Elzevar ber Esas-ı Nazariye-i Sahtargerayane-i Todorov ve Bermon. *Mutaalat-ı Edebiyat-ı Tatbiki,* 55, 95-129

Yahakki, Muhammed Cafer.(1378). *Cuybar-i Lehzaha.* Tahran. İntişarat-ı Cami.

AYHAN BOZFIRAT'IN ÖYKÜLERİNDE KADIN TEMSİLLERİ

FEMALE REPRESENTATIONS IN AYHAN BOZFIRAT'S STORIES

Dr. Öğr. Üyesi, Nilüfer ÖZTÜRK AYKAÇ, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, dr.niluferozturk@gmail.com - https://orcid.org/0000-0003-2469-0758.

Özet

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın dikkat çeken yazarlarından biri olan Ayhan Bozfırat (1932-1981), roman türünde eserler de ortaya koymasına rağmen öyküleriyle ön plana çıkmıştır. *İstasyon* (1971), *Fırıldak* (1972) ve *Sokak Lambaları* (1980) adlarını taşıyan üç kitapta topladığı 34 öyküsünde, daha çok yaşadığı dönemin siyasi-sosyal-ekonomik gelişmelerine yer verdiği söylenebilir. İki darbe ve bir muhtıraya şahitlik etmesi ve bu süreçlerde pek çok toplumsal hareketin içinde aktif olarak yer alması, Bozfırat'ın öykülerindeki ana eğilimi şekillendirmiştir. Bireysel maceraları işlerken bile arka fonda döneminin bunalımlarının ve tarihsel gerçekliğinin saklı olması bundandır. Bozfırat'ın öyküleri hakkında fikir verecek en önemli kavram ise çatışmadır. Bir tarafta haksızlığa uğramış, dışlanmış, kaderine terk edilmiş, yanlış anlaşılmış insanlar; diğer tarafta ise onların halini görmezden gelen bir toplum veya siyasal erk vardır. Bu iki kutup arasındaki çatışma, pek çok öykünün ana malzemesini oluşturmaktadır. Öykülerinde daha çok alt veya orta tabakadan insanlara yer veren Bozfırat, "Eski Arkadaş" adlı öyküsü dışında, kahramanlarına isim vermemiş; onları "çocuk, adam, genç kız, kadın, yaşlı kadın, ihtiyar" gibi sıfatlarla anmıştır. Bu tercihinde, anlattıklarını genele yaymak ve yaşanan olayı/durumu özelleştirmek yerine bütün topluma mâl etmek isteği etkili olmuştur. Bozfırat'ın onlarca kahramanı içinde kadınlar ayrı bir yer tutmaktadır. Hem dönemin siyasi atmosferini hem de toplumsal hayattaki çözülmeleri ve aile hayatındaki sıkıntıları Ayhan Bozfırat'ın kadınları üzerinden okumak mümkündür. Siyasal baskı ortamına bağlı olarak temel hak ve özgürlüklerin kısıtlı oluşunu görmek için "Balkon" adlı öyküdeki kadınlara bakılabilir. Öyküde, balkona çıkmak isteyen genç kızın annesi tarafından ısrarla engellenmesi, hatta annesinin balkon kapısını söküp yerine duvar örmesi için eve bir usta çağırması, insanları evlerine hapseden siyasi erkin eleştirisini içermekte; temel hak ve özgürlüklerin bir erk tarafından kısıtlandığı mesajı genç kız üzerinden verilmektedir. "Dışarıdaki" adlı öyküde ise siyasal ortamın bireylerde yarattığı korkunun yansımaları görülmektedir. Öykünün kahramanlarından olan genç kız ısrarla dışarı çıkmak isterken yanındaki kadın her defasında lafı değiştirmekte ve onun aklından "dışarıda olmak" fikrini silmeye çalışmaktadır. Çünkü evin dışı tehlikelerle doludur ve "dışarı" sözcüğünü duymak bile kadını korkutmaktadır. Sonunda kadın galip gelmiş ve genç kız "dışarı çıkma" fikrinden tamamen vazgeçmiştir. Aile içi iletişimsizlik sebebiyle içine kapanan, kendisini yalnızlığa mahkûm eden ve bu sebeple sosyal yönü hayli zayıf kalan kadınları görmek içinse Bozfırat'ın "Anahtar" adlı öyküsüne bakılabilir. Hayatın tekdüzeliğinden dert yanan kadın, eğer koltuk yüzlerini veya perdeleri değiştirirse hayatının da değişeceğine inanmakta; bu fikrini "Yeni eşyalar, insanın kendisini de yeniler." cümlesiyle dışa vurmakta ama hiçbir zaman eyleme geçecek gücü kendisinde bulamamaktadır.

Görüldüğü gibi Ayhan Bozfırat, gerek öykülerinde gerekse gerçek hayatında toplumsal bir varoluşu, toplumsal meseleleri önemsemiştir. Kendisini "muhalif bir kadın" diye tarif eden Bozfırat'ın bu duruşu öykülerindeki kadın karakterlerine de yansımış; kadınlar, toplumsal hayatlarındaki farklı kimlikleriyle Bozfırat'ın öykülerine konu olmuştur. Toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma, iktidar baskısı ve korkusu gibi temalar bu bağlamda Bozfırat'ın öykülerinde öne çıkmıştır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet Dönemi Türk kadın yazarlarından olan Ayhan Bozfırat'ın öykülerindeki kadın temsilleri ele alınmıştır. Edebiyat sosyolojisi kapsamında hazırlanan çalışmada, yazar ve eser bağlamında bir inceleme yapılmıştır. Bozfırat'ın hayatı hakkındaki detaylı bilgiler, kızı Sırma Köksal ile yapılan uzun röportajdan elde edilmiş; öyküleri ise Oğlak Yayınları tarafından yayımlanan *Bütün Hikâyeleri* (1999) adlı eserden okunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat sosyolojisi, Ayhan Bozfırat, öykü, kadın temsilleri.

Abstract

Ayhan Bozfırat (1932-1981), one of the remarkable writers of the Republican Era Turkish Literature, came to the fore with her stories, although she also produced works in the novel genre. It can be said that she mostly included the political-social-economic developments of the period in which she lived in her 34 stories, which she collected in three books named *İstasyon* (1971), *Fırıldak* (1972) and *Sokak Lambaları* (1980). Witnessing two coups and a memorandum and taking an active part in many social movements during these processes shaped the main trend in Bozfırat's stories. This is why, even when dealing with individual adventures, the crises and historical reality of the period are hidden in the background. The most important concept that will give an idea about Bozfırat's stories is conflict. On the one hand, people who were wronged, excluded, abandoned to their fate, misunderstood; on the other side, there is a society or political power that ignores their situation. The conflict between these two poles forms the main material of many stories. Bozfırat, who mostly included people from the lower or middle class in her stories, did not name her heroes, except for her story "*Eski Arkadaş*"; she referred to them with adjectives such as "child, man, young girl, woman, old woman, old man". This choice was influenced by her desire to spread what she said to the general public and attribute the event/situation to the whole society rather than privatizing it. Women hold a special place among dozens of heroes of Bozfırat. It is possible to read both the political atmosphere of the period, the dissolution in social life and the problems in family life through Ayhan Bozfırat's women. We can look at the women in the story "*Balkon*" to see the limitations of fundamental rights and freedoms due to the environment of political oppression. In the story, the young girl who wants to go out to the balcony is persistently prevented by her mother, and her mother even calls a craftsman to the house to remove the balcony door and build a wall in their place, contains criticism of the political power that confines people to their homes; the message that fundamental rights and freedoms are restricted by a power is given through the young girl. In the story called "*Dışarıdaki*", reflections of the fear created by the political environment in individuals are seen. While the young girl, one of the heroes of the story, insistently wants to go out, the woman next to her changes the words every time and tries to erase the idea of "being outside" from her mind. Because outside the house is full of dangers and even hearing the word "outside" scares the woman. In the end, the woman won and the young girl completely gave up the idea of going out. Bozfırat's story "*Anahtar*" can be read to see women who become withdrawn due to lack of communication within the family, dooming themselves to loneliness and therefore have a very weak social aspect. The woman, who complains about the monotony of life, believes that if she changes the sofa covers or curtains, her life will also change; she expresses it with the words "New items also renew one's self.", but she can never find the strength to take action.

As can be seen, Ayhan Bozfırat cared about social existence and social issues both in her stories and in her real life. This stance of Bozfırat, who describes herself such as "an opponent woman", is also reflected in the female characters in her stories; women, with their different identities in their social lives, have been the subject of Bozfırat's stories. In this context, themes such as social inequality and stratification, oppression and fear of power came to the fore in Bozfırat's stories.

In this study, female representations in the stories of Ayhan Bozfırat, one of the Turkish female writers of the Republican Era, are discussed. In the study prepared within the scope of the sociology of literature, an analysis was made in the context of the author and the literary work. Detailed information about Bozfırat's life was obtained from a long interview with her daughter Sırma Köksal; her stories were read from the book named *Bütün Hikâyeleri* (1999) published by Oğlak Publications.

Keywords: Sociology of literature, Ayhan Bozfırat, story, female representation.

1. Giriş

Edebiyat, yaşamın sanatla insanlığa aktarım yollarından biridir. İnsanın bireysel ve toplumsal yaşamına dair birçok unsur, edebiyatta işlenen asli konular arasındadır. Özellikle insanın toplumsal yaşamına dair konular, edebiyatın sosyolojiyle de kesişen bağlamını oluşturmaktadır.

Bu çalışma, edebiyat sosyolojisi çerçevesinde temellendirilmiştir. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat olayını sosyolojik çerçevede konu alan bir alt disiplindir. Robert Escarpit (1992), edebiyat sosyolojini

üretim, tüketim gibi farklı temaları içinde barındıran bir "edebiyat olayı" olarak ifade eder. Kösemihal (1964) bu incelemeyi "eser, yazar, okur, basım yayın dağıtım" süreçlerini kapsayan bir tablo şeklinde sunmaktadır.

Araştırmada doküman/belge analizi tekniği kullanılmış ve Ayhan Bozfırat'ın öyküleri incelenmiştir. Edebiyat sosyolojisi çerçevesinde Bozfırat'ın hem edebî-toplumsal kişiliği, hem de toplumu ve kadını konu alan öyküleri çalışmada veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Veri kaynağı olarak kullanılan dokümanlar; kızıyla yapılan ve Bozfırat'ın hayatının anlatıldığı uzun röportaj ile öykülerin toplu olarak yayımlandığı eserdir. Yazarın hayatı ve öykülerindeki kadın temsilleri, incelemenin ana unsurudur.

Edebî türlerden biri olan öykü (hikâye); gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazı türü (TDK Türkçe Sözlük) olarak tanımlanmaktadır. Öyküde ele alınan konu, belli bir olay örgüsü ve anlatıma dâhil olan şahıslar çerçevesinde, nispeten kısa bir anlatımla okura sunulur. Bozfırat'ın öykülerinde ele alınan konular çoğunlukla güçlü bir toplumsal ve siyasal arka plan barındırmaktadır. Siyasal baskı ve korku, yoksulluk, ötekileştir(il)me, yok sayılma ele alınan konulardan bazılarıdır. Bu çalışmada, kadın temsilleri özelinde bu konuların öykülerinde yer buluşu sorunsallaştırılmıştır.

2. Bulgular Ve Yorumlama

Araştırmanın bulguları, yazarın hayatı ve eserlerinden elde edilmiş ve iki ana bölüme ayrılarak yorumlanmıştır.

2.1. Kısa Hayat Hikâyesi

Kişilerin kendi yaşam öyküleri ile içinde yaşadıkları toplumun tarihi arasında ilişki kurabilmek, sosyolojik imgelem olarak adlandırılmaktadır (Mills, 2007). Yazarların hayat hikâyeleri de toplumsal hayattan izler taşımakta ve bu izlerin eserlerine yansımasına zemin hazırlamaktadır. Ayhan Bozfırat'ın hayat hikâyesi, Türkiye'nin siyasal tarihine ve toplumsal sorunlarına dair izler barındırmaktadır. Bozfırat'ın bu unsurları eserlerine yansıtması, sosyolojik tahayyül gücünü göstermektedir.

Ayhan Bozfırat'ın hayatına dair bilgilerin çoğu, daha önce hakkında yapılan bir yüksek lisans tezi (Aykaç, 2009) kapsamında kızıyla gerçekleştirilen röportajdan alınmış ve derlenmiştir. Buna ek olarak hayatına dair farklı kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Ayhan Bozfırat, 1932 yılında İstanbul'da öğretmen bir baba ve ev hanımı bir annenin çocuğu olarak doğmuştur. Aynı zamanda bir şair olan ilkokul öğretmeni babasının görevi sebebiyle çocukluk dönemi farklı Anadolu kent ve köylerinde geçer. Lise döneminde ailesiyle birlikte İstanbul'a döner ve Cağaloğlu'ndaki İstanbul Kız Lisesi'ne gider. Edebiyatla olan ilişkisi babasının İstanbul'da kurduğu Talas Yayınevi tarafından yayımlanan ilkokul çocukları için yardımcı ders kitaplarının ve ünite dergilerinin boş kalan sayfalarına imzasız olarak yazdığı hikâyelerle başlar. Gençliğinde bu yayınların dağıtımında da görev alan Bozfırat, üniversiteyi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okur. Bu dönemde çeşitli edebî ortamlara dâhil olur ve birçok edebiyatçıyla tanışır. Mezuniyeti sonrası aynı bölümün ceza hukuku kürsüsünde asistan olarak göreve başlar. Aynı bölümde görev yapan Mehmet Can Köksal ile başlayan arkadaşlığı daha sonra evliliğe dönüşür ve bu evlilikten bir kız bir erkek olmak üzere iki çocuğu olur. Eşi vasıtasıyla siyasal kimliği güçlenen ve eşiyle birlikte Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşunda etkin rol alan Bozfırat, ülkedeki toplumsal ve siyasal gerilimlere duyarsız kalmaz. Yaşamı boyunca şahit olduğu iki darbe ve bir muhtıra, toplumsal etkisi eserlerine de yansıyan söz konusu gerilimler arasındadır. Eşinin doktora çalışmaları için Paris'e gitmesi sebebiyle fakültedeki görevini bırakır ancak edebiyatla ilgisini devam ettirir. Paris'te şahit olduğu 68 Olayları toplumsal ve siyasal duyarlılığına hitap ederken Türkiye'ye dönüşü sonrası siyasi karışıklıklarda çocuklarının güvenliği için biraz geri planda durmaya çalışır ve edebî kimliğini öne çıkarır. Bu dönemde yazdığı ve çalışmamıza da konu olan öyküleri, edebiyat dünyasında önemli bir yer tutar. Yaşamının sonlarına doğru, 1980 darbesi öncesi ve sonrasındaki süreçlerle ve ülkedeki huzursuzluklarla kendini iyice geriye çeken Bozfırat, bu süreçte eşinden de ayrılır. Sağlığı gitgide kötüleşen Ayhan Bozfırat, 1981'de hayatını kaybeder. (Aykaç, 2009, s.61-68).

Toplumsal ve siyasal duyarlılığı yüksek olan Ayhan Bozfırat'ın öykülerinde çoğunlukla orta ve alt sınıftan insanlar yer alır. Kendisini komünist bir kadın olarak tanımlayan yazarın (Aykaç, 2009,

s.349) eserlerinde bu sebeple toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma, yoksulluk, toplumsal çatışma ön plandadır. Birçok hikâyenin arka planında devlet baskısı/korkusu vardır ve buna karşı toplumun duyarsızlığı da hissedilir. Kadınların eşleri veya çocuklarının onları anlamaması, hem bu duyarsızlığı hem de kadınların toplumdaki yalnızlığını gösteren ve birden fazla öyküde örneğine rastlanan bir durumdur.

2.2. Öyküler

Öykülerde yer alan kadın şahıslar aracılığıyla kadın temsilleri konu edilmiş; toplumsal, siyasal, kültürel arka plan bu temsiller üzerinden incelenmiştir. Kadın temsillerine daha detaylı yer veren 14 öyküye metinde doğrudan yer verilmiştir.

Bozfırat eserlerinde, *Eski Hikâye* adlı öykü hariç, karakterlerine isim vermez. Onları kadın, adam, çocuk, sarışın kadın, gözlüklü kadın, yaşlı kadın gibi sıfatlarla isimlendirir. Kendisi bu durumu, olayları genelleme isteğiyle açıklar (Ateş, 1981, s.16). Bu sayede öyküde anlatılanlar karakterin ismiyle özelleşmemekte; herhangi birinin etrafında gördüğü, deneyimlediği kişilerle, durumlarla ilgili olma düşüncesini çağrıştırmaktadır.

2.2.1. Sırt Ağrısı

Toplumsal cinsiyet, biyolojik olarak verili cinsiyet kavramını erkeklik ve kadınlık üzerinden kadınlar ve erkeklere yönelik eşitsiz bölünmeye gönderme yapan ve Ann Oakley'in bu şekilde terimleştirdiği bir kavramdır (Marshall, 1999, s.98). Bu kavram çerçevesinde kadınlık ve erkekliğe ilişkin anlamlar ve roller toplum tarafından atfedilir ve buna uyulması beklenir. Toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde kadınlık "annelik, çocuk bakımı, yemek, temizlik" gibi ev içi rollerle tanımlanırken erkekler "kamusal alanda, çalışma hayatında, siyaset gibi alanlarda" anlam kazanır. Sosyolojide Oakley'in başlattığı tartışmalar özellikle feminist teorinin katkılarıyla devam etmiştir ve bu anlamların toplumda sebep olduğu eşitsizlik, gündem olmayı sürdürmektedir. Bu öyküde de bu tip bir örneklendirme ile toplumsal cinsiyet kavramına dikkat çekilmiş ve eleştiri yapılmıştır.

Yaşlı memurun karısı ve işten atılan memurun karısı olarak temsil edilen kadınlar, bu öyküde eşleri vasıtasıyla varlık bulmaktadırlar. Erkeklerin gözünden eşleri ve dolayısıyla kadınlara yönelik kalıp yargılarla, toplumsal cinsiyet rolleriyle dolu değerlendirmeleri yer bulur:

"*Siyasetten konuşurduk çokça. Kadınlar karışmazlardı bu konuya. Onlar örgülerini örerlerdi. Yemek tarifleri, örgü modelleri verirlerdi birbirlerine. Ya da çocuklardan söz ederlerdi.*" (s.18)

"*Karım ne zaman kahve getirse, muhakkak tabağına döker. Benim çok sinirlendiğim bir şey bu. Tabii bunun üzerine benim karıma çatmam gerekir... Ama aslına bakılırsa, iyi kadındır karım. Çok güzel karnıyarık pişirir... Saçları ağardı artık.*" (s.19)

Kadınların siyasete karışmadığını, örgü örüp, yemek tarifi verip, çocuklardan söz ettiğini söyleyen işçi erkeğe karşı memur erkek, sürekli politikadan söz edip herkesle beraber bağırıp çağırmanın siyasetten anlamak demek olmadığını söyler. Böylece kadınların ev işlerinden başka bir şeyden anlamadıklarına dair cinsiyetçi ideoloji öyküde eleştirilmiş olur. (Uluğtekin Bulu, 2019, s.355). Örgü örme eylemi, "Anahtar" adlı öyküde de işlenmiş ve bulunduğu koşulları iyileştirmek için özgürleşmek, kendine alan açabilmek, fark edilmek için bekleyen bir ev hanımının yegâne eylemi olarak sembolleştirilmiştir.

2.2.2. Anlat Haydi Anneciğim

Bu öyküde anlatıcı, ana şahıs annesi üzerinden çocukluk ve gençlik anılarını anlattırmaktadır. Bu anılar arasında çamaşır yıkamaya gelen Huriye ve onun kızı da yer almaktadır. Huriye'nin eşi olmadığı/anlatılmadığı için Huriye'nin kızına p*ç şeklinde hitap edilmesi, dul bir kadın ve kızının toplumda karşılaştıkları etiketlenme ve damgalanmayı gösterir niteliktedir. Etiket, bireye veya gruba yönelik dışlayıcı sosyal/toplumsal nitelemelerdir ve kişinin bedeniyle, kişiliğiyle yahut bulunduğu sosyal konumuyla ilgili olabilir (Abercrombie, Hill ve Turner, 2006, s.381). Damgalanma ise sosyal açıdan tamamen kabul edilmeden men edilmek anlamına gelmektedir (Goffman, 2014, s.23). Etiketlenme ve damgalanma, toplumda bireyleri belli bir etiket çerçevesinde inşa edip ayrımcılık,

dışlanma ve ötekileştirmeye maruz bırakabilmektedir. Bu öykü özelinde "dul" olmak ve onun çocuğunun "p*ç" olması bu etiketlerden olup her ikisini de damgalamaktadır.

Kızın pasaklılığına karşın Huriye'nin çamaşırları temiz yıkayışı ve asıl önemli olanın da bu olduğunun vurgulandığı öyküde, dul bir kadının temizlik yaparak çocuğuyla birlikte verdiği hayat mücadelesine değinilmektedir. Huriye'nin abisinin yanına sığınmak zorunda kalışı ve tek hayalini "*Bir delik bulsam başımı sokacak. [...] Kümes kadar bir yer.*" (s.36) şeklinde dile getirişi öyküde yer bulmaktadır. Ancak tek hayali olan kendi başına bir hayat kurmayı gerçekleştiremeden öldüğü anlatılır.

2.2.3. Ayağına Diken Batan Tavuk

Öyküde sarışın kadın ve gözlüklü kadın yer almaktadır. Bir ortamda farklı kişilerle bir arada bulunan bu kadınlardan sarışın kadın, eşinin hep aynı şeyleri anlatıp durmasından, onu anlamamasından yakınmaktadır. Sarışın kadın ve gözlüklü kadın, ortamda açılan muhabbette güzel çay yapma fikri üzerine birbirine destek vermekte, öykünün sonlarına doğru ise gözlüklü kadın, ağlayan sarışın kadını teselli etmeye çalışmaktadır. Bu iki kadın, öyküdeki bahisler çerçevesinde betimlenmekte, kadınlar arasındaki dayanışma ruhunu temsil etmektedir. Öyküde erkeğin hikâyesini anlatmasını ve sarışın kadının dinlemesini öğütleyen bir erkek tipi saklıdır; gözlüklü kadın ise sarışın kadına destek vermektedir. Kadınların konuşmasını ortamdaki adamlardan birinin sesi bastırır. Gazetede gördüğü bir uçak kazasına dikkati çekerken gözlüklü kadın tren, otobüs ya da vapura hiç binmediğini, hiç yolculuk yapmadığını ifade ederken sarışın kadın da hiç uçağa binmediğini söyler. Sarışın kadın, gözlüklü kadından görece daha iyi deneyimlere sahip olmakla beraber ikisi de ortamda birbirlerinin yegâne destekçisi olmaktadır. (s.39-43)

2.2.4. Fırıldak

Yaşlı kadının merkezde olduğu bu öyküde, kadının eşine serzenişleri yer almaktadır. Boyacı olan kocasının ıvır zıvırları ve eşyaları üzerinden serzenişlerini dile getiren kadın, eşinin onu tek başına bırakması sebebiyle yalnız kaldığından şikâyet eder. Dünyayla kavgalı olduğu ifade edilen yaşlı kadın, kendi kendine 24 saat konuşabilen, söylenebilen bir kadın olarak tasvir edilmektedir. Evi süpürürken eşine serzenişlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"*Her zaman yapayalnız kaldım, her zaman yapayalnız. Fırça gibi sustun hep. İşte tam şu fırça gibi. Ne farkın var sanki ondan. Varsın. Yalnızca varsın, işte o kadar. Fırça da var ona bakarsan. Her zaman tek başıma bıraktın beni. Kadın olduğumu, gençliğimde bile anlamadım. Bir gün olsun özlemle kucaklamadın ki. Ne oldu? Hep boşa hazırlamış oldum kendimi. Biliyordum özlemeyeceğini ama özlenmeyi özlediğim için gene de bekledim seni. Ama şimdi umurumda bile değil artık.*" (s.73-74) [...] "*Yalnızlık iyi bir şey mi? Değil elbette. Ama sana göre hiç. Olan bana oldu. Tek başıma ağladım, tek başıma güldüm, tek başıma bekledim, tek başıma üzüldüm, tek başıma sevindim.*" (s.74) dedikten sonra durup, sert, acımasız bir sesle devam eder: "*Tek başıma sevinmedim. Tek başıma gülmedim. İnsan tek başınayken sevinip gülemez.*" (s.74), [...] "*İnsan dediğin birlikte güler, birlikte sevinir.*" (s.75), "*Görülmüş mü tek başına gülen insan. Ama tek başına ağlanır. Hem birlikte ağlayacağının on misli, yirmi misli, elli misli ağlanır.*" (s.75), "*İnsan tek başına gülemez ama tek başına ağlar. İşin kötüsü, insan birlikte ağlayacağı yerde, tek başına ağlarsa iki misli ağlamaz da, elli misli, yüz misli ağlar. İnsan bölüşmeli acıları. Bölüşmeli ki, dayanılır hale gelsin. Dayanılmaz oluyor yoksa. Evet, böyle: Ama sen ağlamadın ki bilesin, gülmedin ki bilesin.*" (s.75)

Bu durumun açıklamasını, yaşlı kadının sakat taklidi yapan ağabeyi, sakat taklidi yapmasının gerekçesini yanında bulunan bir delikanlıya anlatırken ortaya koymuştur: "*Üstelik çok yoruluyor. Sıvacıdır. Sabahın erkeninde evi terk eder. Akşam da yorgun argın döner. Hiç konuşmaz. Konuşmaya hali kalmaz çünkü. Hep dinlemektedir aklı fikri. Kardeşimle ben yorulmayız.*" (s.79)

Öykünün arka planındaki geçim derdi ve yoksulluk, bu sayede karakterin ağzından aktarılmaktadır.

2.2.5. Beklerken

Toplumsal tabakalaşma; toplumda yapılaşmış, sistematik toplumsal eşitsizlikleri açıklayan sosyolojik bir terimdir (Marshall, 1999, s.710). Bir tabakalaşma sistemi içindeki eşitsizlikler, o

toplumdaki bireylerin bulunduğu sınıf, sahip oldukları statü, toplumda üstlendikleri roller üzerinden gözlenebilir. Statü, toplumsal tabakaların hukuksal, siyasal ve kültürel ölçütlerle derecelendirilip düzenlendiği bir toplumsal tabakalaşma biçimini anlatır (Marshall, 1999, s.697). Bir toplumsal tabaka sisteminde bireyler bulundukları sınıf ve statü nezdinde yer alır ve kendilerine atfedilen toplumsal rolleri sergilerler.

Bu öyküde doğrudan bir kadın karakter bulunmasa da öyküyü anlatanlardan birinin anlatımında yer alan "köpekli kadın", üst sınıftan bir temsil olarak karşımıza çıkmaktadır:

"*Sonra ansızın, sokakta köpeğini gezdiren kadın gelir aklıma. Kadın dersem, giyimli kuşamlı. Elleri bir işin ucundan tutmamış cinsten. Kendi gözden kaybolsa bile kokusu kaybolmaz bir süre. Sokağı tutar mis gibi kokusu. Tamam mı? Şimdi böyle bir kadın köpek gezdiriyor, ona hizmet ediyor. Berbere götürüyor, her türlü nazına oynuyor. İyi ama, haysiyeti nedir ki bir köpeğin emrinde adamlar çalışsın. Biz kendilerinin emrinde çalışırken... Neyse uzatmayalım. Köpek dediğinin işi bekçiliktir. Aslında o, insana hizmet etmeli, değil mi? Sonra o kadının çocuğu okula gidecek, okulda 'Mehmetçik' şiirini okuyacak. Bizim çocuklarımız da okula gidecekler, onlar da 'Mehmetçik' şiirini okuyacaklar... Şimdi akıl alır mı bunları? Bunları düşünürüm, bir türlü çıkamam işin içinden. Kafam karışır durur.*" (s.89-90).

Bu öyküde iyi giyimli, köpek gezdiren, gittiğinde bile kokusu ardında kalabilen "yüksek statülü, farklı sınıftan" bir kadın özelinde toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik konu edilmiştir. Kadının -olası- çocuğu ile kendinin çocuğunun sınıfta "Mehmetçik" şiirini okumasına ilişkin sorgulamalarla biten anlatım, tabakalaşma ve "Mehmetçik" şiiri üzerinden devlet ve kahramanlık anlatısını konu edinmektedir.

"*Belki de köpekli kadın bilir onların neden güldüğünü. Bir sürü dil bilir çünkü. Her dilden konuşabilir. Ama ne faydası var! O, onların neden güldüklerini merak etmez bile... Kısacası, uykum kaçtıkça kafam karışır, kafam karıştıkça uykum kaçar. Başka bir şeyler düşüneyim, bütün bunlardan bana ne, derim. Aklıma hemen 'Ev sahibi kirayı arttıracak mı, artırmayacak mı?' sorusu gelir. Uykum daha beter kaçar tabii. İyi bir şeyler düşüneyim derim, aklıma hiçbir şey gelmez.*" (s.90)

Geçim derdi, bu tabakalaşmayı oluşturan unsurlardandır. "onlar" şeklinde ifade edilen kesim ise sohbette geçen "iki devlet adamı"na hitaben söylenmiştir:

"*Gazetelerde resimden bol bir şey yok. İki de bir devlet adamlarının resimleri çıkar. Devlet adamları birbirleriyle tokalaşırlar. İki büyük devletin başkanı birbiriyle tokalaşıyor. Çok çıkar böyle resimler. Devlet başkanları tokalaşırken de gülerler. Neden güler bu adamlar. Daha dün birbirlerinin can düşmanıydılar. Savaşmışlardı, seller gibi kan akıtmışlardı. Sonra da barışmışlar birbirleriyle, tokalaşıyorlar. Hem de gülerek. Neden böyle rahat rahat güler bu adamlar?*" (s.88)

İşte köpekli kadın olarak ifade edilen yüksek statülü kadın ile bu devlet adamları, aynı sınıfa mensup ve birbirini anlayabilecek kişiler olarak düşünülmektedir. Marksist teoride siyaset, ekonomik eşitsizliklerin uzantısında üst sınıfın haklarını koruyan bir kurumdur. Bu bakış açısına göre yöneticiler, toplumun üst sınıfını temsil etmektedir. Öyküsündeki bu temsil aracılığıyla Bozfırat, muhalif ve komünist kimliğiyle örtüşen şekilde sınıflı toplumun bir eleştirisini yapmaktadır.

2.2.6. Önemsiz Şeyler

Bu öyküdeki kadınlar, penceredeki kız ve cadde üzerindeki apartmanlarda oturan kızlar olarak anılmaktadır. Öykünün anlatıcısı, işten çıkarıldığını söyleyerek başladığı anlatımda, geçim derdi ve sınıf farklılığı üzerinden şu tasvirlerde bulunmaktadır:

"*Diyelim şu bizim sokak gibi bir sokaktan geçiyorsun. Şu gördüğünüz derme çatma evlere benzer evlerden birinin penceresinde bir kız... Hava soğuk. Yağmurlu. Yerler vıcık vıcık çamur. Böyle sokaklar azıcık yağmurda bile vıcık vıcık çamurdur çünkü. Hava iyice soğuk ama. Kızın oturduğu oda ise inadına sıcak. Gereğinden bile daha sıcak. Bir odanın sıcak olup olmadığı dışarıdan pekâlâ anlaşılabilir. Hele de üşüyorsa. O zaman çok kolaylıkla anlarsın bunu. Sözgelimi pencere önünde oturan kızın omuzlarından, kaşlarından anlarsın... Neyse, uzatıyorum sözü. Ne diye anlatıyorum bunları sana... Ne demiştim? Kız pencerenin önünde oturmuş örgüsünü örüyor. Yününün rengi alabildiğine parlak. Görmüyorsun. Görmüyorsun ama, insan görmese de bilebilir bunu. Öyle olsun ister daha doğrusu. Kız, yumuşak, sıcak bir şeyler örüyor. Şart değil örgü örmesi... Diyelim örgü örmüyor da, kitap okuyor.*

İnsanı kolayca ağlatıp, gene kolayca susturabilen romanlardan. Yani insana dokunsa da... Ne bileyim ben, yeniden bir şeyler özleten... Aklı işe karıştırmayan. Değer yargıları verdirmeyen. İyi, kötü, güzel, çirkin, haklı, haksız dedirtmeyen. Gerçi olamaz bu. Yani insan eninde sonunda değer yargısı verir. Vermeden olamaz. Ama sen bu değer yargılarının arkasını uzatırsan, işin tadı kaçar. Neden hep haksızlık? Bu haksızlık ne zamana dek sürüp gidecek? Bunları sordun mu, sıcak odada bile rahatın kaçar artık... Geçelim canım kitabı. Kitap okuması da şart değil zaten. Başka bir şey yapıyor. Arkadaşının düğününe giyeceği elbiseyi düşünüyor, kahve falına baktırıyor, radyodan şarkı dinliyor. Diyelim ki, niyet tutmuş, üçüncü şarkı benim olsun demiş. Önemli olan bunlar değil aslında. Ben sana durumu daha açık gösterebilmek için söylüyorum bunları... Yani demek istediğim, dışarıda hava buz gibi soğukken, sıcak bir odada, pencere önünde oturup canı sıkılan bir kız düşün. İnsan bu kıza âşık olabilir. Hem de delicesine. Daha boyunu posunu görmeden. Sesini bile duymadan. Böyle kızlar can sıkıntısından patlarlar. Ama yüceltmezler can sıkıntılarını. Örgü örerler, fal baktırırlar, aynanın karşısında oyalanıp dururlar. Ama caddenin üstündeki büyük apartmanlarda oturan kızları alalım örnek olarak. Hani geceleri perdeleri kapanmayan. Çok gösterişli avizeleri olan. Onların da canları sıkılır kuşkusuz. Ama onlar başka türlüdür işte. Canları sıkıldığı için suçlamadıkları yoktur. Herkesi, her şeyi suçlarlar. Olmadık saçmalıklar yaparlar. Örneğin, sümüklü böceklere acımaya kalkarlar. O zaman onlara 'Bırak bu delilik özentilerini. Bu memlekette sümüklü böceklere acımaya gelene kadar... Sen sümüklü böcekten daha iğrençsin' demeli. Kimse de demez ya böyle bir şey. Yoksul ahbapları, akrabaları onların iyi yürekliliklerinden söz ederler. Neyse, uzatıyorum sözü. Bırakalım bunları. Benim anlatmak istediğim bunlar değil aslında." (s.92-93)

"*Diyelim kız örgü örüyor. Sen de onun oturduğu pencerenin önünden geçiyorsun. Yüreğin küt küt atıyor. Atar tabii. Ömrünce böyle bir kız özlemişsin. Ama pencerenin önünden geçerken pantolonunun eskiliğini düşünürsün. Ayakkabılarının içinde çorapların çamurludur. O gelir aklına. Ayakkabılarının eskiliği, su alması dayanılmaz bir acı verir sana. O zaman cebinde, mendilini ya da unutulmuş bir bileti hırslı hırslı çekiştirip durursun. Şimdi, bu durumda kıza sevgi dolu bir bakış göndermenin olanağı var mıdır? Hayır. Tam tersi. Kızla alay etmek istersin. Ona sövmek istersin. Tabii bunların hiçbirini yapamazsın. İnadına inadına çamurlu suların içine dalarsın. Kız kahkahalarla güler üstüne. Arkanda kahkaha sesleri büyüdükçe büyür. Belki de hiç gülmez. Ama bu önemli değil. Sen öyle sanırsın ya. Önemli olan da o zaten.*" (s.93)

Öyküde anlatılan ve aşkın nesnesi olan "pencere önündeki kız" *ulaşılmaz*ı simgelerken, cadde üzerindeki apartmanlarda oturan kızlar ise zengin sınıfın temsilcisi olarak gösterilir ve beğenileri, dert edindiği meseleler ve yoksulları gündem edinmeyişi sebebiyle aşağılanır.

2.2.7. Balkon

Bu öyküde, 3 farklı nesil üzerinden devlet baskısı ve baskıya yönelik yaklaşım anlatılmaktadır. İhtiyar kadın (büyükanne), anne ve genç kız olarak temsil edilen 3 farklı akraba kuşak, öyküde geçen kadın temsilleridir. Balkon, baskıya karşı koymayı ve dışarıyla olan bağı temsil etmekte, özgürlüğe giden yolu simgelemektedir. Baskıyı kabullenmek, ondan korkmak, baskıya karşı koyma eğiliminde olmak gibi farklı davranış kalıpları bu temsiller aracılığıyla aktarılmaktadır.

Öykü, genç kızın balkona çıkmak istemesi fakat annesinin onu engellemesi diyalogları ile başlar. Anne, korktuğunu ifade eder ve "parmaklıksız bir balkon"a çıkmasına razı ol(a)mayacağını açık bir şekilde ifade eder. İhtiyar kadın ise geceleri pencere açık yattığını, yıldızları seyredip şükrettiğini söylerken genç kız yıldızların ona bir faydası olmadığını söyleyerek bunu anlamsız bulur. Genç kız, balkona çıkma isteğini gerekçelendirirken şu ifadeleri kullanır:

"*Seviyorum aşağıları seyretmeyi. Otomobilleri tepelerinden görüyorum. Yassı yassı koşuşup duruyorlar. Renkli böcekler gibi. Yukarıdan bakınca çok gülünç halleri. İnsanlar telaşlı telaşlı oradan oraya. Seviyorum bu telaşı seyretmeyi. Hiç olmazsa seyrederek...*" (s.96)

Annesinin ona karşı çıkışı genç kız tarafından "tüm isteklerini önlemek için bir bahane bulduğu" şeklinde ifade edilirken, söze arada karışan büyükannesi ise "*Ne var sanki arabaları tepeden seyretmekte? Bunun için ne söylenip duruyorsun.*" (s.97) diyerek karşıtlığını ifade eder.

İhtiyar kadın, genç kızın alaylı ifadelerine sitem ederken, kızının ona suyu yavaş içmesi uyarısından hareketle "*İhtiyarların her şeyi göze batıyor. İhtiyarları kimse istemiyor. Herkes hor görüyor ihtiyarları.*" (s.98) diyerek kuşak çatışmasını iki farklı kuşak aracılığıyla dillendirir.

Öyküde kadın (anne); "*Yaşamı nedir ki bir kadının? Kadınların ömürlerinin çoğunu beklemek alır. Hep bekler. Gençken iyi şeyler bekler. Her geleceğin iyi olduğuna inanır. Sonra sonra bakar ki... Önceleri anasından babasından bekler. Bulamaz tabii. Bu kez kocasından beklemeye başlar. Her şeyi kocasından bekler. Gene bulamayınca çocuklarına sarılır bütün gücüyle. Yüklendikçe yüklenir çocuklarına.*" (s.101) diyerek kendi gözünden bir kadının beklemekle örülü yaşamını özetlemekte ve kadının bağımlı varoluşunu aktarmaktadır.

Balkonun ve dolayısıyla dışarının tehlikesinin sembolleştirildiği öyküde, genç kız balkona çıkmaya ve dolayısıyla baskıya karşı koymaya son derece isteklidir. Anne ise onu bundan alıkoyar ve nihayetinde balkonu ördürerek dışarıyla bağı tamamen kesme kararı alır. Kadın bunu kızını sevdiği için yaptığını söylese de kızı artık farklı bir yolla direneceğini ifade eder:

"*Kızın yüzüne acı bir gülümseme yayıldı. Hiç kıpırdamıyordu. Yavaş yavaş konuştu:*

-Bir gün çıkarım, diye. Belki seni dinlemem diye korktun, değil mi? Ama artık bundan sonra, bil ki...

Kadın alttan aldı:

-Senin iyiliğin için, dedi.

-Parmaklıksız bir balkon. Korkuyorum. Hep senin iyiliğin için, seni sevdiğim için yapıyorum bunları...

Öyle bir parıltı vardı ki kızın gözlerinde, kadın korktu. Devam edemedi." (s.106)

Bu bitiş; genç nesillerin baskıya karşı koymak için ne kadar istekli olduklarını, bunun için yeni yollar bulacaklarını hissettirmektedir. Kuşaklar arası gerilim ve değişimin sembolleştirildiği öyküde umut ve gelecek genç kızda, yani yeni nesildedir.

2.2.8. Kara Kedi

Tabakalaşma, her toplumun ayrıcalık ve prestij gibi nedenlerle birbirine farklı düzeylerde üstünlük ya da tabiiyet ilişkisi içermesine gönderme yapar (Berger, 2017, s.101). Bu öyküde de ev sahibi kadın üst tabakadan, onun hizmetini görmekle yükümlü olan hizmetçi kadın ise alt tabakadan bir kadın temsili olarak sunulmaktadır. Ancak Bozfırat sosyolojik muhayyile gücüyle bu temsilleri dolaylı bir tabaka eleştirisi yaparak yansıtır. Öyküde, ilk olarak yatak odasında görülen bir kara kedi metaforu vasıtasıyla uğursuzluk, kötülük simgelenmektedir. Hizmetçinin olayı olağan görmesine karşın ev sahibi kadın bunu kötü bir şey olarak kabul edip batıla inanmaya devam eder. Hizmetçi ve hanımı arasındaki bu bakış farklılığı, toplumsal tabakalaşma eleştirisi ve hizmetçinin mantıkla yaklaşımı sebebiyle üstü kapalı bir sınıfsal eleştiri olarak düşünülebilir.

Öykünün devamında aynada kendini inceleyen kadınla ilgili şu unsur, kadınlara dair bir değerlendirmeyi içermektedir: "*Çirkinleşiyorum artık, her şey kötüye gidiyor, diye düşünüyordu. Otuz yaşını geçmişti. Otuz yaşını geçmiş güzel kadınları saran güzelliklerini yitirme korkusu, onu da bütün gücüyle sarmıştı.*" (s.129). "Otuz yaşını geçmiş güzel kadınlar" ve bu kadınların sahip olduğu "güzelliğini yitirme korkusu", bu korkuyla paralel her şeyin kötüye gideceğine dair fikir, kadınlığın güzellikle, otuz yaş gibi sınırı belirgin bir kabulle temsil edilişini göstermektedir.

Evine gelen konuğa da kara kediden duyduğu korkuyu anlatan kadın, kocasıyla ilgili serzenişini de kadın arkadaşıyla paylaşır: "*Düşün kocama bile anlatamıyorum durumu. Zaten hiçbir zaman bana uymamıştır. Hiçbir zaman yardımcı olmamıştır bana. Ne zaman tiyatroya gitsek, dönüşümüzde yatar uyur hemen. Oysa ben biraz oturup, gördüğümüz oyun üstüne konuşmak isterim. Oyuncular nasıldı? Sahneye koyuş nasıl? Bunları tartışmak isterim. Ama o, bu konuları tartışmayı hiç sevmez. Anlamaz daha doğrusu.*" şeklindeki serzenişe konuk kadın da "*Anlıyorum seni, dedi. Kocaların çoğu karılarının çapında değildir zaten. Zevkleri asla incelmemiştir.*" diyerek arkadaşına destek olur. (s.131-132)

Bir yanda kara kedinin eve girdiğini kabullenmek istemeyen romantik burjuva kadın, öte yanda yaşamın kolay olmadığını kabullenmiş gerçekçi emekçi kadın vardır. Hayat karşısında emekçi kadın, akıllı ve soğukkanlı; burjuva kadın ise çocuksu ve şımarık olarak temsil edilir (Uluğtekin Bulu, 2019, s.356).

2.2.9. Dışarıdaki

Dışarıya yönelik korku konulu bu öyküde, genç kız ve kadın temsilleri bulunmaktadır. Kadın ve genç kız arasındaki bağ, yaşları ve görünüşleri üzerinden bir sorgulamayla ifade edilmektedir. "*Kadın, annesi olamazdı genç kızın. O da gençti çünkü. Gerçi erken evlenmiş, erken çocuk doğurmuş o yaşta bir kadının, o yaşta bir kızı olabilirdi. Ama kadının, genç kızın annesi olduğu söylenemezdi gene de. Annelik çizgileri yoktu çünkü yüzünde. Acıyla doygunluğun karıştığı çizgiler. Yatıya misafirliğe gelmiş teyzeyle halayı düşündürüyordu nedense.*" (s.140) anlatısı ile anneliğe yüklenen anlamlar, yüzdeki acıyla ve doygunlukla sembolleştirilmiştir.

Öyküde genç kızın dışarıya çıkma isteği, kadın tarafından türlü bahanelerle unutturulur ve sonunda genç kız bu isteğinden vazgeçer. Genç kız için örülmekte olan kazak temel bahanedir ve dışarının ilgi çekiciliğine yönelik heves, kazağın boyu gibi gerekçelerle kırılmaktadır. Öykünün sonunda kız elinde pembe kazağıyla gelir ve altına hangi renk etek alacağını sorarak dışarıya yönelik ilgisini yitirdiğini gösterir. Kazak rengi olarak pembe seçiminin toplumsal cinsiyet kalıpları doğrultusunda olduğu da düşünülebilir.

2.2.10. Sokak Lambaları

Öyküde anne, misafir gelen yaşlı kadın, büyükanne, büyük teyze, küçük teyze ve yaşlı komşu kadın, kadın temsilleri olarak yer almaktadır. Evi terk eden, uzun zamandır gelmeyen ve gelmesi beklenen dayı karakteri, öykünün kadınlarını bağlayan temel unsurdur. Evin lambalarının yanması için sokak lambalarının yanması beklenmekte, bu durum da evde yaşayan kadınların arasındaki bir sır olmaktadır. Evin dışarıdan dikkat çekmemesi üzerine kurulu bu düzen yine bir dış baskıyı ve korkuyu ifade etmektedir. Evdeki baba karakteri oldukça siliktir; eve akşamdan akşama gelip yemeğini yiyen, yorgun, yatma saatini bekleyen etkisiz bir karakter olarak betimlenmektedir. Bu da öyküdeki kadınları öne çıkaran bir unsur olmaktadır. Öykünün sonunda beklenen dayı gelir, sokak lambaları yanmadan evin lambalarını yakar ve evin kurallarını çiğnemiş olur. Ancak bu durum, öykünün anlatıcısı tarafından çok hayati bir sorun olarak nitelenmesine rağmen, onun dışında kimse tarafından önemsenmez. (s.153-167)

2.2.11. Eyüp Otobüsü

Bu öyküde kadınlık, annelik rolü bağlamında ele alınmıştır. Öyküde, ana kahramanın annesi kadın temsili olarak yer almaktadır. Kahraman, ona hitaben, şu tespitleri yapmaktadır: "*Bütün anneler mi yorgundur? Bütün babalar mı yorgundur? Yoksa tek yorgun anne, tek yorgun baba benimkiler miydi? Kesin bir şey söyleyemem. Belki bütün anneler yorgundur. Belki bütün babalar yorgundur. Ama benim annemle babamda yorgunluk somut bir biçim almış, onlara her bakışımda bu gerçeği yaşamaya zorlamıştır beni. Annemin sararmış gözaklarında, babamın sivri kürek kemiklerine gelip yerleşmişti yorgunluk.*" (s.189). Bu anlatım, yoksulluğun anne bir kadın üzerinden deneyimini ve betimlemesini canlandırmaktadır. Anne, babayla birlikte yoksulluğu ve yorgunluğu yüklenen bir kadın temsilini sunmaktadır.

2.2.12. Akşam Söyleşisi

Bu öyküde kadın ve kadının kocasıyla ilişkisi konu edilmektedir. Kadın kocasına kahve yapan, kahve yapıp hemen geri gitmek üzere kocasının kahve içişini bekleyen, bulaşığı yıkayan, kısacası toplumsal cinsiyet rollerini yerine getiren bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının, sağlığına yönelik soğan yememesi, zararlı bir şeyler içmemesi gibi önerileri kocası tarafından pek ciddiye alınmaz ve eleştirilir. Bu yönleriyle kocası tarafından fikirleri önemsenmeyen, varlığı kocasının konforu için yaptığı eylemlerle kabul gören bir kadın imajı çizilmektedir. Öykünün sonunda ise koca, karısının sözlerine kulak vermeye başlar. (s.208-214)

2.2.13. Yeşil Hırkalı Kadın

Yeşil hırkalı kadın, kır saçlı kadın, ihtiyar kadın bu öyküde geçen kadın temsilleridir. Öyküde ihtiyar kadın, kır saçlı ev sahibi kadın tarafından bir şey anlamamakla itham edilmekte; önemsenmemesi

için yeşil hırkalı kadına öğütte bulunulmaktadır. Öykü boyunca hissedilen gerilim, öykünün sonunda ihtiyar kadının ağlamasıyla, kır saçlı ve yeşil hırkalı kadının korkularıyla son bulmakta; hayata karşı korku, üç farklı kadın tarafından paylaşılmaktadır. (s.215-221)

2.2.14. Anahtar

Anne ve komşunun kızı, bu öyküdeki kadın temsilleridir. Öyküde anne, ev içi rollerle donanmış, yalnız örgü örerken mutlu olabilen biri olarak resmedilmektedir:

"*Annesi örgü örüyordu yine. Bitmez tükenmez örgüleri vardı. Ömür boyu örse yine de bitmeyecek... Kaşları çatıktı annesinin. Yüzünden hiçbir şey anlamak mümkün değildi. Sinirli olduğundan başka. Son sıralar hep çatıktı annesinin kaşları. 'Örgüden oluyor bu' dedi kendi kendine. Annesinin ellerine baktı. Acele acele gidip geliyorlardı. Kocaman bir kahverengi deste birikmişti kucağında. 'Ne çirkin renk' diye geçirdi. Geçen yıl, artan yünlerden bir atkı örmüştü. O zaman kaşları böylesine çatık değildi. İyice anımsıyordu, böylesine mutsuz, suskun oluşu... Rengârenk yünlerden küçük küçük parçalar örerken yüzü aydınlanırdı annesinin.*" (s.222-223)

Kadın, hayata karşı tutumunu ve vazgeçmişliğini kocasına şu sözlerle anlatır:

"*İnsan düş kuramayınca ihtiyarlamış demektir. [...] İnsan bir yaştan sonra gerçekleşme olasılığı bulunmayan düşler kuramıyor. [...] Anlaşılması güç değil ki... Ne bileyim ben, örneğin, şu koltuklar. Yüzlerini değiştirmek istiyorum. Çok eskidiler artık.*" (s.228)

"*Nasıl anlatmalı bunu, dedi kadın kendi kendine. Koltuklarla birlikte kendi de yenilenecekti. Kendileri yenileneceklerdi. Yeni eşyalar, insanın kendisini de yeniler. Yeni eşyalara alışılmaz hemen. Yadırgayacaklardı ilkin yeni koltukları. Birkaç gün şaşıracaklardı sabahları ön odaya geldiklerinde. Sevinçli bir şaşkınlık. İşte o zaman keyifle temizleyecekti odayı. Kurumuş gülleri bekletmeyecekti vazoda. İçine bir heves dolacaktı. Mutluluk bu tür küçük beklentilerde, değişikliklerde değil miydi? İnsanın içinin ölmemesi için, ufak tefek iç açıcı değişiklikler gerekiyordu. Doğal değil miydi bu? Çok güç bir şey miydi bunu anlamak? Kocası anlamıyordu bunu. Anlayamıyor mu, anlamak mı istemiyor? diye sordu kendi kendine. Birinci olasılık çok korkunç geldi kendine. Ama gerçek buydu galiba... Genç kızken, renkli, dört köşe çizgili örtüsü olan bir çay sofrası düşlerdi. İlerideki evi için. Kendisinin evi için. İki kişilik bir çay sofrası kurardı. Çay fincanları koyardı sofraya. Renkli yabancı dergilerin arka sayfalarını süsleyen resimlerden esinlendiği bir kahvaltı sofrası. Oysa fincanla çay içmeyi hiç sevmezdi. Çayı küçük bardaklarla severdi. Ama yine de çay sofrasına çay bardağı değil, çay fincanı yerleştirirdi düşünde. Yalnızca bu düşsel görüntü bile yetiyordu evliliği beklemesine. Oysa bugün, çay sofrası hazırlamak tekdüze bir gidiş geliş mutfakla yemek masası arasında. Bardaklar, şeker, peynir, zeytin... İnsan bir şeyler düşleyebildiği zamanlar çevirirdi radyonun düğmesini. Ses katardı bildiği bir şarkıya. Nedensiz, nasılsız bir sevinç duyardı içinde... Oğlu, kocası, kocasının babası, evi, ellerine geçen para, sınırları kesin kez çizilmiş bir yaşam biçimine zorluyordu onu. Hiç dışına taşmaksızın. Hiç kıpırdama olanağı bulamadığı bu tekdüze yaşantı içinde ne denli sıkıldığını anlamıyordu kimse. Yalnızca örgü ördüğü için suçluyorlardı onu. 'Suçlamak en kolay iş olsa gerek' diye düşündü.*" (s.229)

Kocasının örgüyü bırakması isteğine karşı, kadın örmeye devam eder: "*Aynanın karşısına geçip saçlarını tarasaydı bir şarkı mırıldanarak. Şimdilerde yaptığı gibi, zorunlu olarak iki tarak vurmak değil. Saç taramak yine ama başka türlü. Bir şarkı mırıldanarak. İçinde bir sevinçle. Nedeni hiç bilinmeyen sevinçler... İnsan yalnız genç kızken mi yaşar bu budala sevinç duygusunu? Aynanın karşısında değişik saç biçimleri deneseydi. Sevinseydi biri ötekilerden çok yakıştığında... Neydi bu budalaca duygunun adı? Kesin olarak bir şey bilmiyordu ama yaşamı yaşamaya değer kılan bir şeydi işte. İşte o zaman ihtiyarlar gibi sürüklemezdi pabuçlarını yürürken. Topuklarını genç, sağlıklı, mutlu vururdu yere.*" (s.230)

"*Perdeleri değiştirebilseydim, gelenin kim olduğunu merak ederdim.*" (s.230) diyen kadın, kendi değişimini eşyalarda yapılacak değişimlerle özdeşleştirmekte, ancak bunu da bir türlü başaramamaktadır. Bu hayattan çoktan hevesi kaçmıştır. Adam ise bu sözleri karısının zaman zaman saçma şeyler söylediği, bunun da onlardan biri olduğu şeklinde kabul eder. Hatta sinirlenebilme ve beklemek özgürlüğünün de kadınlara özgü olduğunu düşünür.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türk edebiyatının önemli yazarlarından Ayhan Bozfırat ve öykülerinde geçen kadın temsilleri konu edilmiştir. Edebiyat sosyolojisi çerçevesinde, doküman analizi tekniğiyle hazırlanan çalışmada, yazar ve eser özelinde kadın temsilleri aracılığıyla konu edilen toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma, toplumsal cinsiyet eleştirisi, sınıf mücadelesi gibi temalar incelenmiştir. Söz konusu temsiller, hem kadının toplumdaki yerine ilişkin ipuçları vermekte hem de genel olarak toplumun alt sınıflarına, toplumdan dışlananlara yönelik gösterimlerde bulunmaktadır.

Ayhan Bozfırat (1932-1981) şahidi olduğu dönemlerdeki toplumsal ve siyasal olaylara duyarsız kalmamış, bunları eserlerine yansıtmış ve seçtiği temsiller üzerinden topluma aktarmıştır. Eserlerine taşınan bazı özel olaylar 1960 ve 1980 askeri darbesi, 1971 askeri muhtırası ve Paris'te bulunduğu dönemki 1968 öğrenci olaylarıdır. "Dışarı" kavramından duyulan korku, bu siyasal süreçlerin izlerini taşımaktadır. Özellikle "Balkon", "Dışarıdaki" ve "Sokak Lambaları" adlı öykülerde dış dünyanın tehlikeleri konu edilmektedir. "Yeşil Hırkalı Kadın" adlı öyküde de yine farklı kadınların aynı korkuyu paylaştığı işlenmiştir.

Bu çalışmada, kadınlara yüklenen roller ve anlamlara da toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde yaklaşılmış ve kadınların özel hayatla sınırlandırılmasına yönelik eleştirel bir yaklaşımın benimsendiği görülmüştür. Bozfırat'ın öykülerinde toplumsal cinsiyet eleştirisi, sınıf çatışmaları, toplumsal eşitsizlik ve tabakalaşma temaları iç içe geçmiş şekilde işlenmiştir. Örneğin "Sırt Ağrısı" ve "Anahtar" öykülerinde örgü ören ev kadınları konu edilir. "Ayağına Diken Batan Tavuk", "Akşam Söyleşisi" gibi öykülerde kadın ve erkek arasındaki ilişki sorunları anlatılır. "Beklerken", "Önemsiz Şeyler", "Kara Kedi" gibi öykülerde zengin, üst sınıf eleştirisi yapılırken "Anlat Haydi Anneciğim", "Fırıldak", "Eyüp Otobüsü" gibi öykülerinde de yoksulluk, kadın temsilleri aracılığıyla ele alınmıştır. Bu öykülerde de örnekleri görüleceği üzere, kimi zaman annelik bu yoksulluğa ve sınıf mücadelesine eklemlenen bir rol olarak anlatılır.

Kısacası, siyasal kimliğini ve toplumsal duyarlılığını eserlerine başarıyla yansıtan Bozfırat, öykülerinde yer alan kadın temsilleri aracılığıyla topluma dair birçok meselenin edebiyat yoluyla okurlara ulaşmasını sağlamıştır.

Kaynakça

Abercrombie, N., Hill, S. ve Turner, B.S. (2006). *Dictionary of sociology.* Penguin Reference.

Aykaç, O. (2009). *Ayhan Bozfırat'ın hayatı, sanatı ve eserleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Berger, P. (2017). *Sosyolojiye çağrı (Hümanist bir perspektif)*. (A.E. Koca, Çev.). İletişim Yayınları.

Escarpit, R. (1992). *Edebiyat sosyolojisi*. (H. Portakal, Çev.). İletişim Yayınları.

Goffman, E. (2014). *Damga (Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar)*. (L. Ünsaldı, Haz.; Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S.N. Ağırnaslı, Çev.). Heretik Yayınları.

Kösemihal, N.Ş. (1964). Edebiyat sosyolojisine giriş. *İstanbul University Journal of Sociology*, *2*(19-20), 1-37.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları.

Mills, C.W. (2007). *Toplumbilimsel düşün*. (Ü. Oskay, Çev.). Der Yayınları.

Uluğtekin Bulu, M.G. (2019). Ayhan Bozfırat'ın yapıtlarında sınıfsal eşitsizlik ve adalet ilişkisi. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 346-362.

KADIN ŞAİRLERİN DİVANLARINDAN BİR SÖYLEYİŞ SEÇKİSİ: MESELDİR KALIBI İLE KULLANILAN ATASÖZLERİ

A SELECTION OF PROVERBS FROM THE DIVANS OF WOMEN POETS: PROVERBS USED IN THE FORM OF MESELDİR

Dr. Öğr. Üyesi, Zeynep KOYUNCU, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, zeynepk@kmu.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5054-1137

Özet

Atasözleri milletlerin dil malzemesi olması yanı sıra dünya görüşü, inanç algısı, tarihleri kısacası sosyo-kültürel bakış açıları ve davranış özelliklerini yansıtan unsurlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Deyim, darb-ı mesel, atasözü gibi söz varlıkları divan edebiyatının dil malzemesini oluşturmakla birlikte ait olduğu yüzyılların gelenek göreneklerini, dinî inanışlarını, kültürel zenginliklerini de günümüze taşırlar. Divan şiirinde erkeklerle kıyaslandığında kadın şairlerin sayıca çok az olduğu bilinmektedir. Bunun sebepleri arasında klasik şiirin kadının mahremiyetine ön planda tutan İslam kültürü ile beslenmesi ve toplum yapısının kadınlara ait duygu ve ifadelerin açığa vurulmasını ayıp sayması gösterilmektedir. Divan sahibi kadın şairlerin, klasik Türk edebiyatı kuralları dâhilinde erkek şairlerle aynı mefhum ve mazmunları eserlerinde işledikleri bilinmektedir. Benzer şekilde kadın şairler şiirlerini süslemek için söz varlığını kullanmış ve divanlarında atasözlerine yer vermişlerdir.

Arapça mesel "مثل" sözcüğü örnek, benzer, numune; atasözü, özdeyiş, darb-ı mesel anlamına gelmektedir. Mesel kelimesine sözlüklerde ibretlik hikâye, masal, eğitici kısa hikâye gibi karşılıklar da verilmiştir. Divan şiiri geleneğinde "bu meseldir" vb. ifadelerle kullanılan ibarenin bir atasözü ya da darb-ı mesel olması veya bu ibarenin ait olduğu dönemde yaygın olarak kullanıldığına dair çok sayıda örnek mevcuttur. Bunun yanında "meseldir" kelimesi içeren söz konusu ibareler atasözü, deyim gibi dil malzemeleri olmasalar bile dikkat çekilmek istenilen bir söyleyişe yer verileceğini işaret etmek için de kullanılmıştır. Eldeki çalışma, divanı olan kadın şairlerin "meseldir, meseldir bu, meseldir söylenir, meseldir denir, vb." sözcükleri ile birlikte kullandıkları deyim, darb-ı mesel, atasözlerinin taranması ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada, kadın şairlerin tamamının şiirlerinde taranılan ibareye yer vermediği görülmüştür. Çeşm-i Âfet (?-1907), Ferîde Hanım (1253/1837-1321/1903), Fıtnat Hanım (?- 1194/1780), Leylâ Hanım (?-1264/1848), Şeref Hanım (1809-1860), Tevhîde Hanım (1847-1901)'ın divanlarından çeşitli varyantlarla "meseldir" kelimesini içeren örnekler bulunmuştur. Bu şairlerden Fıtnat, Leylâ ve Şeref hanımların tahsil seviyesi yüksek, devletin üst tabakalarında vazifeleri olan ailelere mensup oldukları, ilim irfan ve klasik şiir bilgisi ile yetiştirildikleri, ailelerinde de şairler bulunduğu dikkati çekmiştir. Eğitimli ve nüfuzlu ailelerin üyesi olan bu kadın şairlerin umera ile bir arada bulunabilmesi onları tanınırlık, kabul görülme ve itibar açısından öne çıkarmıştır.

Altı şair hanımın divanlarından toplamda on sekiz beyit örneği elde edilmiştir. Kadın şairlerin çeşitli durumlarda öğüt ve örnek vermek, kıyaslamak, benzetmek gibi amaçlarla "meseldir" ve "meseldir söylenir" vb. kelimelerden sonra atasözleri, deyim, yargı veya genel kabul içeren ifadeler ya da divan edebiyatının klişeleşmiş unsurlarına yer verdikleri görülmüştür. Beyitlerde günümüzde sık söylenilip işitilmeyen "dağ üstü bağ" gibi deyişler yanında "sabreden derviş muradına ermiş, çok naz âşık usandırır, gönül kimi severse güzel odur, bakan göze yasak olmaz" gibi yaygın kullanılan atasözleri bulunmaktadır. Bununla birlikte "meseldir" kelimesi ile kurulsa da atasözü, deyim, darb-ı mesel olarak nitelenemeyecek, yalnızca o şaire özgü olup farklı kaynaklarda rastlanılmayan ifadeler de mevcuttur. Şahsa özgü bu kullanımlar şairlerin üslubunu ve şiir dünyalarını anlamak açısından veri niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmada Çeşm-i Âfet, Ferîde, Fıtnat, Leylâ, Şeref ve Tevhîde Hanım'ın "meseldir" kelimesi etrafında kullandıkları söz varlığının ortaya çıkartılarak günümüze aktarılması amaçlandı. Kadın şairlerin bahsedilen kelime özelinde erkek şairlerden farklı olmaksızın divan şiirinin klişeleşmiş unsurları olan aşk, âşık ve sevgiliden bahsettikleri; ayrılık, kıskançlık, özlem gibi insanî duygulara yer verdikleri; sabır ve tevekkül gibi dinî kavramlara değindikleri, sağlık ve tabiat unsurlarından bahsettikleri görüldü. İnceleme sonucunda kadın şairlerin atasözlerini gerek divan şiiri muhtevası gerekse tekniği açısından meseldir kalıbı ile maharetle işledikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Divan Şairleri, Mesel, Atasözü

Abstract

In addition to being the linguistic material of nations, proverbs have an important place among the elements that reflect the world view, belief perception, history, in short, socio-cultural perspectives and behavioral characteristics. While the idioms, proverbs and proverbs constitute the linguistic material of divan literature, they also carry the traditions, customs, religious beliefs and cultural richness of the centuries to which they belong to the present day. It is known that there are very few female poets in divan poetry compared to men. The reasons for this are that classical poetry is nourished by Islamic culture, which prioritizes the privacy of women, and that the social structure considers it shameful for women to reveal their feelings and expressions. It is known that the female poets of the divan used the same concepts and metaphors as the male poets within the rules of classical Turkish literature, and therefore they frequently and successfully used proverbs to decorate their poems.

The Arabic word "مثل" means example, similar, sample; proverb, maxim, proverb. In dictionaries, the word "meselel" is also translated as cautionary tale, fairy tale, educational short story. In the tradition of divan poetry, there are many examples in which the phrase used with expressions such as "this is a mesel" is a proverb or a proverb, or that this phrase was widely used in the period to which it belongs. In addition, even if these expressions are not linguistic materials such as proverbs and idioms, they are also used to indicate that a discourse to be emphasized will be included. The present study is limited to a review of the idioms, proverbs and proverbs used by women poets who have a divan with the words "meseldir, meseldir bu, meseldir söylenir, meseldir denir, etc.".

In the study, it was observed that not all of the female poets included the phrase scanned in their poems. Çeşm-i Âfet (?-1907), Ferîde Hanım (1253/1837-1321/1903), Fıtnat Hanım (?- 1194/1780), Leylâ Hanım (?-1264/1848), Şeref Hanım (1809-1860), Tevhîde Hanım (1847-1901) were found to include the word "meseldir" with various variants. Among these poets, it is noteworthy that Fıtnat, Leylâ and Şeref belonged to families with a high level of education, held positions in the upper strata of the state, were raised with knowledge of science, wisdom and classical poetry, and had poets in their families. The fact that these women poets, who were members of educated and influential families, were able to coexist with the umera made them stand out in terms of recognition, acceptance and prestige.

It is noteworthy that these poetesses belonged to families with high levels of education, held positions in the upper strata of the state, were raised with knowledge of science, wisdom and classical poetry, and that these poets also had poets in their families. The fact that female poets, who were members of educated and influential families, were able to coexist with the umera brought them to the forefront in terms of recognition, acceptance and prestige.

A total of eighteen couplet samples were obtained from the divans of six female poets. It was observed that the female poets included proverbs, idioms, expressions containing judgment or general acceptance, or clichéd elements of divan literature after the words "meseldir" and "meseldir söylenür" etc. in order to give advice and examples in various situations, to compare and compare. In addition to sayings such as "dağ üstü bağ", which are not often heard today, the couplets include very frequently used proverbs such as "sabreden derviş muradına ermiş, çok naz âşık usandırır, gönül kimi severse güzel odur, bakan göze yasak olmaz". On the other hand, there are also expressions that cannot be characterized as proverbs, idioms or proverbs even if they are formed with the word "meseldir", which are unique to that poet and cannot be found in different sources. These idiosyncratic usages are data in terms of understanding the poets' style and their world of poetry.

This study aims to reveal the vocabulary of Çeşm-i Âfet, Ferîde, Fıtnat, Leylâ, Şeref and Tevhîde Hanım around the word "meseldir" and to transfer it to the present day. It was observed that the female poets, unlike the male poets, mentioned love, the lover and the beloved, which are the stereotypical elements of divan poetry; they included human emotions such as separation, jealousy and longing; they touched upon religious concepts such as patience and trust, and mentioned health and natural elements. As a result of the analysis, it was understood that women poets skillfully processed proverbs with the meseldir pattern in terms of both the content and technique of divan poetry.

Keywords: Women Divan Poets, Mesel, Proverb

1. Giriş

Atasözleri milletlerin dil malzemesi olması yanı sıra dünya görüşü, inanç algısı, tarihleri kısacası sosyo-kültürel bakış açıları ve davranış özelliklerini yansıtan unsurlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Atalarımızın uzun gözlemleri ve tecrübeleri sonucunda nesilden nesile ulaşan bu ifadeler, kalıplaşmış bir yapıda ve anonimdirler. Atasözleri bir olayın sonucunu ya da ibret dersini umumu ilgilendirecek bir yargıya bağlarlar, sürekli izlenen tabiat olaylarının sonuçlarından bahsederler. Örnek beyitlerin daha iyi anlaşılması için bildiri sınırları dâhilinde öncelikle ve sırasıyla atasözü, darb-ı mesel gibi dil unsurlarının ve mesel kavramının tanımları verilmiştir.

Ötüken Türkçe Sözlük'te atasözünün açıklaması "Bir fikri, bir öğüdü, mecaz yolu ile kısa ve kesin olarak anlatan, eskiden beri ağızdan ağza söylenegelen anonim özlü sözler; mesel; darb-ı mesel; durub-ı emsâl; hikmet; kelam-ı kibar."dır (Çağbayır, 2007, s.342). Atasözlerinin genel özellikleri yanında divan şiirinde yer alışlarına dair bilinmesi gereken nitelikler bulunmaktadır.

Edebiyat Lügati'nde Olgun, (1994, s. 34). "darb-ı mesel", için eskiden söylenilmiş ve bir hikmeti içeren söz, atalar sözü olarak tarif ettikten sonra darb-ı meselin eski Türçesinin "sav" olduğu, Arapçada mesel kelimesinin atalar sözü anlamıma geldiği ve kelimenin dilimizde vaktiyle doğrudan mesel anlamında kullanıldığı yani herkesçe mesel manasında söylenilip anlaşıldığı açıklamasını yapmıştır.

Arapça olan mesel kelimesinin anlamları "1. İbret ve örnek alınacak söz. 2. Örnek; benzer; misal. 3. gnşl. Atasözü; darbımesel. 4. Eğitici kısa hikâye; masal. 5. hrist. Kutsal kitapların, ibret dersi veren alegorik hikâyeleri. 6. {ağız} Bilmece." dir (Çağbayır, 2007, s. 3161).

Mesel getirme sanatına dair ve bir divanı mesel açısından inceleyen ilk müstakil bir çalışma olan *Necâtî Bey Divanı'nda İrsâl-i Mesel ve Temsîlî Teşbîh* adlı yüksek lisans tezi Orhan Ay tarafından yapılmıştır. Ay (2016, s. 39), meselin tanımı ve etimolojisi hakkında bilgiler sunmuş ve "mesel" kelimesinin geçtiği her beyitte de mesel getirme sanatı vardır denilemeyeceğini her atasözünün mesel olmadığı gibi her meselin de atasözü olmadığını belirttikten sonra sıraladığı örnek beyitlerde geçtiği şekliyle "Bu meseldir, mesel durur" şeklindeki tabirlerin "süregelen söz, misal, örnek" anlamlarında kullanıldığını kaydetmiştir. Bu örneklerden biri aşağıdadır:

Meseldürür bu ki göz görmese yüz utanmaz
Necâtî'yâ ne 'aceb nergis ola ger gütâh (Necâtî Bey Divanı, G.44/7)

Ay (2016, 39), bu beyitte "mesel" sözcüğü geçtiği hâlde beyit bağlamında temsîlî teşbîh yoluyla bir fikri ispatlama, somutlama yoluna gitmediğinden mesel getirme sanatının olmadığını izah etmiştir.

Eldeki çalışmanın amacı ve hacmi gereğince tanımları ve kısa özelliklerine değinilen tabir ve kavramların mesel getirme sanatı ile farklılıkları bulunmaktadır. Bildiride sunulan on sekiz beyitte mesel kelimesinin "örnek, benzer, misal" anlamı dışında atasözü, darb-ı mesel, deyim gibi söz varlığı içeren ve "bu meseldir ki dinür, bu kadîmî bir meseldir, söylenür darb-ı meseldür, meseldür söylenür, bu meseldür vb." kalıplarla kullanıldığı görülmüştür. Bunlar dışında ayrı bir yapıda olan "masal (anlatmak)" mesel söylemek deyiminin kullanıldığı iki beyit de bulunmuştur. Bu beyitlerin incelenmesi ile hem söz varlığı hem de temelde teşbih unsurları içeren genel kabüller, tabiat olayları, tıbba dair bilgiler, dinî-tasavvufi inanç unsurları ya da divan şiirinin klişe malzemeleri ortaya çıkarılmıştır.

2. Kadın Şairlerin Divanlarında Mesel Kelimesi İle Kullanılan Atasözleri Ve Divan Edebiyatına Dair Unsurlar

Çalışmanın bu bölümünde alfabetik olarak sıralanmış kadın şairlerin, biyografileri özetlenmiş ve edebî kişiliklerine dair kısa bilgiler verilmiştir. Ardından bu şairlerin divanlarında bulunan atasözü vb. sözvarlığı ve klasik edebiyat mefhumlarıyla birlikte kullanılan "meseldir söylenir" ve benzeri kelimeleri içeren beyitleri açıklanmıştır.

2.1. Çeşm-i Âfet Hanım

Çeşm-i Âfet Hanım'ın nerede ne zaman doğduğu, gerçek ismi ve milliyeti bilinmemektedir. Şiirlerinden hayatı hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın üçüncü eşidir. Çeşm-i Âfet'i diğer kadın şairlerden ayıran özelliklerinden ilki şairin kadınca bir üslup kullanmaktan çekinmeden eşine olan derin muhabbeti ve hasreti sebebiyle yazması, diğeri ise eşi Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın siyasetini savunup ve eşinin yaptıklarını beyitleriyle delillendirerek tarihe kayıt bırakmasıdır. Çeşm-i Âfet Hanım eserinde çok az sayıda atasözü deyim kullanmıştır (Egemen, 2023, ss. 2-3). Bu az kullanıma rağmen taramada şairin "meseldir" kalıbı ile üç beyit örneği verdiği görüldü.

Divan şairlerinin beslendiği kaynaklar arasında İslam dini ve dolayısı ile de Kuran'ı Kerim bulunuyordu. Çeşm-i Âfet Hanım da içinde yetiştiği geleneğin dinî unsurlarından istifade etmiştir. Kur'ân nüktelerinin tenasüp ilmiyle de bir alakasının olduğu kanaatini ileri süren ve tenasüp ilminin de ayet ve sûreler arasındaki ince bağlantıları ortaya çıkarmaya matuf bir branş olduğunu belirten Koçyiğit, (2013, 321) "Bes" kelimesini oluşturan harfler ve Kuran-ı Kerim'in ilk ve son ayeti arasındaki ilgiyi izah etmiştir. Araştırmacı, "Kur'ân'ın "ب "harfiyle başlayıp "س "harfiyle bittiğini, bu harflerin birleşiminin بس olduğunu 'Allâh bes', ifadesinin 'Allâh yeter' anlamına geldiğini ve "Allâh kuluna yetmez mi?" (39/Zümer, 36) ayetiyle örtüşen bir anlam taşıdığını ifade etmiştir. Araştırmacı bu meyanda bazı âlimlerin Kur'ân'ın başıyla sonu arasında nükte aradıklarını söylerek bu nüktenin halk arasında "Allâh bes, bakî heves" şeklinde darb-ı mesele dönüştüğünü ve birçok hattatın kaleminde levhalaştığını belirtmiştir. Çeşm-i Âfet Hanım iki farklı beyitte "Allâh bes bâkî heves." tabiri ile Cenâb-ı Hak'tan başkasından medet umulamayacağını anlatmış düşülen zor durumlarda yalnız Allâh'a dayanmayı da telkin etmiştir. Farsça bes kelimesinin anlamı "1. Yeter; kâfi. 2. Çok; gayet. 3. {ağız} Yalnız; sadece (Çağbayır, 2007, s. 561), Arapça bâki kelimesinin anlamı ise 1. Sürekli kalıcı; sonsuz.2. Ölümsüz; ebedî. 3. Korunup saklanmış; muhafaza edilmiş. 4. Geri kalan; arta kalan. 5. "Ölümsüz ve ebedî kalıcıdır." anlamında Allâh'ın sıfatlarından birisi."dir (Çağbayır, 2007, s.444). "Allâh bes bâkî heves." cümlesi "tevekkül sahipleri için Allâh yeter, geriye kalan boş istektir." anlamına gelir. Bu sözle Allâh'ın yalnızca zâtının herşeye kâfî olması anlatılmış, dünyada bel bağlanan şeylerin tamamının geçiciliği vurgulanmıştır. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Çeşm-i Âfet Hanım çaresizlikle feryadına yetişecek birini beklemiş; ikincide ise âlemde yardımına yetişecek kimsenin olmayışı şairi üzmemiştir. Zira şair, Allâh'ın kuluna yeteceğini ifade eden "Allâh bes bâkî heves" darb-ı meseli ile kuvvet bulmuş ve kendisini teselli etmiştir.

Yok mıdır bu kubbeniñ altında bir feryâd-res
"Bu meseldir ki dinür "Allâh bes bâkî heves" (Egemen, 2023, s. 352).
Çeşm-i Âfet yok ise feryâd-res 'âlemde ger
"Bu meseldir ki dinür "Allâh bes bâkî heves" (Egemen, 2023, s. 352).

Klasik Türk edebiyatı insana dair her konuya değinir. Bu konulardan biri de insanın sağlık-hastalık hâlleridir. Divan şiirinin klişeleşmiş muhtevasında âşığın özelliklerinden biri de sevgilinin ok gibi bakışları ile yaralanmış sinesidir. Bu yaralar sevgilinin bakışına, ilgisine mazhar olma neticesinde meydana geldiğinden âşıklıktan bir nişâne sayılır ve bu durum âşık için övünç sebebidir. Beyitten hâlinden memnun olan âşığın kendi gözyaşları ile de olsa tedaviye, iyileşmeye niyeti olmadığı anlaşılabilir.

Dökme ey göz eşkini bu sîne-i mecrūḥuma
"Bu kadîmî bir meseldir istemez her yara su" (Egemen, 2023, s. 308).

Çeşm-i Âfet Hanım yukarıdaki örnekte gözünün yaralı göğsünü gözyaşları ile yıkamasına karşıdır. "Bu kadîmî bir meseldir, istemez her yara su" meseli ile tıbba dair bir konuya değinilmiş,

iyileştirmek amacı ile de olsa her yarayı su ile temizlemenin doğru olmadığı, suyun hastaya fayda yerine zarar verilebileceği vurgulanmıştır. Bu deyişle mecazen de bir yöntemin herkese aynı faydayı sağlamayacağı anlatılmıştır. Bu beyitte mesel sanatı vardır. Lafzen veciz, tecrübe ile sabit, gerçek bir sağlık kuralı ile âşıklığa dair bir durum arasında kıyaslama yapılmıştır.

Tecrübeye dayanan ve genel bir yargı hükmünde olan bu deyiş tıbbî bir kuralı, "her hasta/yaralıya su ile müdahale edilmemesi gerektiğini" anlatır. Çünkü yara bakımı ve pansuman duruma göre farklılık arz eder, tedavi şeklini ise herhangi biri değil hekimler belirler. Yara ve su ilişkisini anlatan meşhur bir örnek Fuzûlî'nin "Su Kasidesi"'nde geçmektedir.

Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânın sözin
İhtiyât ilen içer her kimde olsa yara su (Akar, 2005 s.28).

Yukarıdaki beytin şerhinde gerek eski gerekse modern tıpta iç yaraları (kanamaları) olan hastalara bir süre doğrudan doğruya su verilmediği anlatılmıştır. Bu durumdaki hastalara su vermenin zararlı olacağı ve hastayı öldüreceği inanışından bahsedilmiştir (Akar, 2005 s.28). İç kanama şüphesi olan hastaya su dahil hiçbir içecek ve yiyecek verilmediği bilinen bir ilk yardım kuralllarındandır.

2.2. Ferîde Hanım

Kastamonu'da doğan Ferîde Hanım, (1253/1837-1321/1903) yılları arasında ömür sürmüştür. Divanı günümüze ulaşabilen nadir kadın şairlerimizdendir. Babası müderris, şâir ve hattat Baharzâde Hamâmî Mehmed Râşid Efendi, Ferîde Hanım'ı eğitmiş ve kızını şiire teşvik etmiştir. Ferîde Hanım yedi yaşında hafız olmuş, Arapça ve Farsça'yı öğrenip hat dersleri de almış sülüs ve nesih meşk ederek hat icazeti kazanmıştır (Çağlayan, 2006, ss. 1-2). 1852'de 16 yaşında iken Zabtiye Meclisi Âzası Raif Efendi ile evlerek İstanbul'a yerleşen Leylâ Hanım, eşinin hastalığı sebebiyle Kastamonu'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Ali Raif Efendi 1858'de vefat ettiğinde Ferîde Hanım henüz 21 yaşındadır. Bu kaybın hüznünü ömrü boyunca taşıyan şair bir daha evlenmez (Çağlayan 2006, ss. 3-5). Ferîde Hanım 1288/1872'de İstanbul'a tekrar gelir. Bu tarihin Midhat Paşa'nın sadrazamlığa tayin edilmesine rastlaması üzerine Paşa'ya bir tebrikiyye yazan şair Kastamonu'da da devlet ricâline ve bu kişilerin hanımlarına çeşitli vesîleler ile şiir takdimlerini sürdürmüştür. (Çağlayan, 2006, ss. 5-8). Divandaki taramada şairin "meseldir" kalıbı ile bir beyit örneği verdiği görülmüştür.

Dâğdâr-ı aşk olan bakmaz fenâ gül-zârına
"Söylenür darb-ı meseldir âşıka dağ üsti bağ" (Çağlayan, 2006, s. 97).

"Söylenür darb-ı meseldir âşıka dağ üsti bağ" mısrasında geçen ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun atasözlerini birinci ve deyimleri ikinci ciltte derlediği *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler* eserinde her iki bölümde de yer verdiği bu tabiri Fatih Köksal "Edebiyatımızda Kalıp Sözler ve Divan Şiirinden Dört Örnek" adlı makalesinde deyim olarak niteler. Köksal, (2005, ss. 377-379) bu deyimin literatürdeki tanım ve örneklerini aktardıktan sonra "dağ" ve "bağ" kelimelerini Türkçe ve Farsça anlamları ile değerlendirir. Şairlerin her ikisi de sesteş olan "dağ" ve "bağ" kelimelerini Türkçe (dağ ve bağ), Farsça ("dâğ- yara" ve "bâğ- bağ, bahçe) anlamları ile kullandıkları beyitleri izâh eder. Araştırmacı, bu deyimin içerdiği kelimelerin ifade zenginliği sayesinde rağbet gördüğünü ve 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yüzyıllarca işlendiğini belirtir. Şentürk (2019, s.15) de "dağ üstü bağ"ı deyim olarak niteleyerek tabiri "iyileşme, güzelleşme", "vahim gibi görünse de bile âşık için hoşa gitme" anlamları ile açıklamıştır.

Feride Hanım'ın beyitte geçen "dağ üstü bağ" deyiminde ilâhî aşka düşen âşığın hâlinden gayet memnun olduğu ve fani gülbahçesi ile ilgilenmeyeceği anlaşılmaktadır. Çünkü hakiki aşkla oluşan dağ yani yaralar âşık için bağ bahçe hükmündedir.

2.3. Fıtnat Hanım

Fıtnat Hanım İstanbul'da doğmuştur, asıl adı Zübeyde (?-1780)' dir. Edebiyatımızda Fıtnat Hanım isminde iki şair vardır. Biri İstanbullu Fıtnat, diğeri Trabzonlu Fıtnat (1842-1911)'tır (İspirli, 2007, s. 72). Bu bildiride İstanbullu Fıtnat işlenmiştir. Şairin babası, I. Mahmut devri şeyhü'l-islamlarından Ebu İshakzade Mehmet Esad Efendi'dir. Fıtnat Hanım, birçok şeyhü'l-islam, âlim ve şair yetiştirmiş ilim ve irfan sahibi, seçkin bir aileye mensuptur (Çeçen, 1996, s.5). Bu durum hem şairin tahsil ve terbiyesinde etkili olup onun şiir kabiliyetinin ortaya çıkmasını sağlamış hem de Fıtnat Hanım'a şiirlerini okuyup

nazireler yazdığı kişilerle doğrudan doğruya sohbet etme fırsatını vermiştir. Ayrıca Fıtnat Hanım'ın babasının, şiirin yanı sıra musikiye ilgilenmesi, devrin musikişinaslarını düzenlediği toplantılarda ağırlaması kızının sanat ortamında bulunmasını ve aydınlar meclisinde hürmet görmesini sağlamıştır. Fıtnat'ın saray tarafından ne kadar saygı ve sevgi gördüğünü gösteren en büyük delil Padişahın, evini ziyaret ederek kendisine iltifatta bulunmasıdır (Çeçen, 1996, s. 7). Bu şairin divanında taranılan kalıpla iki beyit örneği bulunmaktadır:

Leb-â-lebdür hayâl-i yâr ile dil gayra hiç yer yok
"Meseldür söylenür memlu olınca kûze ma almaz" (Çeçen,1996, s. 333).

Bu atasözü kelime farklılıklarıyla "Dolu kab su almaz.", (Beyzadeoğlu vd., 2004, s.123), "Dolu testiye su konmaz." (Eyüboğlu, 1973, s.74) olarak geçmektedir. Fıtnat Hanım, gönlünün baştan sona sevgilinin hayali ile dolu olduğunu, sevgiliden başka hiçbir şeye yer kalmadığını ağzına kadar dolu kaseye su ilâve edilemeyeceğini ifade eden "memlu olınca kûze ma almaz" atasözü ile anlatmıştır. Memlu dolu, kûze ise su testisi, kase anlamına gelmektedir. Kullanılan meselde aşk şarabı ile dolu olma yönünden gönül ve kâseye arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Şairlerin gönül kavramı için çokça kullandığı teşbihler içinde gönlün kâseye benzetilmesi vardır.

Gönül "sevgilinin makamıdır". Sevgilinin zikri ve hayali âşığın daima dilinde ve kalbinde olduğundan onun gönlü sevgilinin hânesi yahut makamı olarak yorumlanır (Şentürk, 2021, s.240). Âşığın gönlü bir mekân olarak düşünüldüğünde o tahtta yahut evde sultan olan sevgiliden başkasına yer yoktur. Fıtnat Hanım, sevgilinin aşkı ile dolu gönül testisinden bir damlanın dahi başkaları yüzünden taşıp dökülmesini istemediğini ifade etmiştir.

Arapça başkası anlamına gelen ağyar kelimesi divan şiiri geleneğinde sevgili dışındaki herkes ve herşey anlamındadır. Şairlerin meşrebine ve sevgilinin hüviyetine göre ağyar, sevilenin Allâh olması hâlinde insanın ona yakınlaşmasını engelleyen her türlü sivâ olarak görülür. Âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olup araya girebilecek herşey gayr hükmünde kabul edilir (Şentürk 2016, ss. 87-88). Beyitte geçen manadan farklı olarak Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayım Komisyonu'na göre "Dolu bardak su almaz" atasözü, herkesin kaldırabileceği belli bir yük olduğunu ve bir insana gereğinden fazla yüklenilmesinin olumsuz sonuçlanacağına dair uyarı anlamını da içermektedir (1989, s.157). Divanda bulunan ikinci örnek beyit ise Fıtnat Hanım'a has bir kullanımdır, şair şiir yazma sebebini aşka bağlamıştır.

Söyler elbet hâliñi Fıtnat meseldür ehl-i derd
"Aşk ola bir sînede eş'âr kendin gösterür"(Çeçen, 1996, s.319).

"Aşk ağlatır, dert söyletir" atasözü ile çağrışım yapan bu beyitte Fıtnat Hanım şiir yazma sebebini meselle açıklamıştır. Divan şiirinde sevgilinin cevr ü cefâsı sonsuz, âşığın çektiği eziyet sınırsızdır. Dertli insanlar biraz ferahlamak için çektiklerini etrafla paylaşmak isterler. Acı çeken insanların feryat etmesi kınanmaz, doğal karşılanır. Aşkın sonucu dert sahibi olmaktır, öyle ise âşıkların türlü hallerinin hoş karşılanması gibi Fıtnat Hanım'ın da çektiği aşkı ve derdi anlatan şiirler yazması, hâlini söylemesi çok görülmemelidir. Bu beyitte kullanılan darb-ı mesel bir atasözü mahiyeti taşımaz. Ancak ifade "âşık olmak ve şiir yazmak sebep-sonuç ilgisinin kurulduğu" bir durumu yansıtmış ve meseldir sözü ile söylenmiştir.

2.4. Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Köklü ve saygın bir aileden gelen şairin babası kazasker Moralızâde Hâmid Efendi, dayısı Keçecizâde İzzet Molla (1786-1829)'dır (İspirli, 2007, s.89). Anne ve baba tarafından münevver ve edebiyata âşinâ bir aile ortamı içinde yetiştiği hayat hikayesinden ve şiirlerinden anlaşılan Leylâ Hanım ailesi sayesinde sarayla yakın ilişki kurmuştur. Şair, I. Abdülhamid'in kızları ve o zaman saltanat tahtında bulunan II. Mahmud'un (s. 1808-1839) kızkardeşleri olan Hibetullâh Sultan'a bir bahariyye kasidesi, Esmâ Sultan'a övgü için bir tercî'-i bend sunmuştur. Şair, Abdülmecid Han'ın (s. 1808-1839) cülusu, ismi geçen padişahların kızları ve şehzadeleri için doğum, evlilik, sünnet, vefat gibi önemli vakalar için şiirler yazmıştır (Arslan, 2018, s.4). İrticalen şiir söyleme yeteneği ile bilinen, genç yaşta evlenen ancak bu izdivacı bir hafta süren Leylâ Hanım 1264 (1848) yılında vefat etmiş ve Mevlevî olduğu için Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir (İspirli, 2007, s.89). Divanda konuya beş örnek beyit bulunmuştur.

Divan şiirinin en çok söz edilen çiçeği olan gül gerek koku gerekse renk bakımından çok güzel ve daima tazedir. Bu yönüyle gül bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez unsurudur (Pala, 1998, s.155). Bülbül divan şiirinde şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmaksızın sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığı temsil eder ve güle âşık kabul edilir. Gül naz bülbül niyaz için yaratılmış gibidir (Pala, 1998, s.75). Leylâ Hanım "kırmızı gülde vefa kokusu yok" meseli ile feryat ve ağlaması ile bilinen bülbülün dolayısı ile insanın, dünya bağında ne kadar âh ve feryat etse de yalvarıp yakardıklarından bir fayda göremeyip çaresiz kalacağını anlatmıştır. Müsemmenin tamamında gurbet, ayrılık, kimseden hayır görememek ve bedbîn bir anlatım dikkati çeker. Arslan (2018, s.3)'te bu bent için şiirlerinden yola çıkarak Leylâ Hanım'ın Bursa ile bir alakası olduğunun görüldüğünü ancak onun Bursa'ya gidip gitmediği ya da bir süre orada kalması konusunun karanlık olduğunu ifade etmiştir.

Ne rütbe âh u feryâd itse bülbül bâg-ı dünyâda
"Meseldir söylenür "bûy-ı vefâ yok verd-i hamrâda"
Mürüvvet kalmadı ehl-i dile sûy-ı ahibbâda
Ne rind-i nükte-dânında ne kat'â ehl-i takvâda
Yine terk-i diyâr itdi anıñçün Morevî-zâde
İşitdim ki okur bu matla'ı şehr-i Burûsâ'da
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi (Arslan, 2018, s.70).

Leylâ Hanım diğer bir beyitte sevgilinin gül yanağını andığında döktüğü kanlı gözyaşlarının miktarca fazlalığını ilkbahar mevsiminde akan nehirlere benzetir. İlkbaharda coşkun akıp taşan nehirlerin bulanık olması gibi kendisi de çok ağlamaktan dolayı kanla karışık gözyaşları dökmektedir. İlkbaharda karların erimesi ve bol yağış sebebiyle su yatakları olan derelerin göllerin dolup taşması tabiata ait bir durumdur. Yüksek tepelerden gelen bu sular bulanık bir hâlde akabilir. Aşağıdaki beyitte yer alan bu meselle mecazen ağlamaktan kanlı akan gözyaşları gerçek anlamda ilkbaharda karşılaşılan bir doğa olayını örnek göstererek anlatılmıştır. Bu beyitte Ay'ın (2016, s.40) sıraladığı özellikler doğrultusunda mesel sanatının var olduğunu düşünüyoruz. Zira beyitte hayata dair somut bir gerçeklikle âşıklığa dair bir durum arasında kıyaslama yapılmıştır.

Verd-i ruhsârıñ añup kana sirişkim boyanur
"Nev-bahâr olsa meseldür ki akar su bulanur" (Arslan, 2018, s.157).

Eyüboğlu (1973, s.7), "akar sular bulanır" ibaresine atasözü bölümünde yer vermiş ve ifadeyi Fuzûlî'nin bir gazelinde geçen beyitle örneklendirmiştir. Aşıda verilen bu beyitin şerhinde ise sevgilinin gül gibi yanağına karşı âşığın gözünden kanlı yaşlar döküldüğü ve gül mevsiminde akar suların bulanmasının gayet tabii olduğu anlatılmıştır. Çünkü gül mevsimi bahardadır; dolayısı ile suların seller hâlinde bulanık akması da doğaldır (Tarlan , 1998 ,628):

Gül-i ruhsarına karşu gözümden kanlu akar su
Habîbüm fasl-ı güldür bu ahar sular bulanmaz mı

Leylâ Hanım'ın yukarıdaki beyite benzer kelimeler ve kabullere coğrafi unsurları da ekleyerek tanzim ettiği bir diğer mesel kalıbı aşağıdaki beyittedir:

"Meseldir bagrı yanıklar gezerler vâdi-i gamda"
Sirişk-i dîdesi cûlar yerine anda çaglarmış (Arslan, 2018, s.164).

Cümle şeklinde, aşka dair bir genelleme belirten ve "meseldir" kalıbı ile kullanılan ancak mesel sanatı ya da atasözü olmayan ve Leylâ Hanım'a özgü bu ifadede divan şiirinde âşıkların hâllerini yansıtan klişeleşmiş bazı unsurlar vardır. Sevgiliye duyulan aşkın ve ona hasret kalmanın âşığın gönlünü yakıp kavurmasının yanısıra sevgiliye erişemeyen âşığın döktüğü gözyaşlarının akarsulara teşbihi çokça kullanılan benzetmelerdendir. Miktarın fazlalığı açısından coşup taşan nehirler ile âşığın gözyaşları kıyaslandığında üstünlük âşığındır. Vadi iki dağ arasında kalan uzun çukurluk, nehrin aktığı yatak manasına gelir. Kaygı, tasa; üzüntü anlamındaki gam kelimesi ile birlikte vadi-i gam bağrı yanık gözü yaşlı âşıkların düştüğü, üzüntü elem veren etrafı zorluklarla çevrelenmiş bir alanı çağrıştırmaktadır. Beyitten anlaşıldığına göre bu vadiyi nehirler yerine âşıkların gözyaşları sulamaktadır.

Gözlerim nezzâre-i dîdârdan itmez ferâg
Bu meseldir zâhidâ "olmaz bakan göze yasag" (Arslan, 2018, s.169).

Leylâ Hanım bu mısralarda, sevgiliye bakma konusunda kaba sofu zahid ve âşık arasındaki çekişmeye değinmiş ve "bakan göze bağ olmaz" darb-ı meseli ile âşığın haklı sebebini dile getirmiştir. (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2024)'de "herkesin gözü önündeki şeye bakılması önlenemez." olarak açıklanan bu atasözü gören göze yasak getirilemeyeceğini, göz önündeki ya da dikkat çeken birşeyi gizlemek için kimsenin gözünün bağlanamayacağını anlatır. Zâhid ve gözünü sakınmak arasında ise takvaya dayanan bir ilgi vardır; zâhid âşığın sevgiliye bakmasını dinen sakıncalı bulmaktadır.

Pala, (1999, s.421) kaba sofu zâhidin ilim ve imânı dış görünüşü ile anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler vererek topluma düzen verdiklerini zanneden vasfından bahsetmiştir. Şairlerin âşığı zâhidin karşısında gördüklerini zâhidin geçimsizliği ve aşkı inkâr etmesi ile bilidiğini tek emeli cennete kavuşmak olan bu tipin güzellikleri göremediğini anlatmıştır.

Şairin son örneği divandaki bir naatte geçmektedir. Mesel sözcüğü ile şair günahlarından dolayı bağışlanma ümidini dinî bir dayanağa bağlamıştır. Beyitte, Hz. Muhammed'in (SAV) ümmetine ve bilhassa dünyaya ondan sonra gelip kendisine iman edenler için söylediği rivayet edilen hadisine istinatla peygamberimizden şefaat umulmasından bahsedilmiştir. Hz. Muhammed'in "Sizler benim ashabımsınız (arkadaşlarımsınız). Benim kardeşlerim de beni görmedikleri hâlde bana inananlardır. Mutlaka ben Rabbimden sizinle ve beni görmeden iman edenlerle gözlerimi aydınlatmasını istedim." (Sorularla İslamiyet, 2024) buyurmalarından onu görmeden iman edenlere, kendinden sonra anlamında kıyamete yakın bir dönemde yani âhir zamanda yaşayanlara özel bir muhabbeti olduğu anlaşılabilir. Hz. Muhammed'e ahir zaman peygamberi de denilmektedir.

Buyurduñ ümmetim 'isyân ider âhir zamân olsa
"Meseldir 'afv olur hâl-i zamâne" yâ Resûlallâh (Arslan, 2018, s.198).

2.5. Şeref Hanım

1224/1809 yılında doğan Şeref Hanım, şair Mehmet Nebîl Bey'in kızıdır. Doğum yeri hakkında kesin bilgi yoktur. Bir rivayete göre İstanbul'da diğer zayıf bir rivayete göre ise Kahire'de doğmuştur. Fakat İstanbul'da doğmuş olması büyük bir ihtimaldir. Çünkü Babası Mehmet Nebîl Bey'in Mısr-ı Kâhire mevleviyetine tayin edilmesi 1234/1818 yıllarındadır. Baba tarafından soyu sadrazam Abdullah Nâ'ilî Paşa'ya dayanmaktadır (Arslan, 2018, s. 2).

Şeref Hanım evlenip evlenmediği, evli ise eşinin kim olduğu, çocuğu olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat çocukları çok sevdiği, belki de evlat hasretiyle yanıp tutuştuğu genel olarak şiirlerinden, özellikle de kızkardeşi Şerîfe Sâmiye Hanım' ın çocuklarının doğumu, sünnet, Kur'ân okumaya başlamak vs. önemli günleri için yazdığı tarih ve ninnilerden anlaşılmaktadır (Arslan, 2018, s.4). Şeref Hanım, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'ye dervîş olmuştur. Şair, tarîkaten Mevlevî olmakla beraber Kâdirî muhibbidir. 53 yaşında iken 1277/1860 tarihinde vefat eden Şeref Hanım, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde muhipler kabristanında, çınar altına defnolunmuştur. (Arslan, 2018, s.3) Divanda bulunan tek örnek beyit aşağıdadır:

Olur yeg âşinâ âzârı yâriñ iltifâtından
"Meseldir agladır dostı kişiyi güldürür düşmen" (Arslan, 2018, s.3)

"Dost ağlatır, düşman güldürür." atasözünün karşılığı "dost olan kimsenin söylediği söz, acı da olsa insanın iyiliği içindir" (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2024). Hoşa gitmese de dostun yaptığı eleştirinin iyi niyetli ve kişinin iyiliği için yapıldığını bilinmeli ve zıddı bir durum olan düşman övgüsünün hoşa gider sözler içerse de samimi olmama, çıkar için söylenme ihtimali göz önüne alınmalıdır. Bu beyitte ise âşinâ yani tanıdık bildik kişilerin azarlaması sevgilinin iltifatından üstün tutulmasının sebebi sevgilinin güvenilmez oluşudur. Sevgili, herkes tarafından sevilmek istediğinden âşığın rakiplerine de mültefittir ve kendi çıkarını gözettiği için her nabza uygun şerbet verebilir. Bu sebeple yârin şirin sözlerine kanmak âşık için yanıltıcıdır.

2.6. Tevhîde Hanım

Tevhîde Hanım, (1847-1902) yılları arasında Manisa'da yaşamıştır. Annesi İzmirli Sinanzade Ahmed Efendi'nin kızı Tahire Hanım, babası Limoncuzade Fehim Efendi'dir. Manisalı Veznedar Çakmak Hüseyin ile evlenmiştir (İspirli 2007, s.172). Şair, hayatta iken vezin açısından kusurlu bulunmuştur, bu durumu "Şâirlik haddim değil hâşâ bana Hakk'ın yadigârıdır" mısrasında kendisi de

ikrar etmiştir (Pehlivan vd., 2006, s.23). Ancak Tevhîde Hanım yaşadığı dönemin siyasi, tarihî, kültürel özelliklerini şiirine başarı ile yansıtmıştır. Bu unsurlar arasında Manisa'nın sohbet meclisleri, mesire şenlikleri, bağları, yiyecekleri, kadınlarının giyim kuşam tercihleri, tarikâtları, dergâhları yer almaktadır (Pehlivan vd., 2006, ss.11-20).

Efendim 'afv edersin "meseldir söylenir" dilde
Bu rütbe nâz ü niyâz 'âşık usandırır a (Pehlivan vd., 2006, s.97).

Beyitte sevgiliye "efendim" hitabından sonra nazik bir özür ifadesiyle bir tenbih yapılmıştır. Tevhîde Hanım âşığın, sevgilinin yalvartmak için yaptığı nazına dayanmakta güçlük çektiğini "çok naz âşık usandırır" atasözü eşliğinde hatırlatmıştır. Bu atasözü için "başka şeylerde olduğu gibi nazlanmada da aşırı gidilmemelidir." (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2024) açıklaması yapılmıştır. Sabrı tükenmek üzere olan âşık usanma raddesine gelmiştir. Zira âşık bile olsa her insanın bir sabrı, tahammül gücü vardır.

Divan şiirinin gelenekçi yapısı içinde âşığın belirli vasıfları vardır. Bunlar arasında âşığın dertleri zevk edinmesi ve bütün sıkıntılara kendisini sevgiliye kavuşturacağı ümidiyle seve seve katlanması bulunmaktadır. Ancak dertler ve çilelerle vücudu iyice tükenen âşık mecâlsizdir. Kendi benliğini sevgilinin benliğinde yok etmesinden dolayı âşık artık aklı ile karar ve hüküm verme vasfını yitirdiği gibi sabretme kabiliyetini de kaybetmiştir (Şentürk, 2016 s.374). Söz konusu beyitte ise âşık sabrının bitme noktasına geldiğinin farkındadır, aslında âşık bu duruma düşmeyi sevdiğinden vazgeçmeyi istememektedir. Bir uyarı mahiyeti taşıyan bu atasözü ile naza, tegafülsüzlüğe dayanacak hâlinin kalmadığını sevdiğine ifade etmiştir. Sabrın da bir sınırı olduğunu vurgulayan bu atasözü günümüzde herkesçe bilinip kullanılmaktadır.

"Sakınır 'âşık olan ma'şûkunu ağyârdan" elbet
Tevhîde icât etmedi meseldir bu ezelden heb" (Pehlivan vd., 2006, s102).

Âşığın sevgiliyi rakiplerinden sakınmasını anlatan "seven sevdiğini kıskanır" tabiri divan şiirinde olduğu kadar gündelik hayatta kabul gören aşk kuralları arasındadır. Sakınma kelimesinden kıskanma, koruma, esirgeme ve sevgiliyi başkalarından muhafaza etme çabası da anlaşılabilir. Bu kıskançlığın hem beşerî hem de ilâhi aşkta yeri vardır. İbn Arabî *İlâhî Aşk*'ta sevginin yanıltmaları arasında âşığın yaşadığı bazı durumları şöyle izah eder: "Âşık, sevgilisinin hükmü altına girer; onun hakimiyeti altında kalır. Dolayısıyla kendisi için, kendisinde bir idare mekanizması kalmaz. Gönlünü ve kalbini ele geçiren, istilâ edip kuşatan Aşk Sultanı'nın kendisine verdiğini bağışlara ve emirlere bağımlı kalır." (Kanık, 2008, ss.84-85) Aynı eserde, sevgi ve seven vasfına sahip olabilmek için istenilen şartlardan biri de kıskançlığa dairdir. "Âşık, sevgilisini kendisinden bile kıskanmalıdır." (Kanık, 2008, s.114). Beyitte sevgilinin sakınıldığı kişi olan ağyâr kelimesi başkaları, yabancılar anlamına gelir. Rakip olarak da bilinen ağyâr, seven ve sevilen (yâr) ile divan edebiyatında aşk üçgenini oluşturur. Rakip, âşığın nazarında, sevgili ile yakınlık içindedir. Bu durum âşığı üzer ve sevgiliyi bu konuda uyarır. Ancak sevgili âşıktan öte ağyara yüz ve imkân verir. Kıskanç ve dedikoducu olan ağyâr, âşığı sevgiliden uzak tutmaya çalışır (Pala, 1999, s.18). Dolayısı ile Tevhîde Hanım, bu kıskançlık duygusunu kendisinin icat etmediğini bu durumun ezelden beri süregeldiğini romantik ilişkiye dair bir örnekle dile getirmiştir.

"Meseldir gönül kimi severse 'âlemde güzel odur
"Âteş de düştüğü yerde yanar" fark etmez bây ü gedâ" (Pehlivan vd., 2006, s.110).

Bu beytin iki mısrasında herkesçe bilinen, kullanılan birer atasözü bulunmaktadır. İlk mısrada güzellik anlayışının kişiden kişiye değişen bir unsur olduğu "gönül kimi severse güzel odur" atasözü ile anlatılmıştır. Güzellik göreceli bir olgudur. Birinin güzel bulduğunu bir başkası güzel saymayabilir. Âşık, aşk ve sevginin etkisi ile başkasının çirkin ya da kusurlu olarak niteleyebileceği birini güzel bulabilir. İkinci mısrada ise "ateş düştüğü yeri yakar" atasözü ile üzücü olayların vakanın başına geldiği insanları ilgilendirdiğine vurgu yapılarak diğerlerinin bu durumdan fazlaca etkilenmeyeceği anlatılır. Beyti izah etmek için divan edebiyatında aşkın bazı özelliklerinden bahsetmek gereklidir. Şentürk, (2016, s.384) aşk maddesinde konu ilgili ifadeleri derleyip tasnif etmiş ve aşkın vasıflarınından şöyle bahsetmiştir: " 'Aşk perişan eder.' Bu duygu insanın gönlünü dolayısı ile kendisini yakıp yıkabilen bir felakete benzer. Aşk öyle bir hâldir ki, 'zengin-fakir, şah-gedâ ayırt etmez.' Aşk karşısında tüm güç ve yetkiler iflas eder. 'Aşk yakar.' Aşkın insan üstündeki etkisinin dünya edebiyatlarının neredeyse

tamamında en yakın ifadesi yanmadır. Bu yanışın ateşin yakması anlamında olabileceği gibi susuzluk çekme anlamında yorumlanması da mümkündür."

Tevhîde Hanım gönül verilen sevgilinin güzel kabul edildiğini ve bu aşktan doğan yanmanın zengin fakir dinlemeden kimin başına geldi ise ona boyun eğdireceğini iki atasözünü bir beyitte ustalıkla kullanarak anlatmıştır.

"Sabreden derviş murada ermiş derler meseldir bu
Sabr ile Tevhîde cânân sana yâr oldu bî-minnet" (Pehlivan vd., 2006, s.105).

Bu beyitte (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2024)'nde "beklemesini bilen kimse sonunda amacına ulaşır." cümlesi ile açıklanan "sabr eden derviş muradına ermiş." atasözünü kullanan Tevhîde Hanım kimseye minnet etmek zorunda kalmadan yalnızca sabrı sayesinde sevdiğinin kendisine yâr olduğunu dile getirmiştir. Bir şeyi elde etmek isteyen bu uğurda karşılaştığı güçlükleri kendi azmi ve sabrıyla aşarsa amacına ulaşır ve kimseye minnet borcu hissetmez. Tasavvufta dervişlik pâyesi sabırla elde edilmektedir. Tevhîde Hanım bir Mevlevî dervişidir. Genel olarak tasavvuf özel olarak da Mevlevilik'te bir sâlik, katlanması gereken zorlukları ve manevî eğitimi sabır ile aşarsa çilesini doldurur ve herkese nasip olmayan bir mertebeye ulaşır. Aşkın zorluklarına, sevgilinin cefâsına sabırla dayanan Tevhîde Hanım, kimseye minnet etmeksizin, sabrederek sevgiliye kavuşmanın mutluluğu içerisindedir.

Tevhîde Hanım, taranan kadın şairlerin tamamından farklı olarak 102. gazelinin birinci ve beşinci beyitlerinde iki farklı meselle iki atasözünü başarı ile kullanmıştır.

"Meseldir âşıka hûblar dâim cefâkâr olur
Ne hikmetdir "âşıklar ma'şûka vefâkâr olur" (Pehlivan vd., 2006, s.115)

Beyitte güzellerin âşıklara vefasızlık, sevgide samimiyetsizlik ederek eziyet etmelerine rağmen, âşıkların çektikleri cefadan hiç şikayetçi olmamalarının bilinen ve kabul gören bir durum olduğuna anlatan bir mesel kullanılmıştır. Bu beyitteki mesel birebir aynı kelimelerle olmasa da Eyüboğlu'nda (1973, s.116) geçen "güzellerde vefa olmaz" atasözünü çağrıştırmaktadır. Aşağıdaki beyitte gül gibi güzel sevgilinin cefa gibi acı çektiren dikeninden bahsedilmiştir.

Kangı 'âşık var ki söyle rakîbden hâli olmuşlar
"Meseldir dâima her dem gülün etrafı hâr olur" (Pehlivan vd., 2006, s.115).

Beyitte gülü sevgiliye, rakibi dikene benzeterek temsilî teşbih yapılmış ve hiçbir âşığın rakiple uğraşmaktan kurtulamayacağı gül ve diken üzerinden anlatılmıştır. Âşık-gül, rakip-diken benzetmesi ile kurulan beyitte "gülün etrafı dâima hâr olur" ifadesi her ne kadar kelimesi kelimesine kullanılmasa da her nimetin bir külfeti olabileceğini anlatan "gül dikensiz olmaz" atasözünü anımsatmaktadır. Beyitte gül gibi güzel olan sevgilidir ancak güzel şeylerin de az ya da çok sıkıntı veren bir yanı vardır. Beyitteki diken gibi can acıtan şey ise rakiptir.

Tevhîde Hanım divanında "meseldir" kalıbı ile altı atasözünden farklı olarak "mesel söylemek" deyimine de yer vermiştir. İnandırıcı olmayan sözlerle kandırmaya çalışmak anlamındaki deyime iki örnek beyit aşağıda verilmiştir:

Hecl olmuş oldum dildâr rakîbin tarz ü tavrından
Meseller söylemiş oldum araya söz karışdırmış (Pehlivan vd., 2006, s.119)

Gazelin genelinde sevgiliden yüz bulmaktan dolayı şımaran rakibin yersiz davranışlarından Tevhîde Hanım rahatsızdır. Yârin de sebep olduğu bu yakınlık hâlinden ve rakibin edepsizliğinden sıkılan şair duruma bir son vermek amacıyla meseller söyleyerek araya girmiştir.

İkinci örnekte ise mecliste meşk esnasında sahte muhabbetle kendisini yemin ve vaatlerle kandıran sevgiliden bahsedilmiştir.

Açıp esnâda sohbetler dedi meftûn ü zârım ben
Meseller söyleyip 'ahd ü yemîne beni kandırdı (Pehlivan vd., 2006, s.147)

3. Sonuçlar ve Değerlendirme

Araştırmada neticesinde divan sahibi her kadın şairinin "meseldir söylenir" vb. kalıplaşmış kelimeler ile atasözü, deyim vb. unsurlara yer vermediği görüldü. Altı kadın şair divanında taranılan kalıplardan on sekiz örnek beyit tespit edildi. Elde edilen örneklerin tamamının atasözü ya da deyim olmamakla birlikte halk inanışlarını yansıttıkları ya da divan şiirine özgü kabulleri vurguladıkları anlaşılmıştır. Çalışmada içlerinde "sabreden derviş muradına ermiş, ateş düştüğü yeri yakar, çok naz

âşık usandırır" gibi çok bilinen atasözleri olduğu gibi "memlu olunca kûze mâ almaz" gibi Arapça Farsçanın da dâhil edildiği ve nadir kullanılan örnekler de ortaya çıkarılmıştır. Tabiat, din, sağlık gibi çeşitli konulardan beslenen şairlerin aşk, ayrılık, sitem, tenbih, tevekkül gibi insana ait her duyguya değindikleri ve meseldir söylenür vb. kullanımlar sayesinde şiirlerini hem dikkat çekici hem de anlaşılır kıldıkları sonucuna varılmıştır.

4. Genel Değerlendirme Ve Sonuçlar

Erkek şairlere nispetle sayıları az olan kadın divan şairleri anlatımlarını güçlendirmek, süslemek amacıyla dil malzemeleri olan, milletin maddî ve manevî tüm kültür değerlerini yansıtan atasözleri deyim ve halk söyleyişlerini eserlerinde başarılı ile kullanmışlardır. Bununla birlikte kadın şairlerin toplumsal baskı ve mahremiyet gereği duygularını açık açık yansıtma konusunda çekimser kaldıkları bilinmektedir. Klişeleşmiş bir anlam dünyası olan divan şiirinin eleştirilen yanları arasında Arapça ve Farsçanın baskınlığı, işlediği konuların halka hitap etmemesi, günlük hayattan kopuk olması gibi konular bulunmaktadır. Haksız eleştirilerin aksine divan şiiri toplumdan uzak ve anlaşılmaz değildir. Bu bildiride kadın divan şairlerinin "meseldir söylenür" vb. kalıplar etrafında kullandıkları basit, anlaşılır, özlü yapılarıyla eğitim, yaş, cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm toplumun söylediği, işittiği sözlü kültürel miras unsurlarından olan atasözleri ve diğer söz varlığı araştırıldı. Kadın şairlerin divanlarının taranmasıyla hem onların duygu ve düşüncelerinin ortaya çıkarılması hem de dil unsurlarını işleme biçimlerinin incelenmesi hedeflendi. Sonuç olarak kadınların ait oldukları topluma hitap ettikleri, güçlü ve özgün kalemler oldukları, dönemlerinin sosyal kültürel tarihî vakalarından bahsettikleri ve devlet adamları ile yakınlığı olan ailelere mensup kadın şairlerinin tanınırlık ve saygınlık açısından hemcinslerine oranla ön planda oldukları görüldü.

Kaynakça

Akar, M. (2005). *Su kasidesi şerhi*, Diyanet Vakfı Yayınları.

Arslan, M. (2018). *Leylâ hanım divanı*. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-divanipdf.pdf?0

Arslan, M. (2018). *Şeref hanım divanı*. Kültür ve Turizm Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215362/seref-hanim-divani.html

Ay, O. (2016). Necâtî bey divanı'nda irsâl-i mesel ve temsîlî teşbîh [Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken türkçe sözlük.* Ötüken Neşriyat.

Çağlayan, B. (2006). *Feride hanım divanı*. Çağhan Ofset Matbaacılık.

Çeçen, H. (1996). Fıtnat hanım hayatı, sanatı ve divanı. [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Edirneli Ahmed Bâdî Efendi (2004). *Armağan*, [S. Beyzadeoğlu, M. Gürgendereli, F. Günay, (hzl.), Harvard Üniversitesi Yakındoğu ve Medeniyetleri BölümüYayınları.

Egemen, T. (2023). Çeşm-i âfet divanı bağlamlı dizin ve işlevsel sözlük [Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Eyüboğlu EK. (1973). *On üçüncü yüzyıldan günümüze kadar şiirde ve ve halk dilinde atasözleri ve deyimler*. Doğan Kardeş Matbaası.

İbn Arabi (2008). *İlahi aşk.* (M. Kanık, çev.) İz Yayıncılık.

İspirli Alkan, S. (2007). *Kadın Divan şairleri ve geleneğin uzantıs.* Salkımsöğüt Dizgi evi

Kaya, BA. (2011). Atasözleri ve deyimlerin dîvân şiirinde kullanımı ile dîvânların bu söz varlıklarımız bakımından önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (6), ss. 11-54. https://dergipark.org.tr/tr/pub/devdergisi/issue/4678/63696

Koçyiğit, H. (2013). "Kur'ân nükteleri üzerine" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (26), ss.315-326. https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/kurn-nkteler-zerne.pdf

Köksal, F. (2005). *Klasik türk şiiri araştırmaları*. Akçağ Yayınları.

Olgun, T. (1994). *Edebiyat lügati*, Enderun Kitabevi.

Pala, İ. (1999). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*, Ötüken Yayınları.

Pehlivan, G., Bayram, B., Dörtbudak, MV. (2006). *Osmanlı taşrasında kadın, şair, mevlevî olmak Tevhîde hanım ve divanı:* Manisa Belediyesi Yayınları.

Sorularla İslamiyet. (2024, Kasım 27). https://sorularlaislamiyet.com/bir-hadisde-hz-peygamberin-ahir-zamanda-gelecek-kardeslerini-gormeyi-arzu-ettigi-belirtiliyor-bunun

Şentürk AA. (2016). *Osmanlı şiiri kılavuzu 1*. DBY Yayınları.
Şentürk AA. (2019). *Osmanlı şiiri kılavuzu 3*. DBY Yayınları.
Şentürk AA. (2021*). Osmanlı şiiri kılavuzu 5*. DBY Yayınları.
Tarlan AN. (1998). *Fuzûlî divanı şerhi*. Akçağ Yayınları.
Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim Kasım 27, 2024, https://sozluk.gov.tr/
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayım Komisyonu (1989) *Açıklamalı atasözleri sözlüğü*. Dergâh Yayınları.

WOMEN AND MIGRATION IN TURKISH LITERARY NOVELS: EXPLORING THE ROLES, EXPERIENCES AND IDENTITY TRANSFORMATIONS OF WOMEN THROUGH LITERATURE

Dr. Canan Çetin

Abstract

Evaluating the relationship between women and migration through Turkish literary novels will allow us to understand how migration, which holds a significant place in our literature, has been conveyed across generations, and it will also enable us to comprehend the roles, situations, and experiences of migrant women. This research, by exploring the relationship between women and migration through literature, one of the enlightenment tools of society, provides a unique perspective. By addressing the theme of women and migration in Turkish novels, it examines the impact of migration experiences on women's social roles, identities, and lives. To understand the reflections of migration on women, various novels written in different periods have been analyzed. Using content analysis, key themes such as challenges faced by female characters during migration, gender roles, identity searches, and adaptation processes have been elaborated. The findings reveal that migration experiences lead women to redefine their social roles and identities, highlighting the influence of cultural and historical contexts and the resilience of female characters. This study offers an important resource for understanding the social and individual dimensions of women's migration experiences and demonstrates the potential of literary works to create social awareness.

Keywords: Migration, Turkish Literature, Gender, content analysis

Introduction

Migration is a significant phenomenon that has persisted throughout human history and continues to occur for various reasons. People migrate to other regions or countries for better living conditions, economic opportunities, safety, access to education, and healthcare services. This process deeply affects the lives of individuals and societies, bringing about various social, economic, and cultural dynamics.

The phenomenon of migration can be categorized into two main types: internal migration and international migration. Internal migration refers to movement within a country or region, while international migration involves relocating from one country or region to another. Internal migration often occurs due to reasons such as job opportunities, education, healthcare services, and improved living conditions. International migration, on the other hand, may result from economic opportunities, political instability, wars, natural disasters, or family reunification.

Women face greater challenges in the migration process compared to men. Due to the influence of patriarchal societal structures, women often have less say in decision-making processes and are more marginalized in social life. This exacerbates the difficulties they face during migration. Women encounter various economic, social, and psychological challenges throughout the migration process.

Despite contributing to economic growth in the countries they migrate to, migrant women often work in low-paid jobs and face difficulties in accessing social services. Cultural adaptation issues and experiences of discrimination further complicate their lives. The challenges women face during migration impact both their individual and social roles.

This article aims to explore the impact of migration on women, shedding light on how this process shapes their lives. The difficulties women face, the roles they assume, and the emotional and psychological effects they experience during migration will be discussed. Furthermore, the resilience and strengths of women in the migration process will be highlighted, with the goal of raising awareness in this area.

Migration

Migration is the process of individuals or communities relocating from one place to another, either permanently or temporarily, for various reasons. These reasons can be economic, social, political,

environmental, or personal. Economic migration occurs in search of jobs and better living conditions, while forced migration results from causes such as war, natural disasters, or persecution. Migration impacts the demographic, cultural, and economic structures of individuals and societies, transforming both migrants and the places they move to. Migration, an important phenomenon both historically and today, has accelerated with globalization and technological developments (Ekici & Tuncel, 2015:12).

Turkey has experienced significant migration movements throughout its history, shaped by both internal and international dynamics. From the population exchanges following the establishment of the Republic to the rural-to-urban migration waves during the industrialization period, migration has played a central role in shaping the country's demographic and socio-economic landscape. More recently, Turkey has also become a major host country for refugees, particularly in the wake of conflicts in neighboring regions. These historical migration trends provide a foundation for understanding the different types of migration that have occurred within and across Turkey's borders.

Migration refers to the movement of people from their current place of residence to another region or country. This concept is generally categorized into two main types: internal migration and international migration.

Internal Migration

Internal migration refers to movement within a country or region. This typically includes movement from one region to another or from rural areas to urban centers (Sağlam, 2006:34). People may migrate internally due to job opportunities, education, healthcare services, or better living conditions. Internal migration can impact demographic, economic, and social structures, leading to the redistribution of resources and changes in local community dynamics (Bülbül & Köse, 2010:77). For instance, internal migration to major cities within a country can increase urban population, which in turn creates pressure on infrastructure, housing, and labor markets.

International Migration

International migration refers to movement from one country or region to another. This includes people relocating permanently, temporarily for work or education, or visiting for tourism. International migration can occur due to various reasons, such as economic opportunities, political instability, wars, natural disasters, or family reunification. It leads to the redistribution of resources on an international scale and fosters cultural interactions (Aksu & Sevil, 2010:134). For example, limited economic development or job opportunities in one country may drive people to migrate to another country in search of better living conditions.

Migration is a complex phenomenon driven by the interaction of many different factors. People often migrate to seek better economic opportunities, escape political persecution, cope with environmental disasters, or reunite with family members. Economic reasons are particularly significant in driving migration from developing countries to developed countries or from rural areas to major cities. A lack of job opportunities or low wages may push people to seek better living conditions elsewhere. Political reasons are also a key driver of migration. Wars, conflicts, political oppression, or human rights violations may force people to leave their countries. Environmental factors, such as natural disasters, climate change, and environmental degradation, can also influence migration, leading people to flee affected areas. Additionally, family reunification or cultural reasons can shape migration patterns. People may migrate to be close to their families or cultural connections, or they may move to experience different cultures. Lastly, job and career opportunities also contribute to migration. People may migrate to different places in search of better job prospects or career advancement. Migration often results from the interplay of multiple factors, which can change over time or interact in various ways (Koser, 2007).

Consequences of Migration

The consequences of migration include housing and accommodation difficulties, unemployment, living below the poverty line, child labor, and begging. These challenges particularly hinder children's ability to continue and complete their education, especially compulsory education. Migrants living in unhealthy conditions and experiencing inadequate nutrition face serious health issues. Negative

outcomes such as the inability to access healthcare and other public services due to language barriers and poverty also emerge. Additionally, negative effects are observed in areas receiving migrants. Population growth has significantly increased in these regions. The prevalent issue of unemployment across many parts of the country has further intensified in these areas with migration. Issues such as rapid and unplanned urbanization, the formation of slum areas, and the exacerbation of already insufficient infrastructure and superstructure problems have also arisen (Yılmaz, 2005).

Migration and International Relations

In the context of international relations, migration is a complex and significant global issue. Migration involves the movement of people from one country to another and encompasses the social, economic, and cultural impacts of this movement. This process raises a range of complex issues within international relations. Topics such as migrants' human rights, asylum law, international protection regimes, and the security of asylum seekers are key areas of discussion and policy-making in international relations. The international community has established various agreements and organizations to understand the effects of migration and protect the rights of migrants. Among these are the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), the International Organization for Migration (IOM), and the United Nations Human Rights Council. However, the issue of migration extends beyond asylum and human rights. Economic migration can influence labor markets, while the migration of skilled individuals can lead to a brain drain in source countries. Cultural migration enriches cultural diversity but also poses challenges related to social cohesion and identity. The impacts of migration on areas such as international trade, national security, global development, and human rights must be approached from a broad perspective. This comprehensive approach helps in understanding the complexity of migration and in developing effective policy solutions (Yılmaz, 2014).

Border Security and Migration Management

Migration is often associated with border security and migration management policies between countries. Large-scale human movement from one country to another can lead to illegal border crossings and asylum claims. This influences how border security policies and migration management strategies are shaped in international relations (Kaygusuz, 2021:68).

International Human Rights and Migrant Rights

Migration is frequently linked to international human rights issues. Human rights violations faced by migrants attract the attention of the international community and necessitate solutions in accordance with human rights standards. In this context, migrant rights, asylum law, and international protection regimes play a crucial role in international relations (Kaya & Yılmazer, 2016:72).

Economic and Commercial Impacts

Migration can lead to economic interactions between source and host countries. The participation of migrants in the labor market can alter labor dynamics and contribute to economic growth. Additionally, remittances and trade relations driven by migrants impact international economic relations (Görgün, 2018).

Social and Cultural Impacts

Migration can lead to cultural interactions and social change. The coming together of different cultural groups can increase diversity in societies and diversify cultural interactions. This examines how cultural diplomacy and cultural interactions are managed in international relations (Tuzcu & Ilgaz, 2015).

International Cooperation and Development

Migration highlights the need for cooperation and development projects between source and host countries. International cooperation is important in various areas, such as policies to encourage the return

of migrants to source countries and integration and social cohesion programs in host countries (Kara & Öykü, 2015:61).

Migration and Women

Women often have limited agency in decision-making processes due to the patriarchal structure of society, which forces them to allow others to dictate their lives. Although equality under the law exists, in practice, this is not always the case. In the 21st century, women will play an important role in fertility decisions and have autonomy over the number of children they have. Education and literacy are critical in this process. Women are increasingly aware that laws are not impartial and are often shaped by men; however, change will take time. Women are recognizing the importance of education and economic independence, and their achievements are becoming more self-determined. Migrant women workers have contributed significantly to economic growth in host countries. Globalization is also helping to foster a better understanding of women's rights and freedoms (Lecaj, 2019:52).

Migration typically occurs from less developed or developing countries to more developed countries or from rural areas to more developed cities. The primary reason for migration is economic factors, leading people to relocate for better living conditions. In this context, men are often at the forefront, while women, who generally stay at home and do not earn money, remain in the background of migration processes (Buz, 2007:39).

The phenomenon of migration is increasing in today's world. Solidarity networks and support systems in destination areas make migration more appealing. Marrying off young girls to someone living abroad is seen as a prestigious option, often perceived as rescuing the woman's life (Tuzcu & Ilgaz, 2015:58).

Traditionally, women move into the husband's home upon marriage, while men play a significant role in international migration. However, in recent years, women have also started migrating to cities, and the proportion of women under 24 years old among migrants has increased. The most common reason for women's migration is associated migration, often following family members. Women generally migrate for reasons such as finding a job or marriage.

When men migrate, the women left behind must manage household affairs and take on responsibilities in the public sphere. This situation can be described as "forced empowerment," where the process is involuntary and shaped by societal pressures. Globalization has contributed to a better understanding of women's rights and freedoms, offering new opportunities for women (Çakır & Çevik, 2021:231).

Migration has traditionally been viewed as a temporary movement for men, but today, women also migrate for education and work. Women play a crucial role in economic development and make up a significant portion of the workforce. Factors such as global economic development, feminization, and gender inequality contribute to the increase in female migration. Women migrate for better living conditions, health, security, and career opportunities (Lecaj, 2019:52).

In summary, women are now playing a more active role in migration processes and are making significant contributions to economic development. Migration has become not only a necessity for women but also an opportunity.

Women and Migration in Pre-Republic Turkish Literature

In Divan literature, a literary tradition that flourished in the court circles of the Ottoman Empire, the themes of women and migration are often symbolic and metaphorical. Migration in this genre sometimes symbolizes love and separation, or it may represent the transience of worldly life (Kiremitçi, 2017:348).

The theme of migration and separation often appears as a motif in Divan literature, expressing the sorrow and longing resulting from a lover's departure or being separated from a beloved. Migration thus conveys the deep pain and longing caused by the absence of the beloved. For example, Mecnun's wandering in the desert and constant movement in Fuzuli's "Leyla and Mecnun" symbolizes the greatness of love and the agony of separation. Leyla, in this migration process, emerges as a symbol of patience and loyalty (Kahraman & Güneş, 2015:529).

In Divan literature, women are typically portrayed as passive and idealized figures. In the context of migration, women are often depicted as waiting and longing characters, faithfully awaiting their loved ones. In these works, women are portrayed as figures waiting with sadness for those who have migrated. The deep void caused by the lover's absence is lyrically expressed by Divan poets (Tezcan, 2012:107).

In folk literature, migration and women are significant topics that reflect the lives, beliefs, and values of a large part of society. Migration is often depicted more concretely and realistically in this genre, sometimes as a struggle for survival and other times as an epic journey. Particularly in epics and folk tales, the theme of migration plays a major role. In works like the "Dede Korkut Stories" and the "Manas Epic," female figures, such as wives, mothers, or daughters of migrating heroes, play important roles. Women fulfill their domestic duties while also coping with the challenges brought by migration. Forced migration is also a common theme in folk literature, where stories of families relocating due to economic hardship, wars, or natural disasters are told. Women play crucial roles in protecting their families and adapting to new places. During migration, women strive to remain strong both physically and emotionally. The social roles and statuses of women are also significantly reflected in literary works that address the theme of migration. Migration is a process that transforms women's roles in both society and the family and is an important component of social solidarity. Women establish bonds of solidarity and cooperation to support one another during migration. Women also play a key role in transferring cultural values and traditions to new settlements. In folk literature, women actively participate in the migration process, taking on various roles and confronting the challenges brought by migration. This relationship is critical for understanding the richness of Turkish literature. The relationship between women and migration is a multifaceted and noteworthy topic in Turkish literature (Asma, 2010:37).

Women and Migration in Turkish Literature During the Republican Era (Before 1980)

In Turkish novels during the Republican Era before 1980, migration appears as a theme reflecting the social and economic difficulties, adaptation processes, and societal changes experienced by families migrating from rural areas to cities. Women are expected to sustain their domestic responsibilities while adapting to new living conditions. Migration leads to significant changes in women's social status and identities (Kaştan, 2016:39).

Orhan Kemal's "Bereketli Topraklar Üzerinde" and Yaşar Kemal's "İnce Memed" highlight the struggles and difficulties faced by women in the context of migration. Orhan Kemal's work focuses on the economic struggle of women who migrate from villages to cities, depicting their efforts to gain economic independence by working in textile factories. This highlights significant changes in women's social roles and emphasizes the challenges of adapting to urban life. Yaşar Kemal's "İnce Memed" deals with migration through the social dynamics of rural areas, portraying women as playing an important role in resisting social injustices during the migration process. The novel illustrates women's strength and resistance in challenging the injustices faced by migrating communities. Both authors focus on the struggles and resilience of women, shedding light on social and economic changes. These works effectively convey the challenges and struggles faced by migrating women (Sağlam, 2014:91).

In "İnce Memed," migration is portrayed through the social structure of rural areas, with women playing a crucial role in resisting social injustices. Female characters play significant roles in the struggle of villagers facing forced migration and the oppression of landlords. With their courage and determination, women fight to protect their families and challenge social injustices. During migration, women form an essential part of social solidarity networks, with neighborly relations and kinship ties playing a crucial role in adapting to new settlements (Şeker, 2019:162).

Halide Edib Adıvar's "Sinekli Bakkal" explores the social and cultural transformation of Istanbul during the late Ottoman and early Republican periods. The novel examines the social role and migration experiences of women during the transition between the Ottoman Empire and the Republic. The female characters actively participate in the process of social change, with migration leading to the redefinition of social norms and roles. "Sinekli Bakkal" examines the complex multicultural structure of Istanbul and discusses how this diversity affects women's identities. Migration provides women with opportunities to question and redefine their cultural identities (Önertoy, 2011:40).

Women and Migration in Turkish Literature During the Republican Era (After 1980)

In modern Turkish literature, the relationship between women and migration is explored in a multifaceted manner, examining the profound changes that migration brings to women's lives, shaping their identities, sense of belonging, cultural conflicts, and adaptation processes. Women's migration experiences provide rich material in literary works, analyzed from both sociological and psychological perspectives.

Migrating women often find themselves in an identity crisis during the adaptation process to a new society. The conflict between the cultural norms of the new country and the values from their past leads to women redefining their identities. This is a frequently addressed topic in literature. Migration also impacts gender roles. Migrating women may need to redefine their societal roles while adapting to new living conditions. This process emphasizes women's participation in the workforce, educational opportunities, and roles within the family.

Women who migrate experience cultural differences between their new country and their own culture, facing cultural conflict and adaptation challenges. Literature delves into this process in detail, describing the difficulties women characters face and how they cope with these challenges. The migration process can also bring trauma and feelings of alienation. Women characters must deal with the psychological burden of leaving their homeland and face these traumas, especially in cases of forced migration due to war, political pressures, etc.

The solidarity networks that migrating women establish to survive and adapt in their new environments are also frequently addressed in literary works. These networks help women support each other and empower themselves. For instance, Elif Şafak's "İskender" and "Araf" explore themes of migration, identity, and cultural conflict, while Ayşe Kulin's "Sevdalinka" depicts migration experiences during the Bosnian War and the role of women in this process. Emine Sevgi Özdamar portrays the migration experiences of Turkish women living in Germany and the identity crises they face. In modern Turkish literature after 1980, the relationship between women and migration is explored in a multidimensional manner, addressing the individual and societal transformations, cultural conflicts, and adaptation processes experienced by female characters during migration. These works convey the struggles of migrant women and how they cope with these challenges, providing readers with deep empathy and understanding (Şimşek, A. M., 2014).

Literature as a Lens on Migration

This article aims to explore the impact of migration on women, shedding light on how this process shapes their lives. The difficulties women face, the roles they assume, and the emotional and psychological effects they experience during migration will be discussed. Furthermore, the resilience and strengths of women in the migration process will be highlighted, with the goal of raising awareness in this area.

Methodology

This research employed content analysis to examine the portrayal of women and migration in selected Turkish literary novels. The analysis focused on themes such as the challenges faced by female characters, gender roles, identity struggles, and adaptation processes. The novels selected for this study are:

***Unutkan Ayna* by Gürsel Korat**
***Elveda Rumeli* by Ramis Çınar**
***Zühre Ninem* by Kemal Bilbaşar**
***Daha* by Hakan Günday**
***Adsız Roman* by Sema Soykan**

These works were chosen due to their diverse representation of women's experiences during migration and their ability to capture different historical and socio-cultural contexts. Through a systematic analysis of the novels, key themes were identified, providing insights into how migration affects women’s social roles, identities, and resilience.

Findings

Unutkan Ayna – Gürsel Korat

Gürsel Korat's *Unutkan Ayna* depicts the tragic events in Nevşehir and highlights the experiences of women during these times. The novel gives special prominence to female characters, emphasizing their struggles, solidarity, and strength. The story begins with the dramatic event of Boğos, the only vendor in Nevşehir, being shot at dawn on June 12, 1915, which sets the tone for the ensuing tragedies. The most notable female character is Zabel Minasyan, who is portrayed as beautiful, charismatic, educated, and mysterious. After her husband is hanged, she fights for survival with her children while trying to inform Europe about the persecution faced by Armenians in Anatolia. Zabel's presence enriches the narrative's dramatic structure and plays a central role in the unfolding events. She is depicted as a strong, determined figure who never loses hope despite the adversities she faces. Zabel is also significant from a feminist perspective, as she forms a "sisterhood" with Turkish and Armenian women that transcends the gender norms of the time. Her resilience and determination serve as a symbol of hope and strength. Other female characters, such as Diruhi, play significant roles in showing the complexity of emotions like jealousy and solidarity, contributing to the portrayal of women's multifaceted experiences.

Elveda Rumeli – Ramis Çınar

Ramis Çınar's *Elveda Rumeli* is a compelling novel that delves into the experiences of women during the forced migration from the Balkans to Turkey. The novel focuses on a migrating family and the roles that women play in this migration. The female characters strive to maintain their familial responsibilities while trying to adapt to a new life, depicting their emotional struggles, separations, and attempts to rebuild their lives. The novel highlights the emotional complexity faced by migrant women, portraying their hopes, strengths, and resilience during the migration process. The detailed narrative by Ramis Çınar effectively draws readers into the world of migrant women, offering a poignant insight into their challenges and struggles during forced migration. *Elveda Rumeli* is a powerful reference for understanding the effects of migration on women and their fight for survival and adaptation.

Zühre Ninem – Kemal Bilbaşar

Zühre Ninem by Kemal Bilbaşar is an important work that portrays the experiences of women during migration in a touching manner. The novel centers on Zühre, the grandmother of a family affected by the Balkan migrations during the late Ottoman period. It narrates Zühre's life, her strength, and her hardships throughout the migration process.

Zühre plays a central role in holding the family together and embodies the struggles of the late Ottoman period, reflecting the personal impacts of war. The depiction of Zühre's death on the day of the signing of the Lausanne Treaty symbolizes her connection to the national struggle and independence. Other female characters, such as Kemal's mother and aunts, also play significant roles in depicting the sacrifices made to keep the family united, representing the roles and responsibilities of women during this time. The novel also portrays Armenian neighbors who were forcibly displaced, highlighting the ethnic and social conflicts of the time.

Daha – Hakan Günday

Hakan Günday's *Daha* courageously addresses the dramatic experiences of refugees and migrants, focusing on the harsh realities faced by migrant women. The story follows Gaza, a young woman trying to escape human traffickers and reach Europe through illegal means. The novel effectively conveys Gaza's tragic experiences and inner world, highlighting the dual vulnerabilities faced by migrant women due to both their gender and migrant status.

The novel emphasizes the risk of harassment, violence, and exploitation that women face during migration, while also showcasing their inner strength and resilience. Gaza's journey is depicted as a fight for survival, where her resistance and determination become central themes.

Adsız Roman – Sema Soykan

Sema Soykan's *Adsız Roman* provides a poignant portrayal of women's experiences during migration, focusing on the inner struggles of a young woman who leaves her homeland and culture behind in pursuit of a new life. The narrative captures the emotional and psychological difficulties faced by the protagonist and her family members, particularly the women, during the migration process. The female characters in the novel, including the protagonist's mother and other women, play significant roles in adapting to the challenges of migration. The novel emphasizes the emotional and psychological impact of migration on women, as well as their strength and resilience in overcoming these hardships. The focus on solidarity and mutual support among women provides a deep perspective on the role of women in migration.

The findings from the content analysis of these novels highlight that migration is a transformative experience for women, impacting their social roles, identities, and resilience. Across the different works, women are depicted as strong, complex characters who must navigate the adversities of migration, face societal expectations, and redefine their roles. Themes such as solidarity, resistance, and adaptation are prevalent, illustrating how women confront and overcome the challenges associated with migration. These novels provide a rich resource for understanding the multifaceted experiences of women during migration and demonstrate the power of literature in creating empathy and awareness about the struggles of migrant women.

Conclusion

The migration process has a profound and multifaceted impact on the economic, social, and psychological conditions of women. While migration often brings opportunities for better living standards, the journey is fraught with challenges that disproportionately affect women. They exhibit remarkable strength and resilience, managing not only their personal adaptation but also the well-being of their families. However, these challenges are exacerbated by deeply ingrained patriarchal structures, which place additional pressure on women to conform to traditional roles. This dual burden—balancing societal expectations while navigating new environments—makes the migration process particularly difficult for women.

Despite their significant contributions to the economies of host countries, migrant women frequently find themselves in low-paying, unstable jobs with limited or no social security. This economic precarity is compounded by other challenges such as language barriers, difficulties in accessing healthcare, and cultural adaptation struggles. These factors can leave women vulnerable to exploitation and discrimination, further complicating their integration into the host society.

Addressing these issues requires **international cooperation** and well-designed **integration programs**. Such efforts are essential for protecting the rights of migrant women and improving their quality of life. The development of more inclusive and gender-sensitive migration policies by both national governments and international organizations is crucial. These policies should prioritize expanding access to education, healthcare, and employment opportunities for migrant women. Ensuring **gender equality** and actively combating **discrimination** are critical components of these efforts, as they will help empower women and support their integration into society.

This article aims to shed light on the often-overlooked experiences of women during migration, particularly the roles they assume and the challenges they face. By understanding these experiences, we can contribute to the development of more equitable and effective migration policies that address the specific needs of women. Taking proactive steps to solve the problems encountered by migrant women—such as enhancing access to essential services, safeguarding their economic rights, and creating support systems—will not only improve their individual lives but also foster broader positive changes within society.

In conclusion, migration should be seen not just as a challenge but as an opportunity to advance gender equality and strengthen social cohesion. By prioritizing the needs of migrant women and implementing targeted support measures, we can transform migration into a pathway for empowerment and social progress.

References

Aksu, H., & Sevil, Ü. (2010). Göç ve Kadın Sağlığı. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(3), 133-138.

Asma, B. (2010). Türk Halk Edebiyatı ve Rus Edebiyatı Etkisiyle Kırım Türk-Tatar Edebiyatında Göç Kavramı. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 3(6), 34-44.

Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 18(2), 37-50.

Bülbül, S., & Köse, A. (2010). Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 39(1), 75-94.

Çakır, B., & Çevik, C. (2021). Küreselleşme, Göç ve Kadın Sağlığı. Humanistic Perspective, 3(1), 225-243.

Demir, E. (2022). Orhan Pamuk'un Romanlarında Göç, Kültür ve Kimlik İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (73), 100-113.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 9-22.

Görgün, M. (2018). Ekonomi Temelli Göç Yaklaşımları Perspektifinde Göçmenlerin Karar Alma Süreçleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 1153-1162.

Kahraman, C., & Güneş, İ. (2015). Tuna Dergisi ve Göç Edebiyatına Bir Bakış-Yazar Ve Şair Zahit Güney'in Göç İle İlgili Yazıları Üzerine. In G. Şeker, A. Tilbe, & M. Ökmen, Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings (Pp. 527-533).

Kara, D., & Öykü, C. (2015). Göç Bağlamında Uluslararası İşbirliği Ve Türkiye'nin Politikaları.

Kaştan, Y. (2016). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri. Journal Of International Social Research, 9(42).

Kaya, P. A., & Yılmazer, I. U. E. (2016). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı. In Journal Of Social Policy Conferences (No. 70, Pp. 55-80). Istanbul University.

Kaygusuz, D. (2021). Uluslararası İlişkilerde Göç Olgusu ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. Akademik Düşünce Dergisi, (3), 60-76.

Kiremitçi, F. (2017). Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Nu^ mân'ın "Hicret-i Habîb-i Rabbü'lÂlemîn" Başlıklı Mesnevisi. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 18(18), 333-402.

Koser, K. (2007). International Migration: A Very Short İntroduction. Oxford University Press, USA.

Lecaj, F. (2019). Küreselleşme göç ve kadın. Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, 3(1), 49-58.

Önertoy, O. (2011). Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Toplumsal Eleştiri. Türkoloji Dergisi, 18(1), 37-46.

Sağlam, M. Y. (2014). Dünya Edebiyatına Uzanan Yolda Bir Türk Romancı: Orhan Kemal. Erdem, (67), 87-104.

Sağlam, S. (2006). Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (5), 33-44.

Şeker, A. (2019). Yaşar Kemal'in Romanlarında Ekososyoloji. Türkoloji Dergisi, 23(1), 158-176.

Şimşek, A. M. (2014). *Ayşe Kulin'in Hikâyelerinde Kadın Teması* (Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)).

Tezcan, N. (2012). Divan Edebiyatında Aşk, Kadın Kahramanlar ve Kıyafet Değiştirme Motifi.

Tuzcu, A., & Ilgaz, A. (2015). Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7(1), 56-67.

Yılmaz TT (2005). Göçün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri. Sosyoloji AD Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.

Yilmaz, A. (2014). Uluslararasi Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. Electronic Turkish Studies, 9(2), 1685-1704.

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2020-37212

İŞ(TE) KADIN OLMAK; İŞ(TE) REGL OLMAK

BEING A WOMAN AT WORK; MENSTRUATING AT WORK

Doç. Dr., Esra Gökçen Kaygısız, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
esra.kaygisiz@giresun.edu.tr, 0000-0002-4950-9508
Dr. Öğr. Üyesi Yeşim Ülgen Sönmez, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
yu.sonmez@firat.edu.tr, 0000-0002-2090-0263

Özet

Âdet, hayız, menstrüasyon veya regl olarak adlandırılan bu fizyoloyik olay, doğurgan kadınlarda üreme ve döllenme amacıyla meydana gelen değişiklikler için kullanılan bilimsel bir terimdir. Aylık döngüler hâlinde vajinal kanamalar şeklinde gerçekleşen bu periyotlar, kadınlarda ve dişi yüksek primatlarda görülmektedir. Ergenlikten menopoz dönemine kadar devam eden bu süreçte, hormonal değişimler yoğundur. Kadınların yaklaşık olarak %75'inde ise regl döneminin hemen öncesine hormonal değişimlere bağlı olarak regl sancısı görülür ve bu sancılar kanamanın ikinci gününe kadar sürebilir. Regl döneminde baş ağrısı, depresyon, halsizlik, aşırı uyuma isteği, iştah değişiklikleri ve yemek istekleri, sinirlilik, gerginlik, kaygı ve dikkat azlığı gibi duygu durum dalgalanmaları, sosyal çekilme, bulantı, kusma, kabızlık, ishal, aşırı susama, eklem veya kas ağrısı gibi birçok fiziksel ve psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Kadınların iş yaşamında aktif oldukları 20-55 yaş arasın dönemde aylık regl oldukları ve bu sorunları yaşadıkları düşünüldüğünde regl dönemi, birçok çalışan kadının kâbusu olmaktadır. Bu nedenle kamu ve özel sektörde kadınlara aylık regl izni verilmesi gündeme gelmektedir. Ancak regl izni olarak adlandırılan bu izni kadın çalışanlar arzulasa da birçok erkek çalışan ve özellikle yöneticiler istememektedir. Çalışma bu noktadan hareketle, sosyal medyada regl izni konusunda yazılan yorumları analiz etmeye odaklanmaktadır. Çalışma, ekşi sözlükte "regl izni, işyerinde adet olmak" başlıklarında yazılan yorumları Maxqda programı ile analiz etmekte ve yorumlar arasındaki ilişkileri belirlemektedir.

Anahtar kelimeler: Regl izni, Sosyal Medya Analizi, Maxqda.

Abstract

This physiological event called menstruation, menstruation or period is a scientific term used for the changes that occur in fertile women for reproduction and fertilization. These periods, which appear in the form of vaginal bleeding in monthly cycles, are seen in women and female higher primates. During this process, which continues from puberty to menopause, hormonal changes are intense. Approximately 75% of women experience menstrual pain due to hormonal changes just before their menstrual period, and these pains can last until the second day of bleeding. During the menstrual period, it causes many physical and psychological problems such as headache, depression, weakness, excessive sleepiness, appetite changes and food cravings, irritability, tension, anxiety and lack of attention, mood swings, social withdrawal, nausea, vomiting, constipation, diarrhea, excessive thirst, joint or muscle pain. Considering that women have monthly periods and experience these problems between the ages of 20-55, when they are active in business life, the menstrual period is the nightmare of many working women. For this reason, giving monthly menstrual leave to women in the public and private sectors is on the agenda. However, although this leave, called menstrual leave, is desired by female employees, many male employees, and especially managers do not want it. From this point of view, the study focuses on analyzing the comments written on social media about menstrual leave. The study analyzes the comments written on Ekşi Sözlük under the titles "menstrual leave, having a period at work" with the Maxqda program and determines the relationships between the comments.

Keywords: Menstrual Leave, Social Media Analysis, Maxqda.

Giriş

Kadınlarda ve dişi yüksek primatlarda görülen menstrüasyon, vajinal kanamalar şeklinde gerçekleşmektedir. Ergenlikten menopoz dönemine kadar aylık döngüler halinde yaşanan bu normal süreç, kadının fertilite yeteneğini göstermektedir. Ancak bu periyotlarda kadınların birçoğunda menstrual semptomlar görülmektedir. Bu semptomlar, kadınların yaklaşık %80'inde hafif %20-50'sinde orta, %5'inde ise ciddi olarak görülmektedir (Behboodi vd., 2016).

Menstrüasyon döngüsü, dünyadaki tüm kadınların sosyal ve mesleksel işlevselliğine etki eden ve yaşam kalitelerini ciddi anlamda olumsuz etkileyen bir dizi bulgu ve semptomlarla tanımlanmıştır (Akmalı vd., 2020). Bu semptomlar, gerginlik, anksiyete, depresyon, huzursuzluk, kızgınlık ve öfke, duygu durum dalgalanmaları gibi mizaç ile ilgili belirtiler; dikkat azalması, şüphecilik, reddedilmeye duyarlılık, intihar düşüncesinde artış, şüphecilik, kendine olan güvenin azalması, suçluluk duygusunda artma gibi bilişsel belirtiler; baş ağrısı, eklem veya kas ağrısı, sırt ağrısı, göğüs ağrısı ve genel ağrılar şeklinde ağrılar; bulantı, kusma, kabızlık, ishal, iştah değişiklikleri, aşırı susama gibi gastro-instentinal sistem belirtileri; uyku düzensizlikleri, bazı yiyeceklere aşırı istek, halsizlik, yorgunluk, el ve ayaklarda his kaybı, cinsel değişiklikler, baş dönmesi, bayılma, sakarlık, sersemlik, migren, epilepsi atakları, titreme ve terleme gibi sinir sistemi belirtileri; akne, çıban, saçlarda yağlanma/kuruma, ürtiker, kolay morarma/çürüme, uçuk gibi dermatolojik belirtiler; rinit, sinüzit, ses kısıklığı, boğaz ağrısı, soğuk algınlığı, astım gibi solunum sistemi belirtileri; sistit, üretrit, idrar retasyonu, ödem gibi ürolojik semptomlar; görmede değişiklik, arpacık ve konjoktivit gibi gözle ilgili belirtiler; sosyal çekilme, motivasyon azalması, alkol-sigara kullanımında artış, etkinliklerde azalma gibi semptomlar görülebilmektedir (Daşıkan, 2000).

Belirtilen rahatsızlıklar, kişisel ve ruhsal farklılıklar ile birlikte her menstrual dönemde hafiften şiddetliye ya da şiddetliden hafife doğru değişken bir düzen içerisinde sıklıkla olabilmektedir (Karaküçük vd., 2022). Birçok belirti, şiddetine bağlı olarak kadınların okul/iş başarılarını, derslere/işe devamlarını, çalışma kalitesini, duygusal iyilik hallerini, kendilerine olan güvenlerini, günlük yaşamlarını, sosyal aktivitelerini, toplumsal ve aile ilişkilerini engelleyecek kadar ciddi olabilmektedir (Angst vd., 2001; Coşkuner Potur ve Kömürcü, 2013; Ölçer vd., 2017).

20'li yaşlardan itibaren birçok kadın iş yaşamına katılan ve menopoz dönemine kadar her ay regl olan tüm sektör ve her kademedeki kadın, menstrüasyon döneminde belirtilen şikâyetleri değişen şiddette yaşamaktadır. Dolayısıyla regl dönemi, birçok çalışan kadının kâbusu olmaktadır. Bu semptomlar, iş yerindeki performansı ve iş üretkenliğini önemli ölçüde ve olumsuz etkilemektedir (Cochrane vd., 2018; Shoep vd., 2019; Hoef, 2023; Solis ve Jimenez, 2024). Aktif iş yaşamında regl dönemi, öz kontrol algılarının azalmasına, işten çekilme davranışlarının artmasına, dikkatin azalması sonucu işyeri kazalarının artmasına da neden olabilmektedir (Karavuş vd., 1997; Çinar, 2018; Derya vd., 2019).

Regl, fizyolojik ve normal bir durum olmasına karşın üzerinde konuşulmayan, ayıplanacak, utanılacak bir durum olarak görülmektedir. Tüm bu fiziksel ve psikolojik semptomların yanı sıra regl olan kadının durumunu ifade edememesi, yaşadığı doğal süreci iş yerinde gizlemeye çalışması ayrıca strese neden olmaktadır (Karlsson, 2019). Regl dönemini uygun hijyenik ürünlerle yönetememenin yarattığı regl yoksulluğu da kadınları ayrıca üzgün, sıkıntılı ve rahatsız hissettirmektedir (Elpeze Ergeç vd., 2023). Bununla birlikte bu dönemde kanamanın yoğunluğunun iş yerindeki kıyafet tercihlerini etkilemesi (Bitzer vd., 2013).ve kanamanın kıyafetten belli olma ihtimali birçok kadını korkutmaktadır.

Kadınların aylık regl oldukları ve bu sorunları yaşadıkları gerçeği göz önüne alındığında menstüral şikâyetleri olan kadınların yeterli dinlenmeleri gerekmekte ayrıca bu dönemde yaşanan anksiyete, depresyon ve aşırı hassasiyetin etkilerinden dolayı kadınların kritik kararları ve stres yaratabilecek iş programlarını ertelemeleri sağlanmalıdır (Daşıkan, 2000).

Bu doğrultuda birçok ülkede ve Türkiye'de ele alınan kavramlardan birisi de regl izni konusudur. Regl izni, kadınların ağrılı adet döngüsüyle ilgili semptomlar veya hastalıklar yaşamaları durumunda ücretli veya ücretsiz izin almalarına izin veren cinsiyete özgü istihdam politikası olarak anlaşılmaktadır (King, 2021). Regl izni dünyada özellikle Asya ülkelerinde görülmektedir. Güney Kore, Endonezya,

Japonya, Zambiya, Tayvan, Şile'de çeşitli biçimlerde uygulanmaktayken (Raj ve Pandir, 2021), Avrupa'da ise 2023 yılından itibaren İspanya'da uygulamaya geçirilmiştir (Euronews, 2023) .

Türkiye'de ise regl izni ilk olarak Millî Mücadele döneminde yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, gündeme gelmiş ancak hayata geçirilememiştir (Aydoğan, 2006: Akt. Öğreten, 2022). Zaman zaman tartışılsa da henüz somut bir karar yoktur. 2004 yılında yürürlüğe giren Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği 6. maddesinde regl izni ile ilgili bir düzenleme vardı (ResmiGazete, 2004). Ancak bu yönetmelik 2013 yılında çıkan 28553 Sayılı yönetmelik ile yürürlükten kaldırıldığı için bu düzenlemede kaldırılmış oldu (ResmiGazete, 2013). Yasal izinden bağımsız olarak kadınlara regl izni veren çeşitli kurum ve kuruluşlar mevcuttur.

Bununla birlikte Türkiye'de konuyu akademik bağlamda ele alan çalışma sayısı kısıtlıdır. Altay (2024), yaptığı çalışmada erkek olmak, düşmanca cinsiyetçi tutumları benimsemek, menstrüel semptomları reddetmek ve menstrüasyonun gizliliğini savunmak değişkenlerinin regl iznini desteklemeyi olumsuz yönde yordadığını, düşmanca cinsiyetçilik ve menstrüel semptomların reddedilmesi, bu politikanın kötüye kullanılması ve kadınlar için olumsuz sonuçlarla ters tepmesi konusundaki endişeleri de olumlu yönde yordadığını ifade etmektedir (Altay, 2024).

Ancak regl izni olarak adlandırılan bu izin kadınlar ve erkek çalışanlar arasında tartışma konusudur. Bu tartışmalar, cinsiyet ayrımcılığı, kadınların istihdamlarının azalması, her kadının farklı şiddetle semptom yaşaması, ücretlendirme gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Çalışma, regl izni konusunda çalışanların ne düşündüklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu noktadan hareketle ekşisözlük'te "regl izni" başlığı altında yazılan yorumlar analiz edilmektedir. ekşisözlük, Türkiye'den günlük bir milyondan fazla erişimi olan sosyal ağ sağlayıcısıdır (ekşisözlük, 2024). Ekşisözlüğün tercih edilmesinin nedeni, kullanıcıların girdiği başlık ve içeriklerin ziyaretçi erişimine açık olması ve başlığın ilk anından itibaren eski içeriklere kolaylıkla ulaşılabilir olmasıdır.

Yöntem

Çalışma, ekşi sözlükte "regl izni" başlığı altında yazılan yorumları değerlendirilmesine odaklanmıştır. Çalışmada içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Regl izni başlığı, 2010 yılında açılmıştır. Çalışmanın yapıldığı 2024 yılı Ekim ayına kadar yazılan toplam 1194 yorum çalışma kapsamına alınmış ancak bunlardan 50 tanesi, konudan ayrı ya da argo olduğu için değerlendirme kapsamında tutulmuştur. Değerlendirmeye alınan 1144 tane yorum, öncelikle kullanıcı adları, tarihler, varsa bağlantılardan arındırılmıştır. Temizlenen içerikler, Maxqda programı ile analiz edilmiş ve yorumlar arasındaki ilişkiler belirlenmiştir.

Araştırmacılar tarafından ilgili yazın taraması yapılarak Şekil-1'de görülen kod sistemi oluşturulmuştur.

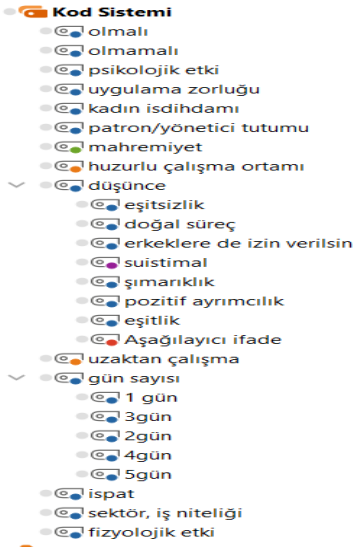

Şekil 1. Kod Sistemi

Şekil-1'de görülen araştırmanın kod sistemi, regl döneminin etkilerine, konuya ilişkin çeşitli görüşlere, gün sayısına, regl izninin olup olmaması konusundaki görüşlere ve nedenlerine yönelik hazırlanmıştır. Değerlendirmeye alınan yorumlar tek tek okunarak kodlanmıştır. Bir yorum birden fazla kod içeren yorumlarda ilgili her içerik kodlanmıştır.

Sonuçlar ve Değerlendirme

İlk olarak yorumlarda en sık kullanılan kelimeleri görsel olarak belirlemek için Şekil-2'de kelime bulutu yapılmıştır.

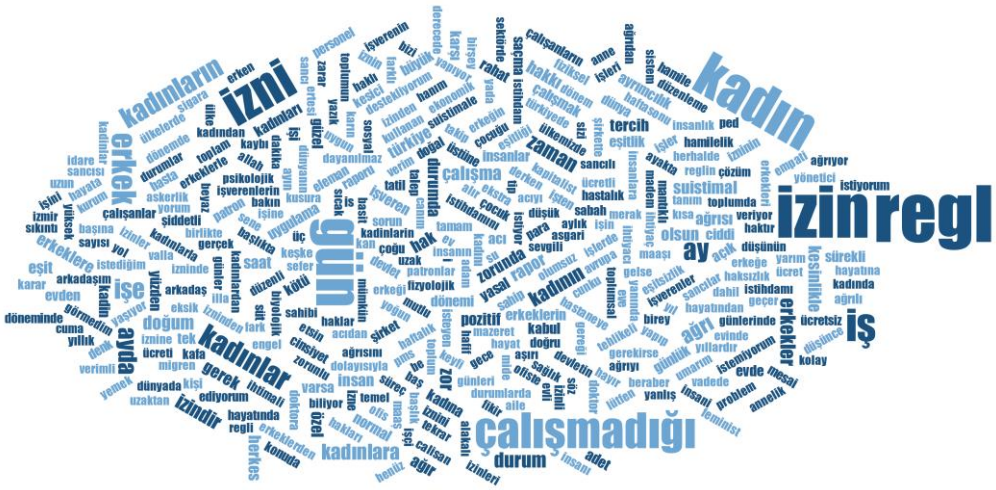
izin
regl
kadın
kadınların
erkek
gün
çalışmadığı
kadınlar
ayda
doğum
işe
iş
ay
kadın
zaman
durum
çalışma
suistimal
tercih
hak
ücret
yasal
rapor
pozitif
erkekler
kabul
mesai
evde
kolay
ağrı
ücretsiz
kesintisiz
sürekli
kadında
ağrılı
hayatına
istihdamı
günlerinde
hamilelik
ped
ağrıyor
istiyorum
veriyor
haktır
düşünün
yarım
olsun
ciddi
açık
kısa
ağrısı
toplumda
tamam
mantıklı
madem
çözüm
reglin
herhalde
ayakta
yönetici
erkekleri
insanlar
sancılı
hastalık
sabah
düşük
aylık
asgari
sevgili
işçi
işveren
işyerleri
işyerenler
sancılar
dahil
istihdamı
geçer
hayatından
yapmam
evinde
yıllardır
işlemiyorum
gerekirse
ağrıyı
günlük
umarım
vadede
beraber
yanlış
ihtiyacı
problem
anneliik
feminist
uzaktan
kadınlara
kadınlardan
kadınlarla
kadınlardan
kadınlardan
kadınlardan

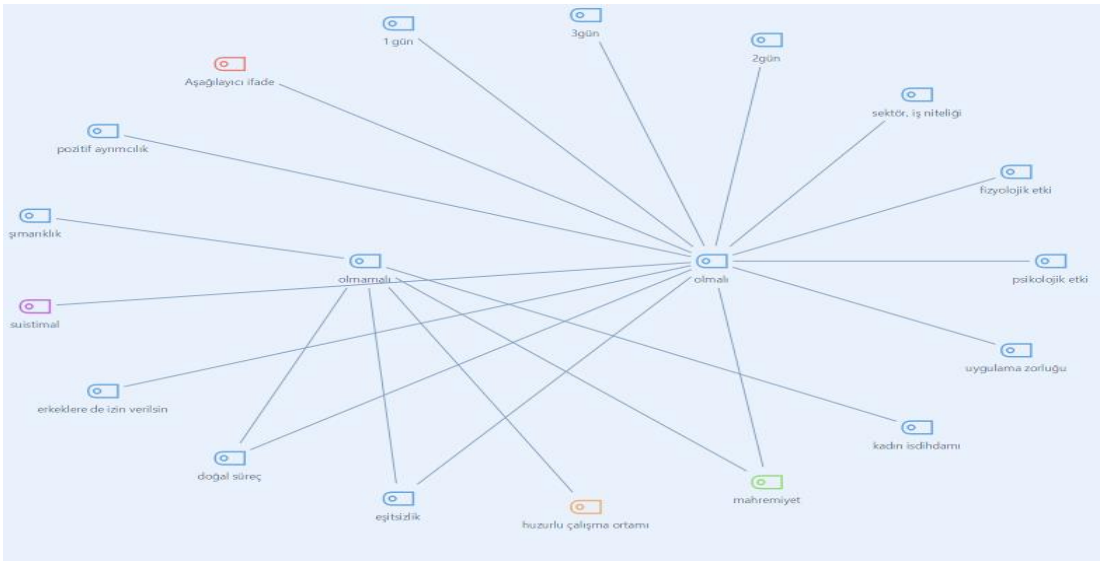

Şekil 4. İlişkili Kavramlar

Şekil-4'ten görüldüğü üzere "olmalı" yorumları, regl izninin 1 ya da 2 gün olması hususunu belirtmişlerdir. Ayrıca olmalı yorumlarıyla birlikte, regl döneminin psikolojik ve fizyolojik etkileri vurgulanmış, regl etkilerinin sektörlere ve işin niteliğine göre değişeceği bazı sektörlerde semptomların çok daha fazla yıpratıcı olacağı vurgulanmıştır. "Olmamalı" yorumları ise "regl izni neden olmamalı?" sorusuna cevap niteliğinde yorumları kapsamaktadır. Bu kodla ilişkili yorumlara bakıldığında konunun mahremiyet kapsamında olduğu ve bu yüzden kadınların mahrem bir konuyu ifşa etmek zorunda kalacakları, doğal bir süreç olduğu için izne gerek olmadığı, suistimale açık bir konu olması, kadın-erkek eşitsizliğine neden olacağı ve hatta huzurlu çalışma ortamını bozacağı düşüncesi vardır. Bu yorumlardan bir kısmı ise regl semptomlarının sadece "şımarıklık" olarak nitelendirilmiş ve bu nedenle olmamalı olarak belirtilmiştir.

Regl izni olmalı deyip, gün sayısına ilişkin yorumları içeren kod ilişkileri Şekil-5'te belirtilmektedir.

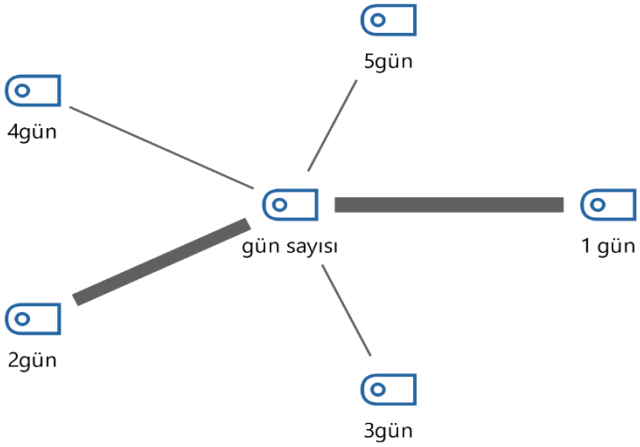

Şekil 5. Gün Sayısına İlişkin Görüşler

Şekil-5'ten görüldüğü gibi sanıldığının aksine regl izni olsun diyenler 1 ya da 2 gün olmasının yeterli olacağını belirtmişlerdir.

Genel Değerlendirme Ve Sonuçlar

Türkiye'de insanların regl izni konusunda düşüncelerinin değerlendirilmeye çalışıldığı bu çalışmada farklı düşünceler olduğu görülmektedir. Kadın oldukları düşünülen kullanıcılar tarafından oluşturulan içeriklerde yaşanan fizyolojik ve psikolojik etkilerden bahsedilmekte ve 1 günün bile çok faydalı olacağı, zaten hastanelik olduklarını, aslında regl olunan ilk gün iş yerinde olmanın işe hiçbir katkısının olmadığı belirtilmiştir. Erkek oldukları düşünülen bazı kullanıcılar ise kadın iş arkadaşlarının regl oldukları gün çok hasta olduklarını, bayıldıklarını ya da aşırı sinirli olduklarını ve bu nedenlere işe gelmemelerinin iş ortamı için daha iyi olacağını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte kod bulutunda da sık yer alan "kadın istihdamı" kodu ele alınmıştır. Birçok yorumcu, regl izni konusunun özellikle patronlar tarafından istismar edileceğini ve kadın çalışanlara iş vermekten kaçınacaklarını ve sırf bu nedenle iznin olmaması gerektiği görüşündedirler. Kadın oldukları düşünülen kullanıcıların bir kısmı ise konunun mahrem olduğu görüşündedir ve yöneticisine regl olduğunu söylemek istemediğini ve bu nedenle de izin almak istemediği belirtmektedir.

Ayrıca kadınlara verilen bu iznin, ayrımcılığa neden olacağı, kadın-erkek eşitliği kapsamı dışında olduğu görüşü hâkimdir. Bu nedenle birçok kullanıcı tüm çalışanlara ayda 2 gün izin verilmesi görüşündedirler.

Sonuç olarak, tüm bulgular bir araya geldiğinde, kaçınılmaz bedensel süreçlerin çalışanları ve kuruluşları nasıl etkilediğine dair bilgiye katkı sağladığı söylenebilir. Regl izni konusu, yasal olarak zorunlu olmasa bile özel sektörün inisiyatif alıp hayata geçirmesi gereken bir uygulamadır. Böylelikle iyi örnekler, ileride yasal düzenlemeler için de zemin hazırlaması noktasında önemli olacaktır. Adet döngüsü, çalışan ve organizasyonel sonuçlar için önemli olan diğer sağlık ve refah sonuçlarıyla ilişkilidir. Bu nedenle, organizasyonların adet dönemini bir tabu olarak görmekten vazgeçip, çalışan sağlığını, işyeri huzurunu etkileyen gerçek bir faktör olarak ele almaları gerekmektedir.

Çalışma örneklemi, ekşisözlük gibi üyelik ile içerik oluşturulan ve temel düzeyde bilgisayar okuryazarlık bilgisi gerektiren bir uygulamadır. Çalışmanın bu örneklemle yapılması çalışmanın sınırlılığıdır. Özellikle alt kademelerde ve sağlıklı hijyenik koşullara erişemeyen çalışanlar ile farklı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Akmalı, N., Özerdoğan, N. & Gürsoy, E. (2020). Bir devlet hastanesinde çalışan üreme çağındaki kadınlarda premenstrual sendrom prevalansı, ilişkili faktörler ve yaşam kalitesine etkisi. Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 13(1), 63-74. doi:10.26559/mersinsbd.639160

Altay, M. (2024). The Relationshıp Between Attıtudes Towards Menstrual Leave, Ambıvalent Sexısm, Attıtudes Towards Menstruatıon, And Gender. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Angst J, Sellaro R, Merikangas KR, &Endicott J. (2001). The epidemiology of premenstrual psychological symtoms. Acta Psychiatr Scand. 104(2): 110-6.

Behboodi, M. Z., Rezaei, E., Shirood, G. R., Kheirkhah, M., & Haghani H. (2016). The effect of Valerian root extract on the severity of pre menstrual syndrome symptoms. J Tradit Complement Med. Jan 19;6(3):309-15. doi: 10.1016/j.jtcme.2015.09.001.

Bitzer, J., Serrani, M., & Lahav, A. (2013). Kadınların ağır adet kanamalarına karşı tutumları ve yaşam kalitesine etkisi. Açık Erişim Doğum Kontrolü Dergisi, 4, 21- 28,

Cochrane, A., Higgins, N. M., Rothwell, C., Richardson, J., & Sandler, C. X. (2018). Work outcomes in patients who stay at work despite musculoskeletal pain. Journal of Occupational Rehabilitation, 28(3), 559-567. https://doi.org/10.1007/s10926-017- 9748-4

Coşkuner Potur, D. & Kömürcü, N. (2013). Dismenore Yönetiminde Tamamlayıcı Tedaviler. Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 10 (1): 8-13

Çinar, G. N. (2018). Menstrual Ağrı Şiddetini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Daşıkan, Z. (2000). Çalışan Hemşirelerde Menstrual Yakınmaların İncelenmesi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Derya, Y. A., Erdemoğlu, Ç., & Özşahin, Z. (2019). Üniversite öğrencilerinde menstrual semptom yaşama durumu ve yaşam kalitesine etkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 176-181.

Ekşisözlük, (2024). Ekşi Sözlük Şeffaflık Raporları. https://eksisozluk.com/entry/125231929

Elpeze Ergeç, N., Kantar Davran, M., Yarpuz-bozdoğan, N., Avcıbay, B., vd. (2023). Regl Döneminin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Açıdan İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi(27), 20-40. https://doi.org/10.26650/iukad.2023.1293397

Euronews, (2023). Painful periods? Spain just passed Europe's first paid 'menstrual leave' law. https://www.euronews.com/next/2023/02/16/spain-set-to-become-the-first european-country-to-introduce-a-3-day-menstrual-leave-for-wo

Hoef, van de R. (2023). Understanding the Impact of Menstruation on Work Performance: The Role of Presenteeism and Job Demands. University of Utretch. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. https://studenttheses.uu.nl/handle/20.500.12932/44684

Karaküçük, S., Sönmez, M., & Kenç, İ. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Premenstrual Sendrom Günlüğü ile Premenstrual Sendrom Belirtileri Sıklığının Belirlenmesi ve Baş etme Yöntemleri. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 6(3), 419-430. https://doi.org/10.46237/amusbfd.1085050

Karavuş, M., Cebeci, D., Bakırcı, M., & Hayran, O. (1997). Üniversite öğrencilerinde premenstrüel sendrom. Turkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 17(3), 184-190.

Karlsson, T. (2019). Getting the Bloody Work Done: Menstruating in the Workplace. Uppsala University. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1365405/FULLTEXT01.pdf

Lopez Solis, E. P., & Analuisa Jiménez, E. I. (2024). Influence of menstrual symptoms in work activities in teachers and administrators of the Technical University of Ambato . *Sapienza: International Journal of Interdisciplinary Studies*, *5*(SI1), e24S11. https://doi.org/10.51798/sijis.v5iSI1.676

Öğreten, C. (2023). Cumhuriyet Gazetesinde Kadının Temsili: 'Moda Kadın' Sayfası Üzerinden Bir Değerlendirme (1930-1933). Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 22, no. 45 (January): 623-52.

Ölçer, Z., Bakır, N., & Aslan, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Kişilik Özelliklerinin Premenstrual Şikâyetlere Etkisi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(1), 30-37.

Raj, P.& Pandir, A. (2021). Implementation Menstrual Leave Policy In India: An Empirical Study. Nat. Volatiles & Essent. Oils; 8(5): 2317-2322

Resmi Gazete (2004). Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040616.htm#8

Resmi Gazete (2013). Yönetmelik. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130208-7.htm

Schoep, M.E., Adang, E.M.M., Maas, J.W.M., De Bie, B., Aarts, J.W.M. & Nieboer, T.E., (2019). Productivity loss due to menstruation-related symptoms: A nationwide crosssectional survey among 32 748 women. BMJ open, vol. 9, no. 6, pp. doi: e026186-e026186.

Van Bommel, T. (2021). Remote-work options can boost productivity and curb burnout. Catalyst. https://www.catalyst.org/reports/remote-work-burnout-productivity/

GEBELİK VE YENİDOĞAN SAĞLIĞININ GİZLİ TEHDİTİ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

THE HIDDEN THREAT TO PREGNANCY AND NEWBORN HEALTH: CLIMATE CHANGE

Uzm, Ebe, Sümeyye KÖSE, Pendik İlçe Sağlık Müdürlüğü, Aşı Programları Birimi, sumeyyekose28@gmail.com -ORCID ID: 0000-0001-9041-6082
Doç.Dr, Handan ÖZCAN, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı, handan.ozcan@sbu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7131-1856

Özet

İklim değişikliği, özellikle düşük ve orta gelir düzeyli ülkelerde ve iklim değişikliğine uyum sağlama kapasitesi düşük olan savunmasız nüfuslar için hem kısa hem de uzun vadeli etkileri olan ve 21. yüzyılın en büyük küresel sağlık tehditlerinden biridir. Bu etkiler, ısı stresi, aşırı hava olayları ve hava kirliliği gibi faktörlerle doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkabilmekte ve iklim değişikliğine bağlı olarak giderek daha savunmasız gruplar arasında yer alan gebe ve yenidoğanların sağlığını çok çeşitli mekanizmalarla etkileyebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerini azaltmak ve sağlık sistemlerini güçlendirmek için araştırma ve strateji geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. İklim değişikliğine uyum planlarının, gebeler ve yenidoğanlar gibi savunmasız grupları korumak ve toplumların genel dayanıklılığını artırmak için multidisipliner yaklaşımlar gerekmektedir. Bu araştırma, iklim değişikliğinin gebe ve yenidoğan sağlığı üzerindeki etkisinin önemi ile ilgili mevcut literatürü derlemek ve konu ile ilgili farkındalığı artırmak amacıyla planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, hava kirliliği, aşırı sıcaklık, anne sağlığı, yenidoğan sağlığı

Abstract

Climate change is one of the greatest global health threats of the 21st century, with both short- and long-term impacts, particularly for vulnerable populations in low- and middle-income countries with limited capacity to adapt. These impacts, which can manifest directly or indirectly through factors such as heat stress, extreme weather events, and air pollution, affect the health of pregnant women and newborns groups increasingly vulnerable to climate change through various mechanisms. International organizations, such as the World Health Organization, emphasize the need for research and the development of strategies to mitigate the health impacts of climate change and strengthen health systems. Climate adaptation plans require multidisciplinary approaches to protect vulnerable groups, such as pregnant women and newborns, and enhance societies' overall resilience. This research was planned to compile the existing literature on the importance of the impact of climate change on pregnant and newborn health and to raise awareness on the subject.

Keywords: Climate change, air pollution, extreme heat, maternal health, newborn health

1. Giriş

İklim değişikliği, doğal iklim değişkenliklerinin ötesinde, insan faaliyetlerinin küresel atmosfer üzerindeki etkileriyle tetiklenen bir süreçtir. Özellikle sera gazı artışı, aşırı hava olaylarının sıklığı ve şiddetinde artışa neden olmuştur. Fırtınalar, seller, aşırı sıcaklıklar ve orman yangınları gibi afetler daha yaygın hale gelirken, yükselen deniz seviyeleri ve değişen ekosistemler uzun vadeli çevresel değişimlere yol açmaktadır. 2022'de dünya genelinde 387 iklimle ilgili afet yaşanmış, bu afetler sonucu 30.704 can kaybına ve 185 milyon insanın etkilenmesine neden olmuştur.[1]

İklim değişikliği, yalnızca içinde bulunduğumuz çevreyi etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda "21. yüzyılın toplumları ve küresel sağlığı için en büyük tehdit" olarak tanımlanmakta ve sağlık sonuçları üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır.[2] Tüm insanlar iklim değişikliğine maruz kalsa da yaş (çocuklar ve yaşlılar), cinsiyet (özellikle hamile kadınlar) ve sosyal statü (yerli halklar, yoksullar ve

göçmenler) gibi faktörler, bazı grupların iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine karşı daha savunmasız ve dezavantajlı olmasına yol açmaktadır.[3] Gebeler ve yenidoğanlar, yaşam evrelerini şekillendiren çeşitli fizyolojik, klinik, davranışsal ve sosyal faktörler nedeniyle iklim değişikliğine bağlı risklere karşı daha hassas grupta yer almaktadır.[4,5] Bu derlemenin amacı iklim değişikliğinin doğrudan ve dolaylı olarak gebelik ve yenidoğan sağılığı üzerine etkilerini, iklim değişikliğinde ebelerin rollerini vurgulamak ve konu ile ilgili farkındalığını arttırmaktır.

1.1. Gebe ve Yenidoğan Sağlığına İklim Değişikliğinin Etkileri

İklim değişikliği sonucu aşırı sıcaklık, hava kirliliği, su kirliliği, kasırgalar, seller, kuraklıklar ve orman yangınları gibi doğal afetler gebeler ve yenidoğan sağlığı açısından doğrudan ve dolaylı olarak kısa ve uzun vadede sağlık açısından olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. İklim değişikliğinin gebe ve yenidoğan sağlığını bu denli etkilemesi nedeniyle, iklim değişikliğinin doğrudan ve dolaylı mekanizmalarının bilinmesi bu etkilerin azaltılması ve sağlık sonuçlarının iyileştirilmesi açısından oldukça önemlidir.[6,7,8]

1.1.1. Gebe ve Yenidoğan Sağlığına İklim Değişikliğinin Doğrudan Etkisi

Yüksek Isı Etkileri: Gebelik ve yenidoğan dönemleri, termoregülasyonu zorlaştıran anatomik ve fizyolojik değişikliklerle karakterize olduğundan, yüksek sıcaklıklara maruz kalmak anne ve yenidoğan sağlığı açısından önemli sorunlar yaratabilmektedir.[9] Aşırı sıcaklık, gebelerde dehidratasyona ve oligohidramnios gibi riskli durumlara yol açarak fetal kayıplara neden olabilmektedir.[10] Çeşitli araştırmalar, ısıya maruz kalmanın erken doğum, erken membran rüptürü, düşük doğum ağırlığı ve ölü doğum riski ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.[11,12] Düşük doğum ağırlığına sahip yenidoğanlar da, enfeksiyon gibi birçok komplikasyona karşı daha duyarlı hale gelebilmektedir. Ayrıca, gebe kadınlarda termoregülasyonun bir parçası olarak artan terleme sonucu gelişen dehidratasyon, erken doğumu tetikleyebileceği gibi, doğum süresinin uzamasına da neden olabilmektedir.[12] Gebelik döneminde maruz kalınan çevresel fazla ısı artışı, laktasyon dönemi üzerinde de önemli etkiler yaratabilmektedir. Erken doğum eylemi emzirme becerisi üzerinde doğrudan etkili olabileceği düşünülmektedir. Yenidoğanlarda ileri düzeyde bakım gereksinimi, laktasyon döneminde yeterli süt sağlamada zorluk yaşamasına ve düşük doğum ağırlığı, yetersiz kilo alımı gibi olumsuz neonatal sonuçları artırabilmektedir. Aynı zamanda, aşırı ısı ve zararlı maddelerin, yenidoğanda katarakt ve kalp hastalıkları gibi konjenital anomalilerle ilişkili olduğu ve emzirmeyi zorlaştırdığı bildirilmektedir.[13]

Hava Kirliliğinin Etkileri: Hava kirliliğine maruziyet anne, fetüs ve yenidoğan sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir.[14] Hava kirliliğine maruziyet, gebeliğin ilk trimestırında plasenta dekolmanı, plasenta previa ve plasenta akreta gibi plasenta komplikasyonlarıyla ilişkilendirilmektedir.[15] Gebede hipertansif bozukluklar, gestasyonel diyabet ve tiroid fonksiyonlarında değişiklikler gibi gebelik komplikasyonları da hava kirliliği ile bağlantılıdır.[16,17,18] Janani ve Changaee (2017) tarafından yapılan çalışmada, gebelikte hipertansiyon ile ilişkili preeklampsi riskinin sıcak aylarda daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[19]

Hava kirliliğine maruziyet düşük doğum ağırlıklı bebek ve erken doğum eylemi riskini artırmada rol oynamaktadır. [12,20] Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'nun yayınladığı rapor da 2019'da hava kirliliğinin 6 milyon erken doğuma ve yaklaşık 3 milyon düşük doğum ağırlıklı bebeğe neden olduğu,[21] 2020 yılında yayınlanan küresel bir raporda da, hava kirliliğinin dünya çapındaki yenidoğan ölümlerinin %20'sinden sorumlu olduğu, bununda çoğunlukla erken doğum ve düşük doğum ağırlığı sonucu olduğu belirtilmiştir.[22] Hava kirliliğine maruz kalmanın, ayrıca yenidoğanlarda orofasiyal yarıklar, uzuv eksiklikleri, kalp defektler, anensefali, kraniyosinostoz, kromozomal anomaliler ve özofagus atrezisi gibi konjenital anomalilerle ilişkili olabileceği öne sürülmektedir.[23] Hipospadiasın etiyolojisi tam olarak bilinmemekle birlikte, son yıllarda insidansında artış gözlemlenmek olup bu artışın iklim değişikliği ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.[24]

1.1.2. Gebe ve Yenidoğan Sağlığına İklim Değişikliğinin Dolaylı Etkisi

Anne sağlığı, başarılı bir doğum ve yenidoğan sağlığı açısından kritik öneme sahiptir. Hamileliği etkileyebilecek çeşitli sağlık durumlarının taranması, teşhis edilmesi ve hastalıkların önlenmesi önemlidir. Anne ve perinatal sağlığı tehdit eden başlıca unsurlar arasında yetersiz beslenme, enfeksiyonlar, diyabet ve obezite gibi kronik durumlar yer almakta olup, bu sorunlar, iklim değişikliği ile birlikte gebelik sonuçlarını ve yenidoğan sağlığı sonuçlarını daha da olumsuz etkileyebilmektedir.[10] Yapılan bir çalışmada, Tip 1 diyabetli gebeler ile sağlıklı gebeler karşılaştırılmış ve hava kirliliğine maruziyetin, Tip 1 diyabetli gebelerde spontan ve endike erken doğum, gebelik yaşına göre düşük doğum ağırlıklı bebek doğurma ve perinatal mortalite riskini sağlıklı gebelere göre daha fazla artırdığı bildirilmiştir.[25] İklim değişikliğinin gebe ve yenidoğan gibi savunmasız gruplar üzerindeki dolaylı etkileri, geniş sosyal, ekonomik ve sağlık sonuçları doğurabilmektedir. İklim değişikliği sonucu ortaya çıkan yoğun yağışlar, altyapıya ve kritik hizmetlere zarar vererek seller, ürün kayıpları, nüfus yer değiştirmeleri ve anne-çocuk sağlığı hizmetlerine erişim zorluklarına yol açabilmektedir. Temiz su ve sanitasyon eksikliği, ishal hastalıkları, gastrointestinal parazit enfeksiyonları ve kolera salgınlanrının artmasına neden olabilmektedir. İklim değişikliiğinin yarattabildiği kuraklık, tarım ürünlerinde yeteri başarıya ulaşamama ve hayvan ölümleriyle birlikte yetersiz beslenme ve hane halkı yoksulluğunu artırabilmektedir. Bu durum, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde üreme çağındaki kadınlar ve yenidoğanlar arasındaki yeterli ve sağlıklı besine ulaşamama durumunu ortaya çıkarabilmektedir.[10,26] Ayrıca, iklim değişikliğiyle ilişkili felaketler sonucu olarak yeni iç göçler endişe yaratmakta ve doğal kaynaklar üzerindeki rekabetin artmasına ve toplumlar arasında çatışmalara yol açabileceği öngörülmektedir.[26] İklim değişikliğinin dolaylı sonuçlarından biri de değişen hastalık dağılımlarıdır.[10] Vektör kaynaklı hastalıklar, sıtma, dang humması ve şistosomiyazis gibi enfeksiyonlar artabilir ve Gebeler, baskılanmış bağışıklık nedeniyle vektör kaynaklı enfeksiyon riski altındadır ve bu tür enfeksiyonların fetal sonuçları olumsuz etkileme potansiyeli vardır.[10,27] Ayrıca, iklim değişikliğinin neden olduğu aşırı hava olayları, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunlara da dolaylı olarak yaşanmasına katkıda bulunabilir.[10] Son COVID-19 salgını sırasında düşük ve orta gelirli ülkelerde hizmetlerdeki kesintiler, anne ve beş yaş altı çocuk ölümlerinin artmasına neden olmuştur. Benzer şekilde, aşırı hava olaylarının sağlık hizmetlerinde kesintilere yol açarak anne ve çocuk ölüm oranlarını artırabileceği düşünülmektedir.[28]

1.2. İklim Değişikliğinde Ebelerin Rolleri

Uluslararası Ebelik Konfederasyon (ICM) 2024 yılı temasını *ebelik* mesleğinin *iklim* değişikliği ile mücadelede hayati önemini vurgulayan "Ebeler: Hayati Bir İklim Çözümü" olarak belirlemiştir.[29] Ebeler, sağlık sistemlerinde savunuculuk, eğitim ve çeşitli müdahaleler yoluyla iklim değişikliğiyle ilişkili sağlık sorunlarının ele alınmasına katkıda bulunabilecek sağlık profesyonelleri arasında yer almaktadır.[30,31] Ebeler iklim değişikliklerin gebe ve yenidoğanlar üzerine etkisini azaltmak için gebeleri ve anneleri çevre dostu uygulamalar konusunda eğiterek, sürdürülebilir yaşam tarzlarını benimsemeleri için teşvik ederek, sera gazı emisyonlarını azaltmayı amaçlayan girişimlerde savunuculuk yapabilirler.[32] Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik ederek, sağlık tesislerinde temiz ulaşım seçeneklerini savunabilirler. Aynı zamanda, kadınlara temiz enerji ve ulaşım yöntemlerinin sağlık ve çevre üzerindeki faydaları konusunda eğitim verebilirler.[33] İklim değişikliğine dayanıklı sağlık altyapısının planlanması ve uygulanmasına katılarak, aşırı hava olaylarına hazırlıklı olma konusunda tesislerin güçlendirilmesine katkıda bulunabilir ve kadınlara bu tesislere erişimin önemini vurgulayabilirler.[32] Ebeler, hamile kadınlar ve yenidoğanlar arasında yetersiz beslenmeyi azaltmak için su ve gıda güvenliği önlemlerini savunabilir, topluluklarda beslenme eğitimi verebilir ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvikte yardımcı olabilirler.[34] Sağlık sistemlerini iklimle ilgili sağlık risklerine, bulaşıcı hastalıklara ve ruh sağlığı sorunlarına karşı daha dayanıklı hale getirmek için çalışabilirler. Sağlık tesislerine daha fazla kaynak sağlanması için savunuculuk yaparak, sağlık çalışanlarını bu riskler konusunda bilgilendirme programları yapabilirler.[35] Kadınları ve toplumu iklim krizinin sağlık üzerindeki etkileri hakkında bilinçlendirerek, karbon ayak izlerini azaltmaya yönelik davranış

değişikliklerini teşvik edebilir ve çevre dostu ürünler ile uygulamalar konusunda rehberlik edebilirler.[26,36]

3. Sonuç

İklim değişikliği, geri döndürülemeyen bir durumdur; ancak bu değişime uyum sağlamak gerekmektedir. Bu nedenle tüm sağlık profesyonellerinin, özellikle ebelerin, iklim değişikliğinin farkına olması ve neden olacağı sağlık sorunlarının bilincinde olması büyük önem taşımaktadır. Ebelerin, iklim değişikliğinin sebep olduğu gebelik ve yenidoğan döneminde karşılaşılan riskler ve çözüm yolları konusunda bilgi sahibi olması ve kadınları bu konularda bilinçlendirmesi kritik bir rol oynamaktadır. Eğitici rollerini olan ebelerin bu rollerini aktif kullanarak prekonsepsiyonel danışmanlık ve antenatal takiplerde, iklim değişikliğinin getirdiği sağlık sorunlarına odaklanmalı, anne ve yenidoğan sağlığını koruma stratejilerini geliştirmelidir. Ayrıca, araştırmacı rolleriyle, iklim değişikliğinin gebeler ve yenidoğanlar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar planlamalı ve bu alanda kanıta dayalı çözümler sunmada aktif rol almaları oldukça önemlidir.

Kaynakça

1- Centre for Research on the Epidemiology of Disasters. Disasters in numbers. Brussels: Centre for Research on the Epidemiology of Disasters; 2022. Accessed: 08.09.2024. https://www.cred.be/sites/default/files/2022_EMDAT_report.pdf.

2- Prina, M., Khan, N., Akhter Khan, S., Caicedo, J. C., Peycheva, A., Seo, V., Xue, S., & Sadana, R. (2024). Climate change and healthy ageing: An assessment of the impact of climate hazards on older people. *Journal of global health*, *14*, 04101. https://doi.org/10.7189/jogh.14.04101

3- Xie, E., Howard, C., Buchman, S., & Miller, F. A. (2021). Acting on climate change for a healthier future: Critical role for primary care in Canada. *Canadian family physician Medecin de famille canadien*, *67*(10), 725–730. https://doi.org/10.46747/cfp.6710725

4- Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. In: Pörtner HO, Roberts DC, Tignor M, Poloczanska ES, Mintenbeck K, Alegría A, et al, editors. In: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2022. Accessed: 08.09.2024. https://report.ipcc.ch/ar6/wg2/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf

5- Conway, F., Portela, A., Filippi, V., Chou, D., & Kovats, S. (2024). Climate change, air pollution and maternal and newborn health: An overview of reviews of health outcomes. *Journal of global health*, *14*, 04128. https://doi.org/10.7189/jogh.14.04128

6- Helldén, D., Andersson, C., Nilsson, M., Ebi, K. L., Friberg, P., & Alfvén, T. (2021). Climate change and child health: A scoping review and an expanded conceptual framework. The Lancet Planetary Health, 5(3), e164-e175. https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30274-6

7- Güray, S., & Akgün, Ö. (2024). Kadın ve çocuk sağlığını etkileyen iklim değişikliği mekanizmaları. *Anatolian Journal of Health Research*, *5*(2), 194-198.

8- Özten, İ., & Keleş, N. (2024). The Effects of Climate Change on Maternal, Fetal, and Neonatal Health: An In-Depth Review. *Eurasian Journal of Health Technology Assessment*, *8*(1), 65-77.

9- Samuels, L., Nakstad, B., Roos, N., Bonell, A., Chersich, M., Havenith, G., Luchters, S., TinaDay, L., Hirst, J. E., Singh, T., Sale, K. E., Hetem, R., Part, C., Sawry, S., Roux, J. L., & Kovats, S. (2022). Physiological mechanisms of the impact of heat during pregnancy and the clinical implications: Review of the evidence from an expert group meeting. International Journal of Biometeorology, 66(8), 1505-1513. https://doi.org/10.1007/s00484-022-02301-6

10- Roos, N., Kovats, S., Hajat, S., Filippi, V., Chersich, M., Luchters, S., Scorgie, F., Nakstad, B., Stephansson, O., & CHAMNHA Consortium (2021). Maternal and newborn health risks of climate change: A call for awareness and global action. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, *100*(4), 566–570. https://doi.org/10.1111/aogs.14124

11- Chersich, M. F., Pham, M. D., Areal, A., Haghighi, M. M., Manyuchi, A., Swift, C. P., Wernecke, B., Robinson, M., Hetem, R., Boeckmann, M., Hajat, S., & Climate Change and Heat-Health Study Group (2020). Associations between high temperatures in pregnancy and risk of preterm birth, low birth weight, and stillbirths: systematic review and meta-analysis. *BMJ (Clinical research ed.)*, *371*, m3811. https://doi.org/10.1136/bmj.m3811

12- Bekkar, B., Pacheco, S., Basu, R., & DeNicola, N. (2020). Association of Air Pollution and Heat Exposure With Preterm Birth, Low Birth Weight, and Stillbirth in the US: A Systematic Review. *JAMA network open*, *3*(6), e208243. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.8243
13- Zhang, M., Wang, C., Zhang, X., Song, H., & Li, Y. (2022). Association between exposure to air pollutants and attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD) in children: a systematic review and meta-analysis. *International journal of environmental health research*, *32*(1), 207–219. https://doi.org/10.1080/09603123.2020.1745764
14- Giudice, L. C., Llamas-Clark, E. F., DeNicola, N., Pandipati, S., Zlatnik, M. G., Decena, D. C. D., Woodruff, T. J., Conry, J. A., & FIGO Committee on Climate Change and Toxic Environmental Exposures. (2021). Climate change, women's health, and the role of obstetricians and gynecologists in leadership. International Journal of Gynecology & Obstetrics, 155(3), 345-356. https://doi.org/10.1002/ijgo.13958
15- Michikawa, T., Morokuma, S., Takeda, Y., Yamazaki, S., Nakahara, K., Takami, A., Yoshino, A., Sugata, S., Saito, S., Hoshi, J., Kato, K., Nitta, H., & Nishiwaki, Y. (2022). Maternal exposure to fine particulate matter over the first trimester and umbilical cord insertion abnormalities. International Journal of Epidemiology, 51(1), 191-201. https://doi.org/10.1093/ije/dyab192
16- Qiu, L., Shen, W., Ye, C., Wu, J., Zheng, S., Lou, B., Chen, Z., Xu, P., Xu, D., Wang, X., & Feng, B. (2022). Association of exposure to PM2.5-bound metals with maternal thyroid function in early pregnancy. Science of The Total Environment, 810, 151167. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.151167
18- Tang, X., Zhou, J. B., Luo, F., Han, Y., Heianza, Y., Cardoso, M. A., & Qi, L. (2020). Air pollution and gestational diabetes mellitus: Evidence from cohort studies. BMJ Open Diabetes Research & Care, 8(1). https://doi.org/10.1136/bmjdrc-2019-000937
17- Sun, M., Yan, W., Fang, K., Chen, D., Liu, J., Chen, Y., Duan, J., Chen, R., Sun, Z., Wang, X., & Xia, Y. (2020). The correlation between PM2.5 exposure and hypertensive disorders in pregnancy: A meta-analysis. Science of the Total Environment,703, 134985. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.134985
19- Janani, F., & Changaee, F. (2017). Seasonal variation in the prevalence of preeclampsia. *Journal of family medicine and primary care*, *6*(4), 766–769. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_132_17
20- Malley, C. S., Kuylenstierna, J. C., Vallack, H. W., Henze, D. K., Blencowe, H., & Ashmore, M. R. (2017). Preterm birth associated with maternal fine particulate matter exposure: A global, regional and national assessment. *Environment international*, *101*, 173–182. https://doi.org/10.1016/j.envint.2017.01.023
21- World Health Organization. (2023). *Born too soon: decade of action on preterm birth*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240073890
22- Health Effects Institute. 2020. State of Global Air 2020. Special Report. Boston, MA:Health Effects Institute, https://www.stateofglobalair.org/resources/archived/state-global-air-report-2020
23- Ravindra, K., Chanana, N., & Mor, S. (2021). Exposure to air pollutants and risk of congenital anomalies: A systematic review and metaanalysis. Science of the Total Environment, 765, 142772. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142772
24- Spinoit A. F. (2019). Hypospadias increased prevalence in Surveillance Systems for Birth Defects is observed: Next to climate change are we going towards a human fertility alteration?. *European urology*, *76*(4), 491–492. https://doi.org/10.1016/j.eururo.2019.07.035
25- Williams, A. D., Kanner, J., Grantz, K. L., Ouidir, M., Sheehy, S., Sherman, S., Robledo, C., & Mendola, P. (2021). Air pollution exposure and risk of adverse obstetric and neonatal outcomes among women with type 1 diabetes. *Environmental research*, *197*, 111152. https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.111152
26- Fan, W., & Zlatnik, M. G. (2023). Climate Change and Pregnancy: Risks, Mitigation, Adaptation, and Resilience. *Obstetrical & gynecological survey*, *78*(4), 223–236. https://doi.org/10.1097/OGX.0000000000001116
27- O'Kelly, B., & Lambert, J. S. (2020). Vector-borne diseases in pregnancy. *Therapeutic advances in infectious disease*, *7*, 2049936120941725. https://doi.org/10.1177/2049936120941725
28- Roberton, T., Carter, E. D., Chou, V. B., Stegmuller, A. R., Jackson, B. D., Tam, Y., Sawadogo-Lewis, T., & Walker, N. (2020). Early estimates of the indirect effects of the COVID-19 pandemic on maternal and child mortality in low-income and middle-income countries: a modelling study. *The Lancet. Global health*, *8*(7), e901–e908. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30229-1
29- International Confederation of Midwives. ICM. Assessed September 2024. https://internationalmidwives.org/
30- McKinnon, S., Breakey, S., Fanuele, J. R., Kelly, D. E., Eddy, E. Z., Tarbet, A., ... & Ros, A. M. V. (2022). Roles of health professionals in addressing health consequences of climate change in interprofessional education: A scoping review. *The Journal of Climate Change and Health*, *5*, 100086.
31- Anderson, R., Zaman, S. B., & Limmer, M. (2023). The Impact of Introducing Midwives and also Mentoring on the Quality of Sexual, Reproductive, Maternal, Newborn, and Adolescent Health Services in Low- and

Middle-Income Countries: An Integrative Review Protocol. *Methods and protocols*, *6*(3), 48. https://doi.org/10.3390/mps6030048

32- Ganapathy, D., Tzeli, M., & Vivilaki, V. (2024). Midwives: Essential guardians in the climate crisis journey. *European journal of midwifery*, *8*, 10.18332/ejm/188196. https://doi.org/10.18332/ejm/188196

33-Levett-Jones, T., Bonnamy, J., Cornish, J., Correia Moll, E., Fields, L., Moroney Oam, T., Richards, C., Tutticci, N., & Ward, A. (2024). Celebrating Australian nurses who are pioneering the response to climate change: a compilation of case studies. *Contemporary nurse*, *60*(3), 234–246. https://doi.org/10.1080/10376178.2024.2336230

34- Urgell-Lahuerta, C., Carrillo-Álvarez, E., & Salinas-Roca, B. (2021). Interventions on Food Security and Water Uses for Improving Nutritional Status of Pregnant Women and Children Younger Than Five Years in Low-Middle Income Countries: A Systematic Review. *International journal of environmental research and public health*, *18*(9), 4799. https://doi.org/10.3390/ijerph18094799

35- Lugten, E., & Hariharan, N. (2022). Strengthening Health Systems for Climate Adaptation and Health Security: Key Considerations for Policy and Programming. *Health security*, *20*(5), 435–439. https://doi.org/10.1089/hs.2022.0050

36- Bahri Khomami, M., Walker, R., Kilpatrick, M., de Jersey, S., Skouteris, H., & Moran, L. J. (2021). The role of midwives and obstetrical nurses in the promotion of healthy lifestyle during pregnancy. *Therapeutic advances in reproductive health*, *15*, 26334941211031866. https://doi.org/10.1177/26334941211031866

GEBELİKTE SAĞLIK OKURYAZARLIĞI HAKKINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN TEZLERİN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF THESES ON HEALTH LITERACY DURING PREGNANCY IN TURKEY

Büşra İŞBİLİR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye, e-posta: busraisbiliir@gmail.com, ORCID ID :0009-0009-4908-7470
Doç.Dr. Ruveyde AYDIN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye, e-posta: aydinruveyde@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4604-4570

Özet

Bu derleme çalışmasında, Türkiye'de gebelikte sağlık okuryazarlığı konusunda yapılmış yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tezlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de gebelikte sağlık okuryazarlığını inceleyen tezlerin analizi, bu konudaki mevcut bilgi birikimini ve araştırma eğilimlerini anlamak için önemli bir adımdır. Çalışmanın evrenini Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı 2000-2024 yılları arasında Hemşirelik, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği ve Tıp Anabilim Dalları'nda yapılan doktora, yüksek lisans ve uzmanlık tezleri oluşturmuştur. Bu çalışmada tezlerin taranmasında "gebelik" ve "sağlık okuryazarlığı" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Retrospektif tanımlayıcı literatür araştırmasında 16 teze ulaşılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır (frekans, yüzde). Verilerin analizi sonucunda retrospektif tanımlayıcı literatür araştırmasında 1 doktora, 12 yüksek lisans ve 3 uzmanlık tezi olmak üzere gebelikte sağlık okuryazarlığı hakkında toplamda 16 tez çalışması incelenmiştir. Çalışmalar kesitsel, tanımlayıcı, korelasyonel ve metodolojik yöntemleri içermektedir. Çalışmalarda örneklem büyüklüğü güç analizi yöntemi ile hesaplamıştır. Çalışmalarda en düşük örneklem 266, en yüksek örneklemin 847 olduğu saptanmıştır. Çalışmaların %75'nin yüksek lisans tezi olduğu, %81,25'nin 2021 sonrası yapıldığı belirlenmiştir. Çalışmaların %81,25'nin hemşirelik anabilim dallarında özellikle doğum ve kadın hastalıkları hemşireliği ana bilim dalında (%37,5 n=6) yürütüldüğü bulunmuştur. Çalışmalarda sağlık okuryazarlığının gebelerin sağlık davranışları ve tutumları üzerindeki çok yönlü etkilerini anlamak ve bu alandaki bilgiyi geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmalar, sağlık okuryazarlığının gebelerin cinselliğe karşı tutumları, üçüncü el sigara dumanı farkındalığı, doğum öncesi algılanan stres, anksiyete ve doğum korkusu, akılcı ilaç kullanımı, genital hijyen davranışları, öz bakım gücü, aşılanma ve emzirme öz-yeterliliği üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sağlık okuryazarlığının yüksek olan gebelerde; cinselliğe karşı tutumlarının olumlu, sigara dumanı farkındalıkları, akılcı ilaç kullanımı bilgisi, genital hijyen davranışları, sağlık algısı ve emzirme öz-yeterliliklerinin yüksek olduğu, doğum öncesi stres algıları, anksiyete ve doğum korkusu seviyelerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak sağlık okuryazarlığının artırılmasının gebelerin sağlık sonuçlarını iyileştirebileceğini ve sağlık davranışlarını olumlu yönde etkileyebileceğini göstermektedir. Tezlerdeki bulgular, hemşirelerin gebelikle ilgili potansiyel riskleri daha iyi tanımlamalarına, yönetmelerine, sağlık okuryazarlığının önemini ve nasıl artırılabileceğini belirlemede yardımcı olabilir. Bu bilgiler, hemşirelerin gebelere yönelik daha etkili eğitim materyalleri ve programlar geliştirmesine olanak tanır ve gebelerin sağlık risklerini azaltabilir. Gelecek araştırmaların, sağlık okuryazarlığının daha geniş bir yelpazede etkilerini incelemesini sağlayan deneysel ve karma yöntem yüksek lisans ve doktora araştırmalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Sağlık okuryazarlığı, gebe, gebelik, hemşirelik bakımı.

Abstract

This study aimed to examine master's, doctoral and medical specialty theses on health literacy during pregnancy in Turkey. Analysis of theses examining health literacy during pregnancy in Turkey is an important step in understanding the current knowledge and research trends on this subject. The

population of the research consists of doctoral, master's and specialty theses written between 2000 and 2024 in the Departments of Nursing, Gynecology and Obstetrics Nursing and Medicine registered with the National Thesis Center of the Council of Higher Education. In this study, the keywords "pregnancy" and "health literacy" were used to scan theses. In the retrospective descriptive literature research, 1 doctoral thesis, 12 master's theses and 3 specialty theses were examined. Descriptive statistics (frequency, percentage) were used in the analysis of the data. As a result of the analysis of the data, a total of 16 theses on health literacy in pregnancy, including 1 doctoral theses, 12 master's theses and 3 specialty theses, were reached in the retrospective descriptive literature research. Studies include cross-sectional, descriptive, correlational and methodological methods. The sample size in the studies was calculated using the power analysis method. In the studies, it was determined that the lowest sample was 266 and the highest sample was 847. It was determined that 75% of the studies were master's thesis and 81.25% were completed after 2021. It was found that 81.25% of the studies were conducted in nursing departments, especially in the department of obstetrics and gynecology nursing (37.5% n = 6). The studies were conducted to understand the multifaceted effects of health literacy on the health behaviors and attitudes of pregnant women and to improve knowledge in this field. Studies have examined the effects of health literacy on pregnant women's attitudes towards sexuality, third-hand smoke awareness, perceived prenatal stress, anxiety and fear of childbirth, rational drug use, genital hygiene behaviors, self-care skills, vaccination and breastfeeding self-efficacy. It has been determined that pregnant women with high health literacy have positive attitudes towards sexuality, their awareness of cigarette smoke, knowledge of rational drug use, genital hygiene behaviors, health perception and breastfeeding self-efficacy are high, and their levels of prenatal stress perception, anxiety and fear of birth are lower. As a result, it shows that increasing health literacy can improve the health outcomes of pregnant women and positively affect their health behaviors. The findings in theses may help nurses better identify and manage potential pregnancy-related risks and determine the importance of health literacy and how it can be increased. This information allows nurses to develop more effective educational materials and programs for pregnant women. This can reduce the health risks of pregnant women. There is a need for experimental and mixed methods master's and doctoral research that allows future research to examine the effects of health literacy on a broader range.

Keywords: Healthliteracy, pregnant, pregnancy, nursingcare.

Giriş

Bireylerin yaşam kalitelerini artırma çabalarının en önemli unsurlarından biri okuryazarlık becerileridir (Karaduman, 2019). Okuryazarlık, yalnızca okuma, yazma ve anlama yetenekleriyle sınırlı kalmayıp, bireylerin çeşitli konulardaki bilgi seviyelerini de değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Medya, finansal, bilgisayar, beslenme ve sağlık okuryazarlığı gibi farklı alanlar bu bağlamda ele alınmaktadır (Gönenç ve ark.,2015; Kickbusch, 2001). Öğrenim düzeyi benzer bireyler arasında bile farklı anlamlandırma yetenekleri görülebilir; bu nedenle, sağlık bilgisi açısından bireylerin değerlendirilmesinde yalnızca eğitim durumu değil, sağlık okuryazarlık seviyeleri de dikkate alınmalıdır (Peerson ve Saunders, 2009). “Sağlık okuryazarlığı”, sağlık ve okuryazarlık alanlarında insanları bir araya getiren bir kavramdır (WHO, 2021). İlk olarak 1974 yılında sağlık sorunlarını ele almak amacıyla düzenlenen bir kongrede tanımlanmıştır. Başlangıçta, sağlık okuryazarlığı "sağlık için bireyin gerekli becerileri" olarak ifade edilmişken, zamanla bu tanım genişletilmiş ve "bireyin sağlık bilgisine erişme ve bu bilgiyi uygun davranışlarla kullanma" biçiminde yorumlanmıştır. En kapsamlı tanım ise, bireylerin sağlık bilgisine ulaşma, anlama ve bu bilgiyi sağlık yararına kullanma için gerekli sosyal ve bilişsel becerileri içermektedir (Kendir Çopurlar ve Kartal, 2016). Sağlık okuryazarlığı kavramı, bireysel, bilişsel ve davranışsal kapasitelerin ötesinde, geniş kapsamlı sağlık hizmetlerini içeren çok bir yapıdadır (Moore ve ark.,2021).

Dünya genelinde, 776 milyon insanın temel sağlık okuryazarlığına sahip olmadığı belirtilmektedir (Okur ve ark.,2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde ise yetişkinlerin yarısının temel sağlık okuryazarlığı düzeyine ulaşamadığı gözlemlenmiştir. Avrupa'daki bazı ülkelerde (Hollanda, Yunanistan, İrlanda, Avusturya, Polonya, İspanya, Bulgaristan ve Almanya) yapılan değerlendirmelerde, sağlık okuryazarlığının %2 ile %27 oranında "yetersiz" olduğu bulunmuştur (Okur

ve ark., 2021). Türkiye'de gerçekleştirilen bir araştırmada, genel sağlık okuryazarlık puanının 30.4 olduğu ve toplumun %64.6'sının sağlık okuryazarlığının yetersiz ya da sorunlu düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu, yaklaşık 35 milyon erişkinin yetersiz sağlık okuryazarlığına sahip olduğunu göstermektedir (Durusu Tanrıöver ve ark., 2014). Sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmalarda örneklem çeşitlilik göstermektedir. Gebelik dönemi, kadınların sağlık hizmetlerinden en fazla yararlandığı bir süreçtir. Gebelerin sağlık hizmetlerine erişimi, sağlık konularını anlama ve uygulama yetenekleri açısından sağlık okuryazarlık düzeyi önemli bir etkiye sahiptir (Akça ve ark., 2020).

Gelecekte sağlıklı nesiller yetiştirmek ve çocuk sağlığı ile ilgili uygulamalarda toplumun sağlık inancını belirleyerek doğru bilgilerle doğru tutum ve davranışı kazandırabilmek adına, gebeliksağlık okuryazarlığına yönelik derinlemesine çalışmalar yapılması toplumun genel sağlığını artırma yolunda kritik bir rol oynar (Turan ve ark., 2023). Zibellini ve arkadaşları (2021), gebe kadınların sağlık okuryazarlığını doğrudan değerlendiren sınırlı sayıda çalışma bulunduğunu belirtirken, bu tür araştırmaların doğum öncesi bakım ve anne-bebek sağlığına önemli katkılar sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Izaridad ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında ise gebelerin %21.6'sının yetersiz, %26.0'sının yeterli ve %36.2'sinin sorunlu veya sınırlı sağlık okuryazarlık düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Pirdehghan ve arkadaşlarının (2020) araştırmasında ise gebelerin %18.3'ü yetersiz, %45.2'si sorunlu-sınırlı ve %36.5'i yeterli sağlık okuryazarlığına sahip bulunmuştur. Turan ve arkadaşlarının (2023) sağlık okuryazarlığıyla ilgili incelediği 143 tezden yalnızca %6'sının örneklem grubunu gebeler oluşturmaktadır. Gebelerin ve onların bakımını üstlenen ebeveynlerin sağlık okuryazarlığını artırmak ve sağlam bir temel oluşturmak amacıyla, bu gruplarla yapılan araştırmaların sayısının artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır (Turan ve ark., 2023).

Bu derleme çalışmasında, YÖK Ulusal Tez sayfasında erişilebilen tezlerden gebelik sağlık okuryazarlığına dair (1 doktora, 12 yüksek lisans ve 3 uzmanlık tezi) içerik analizi yaparak, bu kavramın lisansüstü tezlerdeki durumunu tespit etmeyi ve öneriler sunmayı hedeflemektedir. İncelenen tezler, yayın tarihi, anabilim dalı, elde edilen sonuçlar gibi parametreler üzerinden analiz edilerek, benzerlikler ve farklılıklar belirlenmiş, bu alanla ilgili eksiklerin ve yeni araştırma fırsatlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Ayrıca sağlık okuryazarlığının gebelik sürecindeki rolünü ve önemini vurgulamayı ve gebelikte sağlık okuryazarlığı üzerine araştırma yapmak isteyenlere yol gösterici bir kaynak olmayı hedeflemektedir.

Materyal Metot

Çalışmanın evrenini Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı 2000-2024 yılları arasında Hemşirelik, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği ve Tıp Anabilim Dalları'nda yapılan doktora, yüksek lisans ve uzmanlık tezleri oluşturmuştur. Bu çerçevede, "gebe" ve "sağlık okuryazarlığı" anahtar kelimelerini içeren tezler incelenmiştir. Çalışma kapsamına gebelik sırasında kadınların sağlık okuryazarlığına ilişkin bilgi, tutum ve davranışlarını araştıran, sağlık eğitimi ve farkındalığını ölçen tezler dahil edilmiştir. Gebelik ve sağlık okuryazarlığı odaklı tezler incelenmiştir. Araştırmanın verileri; tez tipi, amaç, araştırma yöntemi, örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi, örneklem, veri toplama araçları ve sonuç olarak yedi başlık altında tanımlayıcı istatistiksel analizler yapılmıştır. Gebelikle ilgili farklı konuları ele alan, ancak doğrudan sağlık okuryazarlığını araştırmayan tezler çalışma dışı bırakılmıştır (n:4). Kriterlere uyan tezler içeriklerine göre daha detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Sağlık okuryazarlığı konusunda geçerli ve güvenilir ölçüm araçlarının kullanıldığı tezler öncelikli olarak seçilmiştir. Literatür taraması sonucunda 32 tez elde edilmiştir. Tezlerin incelenmesi sonucunda; 1 çalışmanın diyet okuryazarlığı, 1 çalışmanın okunabilirlik kavramını, 1 çalışma bilgi arayışı kavramını, 1 çalışma genetik okuryazarlığı ve 12 çalışmanın örnekleminin farklı gruplarda yapılması nedeni ile 16 tez çalışması araştırma kriterlerini karşılamadığı için hariç tutulmuştur. Araştırma kriterlerini karşılayan 16 tez çalışması (12'si yüksek lisans, 3'ü uzmanlık ve 1'i doktora) ele alınmıştır (Görsel 1).

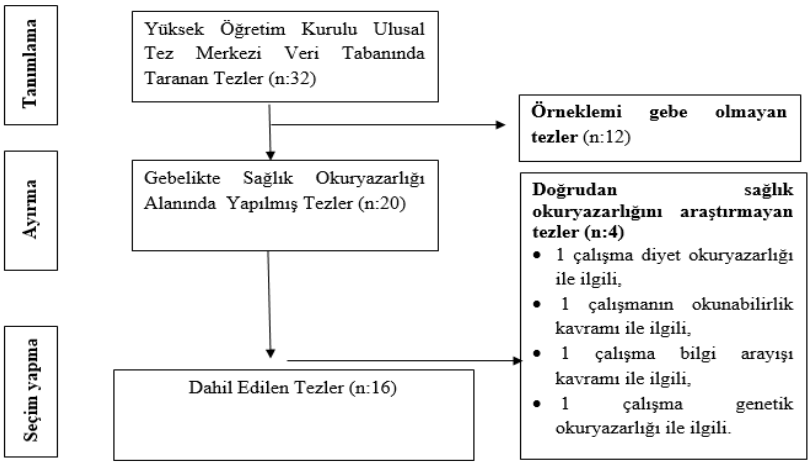

Görsel 1. Tez çalışmalarının seçim akış şeması

Verilerin Analizi

Tezlerin incelenmesinde literatür tarama yöntemi tercih edilmiştir. Kullanılan parametreler arasında konu, tür, yayın tarihi, araştırma türü, örneklem grubu, amaçlar, ve elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

Bulgular

Örneklem grubuna dahil edilen lisansüstü tez sayısı toplam 16'dır. Bu tezlerin %75,0'i yükseklisans, %6,25'i doktora ve %18,75'i tıpta uzmanlık tezidir. Tez sayılarında düzenli bir artma ya da azalma görülmemiştir ve 2016, 2017 ve 2020 yılında örneklem grubuna dahil edilebilecek tez bulunmamaktadır. 2000 ile 2024 yılları arasında gebelikte sağlık okuryazarlığının en fazla ilgi gördüğü yıllar sırasıyla 2021(%31,25), 2022 (%25,0) ve 2023 (%25,0) yılları olmuştur. YÖK Ulusal tez programında çeşitli ana bilim dallarının gebelikte sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışma yaptıkları belirlenmiş olup bunlardan hemşirelik, doğum ve kadın hastalıkları hemşireliği, halk sağlığı hemşireliği, halk sağlığı hekimliği, aile hekimliği ve diş hekimliği alanlarındaki tezler araştırmaya dahil edilmiştir. Gebelikte sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmalar en fazla doğum ve kadın hastalıkları hemşireliği ana bilim dalında yapıldığı belirlenmiştir (%37,50) (Tablo 1).

Tablo 1. Tezlerin yayınlanma yıllarına, türlerine ve anabilim dalı/programına göre dağılımı

Özellikler	Yıl	n	%
Yayınlama yılı			
	2015	1	6,25
	2018	1	6,25
	2019	1	6,25
	2021	5	31.25
	2022	4	25,0
	2023	4	25,0
Tezin türü			
	Yüksek lisans	12	75,0
	Doktora	1	6,25
	Uzmanlık	13	18,75
Anabilim dalı			
	Hemşirelik	4	25.0
	Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği	6	37.50
	Halk Sağlığı Hemşireliği	3	18.75
	Halk Sağlığı Hekimliği	1	6,25
	Aile Hekimliği	1	6,25
	Diş Hekimliği	1	6,25

Gebelikte sağlık okuryazarlığı ile ilgili çalışmaya dahil edilen tezlerin amaçları incelendiğinde benzer amaçlar doğrultusunda çalışmaların yürütülmüş olduğu görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda, doğum ile ilgili tutum ve davranışları ile gebelikte sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarmayı hedefleyen çalışmaların daha fazla olduğu görülmüştür (%25,0). Aşı ile tutum ve sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin ortaya çıkarmayı hedefleyen tez çalışmalarının (%12,5) tamamının 2023 yılında yapılmış olması dikkat çekmektedir. Bu da günümüzde bulaşıcı hastalıklarının arttığından kaynaklandığını düşündürmektedir. Diğer amaçlar öz bakım gücü, emzirme, akılcı ilaç kullanımı, ağız-diş sağlığı, genital hijyen, hasta aktivasyonu, cinselliğe karşı tutum ve üçüncü el sigara dumanı ile gebelikte sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı hedefleyen tez çalışmalarıdır (Tablo 2).

Tezlerde belirlenen araştırma türü olarak genellikle tanımlayıcı (%25,0) yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Tanımlayıcı-korelasyon (%18,75), tanımlayıcı-kesitsel (%18,75), kesitsel (%18,75), metodolojik-kesitsel (%6,25), analitik-kesitsel (%6,25) ve tanımlayıcı-korelasyon-kesitsel (%6,25) araştırma türleri ise kıyasla daha az tercih edilmiştir. Tanımlayıcı-kesitsel ve tanımlayıcı-korelasyon çalışmaların tamamı yalnızca 2021-2022 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada, 12 yüksek lisans tezinin en çok tercih edilen araştırma türü tanımlayıcı-korelasyon (%33,33) olduğu belirlenmiştir. Doktora ve tıpta uzmanlık tezlerinde ise daha çeşitli araştırma türleri kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu farklılık, araştırma derinliğini ve yöntem çeşitliliğini ortaya koyarak, konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir (Tablo 2).

Çalışmada ele alınan tezlerin yalnızca 2'si (%12,50) gebe olan ve gebe olmayan kadınlar arasında karşılaştırma yapmıştır. Diğer tez çalışmaları (%87,50 n=14) yalnızca gebe kadınları örneklem grubuna dahil etmiştir. Ele alınan tezlerde en düşük örneklemin 266, en yüksek örneklemin 847 olduğu saptanmıştır. Daha çok örneklem grubunun 300-400 gebeden oluştuğu belirlenmiştir (%50,0). İncelenen 16 lisansüstü tezlerin tamamında örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi olarak güç analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu durum araştırmaların sonuçlarını genelleştirebilir kılmak için güvenilir bir istatiksel yöntem tercih ettiklerini göstermektedir. Veri toplama aracı olarak en çok tercih edilen sağlık okuryazarlığı ölçeği Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği-32 (%31,25 n=5) olduğu belirlenmiştir. Diğer kullanılan sağlık okuryazarlığı ölçekleri Halk Sağlığı Okuryazarlık Ölçeği (%6,25), Doğum Öncesi Bakım İle İlgili Okuryazarlık Ölçeği (%6,25), Sağlık Okuryazarlık Ölçeği (%25,0), Avrupa Sağlık Okuryazarlık Ölçeği (%18,75), E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (%6,25) ve Covid-19 Versiyonu Türkiye Sağlık Okuryazarlık Ölçeği (%6,25) olduğu saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Tezlerin yazarlarına, tez tipine, araştırma yöntemine, örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemine, örneklem büyüklüğüne, veri toplama araçlarına, sonuçlarına göre dağılımı

Yazarlar (yıl)	Tez Tipi	Amaç	Araştırma Yöntemi	Örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi	Örneklem	Veri Toplama Araçları	Sonuç
Emel FİLİZ (2015)	Doktora Tezi	Gebelerin sağlık okuryazarlığı ve sağlık algı düzeyinin belirlenmesi, sağlık okuryazarlığını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, sağlık algısı ile sağlık okuryazarlığının ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.	Kesitsel araştırma	-Güç analizi	-133 primipar gebe -133 gebe olmayan	-Demografik ve Kişisel Sağlık Bilgileri Formu, -Sağlık Okuryazarlığı Değerlendirme Formu, -Yeni Yaşamsal Bulgu Ölçeği, -Halk Sağlığı Okuryazarlığı Ölçeği ve -Sağlık Algısı Ölçeği	-Gebelikle ilgili bazı sağlık davranışları sağlık okuryazarlığı ile ilişkilidir. -Gebelerde sağlık algı düzeyi öğrenim durumu, sosyo-ekonomik durum ve bazı sağlık davranışlarıyla ilişkilidir. -Sağlık okuryazarlığı sağlık algısı ile ilişkilidir sonuçlarına varılmıştır.

Tablo 2.(Devamı) Tezlerin yazarlarına, tez tipine, araştırma yöntemine, örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemine, örneklem büyüklüğüne, veri toplama araçlarına, sonuçlarına göre dağılımı

Yazarlar (yıl)	Tez Tipi	Amaç	Araştırma Yöntemi	Örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi	Örneklem	Veri Toplama Araçları	Sonuç
Gülsüm ÖZTÜRK EMİRAL (2018)	Tıpta Uzmanlık Tezi	Birinci aşamasının amacı gebelerin doğum öncesi bakım ile ilgili sağlık okuryazarlık düzeylerini değerlendirme aracının geliştirilmesi olup ikinci aşamasının amacı ise gebelerin Doğum öncesi bakım ile ilgili sağlık okuryazarlık düzeylerinin saptanmasıdır.	Metodolojik ve kesitsel araştırma	-Güç analizi	-847 gebe	-Doğum Öncesi Bakım ile İlgili Sağlık Okuryazarlık Ölçeği (DÖBSOY-Ö) ve -Anket Formu	-Gebenin kendisinin, eşinin ve ebeveynlerinin öğrenim düzeyi arttıkça 'Doğum Öncesi Bakım ile İlgili Sağlık Okuryazarlık Ölçeğinin' tüm alt alanları ile ilgili sağlık okuryazarlık düzeyleri de arttığı sonucuna varılmıştır.
Tuğba YAZICI TOPÇU (2019)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri ile travmatik doğum algısı arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı araştırma	-Güç analizi	-384 gebe	-Gebe Tanıtıcı Bilgi, -Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği32 ve -Travmatik Doğum Algısı Ölçeği	-Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyi ile travmatik doğum algısı arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur.
Asuman PAZARÖZYURT (2021)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerin sağlık okuryazarlığı ile öz bakım gücü arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı ve korelasyon araştırma	-Güç analizi	-251 primipar gebe -249 multipar gebe	-Anket Formu, -Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (SOYÖ) ve -Öz Bakım Gücü Ölçeği (ÖBGÖ)	-Primipar gebelerin sağlık okuryazarlığı puan ortalamasının multipar gebelerden yüksek olduğu ve gruplar arasında anlamlı fark bulunduğu saptanmıştır. -Primipar ve multipar gebelerin sağlık okuryazarlığı ile öz bakım gücü arasında pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir.
Büşra KORKMAZ (2021)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri ile emzirme özyeterlilik algıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı ve korelasyon araştırma	-Güç analizi	-292 gebe	-Kişisel Bilgi Formu, -Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği-32 (TSOY-32) ve -Prenatal Emzirme Öz-Yeterlilik Ölçeği (PEÖYÖ)	-Gebelerin emzirme öz-yeterlilik algısının orta değerin üzerinde, sağlık okuryazarlığının sorunlu-sınırlı düzeyde olduğu ve sağlık okuryazarlığın emzirme özyeterliliği etkilediği belirlenmiştir. -Gebelerin sağlık okuryazarlık düzeyi arttıkça emzirme özyeterlilik algısının da arttığı saptanmıştır.
Nazan ESER (2021)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerin akılcı ilaç kullanımı ve sağlık okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ile ikisi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı ve kesitsel araştırma	-Güç analizi	-417 gebe	-Akılcı İlaç Kullanım Ölçeği, -Avrupa Sağlık Okuryazarlık Ölçeği ve -Anket Formu	-Gebelerin akılcı ilaç kullanımı bilgisine sahip oldukları ve sağlık okuryazarlığına "sorunlu-sınırlı düzeyde sahip oldukları ortaya çıkmıştır. -Gebelerin sağlık okuryazarlık düzeyinin yükselmesi akılcı ilaç kullanımı bilgisine sahip olma düzeyini de yükseltmekte ve etkilemektedir.

Tablo 2.(Devamı) Tezlerin yazarlarına, tez tipine, araştırma yöntemine, örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemine, örneklem büyüklüğüne, veri toplama araçlarına, sonuçlarına göre dağılımı

Yazarlar (yıl)	**Tez Tipi**	**Amaç**	**Araştırma Yöntemi**	**Örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi**	**Örneklem**	**Veri Toplama Araçları**	**Sonuç**
Gönül YETER (2021)	Tıpta Uzmanlık Tezi	Gebe kadınların sağlık ve ağız sağlığı okuryazarlığı düzeyleri, ağız-diş sağlığı bilgisi ve ağız sağlığı durumlarının birbiriyle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı araştırma	-Güç analizi	-300 gebe	-Anket Formu, -Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (HLS-EU-Q16) VE -Ağız Sağlığı Okuryazarlığı Ölçeği (TREALD-30)	-Sağlık okuryazarlığı düzeyi yüksek gebe kadınların ağız sağlığı okuryazarlığı ve ağız-diş sağlığı bilgisinin daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır.
Emre MUSAOĞLU (2021)	Tıpta Uzmanlık Tezi	Gebe kadınlarda sağlık okuryazarlığı düzeyini, genital hijyen davranışlarını belirlemek ve bunlarla ilişkili olabilecek faktörlerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı ve kesitsel araştırma	-Güç analizi	-450 gebe	-Avrupa Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği Kısa Formu (HLS-EU-Q16) ve -Genital Hijyen Davranışları Envanteri	-Yüksek sağlık okuryazarlığına sahip olan katılımcıların genital hijyenlerine daha fazla dikkat ettiği saptanmıştır.
Seda ÜNVER (2022)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerde hasta aktivasyonu ve sağlık okuryazarlığı düzeyinin gebeliğe uyum ile ilişkisini belirlemek amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı ve kesitsel araştırma	-Güç analizi	-331 gebe	-Kişisel Bilgi Formu, -Hasta Aktivasyonu Ölçeği (HAÖ), -Prenatal Kendini Değerlendirme Ölçeği (PKDÖ) ve -Avrupa Sağlık Okuryazarlığı Türkçe Uyarlaması Ölçeği (ASOY-TR)	-Gebelerin hasta aktivasyonu ve sağlık okuryazarlığı düzeyi arttıkça gebeliğe uyumu arttığı bulunmuştur.
Esra KILIÇ (2022)	Yüksek Lisans Tezi	-Gebelerde doğum öncesi algılanan stres ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı ve korelasyon araştırma	-Güç analizi	-368 gebe	-Kişisel Bilgi Formu, -Doğum Öncesi Algılanan Stres Ölçeği ve -Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği	-Gebelikte sağlık okuryazarlığı arttıkça doğum öncesi algılanan stresinde arttığı görülmüştür.
Filiz SOYHAN (2022)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerde sağlık okuryazarlığı, anksiyete ve doğum korkusu arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla planlanmıştır.	Tanımlayıcı, kesitsel ve korelasyon araştırma	-Güç analizi	-360 gebe	-Tanımlayıcı Bilgi Formu, -Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği 32, -Beck Anksiyete Ölçeği ve -Wijma Doğum Beklentisi/ Deneyimi Ölçeği-A	-Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri arttıkça, doğum korkularının azaldığı, doğum korkuları azaldıkça da anksiyete düzeylerinin azaldığı bulunmuştur.

Tablo 2.(Devamı) Tezlerin yazarlarına, tez tipine, araştırma yöntemine, örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemine, örneklem büyüklüğüne, veri toplama araçlarına, sonuçlarına göre dağılımı

Yazarlar (yıl)	**Tez Tipi**	**Amaç**	**Araştırma Yöntemi**	**Örneklem büyüklüğü hesaplama yöntemi**	**Örneklem**	**Veri Toplama Araçları**	**Sonuç**
Suna KARAOĞLU (2022)	Yüksek Lisans Tezi	Gebe kadınların sağlık okuryazarlığı, sağlık algısı ve sağlıklı yaşam davranışlarının belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı araştırma	-Güç analizi	-420 gebe	-Anket Formu, - Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği-32 (TSOY-32), - Sağlık Algısı Ölçeği ve -Gebelikte Sağlıklı Yaşam Davranışları Ölçeği	-Gebelerin sağlık okuryazarlığı artıkça sağlıklı yaşam davranışlarının arttığı ve gebelerin sağlık algıları artıkça sağlık okuryazarlığı düzeyinin yükseldiği belirlenmiştir. -Sağlık algısı daha fazla olan gebelerin daha fazla sağlıklı yaşam davranışları gösterdiği bulunmuştur.
Elif ÇİNİ (2023)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerin e-sağlık okuryazarlığının cinselliğe karşı tutumları ile ilişkisini belirlemek amaçlanmıştır.	Tanımlayıcı araştırma	-Güç analizi	-297 gebe	-Anket Formu, -E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği ve -Gebelikte Cinselliğe Karşı Tutum Ölçeği	-Gebelerin e-sağlık okuryazarlığı düzeyleri ile gebelikte cinselliğe karşı tutum düzeyleri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Mümüne DURMUŞ (2023)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerde sağlık okuryazarlığı düzeyi ile üçüncü el sigara dumanı farkındalığı arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır.	Analitik ve kesitsel araştırma	-Güç analizi	-340 gebe	-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği, -Üçüncü El Sigara Dumanı Hakkında Farkındalık Ölçeği ve -Kişisel Bilgi Formu	-Sağlık Okuryazarlığı düzeyi arttıkça üçüncü el sigara dumanı hakkında farkındalığının da arttığı belirlendi. Ancak bu etkinin zayıf şiddette olduğu saptanmıştır.
Emine KOÇ (2023)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerde aşılanmaya yönelik tutum ve niyet ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.	Kesitsel araştırma	-Güç analizi	-351 gebe	-Gebe Bilgi Formu, -Gebelikte Aşılanmaya Yönelik Tutum ve Niyet Ölçeği ve -COVID-19 Versiyonu ile Türkiye Sağlık Okuryazarlığı-32	-Sağlık okuryazarlığı düzeyi arttıkça gebelerin aşılanmaya yönelik tutum ve niyetlerinin arttığı bulunmuştur.
Büşra Nur AKMAN (2023)	Yüksek Lisans Tezi	Gebelerin COVID-19 pandemisi döneminde COVID-19 aşılarına bakış açısıyla sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır	Kesitsel araştırma	-Güç analizi	-375 gebe	-Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği- 32 (TSOY-32) ve -Anket formu	-COVID-19 pandemisi ve gebelik durumu, gebelerin COVID-19 aşısı olma durumunu etkilemiştir. -Gebelerin sağlık okuryazarlık düzeyi, aşı olma durumu, aşıya ilişkin bilgi edinme yöntemleri ve COVID-19 aşısı ile ilgili gelişmeleri takip etme becerileri üzerinde de etkili olmuştur.

Tartışma

Bu derleme çalışması, gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeylerini, çeşitli sağlık davranışları ve algıları ile ilişkilerini inceleyen lisansüstü tezleri sistematik bir şekilde değerlendirmiştir. Emel Filiz (2015) tarafından gerçekleştirilen doktora tezinde, gebelerin sağlık okuryazarlığı ile sağlık algısı arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgu, sağlık okuryazarlığının sadece bireylerin sağlık bilgisi edinme becerilerini değil, aynı zamanda sağlık konularındaki algılarını da etkilediğini ortaya

koymaktadır. Gebe olan ve gebe olmayan kadınların sağlık okuryazarlığı arasında bir fark bulunmamıştır (Filiz, 2015). Gebe olan kadınlarda sağlık okuryazarlığı daha yüksek düzeyde beklenirdi. Sağlık okuryazarlığı, bireylerin algıladıkları sağlık durumlarıyla sıkı bir bağlantı içindedir. Yeterli sağlık okuryazarlığına sahip gebeler, sağlıklarının kötüye gittiğini hissettiklerinde, bu sorunları çözmek için harekete geçme olasılıkları daha yüksektir (Baker ve ark., 2002). Öztürk Emiral (2018) tıpta uzmanlık tez çalışmasında, sağlık okuryazarlığı düzeyinin arttıkça, gebelerin bilgi düzeylerinin de arttığını ve bu durumun sağlık algılarına yansıdığını vurgulamaktadır. Bu çalışmada, gebelikle ilgili herhangi bir eğitim programına katılan bireylerin, gebelikte yapılması gereken tetkik ve tahliller, doğum belirtileri ve doğum sürecinin işleyişi konusundaki sözel ve sayısal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, Ohnishi ve arkadaşlarının (2005) Paraguay'ın Caazapa Bölgesi'nde gerçekleştirdiği araştırmada, önceki gebeliklerinde sağlık eğitimi alıp almayan gebeler arasında maternal sağlık okuryazarlığı düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bazı araştırmalarda, ilk kez doğum öncesi bakım alan bireylerin, aldıkları bakım sayısı arttıkça sağlık okuryazarlığı düzeylerinin de yükseldiği belirtilmektedir(Ohnishi ve ark., 2005; Kawasaki ve Ohnishi, 2015). Ancak literatürdeki farklı sonuçların bir nedeni, doğum öncesi dönemde sunulan sağlık hizmetlerinin niteliğindeki farklılıklardır. Ayrıca, sağlık okuryazarlığı düzeyleri birbirinden farklı olan gebelerin, sağlanan hizmetlerden eşit şekilde yararlanamamaları da bu durumun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olabilir (Öztürk Emiral, 2018).

Gebelerin sağlık okuryazarlığı ile travmatik doğum algısı arasında (Yazıcı Topçu, 2019) ve doğum korkusu, anksiyete (Soyhan, 2022) arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, yüksek sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip olan bireylerin, doğum süreçlerine dair daha olumlu bir yaklaşım geliştirebileceğini düşündürmektedir. Ancak Esra Kılıç (2022) tezinde, gebelerin sağlık okuryazarlığı arttıkça doğum öncesi stresinin arttığını ortaya koymuştur. Bu durum daha fazla sağlık bilgisine sahip olan gebelerin, olumsuz durumlara ilişkin bilgilerinin de artmasıyla beraber doğum öncesi algılanan stres düzeylerinin de yükselmesi şeklinde yorumlanmıştır. Gebelik döneminde sağlık okuryazarlığı düzeyinin artması, doğum sırasında yapılacak uygulamaların daha iyi anlaşılmasına sağlayabilmektedir. Ancak bu durum, doğum öncesi stresin artmasına da neden olabilir. Şahin ve ark (2019) yılında yaptıkları çalışmada daha önce doğum izlemiş ve doğum bilgisi yüksek olan gebelerin, izlemeyen gebelere göre doğum sırasında daha az korku ve stres yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sonuç, gebelerin doğum sürecine tanık olmasının her zaman rahatlatıcı olmayabileceğini, aksine mevcut bilgilerin bazı durumlarda stresi artırabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, sağlık okuryazarlığının yalnızca bilgi edinme değil, aynı zamanda bu bilgilerin psikolojik etkileri üzerinde de dikkate alınması gereken bir faktör olduğu söylenebilir. Çalışmalar arası farklı sonuçların, araştırmaya katılan gebelerin eğitim ve bilgi seviyelerindeki farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmüştür.

Sağlıklı bir gebeliğin sürdürülebilmesi için etkili doğum öncesi bakım ve yeterli öz bakım gücü önemlidir (Dereli Yılmaz ve Kızılkaya Beji, 2010).Asuman Pazarözyurt (2021) gebelerin sağlık okuryazarlığı ve öz bakım gücü arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla yaptığı çalışmada primipar gebelerin sağlık okuryazarlığınımultipar gebelerden yüksek olduğunu ve gebelerin sağlık okuryazarlığı ile öz bakım gücü arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki olduğu tespitedilmiştir. Literatür de gebelikte sağlık okuryazarlığı ve öz bakım gücünün karşılaştırıldığı başka çalışmaya rastlanmamıştır. Bu boşluğu doldurmak ve karşılaştırma yapmak için başka çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Büşra Korkmaz (2021) sağlık okuryazarlığı düzeyi arttıkça emzirme öz-yeterlilik algısının da arttığını saptamıştır. Bu sonucu destekleyen başka bir çalışmada annelerin sağlık okuryazarlığı düzeyinin artmasıyla emzirme öz-yeterlilik düzeyinin de yükseldiği belirlenmiştir (Aydın ve Aba, 2019). Gebe kadınlarda ağız sağlığının önemi, hem anne adayını hem de yenidoğanın geleceğini etkileyen önemli bir konudur (Laine, 2002). Anne adaylarının iyi bir ağız hijyenine sahip olmaları, çocuklarda erken dönem çürüklerinin önlenmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır (Marla ve ark., 2018).Gönül Yeter (2021) yaptığı uzmanlık tez çalışmasında yüksek sağlık okuryazarlığına sahip gebelerin ağız sağlığı bilgisi daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır.Literatürde bu konuda başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gebelerin ağız sağlığı ve genital hijyen konusundaki farkındalıklarının artırılması, genel sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltebilir. Emre Musaoğlu (2021) yaptığı uzmanlık tezi çalışmasında yüksek sağlık okuryazarlığına sahip gebelerin genital hijyenlerine daha fazla dikkat ettiği sonucuna varmıştır. Çalışmada gebelerin iç

çamaşırlarını pamuklu kumaştan seçtiği, 3-4 günde 1 banyo yaptığı ancak kıyaslandığında iç çamaşırlarını daha az ütülediği ve beyaz renkli iç çamaşırı seçiminin daha az olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar literatürde ki benzer çalışmaları destekler niteliktedir (Kavak ve ark., 2010; Emel ve Eryilmaz, 2010). Yapılan bir çalışmada kadınların %95'i gebelik, doğum ve bebek sağlığı gibi konuları öğrenmek için araştırma yaptıklarını belirtmiştir ve büyük kısmı, %52.4 oranıyla internet ve sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirdiği bulunmuştur (Kurt Durmuş ve Ören, 2022). Özellikle dijitalleşmenin arttığı bu dönemde e-sağlık okuryazarlığı konusunun da incelenmeye başlanması, sağlık okuryazarlığının günümüz şartlarına uyarlanmasını sağlamaktadır. Gebelerin e-sağlık okuryazarlığı ile cinselliğe karşı tutumları arasında düşük düzeyde pozitif yönde ilişki saptanmıştır (Çini, 2023). Farklı bir ölçekle yapılan başka bir çalışmada aynı sonuca varılmıştır (Barikani ve ark., 2023).

Gebeler genel olarak doğum öncesi sağlık kontrollerini yaptırmaktadır. Ancak ilaç, sigara ve kondom kullanımı ile ilgili bilgileri eksiktir (Kurt Durmuş ve Ören, 2022). Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyinin artması, akılcı ilaç kullanımı konusundaki bilgi seviyelerini de artırmakta ve bu durumu olumlu yönde etkilemektedir (Eser, 2021). İlaçlarla ilgili bilgi edinmek amacıyla prospektüs okuyan, son kullanma tarihlerini kontrol eden ve sürekli kullandıkları ilaçları unutmayan gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Eser, 2021). Bu durum, gebelerin hasta aktivasyonu düzeylerini de olumlu yönde etkilemekte, sağlıklarıyla ilgili daha aktif ve bilinçli bir yaklaşım benimsemelerine yol açmaktadır (Ünver, 2022). Gebelik dönemi gebelerin karşılaşabilecekleri tehlikeleri anlama ve sağlık davranışlarını geliştirmek için bir fırsat dönemi olmasına rağmen sigara kullanma davranışı bazı gebeler tarafından devam ettirilmektedir (Durmuş, 2021). Çin'de yapılan bir çalışmada ise gebelerin %74,5"i gebelik sırasında üçüncü el sigara dumanına maruz kalmıştır (Wang ve ark., 2018). Hong Kong"ta yapılan bir çalışmada, ebeveynlerin üçüncü el sigara dumanı bilgisinin, üçüncü el sigara dumanı maruziyetiyle mücadele için yeterli olmadığı, bilgi ve uygulama arasında zayıf ilişki bulunduğu öne sürülmüştür (Dai ve ark., 2021). Gebelerin sağlık okuryazarlık düzeyleri yüksek olmasına rağmen üçüncü el sigara dumanına karşı davranış değişikliğinin zayıf düzeyde olması üçüncü el sigara dumanının toplum tarafından yeterince bilinmemesi ile alakalı olabilir (Durmuş, 2021).

Ekmez ve Ekmez (2022) de çalışmasında nullipar gebelerin daha çok bilgi arama davranışı gösterdikleri için gebelikte aşılanma hakkında daha fazla bilgiye sahip olduklarını ifade etmektedir. Bello ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında ise üç doz tetanos aşısı olan gebelerin, üç doz tetanos aşısı olmayan gebelere göre daha yüksek sağlık okuryazarlığı düzeyine sahip oldukları sonucuna varılmıştır (Bello ve ark., 2022).Literatürde bu sonuçla benzer çalışmalar bulunmaktadır (Brixner ve ark., 2021; Takahashi ve ark., 2022; Kılıçlı ve Akbulut, 2023; Akman, 2023). Bu sonuçların aksine, Castro-Sánchez ve arkadaşları (2018), İspanya'da gebelerle yaptıkları çalışmada katılımcıların sağlık okuryazarlığı düzeyleri arttıkça gebelerin aşılanma niyetlerinin azaldığını bildirmektedir. Çalışmalar arasındaki farklılığın, COVID-19 aşılarına yönelik olmasından, araştırma yöntemlerindeki çeşitlilikten, coğrafi ve kültürel özelliklerdeki farklılıktan kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Koç, 2023). Gebelikte sağlık okuryazarlığı ile ilişkili olarak kullanılan farklı ölçekler, konunun geniş bir yelpazede incelenmesine olanak tanımış, böylece daha spesifik sağlık sorunlarıyla sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkilerin daha net bir şekilde ortaya konmasını sağlamıştır. Ancak incelenen tez çalışmalarında kullanılan ölçeklerin gebelere özel bir sağlık okuryazarlığı ölçeği bulunmamaktadır. Öztürk Emiral (2018) tez çalışmasında gebelerin doğum öncesi bakım ile ilgili sağlık okuryazarlığına yönelik bir ölçüm aracı geliştirmiş ve bu ölçek sayesinde gebelerde sağlık okuryazarlığının ölçülmesi ve değerlendirilmesi daha sistematik bir hale gelmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak kadınların, sadece kendi sağlıklarından değil, ailelerinin sağlık durumlarından da sorumlu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, toplumun sağlık okuryazarlığı seviyesinin artırılmasında kadınların ön plana çıkması gerekmektedir. Bu bağlamda, kız çocuklarının eğitime erişimlerinin teşvik edilmesi önemlidir. Eğitimin artırılması, sadece bireysel sağlık bilincini değil, aynı zamanda toplumun genel sağlığını iyileştirecek bir adım olacaktır. Böylece, kadınların sağlık okuryazarlığı düzeyleri yükselirken, bu durum ailelerin ve toplumun sağlığını da olumlu yönde

etkileyecektir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda sağlık okuryazarlığının farklı sağlık alanlarındaki etkilerinin daha kapsamlı bir şekilde ele alınması önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kişi, kurum ve kuruluş arasında maddi ya da manevi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

Akça, E., Gökyıldız Sürücü, Ş., & Akbaş, M. (2020). Gebelerde sağlık algısı, sağlık okuryazarlığı ve ilişkili faktörler. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi, 8*(3), 630-642.

Akman, B. (2023). Gebelerin COVID-19 pandemisi döneminde COVID-19 aşılarına bakış açısıyla sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi.

Aydın, D., & Aba, Y. A. (2019). Annelerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri ile emzirme öz-yeterlilik algıları arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 12*, 31-39.

Baker, D. W., Gazmararian, J. A., Williams, M. V., Scott, T., Parker, R. M., Green, D., & Peel, J. (2002). Functional health literacy and the risk of hospital admission among Medicare managed care enrollees. *American Journal of Public Health, 92*, 1278-1283.

Barikani, A., Samani Kia, M., Khoshkchali, A., & Mirzadeh, M. (2023). Relationship between health literacy level and sexual function in women in the Northwest of Iran in 2020: A cross-sectional study. *BMC Women's Health, 23*(1), 176. https://doi.org/10.1186/s12905-023-02322-2

Bello, C. B., Esan, D. T., Akerele, S. A., & Fadare, R. I. (2022). Maternal health literacy, utilisation of maternal healthcare services, and pregnancy outcomes among newly delivered mothers: A cross-sectional study in Nigeria. *Public Health in Practice, 3*, 100266.

Castro-Sánchez, E., Chang, P. W., Vila-Candel, R., Escobedo, A. A., & Holmes, A. H. (2018). Health literacy and infectious diseases: Why does it matter? *International Journal of Infectious Diseases, 43*, 103-110.

Çini, E. (2022). Gebelerin e-sağlık okuryazarlığının cinselliğe karşı tutumları ile ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi. https://acikerisim.erbakan.edu.tr/server/api/core/bitstreams/add4c5e4-1377-4e66-b3a3-c23f0781ca60/content

Çopurlar, C. K., & Kartal, M. (2016). Sağlık okuryazarlığı nedir? Nasıl değerlendirilir? Neden önemlidir? *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10*(1).

Dai, S., Au, C. T., Chan, M. H. M., Kam, R. K. T., Li, A. M., & Chan, K. C. C. (2021). Parental knowledge, attitude, and practice on tobacco use, smoking cessation, and children's environmental tobacco smoke exposure. *Frontiers in Public Health, 9*(November), 1–10. https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.733667

Dereli Yılmaz, S., & Kızılkaya Beji, N. (2010). Gebelikte öz bakım gücünün değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi, 20*(4), 137-142.

Durmuş, M. (2023). Gebelerde sağlık okuryazarlığı düzeyi ile üçüncü el sigara dumanı farkındalığı arasındaki ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi. http://adudspace.adu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11607/5012/TEZ%c4%b0M..savunma%20sonras%c4%b1.17.05.23.SON.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Durusu Tanrıöver, M., Yıldırım, H. H., Demiray Ready, N. D., Çakır, B., & Akalın, E. H. (2014). *Türkiye sağlık okuryazarlığı araştırması* (1. bs.). Ankara: Sağlık-Sen Yayınları, s. 21-26.

Ege, E., & Eryılmaz, G. (2005). Genital hijyen davranışları envanterinin (GHDE) geliştirilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(3), 67-75.

Ekmez, M., & Ekmez, F. (2022). Assessment of factors affecting attitudes and knowledge of pregnant women about COVID-19 vaccination. *Journal of Obstetrics and Gynaecology, 42*(6), 1984-1990.

Eser, N. (2021). Gebelerin akılcı ilaç kullanımı ve sağlık okuryazarlık durumları ile arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. https://sbe.ogu.edu.tr/Storage/Sbe/Uploads/Nazan-ESER.pdf

Filiz, E. (2015). Sağlık okuryazarlığının gebelik ve sağlık algısı ile ilişkisi (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi. https://tez.selcuk.edu.tr/tezler/2015/1001.pdf

Gönenç, İ. M. (2015). Kadın sağlığı açısından sağlık okuryazarlığı. In F. Yıldırım & A. Keser (Eds.), *Sağlık okuryazarlığı* (s. 61-74). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Izadirad, H., Niknami, S., Zareban, I., Hidarnia, A., & Masoudy, G. (2017). Relationship between health literacy and prenatal care in young pregnant women. *Journal of Health Literacy, 2*, 141-147.

Karaduman, S. (2019). Yeni medya okuryazarlığı: Yeni beceriler/olanaklar/riskler. *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(1), 683-700. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.484193

Karaoğlu, S. (2022). Gebelerin sağlık okuryazarlığı ile sağlık algısı ve sağlıklı yaşam davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi.

Kavak, O., Saruhan, A., Er, S., Şen, E., & Sevil, Ü. (2010). Gebelerin genital hijyen davranışlarının belirlenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 26*(1), 53-63.

Kawasaki, R., Ito, H., & Ohnishi, M. (2015). Factors associated with maternal health knowledge among pregnant women in a remote region of Paraguay. *Journal of Health & Human Ecology, 81*(2), 56-67.

Kılıç, E. (2022). Gebelerde doğum öncesi algılanan stres ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi. http://earsiv.odu.edu.tr/jspui/bitstream/11489/3066/1/10476312.pdf

Kılıçlı, A., & Akbulut, S. (2023). COVID-19 vaccination literacy, attitude, and hesitation towards vaccination and vaccination status of pregnant women. *Medicine Science, 12*(1), 36-45.

Kickbusch, I. (2001). Health literacy: Addressing the health and education divide. *Health Promotion International, 16*(3), 289-297.

Koç, E. (2023). Gebelerde aşılanmaya yönelik tutum ve niyet ile sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi.

Korkmaz, B. (2021). Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyleri ile emzirme öz-yeterlilik algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.

Kurt Durmuş, M., & Ören, B. (2022). Gebelerde sağlık okuryazarlığı düzeyi ve kişisel özelliklerin sağlık okuryazarlığına etkisi. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi, 4*(2), 88-94.

Laine, M. A. (2002). Effect of pregnancy on periodontal and dental health. *Acta Odontologica Scandinavica, 60*, 257-264.

Marla, V., Srii, R., Roy, D. K., & Ajmera, H. (2018). The importance of oral health during pregnancy: A review. *Medical Express, 5*, 1-6.

Moore C, Hassett D, Dunne S. (2021). Healthliteracy in cancercaregivers: a systematicreview. *Journal of CancerSurvivorship,* 15 (6), 825-836.

Musaoğlu, E. (2021). Gebe kadınlarda sağlık okuryazarlığı ile genital hijyen davranışları ve bunlarla ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi (Uzmanlık tezi). Sakarya Üniversitesi.

Ohnishi, M., Nakamura, K., & Takano, T. (2005). Improvement in maternal health literacy among pregnant women who did not complete compulsory education: Policy implications for community care services. *Health Policy, 72*(2), 157-164. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2004.09.008

Okur, E., Evcimen, H., & Yağcı Şentürk, A. (2021). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin sağlık okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 30*(1), 18-24.

Öztürk Emiral, G. (2018). Gebelerin doğum öncesi bakım ile ilgili sağlık okuryazarlık düzeylerini değerlendirme aracı geliştirme ve sağlık okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi (Uzmanlık tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Pazarözyurt, A. (2021). Gebelerin sağlık okuryazarlığı ile öz bakım gücü arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.

Peerson, A., & Saunders, M. (2009). Health literacy revisited: What do we mean and why does it matter? *Health Promotion International, 24*(3), 285-296.

Pirdehghan, A., Eslahchi, M., Esna-Ashari, F., & Borzouei, S. (2020). Health literacy and diabetes control in pregnant women. *Journal of Family Medicine and Primary Care, 9*, 1048.

Soyhan, F. (2022). Gebelerde sağlık okuryazarlığı, anksiyete ve doğum korkusu arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi. https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/cokluortam/cokluortam/E/D/E/A/A/62ef9b36d472f.pdf

Şahin, S., Güler, D. S., İlçioğlu, K., & Ünsal, A. (2019). Gebelerde doğum ile ilgili bilgi düzeyi ve doğum korkusunun değerlendirilmesi. *Medical Journal of Bakirkoy, 15*(1), 5-14.

Takahashi, Y., Ishitsuka, K., Sampei, M., Okawa, S., Hosokawa, Y., Ishigura, A., et al. (2022). COVID-19 vaccine literacy and vaccine hesitancy among pregnant women and mothers of young children in Japan. *Vaccine, 40*(47), 6849-6856.

Turan, A., Söylemez, N. M., & Jimale, Z. A. (2023). Türkiye'de sağlık okuryazarlığı ile ilgili tezlerin incelenmesi. *Social Science Development Journal, 8*(39), 68-80. http://dx.doi.org/10.31567/ssd.969

Ünver, S. (2022). Gebelerde hasta aktivasyonu ve sağlık okuryazarlığı, gebeliğe uyum ile ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi.

Wang, L., Fu, K., Li, X., Kong, B., & Zhang, B. (2018). Exposure to third-hand smoke during pregnancy may increase the risk of postpartum depression in China. *Tobacco Induced Diseases, 16*(April), 1–7. https://doi.org/10.18332/tid/87141

World Health Organization. (2021). Health literacy: The solid facts. https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/98416/e91858.pdf

Yazıcı Topçu, T. (2019). Gebelerin sağlık okuryazarlığı düzeyi ile travmatik doğum algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Yeter, G. (2021). Hamile kadınların sağlık okuryazarlığı düzeyi ve ağız ve diş sağlığı bilgisi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi (Uzmanlık tezi). Atatürk Üniversitesi.

Zibellini, J., Muscat, D. M., Kizirian, N., & Gordon, A. (2021). Effect of health literacy interventions on pregnancy outcomes: A systematic review. *Women and Birth*, *34*(2), 180-186. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2020.01.010

MÜZİĞİN MAMOGRAFİ SIRASINDA AĞRI, ANKSİYETE VE MEMNUNİYET ÜZERİNE OLAN ETKİSİ: RANDOMİZE KONTROLLÜ ÇALIŞMA
EFFECTS OF MUSIC ON PAIN, ANXIETY AND SATISFACTION DURING MAMMOGRAPHY: A RANDOMIZED CLINICAL TRIAL

Uzm, Ebe, Sümeyye KÖSE, Pendik İlçe Sağlık Müdürlüğü, Aşı Programları Birimi, sumeyyekose28@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-9041-6082
Doç.Dr, Handan ÖZCAN, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı, handan.ozcan@sbu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7131-1856
Prof. Dr, Hanefi Özbek, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Farmakoloji Anabilim Dalı, hanefi.ozbek@bakircay.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8084-7855
Öğr. Gör, Merve Meşedüzü, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Anabilim Dalı, MMeseduzu@bezmialem.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9991-626X

Özet

Amaç: Bu çalışma, müziğin mamografi işlemi sırasındaki algılanan ağrı, durumsal kaygı ve memnuniyet düzeyleri üzerine etkisi belirlemek amacı ile gerçekleştirildi.

Yöntem: Bu randomize kontrollü ve deneysel çalışma, Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezi'ne (KETEM) başvuran 74 kadın üzerinde gerçekleştirildi. Müdahale ve kontrol gruplarının oluşturulmasında basit randomizasyon yöntemi uygulandı. Veri toplama sürecinde Tanıtıcı Bilgi Formu, Durumluk Kaygı Ölçeği (DKÖ), Görsel Analog Ölçeği (VAS) ve Evgeny Grinko'nun "Valse" eseri kullanıldı. Veriler, mamografi taraması öncesi ve sonrası, yüz yüze görüşme yöntemiyle elde edildi. Müdahale grubuna, mamografi taraması öncesi ve tarama sırasında müzik dinletildi; kontrol grubuna ise rutin uygulamalar yapıldı. Verilerin analizi SPSS 26 programı kullanılarak gerçekleştirildi; yüzde, ortalama, standart sapma ve medyan değerleri hesaplandı; Mann Whitney U, Kruskal-Wallis ve Spearman Korelasyon Analizleri kullanıldı.

Bulgular: Müzik dinletilen grupta işlem sonrası kaygı düzeyi (25.29±4.61), işlem sırasındaki VAS ağrı puanı (1.46±1.86) ve mamografi çekimi sonrası VAS ağrı puanı (0.05±0.3), kontrol grubuna kıyasla daha düşük bulundu (p>0.05). Kontrol grubunda işlem sonrası kaygı puanı (32.45±3.52), işlem sırasındaki VAS ağrı puanı (3.03±2.205) ve işlem sonrası VAS ağrı puanı (0.43±0.9) daha yüksek olduğu tespit edildi (p>0.05). Ayrıca, müzik dinletilen grupta işlem memnuniyet puanı (9.78±0.479), kontrol grubunun işlem memnuniyet puanından (8.30±1.33) daha yüksek olduğu belirlendi (p>0.05).

Sonuçlar: Mamografi taramasında dinletilen müzik, ağrı ve kaygı düzeylerini azaltmakta, işlem memnuniyetini artırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mamografi, anksiyete, ağrı, memnuniyet, müzik

Abstract

Objective: This study was conducted to determine the effect of music on perceived pain, situational anxiety, and satisfaction levels during mammography.

Method: This randomized controlled experimental study was conducted with 74 women who applied to the Cancer Early Diagnosis, Screening, and Training Center (KETEM). Simple randomization was used to form the intervention and control groups. During data collection, the Introductory Information Form, State Anxiety Scale (STAI), Visual Analog Scale (VAS), and Evgeny Grinko's "Valse" piece were utilized. Data were collected through face-to-face interviews before and after the mammography screening. The intervention group listened to music before and during the mammography procedure, while the control group received routine procedures. Data analysis was performed using SPSS 26, with calculations of percentages, means, standard deviations, and medians. Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis, and Spearman's Correlation analyses were applied.

Results: In the music group, post-procedure anxiety levels (25.29±4.61), VAS pain scores during the procedure (1.46±1.86), and VAS pain scores after the mammography (0.05±0.3) were found to be

lower compared to the control group (p>0.05). In the control group, post-procedure anxiety levels (32.45±3.52), VAS pain scores during the procedure (3.03±2.205), and post-procedure VAS pain scores (0.43±0.9) were higher (p>0.05). Additionally, satisfaction scores in the music group (9.78±0.479) were higher than those in the control group (8.30±1.33) (p>0.05).

Conclusion: Listening to music during mammography reduces pain and anxiety levels and increases satisfaction with the procedure.

Keywords: Mammography, anxiety, pain, satisfaction, music

1. Giriş

Meme kanseri, kadınlarda en sık görülen kanser türüdür ve gelişmiş ülkelerde etkin mamografi taramaları sayesinde meme kanserine bağlı ölüm oranları düşmektedir.[1] Mamografi taramasının, 40 yaş üstü kadınlarda meme kanseri ölümlerini %25-35 oranında azalttığı belirtilmektedir.[2] Ancak, mamografi sırasında uygulanan meme kompresyonu bireylerde ağrı ve rahatsızlığa yol açabilmekte, bu durum taramalara katılım oranını düşürmektedir.[3] Kadınların %3-46'sı, önceki deneyimlerinde yaşadıkları ağrı ve rahatsızlık nedeniyle mamografi yaptırmaktan kaçındığını bildirmiştir.[4] Ağrıyı ve rahatsızlığı azaltmaya yönelik girişimler arasında mamografi öncesi eğitim verilmesi[5], parasetamol uygulanması[3] ve hemşirelik destek müdahaleleri[6] yer almaktadır. Bununla birlikte, müzik terapisi gibi noninvaziv tekniklerin de taramalarda kullanılabileceği öne sürülmektedir. Müzik terapisi, ağrı, kaygı ve stresin azaltılmasında etkili olup, standart bakıma güvenli ve düşük maliyetli bir ek sağlar.[7, 8] Ancak, mamografi sırasında müzik terapisi üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bazı araştırmalar müziğin algılanan ağrıyı azalttığını[9], bazıları ise kayda değer bir etkisi olmadığını ifade etmektedir.[10] Müzik, duyguları harekete geçirerek bireylerin kendilerini ifade etmelerine yardımcı olur. Yavaş ritimli müzik, anksiyete ve depresyon üzerinde olumlu etkiler yaratarak rahatlatıcı bir etki sağlar. Yaptığı bir çalışmada, müzik terapisi seanslarının anksiyete ve depresyon seviyelerini düşürdüğü ve bu etkilerin sonraki seanslarda da korunduğu gösterilmiştir.[11] Bu çalışmada, Evgeny Grinko'nun Valse bestesi, yavaş ritimli piyano müziği olarak tercih edilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı mamografi sırasında dinletilen müziğin kadınların algıladığı ağrı ve kaygıyı azaltma, ayrıca işlem memnuniyetini artırma üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çalışmanın hipotezi, mamografi sırasında dinletilen müziğin ağrı ve stresi azaltıp işlem memnuniyetini artıracağıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Türü: Bu araştırma randomize kontrollü deneysel bir çalışmadır.

2.2. Araştırmanın Yeri

Araştırma, bir İlçe Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı KETEM'de Şubat- Nisan 2024 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Şubat- Nisan 2024 tarihleri arasında KETEM'e mamografi çekimi için başvuran kadınlar oluşturdu. Örneklem büyüklüğünü belirlemek amacıyla G*Power (v3.1.9) programı kullanılarak, Parla Kılıç ve ark. (2015) çalışmasında VAS ölçeği ağrı düzeyleri test (Müdahale:4.63±2.08; Kontrol:6.00±1.74) değerleri referans alınarak etki büyüklüğü 0.7144531 olarak hesaplandı,[12] tip I hata (α) 0.05 ve testin gücü (1-β) 0.85 ile her bir grupta 37 olmak üzere toplamda 74 kişinin çalışmaya dahil edilmesi gerektiği hesaplandı. Örneklemin dahil edilme kriterlerini; premenstrual dönemde olmayan, emzirmeyen, okuryazar, daha önce mamografi çektirmemiş, 40-69 yaş arası, işitme ile ilgili sorunları olmayan, işlem öncesi 24 saat içerisinde veya işlem sırasında analjezik veya anestetik ilaç kullanmayan ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan kadınlar oluşturmaktadır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan Tanıtıcı Bilgi Formu, Durumluk Kaygı Envanteri ve Görsel Analog Ölçeği, MP3 çalar ve bluetooth hoparlör kullanılarak elde edildi.

2.5. Veri Toplama Süreci

Veriler yüz yüze görüşme tekniği ile toplandı. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan tüm kadınlara araştırma hakkında bilgi verilerek onamları alındı ve gruplara randomize edildi. Müdahale grubuna randomize edilen kadınlara mamografi işlemi öncesi, araştırma verileri toplandı, ağrı ve kaygı durumları değerlendirildi ve 5 dakika boyunca Evgeny Grinko- Valse dinletildi. Mamografi çekimi sırası boyunca da müzik dinletilmeye devam edildi. Kontrol grubuna randomize edilen kadınlara mamografi işlemi hakkında bilgi verildi. İşlem öncesi araştırma verileri toplandı. İşlem bittikten sonra hem müdahale hem kontrol grubunda yer alan katılımcıların kaygı, ağrı ve memnuniyet durumları değerlendirildi ve işlem sonrası araştırma verileri toplandı. Çalışma Consolidated Standards of Reporting Trials (CONSORT) 2010 yönergelerine uygun olarak yürütüldü.

2.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışma verileri SPSS 26 paket programı ile analiz edildi. Veriler ortalama, standart sapma, sayı ve yüzde olarak özetlendi. Kategorik değişkenlerin ilişki tespiti için Ki-Kare testi kullanıldı. Normallik varsayımına uyum kontrolü Shapiro-Wilk ile test edildi. Varsayımı sağlayan değişkenlerin ikili grup karşılaştırmalarında t testi, varsayımı sağlamayan değişkenlerin ikili grup karşılaştırmalarında Mann Whitney U testi kullanıldı. Tekrarlı ölçümlerin karşılaştırılmasında normal dağılım gösteren değişkenler için tekrarlı ölçümler ANOVA testi, normal dağılım göstermeyen değişkenler için Friedman testi kullanıldı. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alındı.

2.7. Araştırmanın Etik Yönü

Verilerin toplanmasından önce X Üniversitesi (GOAEK 2023/35) etik onayı ve araştırmanın gerçekleştirildiği kurumdan yazılı izinler alındı. Çalışmanınya katılan katılımcılardan da yazılı ve sözlü onam alındı.

3. Bulgular

Kadınların yaş ortalaması 46.43±6.10 (min:40, max:69), %91.9'u ev hanımı, %63.5'i ilk öğretim mezunu, %89.2'si evli ve %64.9'unun geliri giderine eşittir. Kadınlardan sadece biri hiç doğum yapmamış ve ikisi de hiç emzirmemiştir. Kadınların bazı özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kadınların bazı özelliklerinin dağılımı (n= 74)

Değişken	Özellik	Sayı	Yüzde
Ailede meme kanseri öyküsü	Evet	13	17.6
	Hayır	61	82.4
	Toplam	74	100.0
Menapoz durumu	Evet	25	33.8
	Hayır	49	66.2
	Toplam	74	100.0
HRT kullanım durumu	Evet	3	4.1
	Hayır	71	95.9
	Toplam	74	100.0
Sigara kullanım durumu	Evet	22	29.7
	Hayır	52	70.3
	Toplam	74	100.0
Egzersiz yapma durumu	Evet	15	20.3
	Hayır	59	79.7
	Toplam	74	100.0
Mamografi hakkında bilgi durumu	Evet	52	70.3
	Hayır	22	29.7
	Toplam	74	100.0
Mamografiden dolayı endişeli hissetme durumu	Evet	68	91.9
	Hayır	6	8.1
	Toplam	74	100.0
Mamografi işlemi için korku hissetme	Evet	36	48.6
	Hayır	38	51.4
	Toplam	74	100.0

Çalışmaya alınan kadınların %17.6'sının aile öyküsünde meme kanseri vardır. Kadınların %33.8'i menapozdadır ve sadece üçü hormon replasman tedavisi almış, %29.7'si sigara kullanmakta, %20.3'ü egzersiz yapmaktadır. Katılımcıların %70.3'ü mamografi hakkında bilgiye sahiptir ve bunların %62.5'i sağlık personelinden bu bilgiye ulaşmıştır. Kadınların %91.9'u mamografi işleminden dolayı endişeli hissetmekte ve %48.6'sı da korkmaktadır (Tablo 1).

Kadınların mamografi işlem öncesi, endişe ve korku düzeylerini belirlemek için 0'dan 10'a kadar oluşturulan çizelgede ifade ettikleri değerlerin puan ortalaması korku için 4.96±1.84 (min:3, mak:10), endişe için de 5.05±2.21 (min:3, mak:10)'dir.

Gruplar arasında farklılıkların olup olmadığını değerlendirmek için yapılan Ki Kare analizlerinde kadınların yaşadıkları yer, eğitim durumları, aile öyküsünde meme kanserin olma durumu, sigara içme ve egzersiz yapma durumları arasında anlamlı farklar tespit edilmedi (p>0.05).

Tablo 2. Grupların işlem öncesi ve işlem sonrası, Durumluluk Kaygı Envanteri puanları, korku, memnuniyet ve kaygı puanlarının karşılaştırılması

	Müzik Grubu			**Kontrol Grubu**			
	Ön test	**Son test**		**Ön test**	**Son test**	***Test değeri***	
	Mean±sd	**Mean±sd**	**p***	**Mean±sd**	**Mean±sd**	**p***	**p****
Durumluluk Kaygı Envanteri	50.75±9.52	25.29±4.61	**.001**	43.35±8.16	32.45±3.52	**.001**	**.000**
İşlem kaygısı puanı	5.49±2.52	0.03±0.164	**.001**	4.62±1.78	0.38±1.67	**.001**	.160
Ağrı korkusu puanı	5.32±1.88			4.59±1.75			**.035**
İşlem sırasında ağrı hissetme puanı		1.46±1.86			3.03±2.205		**.001**
İşlem sonrasında ağrı hissetme puanı		0.05±0.3			0.43±0.9		**.014**
İşlemden memnun olma puanı		9.78±0.479			8.30±1.33		**.001**

* Mann Whitney U Test, ** T test

Yapılan istatistiksel değerlendirme de müzik ve kontrol grupları arasında ön test ve son testler arasında durumluluk kaygı, ağrı korkusu ve işlem kaygı puanları arasında anlamlı farklar bulunmaktadır (p<005).

Gruplar arasında son testlerin değerlendirilmesi sonucunda ise durumluluk kaygı, ağrı korkusu, işlem sırasında ağrı hissetme ve işlemden memnun olma puanları arasında anlamlı farklar bulunmaktadır (p<005, Tablo 2).

Kadınların mamografi işem sonrası, endişe, korku ve memnuniyet düzeylerini belirlemek için 0'dan 10'a kadar oluşturulan çizelgede ifade ettikleri değerlerin puan ortalaması; işlem sırası ağrı korkusu için 2.24±2.17 (min:0, mak:10), işlem sonrası ağrı korkusu için 0.24±0.7 (min:0, mak:4), işlem kaygısı için 0.20±1.19 (min:0, mak:10) ve işlem memnuniyeti için de 9.04±1.24 (min:5, mak:10)'tür.

4. Tartışma

Çalışmada müzik dinletilen grup ve rutin mamografi çekimi yapılan kontrol grubundaki kadınların ağrı şiddetleri karşılaştırıldığında; müzik dinletilen grupta işlem sırası ve işlem sonrası algılanan ağrı düzeyinin daha düşük olduğu saptandı. Literatürde mamografi işleminde ağrının azaltılmasına ilişkin yapılan çalışmalar kadınlara bilgi verme, emosyonel destek sağlama, mamografi çekimi öncesi eğitim verildiği, müzik dinletildiği ve sanal gerçeklik gözlüğü kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda olduğu gibi bu çalışmalarda da müdahale grubunda yer alan kadınların ağrı puan ortalamalarının kontrol grubuna göre daha düşük olduğu belirtilmiştir.[6,13, 14, 15] Literatürde yer alan mamografi taramasında uygulanan müzik terapisi çalışmaları incelendiğinde, Nelso ve ark. çalışmasında mamografi taraması öncesi dinletilen müziğin hastanın algıladığı ağrıyı anlamlı düzeyde azalttığı belirtilmiş olup bu sonuç çalışmamızla benzerlik göstermektedir.[9] Çalışmamızın aksine mamografi sırasında müzik dinletilen bir başka çalışmada müziğin mamografi işlemi sırasında algılanan ağrı düzeyini azaltmadığı sonucuna ulaşılmıştır.[10]

Mamografi çekimi sırasında yaşanan ağrı beklentisi, kadınların ağrı eşiğini etkileyen güçlü bir kaygı kaynağı olarak kabul edilmektedir.[16] Bu anksiyete kaynağı, kadınların mamografi taramalarına katılımını etkileyen önemli bir faktör olarak belirtilmektedir.[17] Çalışmamızda müdahale grubunda işlem öncesi kaygı puanı (50.75±9.52) kontrol grubuna (43.35±8.16) göre daha yüksek olmasına rağmen işlem sonrası kaygı puanı müzik dinletilen grupta (25.29±4.61) kontrol grubuna (32.45±3.52) göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptandı. Literatürde mamografi taramasında müziğin kaygı düzeyine etkisinin incelendiği çalışmalar incelendiğinde; bu çalışmanın aksine Zavaostsky ve ark. yaptığı çalışmada müziğin mamografi işlemi sırasında kadınların kaygı düzeni azaltmadığı bildirilmiştir.[10] Benzer şekilde Domar ve ark. tarama mamografisi sırasında ağrı ve kaygıyı azaltmaya yönelik yaptığı çalışmasında gevşeme ve müzik ses kaygı dinletilen grupta rutin çekim yapılan gruba göre kaygı düzeyleri açısından farklılık olmadığı bildirilmiştir.[18] Literatürde müziğin mamografi işlemi sırasındaki anksiyeteye etkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle müziğin anksiyeteye etkisini inceleyen mamografi dışı diğer çalışmalar incelendiğinde; Meme kanseri hastalarında preoperatif dönemlerde ağrı ve kaygı düzeylerini iyileştirmeye yönelik yapılan çalışmada aromaterapi ve müzik terapisinin birlikte uygulandığı grupta kaygı düzeylerinin anlamlı düzeyde daha düşük olduğu bildirilmiştir.[19] Meme biyopsisi yapılacak kadınlarda müzik dinletilen grupta rutin biyopsi işlemi yapılan kontrol grubuna göre kaygı düzeyinin anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirtilmiş olup[20] bu sonuçlar çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Kadınların mamografiyi düzenli aralıklarla yaptırması gereklidir ve bu nedenle çekim esnasındaki olumlu deneyimleri önemlidir.[16] Çalışmada işlemden memnun olma durumuna baktığımızda müdahale grubunda memnuniyet puanı kontrol grubuna göre anlamlı derecede yüksek olduğu saptanmıştır. Literatürde müziğin mamografi işlemi sırasındaki memnuniyet üzerine etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmadı. Mamografi taramasında yapılan diğer çalışmalarda memnuniyet parametresi incelendiğinde; mamografi taraması yaptıracak hastalara grup ve bireysel eğitim verilmesinin[21] ve memeye kendi kendine kompresyon uygulamasının yapıldığı gruplarda kontrol grubuna göre memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir.[22] Literatürdeki çalışma sonuçları bu çalışmayla benzerdir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada kadınların mamografi işlem öncesi orta düzeyde kaygı ve ağrı korkusu yaşadıkları belirlendi. Mamografi esnasında dinletilen müziğin, kadınlarda kaygı düzeyini, ağrı algılamasını azalttığı ve işlem memnuniyeti üzerine olumlu etkisi olduğu tespit edildi. Birçok tanı ve tedavi sürecinde ağrı, anksiyete gibi istenmeyen durumların azaltılmasında ve memnuniyetin artırılmasında tamamlayıcı tedavi olarak güvenli ve uygulanabilir bir yöntem olarak müzik dinletilmesinin kullanılması önerilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın tek bir merkezde yürütülmüş olması, bu nedenle çalışma sonuçlarının tüm kadınlara genellenememesi, araştırmanın sınırlılıklarıdır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

1. Qaseem, A., Lin, J. S., Mustafa, R. A., Horwitch, C. A., & Wilt, T. J. (2019). Screening for Breast Cancer in Average-Risk Women: A Guidance Statement From the American College of Physicians. *Annals of Internal Medicine*, *170*(8), 547–560. https://doi.org/10.7326/M18-2147
2. Kozan, R., & Tokgöz, V. Y. (2016). Türkiye'de Meme Kanseri Farkındalığı ve Tarama Programı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*, 185–188.
3. Freitas-Junior, R., Martins, E., Metran-Nascente, C., Carvalho, A. A., Silva, M. F. da, Soares, L. R., & Ximenes, C. A. (2018). Double-blind placebo-controlled randomized clinical trial on the use of paracetamol for performing mammography. *Medicine*, *97*(13), e0261. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000010261
4. Feder, K., & Grunert, J. H. (2017). Is Individualizing Breast Compression during Mammography useful? - Investigations of pain indications during mammography relating to compression force and surface area of the compressed breast. *RoFo : Fortschritte Auf Dem Gebiete Der Rontgenstrahlen Und Der Nuklearmedizin*, *189*(1), 39–48. https://doi.org/10.1055/S-0042-119450
5. Miller, D., Livingstone, V., & Herbison, G. P. (2008). Interventions for relieving the pain and discomfort of screening mammography. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *2009*(1). https://doi.org/10.1002/14651858.CD002942.pub2
6. Fernández-Feito, A., Lana, A., Cabello-Gutiérrez, L., Franco-Correia, S., Baldonedo-Cernuda, R., & Mosteiro-Díaz, P. (2015). Face-to-face Information and Emotional Support from Trained Nurses Reduce Pain During Screening Mammography: Results from a Randomized Controlled Trial. *Pain Management Nursing*, *16*(6), 862–870. https://doi.org/10.1016/j.pmn.2015.07.008
7.Gooding, L., Swezey, S., & Zwischenberger, J. B. (2012). Using music interventions in perioperative care. *Southern Medical Journal*, *105*(9), 486–490. https://doi.org/10.1097/SMJ.0B013E318264450C
8. Lyman, G. H., Greenlee, H., Bohlke, K., Bao, T., DeMichele, A. M., Deng, G. E., Fouladbakhsh, J. M., Gil, B., Hershman, D. L., Mansfield, S., Mussallem, D. M., Mustian, K. M., Price, E., Rafte, S., & Cohen, L. (2018). Integrative Therapies During and After Breast Cancer Treatment: ASCO Endorsement of the SIO Clinical Practice Guideline. *Journal of Clinical Oncology*, *36*(25), 2647–2655. https://doi.org/10.1200/JCO.2018.79.2721
9. Nelson, D., Berry, R., Szczepura, K., & Mercer, C. E. (2023). Assessing the impact of binaural and non-binaural auditory beat intervention to pain and compression in mammography. *Radiography*, *29*(1), 101–108. https://doi.org/10.1016/j.radi.2022.09.005
10. Zavotsky, K. E., Banavage, A., James, P., Easter, K., Pontieri-Lewis, V., & Lutwin, L. (2014). The Effects of Music on Pain and Anxiety During Screening Mammography. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, *18*(3), E45–E49. https://doi.org/10.1188/14.CJON.E45-E49
11. Guétin, S., Portet, F., Picot, M. C., Pommié, C., Messaoudi, M., Djabelkir, L., Olsen, A. L., Cano, M. M., Lecourt, E., & Touchon, J. (2009). Effect of Music Therapy on Anxiety and Depression in Patients with Alzheimer's Type Dementia: Randomised, Controlled Study. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders*, 28(1), 36–46. https://doi.org/10.1159/000229024
12. Parlar Kilic, S., Karadag, G., Oyucu, S., Kale, O., Zengin, S., Ozdemir, E., & Korhan, E. A. (2015). Effect of music on pain, anxiety, and patient satisfaction in patients who present to the emergency department in Turkey. *Japan journal of nursing science : JJNS*, *12*(1), 44–53. https://doi.org/10.1111/jjns.12047
13. Alimoğlu, E., Alimoğlu, M. K., Kabaalioğlu, A., Çeken, K., Apaydın, A., & Lüleci, E. (2004). Mamografi çekimine bağlı ağrı ve kaygı. *Tanısal ve Girişimsel Radyoloji*, *10*, 213–217.
14. Dutucu, N., Özdilek, R., & Bektaş, H. A. (2022). Sanal gerçekliğin mamografi sırasındaki ağrı ve anksiyeteye etkisi: Randomize kontrollü bir çalışma. *Anatolian Journal of Health Research*, *Volume 3 Issue 1*(Volume 3 Issue 1), 1–7. https://doi.org/10.29228/anatoljhr.53937
15. Mainiero, M. B., Schepps, B., Clements, N. C., & Bird, C. E. (2001). Mammography-related anxiety: effect of preprocedural patient education. *Women's Health Issues*, *11*(2), 110–115. https://doi.org/10.1016/S1049-3867(00)00071-2

16. Özer, A., Bankaoğlu, E., Ekerbiçer, Ç. H., Hüdayioğlu, M. R., & Özdemir, M. (2009). Kahramanmaraş'ta Yaşayan Bir Grup Kadının Kendi Kendine Meme Muayenesi Yapma ve Mammografi Çektirme Durumu İle Bunları Etkileyen Faktörler. *Toplum Hekimliği Bülteni*, *28*(1), 14–16.
17. Çiçekli Taşdemir, T. (2019). *Kırsal alanda yaşayan kadınların mamografi taramasına katılımını etkileyen prediktörler* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
18. Domar, A. D., Eyvazzadeh, A., Allen, S., Roman, K., Wolf, R., Orav, J., Albright, N., & Baum, J. (2005). Relaxation Techniques for Reducing Pain and Anxiety During Screening Mammography. *American Journal of Roentgenology*, *184*(2), 445–447. https://doi.org/10.2214/ajr.184.2.01840445
19. Deng, C., Xie, Y., Liu, Y., Li, Y., & Xiao, Y. (2022). Aromatherapy Plus Music Therapy Improve Pain Intensity and Anxiety Scores in Patients With Breast Cancer During Perioperative Periods: A Randomized Controlled Trial. *Clinical Breast Cancer*, *22*(2), 115–120. https://doi.org/10.1016/j.clbc.2021.05.006
20. Öztürk, F. U., Turnaoğlu, H., & Uslu, N. (2023a). Preferred music lowers anxiety levels and pain perception while promoting patient satisfaction in women undergoing ultrasound-guided breast biopsy: randomized controlled study. *Acta Radiologica*, *64*(3), 993–998. https://doi.org/10.1177/02841851221116131
21. Spalluto, L. B., Audet, C. M., Murry, V. M. B., Barajas, C. P., Beard, K. R., Campbell, T. T., Thomas, D., Sanderson, M., Yu, C., Dittus, R. S., Roumie, C. L., Wilkins, C. H., & Shrubsole, M. J. (2019). Group versus individual educational sessions with a promotora and Hispanic/Latina women's satisfaction with care in the screening mammography setting: A randomized controlled trial. *American Journal of Roentgenology*, *213*(5), 1029–1036. https://doi.org/10.2214/AJR.19.21516
22. Arenas, N., Alcantara, R., Posso, M., Louro, J., Perez-Leon, D., Ejarque, B., Arranz, M., Maiques, J., Castells, X., Macià, F., Román, M., & Rodríguez-Arana, A. (2022). Comparison of technical parameters and women's experience between self-compression and standard compression modes in mammography screening: a single-blind randomized clinical trial. *European Radiology*, *32*(11), 7480–7487. https://doi.org/10.1007/S00330-022-08835-Y/METRICS

İNFERTİLİTE VE BESLENME

INFERTILITY and NUTRITION

Doktora Öğrencisi Kevser ÇİMEN COŞKUN - Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü- kvsrcmn1@gmail.com – 0000-0001-8198-9305
Doç. Dr. Kevser İLÇİOĞLU - Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi- kevserozdemir@sakarya.edu.tr – 0000-0002-4900-9095

Özet

İnfertilite, korunmasız cinsel ilişkiden sonra 1 yıl içinde gebelik elde edilememesidir ve halk sağlığı önceliği olarak tanımlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün 2023'de yayınladığı verilere göre dünya genelinde infertilite prevalansının %17,5 olduğu tahmin edilmektedir. 195 ülke verisinin, 1990-2017 yılları arasında incelendiği bir çalışmada, küresel olarak infertilite prevalansının arttığı ve kadın infertilitesinde artış eğilimi gösteren ilk üç ülke arasında Türkiye'nin birinci sırada yer aldığı belirlenmiştir. İnfertilite oranının giderek artması, sağlık durumunun yanı sıra yaş, çevre, yaşam tarzı gibi birçok faktöre bağlı olmaktadır. Yaşam tarzı risk faktörleri arasında beslenme, hem kadınların hem de erkeklerin doğurganlığı üzerinde olumsuz veya olumlu bir etkiye sahip olabilmekte ve infertilitenin beslenme ile ilişkili en önemli üreme sağlığı problemi olduğu ifade edilmektedir. Kadın ve erkekte fertilite yeteneğini etkileyen fizyolojik mekanizmalar, yaşlanma, çevresel etki, diyetin yanı sıra trans-yağ ve doymuş asit tüketimi, tekli ve çoklu doymamış yağ asitlerinin (özellikle omega 3) alımı, hayvansal protein kaynakları ve pestisitler gibi çok sayıda parametreyi kapsamaktadır. Beslenme, oosit ve spermatozoa gelişimi, ovulasyon, fertilizasyon, embriyonun hayatta kalması ve gebeliğin oluşum süreçlerini sağlayan belirli besin maddelerinin sağlanması yoluyla doğrudan fertiliteyi etkilemektedir. Yüksek kalori alımına bağlı olarak da obezite, testis yağ dokusundaki artış ile testis sıcaklığı artmakta ve canlı sperm sayısı azalmaktadır. Erkek ya da kadının obez olması durumunda infertilite riski artış göstermektedir. Mikro besin ögelerinin serum seviyelerinde düşük olması da infertilite patogenezinde etkili olmaktadır. İnfertilitede bazı değiştirilemeyen faktörler olsa da, doğurganlığı artıran ve değiştirilebilir yaşam tarzı parametrelerine veya infertilite tedavisine olumlu etki edebilecek yaşam tarzı faktörlerine odaklanılmalıdır. İnfertiliteye dair değiştirilebilir beslenme tarzı risklerinden tüm bireylerin farkında olmaları gerekmektedir. İnfertilite alanında danışmanlık için kilit rol oynayan hemşirelerin de bu faktörlerin bilincinde olmaları önemli bir gerekliliktir.

Anahtar kelimeler: İnfertilite, fertilite, beslenme, infertilite ve beslenme ilişkisi

Abstract

Infertility is the inability to achieve pregnancy within 1 year after unprotected sexual intercourse and has been defined as a public health priority. According to the data published by the World Health Organisation (WHO) in 2023, the prevalence of infertility worldwide is estimated to be 17.5%. In a study analysing data from 195 countries between 1990 and 2017, it was determined that the prevalence of infertility increased globally and Turkey ranked first among the top three countries showing an increasing trend in female infertility. The increasing rate of infertility depends on many factors such as age, environment and lifestyle as well as health status. Among the lifestyle risk factors, nutrition can have a negative or positive effect on the fertility of both women and men, and infertility is the most important reproductive health problem related to nutrition. Physiological mechanisms affecting fertility ability in women and men include many parameters such as aging, environmental impact, diet, trans-fat and saturated acid consumption, intake of monounsaturated and polyunsaturated fatty acids (especially omega 3), animal protein sources and pesticides. Nutrition directly influences fertility through the provision of certain nutrients that ensure oocyte and spermatozoa development, ovulation, fertilisation, embryo survival and pregnancy. In obesity due to high calorie intake, testicular temperature increases

with an increase in testicular adipose tissue and live sperm count decreases. The risk of infertility increases if the man or woman is obese. Low serum levels of micronutrients are also effective in the pathogenesis of infertility. Although there are some non-modifiable factors in infertility, the focus should be on modifiable lifestyle parameters that increase fertility or lifestyle factors that may have a positive effect on infertility treatment. All individuals need to be aware of the modifiable dietary risks of infertility. It is an important requirement that nurses, who play a key role for counselling in the field of infertility, are also aware of these factors.

Keywords: Infertility, fertility, nutrition, infertility and nutrition relationship

Giriş

İnfertilite, korunmasız cinsel ilişkiden sonra 1 yıl içinde gebelik elde edilememesidir ve halk sağlığı önceliği olarak tanımlanmıştır (Zegers-Hochschild ve diğerleri, 2017). Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri, infertilitenin bir yaşam kalitesi sorunundan daha fazlası olduğunu ve psikolojik sıkıntı, sosyal damgalanma, ekonomik gerginlik ve evlilik uyumsuzluğu gibi önemli halk sağlığı sonuçlarının olduğunu vurgulamaktadır. İnfertilite birincil ve ikincil olarak sınıflandırılmaktadır. Birincil infertilite, daha önce hiç gebeliğin olmaması, ikincil infertilite de en az bir gebeliğin olmasını ifade etmektedir (Nik Hazlina, Norhayati, Shaiful Bahari ve Nik Muhammad Arif, 2022).

İnfertilite prevalansına bakıldığında bölgelere ve ülkelere göre farklılıklar görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üreme çağındaki kadınların %6'sının, Çin'de %25'inin (Zhou ve diğerleri, 2018), İran'da %7,8'inin, (Naz, Ozgoli ve Sayehmiri, 2020), Ukrayna'da %25,4'inin (Salmanov ve diğerleri, 2022), Britanya'da kadınların %12,5'inin, erkeklerin ise %10,1'inin infertil olduğu bildirilmiştir (Datta ve diğerleri, 2016). Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün 2023'de yayınladığı verilere göre ise dünyada her altı kişiden biri hayatının belirli bir döneminde infertilite yaşamış ve dünya genelinde infertilite prevalansının %17,5 olduğu tahmin edilmektedir (WHO, 2023). 195 ülke verisinin, 1990-2017 yılları arasında incelendiği bir çalışmada, küresel olarak infertilite prevalansının arttığı ve kadın infertilitesinde artış eğilimi gösteren ilk üç ülke arasında Türkiye'nin birinci sırada (Türkiye (%3,9), Peru (%3,5) ve Fas (%2,7)) yer aldığı belirlenmiştir (Sun ve diğerleri, 2019). İnfertilite oranının giderek artması, sağlık durumunun yanı sıra yaş, çevre, yaşam tarzı gibi birçok faktöre bağlı olmaktadır (Valle-Hita ve diğerleri, 2024). Çalışmalarda infertilite vakalarının yaklaşık %20-35'i kadın, %20-30'u erkek, %25-40'ı her iki taraftaki kombine problemler kaynaklı ve %10-20'si ise açıklanamayan infertiliteye sahip olduğu belirtilmektedir (Vander Borght ve Wyns, 2018).

, İnfertilite dünya genelinde her iki cinsiyeti de etkilese de yapılan birçok araştırmada infertilitenin kadın cinsiyete göre yaygınlığı üzerinde durulmuştur. Sınırlı sayıda çalışma cinsiyete göre infertilite durumuna odaklanmıştır. İnfertilite prevalansı coğrafi bölgelere göre farklılık göstermekle birlikte zaman içinde artma eğilimi göstermesi, etiyolojide değişen modern yaşam tarzının önemli yer tuttuğunun göstergesi olmaktadır. İnfertilitede yaşam tarzına bağlı potansiyal risklerin, kirlilik, alkol-sigara tüketimi, gıda kaynaklı pestisitler ve yanlış beslenme tarzı olduğu düşünülmektedir (Akder ve Ayhan, 2021). Yaşam tarzı risk faktörleri arasında beslenme, hem kadınların hem de erkeklerin doğurganlığı üzerinde olumsuz veya olumlu bir etkiye sahip olabilmekte ve infertilitenin beslenme ile ilişkili en önemli üreme sağlığı problemi olduğu ifade edilmektedir (Vander Borght ve Wyns, 2018)

Beslenme ve Diyet

Beslenme, oosit ve spermatozoa gelişimi, ovulasyon, fertilizasyon, embriyonun hayatta kalması ve gebeliğin oluşum süreçlerini sağlayan belirli besin maddelerinin sağlanması yoluyla doğrudan fertiliteyi etkilemektedir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde sağlıksız beslenme tarzı yaygınlaşmaktadır. Fastfood tüketimi, hayvansal kaynaklı yağ, şeker ve tuzun günlük alımının artışına neden olarak günlük alınan kalorinin yüksek ve besin değerinin düşük olmasına neden olmaktadır (Erdoğan, Sanlier ve Sanlier, 2023).

Doymuş yağ asitleri, tekli doymamış yağ asitleri, yağdan elde edilen enerji, semen kalitesini, sperm konsantrasyonunu ve sperm parametrelerini olumsuz etkilemektedir. İşlenmiş et ürünleri ve tam yağlı süt ürünleri sperm kalite ve sayısının düşmesine neden olmaktadır. Yüksek kalori alımına bağlı

olarak da obezite, testis yağ dokusundaki artış ile testis sıcaklığı artmakta ve canlı sperm sayısı azalmaktadır. Erkek ya da kadının obez olması durumunda infertilite riski artış göstermektedir. Mikro besin ögelerinin serum seviyelerinde düşük olması da infertilite patogenezinde etkili olmaktadır (Akder ve Ayhan, 2021).

Son yıllarda doğurganlığı destekleyen beslenme modelleri üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Yüksek kalorili doymuş ve trans yağ asitlerinin yanı sıra yüksek düzeyde hayvansal protein, düşük doymamış yağ asitleri ve düşük diyet lifi içeren "batı diyeti" beslenme yerine "akdeniz diyeti" modeli beslenme şeklinin doğurganlık açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan çalışmalar akdeniz diyeti modelinde antioksidanlar, lifler ve düşük glikoz indeksli (GI) karbonhidratlar açısından zengin bitki bazlı protein tüketiminin artmasının doğurganlık üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Erdoğan ve diğerleri, 2023; Łakoma, Kukharuk ve Śliż, 2023; Winter ve diğerleri, 2023). Batı diyeti beslenme modelinde ise işlenmiş etler, yağlı süt ürünleri, alkol, tatlılar ve tatlı içecekler, kahve, patates, kümes hayvanları gibi ürünler sperm parametrelerini zayıflatıp doğurganlık oranlarını düşürmektedir (Łakoma ve diğerleri, 2023)

İnfertil erkeklerin beslenme kalıplarına bakıldığında yetersiz antioksidan alımı, yüksek enerji yoğunluğu ve öğün atlama gibi uygunsuz beslenme kalıplarına rastlanmaktadır (Erdoğan ve diğerleri, 2023). Yapılan bir meta-analiz çalışmasında yüksek miktarda meyve-sebze, balık, kuruyemiş, sağlıklı yağ, düşük miktarda et tüketimini içeren akdeniz diyeti ile beslenmenin fertiliteye pozitif etkisi gösterilmiştir (Winter ve diğerleri, 2023). Diğer taraftan, "profertilite diyeti", "düşük işlenmiş gıda diyeti", "sebze ve deniz ürünleri diyeti", "doğurganlık diyeti", "alternatif sağlıklı beslenme indeksi diyeti" gibi çeşitli sağlıklı beslenme diyetleri içinden, düşük pestisit içeren meyve ve sebzeler, balık, soya ve besin takviyeleri içeren profertilite diyetinin gebelik ve canlı doğum oranlarında iyileşme sağlayabileceği belirlenmiştir (Gaskins ve diğerleri, 2019; Winter ve diğerleri, 2023). Çalışmalarda çok fazla işlenmiş gıda (şeker, tuz, yağ, yapay renkler, aromalar ve stabilizatörler dahil olmak üzere çeşitli ilave bileşenler içeren endüstriyel formülasyonlar) ile beslenen bireylerin sperm sayısı, sperm konsantrasyonu ve toplam hareketlilik dahil olmak üzere belirli meni kalitesi parametrelerinin olumsuz etkilendiği ancak daha fazla yüksek kaliteli kanıtlara ihtiyaç duyulduğu da belirtilmiştir (Valle-Hita ve diğerleri, 2024).

Antioksidanlar

Organizmada serbest radikallerin oluşması ve bunların antioksidan sistemler tarafından kaldırılma hızı denge içindedir. Oksidatif stres (OS), bu dengenin serbest radikaller lehine bozulması olarak tanımlanır. Fizyolojik düzeyde, serbest radikallerin, folikülogenez, oosit maturasyonu, ovulasyon, implantasyon ve embriyo gelişiminde önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Vücutta bulunan antioksidan savunma mekanizmaları ise, bu fonksiyonların devamını sağlarlar. Serbest radikaller fazla miktarda olduğunda ise hücresel fonksiyonları bozarlar.

Oksidatif stresin kadın fertilitesi üzerine olan olumsuz etkilerinden yola çıkarak antioksidan ajanlar verilerek fertilitenin arttırılabileceği hipotezi ortaya konmuştur. Özellikle antioksidan elementlerden, selenyum, melatonin ve E vitamini takviyeli diyetle beslenen bireylerde oksidatif stresin azalmasına bağlı olumlu fertilite sonuçları olduğu bildirilmektedir (Tola, 2014). Bir meta-analiz çalışması, IVF tedavisi sırasında oral melatonin takviyesinin olgun oosit sayısını artırabileceğini göstermektedir. Ancak olumlu sonuçları desteklemek için daha büyük kapsamlı çalışmalara da ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Mejlhede, Jepsen ve Knudsen, 2021). 63 çalışmanın dahil edildiği Cochrane derlemesinde ise, N-asetilsistein, melatonin, L-arginin, miyo-inositol, karnitin, selenyum, E vitamini, B vitamini kompleksi, C vitamini, D vitamini+kalsiyum, CoQ10 ve omega-3 kombinasyonlarını içeren oral antioksidanlar karşılaştırılmış ve kanıtların kalitesi düşük düzeyde olsa da canlı doğum oranlarının %19'dan %24-%36'ya çıktığı belirlenmiştir. Yan etkiler açısından ise düşük, çoğul doğum, gastrointestinal etkiler veya ektopik gebelik riskinin arttığına dair kanıt bulunmamıştır (Showell, Mackenzie-Proctor, Jordan ve Hart, 2020). Omega 3 takviyesinin doğurganlığa etkisine yönelik yapılan bir meta analizde ise omega-3 alımının kadınların gebelik ve fertilite oranlarını önemli ölçüde iyileştirdiğini ancak yüksek kaliteli randomize kontrollü çalışmalara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Trop-Steinberg, Gal, Azar, Kilav-Levin ve Heifetz, 2024).

D vitamini

Bir steroid hormon olan D vitamini, D2 vitamini ve D3 vitamini, üreme sağlığıyla ilişkili fonksiyonlarda öneme sahiptir. Çalışmalarda, D vitamini takviyesinin infertil kadınların gebelik oranını artırmakla birlikte, hastaların D vitamini düzeyi, ilaç türü, toplam D vitamini dozajı, D vitamini takviyesinin süresi, uygulama sıklığı ve günlük dozaj faktörleri bu oranları etkileyebilmektedir. D vitamini içeren çok bileşenli ilaçlarla (10.000-50.000 IU veya 50.000-500.000 IU) tedavi edilen veya 30-60 gün boyunca günlük 1000-10.000 IU D vitamini alan infertil kadınların (D vitamini seviyesi <30 ng/mL) daha iyi gebelik sonuçları elde edilmiştir (Akder ve Ayhan, y.y.; Meng ve diğerleri, 2023). Başka bir incelemede, D vitamini düzeyleri ile sperm parametreleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve yüksek serum testosteronu ile D vitamini düzeyleri arasında da ilişki olduğu öne sürülmektedir. D vitamini takviyesinin sperm hareketliliği üzerinde olumlu, özellikle de ilerleyici bir etkiye sahip olmakla birlikte bazı çalışmalarda, D vitamini tedavisinin testosteron veya diğer hormon düzeyleri üzerinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Adamczewska, Słowikowska-Hilczer ve Walczak-Jędrzejowska, 2023).

Sonuç

İnfertilite prevalansı giderek artan bir halk sağlığı sorunudur. Kadın ve erkekte fertilite yeteneğini etkileyen fizyolojik mekanizmalar, yaşlanma, çevresel etki, diyetin yanı sıra trans-yağ ve doymuş asit tüketimi, tekli ve çoklu doymamış yağ asitlerinin (özellikle omega 3) alımı, hayvansal protein kaynakları ve pestisitler gibi çok sayıda parametreyi kapsamaktadır. İnfertilitede bazı değiştirilemeyen faktörler olsa da, doğurganlığı artıran ve değiştirilebilir yaşam tarzı parametrelerine veya infertilite tedavisine olumlu etki edebilecek yaşam tarzı faktörlerine odaklanılmalıdır. İnfertiliteye dair değiştirilebilir beslenme tarzı risklerinden tüm bireylerin farkında olmaları gerekmektedir. İnfertilite alanında danışmanlık için kilit rol oynayan hemşirelerin de bu faktörlerin bilincinde olmaları önemli bir gerekliliktir.

Kaynaklar

Adamczewska, D., Słowikowska-Hilczer, J. ve Walczak-Jędrzejowska, R. (2023). The Association between Vitamin D and the Components of Male Fertility: A Systematic Review. *Biomedicines*, *11*(1). doi:10.3390/BIOMEDICINES11010090

Akder, R. N. ve Ayhan, N. Y. (2021). İnfertilite ve Mikro Besin Ögeleri. *Aydın Sağlık Dergisi*, *7*(1), 1–13. doi:10.17932/IAU.ASD.2015.007/asd_v07i1001

Datta, J., Palmer, M. J., Tanton, C., Gibson, L. J., Jones, K. G., Macdowall, W., … Wellings, K. (2016). Prevalence of infertility and help seeking among 15 000 women and men. *Human reproduction (Oxford, England)*, *31*(9), 2108–2118. doi:10.1093/HUMREP/DEW123

Erdoğan, K., Sanlier, N. T. ve Sanlier, N. (2023). Are Epigenetic Mechanisms and Nutrition Effective in Male and Female Infertility? *Journal of nutritional science*, *12*. doi:10.1017/JNS.2023.62

Gaskins, A. J., Nassan, F. L., Chiu, Y. H., Arvizu, M., Williams, P. L., Keller, M. G., … Chavarro, J. E. (2019). Dietary patterns and outcomes of assisted reproduction. *American journal of obstetrics and gynecology*, *220*(6), 567.e1-567.e18. doi:10.1016/J.AJOG.2019.02.004

Mejlhede, M. A. B., Jepsen, J. B. ve Knudsen, U. B. (2021). Oral melatonin supplementation during in vitro fertilization treatment: a systematic PRISMA review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Gynecological endocrinology : the official journal of the International Society of Gynecological Endocrinology*, *37*(12), 1079–1085. doi:10.1080/09513590.2021.1974378

Meng, X., Zhang, J., Wan, Q., Huang, J., Han, T., Qu, T. ve Yu, L. lin. (2023). Influence of Vitamin D supplementation on reproductive outcomes of infertile patients: a systematic review and meta-analysis. *Reproductive Biology and Endocrinology : RB&E*, *21*(1), 17. doi:10.1186/S12958-023-01068-8

Naz, M. S. G., Ozgoli, G. ve Sayehmiri, K. (2020). Prevalence of Infertility In Iran: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Urology journal*, *17*(4), 338–345. doi:10.22037/UJ.V0I0.5610

Nik Hazlina, N. H., Norhayati, M. N., Shaiful Bahari, I. ve Nik Muhammad Arif, N. A. (2022). Original research: Worldwide prevalence, risk factors and psychological impact of infertility among women: a systematic review and meta-analysis. *BMJ Open*, *12*(3), e057132. doi:10.1136/BMJOPEN-2021-057132

Salmanov, A. G., Vitiuk, A. D., Kovalyshyn, O. A., Baksheev, S. M., Kutytska, T. V., Korniyenko, S. M. ve Rud, V. O. (2022). Prevalence and rısk factors of ınfertılıty ın ukraıne: results a multıcenter study (2019-2021). *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 2), 1234–1241. doi:10.36740/WLEK202205202

Showell, M. G., Mackenzie-Proctor, R., Jordan, V. ve Hart, R. J. (2020). Antioxidants for female subfertility. *The Cochrane database of systematic reviews*, *8*(8). doi:10.1002/14651858.CD007807.PUB4

Sun, H., Gong, T. T., Jiang, Y. T., Zhang, S., Zhao, Y. H. ve Wu, Q. J. (2019). Global, regional, and national prevalence and disability-adjusted life-years for infertility in 195 countries and territories, 1990–2017: results from a global burden of disease study, 2017. *Aging (Albany NY)*, *11*(23), 10952. doi:10.18632/AGING.102497

Tola, E. (2014). Oksidan ve antioksidan sistemlerin kadın fertilitesine etkileri. *Suleyman Demirel University The Journal of Health Science*, *5*(1), 26–31. https://dergipark.org.tr/en/pub/sdusbed/issue/20920/224750 adresinden erişildi.

Trop-Steinberg, S., Gal, M., Azar, Y., Kilav-Levin, R. ve Heifetz, E. M. (2024). Effect of omega-3 supplements or diets on fertility in women: A meta-analysis. *Heliyon*, *10*(8), e29324. doi:10.1016/J.HELIYON.2024.E29324

Valle-Hita, C., Salas-Huetos, A., de la Puente, M. F., Martínez, M. Á., Canudas, S., Palau-Galindo, A., … Babio, N. (2024). Ultra-processed food consumption and semen quality parameters in the Led-Fertyl study. *Human Reproduction Open*, *2024*(1). doi:10.1093/HROPEN/HOAE001

Vander Borght, M. ve Wyns, C. (2018). Fertility and infertility: Definition and epidemiology. *Clinical biochemistry*, *62*, 2–10. doi:10.1016/J.CLINBIOCHEM.2018.03.012

WHO. (2023). Infertility Prevalence Estimates, 1990–2021. https://www.who.int/publications/i/item/9789200683315 adresinden erişildi.

Winter, H. G., Rolnik, D. L., Mol, B. W. J., Torkel, S., Alesi, S., Mousa, A., … Moran, L. J. (2023). Can Dietary Patterns Impact Fertility Outcomes? A Systematic Review and Meta-Analysis. *Nutrients*, *15*(11). doi:10.3390/NU15112589

Zegers-Hochschild, F., Adamson, G. D., Dyer, S., Racowsky, C., de Mouzon, J., Sokol, R., … van der Poel, S. (2017). The International Glossary on Infertility and Fertility Care, 2017. *Fertility and sterility*, *108*(3), 393–406. doi:10.1016/J.FERTNSTERT.2017.06.005

Zhou, Z., Zheng, D., Wu, H., Li, R., Xu, S., Kang, Y., … Qiao, J. (2018). Epidemiology of infertility in China: a population-based study. *BJOG : an international journal of obstetrics and gynaecology*, *125*(4), 432–441. doi:10.1111/1471-0528.14966

SAĞLIKTA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ: KADIN SAĞLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

GENDER INEQUALITIES IN HEALTH: FACTORS AFFECTING WOMEN'S HEALTH

Prof. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail: bilican@cumhuriyet.edu.tr ORCİD: 0000-0001-5083-6445
Araş. Gör. Gönül KILIÇ, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail: gonulkilic@cumhuriyet.edu.tr ORCİD: 0009-0009-6190-0719

Özet

Toplumsal cinsiyet (gender), toplumun bireylere yüklemiş olduğu rol ve sorumlulukları ifade eden, bireylerin hayatlarını belirleyip, şekillendiren bir olgudur. Toplumun bireylere yüklediği bu rol ve sorumluluklar, toplumsal yaşamın pek çok alanında (özel alan/kamusal alan) eşitsizlikleri de -toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar çoğu zaman eğitim alamamakta ya da eğitimlerini tamamlayamamakta, çalışma/siyasal yaşama aktif olarak katılamamakta katılsalar da bu katılım düşük seviyede olmaktadır vb.- beraberinde getirmektedir. Bu alanlardan biri de sağlık alanıdır.

Çok boyutlu (fiziksel, psikolojik, toplumsal vb. boyutlar) bir olgu olan sağlık; ulusal ve uluslararası platformlarda tüm bireylerin doğuştan sahip olduğu sosyal bir hak olmasına rağmen kadınlar, toplumsal yapıdaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle sağlıkları için gerekli kaynaklara/sağlık hizmetlerine erişmekte zorlanmakta dolayısıyla erkeklere oranla daha fazla hastalığa yakalanmakta ve sağlık konusunda onlardan daha çok olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Literatür taramasına dayalı derleme olan bu çalışmada, toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde sağlığa özellikle de kadın sağlığını etkileyen faktörlerin (eğitim, ekonomi, kadına yönelik şiddet vb. faktörler) neler olduğuna yer verilmiş, konuyla ilgili öneriler sunulmuş, dolayısıyla sağlıkla/kadın sağlığıyla ilgili farkındalığın oluşturulması/artırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadın, sağlık

Abstract

Gender is a social construct that defines the roles and responsibilities assigned to individuals within a given society, influencing and shaping their lives. The roles and responsibilities imposed on individuals by society result in inequalities across a range of social domains, including the private and public spheres. Women frequently encounter obstacles to education and the completion of their education due to gender-based inequalities. They also face barriers to active participation in labour and political life, even when they are able to engage in these activities. Furthermore, when they do participate, it is often at a limited capacity. One such area is that of health.

Health, which is a multidimensional phenomenon (physical, psychological, social, etc. dimensions); Although it is a social right inherent to all individuals on national and international platforms, women have difficulty in accessing the resources/health services required for their health due to gender inequalities in the social structure, therefore they suffer from more diseases than men and face more negative health conditions.

This study is a review based on a literature review. It analyses health within the framework of gender inequality, including factors affecting women's health (such as education, the economy, and violence against women). It presents suggestions on the subject and aims to create or increase awareness of health and women's health.

Keywords: Gender, gender inequality, woman, health

Giriş

Literatüre Ann Oakley'in "Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum" (1972) adlı eseriyle giren toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, kadın ve erkeğe yüklenen rol ve sorumluluklar olarak

tanımlanmaktadır (Ecevit, 2021: 9). Döneme, topluma ve kültüre -sosyo-kültürel, ekonomik vb. değişim ve dönüşümler nedeniyle- göre değişen, toplumsallaşma yolu ile öğrenilen toplumsal cinsiyet kavramını İstanbul Sözleşmesi de 3. Maddesinde *"toplum tarafından kadın ve erkeğe yüklenen ve sosyal olarak kurgulanan roller, davranışlar ve eylemler"* (İstanbul Sözleşmesi, 2011) olarak ifade etmektedir.

Toplumun bireylere (kadın, erkek) yüklediği rol ve sorumluluklar, toplumsal yaşamın pek çok alanında (özel alan/kamusal alan) eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu alanlardan biri de sağlık alanıdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık kavramını, "*sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil bireylerin fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden de tam bir iyilik halinde olması*" (WHO, 2014:1; Karaduman, 2021: 166; Karacan ve Gökçe, 2020: 40; Bolsoy ve Sevil, 2006: 77; Tekingündüz vd., 2016: 33; Alu, 2017: 32) şeklinde tanımlamaktadır. Çok boyutlu (fiziksel, psikolojik, toplumsal vb. boyutlar) bir olgu olan sağlık; ulusal ve uluslararası platformlarda tüm bireylerin doğuştan sahip olduğu sosyal bir hak olmasına rağmen kadınlar, toplumsal yapıdaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle sağlıkları için gerekli kaynaklara/sağlık hizmetlerine erişmekte zorlanmakta dolayısıyla erkeklere oranla daha fazla hastalığa yakalanmakta ve sağlık konusunda onlardan daha çok olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Örneğin; yapılan araştırmalar kadınların erkeklere göre daha uzun yaşadıklarını ancak yaşam kalitelerinin onlardan daha düşük olduğunu ve daha fazla hastalandıklarını göstermektedir (Nathanson, 1975; Bird ve Rieker, 1999; Hunt ve Annandale, 1999: 1; McDonough ve Walters, 2001; WHO, 2003; Dinç, 2013; Borrell vd., 2014; Demirgöz-Bal, 2014; Sezgin, 2015; Aytaç ve Kurtdaş, 2015: Sezgin, 2015; Gönç-Şavran, 2019; Eryılmaz, 2020; Ecevit, 2021: 48).

Araştırmalar; kadınların erkeklere oranla daha fazla sağlık sorunu yaşıyor olmasını sadece biyolojik nedenlerle açıklanamayacağını, toplumsal nedenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin, bireyler arasındaki eşitsizliği ortaya çıkardığı ve bu eşitsizlikler nedeniyle kadınların hem özel alanda (aile içinde) hem de kamusal alanda erkeklere oranla dezavantajlı duruma düştüğü, ikincileştirildiği görülmektedir. Şöyle ki toplumsal cinsiyet rollerinin beraberinde getirdiği eşitsizlik nedeniyle kadınlar erkeklere oranla eğitime daha az katılmakta, onlara göre daha az istihdam edilmekte/daha az işgücüne katılmakta ve daha az ücret almakta, karar alma süreçlerine ise yeterli ve etkin bir biçimde katılamamaktadırlar. Buradan hareketle kadınların erkekler karşısında dezavantajlı durumda olması; onların, sağlık kaynaklarına/sağlık hizmetlerine zamanında ve etkin bir biçimde erişimlerini olumsuz etkilemekte, daha fazla sorun yaşamalarına sebebiyet vermektedir.

Toplumsal yapı içerisinde bireylere yüklenen bu rol ve sorumlulukların ortaya çıkardığı eşitsizlikler; hak, adalet, özgürlük, eşitlik vb. gibi olguları zedelemektedir. Bu bağlamda özel ve kamusal alandaki cinsiyetçi kalıp yargılarla mücadele ederek, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak; kadınları güçlendirerek toplumsal yapıdaki kimlik inşalarına katkıda bulunmak, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla toplumsal yapıdaki tüm alanları özellikle de sağlık alanını yeniden düzenlemek oldukça önemlidir. Diğer bir deyişle toplumda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına; kadınların eğitim almalarını, ekonomik yaşama ve karar alma süreçlerine aktif katılmalarını, "sağlıkta eşitlik" ilkesiyle hareket edilerek, sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntı yaşamamalarını sağlamak gerekmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmada, toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde kadın sağlığını etkileyen faktörlerin (eğitim, ekonomi, kadına yönelik şiddet vb. faktörler) neler olduğuna yer verilmiş, konuyla ilgili öneriler sunularak, sağlıkla/kadın sağlığıyla ilgili farkındalığın oluşturulması/artırılması amaçlanmıştır.

1.Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sağlık

Toplumun kadın ve erkek olarak bireyleri nasıl gördüğüne, nasıl algıladığına (Bahar-Özvarış, 2015: 37; Dinç, 2013: 2531) ya da bir kadın ve erkeğin nasıl davranacağına, nasıl düşüneceğine ve nasıl hareket edeceğine ilişkin beklentileri ortaya koyan (Baştarcan ve Oskay, 2022: 48; Eryılmaz, 2020: 6) toplumsal cinsiyet olgusu, bireylerin kişilik inşalarında, onların yaşamlarını şekillendirmede (Bird ve Rieker: 1999: 746) oldukça etkili bir olgudur.

Toplumsal yapı içerisinde bireylere (kadın ve erkeğe) yüklenen bu farklı rol ve sorumluluklar eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığın, bir toplumsal

farklılığa dönüştüğü yerde kadınlar ikincilliğe zorlamakta (Demirgöz-Bal, 2014: 18), erkeğin ötekisi olarak toplumsal yaşamda olumsuzluklarla/eşitsizliklerle yüz yüze kalmaktadırlar. Sözü edilen eşitsizliklerin yaşandığı alanlarından birini de sağlık alanı oluşturmaktadır.

Sağlığın önemli belirleyicilerinden biri olan toplumsal cinsiyet; sağlık hizmetlerine ulaşabilmede, hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesinde ve temel sağlık kaynaklarını kullanabilmede eşitsizliklere neden olabilmektedir (Dinç, 2013: 2535). Daha açık bir ifadeyle sağlık alanında kadınlarla erkekler arasında cinsiyete dayalı bazı önemli biyolojik ve fizyolojik farklılıklar olsa da kadın sağlığı ile erkek sağlığı arasındaki farklılıkların büyük kısmını biyolojik farklılıklar değil toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri oluşturmaktadır (Gönç-Şavran, 2019: 165-166). Yapılan araştırmalar da hastalıkların; kadınlara ve erkeklere göre farklılaştığını, toplumsal cinsiyetin hastalık ve sağlıklı olma rolünü önemli ölçüde belirlediğini ortaya koymaktadır (Aytaç ve Kurtdaş, 2015: 237).

Hastalıkların kadın ve erkeklere göre farklılaştığıyla ilgili olarak; kadınlar özellikle anksiyete, depresyon gibi psikolojik sıkıntılar (Bird ve Rieker: 1999: 745-746), hipertansiyon, diyabet, artrit, osteoporoz, inme, iskemik kalp hastalığı, demans, alzheimer (Baştarcan ve Oskay, 2022: 48-49), anemi, tiroid rahatsızlıkları gibi kronik rahatsızlıklar, safra kesesi rahatsızlıkları, migren, kolit ve egzama, gastroenterit gibi hastalıkları daha çok yaşarken erkekler koroner kalp hastalığı, kanser, serebrovasküler hastalık gibi yaşamı daha fazla tehdit eden kronik hastalıklar, amfizem, karaciğer sirozu, böbrek hastalığı ve ateroskleroz gibi hastalıkları yaşamaktadır (Bird ve Rieker: 1999: 746).

Cinsiyet faktörüne bakıldığında (hastalık ve sağlıklı olma rolü) ise kadınların erkeklere göre daha uzun yaşadığı ancak yaşam kalitelerinin onlardan daha düşük olduğu ve daha fazla hastalandıkları görülmektedir. Dünya genelinde 19. yüzyıldan beri kadınların ortalama yaşam süresi erkeklerinden daha uzundur. Doğumda beklenen ortalama yaşam süresi küresel olarak erkekler için 70, kadınlar için 74'tür. Türkiye'de de erkeklerin ortalama ömrü 73 iken kadınlarınki 79'dur. Bununla birlikte kadın ve erkeklerin ortalama yaşam süreleri arasındaki fark, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin az olduğu ülkelerde daha az, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin fazla olduğu ülkelerde ise daha fazladır. Örneğin erkek-kadın ortalama yaşam süresi Norveç'te ve İsveç'te 81-84, İngiltere'de 80-81, ABD'de 76-81, Şili'de 76-82, Suriye'de 59-69'dur (WHO, 2018'den akt.: Gönç-Şavran, 2019: 166).

Toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı olarak toplum tarafından evdeki işlerin ve çocukların sorumluluğunun büyük ölçüde anneye ait olduğu düşüncesi de kadınların sağlıklarını ihmal etmesine, ailesi ve çocukları ile ilgili sorunların daha önemli olduğunu düşünüp, kendilerini ikinci plana atmalarına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum ise kadınların zamanında ve istenilen düzeyde sağlık hizmetlerinden faydalanamamalarına, sağlık sorunlarının çözülmesi konusunda gecikme yaşamalarına (Karaduman, 2021: 172); anne ölümleri, jinekolojik sorunlar gibi pek çok problemle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır (Necipoğlu vd., 2021: 58).

Toplumdaki toplumsal cinsiyet rollerinden/sorumluluklarından/beklentilerden dolayı özellikle bekar kadınların evlilik öncesi yaşadıkları kadınsal sorunlara bağlı olarak sağlık hizmeti alma isteği; toplum ve aileler tarafından sıcak bakılmayan/olumsuz karşılanan bir durum gibi görülmekte ve bu konudaki sağlık sorunları görmezden gelinerek, ertelenmektedir (Karaduman, 2021: 169). Şöyle ki, ergenler ya da bekâr kadınlar, sağlık kurumlarına acil sorunlar dışında başvur(a)mamakta ve özellikle toplum tarafından onaylanmayan durumların (evlilik dışı oluşan istenmeyen gebelikler, isteyerek düşükler gibi) sonucunda ortaya çıkan sağlık sorunlarını eczane, özel hekim ya da sağlıksız/uygun olmayan kaynaklara başvurarak çözmeye çalışmaktadırlar. Bu da kadınların sağlıklarını olumsuz olarak etkilemekte, ciddi komplikasyonlara neden olabilmektedir (Şimşek, 2011: 123).

Bunlarla beraber toplum tarafından dayatılan güzellik anlayışı da kadınların sağlığını derinden etkilemektedir. Toplumdaki güzel kadın anlayışı (zayıf kadın, güzel kadındır gibi) kadınları; aşırı diyet, egzersiz ve bu amaç uğruna girişilen cerrahi girişimlere iterek, onların hayatlarını riske sokabilmektedir. Örneğin genç kızlar aynı yaşlardaki genç erkeklere oranla 6 ile 10 kat yeme bozukluğu sorunları yaşamaktadır (Demirgöz-Bal, 2014: 18).

Diğer yandan erkeklerin, kadınlara göre daha kısa süre yaşamasının/onlardan daha erken ölmesinin, toplumsal cinsiyete bağlı bazı davranışsal (risk almayı teşvik edici gibi) faktörlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Borrell vd., 2014: 31). Sözü edilen davranışlara bakıldığında silah kullanma, alkol tüketme, sigara içme, tehlikeli işlerde çalışma ve maceracı olma ve korkusuzca davranma

(Waldron, I., 1976), trafikte araç kullanma, fazla mesai yapma ve vardiyalı işlerde çalışma, iş kazaları, evde tehlikeli ve riskli işler yapma (Aytaç ve Kurtdaş, 2015: 236), şiddet/saldırganlık eylemleri görme, gösterme (Bird ve Rieker: 1999: 750) gibi davranışlar göze çarpmaktadır. Bunlarla beraber toplumdaki erkeklik rolleri/beklentileri gereği -toplumda erkeklik kimliği nedeniyle güçsüz görünmemek adına- (Yıldırım-Öztürk ve Uyar, 2020: 19) erkeklerin hastalandığında semptomlarını ve hastalıklarını göz ardı ettikleri, hastalıklarını daha az bildirdikleri, hasta rolünü benimsemek istemedikleri, yardım almaya daha az gönüllü oldukları (Gönç-Şavran, 2019: 166) görülmekte dolayısıyla sağlık hizmeti almaları, tedavi edilmeleri/iyileşmeleri gecikmektedir.

2. Kadın Sağlığını Etkileyen Faktörler

Araştırmalar; kadınların erkeklere oranla daha fazla sağlık sorunu yaşıyor olmasını -daha önce de belirtildiği gibi- sadece biyolojik nedenlerle açıklanamayacağını, toplumsal nedenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle toplumsal cinsiyet temelinde kadınların sağlığını etkileyen faktörlere bakıldığında; eğitim, ekonomi -gelir, yoksulluk, beslenme vb.-, karar alma süreçlerine ve kamusal alana katılım/politik olarak sesini duyurabilme, şiddet gibi faktörler öne çıkmaktadır. Bu faktörler ataerkil ideolojinin hâkim olduğu toplumlarda özellikle kadınları erkeklere oranla daha fazla dezavantajlı duruma sokmakta ve onları hastalıklarla yüz yüze bırakmaktadır.

2.1.Eğitim

Bireysel ve toplumsal gelişmenin, kalkınmanın itici güçlerinden biri olan eğitimden cinsiyet ayırımı gözetmeksizin tüm bireyler eşit bir biçimde yararlanmalıdır. Bireylerin toplum içindeki konumlarından tutunda çalışma yaşamlarına, kamusal alana katılmalarına, karar alma süreçlerine kadar birçok alanda etkili olan eğitim faktörü maalesef toplumdaki toplumsal cinsiyet yargılarından kaynaklı olarak kadınları erkekler karşısında dezavantajlı duruma sokmakta, onlar kadar eğitim alanında varlık gösterememektedirler. Bu durumu yapılan araştırmalar da desteklemektedir. Şöyle ki, dünya ülkelerinin %66'sında eğitim alanında cinsiyet eşitliğine ulaşılmış olmasına rağmen 132 milyon kız çocuğu okul eğitimine katılamamaktadır. Türkiye'de de ortaöğretimde kız çocuklarının okullaşma oranı erkeklere göre düşüktür ((Unicef, 2020'den akt.: Necipoğlu vd., 2021: 59). Türkiye İstatistik Kurumu (2019) verilerine göre de Türkiye'de bulunan 6 yaş ve üzeri, okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı %2.8 olup; erkekler bu oranın %0.8'ini, kadınlar ise %4.7'sini oluşturmaktadır (Karaduman, 2021: 170; Karacan ve Gökçe, 2020: 43-44).

Kız çocuklarının/kadınların eğitimden uzak olması/dahil olamaması ya da eğitimlerini tamamlayamaması onların ***erken yaşta evlilik***ler yapmasına da neden olmakta bu durum onların hem bedensel hem ruhsal olarak sağlıklarını (görülen şiddet, erken doğumlar, düşük kilolu bebek doğumları, anne ve bebek ölümleri, düşükler, depresyon gibi) derinden etkilemektedir. Kadının eğitim alma, üretime katılma ve sağlık hakkını da çoğunlukla ortadan kaldıran (Necipoğlu vd., 2021: 58) erken evlilikler, "18 yaşın altında, çocuğun fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi sorumlulukları taşımaya hazır olmadan yapılan evlilikler" (Aktepe ve Atay, 2017: 410; Doğruel, 2023: 1096; Demir vd., 2022:50) olarak tanımlanmaktadır.

Son yıllarda erken evliliklerin sayısında önemli oranda azalma olsa da günümüzde dünya genelinde 2018 yılı itibariyle her 1000 ergenden 44'ü gebelik yaşamaktadır. Oranlar azgelişmiş ülkelerde, özellikle Afrika kıtasında daha yüksektir. Örneğin Merkezi Afrika Cumhuriyeti'nde 229, Çad'da 179, Kongo Cumhuriyeti'nde 147, Afganistan'da 87, Irak'ta 82 iken Rusya'da 29, Türkiye'de 27, İngiltere'de 14, Finlandiya'da 7, İsviçre'de 4, İsveç'te 2,6'dır. Türkiye'de kadınların %28'i, erkeklerin ise %6'sı 18 yaşından önce evlenmektedir ((WHO, 2018'den ve TÜİK, 2017'den akt.: Gönç-Şavran, 2019: 168).

Erken yaşta çocuk sahibi olmak hem anne hem de bebek için yüksek risk taşımaktadır. Ergen kadınlar fiziksel olarak çocuk doğurmaya hazırlıklı olmayıp, yirmili yaşlardaki kadınlardan daha fazla ana ölümü, gebelik ve doğum komplikasyonları riski taşımaktadırlar (Necipoğlu vd., 2021: 58). Diğer yandan erken yaşta evlendirilen çocukların evde ihmal ve istismara açık hale geldiği, ruhsal hastalık tanısı alma ve psikiyatrik destek arama oranları, yetişkin yaşta evlenen kadınlara göre daha sık olduğu bildirilmektedir (Aktepe ve Atay, 2017:416-417).

Oysaki, kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe çalışma yaşamına/kamusal alanlara katılımları, karar alma mekanizmalarında yer almaları daha da artmakta hem kendi hem çevresindeki insanların yaşamlarını etkileyecek doğru kararları verebilecek düzeye gelmekte hem de sağlık hizmetlerine erişimleri kolaylaşmaktadır (Dinç, 2013: 2533). Diğer bir deyişle eğitim; iyi bir işe, iyi barınma koşullarına sahip olmayı, sağlıklı davranışlar edinmeyi -örneğin; kaç çocuk doğuracakları, ilk doğumun kaç yaşında yapılacağı gibi konularda kadınların kendi sağlıklarını dikkate alarak karar vermelerini sağlar-, sağladığı için sağlığı olumlu etkilemektedir (Gönç-Şavran, 2019: 167).

2.2. Ekonomi

Toplumsal yapı içerisindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle eğitim alamayan ya da eğitimlerini tamamlayamayan kadınlar maalesef çalışma yaşamında da vasıflı işlerde yer alamamakta iyi bir gelire sahip olamamaktadırlar. Çalışma yaşamında yer alamayan ya da düşük eğitim düzeyinden kaynaklı geliri az olan bir işte çalışan kadınlar, ekonomik açıdan bağımsız olamamakta, yanındaki erkeğe -eş, baba vb.- bağımlı olmaktadırlar. Erkeğe ekonomik anlamda bağımlı olan kadınlar, ***karar alma süreçleri***ne katılamadığı gibi sağlık hizmetlerine de erişimde zorluk yaşamaktadırlar. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 15-64 yaş grubu için işgücüne katılım oranlarına bakıldığında 2019 yılı için erkeklerde %78,2, kadınlarda %38,7 olarak görülürken 2020 yılında erkeklerin işgücüne katılım oranları %74,6 kadınların işgücüne katılım oranları ise %35,0'dır (TÜİK, 2021).

Eğitim alan kadınların dahi çalışma yaşamında karşılaştığı pek çok sorun (işsizlik, işe alınma, meslek seçimi, terfi edememe, kriz dönemlerinde erkeklere oranla daha çok işten çıkarılma, iş yerinde mobbing, erkeklerle aynı işi yapsalar da onlardan daha az ücret alma, kendi kazançlarını kullanamama/ekonomik şiddet vb.) varken çalışamayan kadınlar aynı zamanda sosyal güvenceden de yararlanamamakta yukarıda belirtiğimiz üzere yanındaki erkeklerin -baba, eş gibi- sosyal güvencesinden yararlanmak zorunda kalmaktadırlar. Tüm bunlar kadının sağlık konusunda hizmetlere erişimini, hizmetleri etkin kullanmasını ya da kendi sağlığı ile ilgili karar vermesini oldukça zorlaştırmaktadır. Örneğin hastaneye gitmeleri için bile ailelerindeki erkeklerden izin almaları gerekebilmektedir. Doğu ve güneydoğu bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre kadınlar eşlerinden izin almadan hastaneye gidememekte, erkek doktorlara muayene olamamakta, aile planlaması ve bunun gibi birçok sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadırlar (Eryılmaz, 2020: 6).

Kadınların eğitim ve çalışma yaşamından uzak olmaları onların -iyi ve düzenli- ***gelir***e ulaşamamalarına, gelir dağılımı açısından erkeklere göre daha yoksul (Şimşek, 2011: 121) olmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda kadınlar yeterli düzeyde ***beslenememe***kte bu da sağlıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (Gönç-Şavran, 2019: 169).

"Düzgün bir yaşam sürmek için gereken ihtiyaçların karşılanamaması durumu" (Çoban, 2019: 25) olarak ifade edilen ***yoksulluk***, toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinden bakıldığında özellikle kadınları daha fazla etkilemektedir. Bu durum literatürde -Diana Pearce, 1978- yoksulluğun kadınlaşması olarak da ifade edilmektedir.

Yoksullar, hastalandıklarında tedavi masraflarını karşılayabilecek yeterli gelirden, nitelikli sağlık hizmetlerinden, sağlıklı bir çevreden, uygun barınma ve yeterli beslenme koşullarından yoksundurlar. Dolayısıyla yoksulluk ve sağlık ilişkisini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir (Köse, 2009: 230).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik önerilerinde; iş yaşamında kadınlar ve erkekler için eşit fırsatların ve muamelenin sağlanmasına, kadınların eğitime erişiminin artırılmasına, kadınların istihdam olanaklarının geliştirilmesine, kadınların maddi kaynaklara erişiminin sağlanmasına, kadınların becerilerinin artırılması ve geliştirilmesine öncelikli olarak yer vermektedir (Yüksel-Kaptanoğlu, 2019: 153).

2.3. Kadına Yönelik Şiddet

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin neden olduğu önemli konulardan biri de kadına yönelik şiddettir. Bir halk sağlığı sorunu olarak bilinen şiddet özellikle toplumda kırılgan nüfusu oluşturan kadın ve çocukları olumsuz etkilemektedir. Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'nde, "ister kamusal, ister özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya

psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" (UN: 1993; Sallan Gül, 2013: 33; Palmen vd., 2016: 9) olarak tanımlanan kadına yönelik şiddet, kadınların sağlıklarını -fiziksel, ruhsal sağlıklarını- derinden etkilemektedir.

Pek çok disiplinin ele aldığı şiddet, söz konusu kadın olduğunda çok boyutlu bir hal almakta -zorla evlendirme, kızlık zarı muayenesi, gebeliğe zorlama, işyeri/sokakta cinsel taciz, gözaltında taciz ve tecavüz, töre-namus cinayetleri, kadın intiharları, silahlı çatışma durumlarında sistematik tecavüzler (Eryılmaz, 2020: 8; Şimşek, 2011: 121; Sökmen, 2022: 126), kız çocuk cinsiyeti aleyhine küretaj, daha az sağlık kontrolüne götürülme, doğuma destek vermeme, doğum sonu hastanede yalnız bırakma, taburculuk işlemlerini geciktirme-yapmama, kız bebekleri öldürme, ihmal-istimarda bulunma, kadın ticareti, paralı sekse zorlama gibi (Necipoğlu vd., 2021: 58)-, kadın ve kız çocuklarının sağlığını olumsuz etkilemektedir.

Kadına yönelik şiddet içerisinde kadın sünneti (female genital mutilation) oldukça önemli bir konudur. İstanbul Sözleşmesi'nin[1] de 38. maddesinde yer alan kadın sünneti, hiçbir sağlık gerekçesi olmayan ve kız çocuklarına tamamen cinsiyetleri nedeni ile ve cinselliklerini engellemek amacı ile yapılan bir uygulamadır. Bu uygulama, kız çocuklarının çok ciddi sağlık sorunları -kanama, enfeksiyon gibi- yaşamasına neden olmaktadır (Dinç, 2013: 2536). Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun verilerine göre kadın sünneti, Amerika Birleşik Devletleri (göçmenler) de dahil olmak üzere toplamda 29 ülkede halen yapılan bir uygulamadır ve günümüzde 125 milyondan fazla kadın sünnetlidir ((UNICEF, 2013'den akt.: Demirgöz-Bal, 2014: 20).

Sonuç ve Öneriler

Çok boyutlu bir olgu olan sağlık, ulusal ve uluslararası pek çok platformda (kanunlar, sözleşmeler vb.), tüm bireylerin doğuştan sahip olduğu sosyal bir hak olarak belirtilmektedir. Ancak toplumsal yapıdaki toplumsal cinsiyet algıları nedeniyle bu sağlık haklarından kadınlar verimli ve etkin bir şekilde yararlanamamaktadırlar. Oysaki bireysel ve toplumsal sağlığın korunmasında, geliştirilmesinde ve iyileştirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitliği çok önemli bir konudur. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet körü olan alanların, toplumsal cinsiyet eşitliğini inşa edebilmesi için -kadınların sağlık hizmetlerine erişimi konusunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan güçlüklerin giderilmesi, toplumsal cinsiyete duyarlı sağlık sisteminin oluşturulması, kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi, güçlendirilmesi gibi-, birçok düzenlemenin yapılması ve bunların ivedilikle uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Kadınların sağlık alanındaki haklarından yararlanabilmesi, eşit muamele görebilmesi adına ilk önce halkın konu ile ilgili bilinçlendirilmesi -yetişkin eğitimleri verilebilir, eğitimin tüm kademelerinde konu ile ilgili müfredatlar oluşturulabilir, konferanslar düzenlenebilir, kitle iletişim araçları kullanılabilir vb.- gerekmektedir. Diğer yandan kadınların eğitim haklarından yararlanmaları, eğitime dahil olup, eğitimlerini tamamlamaları sağlanmalıdır. Anayasamızın 42. Maddesinde olduğu gibi "kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz". Eğitimle beraber kadınlar hem bilinç düzeylerini artıracak -nerde, nasıl, kimden hizmet alacağı, sağlıklı kalabilmek için neler yapılması gerektiği vb. gibi- hem daha vasıflı/iyi gelir getirici işlerde çalışma fırsatı yakalayacak hem de bu sayede sosyal güvenceye sahip olabileceklerdir.

Kadınların sağlık haklarından etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesi için karar alma mekanizmalarında da yer almaları sağlamalıdır. Bu, onların toplum içerisinde kendilerini ve hem cinslerini temsil edebilmeleri, ihtiyaç ve gereksinimlerini aktarabilmeleri, kendi hayatları hakkında karar alabilmeleri için elzem bir durumdur. Bu bağlamda kadınların karar alma mekanizmalarında yer alması/etkin olması yasaları, politikaları da doğrudan etkileyecektir.

Kadınların sağlık hizmetlerine erişiminde ve bu hizmetleri kullanımında sağlık çalışanları da önemli bir yerde durmaktadır. Sağlık alanında çalışanların; kadınları söz konusu bu haklardan alıkoyacak bilgi, tutum ve davranışta olmaması gerekmektedir. Dolayısıyla sağlık çalışanlarının, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitimler alması sağlanmalıdır. Verilecek eğitimlerle sağlık çalışanlarında oluşturulan bu farkındalık sayesinde, sağlık alanında yaşanan eşitsizlikler giderilebilir, kadınların sağlık hizmetlerine kolay ulaşımları sağlanabilir.

Sağlığın toplumun ihtiyaç ve gereksinmelerine göre planlanması, toplumsal cinsiyet eşitliği içeren projeler, politikalar oluşturulabilmesi adına konuyla ilgili bilimsel çalışmalar yapılmalı; sorunlar saptanmalı ve elde edilen verilerin alana uygulanması sağlanmalıdır.

[1]***Madde 38 – Kadın sünneti***
Taraf Devletler, aşağıdaki kasıtlı davranışların suç sayılmasını sağlamak üzere gereken yasal veya diğer tedbirleri alır:
1. *sağ dış dudak, iç dudaklar ya da klitorisin tümünde ya da herhangi bir kısmında kesme, infibulasyon ya da herhangi bir şekilde sakatlanma yaratan müdahalede bulunma;*
2. *bir kadını a bendinde listelenen herhangi bir eyleme maruz kalmaya zorlama veya bu eylemleri bir kadına yaptırma; bir genç kızı a bendinde belirtilen eylemlerden herhangi birine zorla maruz bırakma ya da bunları bizzat kendisine yaptırtma (bkz. İstanbul Sözleşmesi (2011), Maddeler, Erişim Adresi: https://istanbulsozlesmesi.org/sozlesmenin-tam-metni/ Erişim Tarihi 30.07.2024.*

Kaynakça

*Aktepe, E. ve Atay, İ. M. (2017). Çocuk Evlilikleri ve Psikososyal Sonuçları, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 410-420.
*Alu, A. (2017). Sağlığın Temel Kavramları, *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1 (2), 32-41.
*Aytaç, Ö. ve Kurtdaş, M. Ç. (2015). Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi, *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1).
*Bahar-Özvarış, Ş. (2015). Toplumsal Cinsiyet, Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran, 37-43.
*Baştarcan, Ç. ve Oskay, Ü. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Sağlığına Etkisi: Sistematik İnceleme, *Sağlık ve Toplum,* 32 (3), 48-57.
*Bird, C., E. & Rieker, P. P. (1999). Gender Matters: an Integrated Model for Understanding Men's and Women's Health, *Social Science & Medicine*, 48, 745-755.
*Birleşmiş Milletler (UN). (1993). Decleration on The Elimination of Violence Against Women, United Nations, http://www.un.org.documents/ga/res/48/a48r104.htm, Erişim Tarihi 06.03.2020
*Bolsoy, N. ve Sevil, Ü. (2006). Sağlık-Hastalık ve Kültür Etkileşimi, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9 (3), 78-87.
*Borrell, C., Palència, L., Muntaner, C., Urquía, M., Malmusi, D. and O'Campo, P. (2014). Influence of Macrosocial Policies on Women's Health and Gender Inequalities in Health, *Epidemiologic Reviews,* 36, 31-48.
*Çoban, S. (2019). Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (iç.), Edt.: Filiz Yıldırım, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ISBN: 978-605-2278-74-1, 4-22.
*Demir, Y., Özel, C. ve Sütçü, S. (2022). Erken Yaşta Evliliklerin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları, *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 49-62.
*Demirgöz-Bal, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *KASHED*, 1(1):15-28.
*Dinç, A. (2013). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı, V. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 2530-2540.
*Doğruel, F. (2023). Erken Yaşta Evliliklerin Kadınlar Üzerindeki Bedensel, Duygusal ve Sosyal Etkiler, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(4), 1094-1112.
*Dünya Sağlık Örgütü (2003). Gender, Health and Ageing, https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/68893/a85586.pdf, Erişim Tarihi: 20.09.2024.
*Dünya Sağlık Örgütü (2014). Basic Documents Forty-Eighth Edition, https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd48/basic-documents-48th-edition-en.pdf, Erişim Tarihi: 20.09.2024.
*Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*, CEİD Yayınları, ISBN: 978-625-7666-03-9, www.ceid.org.tr.
*Eryılmaz, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rolü ve Kadın Sağlığı, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 5-13.
*Gönç-Şavran, T. (2019). Beden ve Sağlık, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (iç.), Edit.: Feryal Ayşın Koçak Turhanoğlu, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 150-180.
*Hunt, K. & Annandale, E. (1999). Relocating Gender and Morbidity: Examining Men's and Women's Health in Contemporary Western Societies. Introduction to Special Issue on Gender and Health, *Social Science & Medicine*, 48, 1-5.
*İstanbul Sözleşmesi (2011). Maddeler, https://istanbulsozlesmesi.org/sozlesmenin-tam-metni/ Erişim Tarihi 30.07.2024.

*Karaduman, A. (2021). Toplumsal Cinsiyet Açısından Sağlık Hizmetlerine Erişim, *Euro Asia Journal*, 8 (4), 165-174.
*Karacan, E. ve Gökçe, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadın Sağlığı, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 39-59.
*Köse, B. (2009). Sosyal Bir Problem Olarak Yoksulluk, *Sosyal Problemler Sosyolojisi Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler* (iç.), Edt.: Nurşen Adak, Ankara: Siyasal Kitabevi, 215-248.
*McDonough, P. & Walters, V. (2001). Gender and Health: Reassessing Patterns and Explanations, *Social Science and Medicine*, 52, 547–559.
*Nathanson, C.A., (1975). Disease and Women's Role: A Theoretical Review, *Journal of Social Sciences and Medicine*, 9 (2), 57-62.
*Necipoğlu, D., Bebiş, H. ve Seviğ, Ü. (2021). Kuzey Kıbrıs'ta Toplumsal Cinsiyet'in Sağlık, Eğitim, İşgücü ve Siyaset Alanına Yansımaları, *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 3(1): 55-63.
*Palmén, R., Francoli, N., Genova, A., Göksel, A., Sales, L., Sansonetti, S., Tozlu, Ç., Güngör, D. and Öztürk, A. (2016). Wave: *Kadına Yönelik Şiddet Karşılaştırmalı Raporu: İtalya, İspanya ve Türkiye,* https://notus-asr.org/wp-content/uploads/2016/05/WAVE_CR_TR_FINAL_7March2016-2-2.pdf, Erişim Tarihi: 19.02.2023.
*Sallan Gül, S. (2013). T*ürkiye'de Kadın Sığınmaevleri Erkek Şiddetinden Uzak Yaşama Açılan Kapılar mı?*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
*Sezgin, D. (2015). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,* 18 (1), 153-186.
*Sökmen R. (2022). Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kadın Sağlığına Etkisi ve Ebelerin Rolü. *The Journal of World Women Studies,* 7(1), 123-127. http://doi.org/10.5281/zenodo.7460981
*Şimşek, H. (2011). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın üreme sağlığına etkisi: Türkiye örneği, *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (2), 119-126.
*Tekingündüz, S., Kurtuldu, A. ve Işık-Erer, T. (2016). Sağlık Hizmetlerinde Eşitsizlik ve Etik, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 8 (4), 32-43.
*TÜİK (2021). İşgücü İstatistikleri https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484, Erişim Tarihi: 13.09.2024.
*Yıldırım-Öztürk E. N. ve Uyar, M. (2020). Kadın ve erkek cinsiyetin doğumda beklenen yaşam süresinin ve doğumda beklenen sağlıklı yaşam umudunun Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ile ilişkisinin değerlendirilmesi, *DEU Tıp Dergisi*, 34 (1), 17-23.
*Yüksel-Kaptanoğlu, İ. (2019). Kadın Yoksulluğu, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (iç.), Edt.: Filiz Yıldırım, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ISBN: 978-605-2278-74-1, 150-173.
*Waldron, I. (1976). Why Do Women Live Longer Than Men?. *Social Science and Medicine*, 10, 349-362.

MEME KANSERİ KADINLARDA CİNSEL İŞLEV BOZUKLUĞU VE HEMŞİRELİK BAKIMI

SEXUAL DYSFUNCTION AND NURSING CARE IN WOMEN WITH BREAST CANCER

Doktora Öğrencisi, Fatma GÜR, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
gurfatma174@gmail.com- https://orcid.org/0000-0003-0618-1116
Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Gülcan BAHÇECİOĞLU TURAN, Sağlık Bilimleri Fakültesi
glcnbah@hotmail.com- 0000-0002-0061-9490

Özet

Son yılların en önemli sağlık sorunlarından biri olan kanser, dünya çapında ölüm nedenleri arasında ikinci sıradadır ve yapılan araştırmalara göre bu artış 2030 yılına kadar devam ederek kanserin ilk sıraya yerleşeceği öngörülmektedir. Meme kanseri ise kansere bağlı ölüm nedenleri arasında akciğer kanserinden sonra ikinci sırada yer alan ve tüm dünyada kadınlarda en sık görülen bir kanser türüdür. Bir önceki tahminlere göre dünyada kadınlarda meme kanseri insidansı %20, meme kanserinden ölümlerin ise %14 arttığı belirtilmektedir. Meme kanseri dünyada kadınlarda teşhis edilen her 4 kanserden birini ve Türkiye'de de kadınlarda en çok görülen kanser türünü temsil etmektedir. Kadınlar için meme kanseri, kadınlığının tehdit altında olduğu, ruhsal, sosyal ve bedensel açıdan komplike bir hastalıktır. Meme kanseri, bireyleri hastalık sürecinde fiziksel, psikolojik, sosyal ve ruhsal olarak olumsuz etkileyerek kişinin kendisini yalnız, amaç ve anlamdan yoksun hissetmesine yol açmaktadır. Meme kanserinin tedavisi kadının cinsel sağlığını etkilemekte ve cinsel işlev bozukluğuna neden olabilmektedir. Cinsel işlev bozukluğu kavramının konuşulması toplum tarafından hoş karşılanmamakta ve ahlaki değerlere zarar verdiği düşünülmektedir. Bu sorunu yaşama riski yüksek olan meme kanserli hastaları belirlemek, yaşamlarının sonraki bölümünde cinsel işlevlerini ve genel sağlıklarını iyileştirmek için hızlı müdahalenin sağlanabilmesi çok önemlidir. Bu nedenle cinsel işlev bozukluğu meme kanserli hastalarda ihmal edilen bir sağlık sorunudur. Kadınlar kanser tanısına, memenin kaybına ve tedavi sürecine uyum sağlamak, meme kanserinin tanı ve tedavi süreçlerinin her aşamasında yaşadıkları sorunlarla baş etme yöntemleri geliştirip sorunların önüne geçmek için birine gereksinim duymaktadırlar. Bu noktada gereken sorumluluk hemşirelere düşmektedir. Meme kanseri tanı ve tedavi sürecinde danışmanlık ve eğiticilik rolleri olan hemşireler yalnızca fizyolojik sorunlara odaklanmamalı, bakım verirken hastaya bütüncül yaklaşmalı ve yaşanabilen anksiyetenin hastanın uyumunu, tedaviye yanıtını etkileyebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca hemşirelerin meme kanseri tarama programlarında, meme kanseri olan hastaların evde bakımında, yine bu hastaların uzun süreli izleminde ve rehabilitasyonlarında da etkin rolleri bulunmaktadır. Özellikle meme sağlığının korunması ve geliştirilmesi, meme kanseri tanı ve tedavi sürecinde hastaların hem fiziksel hem de psikososyal açıdan iyileşmelerini amaçlayan meme bakım hemşireleri bu alanda hastalara bütüncül bir yaklaşım sergileyerek, hastaların bilgileri yetersiz kaldığında, hastalık deneyimleri ile baş etmede, cinsel işlev bozukluğunu iyileştirmede ve yaşantılarından anlam bulmada hastalara destek olurlar. Bu nedenle bu araştırma meme kanserli kadınlarda cinsel işlev bozukluğu ve hemşirelik bakımını incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada kanıtların elde edilmesinde ve derlemenin teorik alt yapısının oluşturulmasında ulusal ve uluslararası orijinal çalışmalar, alana özgü kitaplar ve rehberler kullanılmıştır. Google scholar, PupMed, Scopus, Web of sciences, Ulakbim, CINAHL ve Turk Medline taranmıştır. Literatür taraması yapılırken zaman kısıtlamasına gidilmemiştir. Yapılan çalışmalarda meme kanserinin kadının cinsel sağlığını etkilediği, cinsel işlev bozukluğuna neden olduğu ve meme bakım hemşirelerinin hastalara bütüncül bir bakım sunduğu, hastaya danışmanlık ve eğiticilik rolüyle yaklaştığı, cinsel işlev bozukluğu ile ilgili problemlerini tanımlamada destek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak; meme kanseri kadınlar tarafından hem yaşamın hem de kadınlığın tehdit altında algılandığı bir

hastalıktır. Yapılan çalışmalarda da meme bakım hemşiresinin bu zorlu süreçte kadına yol gösterici ve yanında olmasının karşılaşılabilecek problemleri ve cinsel işlev bozukluğunun yarattığı hasardaki psikolojik durumu azalttığı ve hastaların memnun oldukları görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Cinsel İşlev, Hemşirelik Bakımı, Meme Kanseri

Abstract

Cancer, one of the most important health problems of recent years, ranks second among the causes of death worldwide, and according to research, it is predicted that this increase will continue until 2030 and cancer will rank first. Breast cancer is the second most common cause of cancer-related death after lung cancer and is the most common type of cancer in women all over the world. According to previous estimates, the incidence of breast cancer in women in the world has increased by 20% and deaths from breast cancer have increased by 14%. Breast cancer represents one in every four cancers diagnosed in women in the world and the most common type of cancer in women in Turkey. For women, breast cancer is a mentally, socially and physically complicated disease in which their femininity is threatened. Breast cancer negatively affects individuals physically, psychologically, socially and spiritually during the disease process, causing the person to feel lonely and devoid of purpose and meaning. Treatment of breast cancer affects a woman's sexual health and can cause sexual dysfunction. Talking about the concept of sexual dysfunction is not welcomed by the society and is thought to harm moral values. It is very important to identify breast cancer patients who are at high risk of experiencing this problem and to provide rapid intervention to improve their sexual function and general health in the next part of their lives. Therefore, sexual dysfunction is a neglected health problem in breast cancer patients. Women need someone to adapt to the cancer diagnosis, breast loss and treatment process, to develop methods to cope with the problems they experience at every stage of the breast cancer diagnosis and treatment processes and to prevent problems. At this point, the necessary responsibility falls on nurses. Nurses, who have consultancy and educational roles in the breast cancer diagnosis and treatment process, should not focus only on physiological problems, they should approach the patient holistically while providing care, and it should not be forgotten that anxiety may affect the patient's compliance and response to treatment. In addition, nurses have an active role in breast cancer screening programs, home care of patients with breast cancer, and long-term follow-up and rehabilitation of these patients. Breast care nurses, who aim to protect and improve breast health, and to improve patients both physically and psychosocially during the breast cancer diagnosis and treatment process, provide a holistic approach to patients in this field, helping them cope with disease experiences, improving sexual dysfunction and improving their lives when their knowledge is insufficient. They support patients in finding meaning. Therefore, this study was conducted to examine sexual dysfunction and nursing care in women with breast cancer. In this study, national and international original studies, field-specific books and guides were used to obtain evidence and create the theoretical basis of the review. Google scholar, PupMed, Scopus, Web of sciences, Ulakbim, CINAHL and Turk Medline were scanned. There was no time restriction when conducting the literature review. Studies have shown that breast cancer affects women's sexual health, causes sexual dysfunction, and breast care nurses provide holistic care to patients, approach patients with a consultancy and educational role, and support them in identifying problems related to sexual dysfunction. In conclusion; Breast cancer is a disease in which women perceive both life and femininity as threatened. Studies have shown that the breast care nurse guiding and supporting women during this difficult process reduces the problems that may be encountered and the psychological state of the damage caused by sexual dysfunction, and the patients are satisfied.

Key words: Sexual Function, Nursing Care, Breast Cancer

1. Giriş

Meme kanseri, Dünya'da ve ülkemizde kadınlarda görülen kanser türleri arasında ilk sırada yer almaktadır (Rehberi & El Kitabı, 2017). Çoğunlukla kadınlarda görülmesine rağmen erkekler de yaklaşık %1 oranında meme kanseri görülmektedir (Gucalp et al., 2019; Khan & Tirona, 2021). Meme kanseri, memede bulunan meme başı dokuları, kanalları ve süt bezindeki hücrelerin büyümesini

düzenleyen genlerin mutasyona uğramasıyla bu yapıların kontrolsüz bir şekilde çoğalması ve farklılaşması ile meydana gelmektedir (Winters, Martin, Murphy, & Shokar, 2017). Kanserleşme, memenin farklı bölgelerinde oluşabilirken en yaygın olarak memenin lobüller kısmında görülür (Smith, Cokkinides, & Eyre, 2005; Winters et al., 2017). IARC tarafından yayınlanan 2020 yılı verilerine göre, dünyadaki meme kanseri insidansının yüz binde 47,8 olduğu, 2,26 milyondan fazla yeni meme kanseri teşhisi konulduğu ve yaklaşık 685.000 ölüm meydana geldiği bildirilmiştir (Wéber et al., 2024). Ülkemizde 2020 yılı verilerine göre beş yıllık meme kanseri prevelans oranı 83,979'dur ve mortalite oranı yüz binde 12,9'dur (Wéber et al., 2024). Meme kanserinin gelişiminde genetik, hormonal faktörler, benign meme hastalıkları ve önceden meme kanseri tanısı alma durumu gibi birçok risk faktörü olduğu belirtilse de etiyolojisi tam olarak açıklanamamaktadır (Admoun & Mayrovitz, 2022). Meme kanseri risk faktörlerine bakılacak olursa menopoz döneminden sonra aşırı kilolu ya da obez olmak da meme kanseri riskini artırmaktadır. Menopozdan sonra yumurtalıklarda östrojen üretilmediği için östrojen artık yağ dokusundan yapılır. Menopozdan sonra yağ oranının fazla olması östrojen düzeyini artırabilmekte ve meme kanserine yakalanma ihtimalini artırabilmektedir. Aynı zamanda aşırı kilolu kadınlar kanda daha yüksek insülin düzeyinde olma eğilimindedir. İnsülin düzeyinin yüksek olması meme kanseri de dahil bazı kanserlerle de ilişkilidir (Grimsey, 2010). Meme kanserinde en sık görülen belirti yeni bir yumru ya da kitledir. Dağınık kenarları olan ağrısız, sert bir kitle varlığı kanser riskini daha da artırır fakat meme kanserleri yumuşak ya da yuvarlakta olabilmekte hatta acı da duyulabilmektedir. Bazı durumlarda koltuk altında ya da köprücük kemiği çevresindeki lenf düğümlerine de dağılabilmekte ve memedeki kitle saptanana kadar şişliğe neden olabilmektedir (Ramani, Ramani, Alurkar, Ajaikumar, & Trivedi, 2017). Meme kanseri, bireyleri hastalık sürecinde fiziksel, psikolojik, sosyal ve ruhsal olarak olumsuz etkileyerek, kişinin kendisini yalnız, amaç ve anlamdan yoksun hissetmesine yol açmaktadır (Akuoko, Chambers, & Yates, 2022; Leão et al., 2022). Bireyler tedavi sürecinde beden imajında bozulma, aile içinde rol değişiklikleri ve cinsel işlev bozukluğu gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır (Devi & Fong, 2019; Günüşen, Inan, & Ustun, 2013). Cinsellik düşünceler, fanteziler, arzular, inançlar, tutumlar, değerler, davranışlar, uygulamalar, roller ve ilişkiler kapsamında deneyimlenir ve ifade edilir. Cinsellik bu boyutların tamamını içerebilse de, bunların hepsi her zaman deneyimlenmez ya da ifade edilmez. Cinsellik aynı zamanda biyolojik, psikolojik, sosyal, ekonomik, politik, kültürel, yasal, tarihsel, dini ve manevi faktörlerin etkileşiminden de etkilenir (WHO, 2018). Meme kanseri teşhisi koyulmuş kadınların yaklaşık %90'ında cinsel şikayetler meydana gelmektedir. Tedavi sonrası cinsel işlev bozukluğu olan kadınların oranı %30 ile %100 arasında değişmektedir. Hastalarda görülen cinsel şikayetler; ilgi azlığı, uzun yıllar devam eden vajinal ağrı ya da rahatsızlık fakat bu durumlar yaygın görülmekle birlikte tedavi edilebilmektedir (Krychman, Kellogg, & Finestone, 2010). Meme kanserli hasta grubunda cinsel istekte azalma; meme dokusunda ortaya çıkan kayıp, saç dökülmesi, ağrı, beden imajı, sağlık durumunu algılamada meydana gelen değişikliklere bağlı olarak gelişebilmektedir. Ayrıca ilaç uygulamaları, aşırı yorgunluk, nüks korkusu da cinsel sorunlara yol açabilmektedir (Vural, 2011). Bu durumla baş etmede sorumluluk hemşireleri de kapsamaktadır. 1996 yılında İngitere'de 120 kişi ile Meme Kanseri Hemşireliği Derneği kurulmuştur. Dernek meme kanseri ve uygulama alanları doğrultusunda gerekli olan presipleri belirlemiştir. 2007 yılında Royal Hemşirelik Koleji bu alanda çalışanlara yol gösterme amacı ile uygulama ve sağlık politikaları ile ilgili gelişmeleri belirleyen klinik standartlarla ilgili bir rehber yayınlamıştır. Bu rehber doğrultusunda meme kanseri hemşireleri yaptıkları görev alanlarına yönelik uygulamalar doğrultusunda mezun hemşire, deneyimli hemşire, üst düzey uzman klinik hemşire ve danışman hemşire olarak sınıflandırılmıştır (Vural, 2011). Her düzeyde meme hemşiresi Kanada Onkoloji Hemşireliği Derneği'nin geliştirdiği standartlar doğrultusunda bakım vermektedir. Hemşireler profesyonel rollerini bu standartlar doğrultusunda gerçekleştirirler ve bu standartlardan birisi de psikososyal ve psikoseksüel açıdan hastayı değerlendirmektir (Vural, 2011). Hemşirelerin meme kanseri olan hastalarla güvenli bir ilişki geliştirmesi, ortaya çıkabilecek sorunların en aza indirgenmesi ve bütüncül bakımın devamı için şarttır. Hemşireler bu rollerini aşağıda yer alan hususları göz önünde bulundurarak yerine getirmelidirler (Ahern, 2015; Luck, Chok, Scott, & Wilkes, 2017):

- Hemşireler multidisipliner bir ekip anlayışıyla meme kanseri tanı ve tedavi yöntemleri hakkındaki kanıta dayalı uygulamaları meme kanseri olan hastaların bilgi gereksinimlerini gidermek için kullanmalı ve hem hastaların sağlığını hem de baş etme stratejilerini geliştirmeyi hedeflemelidirler.
- Meme kanseri olan hastalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Hastaların baş etme yöntemlerini değerlendirebilmek için hastaları tanımalı, hastaların tedavi yöntemleri hakkında bilinçli ve baskı altında kalmadan karar verebilmeleri için hastaları anlaşılır bir dilde açık ve yalın bir ifadeyle bilgilendirmelidir.
- Tedavi sürecinde karşılaşabilecekleri problemleri en aza indirgemek için hastalarla ve multidisipliner ekiple iş birliği halinde olmalıdır.
- Meme kanseri tanı ve tedavi sürecinde hastalarla terapötik iletişimi sağlamalı, hem multidisipliner ekiple hem de hastayla iletişimi koparmamalıdır.
- Meme kanseri tanısı ile baş etmede hastalara emosyonel destek sağlamalıdır.
- Meme kanseri ve tedavi yöntemleri hakkında bilgi vermelidir.
- Meme kanseri tanı ve tedavi sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlar, sorunları çözme ve baş etme yöntemleri hakkında önerilerde bulunmalıdır.
- Sütyen kullanımı, protez seçenekleri ve meme rekonstrüksiyonu hakkında hastayı yönlendirmelidir.
- Multidisipliner ekip ve hasta ile aradaki koordinasyonu sağlamalıdır.
- Hastaların sorularını yanıtlamalı ve endişelerini gidermelidir.
- Hastalara yardımcı olmak ve sosyal destek sağlamak için hastaların akraba ve arkadaşlarıyla iletişime geçmelidir.

Bu nedenle bu araştırma meme kanserli kadınlarda cinsel işlev bozukluğu ve hemşirelik bakımını incelemek amacıyla yapılmıştır (Ahern, 2015; Luck et al., 2017).

2. Materyal Metod

Bu araştırma meme kanserli kadınlarda cinsel işlev bozukluğu ve hemşirelik bakımını incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada kanıtların elde edilmesinde ve derlemenin teorik alt yapısının oluşturulmasında ulusal ve uluslararası orijinal çalışmalar, alana özgü kitaplar ve rehberler kullanılmıştır. Google scholar, PupMed, Scopus, Web of sciences, Ulakbim, CINAHL ve Turk Medline taranmıştır. Literatür taraması yapılırken zaman kısıtlamasına gidilmemiştir.

3. Yapılan Çalışmalar

Literatürde meme kanseri kadınlar ve cinsel yaşamları üzerine yapılmış çalışmalar mevcuttur. Leila ve arkadaşlarının (2016) yaptığı bir araştırmada meme kanserli hastaların %53'sinde kanserden sonra cinsel ilişki sıklığında azalma, hastaların %80'unda azalmış cinsel çekicilik ve hastaların %42,5'inde disparoni durumları bulunmuştur (Leila, Nada, Kais, & Jaweher, 2016). Başka bir araştırmada meme kanserli kadınların %3'ünde cinsel işlev bozukluğu görüldüğü saptanmıştır (Cortés-Flores et al., 2017). Başka bir araştırmada meme kanserli kadınların hastalıktan sonra %63'ünde cinsel işlev bozukluğu olduğu bulunmuştur (Daldoul et al., 2017). Başka bir çalışmada meme kanseri tanısı alan kadınlar ve sağlıklı kadınlar incelenmiş, Kadın Cinsel indeksi ve Çoklu Beden Algısı Ölçeğinin cinsel istek, cinsel uyarılma, cinsel tatmin ve ağrı alt boyutlarında iki grup arasında önemli fark olduğu, kayganlık ve orgazm alt boyutlarında iki grup arasında önemli bir fark olmadığı bulunmuştur (Howard-Anderson, Ganz, Bower, & Stanton, 2012). Yapılan diğer bir çalışmada genç yaştaki meme kanseri tedavileri devam eden kadınlar incelenmiş, cinsel yaşamda daha az aktif oldukları, cinsel hayatlarında tatmin olma duygusunun azaldığı, cinsellikte olumsuz deneyim ve stres yaşadıkları saptanmıştır. Kanser tedavisi sonucunda farklı semptomlar oluşmaktadır. Cerrahi sonucu oluşan ağrı, yorgunluk hissi, enerji kaybı, dayanıklılığın azalması, beden imajındaki olumsuz değişiklikler kadınların cinsel yaşamdan zevk almasını olumsuz olarak etkilemektedir. Meme kanseri, kadınların eşleriyle ilişkilerini ve sosyal fonksiyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Ahern, Gardner, & Courtney, 2015). Yapılmış olan bir diğer çalışmada meme kanseri olan kadınların cinsel iyiliği ve bilgi gereksinimleri değerlendirilmiş,

hastaların %85'i kanserin cinsel yönden iyiliğini ve cinsel ilişkilerini etkilediğini belirtmiştir. Hastaların %26'sı cinselliğini birileriyle konuştuğunu belirtirken hastaların %76 'sı bu konuşmayı partneriyle yaptığını ve hastalardan sadece %48'inin bu konuşmadan memnun kaldığını belirtmiştir. Cinsel iyilik hakkında sağlık çalışanlarıyla konuşmaktan memnun kalınmamakta, hemşireyle konuşmaktan memnun kalma puanlarının yüksek olduğu (%59.6) saptanmıştır (Yates et al., 2007). Broeckel ve ark. meme kanseri olan kadınları aynı yaş grubundaki kanser öyküsü olmayan kadınlar ile karşılaştırdığında, meme kanseri olan kadınların olmayanlara göre cinsel fonksiyonlarının daha kötü olduğu, cinsel istekte azalma, cinsel ilişkiden hoşlanmama, cinsel uyarılmada ve orgazma ulaşmada zorlanma gibi cinsel sorunları yaşadıkları belirlenmiştir (Broeckel, Thors, Jacobsen, Small, & Cox, 2002). Yeni ve ark.'nın ve Speer ve ark.'nın yaptıkları çalışmada meme kanseri olan kadınların sağlıklı olan kadınlara göre cinsel fonksiyon skorlarının; istek, uyarılma, orgazm, doyum, ağrı puanları ile ölçek toplam puanlarının düşük olduğu belirlenmiştir (Speer et al., 2005). Avis ve ark. meme kanseri olan kadınlarda cinsel istekte azalma dışında cinsel fonksiyonlarda yetersizlikler olduğunu belirlemişlerdir (Burwell, Case, Kaelin, & Avis, 2006). Can ve ark. sistemik tedavi almış meme kanserli Türk kadınların cinsel fonksiyonlarının değerlendirilmesine yönelik yaptıkları çalışmada; meme kanseri olan kadınların sağlıklı kadınlara göre kadın cinsel işlev ölçeği alt gruplarına ve ölçek toplamına ait puanların düşük olduğu, alt gruplardan cinsel istek puanları hariç diğer puanların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirtmişlerdir (Serel, Şen, Kaya, Emiroğlu, & Can, 2004).

4. Sonuçlar Ve Değerlendirme

Sonuç olarak kadınlar kanser tanısına, memenin kaybına ve tedavi sürecine uyum sağlamak, meme kanserinin tanı ve tedavi süreçlerinin her aşamasında yaşadıkları sorunlarla baş etme yöntemleri geliştirip sorunların önüne geçmek için birine gereksinim duymaktadırlar. Yapılmış olan çalışmalar da gösteriyor ki meme kanseri kadınlarda kanser sonrası cinsel ilişki sıklığında azalma, azalmış cinsel çekicilik, disparoni gibi çeşitli cinsel işlev bozuklukları görülmektedir. Yine yapılan başka çalışmalarda meme kanseri kadınların, cinsel yaşamda daha az aktif oldukları, cinsel hayatlarında tatmin olma duygusunun azaldığı, cinsellikte olumsuz deneyim ve stres yaşadıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak meme kanseri kadınlar cinsel işlev bozukluğu yaşamaktadır. Bu noktada gereken sorumluluk hemşirelere düşmektedir. Meme kanseri tanı ve tedavi sürecinde danışmanlık ve eğiticilik rolleri olan hemşireler yalnızca fizyolojik sorunlara odaklanmamalı, bakım verirken hastaya bütüncül yaklaşmalı ve yaşanabilen anksiyetenin hastanın uyumunu, tedaviye yanıtını etkileyebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca hemşirelerin meme kanseri tarama programlarında, meme kanseri olan hastaların evde bakımında, yine bu hastaların uzun süreli izleminde ve rehabilitasyonlarında da etkin rolleri bulunmaktadır. Özellikle meme sağlığının korunması ve geliştirilmesi, meme kanseri tanı ve tedavi sürecinde hastaların hem fiziksel hem de psikososyal açıdan iyileşmelerini amaçlayan meme bakım hemşireleri bu alanda hastalara bütüncül bir yaklaşım sergileyerek, hastaların bilgileri yetersiz kaldığında, hastalık deneyimleri ile baş etmede, cinsel işlev bozukluğunu iyileştirmede ve yaşantılarından anlam bulmada hastalara destek olurlar.

5. Kaynakça

Admoun, C., & Mayrovitz, H. N. (2022). The etiology of breast cancer.

Ahern, T. (2015). Exploring the breast care nurse role in supporting women with breast cancer.

Ahern, T., Gardner, A., & Courtney, M. (2015). A survey of the breast care nurse role in the provision of information and supportive care to Australian women diagnosed with breast cancer. *Nursing Open, 2*(2), 62-71.

Akuoko, C. P., Chambers, S., & Yates, P. (2022). Supportive care needs of women with advanced breast cancer in Ghana. *European Journal of Oncology Nursing, 58*, 102142.

Broeckel, J. A., Thors, C. L., Jacobsen, P. B., Small, M., & Cox, C. E. (2002). Sexual functioning in long-term breast cancer survivors treated with adjuvant chemotherapy. *Breast cancer research and treatment, 75*, 241-248.

Burwell, S. R., Case, L. D., Kaelin, C., & Avis, N. E. (2006). Sexual problems in younger women after breast cancer surgery. *Journal of clinical oncology, 24*(18), 2815-2821.

Cortés-Flores, A. O., Vargas-Meza, A., Morgan-Villela, G., Jiménez-Tornero, J., Del Valle, C. J. Z.-F., Solano-Genesta, M., . . . Cervantes-Cardona, G. A. (2017). Sexuality among women treated for breast cancer: a survey of three surgical procedures. *Aesthetic plastic surgery, 41*, 1275-1279.

Daldoul, A., Ben Ahmed, K., Tlili, G., Krir, M. W., Gharbi, O., & Ben Ahmed, S. (2017). Female Sexuality in Premenopausal Patients with Breast Cancer on Endocrine Therapy. *Breast Journal, 23*(4).

Devi, M. K., & Fong, K. C. (2019). Spiritual experiences of women with breast cancer in Singapore: a qualitative study. *Asia-Pacific journal of oncology nursing, 6*(2), 145-150.

Grimsey, E. (2010). An overview of the breast and breast cancer. *Breast Cancer Nursing Care and Management*, 1-18.

Gucalp, A., Traina, T. A., Eisner, J. R., Parker, J. S., Selitsky, S. R., Park, B. H., . . . Cardoso, F. (2019). Male breast cancer: a disease distinct from female breast cancer. *Breast cancer research and treatment, 173*, 37-48.

Günüşen, N., Inan, F., & Ustun, B. (2013). Experiences of Turkish women with breast cancer during the treatment process and facilitating coping factors. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 14*(5).

Howard-Anderson, J., Ganz, P. A., Bower, J. E., & Stanton, A. L. (2012). Quality of life, fertility concerns, and behavioral health outcomes in younger breast cancer survivors: a systematic review. *Journal of the National Cancer Institute, 104*(5), 386-405.

Khan, N. A. J., & Tirona, M. (2021). An updated review of epidemiology, risk factors, and management of male breast cancer. *Medical Oncology, 38*(4), 39.

Krychman, M. L., Kellogg, S., & Finestone, S. (2010). *100 Questions & Answers About Breast Cancer Sensuality, Sexuality and Intimacy*: Jones & Bartlett Publishers.

Leão, D. C. M., Pereira, E. R., Silva, R. M. C., Rocha, R. C. N., Cruz-Quintana, F., & García-Caro, M. P. (2022). Spiritual and emotional experience with a diagnosis of breast cancer: A scoping review. *Cancer nursing, 45*(3), 224-235.

Leila, M., Nada, C., Kais, C., & Jaweher, M. (2016). Sexuality after breast cancer: cultural specificities of Tunisian population. *Pan African Medical Journal, 25*(1).

Luck, L., Chok, H. N., Scott, N., & Wilkes, L. (2017). The role of the breast care nurse in patient and family care. *Journal of Clinical Nursing, 26*(21-22), 3422-3429.

Ramani, K., Ramani, H., Alurkar, S., Ajaikumar, B., & Trivedi, R. G. (2017). *Breast cancer: Medical treatment, side effects, and complementary therapies*: Momentum Press.

Rehberi, D. İ. H. İ., & El Kitabı, A. Y. (2017). TC Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. In: Yayın.

Serel, S., Şen, Z., Kaya, B., Emiroğlu, B., & Can, Z. (2004). İmplantlar ve doku genişleticiler ile meme rekonstrüksiyonu. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 57*(3).

Smith, R. A., Cokkinides, V., & Eyre, H. J. (2005). American Cancer Society guidelines for the early detection of cancer, 2005. *CA: a cancer journal for clinicians, 55*(1), 31-44.

Speer, J. J., Hillenberg, B., Sugrue, D. P., Blacker, C., Kresge, C. L., Decker, V. B., . . . Decker, D. A. (2005). Study of sexual functioning determinants in breast cancer survivors. *The breast journal, 11*(6), 440-447.

Vural, G. (2011). Meme kanseri, beden imajı, cinsel sorunlar ve fertilite. *Fadıoğlu Ç, Editör, Meme Kanserli Hastaya YaklaGım. Adana, Adana Nobel Kitabevi*, 115-121.

Wéber, A., Vignat, J., Shah, R., Morgan, E., Laversanne, M., Nagy, P., . . . Znaor, A. (2024). Global burden of bladder cancer mortality in 2020 and 2040 according to GLOBOCAN estimates. *World Journal of Urology, 42*(1), 1-10.

WHO. (2018). Breast cancer: prevention and control. In: The World Health Organization Geneva.

Winters, S., Martin, C., Murphy, D., & Shokar, N. K. (2017). Breast cancer epidemiology, prevention, and screening. *Progress in molecular biology and translational science, 151*, 1-32.

Yates, P., Evans, A., Moore, A., Heartfield, M., Gibson, T., & Luxford, K. (2007). Competency standards and educational requirements for specialist breast nurses in Australia. *Collegian, 14*(1), 11-15.

GEBELİKTE RH UYUŞMAZLIĞI

RH İNCOMPATİBİLİTY in PREGNANCY

Uzm. Hem. İrem GÜNBAY EMGİN, Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, iremgunbay@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-8366-9276

Doç. Dr. Kevser İLÇİOĞLU, Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, kevserozdemir@sakarya.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-4900-9095

Özet

Geçmiş yıllarda yapılan çeşitli çalışmalarda Rh kan grubu sisteminin farklı antijenlerden oluştuğu bulunmuştur. Kişinin eritrosit içeriğinde Rh (D) antijeninin bulunması, "Rh pozitif", yokluğu durumu ise " Rh negatif " olarak isimlendirilmektedir. Rh negatif birey prevalansı ise ırklara göre farklılık göstermektedir. En sık Rh negatiflik Bask topluluklarında görülmektedir. (%30-35)

Rh negatif bir gebenin, babadan genetik olarak geçen Rh D antijenini bulunduran Rh pozitif çocuğunun kanıyla herhangi bir şekilde temasa geçmesiyle, annenin vücudu bu antijenleri yabancı olarak algılayarak anti Rh-D antikorlarını oluşturur. Bu durum, Maternal Alloimmünizasyon ya da Rh Alloimmünizasyonu şeklinde tanımlanır. Maternal alloimmünizasyona sebep olan öncelikli durum gebelikte gerçekleşen trasplasental fetomaternal kanamalardır. Bu kanamalar haricinde Rh-D pozitif kanla kontamine olmuş iğne ile enjeksiyon yapılması ya da Rh pozitif kanın yanlışlıkla transfüzyonunun gerçekleştirilmesi de uyumsuzluğa sebep olabilmektedir.

Rh uyuşmazlığı sonucunda ortaya çıkabilecek hastalıklar, hafif düzeyde anemiden, yenidoğanın ölümüne kadar değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle Rh uyuşmazlığından korunma çok büyük önem arz etmektedir. Korunmanın söz konusu olabilmesi için anti- D antikorlarının oluşturulmamış olması gerekmektedir. Kandaki antikor tayini amacıyla İndirekt Coombs Testi yapılır ve test negatif ise gebede antikor oluşumunun olmadığı şeklinde yorumlanır. Bu sonuçla gebe 28. Gebelik haftasına kadar izlenir ve 28. gebelik haftasında 300 mcg RhoGAM uygulanır. Rh negatif gebenin doğumu sonrasında ise bebeğin kordon kanından İndirekt Coombs Testi çalışılır. Sonuç negatif, bebeğin kan grubu Rh pozitif olarak belirlenmiş olursa ilk 72 saat içerisinde ikinci doz olarak anneye 300 mcg RhoGAM uygulaması tekrarlanır.

Rh alloimmünizasyon tedavisindeki amaç temelde bebeğin morbidite ve mortalite riskini en aza indirerek, doğum zamanı ve şeklini düzenleyebilmektir. Doğum zamanı ve şeklini anemi şiddeti ve fetal akciğer olgunlaşması belirlemektedir. Doğum öncesi ve sonrası hemolitik anemi açısından yapılacak takip çok önemlidir. Bu takip sürecinde en sık İCT yapılır ve sonucun pozitifliği durumunda aylık İCT yapılarak sonuçları değerlendirilir. Antikor titresi 1:16 ve daha yüksek olduğunda sonuç anlamlı kabul edilir. Bu anlamlılık durumunda Fetal USG, Fetal Doppler USG, Fetal Kan Örneklemesi (FKÖ) ve Amniyosentez yapılarak belirlenen anemi şiddeti neticesinde tedaviye devam edilir. USG, Doppler ve Amniyosentez mayi analizi sonucunda ciddi fetal anemi tespit edilmişse veya ölçümler sonucunda yeterli veri elde edilemediğinde Fetal Kan Örneklemesi yapılmalıdır. FKÖ sonucundaki hematokrit değeri %30'un altında ve fetüs gebelik yaşına göre gelişim olarak gerideyse fetüse intravasküler kan transfüzyonu yapılır. Fetal aneminin tedavisinde diğer seçenek ise intraperitonal kan transfüzyonudur. İntravasküler fetal transfüzyon, özellikle hidropik fetüslerde daha yüksek sağkalım oranları nedeniyle intraperitonal transfüzyona tercih edilmektedir. Fetal anemiyi azaltma amacıyla gebelik sırasında yapılan maternal plazmaferez de bir başka yöntemdir. Bu yöntemdeki amaç anne vücudunda oluşan antikorların uzaklaştırılmasıdır. Antikor düzeyleri, İCT ile düzenli takip edilir ve buna göre plazmareferez tekrarlanır. Anneden alınan immünglobulinlerin tamamlanması amacıyla anneye İVİG verilir.

Doğumun zamanının belirlenmesi literatüre bakıldığında hala tartışmalı bir konudur. Konu hakkındaki güncel ACOG kılavuzu (2018) neticesinde; temelde istenen standart protokol fetüsün

yaşayabileceği gestasyonel haftaya ulaşana kadar gebeliğin sürdürülmesinin sağlanması şeklindedir. Eğer yapılan değerlendirmelerde hafif düzeyde fetal hemoliz söz konusuysa 37-38. gebelik haftasında indüksiyonla doğumun başlatılması uygundur.Fazla invaziv işlem gerektiren şiddetli sensitize gebeliklerde, devamlı kord örneklemesi ve transfüzyon riskleri düşünülmeli ve erken doğuma bağlı oluşabilecek neonatal riskler ile karşılaştırma yapılması önerilmektedir.

Tüm bu bilgilerin ötesinde; Rh (-) anneler bebeklerine yönelik büyük korkular barındırırlar. Bu noktada anneler duygularını ifade etmeleri konusunda teşvik edilmelidir. Süreç boyunca yapılan testler ve tedavi hakkında bilgi verilerek desteklenmelidirler. Bu bağlamda sağlık çalışanlarının konu hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu nedenle derleme türündeki bu çalışmanın amacı, hem Rh uyuşmazlığına dikkat çekmek, hem de bilgi düzeyinin artmasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Gebelik, Rh uyuşmazlığı, Riskli gebelik, Fetal anemi

Abstract

In various studies conducted in the past years, it has been found that the Rh blood group system consists of different antigens. The presence of Rh (D) antigen in the erythrocyte content of a person is called “Rh positive” and its absence is called “Rh negative”. The prevalence of Rh-negative individuals varies according to race. The most common Rh negativity is seen in Basque communities. (%30-35)

When an Rh-negative pregnant woman comes into contact with the blood of her Rh-positive child, which contains the Rh D antigen genetically inherited from the father, the mother's body recognizes these antigens as foreign and forms anti-Rh-D antibodies. This condition is defined as Maternal Alloimmunization or Rh Alloimmunization. The primary cause of maternal alloimmunization is transplacental fetomaternal bleeding during pregnancy. Apart from these bleedings, injection with a needle contaminated with Rh-D-positive blood or accidental transfusion of Rh-positive blood can also cause incompatibility.

The diseases that can occur as a result of Rh incompatibility can range from mild anemia to death of the newborn. Therefore, the prevention of Rh incompatibility is of great importance. To be protected, anti-D antibodies must not be formed. An Indirect Coombs Test is performed to determine antibodies in the blood and if the test is negative, it is interpreted as no antibody formation in the pregnant woman. With this result, the pregnant woman is followed up until the 28th gestational week, and 300 mcg RhoGAM is administered at the 28th gestational week. After the birth of the Rh-negative pregnant woman, an Indirect Coombs Test is performed from the cord blood of the baby. If the result is negative and the baby's blood group is determined as Rh positive, 300 mcg RhoGAM is administered to the mother as a second dose within the first 72 hours.

The aim of Rh alloimmunization treatment is basically to minimize the risk of morbidity and mortality of the baby and to regulate the time and mode of delivery. The timing and mode of delivery are determined by the severity of anemia and fetal lung maturation. Prenatal and postnatal follow-up for hemolytic anemia is essential. In this follow-up process, ICT is performed most frequently and if the result is positive, monthly ICT is performed and the results are evaluated. The result is considered significant when the antibody titer is 1:16 and higher. In case of this significance, Fetal USG, Fetal Doppler USG, Fetal Blood Sampling (FBS), and Amniocentesis are performed and treatment is continued according to the severity of anemia determined. Fetal Blood Sampling should be performed if severe fetal anemia is detected due to USG, Doppler, and Amniocentesis fluid analysis or if the measurements do not provide sufficient data. If the hematocrit value is below 30% and the fetus is developmentally delayed for gestational age, intravascular blood transfusion is given to the fetus. The other option for the treatment of fetal anemia is intraperitoneal blood transfusion. Intravascular fetal transfusion is preferred over intraperitoneal transfusion due to higher survival rates, especially in hydropic fetuses. Maternal plasmapheresis during pregnancy is another method to reduce fetal anemia. This method aims to remove antibodies formed in the mother's body. Antibody levels are monitored regularly with ICT and plasmapheresis is repeated accordingly. The mother is given IVIG to supplement the immunoglobulins taken from the mother.

Determining the timing of delivery is still a controversial issue in the literature. As a result of the current ACOG guideline (2018), the standard protocol is to maintain the pregnancy until the fetus

reaches a viable gestational week. If there is mild fetal hemolysis in the evaluations, induction of labor at 37-38 weeks of gestation is appropriate. In severely sensitized pregnancies requiring more invasive procedures, the risks of continuous cord sampling and transfusion should be considered, and comparison with the neonatal dangers that may occur due to preterm delivery is recommended.

Beyond all this information; Rh (-) mothers harbor great fears for their babies. At this point, mothers should be encouraged to express their feelings. They should be supported by providing information about the tests and treatment during the process. In this context, healthcare professionals should know the subject. Therefore, the aim of this review study is both to draw attention to Rh incompatibility and to contribute to increasing the level of knowledge.

Key Words: Pregnancy, Rh incompatibility, Risky pregnancy, Fetal anemia

Giriş

1940'lı yıllarda yapılan antikor çalışmalarında Rhesus maymunlarının eritrositlerinde "Rh" olarak isimlendirilen antijenler bulunmuştur. Bu buluşla beraber Rh kan grupları tanımlanmış ve farklı isimlendirmelerle sınıflandırılmıştır. Rh kan grubu sistemi 5 ana ve 50'den fazla farklı antijenden oluşmaktadır. Bu antijenler: C,D,E,c,e şeklindedir. Kişinin eritrositlerindeki Rh(D) protein varlığında Rh pozitif, yokluğu durumunda da Rh negatif olarak adlandırılır. (Egelioğlu ve Şirin, 2010; Kızılkaya Beji, 2019; UpToDate, 2024)

Rh(-) antijen negatif bireylerin prevalansı, popülasyonlara göre farklılık göstermektedir. %30-35 oranla en sık Rh (-) antijen oranı Bask topluluklarında bulunmaktadır. Beyaz kuzey Amerikalılarda veya Avrupalılarda %15, Afrikalılarda %4-6, Hintlilerde %5, Japonya'da %0,5, Çin ve Tayland da ise %0.3 şeklindedir. (Egelioğlu ve Şirin, 2010; Zipursky ve Paul, 2011)

Rh (+) kişilerin %45'i antijen için homozigot, %55'i ise heterozigottur. Rh(-) annede, baba homozigot Rh(+) ise fetüsün de Rh(+) olma olasılığı %100 iken, babanın heterozigot Rh(+) olması halinde fetüs %50 olasılıkla Rh(+) olur. (Radiye Akgün, 2021)

Fizyopatoloji

Eritrositlerinde Rh D antijeni bulunmayan Rh negatif gebenin, babadan genetik yolla geçen Rh D antijenini bulunduran Rh pozitif çocuğun kanıyla temasa geçmesiyle, vücutta bu antijen yabancı olarak algılanarak anti Rh-D antikorları oluşur. Bu olay, maternal alloimmünizasyon ya da Rh Alloimmünizasyonu olarak tanımlanır. Gebeliğin 38. günü itibariyle fetal antijenler saptanmakta, bu sebeple fetal eritrositler gebelik altı haftayı geçtikten sonra maternal alloimmünizasyona neden olabilir. (Egelioğlu ve Şirin, 2010; Tanır, 2004; Ekinci, 2021)

Maternal alloimmünizasyona neden olabilecek olaylar şunlardır:

- Herhangi bir gebelikte transplasental fetomaternal kanama
- RhD-pozitif kanla kontamine olmuş iğnelerle enjeksiyon
- RhD pozitif kanın yanlışlıkla transfüzyonu
- RhD uyumsuz allojenik hematopoietik kök hücre nakli

Transplasental fetomaternal kanama neredeyse tüm anne D alloimmünizasyon vakalarından sorumludur. Spontan fetomaternal kanamanın sıklığı ve hacmi ilerleyen gebelik yaşıyla birlikte artar ve doğumda en yüksek seviyeye ulaşır. Fetomaternal kanama ayrıca düşük, gebeliğin sonlandırılması, ektopik gebelik, invaziv intrauterin prosedürler, fetal ölüm ve eksternal sefalik versiyon gibi olaylarla da ilişkilendirilebilir.

Mevcut literatüre bakıldığında; Rh D (-) bireylere karşı bir bağışıklık tepkisi oluşturabilen kan hacmi, kişilerin yaklaşık %80'inde 0.45 ml iken bazıları 0.5 ml hacme yanıt verir. Ancak istisnalar dışında annenin immün sisteminin baskılanması için 0.1 ml kadar küçük bir miktar bile yeterli olmaktadır. Bağışıklık tepkisinin oluşup oluşmaması, annenin maruz kaldığı fetal kan hacminin yanı sıra çeşitli faktörlere de bağlıdır. Bu değişkenler arasında fetomaternal kanama sıklığı ve anne ile fetüsün ABO uyumlu olup olmadığı yer almaktadır. Patogenezde hem fetal eritrositlerin immünojenitesi hem de annenin immünojenik yanıt kapasitesi rol oynamaktadır. (UpToDate, 2024)

Fetüsün hemotilitik hastalığının oluşması için gerekli koşullar:

- Anne Rh(-), baba Rh(+) ve fetüs Rh(+) olması

- Annenin Rh(+) antijenle karşılaşması
- Antijenlerin immün sistemi uyarabilecek nitelikte olması
- Antijenler fetal dolaşımda uyarıma yetecek kadar süre kalması
- Annenin immün sisteminin uyarıya cevap vermesi

(Egelioğlu ve Şirin, 2010; UpToDate, 2024)

Rh negatif olan gebenin daha önceden Rh pozitif kanla temasına sebep olabilecek bir durum yaşanmadıysa genellikle ilk gebelikte ortaya çıkan alloimmünizasyon, gebeliğin son üç ayında ya da doğum eylemi sırasında gerçekleşmektedir. Maternal immün sistemin uyarılmasıyla ortaya çıkan ilk IgM yapısındaki antikorlardır. Bu antikorlar büyük molekül yapılarından dolayı plasentayı geçemezler. Bu antikorlar 6-9 haftada oluşur ve fetüse olumsuz bir etkileri olmaz. Bu süreci takiben plasentayı geçebilen ve hemolize de sebep olan Ig G tipindeki antikorlar oluşmaktadır. Bu antikorlar oluştuğunda gebenin ilk doğumu gerçekleşmiş olacağından genellikle ilk gebelikte sorun olmaz. Doğum sonrası dönemde ise Ig G tipindeki antikorlar en üst seviye ulaşmıştır. Eşler arası Rh uyuşmazlığı olduğunda, sonraki gebeliklerde gerekli önlemler alınmaz ise karşılaşma ile hem hızlı hem de daha şiddetli immün cevap söz konusu olmaktadır. (Egelioğlu ve Şirin 2010; UpToDate 2024)

Annede oluşan antikorlar, plasentadan geçerek fetüse geçerek, aglütinasyon ve hemolize neden olurlar. Hemoliz sonucunda, fetüsün eritrosit yapımı 6-8 kat artar. Üretilen olgunlaşmamış eritrositler, dolaşıma katılarak durumu dengede tutmaya çalışır. Bu duruma " Eritroblastozis Fetalis " denir. Ancak hemoliz nedeniyle anemi oluşur. Anemiye bağlı oluşan doku hipoksisi ve asidoz nedeniyle ekstramedüller ve medüller hematopoez artmaktadır. Bu artışa bağlı olarak hepatosplenomegali ve portal hipertansiyon gelişir. Yaygın hemoliz sonucunda kanın akışkanlığının artması, kalp kası hücrelerinde oluşan hipoksi ve yaşanan fonksiyon kaybı sonucunda kalp yetmezliği gelişmektedir. Kalp yetmezliğine bağlı olarak karaciğerde fonksiyon kaybı meydana gelmesiyle hipoalbüminemi tablosu ortaya çıkabilir. Hipoproteinemi ise vücutta yaygın bir ödem oluşumuna neden olur. Plasenta ve uterus arasındaki kan akımındaki azalmayla fetüsün beslenmesi bozulur. Bu durum da fetüsün strese girmesine sebep olur. (Ekinci, 2021;Tanır, 2004)

Bu patogenez süreci, etkilenmenin gerçekleştiği hafta, etkilenme derecesi, fetal hematopoetik sistemin kompansatuvar kapasitesine, erken tanı ve tedavinin uygulanma durumuna göre; asemptomatik olabileceği gibi yenidoğan hiperbilirünemisi, kernikterus, hidrops fetalis ve fetal ölüme kadar farklı klinik formlarda olabilir. (Egelioğlu ve Şirin 2010; UpToDate 2024)

Rh Uyuşmazlığında Korunma

Rh uyuşmazlığı neticesinde ortaya çıkabilecek hastalıklar, hafif düzeyde anemiden yenidoğanın ölümüne kadar değişiklik gösterebilir. Bu nedenle Rh uyuşmazlığında korunma çok önemlidir.

Bir gebenin Rh alloimmünizasyonundan korunabilmesi için, fetal Rh pozitif alyuvarlara karşı anti-D antikorlarının oluşturulmamış olması gerekmektedir. Kandaki antikor tayini için gebeliğin herhangi bir döneminde İndirekt Coombs Testi (İCT) yapılır. Test sonucu pozitif ise gebede anti-D antikorlarının oluştuğundan dolayı korunma söz konusu olmaz. Eğer test sonucu negatif ise gebede antikor oluşumu yok denilir ve gebe 28. haftaya kadar izlenir. 28. gebelik haftasında, içerisinde anti-D antikorları bulunan 300 mcg RhoGAM intramuskuler olarak uygulanarak koruma sağlanır. RhoGAM, uygulama sonrası 3 ile 6 aya kadar koruma sağlamaktadır. 300 mcg anti-D antikoru 15 ml fetal eritrosit süspansiyonu ya da 30 ml kadar Rh pozitif fetal kanı inhibe eder.

Rh negatif ilk gebeliği olan gebelere, gebelik süreçlerinde RhoGAM uygulanmamışsa, doğum sonrası dönemde %16 maternal alloimmünizasyon gelişme riski söz konusudur. Rh negatif gebeye doğum sonrası ilk 72 saat içerisinde 300 mcg RhoGAM uygulanması sonucu maternal alloimmünizasyon oranı %2 düzeyine gerilemektedir. Rh negatif durumdaki gebeye gebeliğinin 28. haftasında ve doğumu sonrasında tekrar 300 mcg RhoGAM uygulanması sonucunda, maternal alloimmünizasyon riski %0.1 olacaktır.

Rh negatif gebenin doğumunda, bebeğin göbek kordonundan örnek alınarak, kan grubu tiplemesi ve Direk Coombs Testi (DCT) yapılır. DCT sonucu negatif, bebeğin kan grubu Rh pozitif olarak belirlenmiş olursa ilk 72 saat içerisinde ikinci doz olarak anneye 300 mcg RhoGAM uygulaması

tekrarlanır. Ancak bebeğin kan grubunun negatif çıkması durumunda doğum sonrası ikinci RhoGAM dozunun uygulanmasına gerek yoktur.

Rh Uyuşmazlığında İzlem Ve Tedavi

Rh alloimmünizasyon tedavisindeki amaç temelde bebeğin morbidite ve mortalite riskini en aza indirerek, doğum zamanı ve şeklini düzenleyebilmektir. Doğum zamanı ve şeklini anemi şiddeti ve fetal akciğer olgunlaşması belirlemektedir. Doğum öncesi ve sonrası hemolitik anemi açısından yapılacak takip çok önemlidir. Bu takip sürecinde en sık İCT yapılır ve sonucun pozitifliği durumunda aylık İCT yapılarak sonuçları değerlendirilir. Antikor titresi 1:16 ve daha yüksek olduğunda sonuç anlamlı kabul edilir. Bu anlamlılık durumunda Fetal USG, Fetal Doppler USG, Fetal Kan Örneklemesi (FKÖ) ve Amniyosentez yapılarak belirlenen anemi şiddeti neticesinde tedaviye devam edilir. (Egelioğlu ve Şirin, 2010; Ekinci, 2021)

Rh uyuşmazlığı, klinik olarak asemptomatik halden, hafif ve orta düzey sarılıkla seyreden hemolitik anemiye, Hidrops Fetalis'e kernikterusa, nörolojik sekellere hatta ölüme kadar farklı klinik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle alloimmünizasyon saptandığında fetüs ve yenidoğan sağlığı risk altındadır. (Egelioğlu ve Şirin, 2010; Uptodate, 2024)

Tedavi sırasında fetal hemolizin ve aneminin düzeyinin saptanması ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu noktada en sık başvurulan yöntem USG'dir. USG ile plasental kalınlığın ölçülmesi, fetüsün büyüme ve gelişiminin görülmesi fetal hemoliz ve anemi hakkında bize yol gösterir. Ek olarak USG ile Hidrops Fetalis tanısı da konulmaktadır. Hidrops fetalis tablosunda hemoliz ilerlemiş olup hemoglobin düzeyi 7 gr/dl'nin altına düşmüştür. Fetal hemoliz ve anemi düzeyini değerlendirmek için Fetal Doppler USG de değerlendirme açısından güvenilir non-invaziv diğer bir yöntemdir. Eğer doppler ile yeterli değerlendirme yapılamadıysa aneminin şiddetini belirleyebilmek adına amniyosentez yapılır.

USG, Doppler ve Amniyosentez mayi analizi sonucunda ciddi fetal anemi tespit edilmişse veya ölçümler sonucunda yeterli veri elde edilemediğinde Fetal Kan Örneklemesi yapılmalıdır. Fetal Kan Örneklemesi, gebeliğin 20. Haftasından sonra USG ya da fetöskopi eşliğinde özel bir iğne ile annenin karnından girilerek umblikal kordondan kan örneklemesi alınır. Ancak amniyosentez gibi Fetal Kan Örneklemesi de riskli bir işlemdir. Bu nedenle ciddi fetal hemoliz durumlarında yapılmalıdır. FKÖ sonucundaki hematokrit değeri %30'un altında ve fetüs gebelik yaşına göre gelişim olarak gerideyse fetüse intravasküler kan transfüzyonu yapılır. (Egelioğlu ve Şirin, 2010; Tanır, 2004; UpToDate, 2024)

İntravasküler Kan Transfüzyonu:

Transfüzyon, USG eşliğinde ve özel iğne kullanılarak ulaşılan umblikal venden yapılır. Annenin uterin relaksasyonunu sağlamak için antianksiyolotik ya da trankilizan ajanlar verilir. Hastalığın şiddetine göre tekrarlanabilir. Fetüse verilen kanın eritrosit süspansiyonu olmalıdır.

İntraperitonal Kan Transfüzyonu:

Fetal aneminin tedavi edilmesinde diğer seçenektir. Amniyotik maiye verilen radyo-opak maddenin yoğunlaşmasıyla abdominal kavite belirlenir. Sonrasında USG eşliğinde özel iğne ile eritrosit süspansiyonu fetal periton boşluğuna bırakılır. Enjekte edilen kanın, lenfatik damarlar yoluyla fetal kan dolaşıma katılmasıyla fetal hemoglobin yükselir. İşlem gerektiğinde, bebek doğuncaya kadar bir ya da iki hafta arayla tekrar yapılabilir. İntravasküler fetal transfüzyon, özellikle hidropik fetüslerde daha yüksek sağkalım oranları nedeniyle intraperitonal transfüzyona tercih edilmektedir.

Fetal anemiyi azaltma amacıyla gebelik sırasında yapılan maternal plazmaferez de bir başka yöntemdir. Bu yöntemdeki amaç anne vücudunda oluşan antikorların uzaklaştırılmasıdır. Antikor düzeyleri, İCT ile düzenli takip edilir ve buna göre plazmareferez tekrarlanır. Anneden alınan immünglobulinlerin tamamlanması amacıyla anneye İVİG verilir.

Hemolitik bebeğin doğum zamanı yakınsa bebek, mevcut duruma göre ya sezaryen ya da vajinal doğum ile doğurtulur. Doğum sonrası yenidoğanın göbek kordonundan FKÖ ile kan alınır, sonuçlar değerlendirilir. (ABO, Rh, Hb, Htc, total bilirubin) Bebeğin belirlenen kan grubuyla uyumlu kan transfüzyonu yapılarak, immünize olmuş fetal eritrositler uzaklaştırılır. (UpToDate, 2024)

Yenidoğanlarda indirekt bilirubin yüksekliğinin devamlılığı ile beyincikte birikim olabilir. Bu birikimle kernikterus tablosu oluşur. İlk 24-48 saatte görülür. Bu bebeklerde uykuya meyil, güçsüzlük, kusma, soluk alıp vermede zorluk ve hatta ölüm görülebilir. Bu nedenle yenidoğanlarda bilirubin seviyesini normal düzeyde tutabilmek için 0 Rh(-) kan ve plazma parenteral yoldan verilmelidir. Yapılacak transfüzyon öncesi, fototerapi ve intravenöz immünglobulin tedavilerinin uygulama sonuçları olumlu olup, denenmelidir. (Ekinci, 2021)

Doğumun zamanının belirlenmesi literatüre bakıldığında hala tartışmalı bir konudur. Konu hakkındaki güncel ACOG kılavuzu (2018) neticesinde; temelde istenen standart protokol fetüsün yaşayabileceği gestasyonel haftaya ulaşana kadar gebeliğin sürdürülmesinin sağlanması şeklindedir. Eğer yapılan değerlendirmelerde hafif düzeyde fetal hemoliz söz konusuysa 37-38. gebelik haftasında indüksiyonla doğumun başlatılması uygundur.Fazla invaziv işlem gerektiren şiddetli sensitize gebeliklerde, devamlı kord örneklemesi ve transfüzyon riskleri düşünülmeli ve erken doğuma bağlı oluşabilecek neonatal riskler ile karşılaştırma yapılması önerilmektedir. (ACOG, 2018)

Tüm bu bilgilerin ötesinde; Rh (-) anneler bebeklerine yönelik büyük korkular barındırırlar. Bu noktada anneler duygularını ifade etmeleri konusunda teşvik edilmelidir. Süreç boyunca yapılan testler ve tedavi hakkında bilgi verilerek desteklenmelidirler.

Kaynakça

ACOG Practice Bulletin No. 192: Management of Alloimmunization During Pregnancy. (2018). Obstetrics and gynecology, 131(3), e82–e90. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000002528

Egelioğlu N. ve Şirin A. (2010). Gebelikte Rh Uyuşmazlıkları. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:5, Sayı:14

Ekinci H. (2021). Gebe kadınların kan (RH) uyuşmazlığı hakkındaki bilgi düzeylerinin araştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Tıp Fakültesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Fetal transfusion of red blood cells. UptoDate. ET: 12.07.2024
https://e1c9b1a9cc9b2679354d789c7627a4c889c411cc.vetisonline.com/contents/fetal-transfusion-of-red-blood-cells?search=Fetal%20transfusion%20of%20red%20blood%20cells&source=search_result&selectedTitle=1%7E150&usage_type=default&display_rank=1

Kızılkaya Beji N. (2019) Hemşire ve Ebelere Yönelik Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği. 3. Baskı, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, ss. 523-524.

Radiye Akgün H. (2021) RH Alloimmunizasyon Yönetimi. In: Kadın Hastalıkları ve Doğum Pratiğinde Tedavi Yaklaşımları. Akademisyen Kitabevi; Ankara. ss. 171–8.

RhD alloimmunization in pregnancy: Overview. UptoDate. ET: 10.07.2024
https://e1c9b1a9cc9b2679354d789c7627a4c889c411cc.vetisonline.com/contents/rhd-alloimmunization-in-pregnancy-overview?search=rh%20uyumsuzlu%C4%9Fu&source=search_result&selectedTitle=1%7E150&usage_type=default&display_rank=1

RhD alloimmunization in pregnancy: Management. UptoDate. ET: 06.25.2024
ttps://e1c9b1a9cc9b2679354d789c7627a4c889c411cc.vetisonline.com/contents/rhd-alloimmunization-in-pregnancy-management?search=rh%20uyumsuzlu%C4%9Fu&topicRef=6820&source=see_link

Tanır H. M. (2004). Rh Alloimmünizasyonu. TJOD- Uzmanlık Sonrası Eğitim ve Güncel Gelişmeler, 1: 32-38.

Zipursky A. ve Paul V. K. (2011). The global burden of Rh disease. Archives of disease in childhood. Fetal and neonatal edition, 96(2), F84–F85. https://doi.org/10.1136/adc.2009.181172

KADIN SAĞLIĞI ALANINDA BAKIM VERENLERİN İÇSEL SAVAŞI: MERHAMET YORGUNLUĞU

THE INTRINSIC BATTLE OF CAREGIVERS IN WOMEN'S HEALTH: COMPASSION FATIGUE

Doç., Çiğdem GÜN KAKAŞÇI, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, cigdemkakasci@sdu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-1951-563X
Assoc. Prof. Suleyman Demirel University, Faculty Of Health Sciences, Midwifery Department

Öğr. Gör. Dr., Kadriye ESEN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, kadriyeesen@sdu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-9089-6263
Lecturer PhD., Suleyman Demirel University, Faculty Of Health Sciences, Midwifery Department

Özet

Merhamet yorgunluğu başkalarının acılarına şahit olma ve bakım sürecinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan manevi, emosyonel ve fiziksel sıkıntı şeklinde tanımlanabilmektedir. Merhamet yorgunluğu kavramı son zamanlarda sağlık sektörüne yönelik çalışmalarda odak noktalarından biri haline gelmiştir. Araştırmacılar özellikle sağlık sektöründe acil servis, onkoloji, çocuk, psikiyatri hemşireliği ve ebelik alanlarında kaygı verici derecede yüksek sekonder travmatik stres yüzdeleri bildirmiştir. Maternal alanda çalışan sağlık profesyonelleri, çalıştıkları alanlarda travma kriterlerini karşılayan sıkıntılı olaylar yaşayabilmektedir. Özellikle ebe ve hemşireler doğum sürecinde travmatik stresi tetikleyebilecek çeşitli ani, tahmin edilemeyen ve kontrolsüz olaylar ile karşılaşabilmektedir. Kadın sağlığında zorlayıcı bakım deneyimlerinin sağlık personeli ve bu bakımı alan kadınlar için negatif sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Ne yazık ki bu durum sağlık personelinde merhamet yorgunluğunu tetiklemekte ve kadınların daha az bakım almasına neden olabilmektedir. Merhamet yorgunluğu kısaca bakım vermenin bedeli olarak tanımlanabilmektedir. Bu kavram alternatif olarak Sekonder Travmatik Stres sendromu kavramı olarak da literatürdeki yerini almıştır ve dolaylı travmatizasyon ile ilişkilidir. Merhamet yorgunluğu kavramı sağlık sektörüne yönelik araştırmalara konu olmuştur. Literatürde profesyonellerin kısmen kendi bireysel öykülerinin veya meslek yıllarının erken dönemlerinde travmatize olmuş vakalarla etkileşimleri sırasındaki stres ve gerginliklere maruz kaldıklarında şimdiki verdikleri emosyonel tepkilerinin geçmişte yaşadığı tepkilerin bir sonucu olabileceği bildirilmektedir. Burada öz-farkındalık, kişisel kayıp geçmişi, çözümlenmemiş problemler ve kişisel sınırlamaların kabulü sayesinde ihtiyaç sahipleriyle gerçek bir karşılaşma sırasında 'yaralı bir şifacının' gerekli donanımı oluşmaktadır. Perinatal alanlarda yürütülen araştırmalar, sağlık profesyonellerinin merhamet yorgunluğu, sekonder travmatik sendrom ve tükenmişlik için orta ve daha yüksek risk kategorisinde olduğunu bildirmektedir. Merhamet yorgunluğu kaynakların korunması teorisi ile ilişkilidir. Bu teori kişilerin kaynakları edinme, kollama ve koruma eğiliminde olduğu varsayımına dayanır. Kaynakların korunması teorisi, 2017 yılında hemşirelikte merhamet yorgunluğu çalışmasında kullanılmıştır. Bakım verici personelin kullanımına sunulan kaynaklar yeterli düzeyde olduğu zaman bakım verici personel hastanın acısını azaltmaya yardımcı olacak merhametli ve şefkatli kaynaklar sağlayabilmektedir. Ancak yönetim bazında destek eksikliği ve hasta bazında anlayış eksikliği yaşarsa kaynakları yenilenmekten daha fazla tüketilecek, yani kaynak kaybı gelişecek bu durumda merhamet yorgunluğu ile sonuçlanacaktır. Bakım alanların uygun ve güvenli bir şekilde bakıldıklarını hissetmeleri için bakım verenlerin yaşadıkları negatif duygulanımları hastalara, ailelere ve meslektaşlarına yansıtmadan çalışmaları gerekmektedir. Bu durum duygusal emek düzeyini büyük ölçüde artırmaktadır. Duygusal emek, gerçek duygu ile ifade edilen duygu arasında bir çatışma olarak ortaya çıkan duygusal düzensizliğe yol açmaktadır. Duygusal emek düzeyi ile merhamet yorgunluğu arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Sık duygusal emek tükenmişlik veya merhamet yorgunluğu ile sonuçlanabilmekte ve bu

durum yaşam kalitesini ve mesleki bakımı azaltabilmektedir. Araştırmalar merhamet yorgunluğunun ortaya çıkmasında birçok faktörün etkili olabildiğini göstermektedir. Sonuç olarak kadın sağlığı alanında çalışanların çoğunda merhamet yorgunluğu görülebilmektedir. Kadın sağlığı alanında öğrencilerden en deneyimli bakım veren sağlık profesyonellerine kadar merhamet yorgunluğunun varlığı ve etkisi hakkında eğitimler verilmesi, bu konuda farkındalık yaratabilecek etkinlikler planlanması durumun tanımlanmasına yardımcı olabilir. Böylece kadın sağlığı alanındaki meslek gruplarında (bakım veren personel) psikolojik sıkıntının yaygınlığı ve etkisi hakkındaki damgalanmada azaltılabilir. Son yıllarda merhamet yorgunluğu üzerinde dikkate değer sayıda araştırma yapılmasına rağmen merhamet yorgunluğu kavramına yönelik hala karışıklık bulunmaktadır. Bu bakımdan derlememiz özellikle kadın sağlığı alanında bakım vericilere yönelik merhamet yorgunluğu kavramına ilişkin literatürün irdelenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merhamet yorgunluğu, Kadın sağlığı, Bakım.

Abstract

Compassion fatigue can be defined as the spiritual, emotional and physical distress that we encounter as a result of witnessing the suffering of others and the care process. The concept of compassion fatigue has recently become one of the focal points in studies on the health sector. Researchers have reported alarmingly high secondary traumatic stress rates, especially in the fields of emergency services, oncology, children, psychiatric nursing and midwifery in the health sector. Health professionals working in the maternal field can experience distressing events that meet the criteria for trauma in the areas they work. Midwives and nurses in particular can encounter various sudden, unpredictable and uncontrolled events that can trigger traumatic stress during the birth process. It can be said that challenging care experiences in women's health have negative consequences for healthcare personnel and the women who receive this care. Unfortunately, this situation triggers compassion fatigue in healthcare personnel and can cause women to receive less care. Compassion fatigue can be briefly defined as the cost of providing care. This concept has also taken its place in the literature as the concept of Secondary Traumatic Stress Syndrome and is associated with indirect traumatization. The concept of compassion fatigue has been the subject of research in the healthcare sector. It is reported in the literature that the emotional reactions professionals give now may be the result of their past reactions when they are exposed to stress and tension during their interactions with traumatized cases, partly due to their own individual stories or early professional years. Here, self-awareness, personal loss history, unresolved problems and acceptance of personal limitations form the necessary equipment of a 'wounded healer' during a real encounter with those in need. Studies conducted in perinatal fields report that healthcare professionals are at medium and higher risk for compassion fatigue, secondary traumatic syndrome and burnout. Compassion fatigue is related to the conservation of resources theory. This theory is based on the assumption that people tend to acquire, protect and preserve resources. The conservation of resources theory was used in the study of compassion fatigue in nursing in 2017. When the resources available to care giving staff are sufficient, care giving staff can provide compassionate and caring resources that will help reduce the patient's suffering. However, if there is a lack of support from the management and a lack of understanding from the patient, resources will be consumed more than renewed, in other words, resource loss will develop, and this will result in compassion fatigue. In order for care recipients to feel that they are being cared for appropriately and safely, care giving staff need to work without reflecting the negative emotions they experience to patients, families and colleagues. This situation greatly increases the level of emotional labor. Emotional labor leads to emotional dysregulation, which occurs as a conflict between real emotion and expressed emotion. A strong relationship has been found between the level of emotional labor and compassion fatigue. Frequent emotional labor can result in burnout or compassion fatigue, which can reduce quality of life and professional care. Research shows that many factors can be effective in the emergence of compassion fatigue. As a result, compassion fatigue can be seen in most workers in the field of women's health. Providing training on the existence and effects of compassion fatigue from students to the most experienced caregiving health professionals in the field of women's health, and planning activities that can raise awareness on this issue can help define the situation. Thus, the stigma about the prevalence and effects of psychological distress in professional

groups (caregiving personnel) in the field of women's health can be reduced. Despite the considerable amount of research on compassion fatigue in recent years, there is still confusion regarding the concept of compassion fatigue. In this regard, our review was prepared to examine the literature on the concept of compassion fatigue, especially in the field of women's health, for care giving staff.

Keywords: Compassion fatigue, Women's health, Care.

1. Giriş

Merhamet yorgunluğu başkalarının acılarına şahit olma ve bakım sürecinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan manevi, emosyonel ve fiziksel sıkıntı şeklinde tanımlanabilmektedir (Crowe, 2016). Sağlık profesyonelleri için merhamet yorgunluğu kavramı ise, ciddi emosyonel veya fizyolojik olarak acı içerisindeki hastalara gösterilen merhametin zamanla aşamalı azalması olarak tanımlanmıştır (Sorenson 2016). Figley (1995) ise bakım verici mesleklere ait olan profesyonellerin duyarlılığına bağlı gelişebilen özel bir tükenmişlik formu şeklinde tanımlamıştır (Figley, 1995). Merhamet yorgunluğu kısaca bakım vermenin bedelidir (Campbell, 2007; Figley, 1995; Circenis & Millere, 2011). Bu kavram alternatif olarak Sekonder Travmatik Stres sendromu kavramı olarak da literatürdeki yerini almıştır ve dolaylı travmatizasyon ile ilişkilidir (Stamm, 2005; Circenis & Millere, 2011). Merhamet yorgunluğu kavramı son zamanlarda sağlık sektörüne yönelik çalışmalarda odak noktalarından biri haline gelmiştir. Sağlık hizmeti veren profesyonellerin ilgilerini kaybetmeleri, saha uygulamaları sırasında fark edilebilecek düzeyde değişimler deneyimlemeleri ve ne yazık ki mesleklerini bırakmayı tercih etmelerinin sebeplerinden biri olarak merhamet yorgunluğu kavramı karşımıza çıkmaktadır (Sorenson 2017). Araştırmacılar özellikle sağlık sektöründe acil servis, onkoloji, çocuk, psikiyatri hemşireliği ve ebelik alanlarında kaygı verici derecede yüksek sekonder travmatik stres yüzdeleri bildirmiştir (Misouridou, 2017). Maternal alanda çalışan sağlık profesyonelleri, çalıştıkları alanlarda travma kriterlerini karşılayan sıkıntılı olaylar yaşayabilmektedir (American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th edn). US: Washington, DC, 2013). Ebe ve hemşireler özellikle doğum sürecinde travmatik stresi tetikleyebilecek çeşitli ani, tahmin edilemeyen ve kontrolsüz olaylar ile karşılaşabilmektedir (Golbort vd., 2011; Rice & Warland, 2013). Doğum sırasında beklenmeyen bir olayın etkisinin hemşirelerin ve ebelerin uzun yıllar hafızalarında yer edebileceği, ikincil travmatik stres bozukluğu belirtilerinin gelişebileceği ifade edilmektedir (Goldbort vd., 2011). Son yıllarda merhamet yorgunluğu üzerinde dikkate değer sayıda araştırma yapılmasına rağmen merhamet yorgunluğu kavramına yönelik hala biraz karışıklık bulunmaktadır (Sorenson 2017). Bu bakımdan derlememiz özellikle kadın sağlığı alanında bakım vericilere yönelik merhamet yorgunluğu kavramına ilişkin literatürün irdelenmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Literatürde profesyonellerin kısmen kendi bireysel öykülerinin veya meslek yıllarının erken dönemlerinde travmatize olmuş vakalarla etkileşimleri sırasındaki stres ve gerginliklere maruz kaldıklarında şimdiki verdikleri emosyonel tepkilerinin geçmişte yaşadığı tepkilerin bir sonucu olabileceği bildirilmektedir. Burada öz-farkındalık, kişisel kayıp geçmişi, çözümlenmemiş problemler ve kişisel sınırlamaların kabulü sayesinde ihtiyaç sahipleriyle gerçek bir karşılaşma sırasında 'yaralı bir şifacının' gerekli donanımı oluşmaktadır (Misouridou, 2017). Perinatal alanlarda yürütülen araştırmalar, sağlık profesyonellerinin merhamet yorgunluğu, sekonder travmatik sendrom ve tükenmişlik için orta ve daha yüksek risk kategorisinde olduğunu bildirmektedir. Yunanistan'da yapılan bir araştırma sonucunda doğum ve jinekoloji bakım hemşirelerinin %73,9'unun merhamet yorgunluğu/ikincil travmatik stres için yüksek risk kategorisinde olduğu bulunmuştur (Katsantoni, 2019). Avustralya'da gerçekleşen bir başka çalışmada ise, ebelerin %67,2'sinin travmatik bir doğum eylemine tanıklık ettiği ve bu süreç sonrasında %74,8'inin korku ve %65,3'ünün suçluluk gibi yoğun duygular deneyimlediği belirtilmiştir. Araştırma farklı doğum travmalarına maruz kalan Avustralyalı ebelerin beşte birinin travma sonrası stres bozukluğu semptomları gösterdiğini belirlemiştir (Leinweber, 2017). Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletlerinde hemşire ve ebelerin katıldığı başka bir araştırma sonucunda, araştırmaya katılanların yaklaşık %29'unun travmatik doğumlara tanıklık ettikten veya katıldıktan sonra ciddi sekonder travmatik sendrom deneyimlediği ortaya konmuştur (Beck, 2015). Fetal tıp alanında çalışan sağlık profesyonellerine yönelik bir araştırma sonucunda ise, mesleki yaşanmışlıkların gündelik hayatlarını negatif yönde etkilediği ve birçoğunun hasta sonuçlarına ilişkin rüya görmekten veya

uykusuzluktan bahsettiği bildirilmiştir. Araştırmaya katılanlar bu ortamda çalışmanın, özellikle gebeyken oldukça güç olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar perinatal sağlık çalışanlarının merhamet yorgunluğu ve tükenmişlik fenomenlerine karşı korunmasız olduğunu savunmaktadır (Menezes, 2013). Wang ve arkadaşlarının (2023) yaptığı araştırmada obstetri ve jinekoloji hemşirelerinde merhamet yorgunluğu orta ila yüksek düzeyde değişirken; fiziksel durum, çocuk sayısı, duygusal emek, mesleki yeterlilik eksikliği, duygusal tükenmişlik ve tek çocuk olmamak merhamet yorgunluğunu etkileyebilen faktörler olarak bildirilmiştir. Yunanistan'da perinatal sağlık bakımına yönelik profesyoneller ve öğrencilerden oluşan bir örneklemde merhamet yorgunluğu ile çalışma yılı, hiyerarşi ve eğitim düzeyi arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Araştırmacılar merhamet yorgunluğu sendromunun hem doğum bakım profesyonelleri hem de mesleklerinin doğası gereği sıklıkla stresli durumlarla karşılaşan öğrenciler için güç bir süreç olduğunu bildirmişlerdir (Moros, 2022).

Kadın sağlığında zorlayıcı bakım deneyimlerinin sağlık personeli ve bu bakımı alan kadınlar için negatif sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Ne yazık ki bu durum sağlık personelinde merhamet yorgunluğunu tetiklemekte ve kadınların daha az bakım almasına neden olabilmektedir (Kesbiç & Boz, 2022; Coetzee & Laschinger, 2018). Merhamet yorgunluğu kaynakların korunması teorisi ile ilişkilidir. Bu teori kişilerin kaynakları edinme, kollama ve koruma eğiliminde olduğu varsayımına dayanır (Hobfoll, 2004). Kaynakların korunması teorisi, 2017 yılında hemşirelikte merhamet yorgunluğu çalışmasında kullanılmıştır (Coetzee ve Laschinger, 2017). Bakım verici personelin kullanımına sunulan kaynaklar yeterli düzeyde olduğu zaman bakım verici personel hastanın acısını azaltmaya yardımcı olacak merhametli ve şefkatli kaynaklar sağlayabilmektedir. Ancak yönetim bazında destek eksikliği ve hasta bazında anlayış eksikliği yaşarsa kaynakları yenilenmekten daha fazla tüketilecek, yani kaynak kaybı gelişecek bu durumda merhamet yorgunluğu ile sonuçlanacaktır (Coetzee ve Laschinger, 2017). Bakım alanların uygun ve güvenli bir şekilde bakıldıklarını hissetmeleri için bakım verenlerin yaşadıkları negatif duygulanımları hastalara, ailelere ve meslektaşlarına yansıtmadan çalışmaları gerekmektedir. Bu durum duygusal emek düzeyini büyük ölçüde artırmaktadır (Hwang vd., 2020). Duygusal emek, gerçek duygu ile ifade edilen duygu arasında bir çatışma olarak ortaya çıkan duygusal düzensizliğe yol açmaktadır. Duygusal emek düzeyi ile merhamet yorgunluğu arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Barnett vd., 2022). Sık duygusal emek tükenmişlik veya merhamet yorgunluğu ile sonuçlanabilmekte ve bu durum yaşam kalitesini ve mesleki bakımı azaltabilmektedir (Kwak vd., 2020).

2. Genel Değerlendirme ve Sonuçlar

Sonuç olarak kadın sağlığı alanında çalışanların çoğunda merhamet yorgunluğu görülebilmektedir. Araştırmalar merhamet yorgunluğunun ortaya çıkmasında birçok faktörün etkili olabildiğini göstermektedir. Kadın sağlığı alanında öğrencilerden en deneyimli bakım veren sağlık profesyonellerine kadar merhamet yorgunluğunun varlığı ve etkisi hakkında eğitimler verilmesi, bu konuda farkındalık yaratabilecek etkinlikler planlanması durumun tanımlanmasına yardımcı olabilir. Böylece kadın sağlığı alanındaki meslek gruplarında psikolojik sıkıntının yaygınlığı ve etkisi hakkındaki damgalanmada azaltılabilir. Merhamet yorgunluğunu gidermeye ve azaltmaya yönelik herhangi bir girişim uygulamadan önce kuruluşlar ve yöneticiler öncelikli olarak uygulayıcılarını etkileyen sorunları bulmaya, anlamaya çalışmalıdır. Sonraki basamakta belirlenmiş olan öncelikli sorunlara yönelik mümkün olan imkanlar çerçevesinde kurum desteğinin sağlanması merhamet yorgunluğunun azaltılmasında etkili olabilir.

Kaynakça

American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th edn). US: Washington, DC, 2013.

Barnett, M. D., Hays, K. N., & Cantu, C. (2022). Compassion fatigue, emotional labor, and emotional display among hospice nurses. *Death Studies*, 46(2), 290–296.

Beck, C. T., Logiudice, J., & Gable, R. K. (2015). A mixed-methods study of secondary traumatic stress in certified nursemidwives: shaken belief in the birth process. *J Midwifery Womens Health*., 60(1):16–23

Campbell, L. (2007). Utilizing compassion fatigue education in hurricanes Ivan and Katrina. *Clınıcal Social Work Journal*, 35, 165-171.

Circenis, K., & Millere, I. (2011). Compassion fatigue, burnout and contributory factors among nurses in Latvia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2042-2046.

Coetzee, S. K., & Laschinger, H. K. S. (2017). Toward a comprehensive, theoretical model of compassion fatigue: An integrative literature review. *Nursing & Health Sciences*, 20(1), 4–15. https://doi.org/10.1111/nhs.12387

Coetzee, S. K., & Laschinger, H. K.S. (2018). Toward a comprehensive, theoretical model of compassion fatigue: an integrative literature review. *Nurs Health Sci*., 20(1): 4–15.

Crowe, L. (2016). Identifying the risk of compassion fatigue, improving compassion satisfaction and building resilience in emergency medicine. *Emerg. Med. Aust*., 28 (1), 106–108. doi:10.1111/1742-6723.12535.

Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stres disorder in those who treat the traumatized. New York: Brunner-Routledge.

Goldbort, J., Knepp, A., Mueller, C., & Pyron, M. (2011). Intrapartum nurses' lived experience in a traumatic birthing process. *Am J Matern Child Nurs*, 36(6): 373–80. doi: 10.1097/NMC.0b013e31822de535.

Hobfoll, S. E. (2004). Stress, culture, and community: The psychology and philosophy of stress. *Springer Science & Business Media*.

Hwang, W. J., Yang, H. K., & Kim, J. H. (2020). What are the experiences of emotional labor and workplace violence that are more harmful to health in Korean workforce? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(21), 8019. https://doi.org/10.3390/ ijerph17218019

Katsantoni, K., Zartaloudi, A., Papageorgiou, D., et al. (2019). Prevalence of compassion fatigue, burn-out and compassion satisfaction among maternity and gynecology care providers in Greece. *Mater Sociomed*. 31(3): 172–176

Kesbiç, Ş., & Boz, İ. (2022). Experiences of perinatal nurses regarding compassion fatigue and compassion satisfaction: a phenomenological study. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, *43*(3), 359-367.

Kwak, Y., Han, Y., Song, J. S., & Kim, J. S. (2020). Impact of emotional labour and workplace violence on professional quality of life among clinical nurses. *International Journal of Nursing Practice*, 26(1), e12792. https://doi.org/10.1111/ijn.12792

Leinweber, J., Creedy D. K., Rowe H., et al. (2017). Responses to birth trauma and prevalence of posttraumatic stress among australian midwives. *Women Birth*., 30(1): 40–45.

Menezes, M. A., Hodgson, J. M., Sahhar, M., et al. (2013). "Taking its toll": the challenges of working in fetal medicine. *Birth*., 40(1):52–60

Misouridou, E. (2017). Secondary Posttraumatic Stress and Nurses' Emotional Responses to Patient's Trauma. *Journal of Trauma Nursing*, 24: 110–115

Moros, M., Kotzageorgiou, P., Speis, P., & Theodosi-Polymeri, K. (2022). 658 A Study of [LDQUO] compassion fatigue [RDQUO] syndrome in a sample of greek midwifes, gynaecologists and student midwives. *European Journal of Obstetrics and Gynecology and Reproductive Biology*, *270*, e127.

Rice, H., & Warland, J. (2013). Bearing witness: midwives experiences of witnessing traumatic birth. *Midwifery*, 29(9):1056–63.

Sorenson C., Bolick B., Wright K., & Hamilton R. (2016). Understanding Compassion Fatigue in Healthcare Providers: A Review of Current Literature. *J Nurs Scholarsh*, 48:456–65.

Sorenson, C., Bolick, B., Wright, K., & Hamilton, R. (2017). An evolutionary concept analysis of compassion fatigue. *Journal of Nursing Scholarship*, *49*(5), 557-563.

Stamm, B. H. (2005). The ProQOL Mannual. He professional quality of life scale: Compassion satisfaction, burnout&compassion fatigue/secondary trauma scales. *Sidran Press*, 1-13

Wang, J., Su, M., Chang, W., Hu, Y., Ma, Y., Tang, P., & Sun, J. (2023). Factors associated with compassion fatigue and compassion satisfaction in obstetrics and gynaecology nurses: A cross-sectional study. *Nursing Open*, *10*(8), 5509-5520.

KADINLAR İÇİN DİJİTAL DÜNYADA SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE EMZİRME

SOCIAL MEDIA USE AND BREASTFEEDING FOR WOMEN IN THE DIGITAL WORLD

Öğr. Gör. Dr., Kadriye ESEN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, kadriyeesen@sdu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-9089-6263
Lecturer PhD., Suleyman Demirel University, Faculty Of Health Sciences, Midwifery Department
Doç., Çiğdem GÜN KAKAŞÇI, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, cigdemkakasci@sdu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-1951-563X
Assoc. Prof. Suleyman Demirel University, Faculty Of Health Sciences, Midwifery Department

Özet

Lancet raporunda, optimum emzirme uygulamaları sayesinde yılda 820.000'den fazla yaşamın kurtarabileceği bildirilmektedir. Bu sayı beş yaş altı çocuk ölümlerinin %13'üne eşittir. Düşük ve orta gelirli ülkeler emzirme sayesinde diyare vakalarının yarısına yakınını ve solunum yolu hastalıklarının üçte birini azaltma potansiyeli taşımaktadır. Emzirmenin anne ve bebek için sağlık yararları iyi bilinmesine rağmen sadece anne sütüyle beslenmenin yaygınlığı istenilen düzeyde değildir. Bu nedenle farklı stratejiler, yöntemler benimsenmektedir. Emzirmeye dost olma kavramı için öncelikli öneriler savunuculuğun ve anneliğin korunmasına yönelik yasaların güçlendirilmesi, emzirme konusunda doğru uygulamaya dönüştürülebilecek bilgilerin daha etkin bir şekilde yayılması olarak bildirilmiştir. Ayrıca sosyal medyanın da dahil edildiği bu tür öneriler çerçevesinde hareket edebilmek için maliyet-etkinlik yaklaşımlarının kullanılması da önemli hale gelmektedir. Halk sağlığı alanında, farkındalık kampanyaları ve destek grupları sayesinde sağlık sonuçlarını iyileştirmek amacı ile sosyal medyayı kullanmaya yönelik ilgi giderek yaygınlaşmaktadır. Sosyal medyanın yaygın ve fazla kullanımı, sosyal medyayı kar amacı güden şirketler tarafından çeşitli veri odaklı hedef stratejiler aracılığıyla davranışları etkilemek için kullanılan güçlü bir platforma dönüştürmüştür. Kamu sağlığı açısından sosyal medya salgın, aşılama, bağımlılık, anne ve çocuk sağlığı alanında emzirme gibi birçok önemli kamu sağlığı önceliğini ele alarak önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Akıllı telefon kullanımının artması ve sosyal medya platformlarına yaygın erişimle, sosyal medya grupları artık ebeveynlik desteğine ulaşımda önemli bir rol oynamaktadır. Küresel olarak 31 yaş üzeri nüfusun yüzde yetmiş beşi sosyal medya kullanmaktadır, bu da desteğe ve sosyal bağlantıya erişebilmek için büyük bir platform oluşturmaktadır. Teoriye dayalı yenilikçi analitik araçlar kullanarak araştırmacılar, hükümetler, sivil toplum örgütleri ve sağlık hizmeti sağlayıcıları gibi paydaşların sosyal medyayı stratejik olarak kullanarak ilgi alanlarını belirlemelerine, mesaj yayılımının en uygun modellerini tanımlamalarına, hedefli müdahaleler geliştirmelerine ve etkiyi izlemelerine yardımcı olabilmektedir. Bilginin güvenilirliğine ve başkalarının motivasyonlarına güven, empatik kolaylaştırma ve destek stilleri sonucunda bağlantı ve uyumun geliştiği durumlarda karşımıza çıkabilmektedir. Anneler, karar verme süreçlerini yönlendirmek için bir konu hakkında çok çeşitli görüşler aradıklarını bildirmektedir. Sosyal medya desteği ve bağlantısına duyulan ihtiyaç COVID-19 pandemisi sırasında artmış, yeni ebeveynleri mevcut fiziksel sosyal ağlarından izole etmiş ve yenilerinin gelişmesini engellemiştir. Kanıt incelemeleri, emzirme için yüz yüze desteğin en etkili olduğu sonucuna varmış olsa da sosyal medya işlevselliği, kullanımı ve inceledikleri veriler toplandığından beri önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde emzirme oranlarının hala istenen seviyede olmaması emzirmenin bilgisi ve tanıtımının tek başına yeterli olmadığının bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya destek gruplarının etkileşimli çevrimiçi emzirme toplulukları oluşturma becerisine ilişkin kanıtlar, kadınların emzirme başarısına olan güvenine vurgu ve hedeflerin emzirme sonuçları üzerindeki etkisi ışığında, sosyal bilişsel teorinin emzirme davranışlarıyla ilişkili faktörleri ve kadınların sosyal medya gruplarına üyeliklerinden nasıl etkilendiklerini anlamak için uygun bir çerçeve oluşturmuştur. Çevrim içi emzirme desteğinin verilmesi yaygınlaştıkça ve

ulaşılabilirlik iyileştikçe, anneler bu yollarla etkileşime girmekte ve faydalarını bildirmektedir. Çalışmalarda bazı dezavantajları olsa da ülkeler genelindeki kadınlar için sosyal medya desteği faydalı bulunmaktadır. Önemli olan sosyal medya gibi yaygın bir bilgi aktarım kaynağının sağlık profesyonelleri sayesinde doğru bilgiye ve uygulamaya ulaşmada daha aktif olarak kullanılmasıdır. Bu nedenle sağlık profesyonellerinin ve daha geniş sağlık destek hizmetlerinin sosyal medya faydalarından nasıl yararlanabileceğini anlamak için daha fazla araştırma yapılması literatüre önemli katkılar sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Emzirme, Kadın, Dijital.

Abstract

The Lancet report states that more than 820,000 lives can be saved annually thanks to optimal breastfeeding practices. This number is equal to 13% of under-five child deaths. Low- and middle-income countries have the potential to reduce almost half of diarrhea cases and one-third of respiratory diseases thanks to breastfeeding. Although the health benefits of breastfeeding for mothers and babies are well known, the prevalence of exclusive breastfeeding is not at the desired level. For this reason, different strategies and methods are being adopted. The primary recommendations for the concept of breastfeeding friendliness have been reported as strengthening and laws for the advocacy and protection of motherhood, and more effective dissemination of information that can be translated into correct practice on breastfeeding. In addition, the use of cost-effective approaches is becoming important in order to act within the framework of such recommendations, which also include social media. In the field of public health, interest in using social media to improve health outcomes is increasingly widespread thanks to awareness campaigns and support groups. The widespread and excessive use of social media has transformed social media into a powerful platform used by for-profit companies to influence behaviors through various data-driven target strategies. Social media has significant potential in addressing many important public health priorities such as epidemics, vaccination, addiction, and breastfeeding in maternal and child health. With the increasing use of smartphones and widespread access to social media platforms, social media groups now play an important role in accessing parenting support. Seventy-five percent of the population over the age of 31 globally uses social media, creating a major platform for accessing support and social connection. Using innovative theory-based analytical tools, researchers can help stakeholders such as governments, civil society organizations, and healthcare providers strategically use social media to identify areas of interest, identify optimal patterns of message dissemination, develop targeted interventions, and monitor impact. Trust in the credibility of information and the motivations of others can emerge in situations where connection and rapport develop as a result of empathic facilitation and support styles. Mothers report seeking a wide range of views on a topic to guide their decision-making processes. The need for social media support and connection has increased during the COVID-19 pandemic, isolating new parents from their existing physical social networks and preventing new ones from developing. While evidence reviews have concluded that face-to-face support for breastfeeding is most effective, social media functionality, use, and the data they review have changed significantly since they were collected. The fact that breastfeeding rates are still low today is evidence that breastfeeding information and promotion alone are not enough. Given the evidence on the ability of social media support groups to create interactive online breastfeeding communities, the emphasis on women's confidence in breastfeeding success, and the impact of goals on breastfeeding outcomes, social cognitive theory provides a suitable framework for understanding factors associated with breastfeeding behaviors and how they are influenced by women's membership in social media groups. As online breastfeeding support becomes more widespread and accessible, mothers are engaging with these channels and reporting benefits. Despite some disadvantages, studies have found social media support to be beneficial for women across countries. What is important is that a widespread source of information, such as social media, is used more actively to access accurate information and practice through health professionals. Therefore, further research to understand how health professionals and wider health support services can benefit from social media could make significant contributions to the literature.

Keywords: Social media, Breastfeeding, Woman, Digital.

1. Giriş

Lancet raporunda, optimum emzirme uygulamaları sayesinde yılda 820.000'den fazla yaşamın kurtarabileceği bildirilmektedir. Bu sayı beş yaş altı çocuk ölümlerinin %13'üne eşittir (Victora vd., 2016). Düşük ve orta gelirli ülkeler emzirme sayesinde diyare vakalarının yarısına yakınını ve solunum yolu hastalıklarının üçte birini azaltma potansiyeli taşımaktadır (WHO, 2018). Emzirmenin anne ve bebek için sağlık yararları iyi bilinmesine rağmen (Victora vd., 2016); sadece anne sütüyle beslenmenin yaygınlığı istenilen düzeyde değildir (I. International, 2015). Bu nedenle farklı stratejiler, yöntemler benimsenmektedir (Durmazoğlu & Okumuş, 2019). Örneğin emzirme uzmanları ve paydaşlardan oluşan bir komite Emzirmeye Dost Olma Girişimini uygulamaya koymuştur. Bu girişim ülkelere emzirme ölçeklendirme ortamlarını emzirme ekipmanı modeline göre değerlendirmeleri ve emzirme ortamlarını güçlendirmek için öneriler geliştirmeleri için bir yol göstericidir (Perez-Escamilla vd., 2012; Aryeetey vd., 2018). Emzirmeye dost olma kavramı için öncelikli öneriler savunuculuğun ve anneliğin korunmasına yönelik yasaların güçlendirilmesi, emzirme konusunda doğru uygulamaya dönüştürülebilecek bilgilerin daha etkin bir şekilde yayılması olarak bildirilmiştir (Aryeetey vd., 2018). Ayrıca sosyal medyanın da dahil edildiği bu tür öneriler çerçevesinde hareket edebilmek için maliyet-etkinlik yaklaşımlarının kullanılması da önemli hale gelmektedir (Carroll vd.,,2019). Halk sağlığı alanında, farkındalık kampanyaları ve destek grupları sayesinde sağlık sonuçlarını iyileştirmek amacı ile sosyal medyayı kullanmaya yönelik ilgi giderek yaygınlaşmaktadır (Dunn vd., 2018; Giustini vd., 2018). Günün her dakikasında 500 saatten fazla YouTube videosunun yüklendiği, 66.000 Instagram ve 243.000 Facebook fotoğrafının paylaşıldığı yaklaşık 350.000 tweet atılıldığı bildirilmektedir. Sosyal medyanın bu derece yaygın ve fazla kullanımı, sosyal medyayı kar amacı güden şirketler tarafından çeşitli veri odaklı hedef stratejiler aracılığıyla davranışları etkilemek için kullanılan güçlü bir platforma dönüştürmüştür (Appel vd., 2020; Araujo vd., 2017). Kamu sağlığı açısından sosyal medya salgın, aşılama, bağımlılık (Brunson, 2013; Fan vd., 2017; Vijaykumar vd., 2018), anne ve çocuk sağlığı alanında emzirme (Perez-Escamilla, vd., 2012), gibi birçok önemli kamu sağlığı önceliğini ele alarak önemli bir potansiyel barındırmaktadır (Brunson, 2013; Fan vd., 2017; Vijaykumar vd., 2018). Akıllı telefon kullanımının artması ve sosyal medya platformlarına yaygın erişimle (Aichner vd., 2021), sosyal medya grupları artık ebeveynlik desteğine ulaşımda önemli bir rol oynamaktadır. Küresel olarak 31 yaş üzeri nüfusun yüzde yetmiş beşi sosyal medya kullanmaktadır (Data Reportal, 2022), bu da desteğe ve sosyal bağlantıya erişebilmek için büyük bir platform oluşturmaktadır. Teoriye dayalı yenilikçi analitik araçlar kullanarak araştırmacılar, hükümetler, sivil toplum örgütleri ve sağlık hizmeti sağlayıcıları gibi paydaşların sosyal medyayı stratejik olarak kullanarak ilgi alanlarını belirlemelerine, mesaj yayılımının en uygun modellerini tanımlamalarına, hedefli müdahaleler geliştirmelerine ve etkiyi izlemelerine yardımcı olabilmektedir (Rehm vd., 2020). Alianmoghaddam, vd. (2018), sosyal medyanın 6 aya kadar sadece emzirme üzerindeki etkisini araştırmayı amaçladığı çalışma sonucunda dijital çağda emzirmeyi teşvik etmek için sosyal medya ve internetin önemli olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda Y Kuşağı olarak adlandırılan nesilden olan annelerin güvenilir çevrimiçi beslenme bilgilerine ihtiyaç duyduğunu ve akıllı telefon uygulamalarının emzirmeyi teşvik etmek için iyi bir seçenek olabileceğini bildirmiştir. Sosyal medya desteği ve bağlantısına duyulan ihtiyaç COVID-19 pandemisi sırasında artmış, yeni ebeveynleri mevcut fiziksel sosyal ağlarından izole etmiş ve yenilerinin gelişmesini engellemiştir (Brown & Shenker, 2021). Kanıt incelemeleri, emzirme için yüz yüze desteğin en etkili olduğu sonucuna varmış olsa da (McFadden vd., 2017), sosyal medya işlevselliği, kullanımı ve inceledikleri veriler toplandığından beri önemli ölçüde değişmiştir. Çevrim içi emzirme desteğinin verilmesi yaygınlaştıkça ve ulaşılabilirlik iyileştikçe, anneler bu yollarla etkileşime girmekte ve faydalarını bildirmektedir (Morse & Brown, 2021). Bu sonucu destekleyen başka bir kanıt, Amerika Birleşik Devletleri genelindeki emziren annelerde sosyal medya gruplarını kullanan kadınları inceleyen Skelton vd. (2018) tarafından yapılmıştır. Çalışma sonucunda çevrimiçi destek gruplarının emzirme tutumları, bilgisi ve davranışlarını geliştirmek için faydalı olabileceğini belirtmişlerdir. Black vd. (2020) annelerin emzirme için bir destek sistemi olarak sosyal medya grubunu kullanmalarını incelemiş ve bu faktörün başarılı uzun süreli emzirme şansını artırmada yararlı olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları kadınlar için çevrimiçi sosyal medya grubunun bir üyesi olmanın, onlara başarılı olmak için

öz yeterlilik inancı ve yalnız olmadıklarını hissettirmek için ağ desteği sağladığını göstermiştir. Endonezya'da 2024 yılında yayımlanmış bir çalışmada annelerin bilgi için sosyal medyayla etkileşimleri ile sadece emzirmeye ilişkin bilgi düzeyleri arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Çalışmada emzirme bilgisi için sosyal medya kullanımı ile sadece emzirmeyi başarıyla uygulayan annelerin bilgi düzeyleri arasında önemli bir ilişki bulunmuştur. Sadece emzirmeyi başaran anneler, emzirme için bir bilgi kaynağı olarak sosyal medyayı kullanma konusunda belirgin bir bilgi düzeyi göstermişlerdir. Çalışma annelerin sadece emzirmeye ilişkin anlayışlarını şekillendirmede sosyal medyanın artan rolünü vurgulamaktadır (Deswani vd., 2024). Fakat incelenmiş bazı çalışmaların bulgularında, çevrimiçi emzirme destek topluluklarına üye olan kadınların, yaşanmış deneyime sahip akranlarından gelen gerçek zamanlı bilgilerin geçerli ve güvenilir bir kaynak olduğunu düşündükleri ve genellikle bir sağlık uzmanının tavsiyelerine göre bu platformdaki verilere güvendikleri bulunmuştur (Skelton vd., 2018) Kadınlar bu durumu başka yerlerdeki zayıf desteği telafi etmek için kullanabilmektedir (Robinson vd., 2019). Kadınlar sosyal medyadaki bilgilerin düzenlenmemiş olduğunun farkına varabilmektedir ve bu durumun bazen tavsiyeye olan güvenlerini de etkilediğini bildirmişlerdir (Regan & Brown, 2019). Bu platformlarda bazen çevrimiçi kendi kendini düzeltme de meydana gelebilmektedir. Burada yanlış gönderiler ve mesaj dizileri (Herron vd., 2015) çevrimiçi topluluklar (Skelton vd., 2020) içindeki ekip çalışmasıyla derhal düzeltilebilmektedir böylece potansiyel bir kaynak olarak güvenilirliklerini artırabildikleri belirtilmektedir. Bilginin güvenilirliğine ve başkalarının motivasyonlarına güven, empatik kolaylaştırma ve destek stilleri sonucunda bağlantı ve uyumun geliştiği durumlarda karşımıza çıkabilmektedir (Bridges vd., 2018). Anneler, karar verme süreçlerini yönlendirmek için bir konu hakkında çok çeşitli görüşler aradıklarını bildirmektedir (Robinson vd., 2019). Aslında topluluğa olan bu artan güven ve tavsiyenin güvenilirliği, önerilerin benimsenmesi ve hedef belirleme için anahtar rol üslenmektedir (Black vd., 2020; Skelton vd., 2018). Ancak bu çalışmaların bulgularında, çevrimiçi destek aramaya kendi kendine motive olanların demografisinden etkilenebileceği unutulmamalıdır. Çalışılan örneklemlerde daha zengin ve yüksek eğitimli kadınların aşırı temsili söz konusu olabilmektedir (Morse & Brown, 2021). Yine emzirme desteğine yönelik bazı müdahale çalışmaları da emzirmenin geliştirilmesinde faydalı olabilmektedir (Uzunçakmak vd., 2022). Örneğin sosyal medya aracılığıyla emzirme desteğinin kadınların emzirme öz yeterliliklerine etkisini inceleyen bir çalışmada kadınların emzirme öz yeterliliği, sosyal medyaya dayalı bir eğitim ve danışmanlık müdahalesi yoluyla yükseltilmiştir. Çalışmada kadınların emzirme yeteneklerine olan güvenlerini artırmak ve emzirmenin sürekliliğini teşvik etmek için sağlık profesyonellerinin sosyal medya teknolojilerinden yararlanması önerilmektedir (Uzunçakmak vd., 2022). İlk hafta emzirme uygulamasında kadınlara yönelik Whatsapp grubunun etkinliğini belirlemek amacıyla yapılan benzer bir çalışmada WhatsApp grubu, doğumdan sonraki ilk haftada annelerin emzirme davranışını iyileştirmek için etkili bir şekilde kullanılmıştır (Sukriani & Arisani, 2020). İran da siber uzay yoluyla eğitimin ilk doğum yapan kadınların emzirme etkinliği üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışma sonucunda siber uzay, mobil erişim ve internete aşina kadınlarda siber uzay aracılığıyla eğitimin emzirmenin öz yeterliliğini artırdığı bulunmuştur (Heydari vd., 2019). Brezilyada yapılan bir başka çalışma sonucunda ise taburcu olduktan sonra emzirmeyle ilgili konularda haftalık posterlerin yayınlandığı ve annelerle aktif bir iletişimin kurulduğu bir çevrimiçi sosyal ağın kapalı grubu oluşturulmuştur. Bu müdahalenin emzirmenin süresi ve sıklığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bildirilmiştir (Cavalcanti vd., 2019).

2. Sonuçlar ve Değerlendirme

Çalışmalarda bazı dezavantajları olsa da ülkeler genelindeki kadınlar için sosyal medya desteği faydalı bulunmaktadır. Günümüzde emzirme oranlarının hala istenen seviyede olmaması emzirmenin bilgisi ve tanıtımının tek başına yeterli olmadığının bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya destek gruplarının etkileşimli çevrimiçi emzirme toplulukları oluşturma becerisine ilişkin kanıtlar, kadınların emzirme başarısına olan güvenine vurgu ve hedeflerin emzirme sonuçları üzerindeki etkisi ışığında, sosyal bilişsel teorinin emzirme davranışlarıyla ilişkili faktörleri ve kadınların sosyal medya gruplarına üyeliklerinden nasıl etkilendiklerini anlamak için uygun bir çerçeve oluşturmuştur. Önemli olan sosyal medya gibi yaygın bir bilgi aktarım kaynağının sağlık profesyonelleri sayesinde doğru bilgiye ve uygulamaya ulaşmada daha aktif olarak kullanılmasıdır. Bu nedenle sağlık

profesyonellerinin ve daha geniş sağlık destek hizmetlerinin sosyal medya faydalarından nasıl yararlanabileceğini anlamak için daha fazla araştırma yapılması literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Halk sağlığı eğitiminde daha etkin ve aktif bir strateji olabilir.

Kaynakça

Aichner, T., Grünfelder, M., Maurer, O., & Jegeni, D. (2021). Cyberpsychology, behavior, and social networking. Cyberpsychology, *Behavior and Social Networking*, 24(4), 215–222. https://doi.org/10.1089/ cyber.2020.0134

Alianmoghaddam, N., Phibbs, S., & Benn, C. (2018). "I did a lot of Googling": A qualitative study of exclusive breastfeeding support through social media. *Women and Birth*, 32(2), 147–156. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2018.05.008

Appel, G., Grewal, L., & Hadi, R. (2020). The future of social media in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Scienc*e, 48, 79–95. https://doi.org/10.1007/s11747-019-00695-1

Araujo, T., Neijens, P., & Vliegenthart, R. (2017). Getting the word out on Twitter: The role of influentials, information brokers and strong ties in building word-of-mouth for brands. *International Journal of Advertising*, 36(3), 496–513. https://doi.org/10.1080/02650487.2016.1173765 Bridges, N.,

Aryeetey, R., Hromi-Fiedler, A., Adu-Afarwuah, S., Amoaful, E., Ampah, G., Gatiba, M., … C. Ghana Becoming Breastfeeding Friendly (2018). Pilot testing of the Becoming Breastfeeding Friendly toolbox in Ghana. *International Breastfeeding Journal*, 13, 30.

Black, R., McLaughlin, M., & Giles, M. (2020). Women's experience of social media breastfeeding support and its impact on extended breastfeeding success: A social cognitive perspective. *British journal of health psychology*, *25*(3), 754-771.

Bridges, N., Howell, G., & Schmied, V. (2018). Exploring breastfeeding support on social media. *International breastfeeding journal*, 13(1), 22. https://doi.org/10.1186/s13006-018-0166-9

Brown, A., & Shenker, N. (2021). Experiences of breastfeeding during COVID-19: Lessons for future practical and emotional support. *Maternal & Child Nutrition*, 17(1):e13088. https://doi.org/10.1111/ mcn.13088

Brunson, E. K. (2013). The impact of social networks on parents' vaccination decisions. *Pediatrics*, 131(5), e1397–e1404. https://doi. org/10.1542/peds.2012-2452

Carroll, G., Atuobi-Yeboah, A., Hromi-Fiedler, A., Aryeetey, R., Safon, C., & Pérez-Escamilla, R. (2019). Factors influencing the implementation of the Becoming Breastfeeding Friendly initiative in Ghana. *Maternal & Child Nutrition*, 15(3), e12787. https://doi.org/10.1111/mcn.12787

Cavalcanti, D. S., Cabral, C. S., de Toledo Vianna, R. P., & Osório, M. M. (2019). Online participatory intervention to promote and support exclusive breastfeeding: Randomized clinical trial. *Maternal & Child Nutrition*, 15(3), e12806.

Data Reportal. (2022). Global social media stats. https://datareportal.com/ social-media-users

Deswani, D., Rahmawati, D. E., Mulyanti, Y., Syafdewiyani, S., Ismail, R., & Djuwitaningsih, S. (2024). Social media utilization and knowledge levels in exclusive breastfeeding among mothers in Indonesia. *Healthcare in Low-resource Settings*, *12*(1).

Durmazoğlu, G., & Okumuş, H. (2019). Yenilikçi ve güncel eğitim yöntemlerinin kullanıldığı emzirme eğitimlerinin incelenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*(1), 23-31.

Dunn, A. G., Mandl, K. D., & Coiera, E. (2018). Social media interventions for precision public health: Promises and risks. *NPJ Digit Medicine*, 1(1), 47. https://doi.org/10.1038/s41746-018-0054-0

Fan, Y., Zhang, Y., Ye, Y., Zheng, W. (2017). Social media for opioid addiction epidemiology: Automatic detection of opioid addicts from Twitter and case studies. *Proceedings of the 26th ACM International Conference on Information and Knowledge Management*, 1259-1267

Ghana Statistical Service, Ghana Health Service and I. International (2015). Ghana demographic and health survey 2014. Rockville, Maryland, USA: GSS, GHS, and ICF International.

Giustini, D., Ali, S. M., Fraser, M., et al. (2018). Effective uses of social media in public health and medicine: A systematic review of systematic reviews. *Online Journal of Public Health Informatics*, 10, e215.

Herron, M., Sinclair, M., Kernohon, W. G., & Stockdale, J. (2015). Tapping into authentic presence: Key components arising from a concept analysis of online breastfeeding support. *Evidence Based Midwifery*, 13(3), 76–83.

Heydari, Z., Akhondzadeh, G., & Hojati, H. (2019). The effect of education through cyberspace on breastfeeding efficacy of primiparous women in shahroud in 2018: A randomized clinical trial. *Avicenna Journal of Nursing and Midwifery Care*, 27(5), 315-325.

McFadden, A., Gavine, A., Renfrew, M., Wade, A., Buchanan, P., Taylor, J. L., Veitch, E., Rennie, A., Crowther, S. A., Neiman, S., & MacGillivray, S. (2017). Support for breastfeeding mothers. *Cochrane*. https://www.cochrane.org/CD001141/PREG_support-breastfeeding-mothers

Morse, H., & Brown, A. (2021). Accessing local support online: Mothers' experiences of local breastfeeding support facebook groups. *Maternal & Child Nutrition*, 17(4), e13227. https://doi.org/10.1111/ mcn.13227

Morse, H., & Brown, A. (2022). The benefits, challenges and impacts of accessing social media group support for breastfeeding: A systematic review. *Maternal & Child Nutrition*, *18*(4), e13399.

Perez-Escamilla, R., Curry, L., Minhas, D., Taylor, L., & Bradley, E. (2012). Scaling up of breastfeeding promotion programs in low- and middle- income countries: The "breastfeeding gear" model. *Advances in Nutrition*, 3(6), 790–800. https://doi.org/10.3945/an.112.002873

Regan, S., & Brown, A. (2019). Experiences of online breastfeeding support: Support and reassurance versus judgement and misinformation. *Maternal & Child Nutrition*, 15(4), 12874. https://doi.org/10.1111/mcn.12874

Rehm, M., Cornelissen, F., Notten, A., Daly, A., & Supovitz, J. (2020). Power to the people?! Twitter discussions on (educational) policy processes. *Mixed methods approaches to social network analysis*, 231–244.

Robinson, A., Davis, M., Hall, J., Lauckner, C., & Anderson, A. K. (2019). It takes an E-village: Supporting African American mothers in sustaining breastfeeding through facebook communities. *Journal of Human Lactation*, 35(3), 569–582. https://doi.org/10.1177/08903344198 31652

Robinson, A., Lauckner, C., Davis, M., Hall, J., & Anderson, A. K. (2019). Facebook support for breastfeeding mothers: A comparison to offline support and associations with breastfeeding outcomes. *Digital Health*, 5, 2055207619853397. https://doi.org/10.1177/ 2055207619853397

Skelton, K. R., Evans, R., LaChenaye, J., Amsbary, J., Wingate, M., & Talbott, L. (2018). Exploring social media group use among breastfeeding mothers: Qualitative analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 1(2). https://pediatrics.jmir.org/2018/2/e11344

Skelton, K. R., Evans, R., LaChenaye, J., Amsbary, J., Wingate, M., & Talbott, L. (2020). Hidden communities of practice in social media groups: Mixed methods study. *JMIR Pediatrics and Parenting*, 3(1):e14355. https://doi.org/10.2196/14355

Sukriani, W., & Arisani, G. (2020). Effecttiveness of WhatsApp group on breastfeeding practices. *Indian Journal of Forensic Medicine & Toxicology*, *14*(4), 3550-3555.

Uzunçakmak, T., Gökşin, İ., & Ayaz-Alkaya, S. (2022). The effect of social media-based support on breastfeeding self-efficacy: a randomised controlled trial. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, *27*(2), 159-165.

Victora, C. G., Bahl, R., Barros, A. J. D, et al. (2016). Breastfeeding in the 21st century: epidemiology, mechanisms, and lifelong effect. *Lancet*;387:475-90.

Vijaykumar, S., Nowak, G., Himelboim, I., & Jin, Y. (2018). Virtual Zika transmission after the first U.S. case: Who said what and how it spread on Twitter. *American Journal of Infection Control*, 46(5), 549–557. https://doi.org/10.1016/j.ajic.2017.10.015

WHO. (2018). Implementation guidance: protecting, promoting and supporting breastfeeding in facilities providing maternity and newborn services - the revised Baby-friendly. 135- 149 p. Available from: https://www.unicef.org/media/95191/file/Baby-friendly-hospital-initiative-implementation-guidance-2018.pdf

Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı-International Women's Studies Conference
16-18 Ekim 2024, Elâzığ, TÜRKİYE

SONUÇ BİLDİRGESİ

16-18 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı'nın amacı; ulusal ve uluslararası düzeyde "Kadın" konusunda çalışmaları bulunan akademisyenleri bir araya getirerek, bu alandaki güncel araştırmaları ve yeni yaklaşımları akademik bir düzlemde tartışmaktır. Disiplinlerarsı bakış açısıyla düzenlenen konferansta ana tema kadın çalışmaları olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Kadın ve Ekonomi, Kadın ve Sosyal Politika, Kadın ve Siyaset, Kadın ve Şiddet, Kadın ve Sosyal Hizmet, Kadın ve Sağlık, Kadın ve Eğitim, Kadın ve Hukuk, Kadın ve Spor, Kadın ve Medya, Kadın ve Afet, Kadın ve Savaş, Kadın ve Edebiyat, Kadın ve Sanat, Kadın ve Tarih, Kadın ve Psikoloji ve Aile Çalışmaları alt temalar olarak belirlenmiştir. Konferansın temel hedefi; katılımcıların araştırmalarını sunmalarını ve alanın önde gelen uzmanlarıyla fikir alışverişinde bulunmalarını sağlayarak kadın çalışmalarına dair teorik ve pratik bilgi zenginliğini artırmaktır.

Konferansa Türkiye'de 50 üniversite ve 7 ulusal kurumdan 160, farklı ülkelerde 7 üniversiteden 11 olmak üzere 171 bilim insanı katılmış ve her biri kadın çalışmaları ana teması altında değişik alanlarda 122 bildiri sunulmuştur.

Konferansta değinilen konulardan biri **kadınların iş dünyasındaki yeri ve yaşadığı zorluklar** olmuştur. Bildirilerin ortak noktası kadınların iş dünyasındaki yerlerinin giderek arttığı ancak bununla birlikte bazı sorunlarla da yüzleşmek ve baş etmek zorunda kaldıkları olmuştur. Bu sorunlardan bazıları kadınların yönetici pozisyonlarına gelmelerinde toplumsal cinsiyet rollerinin baskılarına maruz kalmaları, yapışkan zemin, cam tavan sendromu ve kraliçe arı sendromu gibi sorunlarla mücadele etmeleri olmuştur. Bunların yanı sıra sektörel bazda farklılıklarla karşılaşıldığı, iş hayatında uzaktan çalışma modeli, dijitalleşme ve yapay zekâ uygulamalarının otomasyonlaşma ile birlikte kadının iş hayatından uzaklaşmasının bir nedeni olduğu da vurgulanmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadınların kurdukları kooperatifler** olmuştur. Bildirilerin ortak noktası Türkiye'nin farklı yerlerinde kurulan kadın kooperatiflerinin, kadınların girişimcilik yeterliliklerinin artırılmasında bir basamak olarak düşünülmesinin yanı sıra kadınların gerek hukuksal gerekse bürokratik engellerle ilgili yaşadıkları sorunlar da dile getirilmiştir. Yurt içinden ve yurt dışından başarılı örneklerin sunumuyla kadın kooperatiflerinin başarılı olması konusunda öneriler dile getirilmiştir.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadın yazarların ve kadın karakterlerin edebiyattaki temsili, toplumsal rollerin ve kimliklerin edebi metinlerde** nasıl yer bulduğu, kadınlık ve kadın temsillerine dair geleneksel düşünceleri sorgulayarak kadınların edebiyat içindeki yeri olmuştur. Tarihsel süreçte edebiyattaki temsillerde kadının nasıl şekillendiği ve dönüşüm geçirdiği geniş bir perspektifle ele alınmıştır. Farklı türdeki edebi eserlerde yapılan cinsiyet analizleri, kadınların cinsiyet ayrımcılığı perspektifinden kurgulanan rollerle şekillendirildiği ifade edilmiştir.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **sağlık alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kadınların sağlık hizmetlerine** erişimi üzerindeki olumsuz etkileri ortaya koymak olmuştur. Bunun yanında meme kanseri olan kadınların yaşadığı sorunlar, meme kanseriyle ilgili kadınların bilgi eksikliklerini ve bu eksikliklerin erken teşhis ve tedavi süreçlerine olan etkileri, üniversite öğrencilerinin HPV ve HPV aşısı hakkındaki bilgi düzeyleri, kadınların genital hijyen ve kişisel hijyen davranışları da değinilen konular arasında yer almıştır. Kadın sağlığı alanında klinik ve toplumsal düzeyde karşılaşılan sorun alanları ve bu sorunların çözümüne yönelik alternatif stratejiler tartışılmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadınların ve kız çocuklarının sosyal güvenceye erişiminin önemli bir sosyal politika sorunu** olduğudur. Kız çocuklarının ölüm sigortası gibi bazı finansal haklardan kısıtlanmalarının var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirildiği vurgulanmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadınların ruh sağlığı ve yaşadığı sorunlar** olmuştur. Kadınlara yüklenen toplumsal rollerin, onların psikolojik iyi oluş hallerini etkilediği; ayrıca iş hayatında yaşanan stres, afetler, güvenlik kaygısı gibi durumların da kadınların iyi oluşunu olumsuz yönde etkilediği vurgulanmıştır. Kadınların yaşadıkları sorunlara bir çözüm önerisi olarak gülme terapisi gibi yeni terapilerin temelleri ve uygulama örnekleri paylaşılmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **göçmen kadınların yaşadığı sorunlar** olmuştur. Göç fenomeni başlı başına mücadele edilmesi gereken bir sorunken göçte kadın olmanın sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan zorlukları da beraberinde getirdiği, Türkiye'de göçmen kadın olmanın ise entegrasyonun yanında şiddet, eğitim, yoksulluk gibi sorunlarla mücadele gerektirdiği vurgulanmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadın ve tarih** başlığında olmuştur. Bildirilerde Roma'da İmparator Claudius dönemindeki yerinden, 17. Yy İtalya'sındaki ve 19. Yy Osmanlıdaki yerine kadar kadınların durumu tartışılmıştır. Neredeyse Ortaçağ'dan başlamak üzere kadınların çeşitli araçlarla uğradıkları ayrımcılıkları dillendirme çabasında olukları ifade edilmiştir.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadınlara yönelik şiddetin** farklı boyutları olmuştur. Kadına yönelik şiddet farklı disiplinler tarafından ele alınarak toplumsal cinsiyetin şiddet dinamikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Kadına yönelik şiddetin hem kamusal hem de özel alanda döngüsel bir biçimde varlığını sürdürdüğü üzerinde durulan bir başka başlık olmuştur. Kadın araştırmaları alanında kadınların uğradıkları en temel ayrımcılıklardan birisi olarak şiddet ifade edilebilir. Kadına karşı şiddet hem yerel hem uluslararası bildirilerde varlığını sürdüren önemli bir ayrımcılık unsuru olarak tartışılmıştır. Konferansın ana temasını oluşturan günümüz dünyasında yaşanan küresel sorunlara karşı mücadelede kadınların rolü ve yeri olarak belirlenirken, sunulan bildiriler de bu konu çerçevesinde gerçekleşti. Küresel sorunların başında kadın hakları ihlali, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet gibi acil önlemlerin alınması gereken konular olduğu görülürken, kadınlarımızın sosyal, ekonomik ve siyasi alanda güçlenmesini sağlamak, kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılığın ve şiddetin önlenmesi gerektiği konusu ele alınmıştır

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadın ve eğitim** başlıklarında olmuştur. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ilk çocukluk döneminden yetişkinliğe kadar kadının hayatı üzerindeki etkileri farklı sunumlarla tartışılmıştır. Kadına karşı cinsiyet ayrımcılığı içeren tutum ve davranışların ortadan kaldırılmasında çocukluktan itibaren cinsiyet eşitliğini vurgulayan politikaların etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadın ve medya** başlığı olmuştur. Bildirilerde öne çıkan konulardan birisi medyanın kadın imajını nasıl şekillendirdiğini, reklamların kadın imajına etkisi ve kadın imajının medya üzerinden nasıl standartlaştırıldığı, kadınların dijital becerileri derinlemesine ele alınmıştır. Medyanın geleneksel rolleri yeniden üretmesine karşın medya okuryazarlığının geliştirilmesine ve medyada kadın erkek temsilleri konusunda ilke kararlarına ya da olumlu örnekler için teşvik uygulamalarının olması gereğine dikkat çekilmiştir.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadın ve afet** başlığı olmuştur. Bu başlık altında doğal afetlerin kadınlar üzerindeki etkiler farklı boyutlarıyla incelenmiştir. Kadınların afetler sırasında karşılaştığı zorluklar ele alınmış afetlere hazırlık sürecinde kadının rolü tartışılmıştır. Ayrıca iklim değişikliği, afetlere hazırlık süreci, afet yönetiminde kadının güçlendirilmesi gibi konularda cinsiyet duyarlı yaklaşımlar ön plana çıkarılmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **sanat ve sinema** başlığı olmuştur. Bu başlık altında kadın temsili ve toplumsal cinsiyetin etkisini konu alan çalışmalara yer verilmiştir. Kadın sanatçıların sanat tarihindeki görünürlüğü, sinemanın ve sanatın toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl yansıttığı, sana ve kültürün toplumsal cinsiyetin inşasındaki rolü ve kadınların bu alanda karşılaştığı engeller tartışılmıştır.

Konferansta değinilen konulardan bir diğeri **kadın ve siyaset** başlığı olmuştur. Bu başlık altında kadınların siyasetteki temsili ve cinsiyet eşitliği konuları farklı bağlamlarda ele alınmış, kadınların politikada daha fazla yer almasını sağlamaya yönelik stratejiler tartışılmış ve kadın temsilinin siyasetteki etkileri üzerinde durulmuştur. Diğer yandan kadın lider örnekleri üzerinden kadınların siyasi gücü

incelenmiş, genel itibari ile kadının siyasetteki rolü ve güçlenmesi ele alınarak toplumsal cinsiyet eşitliğine dair önemli çıktılar elde edilmiştir.

Konferansta sunulan "Elazığ'da Aile ve Kadın Dostu Kent Algısı: Beklentiler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı bildiride farklı sosyo-ekonomik ve demografik özelliklere sahip 45 kadından toplanan nitel verilerle kadınların aile ve kadın dostu kent algısı tespit edilerek, Elazığ'ın kadın ve aile dostu kent kimliğine yönelik değerlendirmelere ve iyileştirme önerilerine yer verilmiştir. Bu çalışma paydaş araştırma merkezlerinden Yalova Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YÜKAM) tarafından 4-5 Haziran 2024 tarihlerinde düzenlenen "Kadın ve Aile Dostu Kent Çalıştayı"nın çıktıları ışığında yürütülerek, konu özelinde devam edecek faaliyetlerin sürekliliğine katkı sağlamıştır.

Zaporizhzhya Ulusal Üniversitesi (Ukrayna) Siyaset Bilimi Bölümü profesörü Natalia Lepska'nın çalışması, kadın liderlerin modern kamu diplomasisi ve barış inşası süreçlerindeki rollerini ele almış ve bu rollerin somut politikalara dönüşmesini hedeflemiştir. Çalışmada, kadınların uluslararası ilişkilerdeki etkisi, çatışma çözümü ve barış süreçlerine katkıları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kadınların liderlik pozisyonlarında bulunmasının, özellikle çatışma sonrası barış inşasında, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir diplomatik çözümler sunduğu vurgulanmıştır. Zaporizhzhya Ulusal Üniversitesi (Ukrayna) Siyaset Bilimi Bölümü profesörü ve Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı bilim kurulu üyesi Natalia Lepska'nın girişimiyle, "Barış İnşasında Kadın Akademisyenler" isimli uluslararası bir sivil toplum kuruluşunun kurulması amacıyla bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu girişim, dünyanın farklı ülkelerinden akademik ve araştırma kurumlarında görev yapan kadın bilim insanlarını bir araya getirerek, onların barışı koruma faaliyetlerindeki rollerini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Sunulan bildirilerin ortak teması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında toplumsal hayatın tüm alanlarında eşitlik farkındalığının önemini öne çıkarmıştır. Aynı zamanda konferans, kadınların toplumsal hayattaki yerini ve karşılaştıkları zorlukları farklı bakış açılarıyla ele alan önemli tartışmalara sahne olmuştur. Tartışmalarda kadınların eğitim, medya, iş gücü ve akademi gibi çeşitli alanlarda nasıl temsil edildiğinin yanı sıra çatışma ve savaş süreçlerinde kadınların yer alacağı platformların daha barışçıl ortamların oluşmasına katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır. Konferans, bu alanlarda yapılacak farklı araştırmaların toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik farkındalığın artırılmasında ve kadınların güçlendirilmesinde büyük bir rol oynayacağını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

EKLER

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : E-48041195-900-571330 20.12.2024
Konu : Akademisyen Temsilci

FIRAT ÜNİVERSİTESİ KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 16.12.2024 tarihli ve 97662138-051- 571682 sayılı yazınız.

Müdürlüğünüz tarafından 16-18 Ekim 2024 tarihlerinde düzenlenen "Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı"nın Düzenleme Kurulunda Akademisyen temsilcisi olarak aşağıda isimleri belirtilen Öğretim Elemanları görevlendirilmiştir.

Bilgileriniz ile gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Bahar DEMİREL
Doç. Dr. Handan KARAKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Emel İLTER
Dr. Öğr. Üyesi Siyret AYAS ŞARMAN
Arş. Gör. Semra ÖZKAN
Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN
Dr. Öğr. Üyesi Onur YERLİKAYA ŞAŞMAZ
Öğr.Gör. Murat BAL

Prof. Dr. Fahrettin GÖKTAŞ
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu :BSDA1C5VFN Pin Kodu :88572 Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5392&eD=BSDA1C5VFN&eS=571330

Adres:Fırat Üniversitesi Rektörlüğü 23119 ELAZIĞ/TÜRKİYE
Telefon:0 (424) 212 89 73 Faks:0 (424) 237 88 52
e-Posta:personel@firat.edu.tr Elektronik Ağ:http://www.firat.edu.tr
Bilgi için: Eren YILDIRIM
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

SEMPOZYUM ALBÜMÜ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Women Studies 2024
Uluslararası Kadın Çalışmaları Konferansı
International Women's Studies Conference
KADIN VE FUTBOL
PROF. Dr. LALE ORTA
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ

Toplumsal Sorunlarla Mücadelede
kadın Örgütleri
ÖMER ÇAHA
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
1975

ELAZIĞ BELEDİYESİ

16-18 EKİM 2024
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI
KADIN ÇALIŞMALARI
KONFERANSI
ELAZIĞ

ELAZIĞ BELEDİYESİ

ELAZIĞ
KENT KONSEYİ

ELAZIĞ BELEDİYESİ

FIRAT ÜNİVERSİTESİ